

530

32127

ЛІТОПИС
УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
МАТЕРІАЛИ Й ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

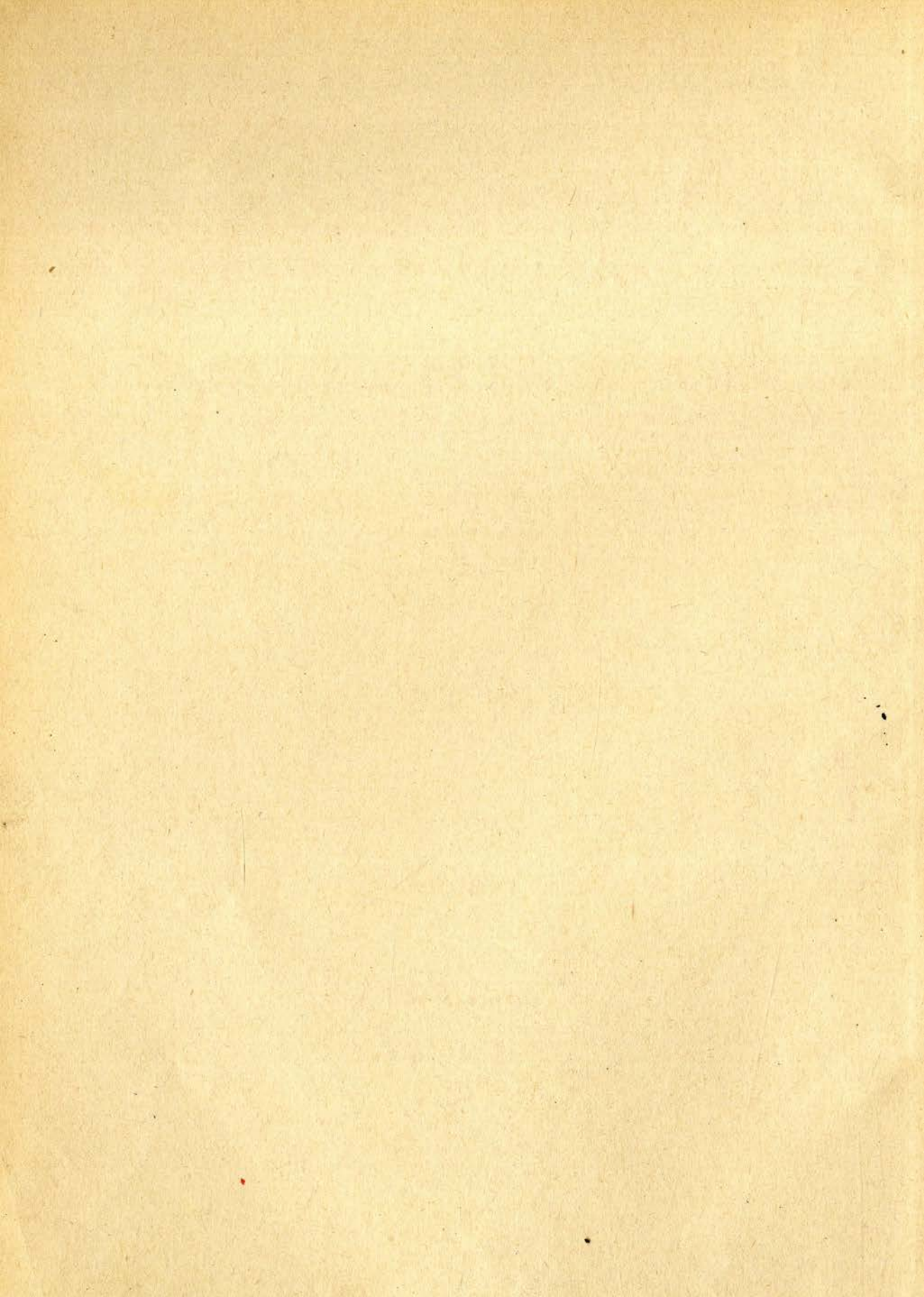
Ф. ДОЦЕНІСФ.

ТОМ II, КНИГА 5.
1917 — 1923

Львів, 1923.

Друкарня "Свобода"

ВІСНИК ВУЛКІН. 5
EG 10

[Handwritten mark]

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.

ОЛЕКСАНДЕР ДОЦЕНКО.

МАТЕРІЯЛИ Й ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

1917—1923.

ТОМ II, КНИГА 5.

Т.— Львів.

1924.

Львів. Бібліотека
А. У. С. Ф.

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВ. Т-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
УЛЬВОВІ

5530

ДР № 92 / 13-1940
180 291
166 081

Copyright by A. Docenko, nineteen hundred twelve.

Польща визнає самостійність України.

ЧАСТИНА П'ЯТА.

Львівська державна
наукова бібліотека

В С Т У П.

Орієнтація на самих себе, закордонна політика Української Народньої Республіки і пошукування та завязання союзів.

Уряд Української Народньої Республіки твердо весь час стояв на ґрунті самостійности Соборної України.

В основу політики Уряду було положено засаду „орієнтація на самих себе“, але орієнтація на себе не могла означати або переходити в ізоляцію себе від сусідів. Українська влада в своїй закордонній політиці отже стала на шлях навязання доброзичливих відносин з тими із своїх сусідів, політичні інтереси яких не можуть бути ворожими існуванню самостійної УНР.

Найближчими геаграфічно державами - сусідами України, політичні інтереси яких не суперечать ідеї Самостійної України, є держави Румунія та Польща. З цими, в першу чергу, державами Уряд УНР. в своїй закордонній політиці і стремився до стисліших політичних порозумінь. Уряд УНР. старався про навязання таких добросусідських відносин з Румунією та Польщею, які б не тільки не стояли на заваді до утворення самостійної й незалежної України, а навпаки — при певних умовах помагали б в боротьбі українському народові за ту самостійність і могли б перейти в форми правдивих політичних союзів.

Ця праця не претендує на те, щоб дати взагалі огляд дипломатичних взаємовідносин між УНР. і тими державами, з політикою яких на сході Європи тісно сполучені її інтереси. Ми, по цілком зрозумілим причинам, не повинні торкатися і не будемо торкатися дипломатичних взаємин між УНР. і одною з тих держав, з Румунією (про це поговоримо на іншому місці), а обмежимо свою працю тільки оглядом подібних взаємин з тою державою, на терені якої наша Місія провадила дипломатичну працю.

Що до тої праці, то вона має вже певну за собою історію. Праця ця, згідно вище — накресленому напрямкові політики уряду УНР., дійсно довела вже до формального союзу УНР. з Річчю Посполитою Польскою, але в дуже короткому часі довела й до самої звичайної зради: Польща дуже скоро порозумілася з совітською Московщиною, зігнорувавши Уряд УНР. та його вимоги і віддавши таким чином свого недавнього союзника на поталу мілітарно силнішому ворогові. Ці два моменти — „визнання - союзу“ і зрада, які мають за собою багато цінних історичних документів і спонукують мене в цій книзі опрацювати тільки дипломатичні стосунки нашої місії з РПП „визнанням“ нашої самостійности Польщею кінчаючи, а момент зради виступає в понаступній книзі — „Україна в союзі з Польщею та зрада останньої“. Отже певні періоди дипломатичної праці нашої місії в РПП вже закінчилися і хоч для правдивого історика українсько-польських взаємин ще не настав час їх оцінки, бо ще історик занадто був би під впливом „злободенности“ згаданих періодів, про те на обовязку тих, що посідають певні джерела для праці майбутнього історика, лежить ці матеріали в відповідний спосіб заховати від розгублення і певною, зараз можливою, систематизацією улекшити працю для майбутнього.

До того ж, систематизовані матеріали самі по собі, без огляду на потреби історичної науки в майбутньому, — мають дати в сучасному певну підставу до оцінки діяльности нашої молоді дипломатії взагалі і до пізнання її слабих сторін чи небезпечних вад з'окрема.

Варто також зазначити, що найкращою національною дипломатією демократичної держави є дипломатія, яка не робить таємниць з того, що робиться для народніх інтересів і в ім'я цих інтересів.

Отже це ті причини, що споводують мене опублікувати ширші матеріяли відносно певного періоду дипломатичних переговорів з Урядом, до якого Місія була вислана.

Лютий 1922 року.
м. Тарнів (Польща).

РОЗДІЛ І.

Перші кроки в навязанню Українською Народньою Республікою дипломатичних стосунків з Річчю Посполитою Польською.

1. Дипломатичні стосунки України з Польщею перед висланням до Польщі Української Дипломатичної Місії.

Дипломатичні стосунки України з Польщею, за час від вибуху революції з 1917 року аж до року 1919, були нетрівкі і не мали в окремих своїх ментах послідовности між собою. Причин до цього було багацько. Першою причиною — це була різниця підстав, на яких творились нові держави: Українська Народня Республіка і Річ Посполита Польська. Коли УНР. творилась виключно революційною боротьбою на ґрунті національного і соціального визволення до того часу поневолених українських народніх мас, з винесенням соціального мента, до певної міри, наперед, — то РГП. повстала не лише як визвольна акція самого польського народу, а рівночасно і як більш чи менш широкі, більш чи менш плянові реставраційні що до Польщі заходи, розпочаті в політично-стратегичних цілях наперед Росією, потім Австро-Германією і, нарешті, державам Антанти.

Отже відмінна по способам визвольна і тут, і там боротьба відбувалася під гаслами, що згучали не завжди гармонійно. Цей відмінний характер боротьби вів до винесення на чоло руху людей протилежних клас і відмінних темпераментів, а ціла боротьба, натурально, набувала відмінних форм.

До того ж виходило все так, що зовнішня орієнтація України і Польщі — розходились. В часи творення Центральної Ради Україна орієнтувалась офіційно на держави Антанти, коли Польща була під сильним політично-мілітарним впливом Австро-Германії і, навпаки, — коли вплив Австро - Германії поширився на Україну, — в Польщі цей вплив вже заступався впливом держав Антанти.

Навязання при таких умовах дипломатичних стосунків, обмін дипломатичними представництвами — були для України і Польщі затрудними. Тільки при Уряді гетьмана в 1918 році появляється в Києві офіційний представник від Уряду Польщі і висилається від гетьмана до Варшави репрезентант того останнього добровольческого напрямку, отже мало відповідаючий дійсній репрезентації України. При скиненню на Україні гетьманства представник Польщі покидає Київ і виїздить демонстративно, разом з гетьманским Урядом, до Одеси. Рівно ж зникає з варшавського обрїю і репрезентант гетьмана *).

*) З тих часів заслуговує уваги отцей документ:

RADA REGENCYJNA KRÓLESTWA POLSKIEGO.

Jaśnie Wielmożnemu Panu
Hetmanowi Wszech Ukrainy

Jaśnie Wielmożny Panie Hetmanie, Dostojny Przyjacielu, w dążeniu, ażeby conajrychlej stosunki Państwa Polskiego z Wielką Dzierżawą Ukrainą nawiązane być mogły, a w nadziei, iż dwa wielkie narody — pracy dla dobra ludności oddane — w pokoju i przyjaźni żyć będą — uznaliśmy za dobre uwierzytelnić Pana Stanisława Wankowicza, jako posła nadzwyczajnego a ministra pełnomocnego przy

2. Місія В. К. Прокоповича. Опанувавши владою, директоріанський Уряд УНР. вважає за необхідне навязати стосунки з РПП.

В цілях порозуміння в справах біжучої політики, а ще більше в цілях інформації— Уряд УНР. вислав був до Польщі колишнього Міністра Освіти, п. Прокоповича В. К. Але даліше залагодження другорядних справ біжучого характеру Місія п. Прокоповича не пішла. Ціла українська політика була тоді під великим впливом українців з Наддніпрянщини (Галичини), які провадили на галицькому терені війну з поляками. Отже вести в той же час Україні наддніпрянській переговори з Польщею — не випадало *).

*) В цей час точилися завзяті бої українців з поляками під Львовом. Лилася кров, були величезні жертви й руїна. Треба було комусь третьому вмішатися в цю боротьбу в зиму люту з мировими замірами. Треба було урядові Великої України вже почати реалізацію акту Галицької Національної Ради від 3-го січня 1919 року. Прямо дивно, що думка про порозуміння з Польщею прийшла першому до голови не корінному українцеві, а полякові-українцеві Волошиновському (б. член. Київської Губерніяльної Управи). Правда, тодішній міністр Закордонних Справ Чеховський поставився дуже прихильно до думки Волошиновського, повідомив про це Головного Отамана. Останній позитивно поставився до думки — післати Місію до Польщі (офіційно Місія була призначена на Різдво 1918 року) і дав такі директиви: вяснити ґрунт можливих переговорів з поляками. Очевидно, що й інші питання підіймалися — детальна розвідка Польщі під кожним оглядом.

І числа 31.XII. — 1. І. Місія відїхала через Голуби-Ковель до Варшави. По дорозі, в названому пункті стояли ще німецькі пости, котрі не хотїли Місію пропустити далі. Невеликий хабар врятував ситуацію: Місію перепустили.

Якось щасливо Місія доїхала до Варшави. Але у Варшаві в цей час був замах стану; формувався кабінет Падеревського. Була дуже неприємна (страшенно напружена) атмосфера.

Польські газети зараз же подали вістку, що до Варшави прибула українська Місія. По прибуттю Місія зараз же обмінялася візитами з Йотке та пізніше одбула з ним дві конференції. З балачок вяснилось, що Варшава в цей час була під знаком „кресів східних“. Львів був найбільшою болячкою: без нього поляки не уявляли собі відродження своєї країни?!. Всеж таки договорилися до одного: треба негайно миритися. Найлегше було говорити про Холмщину, Підляшша, Берестя і вже важко — про Львів та Борислав.

Місія також забажала побачити й п. Пілсудського. Написали до нього листа. (Неофіційно Волошиновський бачив Пілсудського. Останній був за порозуміння з Україною?) Чекаючи на офіційне прийняття в Пілсудського, Місія послала до Києва таку радіотелеграму: „Наша ініціатива установити нормальні відносини зустріла з боку польських міродайних чинників співчуття. Ґрунт для переговорів є“.

У Києві ця радіотелеграма не була відома. Прокопович В. К. каже, що можливо, що радіотелеграма й була одержана, але галичане разом з Л. Цегельським, бувші тоді в МЗС. не дали їй куди слід, не, бажаючи, щоб Придніпрянці входили в які будь порозуміння з поляками. Отже Місія жадних директив з Києва од Директорії не одержала; хоч технічно і для справи краще булоб, їй залишитися у Варшаві і по гарячих слідах далі провадити свою роботу.

Рівночасно надходили ріжні — вже недобрі чутки про події на Україні. Місія, не дочикавшись авдієнції у Пілсудского, вирішила повертати до Києва.

Waszej Jaśnie Wielmożności. Doświadczenie i zalety, które posła Naszego nadzwyczajnego wyróżniają, uprawnią nadzieję, iż Wasza Jaśnie Wielmożność obdarzyć Go raczy zaufaniem zupełnem.

Prosimy Waszą Jaśnie Wielmożność, iżby wiarą zupełną dać raczyłeś wszystkim oświadczeniom, które w imieniu Naszego Pan Stanisław Wankowicz czynić będzie, a w szczególności, gdy o niezmiennych uczuciach szacunku Naszego i niezmiennej przyjaźni łącząc, błagamy Boga, ażeby myśl Waszą Jaśnie Wielmożność w swej świętej i wszechmocnej opiece.

Dan na Zamku Królewskim w Warszawie, dnia 26 października 1918.

ALEKSANDER KAKOWSKI
JÓZEF OSTROWSKI
ZDZISŁAW LUBOMIRSKI

Minister Spraw Zewnętrznych: JANUSZ RADZIWIŁŁ

Значить самостійність України вже раз була признана Польщею?

Що до гетьманського репрезентанта на варшавському обрії, то таким був Лодзинський консул Нілус. Про його діяльність до Директорії не дійшло жадних документів. Зате до Міністерства Закордонних Справ прибув урядовець Консульства, котрий утік од свого шефа, і оповідав — як Нілус розпинався під час своєї роботи в Польщі, але тільки за єдину, неділимую Росію. Коля місія В. Прокоповича прибула до Польщі, то Нілус ще був у Варшаві. Потім він зникає не відомо куди.

3. Представник України „полковн.“ Курдиновський.

Далі у лютому місяці на Варшавському обрію появляється, як представник України, „полк.“ Курдиновський.

Курдиновський мав стисле, технічного характеру доручення від тодішнього Міністра Закордонних Справ УНР., п. Маціевича К. А., яке (доручення) не йшло далі завдань інформації. Але на жаль, уповноваження, видане Курдиновському від Міністра Закордонних Справ, було так редаговано, що на підставі того уповноваження властитель його міг, при бажанню, надуживати. І дійсно, п. Курдиновський мав відвагу превисити свої уповноваження. По відомостям, які були передані Місії, п. Курдиновський, не маючи на те відповідних доручень Уряду, вступив з Міністром Закордонних Справ РПП., п. Падаревським в дипломатичні переговори. Наслідком цих переговорів було те, що п. Курдиновський від імені Уряду УНР. дав Польщі далеко йдучі політичні зобов'язання та приобіцяв їй широкі територіяльні уступки.

По договорі, підписаному в травні 1919 року, Курдиновський ні більше ні менше як віддавав цілу Україну під державну зверхність Польщі, бо Україна цим договором віддавала і свою політику, і свою армію під керівництво Польщі.

Перевищення уповноважень, що його дозволив собі п. Курдиновський, не могло бути невідомим Урядові РПП. і тому хоч Міністр Закордонних Справ п. Падаревський і підписав з псевдоуповноваженим України вигідну для Польщі умову, однак умова Курдиновського безпосередньо тоді для України значіння правно-державних зобов'язань — не мала. До того ж Урад УНР., довідавшись про діяльність Курдиновського, поспішив повідомити Уряд РПП., що Курдиновський не є уповноважений Урядом УНР.. Посередньо ж, як побачимо далі, — „дипломатія“ Курдиновського мала величезні негативні для української справи наслідки *). Вже в дальших своїх переговорах з представниками УНР. Уряд Польщі все намагався йти від тої „відправної“ точки, яка була поставлена умовою п. Курдиновського.

Коли злочинний характер діяльності п. Курдиновського став відомим українському Урядові і Уряд позбавив його взагалі права виступати в імені УНР., п. Курдиновський виїхав з Варшави.

4. Польсько - українська війна і затримання в навізанню сталих дипломатичних стосунків.

На протязі кінця 1918 і початку 1919 р. між УНР. і РПП. існувала певна невиясненість стосунків.

Невиясненість ця походила своєю чергою від невияснености, в якій перебували правно-державні стосунки між УНР. і Західньою Областею УНР. Галичиною. Західня Українська Республіка Галичина урочистим яктом від 3-го січня 1919 року прилучилась до УНР., в наслідок чого творилась Соборна Україна, але - ж рівночасно Західня Українська Республіка, приймаючи титул Західньої Области Соборної

Члени Місії прибули до Києва дуже нещасливо. Не було вже кому й звіту подати про висліди їх роботи у Варшаві. Директорія та Уряд, під натиском червоних москалів втікли до Винниці. За кілька днів повернув Чеховський, котрому Місія й дала звіт. З огляду на те, що поляки ображалися, що у Варшаві немає нашого посла (а що польський посол демонстративно покинув директоріянський Уряд з наших ніхто не образився?) було вирішено послати нову місію з покійним Стебницьким на чолі та її членом Карпинським. На короткий час мав поїхати й Прокопович по дорозі до Сербії, куди мав призначення.

Все було готово до од'їзду Місії. Поспішна евакуація з Києва помішала цьому. На передодні заняття большевиками Києва м-р Чехівський, розмовляючи по прямому дроту з Стебницьким та проф. Ейхельманом, по мимо висланої на передодні сього телеграми, прохав Місію прибути до Винниці. Але члени Місії забарнилися. На другий день большевики заняли Київ. Так ніхто нікуди й не поїхав.

Пригадую ще що до Місії В. Прокоповича, що її члени давали інтерв'ю про свою подорож до Варшави на сторінках „Нової Ради“ в одному з січневих номерів 1919 року. Але зараз я не маю цієї газети під руками.

*) По відомостям, переданим Місії, умова, яку підписали п. Курдиновський і п. Падаревський, фігурувала на міжнародньому мировому Конгресі в Парижі і з огляду на цю умову, ймовірно, — Конгрес ухвалив був дати мандат Польщі на окупацію Галичини протягом 25 років.

УНР., захувала аж до скликання загально - українських Уставодавчих Зборів свій власний суверенний Уряд. Таким чином, під оглядом правно - державним, сполучення УНР. і ЗУР, носило лише зовнішнє - демонстраційний, а не органічно - державний характер.

Про те, це сполучення, що само в собі крило багато неконсеквенцій і викликало багато недоречностей в біжучій практиці політично - державного життя, ставило Україну перед новою формою відносин до РПП.. Та як Західня Українська Республіка провадила війну з Польщею, то сполучення УНР. з ЗУР. ставило і ту першу в відношення воюючої з Польщею сторони. Отже при таких умовах підтримання дипломатичних сталих стосунків між УНР. і РПП. було на певний час виключене.

5. Припинення польсько-української війни і збільшення опорних сил проти большевиків. В війні з Польщею ЗУР. не мала військового щастя. Під натиском численішого і краще збройно та технічно заосмотреного війська польського — армія ЗУР. понесла поразку. Галичина фактично була окупована польським військом. Війська наддніпрянської України були нечисленні, матеріально зле заосмотрені і дати більшу допомогу ЗУР. наддніпрянська Україна була не в стані. Війська наддніпрянської України, що під натиском большевиків та повстань власних „отаманчиків“ перейшли було на той бік Збруча в Галичину, — мали переходити назад по сей бік Збруча.

Перед Соборною Україною, oprіч Польщі, був ще й другий ворог — большевицька імперіялістична Росія. УНР., в супереч настроям та намірам ЗУР., за головного ворога України власне мала передовсім оту большевицько-імперіялістичну Росію. Що до Польщі, то Уряд УНР. мав на думці залагодити конфлікти з нею, по часті шляхом безпосередніх мирних переговорів, по часті через посередництво Мирової Конференції чи Ліги Народів. На гірший кінець, коли б всеж таки не дійшло до миру в Польщею, Уряд УНР. гадав, що оружний конфлікт з тою останньою може бути наново розпочатий по закінченню боротьби з большевицько - російською навалою.

Отже, виходячи з вищезазначених міркувань, Уряд УНР. переконав Уряд ЗУР. залишити війну з Польщею і віддати всі свої сили на боротьбу з большевицько - російською навалою. Уряд ЗО. Української Народньої Республіки погодився на це, війна з Польщею фактично припинилася і між УНР. та Польщею дійшло до тимчасового перемирря, до завішення на всьому фронті зброї.

6. Відновлення дипломатичних стосунків між УНР. і РПП. Завішення зброї, яке знаменувало собою не що инше як обопільне признання, що сторони можуть знайти иншу між собою мову, як мову зброї і инші аргументи, як аргументи гармат, — давало змогу до поновлення дипломатичних стосунків між УНР. і РПП. Це поновлення стосунків до тогож диктувалось потребою порозуміння з уваги на погрозу спільного і Україні, і Польщі ворога, а саме з уваги на погрозу з боку російського імперіялізму: червоного — в вигляді большевизма і чорносотенного — в вигляді добровольческої денікинщини.

7. Надзвичайна Дипломатична Місія з п. Пилипчуком II. на чолі. З метою встановити зносини між Польщею і Україною та з'ясувати ту поміч, яку Польща могла би дати Україні в боротьбі її проти большевиків, — Уряд УНР. вислав до Польщі Надзвичайну Місію. На чолі Місії було поставлено бувшого Міністра Шляхів, п. Пилипчука П. К., а яко члени, в склад Місії входила: п.п. Павлюк К., Тулюпа В. та полк. Липницький Ю.)*

8. Польська Делегація для переговорів з Надзвичайною Українською Дипломатичною Місією. Надзвичайна Дипломатична Місія зустріла в Польщі готовність до навязання і ведення переговорів. Однак польська дипломатія воліла, щоб Надзви-

*) Уповноваження від 9-го серпня 1919 року ч. 1781 а. Див. ст. 72 кн. 4-ої „Літопису Україн. Революції“.

чайна Місія свої переговори навязувала до тих політичних зобов'язань, які вже були дані Польщі від імені України п. Курдиновським. Надзвичайна Місія не захотіла узнати неправомочного представництва п. Курдиновського та брати в основу його зобов'язання, з чим врешті мусило погодитися і польське Міністерство Закордонних Справ, одже переговори розпочиналися ніби як нова акція. Потім показалося, що польське Міністерство Зак. Справ старалось як підчас цих, так і пізніших переговорів — реалізувати уступки і зобов'язання, підписані від імені УНР. Курдиновським.

З боку польського Уряду була призначена Делегація, в складі таких осіб: Августа Залеського — повномочного Міністра і посла Надзвичайного яко Голови п. п.: Романа Кноля — начальника відділу східнього в Міністерстві Зак. Справ, Владислава Мощинського — Радника Міністерства Зак. Справ, і Маріяна Шумляківського — Референта тогож міністерства.

9. Переговори Надзвичайної Укр. Дипл. Місії з Делегацією польського Уряду і Деклярація 19 серпня 1919 р.

Надзвичайна Українська Дипломатична Місія і Делегація польського Уряду відбули 1, 20 і 21 серпня 1919 року три спільних засідання. На цих засіданнях обговорені були питання, порушені в Деклярації, яку Надзвичайна Дипломатична Місія 19-го серпня зложила через Делегацію Урядові Польщі.

В цій Деклярації Надзвичайна Місія торкнулась таких важливих питань як: 1) територіяльного розмежування між УНР. і РПП.; 2) гарантії національно-культурних прав людности не української національності на Україні і української національності — в Польщі і 3) справи розв'язання аграрного питання взагалі на Україні і земельного питання на тих землях України, які будуть очищені від большевиків в наслідок спільної акції українських і польських союзних військ — з'окрема.

10. Територіяльні уступки Деклярації з 19 серпня 1919 р. і розв'язання по деклярації аграрної справи.

Згадана деклярація по пункту I-му (територіяльне розмежування) встановлювала слідующий між Польщею та Україною кордон:

„З півдня від гірла Збруча на північ до села Зджари на річці Буг, згідно постанови Світової Конференції згоди в Парижі. Від с. Зджари до м. Устелуга, далі через села Руди і Туричани по р. Турії до с. Руди на Прип'яті, за тим по Прип'яті до впаду в неї р.

, а далі від цієї точки до ст. Ганцевічі по прямій лінії. При чому, означена гранична лінія, з огляду на міжнародне становище, має вважатись тимчасовою; разом з тим, Надзвичайна Місія УНР. рахує потрібним зазначити, що згадана гранична лінія на заході Волині може бути посунена на схід; точне і остаточне окреслення її положення (нове) буде декляроване додатково, коли Надзвичайна Місія УНР. зачерпне нових вказівок свого Уряду“.

По п. 2-му (гарантія національно-культурних прав українців в Польщі і поляків на Україні) — установлювалась на засадах взаємности.

По п. 3-му (аграрна справа) Деклярація Надзвичайної Місії говорила:

„Понеже переведення аграрної реформи на Вкраїні, помимо поліпшення добробуту населення, торкається осіб польської національности, Надзвичайна Місія УНР. заявляє, що остаточне вирішення аграрної справи буде досягнуте у Всенародньому Українському Парляменті, обраному на підставі загального демократичного права, яке буде рівним для всієї людности УНР. без ріжниці нації.

„В тих же частинах УНР., які будуть очищені від большевиків в наслідок спільної акції українських військ, установляється в земельній справі *status quo ante*, при чому детальне встановлення *modus'a wivendi* в тих частях території, завдяки склавшимся соціально-політичним обставинам на Україні, — має бути вирішено спеціальною комісією.

„В справі відшкодування втрат, понесених наслідком анархії, пострадавшим може бути надано право підрахування збитків, але без права кожного домагатись у тої чи іншої влади винагородження від населення тих місцевостей“.

11. Компенсації з польського боку за уступки по Деклярації з 19 серпня 1919 року та невистачаючість її територіяльних уступок.

За певні приобіцяні територіяльні і соціально-економічні уступки — Надзвичайна Місія жадала від Уряду РПП. установлення в справах торговельно-економічних добросусідських, на підставі взаємности, стосунків та ті-

шила себе надією, що УНР. буде мати від РПП. як найсерйознішу підмогу зброєю та амуніцією для боротьби з большевизмом.

Однак, хоч як далеко йшли уступки Надзвичайної Місії польському Урядові, хоч як були помірковані ті жадання і, навіть, тільки надії, які адресувала Місія до польського Уряду, — останній не був задоволений Деклярацією. Маючи вже заповіджені Курдиновським широкі на користь Польщі приобіцяні уступки, Уряд польський жадав більшого від Деклярації. В наслідок цього Голова Надзвичайної Місії, п. Пилипчук з частиною членів Місії виїхав до Кам'яниці до свого уряду за осягненням вказівок що до пункту в справі територіяльних уступок, себ-то вияснення того, як далеко може бути посунена далі на схід згадана в Деклярації гранична лінія на заході Волині.

12. Перевиснення Надзвичайною Місією уповноважень і відкликання Місії.

Уряд УНР. знайшов, що Надзвичайна Місія, подаючи Деклярацію від 19. УІІ. 1919 р., перевисшила свої уповноваження. Це перевиснення торкалось головно двох

точок: 1) установлення державних кордонів з Польщею і 2) розв'язання аграрної справи. По останньому питанню Місія, на погляд Уряду, висловлювала передчасне запевнення відносно того, як має бути розв'язана та справа, а для шерегу місцевостей, навіть передбачала вже відмінення існуювавших тоді на Україні законів по земельній справі.

В наслідок вищезазначеного, Надзвичайна Місія на чолі з п. Пилипчуком була відкликана *).

13. Політична ситуація і військові події.

Однак на довший час зоставляти справу польсько-українських відносин невирішеною — було неможливо.

На і без того захмареному обрії української державности збиралися нові ще хмари. Одночасно з тим, як точилася боротьба з большевиками, на Україну котилася нова російська навала, — добровольці-чорносотенці під проводом Денікіна і його підручних генералів. Збройні сили України були в найвищому напруженню; відчувався брак амуніції, (зброї, набоїв), різних технічних матеріалів та медикаментів. Без союзної підтримки, а в крайньому разі без забезпечення себе в військовому відношенню з заходу, — провадити боротьбу з російською пдвійною большевицько-денікинською навалою було б не під силу матеріально виснаженій українській армії.

І от для навязання з Річчю Посполитою Польською добросусідських стосунків, для з'ясування цілого шерегу питань політичного і торговельно-фінансового характеру — Урядом УНР. була послана до РПП. нова Дипломатична Місія.

*) Про роботу Курдиновського та П. Пилипчука див. ст. 43-77 кн. ІУ-ої „Літопису укр. революції“.

РОЗДІЛ ІІ.

Українська Дипломатична Місія в РПП. та її перші кроки.

1. Формування і висилка до Польщі нової Дипломатичної Місії. Питання, біля яких осереджувались польсько-українські переговори попередньої Місії, показали Урядові УНР., що для розв'язання цих питань необхідно вислати до РПП. Місію, якаб по своєму складові, в межах своїх уповноважень, могла би виступати з вистачаючою авторитетністю по питанням територіальним і соціально-політичним.

Одже при формуванні нової Місії — Уряд став на ґрунт політично-територіального і соціально-партійного заступництва: Місія мала заступників від обох частин України (Наддніпрянщини і Наддністрянщини) та від головних політичних партій.

Персонально нова Місія, що мала офіційну назву „Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській“, — складалась з таких осіб: Наддніпрянців — Голова Місії — Міністр Юстиції і керуючий Міністерством Закордонних Справ УНР. Лівіцький Андрій, перший заступник Голови — Михайлів Леонід, політичні Радники — Понятенко Прокіп, Ржепецький Борис та Мшанецький Петро; Наддністрянці, що ввійшли в склад Місії, яко кандидати Уряду галицької Диктатури: другий заступник Голови, Державний Секретарь Західньої Области УНР. — Вітвицький Стефан, політичні Радники — Горбачевський Антін і Новаківський Михайло.

Партійно — Наддніпрянці розпреділялись так: п.п. Лівіцький, Михайлів, Понятенко — українські соціал - демократи, що ввійшли в склад Місії за згодою своєї партії; п.п. Мшанецький та Ржепецький — українські соціалісти - революціонери, при чому Ржепецький в склад Місії ввійшов за згодою своєї партії. Наддністрянці партійно поділялись так: п.п. Вітвицький та Горбачевський — національ-демократи, п. Новаківський — радикал.

Окрім Радників політичних, — в склад Місії Міністерство Торгу й Промисловости делегувало свого представника, як Радника фахівця, — п. Борисова, а пізніше, в міру поширення праці Місії і ускладнення її зобов'язань, Місію було поповнено Радниками фахівцями: п. Карпинським (замінив вибувшого юрисконсульта Радника А. Горбачевського), п. Лукашевичем (по справам транспорту) і отаманом Юнаковим (по справам військовим).

2. Повноважність Місії. Згідно з одержаною повноважестею, Місія в зазначеному складі мала право вести через свого Голову та його заступників переговори з Урядом РПП., заключати умови, договори і конвенції по питанням політичного, військового та торговельно-фінансового характеру. В разі сприяючих умов — Місія уповноважувалась на установлення постійних зносин між УНР. та РПП.

З огляду на широкий обсяг і особливий характер уповноважень, доручених Місії, всі агенти влади УНР., що перебували в той час на території РПП., мали підлягати згаданій Місії та позбавлювались права самостійного вирішування питань що до політичних, військових та торговельно-фінансових взаємовідносин УНР. до РПП.. Разом з цим, ті акти і зобов'язання, які вже зазначеними агентами були предложені або були заключені з Урядом РПП., — підлягали перегляду Місії і мали бути нею або затверджені, або, в

разі перевищення агентами їх уповноважень від Уряду УНР., бути анульованими розпорядженнями Місії *).

Такі широкі, ревізійного характеру права були надані Місії з огляду на те, що в Варшаві зоставалась ще частина Надзвичайної Місії п. Пилипчука і Військова Місія полковника Козінцева; окрім того, як відомо з попереднього, на Варшавському терені працювали і репрезентували українські інтереси п. Курдиновський, а також ще кілька „охочекомонних“ дипломатів з нікому невідомими повноваженнями і функціями.

3. Вїзд Місії до Варшави. В вищезазначеному складі, з додачею потрібного урядового персоналу, Місія, за виключенням Голови, виїхала з Кам'янця Подільського 3-го жовтня 1919 року. В дорозі Місія була затримана в селі Вільхівцях під Гусятином, бо польські пограничні власти не мали розпорядження на пропуск Місії.

З приводу мимовільної затримки Місії у Вільхівцях Заступник Голови писав:

*) Дословно повновасть для Місії виглядала так:

П О В Н О В Л А С Т Ь

Української Дипломатичної Місії, посилаємої до Річі Посполитої Польської.

До Уряду Високої Річі Посполитої Польської.

Українська Народня Республіка, бажаючи навязати з Польською Річю Посполитою добросусідські зносини, з'ясувати цілий ряд питань політичного і торговельно-фінансового характеру посилає з цією метою до Уряду Польської Річі Посполитої Дипломатичну Місію в складі:

- 1) Голови Місії, повномочного Міністра Української Держави, Міністра Юстиції і Керуючого Міністерством Закордонних Справ пана д-ра Лівницького Андрія.
- 2) Першого повноправного Заступника Голови, Старшого Політичного Радника Місії, посадаючого у відсутність Голови Місії його права по Місії, пана д-ра Михайлова Леоніда.
- 3) Другого Повноправного Заступника Голови, Старшого Політичного Радника Місії, посадаючого у відсутність Голови Місії та його першого Заступника — права Голови Місії, Державного Секретаря Західньої Области Української Народньої Республіки — д-ра Вітвицького Стефана.
- 4) Політичних Радників Місії, посадаючих права особливоозначені в положенні про Місію, п.п.
 - а) Понятенка Прокопа,
 - б) Д-ра Горбачевського Антона,
 - в) Ржепецького Бориса,
 - г) Д-ра Новаківського Михайла,
 - д) Д-ра Мшанецького Петра.
- 5) Радників - фаховців і урядовців.

Місії, в зазначеному складі, доручається вести через свого Голову і через його заступників, переговори з Урядом Високої Річі Посполитої Польської, заключати умови, договори і конвенції по питанням політичного, військового та торговельно-фінансового характеру, та, в разі сприяючих умов, установити постійні зносини.

Всяні договори і Декларації мають бути підписані Головою Місії або його заступником і всіма присутніми політичними Радниками.

З огляду на широкий обсяг і особливий характер повноважень, доручених цій Місії, всі агенти влади Української Народньої Республіки, що перебувають тепер на території Високої Річі Посполитої Польської, підлягають згаданій Місії і не мають права вирішувати питання що до політичних, військових та торговельно-фінансових взаємовідносин Української Народньої Республіки до Високої Річі Посполитої Польської, а ті акти і зобов'язання, які вже зазначеними агентами предложені, або заключені з Урядом Високої Річі Поспол. Польск., — мають бути переглянуті цією Місією і, або бути затвердженими нею, або, в разі перевищення агентами їх уповноважень від Уряду Української Народньої Республіки — анульованими розпорядженнями Місії.

Анулюванню підпадають також і ті акти та умови, що заключені відозваними вже агентами Влади Української Народньої Республіки з перевищенням повновастей, які цим агентам були уділені Владою Українск. Народньої Республіки.

Сподіваючись від роботи Місії як найбільш позиточних наслідків на благо обох сусідніх Республік-Держав, Уряд Української Народньої Республіки звертається до Уряду Високої Річі Посполитої Польської з проханням піти на зустріч цій Місії та виказувати свою ласкаву допомогу до як найкращого виконання Місією покладених на неї завдань.

Оригінал підписали:

Голова Ради Народніх Міністрів, Міністр Внутрішніх Справ І. Мазепа.

Керуючий Міністерством Закордонних Справ, Міністр Юстиції А. Лівницький,

Державний Секретарь Шрамченко.

У. Н. Р.

Міністерст. Закордон. Справ.

Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.

5 жовтня 1919 р.

Ч. 5.

Вільховці - Гусятин.

п. Ржепецького і о. Жана до Гусятин переговорити з польською владою відносно дальшої подорожі Місії. В Гусятині наші посланці застали офіцерів з корпусу Галлера, із яких офіцер — Француз запитав, чи не в справі плебісцита приїхала Місія і висловився: „Добре, що Ви здибались з нами, а не з Поляками, коли ж їдете до Варшави в справі плебісциту, то краще не їдьте. Поляки на нього ніколи не погодяться“.

„В Гусятині не знайшлося властей, які б були компетентні розв'язати справу з подорожжю і наші посланці, в супроводі польського офіцера з Гусятин, поїхали до Копичинець. В Копичинцях вони зустріли грубовато-іроничне відношення до Місії. Польський офіцер, з яким п. Ржепецький вступив в переговори, виявив здивовання, що Місія їде в такому великому складі, що в Місії є „кобіта“ (пані Мшанецька) і що про проїзд Місії в Копичинцях не має жадних відомостей. Після дальших переговорів вияснилось, що потяг на Місію чекає в Підволочиську, а через Гусятин може бути Місія пропущена тільки в порозумінню з Вищим Польським Військовим Командуванням.

„Після цих зносин і чекання від 12 год. ранку до 8 вечера польський офіцер заявив п. Ржепецькому, що Вище Командування Галицького фронту знеслось з Варшавою і відтіля одержано повідомлення, що проїхати до Варшави можуть тільки ті, які заявлені перед Польським Міністерством Справ Закордонних, себ то: Політичні Радники, Військові Референти п.п. Луцький та Данильчук, Діловий Секретар п. Біяк і джури стільки, скільки потрібно.

„Під першим вражінням грубовато-некоректного поведіння польського Командування в Копичинцях і з огляду на те, що Місія без ділового апарата не може виконати наложених на неї завдань, Місія прийняла постанову — вернутись до Кам'янця і дати матеріал Міністру Справ Закордонних для протесту перед польською Владою про фактичне недопущення Місії в Польщу, але пізнійш докладнійше розміркувавши справу в новому засіданню, Місія визнала, що грубовато-некоректне поведіння польського офіцера по часті може бути свідомою провокацією Місії на відмовлення від поїздки, по часті впливало з поведіння нашого Представника п. Ржепецького — отже Місія визнала необхідним використати дозвіл на переїзд в тому складі як на те згодилась польська Влада, і з огляду на ті важливі задачі, які лежать на Місії — негайно виїхати до Польщі. Решту Місії визнано необхідним направити до Волочиська, де решта Місії чекає розпоряджень Голови Місії з Варшави.

„Для інформації Міністра Справ Закордонних ухвалено послати телеграму і це письменно донесення.

Підписали:

Заступник Голови Місії: Л. Михайлів (в. р.)

Радник - Секретар Місії П. Понятенко (в. р.)

За згідність: Діловий Секретар Місії Біяк (в. р.)“

А в телеграмі читаємо:

Кам'янець.

Міністру Закордсправ Лівичькому.

„На кордоні Вільхівцях-Гусятин польське командування, не маючи відомости про проїзд Місії звернулось до Галицького Командування за вказівками і одержало наказ пропустити всіх дипломатичних радників, ділового секретаря Біяка, військових референтів

Данильчука, Луцького і джур. Місія сьогодні виїздить в допущеному складі і перекладчиком Жаном. Решта складу направлена Підволочиськ до розпорядження. Додатково відомости через кур'єра Павловського.

Заступник Годови Місії Л. Михайлів."

4. Розподілення обов'язків внутрішнього розпорядку між членами Місії.

Користаючись з мимовільної остановки, Місія відбула в Вільхівцях перші свої, по сконструюванню, ділові засідання, на яких уложила для політичних Радників певний поділ праці в своєму внутрішньому урядуванні і функціях. Ці останні між членами Місії поділялись так: фінансово-господарчі справи обняли Заступник Голови Місії Л. Михайлів та Радник П. Мшанецький, адміністраційно-консулярний відділ і провід над канцелярією — П. Понятенко, юридична консультація — А. Горбачевський, пресс-бюро й інформаційний відділ — Радники Б. Ржепецький та М. Новаківський, червонохресно-гуманітарні справи — Радник Вітвицький. Окрім того, Радник Михайлів мав керувати економічно-торговельними справами, а Радники П. Понятенко та А. Горбачевський мали секретарювати на засіданнях Місії.

Намічений поділ праці, за малими змінами, додержувався на протязі всього часу існування Місії в вищезазначеному складі.

5. Прибуття до Варшави і перші кроки Місії на Варшавському терені. Одержавши 4-го жовтня дозвіл, Місія нарешті мала змогу вирушити через Львів до Варшави, куди і прибула 8 жовтня.

Розпочати відразу працю, для якої Місія прибула до Варшави, — Місія не могла. Ще по дорозі до Варшави Місія дізналась, що Начальник Паньства Пілсудський, Прем'єр Міністр Падеревський та інші керовники політики Польщі — виїхали до Вільна на свято відчинення університету і мали повернутись тільки пізніше. Проте, інтереси справи вимагали негайного нав'язання стотунків між Місією і польським Урядом і тому Заступник Голови Місії вже 9 жовтня був в Міністерстві Закордонних Справ РПП. В розмовах представники Міністерства—заступаючий Міністра Закордонних Справ п. Окенський та референт Шумляківський дали зрозуміти, що вважають за помилку з боку українськ. Влади перерву в діяльності на варшавському терені української дипломатії. За час від'їзду Надзвичайної Місії п. Пилипчука і до приїзду нової Місії — до Варшави встигла прибути російська Денікинсько - Колчаківська Місія, на чолі з п. Кутеповим. Ця Місія вела в Варшаві ворожу українцям працю. Окрім того, на порядок денний для Місії, що ще не встигла зорієнтуватися на місці в обставинах, вже ставала відразу нагальна справа з продовженням завішення зброї, термін якого (завішення) вже наближався до кінця. 10 жовтня переговорами в Головному Штабі завішення зброї було продовжено з 11 жовтня на десять дальших днів.

6. Відсутність належного зв'язку при організації нової Місії з розв'язаною Надзвичайною Місією.

При ближчому ознайомленню Місії з становищем на місці — виянилось, що Місія не була в належито повній формі поінформована відносно діяльності Надзвичайної Місії на чолі з п. Пилипчуком. З інформацій, які давали члени польської Делегації, котра вела з Надзвичайною Місією переговори, виявилось, що Делегація вважає нову Місію за наступника попередньої. Делегація була того пересвідченна, що анулювання роботи Надзвичайної Місії небажане як для польського, так і для українського Уряду. „Таке анулювання“, казав член польської Делегації п. Кноль, і з тим доводилось погоджуватись, „дає ворогам польсько - українського погодження“, яких було досить і серед польських політичних діячів, і серед суспільства, „робити закиди в тому, що часта зміна представників українських інтересів на Варшавському терені — не викликає довіря до сталости наслідків в переговорах з українськими представниками“.

Що до Деклярації, зложеної Надзвичайною Місією, то Деклярація та в очах польського Уряду не становила собою ще зобов'язуючого документа; польський Уряд, зважаючи на велику вагу питання про кордони, чекав що п. Пилипчук дістане згоду свого Уряду на вирішення в цій справі *).

7. Запідозріння одноцілості представництва в Місії. Другим питанням, яке порушили члени польської Делегації перед Місією, це було питання її внутрішньо-організаційного характеру, а саме: польська Делегація звертала увагу на те, що в складі Місії є Радник, якого в акредитиві наіменовано „Державним Секретарем Західньої Области УНР.“. Польська Делегація в цьому титулові вбачала „дуалістичність“ Місії, що має в своєму складі представників двох Урядів, але в супереч цьому вручила один акредитив, підписаний тільки Урядом наддніпрянської України.

Місії довелося давати пояснення, що згаданий титул Радника Вітвицького аж ніяк не знаменує собою, ніби то, наріжного представництва Наддніпрянщини і Наддністриянини. Згаданий титул, казала Місія, є впливом з дотеперішнього правно-державного становища Галичини в складі Соборної України, якої частини, що до скликання Загальноукраїнських Установчих Зборів, не зважаючи на проголошену злуку, — затримує тимчасово, свій окремих, провінціального характеру Уряд. Представник польської Делегації ніби погодився на це пояснення, однак перед розпочаттям офіційних переговорів, Місія мала урядово повідомити польський Уряд про єдність свого складу і однакову силу уповноваження для всіх своїх членів. Як показала пізніша історія з виходом із Місії Радників Наддністрияців, — польські побоювання подвійності репрезентації мали свою рацію.

8. Потреба нової Деклярації і неможливість розв'язання біжучих справ без в'яснення польсько-українських відносин. Далі представник польської Делегації заявив, що відновлення переговорів між УНР. та РПП. мусить розпочатись зложенням з боку Місії певної деклярації. Коли члени Місії вказали на неможливість для них зложення такої Деклярації, яка б носила характер однобічно-зобов'язуючого і невідповідаючого політичним намірам УНР. документа, то представник польської Делегації покликався на прецедент із діяльності української дипломатії, а саме на те, що Україна розпочала свої дипломатичні зносини з Румунією як раз, власне, з такої деклярації. Польща, з погляду її представників, має себе за Державу не меншого значіння, як Румунія, вага ж тих справ, про які Польща готова пертракувати з українцями, не дозволяє Польщі приступити до переговорів раніш, ніж вона одержить певного роду акт, що гарантував би для Польщі помисльність переговорів.

Відносно визнання України Суверенною Державою — представник польської Делегації відповів, що Польща в своїй зовнішній політиці керується вказівками Держав Антанти, одже не може йти в супереч з замірами цих Держав. Для Польщі признання України самостійною суверенною Державою є питанням, зв'язаним з настроями і намірами Держав Антанти.

Пізніше, питання про можливість однобічної Деклярації розглядалось на нарадах Місії і наради визнали, що в крайній потребі — Місії на таку Деклярацію доведеться згодитися.

Місія відразу почала дбати про те, аби поставити на ґрунт практичного розв'язання справу з допомогою Україні, з боку Польщі, зброєю та набоями, але начальник польського Генерального Штабу вирішення тієї справи поставив в залежність від двох чинників: згоди на це Начальника Панства і в'яснення політичних стосунків між Польщею та Україною.

*) II-ий звіт Укр. Диплом. Місії від 12. X. 1919 р.

На побаченню, яке мав Заступник Голови Місії, п. Михайлів 14. X. з керуючим, на той час, справами польського Міністерства Зак. Справ, п. Скшинським — наново були порушені питання про необхідність визнання самостійности України з боку Польщі, про збройну допомогу і інші питання дрібнішого характеру.

Погляди на всі зачеплені справи офіціального репрезентанта закордонної політики Польщі — були такі ж самі, як і погляди, висловлені в попередній розмові представником польської Делегації. Ясно було, що Місія мусить бути готова зустрітись з тими поглядами і на офіціальних засіданнях польсько-української конференції, відкриття засідань якої вже наспівало.

9. Зв'язки і зносини Місії з поза-урядовими колами та відношення до України польських політичних партій і груп.

Відкриття конференції, первісно призначене на 16 жовтня, затяглось, спочатку, через хворобу Заступника Голови Місії, а потім приїздом Голови Місії 17. X. *) і його діловими візитами та авдієнціями у Начальника Панства і керманічів польської політики. Розмови на цих авдієнціях зводились до відомих вже тем і відомих відповідей в справі визнання України, допомоги їй і інших.

До розпочаття офіціальної на конференціях праці, Радники Місії навязували знайомства з суспільними, сеймовими та політичними колами і партіями. Відбувались поодинокі і групові побачення та розмови.

На цих, як і пізніших потім, побаченнях і при цих розмовах — відразу позначились характерні ознаки відношення до української справи різних польських стороництв і груп. Польські соціялісти (ППС.) — стояли як на найбільш прихильному для нас становищу. Для України наддніпрянської польські соціялісти визнавали самостійність річчю по собі зрозумілою і без жадних застережень конечною. Що до України наддністрянської, то з огляду на піднесені настрої як з боку загалу польського, так і з боку загалу українського — вирішення справи державної приналежности Східньої Галичини трактувалось в межах від цілковитого зречення від неї до полагодження питання шляхом плебісциту в спорній зоні.

Близькими до тих поглядів були польські „хлопські“ (селянські) партії — людовці (група Стапінського та група Вітоса). Однак людовці мали більше нахил трактувати Східну Галичину як провінцію Річи Посполитої Польської з певними правами на автономію.

За хлопськими партіями йшли ліберально-буржуазні партії, як стороництво Праці Конституційної, група „Визволення“, Демократичний Централ і інші. Ці групи, посередні між лівими й правими партіями, — готові були підтримувати українські домагання, але в їхній готовності відчувалась, характерна в таких випадках для проміжноточних клас, непевність. Польська ліберальна буржуазія, до певної міри, мала сумнів в тому чи вистарчить в українського народа інтелігентних сил для творення Держави, для піднесення

*) Голова Місії А. Лівичкий разом з представником від жидів Баградом і своїм подорожнім секретарем Дмитрієвим, який ще з Винниці поклявся, що вже спалив мости для відступу в московський табір (маю на увазі попередню злочинну діяльність цього добродія за часів гетьмана, коли він дуже ревниво виступав проти рівноправія української мови в українській державі з „общепонятним русским языком“), тільки 15-го жовтня виїхав з Кам'яця в напрямку до Борщова. З Борщова, після представлення Голові Місії одного французького полковника (начальник штабу місцевої дивізії) в окремій вагоні в супроводі польського поручника Новіцького, відїхав до Львова. У Львові його повітав окружний комендант з цілим своїм штабом.

16-го жовтня А. Лівичкий виїхав зі Львова до Варшави, але вже сам. Поручник Новіцький по добрій вечері захворів і залишився у Львові. У Варшаві Голову Місії на дворці зустріли п. Шумляківський та урядовець МЗС польського з автом. Зі станції Голова Місії проїхав до готелю Європейського, де, на жаль, як це у нас водиться, не було приготовлено номера і гість мусів зайняти покої п. Павлука.

Перший заступник Голови Місії Л. Михайлів з такими словами зустрів А. Лівичкого: „Як добре, що Ви приїхали. Ми без Вас“... Так А. Лівичкий добрався до Варшави.

культури і відновлення промислу в краю. Турбувало ці кола також питання і про залягодження та покінчення з анархією на ґрунті аграрних відносин. Що до Східньої Галичини, то ліберально-буржуазні кола дивились на ту останню, як на частину РПП., придбану коштом зусиль польських культуртрегерів і кровію завойовників, однак зазначували свою готовність піти на зустріч українським домаганням в напрямі задоволення, так званих, справедливих національно-культурних домагань.

Далі, зрештою, йшли кола суто буржуазні і поміщицькі, як народів демократи, християнські демократи, група „П'яста“ і інші. Серед цих кол українська справа трактувалась як „гайдамачина“, гідна тільки поборювання і знищення, а ні в якому разі не варта підтримання. Кола цього напрямку дивилися на Східню Галичину як на законну здобич польської колонізації на Схід і мілітарної, в цей час, переваги, а на цілу Україну, як на простір для польських імперіялістичних апетитів та предмет переговорів з Росією чи то большевицькою, чи чорносотенно-денікинською — все одно. Пізніш, як побачимо далі, серед поміщицьких народово-демократичних (так званих „ендецьких“) кол з'явилась інша, що до поглядів на українську Державу, течія.

10. Окупаційні мрії та зносини з представниками Держав, що повстали на північному заході бувшої Росії. Характерними треба було вважати погляди на українську справу посередньої групи, ліберальної буржуазії. Погляди цієї групи мали шанси запанувати в офіційній, що до України, політиці Польщі. З боку тих кол лунали безнадійні, часом, для нас пророкування і прогнози. Приміром, на відбувхихся 22.X. зборах членів Демократичного Централу, в склад якої (організації) входило багато поляків мешканців і родом з України, промовці поляки доводили членам Місії, що українська влада фактично безсила, що українські промисловість, господарство, фінанси і адміністрація — в хаотичному стані. На думку діячів з Демократичного Централу навіть заключення союзу з Польщею не дасть нічого Україні, бо Польща сама не вільна в своїй міжнародній політиці, не посідає ні добре улаштованих фінансів, ні запасів для товарообміну і допомоги Україні. Не маючи змоги допомогти Україні стати на ноги, Польща підпиранням України сама ризикує втратити підтримку і допомогу з боку Держав Антанти. Виведення України з хаотичного стану — можливе лише через окупацію України силами якоїсь одної дужої Держави, чи групою Держав*).

Одночасно з завязанням зносин з польськими колами, політичні Радники Місії дбали про навязання стосунків із представниками Держав, що повстали на північному заході булої Росії. З таких представників у Варшаві перебували представники: Фінляндії, Лотви, Естонії і Білорусії. Ці представники інформувались Радниками відносно становища української справи і взагалі напрямків політики. Вияснилось, що вся західня група Держав, так само як і Україна, була зацікавлена в боротьбі з большевизмом, в налагодженню взаємного товарообміну і комунікації. Спільність інтересів — дозволяла говорити про можливість завязання Балтійсько-Чорноморського порозуміння Держав; ходило лише о те, аби Україна здобулась на власні сили і могла зайняти відповідне становище в спільному протибольшевицькому фронті. Ці, на варшавському ґрунті, переговори хоч і не довели досі до здійснення думки про Балтійсько-Чорноморську спілку Держав, однак спричинилися як до найтіснішого завязання дипломатичних стосунків між Україною і прибалтійськими Державами, так і до поставлення перед Урядами тих останніх питання про визнання ними самостійности України.

11. Місія і представники Держав Антанти та зносини Місії з представниками інших Держав.

Навязання на варшавському ґрунті дипломатичних стосунків з представниками Держав Антанти в згаданий період — було ще для Місії передчасне.

Місія мусіла в ті часи рахуватися з тим, як трактувалась українська справа в столицях Антанти, де були самостійні представництва України, що і мали в першу чергу проложити шляхи до визнання згаданими Державами України. Не сподіваючись зустріти на початку своєї роботи в Варшаві достойне своєї самоповаги відношення до себе з боку представників Держав Антанти, — Місія не могла до якогось часу розпочинати і відвертих кроків до навізання з ними зносин.

З інших Держав, представлених в Польщі, Місія могла навізати і навізала стосунки з представниками Румунії, Австрії та Чехословаччини. Зносини з першими двома мали холодно-ввічливий характер, зносини ж з другим мали більш сердечний характер, але з огляду на існуванні між Польщею та Чехословаччиною відносини — навізання стісліших стосунків з представником Чехословаччини на варшавському ґрунті було не зовсім зручне. З особна стояли відносини Місії до представників білоруського Уряду і до представника Грузії. Відносини ці позначалися цілковитим взаємо-розумінням і щирістю.

В такій підготовчій праці, що не переривалась і на далі, Місія наблизилась до 28 жовтня, наколи остаточно вже було вирішено приступити до відкриття засідань польсько - української конференції.

12. Звіти Місії. Цей розділ хочу закінчити офіціальними донесеннями-звітами Місії на мя Уряду про свою роботу. Ці донесення дуже цікаві. Ось вони:

„ДО ПАНА МІНІСТРА СПРАВ ЗАКОРДОННИХ УНР. ВІД ГОЛОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ В РІЧІ ПОСПОЛИТІЙ ПОЛЬСЬКІЙ.

Виїзд до Львова. Одержавши 4. X. вечером дозвіл на виїзд до Польщі, Місія в складі Радників, військових експертів, джури і двох шоферів, всього в складі 12 чоловік — вирушила з Гусятина на Львів.

У Львові під доглядом. До Львова Місія прибула 6. X. і тут зголосилася до Коменданта міста, щоби дістати дозвіл затриматися в місті на протязі 24-х годин. Комендатура по пильному переведенню стислих формальностей — такий дозвіл дала, але під умовою, що члени Місії матимуть перебувати під доглядом Комендатури, себто: виходити до міста, десь бути, когось у себе приймати, чи до когось навідуватись, приймати і передавати листи, вести розмови і т. и. можна було в присутности приставлених офіцерів чи сектантів Комендатури. Потреба зупинитись у Львові, з огляду на цілий шерег інтересів, — була конечною і тому Місія мусіла погодитись і на такий нагляд.

Що Місією зроблено у Львові. Дякуючи тому, що з приставленими для догляду офіцерами у членів Місії скоро установились добрі відносини — нагляд Комендатури не був такий вже важкий і Місія використала 24-годинне перебування своє у Львові більш-менш діловито. Через Льва Ганкевича була зроблена пропозиція Миколі Ганкевичу, аби він приймав участь в роботі Місії як журналіст. Згода була дана, але і до сього часу М. Ганкевич не прибув до Варшави.

7-го жовтня Місія вирушила зі Львова. Комендатура дала для супроводу Місії свого офіцера. 8-го жовтня Місія прибула вже до Варшави. З огляду на те, що для розташування Місії нічого зроблено не було, прийшлося потратити решту дня 8-го жовтня на ріжні дрібниці і тільки 9-го жовтня можна було подумати про якісь офіціальні кроки.

Що Місія застала у Варшаві. Ще в дорозі Місія дізналась, що головні проводирі польської Держави, як Начальник Панства п. Пілсудський, Преміер-Міністр п. Паде-ревський та Міністр Spraw Закордонних Сксшинський виїхали з Варшави до Вільна на відкриття там університету і Голова Місії дістав повідомлення, що його може прийняти Начальник Панства тільки 14-го жовтня.

В Міністерстві Закордонних Справ. Інтереси справи вимагали негайного нав'язання стосунків між Місією і польською владою і тому Голова Місії 9-го жовтня відправився в Міністерство Справ Закордонних де мав ділові побачення з референтом по українським справам п. Шумляківським та з директором департаменту східніх справ п. Кнолем і з заступаючим місце М-ра Закордонних, Справ п. Окенським.

З розмов зі згаданими панамі вияснилося три моменти:

1) Місія мусіла виїхати раніш до Польщі, бо зараз частина стежок вже переплутана через прибуття посла від уряду Колчака.

2. Справи біжучого важнішого характеру можуть бути порушені Місією тільки по повероті до Варшави вищої польської влади.

3. Справа з продовженням завішення зброї може бути вирішена військовою владою.

В Головному Штабі. На другий день 10.X. Голова Місії був в Головному Штабі, де зустрів готовність піти на зустріч Українській Місії. В наслідок того, що знову таки вищої влади польської у Варшаві не має, — згода відносно завішення зброї продовжена знову на дальші десять день з 11.

Перші „камні преткновенія“. 10-го числа у Голови Місії, в присутности деяких радників, було неофіційне побачення з референтом по справам українським п. Шумляківським і Директором Схід-Д-ту п. Кнолем. З розмови виявилось, що п. Пилипчук мав листа від Головного Отамана до Начальника Польської Держави, що значно піднімало престиж самого Пилипчука як віригідної людини і цеж саме робить для поляків дуже небажаним анулювання Місії п. Пилипчука. Таке анулювання, казав Кноль, і з тим тепер приходиться погодитись — було б не на користь і самій Місії, бо можна сподіватися від ворогів погодження Польщі з Україною закидів, що хто може поручитись, що ця вже Місія, себ-то наша, з остаточною її не замінить Місія нова.

„Що до декларації, виданої п. Пилипчуком, то ця остання в очах польського Уряду не є ще обов'язуючим документом. Польський Уряд зважив по заяві п. Кноля, на велику вагу питання про кордони і тому волів аби п. Пилипчук поспитався згоди свого Уряду на вирішення того питання.

„Отже, зважаючи на те, що 1) Місія Пилипчука опиралась не лише на формальні уповноваження, а і на офіційний лист п. Головного Отамана до п. Начальника Держави, зміст якого (листа) Місії не відомий і 2) що декларація не вважається польським Урядом за обов'язуючий документ — можливо, що коли польський Уряд не спиратиметься на декларації, то Місія наша і не буде потребувати виступати за анулюванням роботи п. Пилипчука.

„Другою точкою розмови було питання — як розуміти титул радника п. Вітвицького, якого названо в акредитиві „Державний Секретарь ЗОУНР.“. Прийшлося давати пояснення, що згаданий титул не є показником того, що ніби то в нашій делегації представлена нарізно Наддніпрянина і Надністрирянина, а лише виразником дотеперішнього правнодержавного статусу Соборної України затримує до остаточного акта про правнодержавний устрій України свій Уряд, який в залежності від вирішення долі Галичини або буде скасовано, або Уряд той обійме відповідну територію України. Виразник польських державних інтересів п. Кноль, який тут іде за прихильника щирого погодження з Україною — висловився, що Польському Урядові навіть вигідно було б, коли б Галичина була представлена окремо, бо тоді би Польща могла б поспробувати безпосередньо дійти з галицькими миродайними кругами до порозуміння в справі Східньої Галичини, але Поляки, погоджуючись на таке пояснення участі „Державного Секретаря ЗОУНР.“, як то дає делегація, — все таки відчувають, що це „шпилька“ яку втикає один бесідник під час, здавалося б щирої розмови, в бік другому бесідникові.

Нова делегація. Далі розмова перейшла на питання про те, як українська Місія гадає розпочати свою працю. Тут п. Кноль заявив, що українській Місії, яко представляючої Державу, досі не узнано з боку держав за суверенну одиницю, — доведеться розпочати свою працю з складення перед польським Урядом певної декларації, що має остатися одностороннім актом зносин двох держав. Коли члени Місії заявили про неможливість такої декларації, яко невідповідаючої політичним намірам і політичному становищу України, то п. Кноль покликався, на жаль, на прецеденти, а саме — на те, що Україна розпочала свої зносини з Румунією якраз власне з такої декларації, а прецінь же Польща має себе за Державу не меншого значіння, як Румунія. На вказівку членів делегації, що якраз саме Місія і має поставити в своїх переговорах з польським Урядом на порядок денний питання про обопільне признание держав суверенними одиницями, — п. Кноль відповів, що Польща, як в своїй зовнішній політиці керується вказівками держав Антанти, не може йти в супереч з намірами цих держав, отже для Польщі признание України Самостійною суверенною державою є питанням, звязаним з настроями і намірами Антанти. Пізніше, питання про можливість односторонньої декларації розглядалось на нарадах Місії і нарада визнала, що в крайньому разі на таку декларацію доведеться згодитись.

У Начальника Генерального Штабу. 11-го числа п. Голова Місії був у Начальника Генерального Штабу п. Галера. Розмова торкалась деяких питань, сполучених з п. 2-м, доручених Місії завдань. П. Начальник Штабу заявив, що вирішення цих справ може бути корисним для України, але вирішення це залежатиме виключно від волі п. Начальника Держави.

Підсумок праці Місії за минулий час. Підводячи підсумок праці Місії, зробленої за час мента прибуття її до Варшави 18. X. по день писання звіта 12. X. — приходиться признати загальний підсумок тої роботи дуже незначним. Причин до того є багато; перша причина це те, що про розташування Місії у Варшаві — ніхто не дбав, отже Місія, ще й доси міститься в окремих №№-рах де-кількох готелів, при чому не має зовсім окремих мешкань для канцелярії і органів Місії, а ці останні містяться там, де живуть і члени Місії. Друга причина — це те, що Місія прибула з випадковими людьми, працездібність яких не могла бути провірена при організації Місії та до того ще й з обмеженою кількістю технічних працівників; третє — по дорозі, як вже про це було донесено, Місія була розбита і урядовці Місії прибули до Варшави тільки 10 жовтня і, нарешті, і це саме головне, вищі представники польської влади в мент приїзду Місії і доси — відсутні у Варшаві.

За Голову Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській Михайлів Л. Радник - Секретар П. Понятенко“.

III.

„До пана Голови Ради Народніх Міністрів і В. о. Міністра Закордонних Справ УНР.
від Голови Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській.

Візит у Керуючого Міністерством Закордонних Справ. Попереднє звідомлення Місії закінчено днем 12-го жовтня.

„14-го жовтня Заступник Голови Місії п. Михайлів міг зробити першу відповідальну візиту вищому представникові польського Уряду п. Скинському, що в відсутність Міністра Закордонних Справ п. Падеревського виконує обовязки того першого.

„Розмова між Заступником Голови і п-ном Скинським провадилась з приводу головніших питань, що стоятимуть на порядку денному конференції, а саме — відносно признання Польщею Самостійности України, відносно допомоги України в військовій боротьбі, відносно складу Місії і інших дрібніших питань.

Самостійність України. По питанню признання самостійности України п. Скшинський висловився, що по цьому питанню воля Польщі звязана волею Антанти і це признання може бути постільки зроблено Польщею, поскільки це було б у згоді з відносинами Антанти до України.

Військова допомога. Військова допомога — в принципі допускається, але п. Скшинський застеріг, що Польща сама не посідає зайвих запасів, отже допомога не могла б бути такою великою. Натомість п. Скшинський заявив, що польський Уряд не чинив би перешкод, коли б з Східньої Галичини вступали охотники до української армії.

„Два Уряди“ і одна Місія. Ознайомившись зі змістом уповноважень, виданих Місії — п. Скшинський зачепив питання про „два уряди“ на Україні і зажадав, в додаток до уповноважень, виданих Місії, заяви Місії, що вона репрезентує одну владу Соборної України — Директорію. Місія таку заяву дала.

Призначення для відкриття конференції і причини її відложення. По обговоренню вищезазначених менш важних питань — заступник Голови і п. Скшинський умовились, що 16-го числа вже відкриються переговори нашої Місії з уповноваженими польського Уряду, однак розпочати 16-го числа переговори не пощастило.

„Ще і раніш Заступник Голови п. Михайлів почував себе не цілком добре, а на другий вже день по візиті 15-го числа лежав вже в ліжкові цілком хорий, так, що прийшлося вживати лікарської допомоги. Розпочати переговори Місії під головуванням другого заступника Голови, п. Вітвицького не випадало, з огляду на розмови про „два уряди“ то що, отже відкриття конференції, по незалежним причинам, відкладувалось на далі.

Відправа дипломатичного кур'єра. 16-го числа Місія відправила до Кам'янця Дипломатичного Кур'єра п. Гітченка з дипломатичною поштою і донесеннями на імя Уряду, а також з приватною поштою на Україну. До сього часу (26-го числа) кур'єр Гітченко до Варшави не повернувся.

Нове відложення конференції. Коли стан здоров'я заступника Голови, п. Михайлова остільки поліпшився, що 18-го числа вже можна було розпочинати засідання конференції, стало відомо, що до Варшави приїздить Голова Місії, отже розпочинати переговори без нього нам не випадало та і польські представники воліли розпочати конференцію по приїзді Голови Місії.

Приїзд Голови Місії. 17-го жовтня Голова приїхав до Варшави. На залагодження цілого шерегу справ, сполучених з представництвом треба було певного часу, і аж потім вже розпочинати навязування стосунків з представниками польського Уряду.

Продовження умови про завішення зброї. 20-го жовтня Заступник Голови Місії п. Михайлів вкупі з військовими референтами був у Головному Штабі, в справі продовження чинности умови про завішення зброї. Переговори представників Місії з Головним Штабом польського Командування мало добрі наслідки і умови про завішення зброї протягнуто цим разом на 20 днів, до 9.IX.

Побачення Голови Місії з Прем'єр Міністром Польського Кабінету і керовником закордонної політики. На 22.X., після всяких попередніх переговорів, Голова Місії вже міг мати аудієнцію у вищих представників Польського Уряду, а саме — у Прем'єр-Міністра п. Падеревського та у Заступника Міністра Закордонних Справ п. Скшинського.

Причини загострень в польсько-українських стосунках. Розмова на аудієнції торкнулась польсько-українських стосунків. Представники польської влади ремствували на те, що уложенню добрих стосунків завважають неправні поступки українського Уряду супроти польських горожан, яких часто заарештовують, не потураючи на те, що вони

мають всі потрібні легітимації польського Уряду і візи української Місії. При арештах — часті грабунки.

„Коли Голова Місії в свою чергу порушив питання про необхідність звільнення інтернованих і арештованих, з політичних причин польською владою українців, то польські міністри постаралися перервати авдієнцію. Про свою авдієнцію Голова Місії пише докладніш окремим листом *).

Що думають про українські порядки сприяючі Україні буржуазні кола польського суспільства, окупантські мрії. 22-го ж числа деякі члени Місії мали приватне побачення з представниками впливової в Польщі політичної організації „Centrala Demokratyczna“, в склад якої (організації) входить багато поляків дідичів з України, настроєних прихильно

*) В моєму щоденникові про авдієнцію Голови Місії у п. Падеревського під числом 18.X. записано так: „Ще в день приїзду Голови Місії до Варшави явився урядовець від польського Міністерства Закордонних Справ і заявив, що Падеревський може прийняти його сьогодніж. Технічні моменти не дозволили цього зробити: Голові Місії бракувало відповідного одягу (фрачної пари, ботинок та котелка) і побачення було відложено аж до залагодження обмундировочних моментів. Тільки 22 жовтня А. Лівницький зміг бути у прем'єра Падеревського, хоч уже був зовсім хорий.

Ще дорогою Голова Місії потроху хвилювався, бо так багато чув про п. Падеревського, як чоловіка, котрий вів польську закордонну політику і виступав на міжнародній арені — на всіх нарадах.

В кабінеті п. Падеревського був і віце-міністр Скинський. Привітались і сіли. Одна хвилина пішла на те, заки польський прем'єр і Голова Української Дипломатичної Місії оглянули один другого з ніг до голови.

— Якою мовою говорити? по німецьки? — питав п. Падеревський.

— Принципово не могу, як антантофіл — відповідав А. Лівницький.

— По французьки?

— Поки Франція і Англія не визнають самостійности України — також говорити не буду — жартував Лівницький, додаючи: „будемо говорити російською мовою, як мовою віковичного гніту, кайдан і неволі; най все це стоїть перед нашими очима, щоб скоріще договоритися і разом виступити і проти цієї мови, і проти її творця — спільного ворога москаля“. (А. Лівницький не володів ні одною з чужих мов, окрім московською).

Погодилися говорити мовою московською. Говорив більше Падеревський. Він казав, що Польща хоче підписати з Україною не тільки перемир'я, а і мир сталий. А. Лівницький не мав нічого проти цього. А поки говорили здержанно представники двох воюючих держав.

Крім наведених питань в звіті, А. Лівницький просив Падеревського визначити якусь станцію для спочинку наших літаків, які курсували в той час між Берліном і Кам'янцем, що це, мов, дуже важне для Українського Правительства, бо з Берліна привозяться гроші і медикаменти. Падеревський відразу згодився сказавши — „добре, добре“, а пан Скинський ні, і справа не пройшла: не все то було свято, що говорив польський Прем'єр.

А Падеревський говорив далі, що він дуже добре знає Лівницького і що Український Уряд може цілком покладатися на нього в навізанню добросусідських відносин між народом польським і українським, що йому відомо про те, як п. Петрушевич хотів разом іти з більшовиками і що п. Лівницький та Головий Отаман були проти цього, — вони переконали Петрушевича в противному і заставили його перейти за Збруч на Велику Україну. Говорив блискуче, але тільки як безвольна і наївна фірма в політиці — в життю ж — талановитий-артист-музик, що добре грає на роялі.

— Чи маєте свої представництва за кордоном? запитав Падеревський.

— Так, маємо — відповів А. Лівницький.

— А чому ж за кордоном про їх роботу ніде нічого не чути? Я на свій кошт мусів брати до Парижа п. Курдиновського, представника Вашого Правительства і мені самому приходилося виступати в обороні ваших інтересів — говорив п. Падеревський.

— Вибачайте мене, але п. Курдиновський ніколи не був представником Уряду УНР. і це дуже не добре, що він, не маючи відповідних уповноважень, виступав в імені цього Уряду — відповів А. Лівницький.

Запанувала хвилева мовчанка. Падеревський з перекошеним обличчям дивився в бік Скинського, як би питаючи — що Ви на це? Скинський, нервово подвигуючи плечима, мовчав. Перший зачав знову говорити Падеревський. Він вітав добрі та ширі наміри українського правительства що до майбутніх відносин між Польщею та Україною і обіцяв негайно визначити комісію для переговорів з нашою Місією, додаючи: „Переговори мусять вестися на ґрунті декларації п. Пилипчука“. А. Лівницький запротестував проти цього і пропонував розпочати переговори зовсім наново, на нових началах, що декларація Пилипчука його до нічого не зобов'язує. Польські політики стояли на своєму. Видно було, що вони мали вже свій погляд на справу та раніш випрацьований план намченої роботи. Усміхаючись та потераючи руки говорили, що вони собі нічого не бажають окрім одного — підперти заходи ж українського Правительства, підтвержені тільки декларацією“.

до України. В розмові були зачеплені питання організації влади на Україні і аграрна справа. Бесідники поляки (Старчевський, Стемповський) доводили, що українська влада фактично безсила, що її промисловість, господарство, адміністрація фінансів в хаотичному стані.

„На думку „Демократичного Централу“ заключення спілки України з Польщею — не дасть нічого Україні, бо Польща сама не вільна в своїй політиці міжнародній, не посилає ні налагоджених фінансів, ні запасів для товарообміну і допомоги Україні. Не маючи змоги поставити Україну на ноги, Польща сама ризикує втратити підтримку і допомогу Антанти.

„Виведення України з хаотичного стану можливе лише через окупацію України силами Антанти. Точка погляду п.п. з „Демократичного Централу“ викликала рішучий опір з боку українців, які в ніякому разі не допускали річезости і можливости окупації, хоч би й міжнародньої. Зібрання стало на тому, що воно, в разі жадання українців, матиме ще далі нараду.

Зносини з представниками держав, що повстали на північному заході бувшої Росії. У Варшаві перебували весь час і зараз перебувають представники урядів — республік, що повстали на північній і західній частині б. Росії, а саме — представники урядів Лотвії, Естонії, Литовців і Білорусів. З представниками цими окремі члени Місії мають стосунки, а з представником Лотвії, Міністром Закордонних її справ, Меєровичем Голова нашої Місії і частина Місії обмінялися 23.Х. візитами.

При цих візитах були зачеплені політичні питання важливого значіння.

Становище прибалтицьких держав. Прибалтійські народи — Лотиші, Естонці, Литвини добились того, що Антанта признала самостійність цих народів і зараз ці народи, за допомогою Англії, ведуть уперту боротьбу з большевиками та вживають заходів до застереження себе перед навалою Денікіна. Лотвія в цій акції відіграє керуючу роль, отже заяви її Міністра Закордонних Справ мають особну вагу.

Прибалтицькі держави і перемирря з большевиками. Лотишський Міністр заявив, що прибалтицькі народи мають в Дерпті 26-го числа розпочати з большевиками переговори про перемирря для всієї групи прибалтицьких народів і ведуть до важких, для большевиків умов, а саме: передача балтійського флоту, установлення нейтральної зони, зміна Уряду в Росії в напрямку притягнення до участі у владі демократичних верств. Переговори про мир мають наступити потім.

Лотиші, Україна і участь України в переговорах про мир з большевиками. Лотишський Міністр поцікавився як ставиться наш Уряд до заключення миру з большевиками. Коли дізнався, що український Уряд пропозиції від большевиків відносно миру не дістав, то висловив своє здивовання і заявив, що прибалтицькі держави будуть домогатися в Дерпті, аби з боку большевиків пропозиція мирних переговорів була зроблена і Україні.

В спільці прибалтицьких держав. Далі Лотишський Міністр висловив бажання, аби Україна навязала тісніші стосунки з прибалтицькою групою держав включно аж до порозуміння з тою групою через вступлення в звязок.

Керуючий Міністерством Закордонних Справ УНР, пристав на такі пропозиції і на черзі стоїть питання про надіслання дипломатичного представника України до Лотвії.

Авдієнція Голови Місії у п. Начальника Панства. З представниками польського Міністерства Закордонних Справ було умовлено, що після візиту Голови Місії у Прем'єр-Міністра і Міністра Закордонних Справ Голова Місії матиме авдієнцію у Начальника Панства п. Пілсудського. На цій авдієнції мало вияснитися для Місії питання — як ставиться п. Начальник Панства до головніших справ, що були порушені Місією в пере-

говорах з польським урядом. Довідатись про це відношення для Місії було важливо з огляду на те велике значіння, яке має Начальник Панства для напрямку польської політики. Після авдієнції вже мали бути розпочаті і наради.

„Така авдієнція призначалась на 24-те число, однак до авдієнції не прийшло, бо п. Голова Місії, що ще раніш почував себе хорим, мусив злягти в ліжку. Покликаний лікар констатував у п. Голови Місії бронхіт *).

„Коли остаточно вияснилося, що авдієнція у п. Начальника Панства відкладається на неозначений час приступлено було до порозуміння з польською стороною остаточно відносно дня відкриття переговорів. Таким днем було призначено день 27-го жовтня, а потім, на жадання польської сторони, цей термін перенесено на 28 жовтня.

Зносили членів Місії з представниками ППС. 27-го жовтня Заступник Голови Місії і п.п. радники Ржепецький та Понятенко мали побачення з членами ППС. окремими чекістами та сеймовими послами: Головка, Недзелковським, Земенським і іншими.

„Розговоритися з польськими Т.Т. по технічним причинам цим разом не удалося, однак Т.Т. стоять на тому, що справа українсько-польських взаємин з сприятливими для української справи skutkami, — мусить бути порушена в сеймі і з метою спеціального обговорення української справи Т.Т. ППС. призначили нам нове побачення.

Білоруські домагання і зносили Місії з білорусами. 28-го числа відбулось побачення з білоруськими соціалістично-політичними діячами, які тут добиваються, при допомозі польських соціалістів, признання Білорусії незалежною державою з усіма впливаючими звідси консеквенціями. Білоруські самостійницькі змагання знаходять серед ППС. здержану оцінку, а то і просто недовірря; що до буржуазних кол, то ті ставляться цілком вороже до ідеї самостійности Білорусії. Білоруси рахують на допомогу України і гадають, що їм найбільш з руки з'єднання з Україною.

Підписали: Голова Місії А. Лівницький.

Радник - Секретар П. Понятенко“.

29.X. 1919 р. м. Варшава.

В витягу з „начерку в справі утворення і діяльності Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській з дня 3-го жовтня по день 7-го листопаду 1919 р.“ читаємо:

Сприяючі і противні самостійности України політичні течії в польській громадсько-політичній думці. Тут доводиться сконстатувати, що основна ідея необхідности признання самостійности України і навязання між нею і Україною союзних стосунків — зустріла підтримку лише в колах польської партії соціалістичної ППС. почасти серед людовців. Серед ліберальної буржуазії (як наприклад „Centrala Demokratyczna“) ідеї ці наражаються на цілий шерек сумнівів, а серед націонал - демократів і консерваторів — то і просто вороже відношення. А треба сказати, що як раз саме на остатні кола і опирається сучасний Польській Уряд. Близькі до Уряду націонал-демократи і консерватори — вважають існування України за з'явище небажане і агітують за те, аби Уряд контом

*) В день авдієнції у Начальника Панства Голова Місії мав температуру 38 - 39°, а надвечір — 39° 41'. Про це було негайно повідомлено Міністерство Закордонних Справ з проханням — відкласти термін побачення аж до часу видужання А. Лівницького.

Увечері 24 жовтня до хорого прибав професор-лікар, посланий п. Падеревським. Професор уважно оглянув А. Лівницького, висловив співчуття і побажав скоршого видужання.

Большевицька преса писала, що петлюрівський міністр і посол до Польщі Лівницький помер, — большевики готові вже були справити похоронний бенкет... Але українські боротьбисти поспішили переконати дружину Лівницького в неправдивості газетних чуток, котра мешкала в цей час в Переяславі.

Як бачимо співчуття було повне: хвороба Лівницького „занепокоїла“ як приятелів, так і ворогів. О. Д.

України мирився б з Денікіном. Очевидно, та „єдино-неділимчеська Росія“, яку реставрує Денікін, менш страшна, або і зовсім не страшна тим колам в порівнянні з фактом існування самостійної України, та до того, ще й можливої союзниці Польщі.

Справа Східньої Галичини. Таке відношення до України з боку різних польських громадсько-політичних течій направляє розв'язання спірних польсько-українських квестій. В першу чергу квестій спільних між Україною і Польщею кордонів.

„Україна стала, як то видно з копії Деклярації Місії, на принципові самостійности в етнографічних межах. Польський Уряд, як виразник політичних і соціальних домагань певних верств і груп, — домагається прилучення до Польщі цілої Галичини, обіцяючи Східній Галичині автономію, але в межах і формах виразно не сконкретизованих.

„Як вихід із непримиримої колізії, українська Делегація, коли би зустрілась з бажаннями з боку Делегації польської залагодити трудну і важну квестію, — могла би ще, ймовірно, говорити про середнє вирішення питання справи кордону в Східній Галичині, а саме: про застановлення на поділові Галичини по так званій лінії Бартеломі, якої напрям зазначено на окремім залучнику.

„При такому вирішенню справи, — частина Східньої Галичини, заселена українською людністю і положена на Захід від лінії Бартеломі, — зосталась би під Польщею і для цієї людности мусили б бути виразно гwarantизовані національно-культурні права.

„Однак, як і раніш вже було зазначено, тільки партії ППС. дає в питанню про розмежування рельні підстави для порозуміння, а вже навіть, так звані людовці (народні соціялісти), стоять що до Галичини на офіційній програмі, себ то: на спільній точці з консерваторами та націонал-демократами.

Аграрне питання. Друге складне і важне питання, на якому загальмувались польсько-українські переговори, — питання про таке вирішення аграрної проблеми, яке б — вивлащення земельних власників із прав земельної власности, — давало б таким власникам винагороду.

Вигляди на відновлення перерваних переговорів. Стосунки з громадсько-політичними діячами доповнялись ще неофіційними зустрічами керовників Української Місії з офіційними репрезентантами Уряду польського.

„Під час тих стосунків виявилось, що перервані переговори можуть бути відновлені тим, що вирішення спірних питань — буде відложено на далі, а делегації займуться вирішенням инчих справ, входячих в окрес порозумінь торговельного та військового характеру“.

Витяг з IV-го звіту української димльоматичної Місії:

Місія Червоного Хреста. 27-го числа прибула Місія Червоного Хреста в складі пань — Русової, Черняхівської-Старицькаї, п. Черняхівського і п. Вітошинського.

„28-го числа Місія була з докладом про свою подоріж у Голови Місії, а 29-го — у Заступника Голови п. Михайлова в справі розпочаття своєї діяльности.

Візита Румунського посланника. 29-го числа Румунський посланник в Річі Посполитій Польській, у відповідь на зроблену йому візиту з боку Заступника Голови Місії п. Михайлова, відповів візитою. Як п. Михайлів так і п. посол, при взаємних візитах, не застали один другого, отже візити обмежились виміном карток“.

Р О З Д І Л І І І.

Перший вузол польсько-українського союзу. (Деклярація 28-го жовтня 1919 р.)

1. Польща продовжує переговори з Україною.

Для участі в переговорах з Місією польський Уряд уповноважив Делегацію в тому ж самому складі, що був призначений і для переговорів з Надзвичайною Місією п. Пилипчука (п.п. Залеський, Кноль, Мощинський, Шумляківський *); пізніш, за вибуттям Мощинського, в переговорах деякий час брав участь в засіданнях п. В. Бабінський). Це призначення для переговорів з Місією тоїж самої Делегації, що вела переговори і з Пилипчуком, підкреслювало, очевидно, що польський Уряд вважає переговори з Місією не новою акцією, а відновленням переговорів, які мав з Місією попередньою. Одже з цього вже було видно, що Місія зустрінеться з домаганнями з польського боку, які вже Польща вважала напів залагодженими. Очевидно також було і те, що на Місію буде давити весь тягар попередніх кроків, зроблених на варшавському терені попередніми і дійсними, і самозванними представниками України. І це справді показалося так. Про те Місія постановила не рахуватись з попередньо зробленими кроками українських представників і поставити справу польсько-українських переговорів відповідно своєму власному розумінню інтересів та гідности України. Це вирішення Місії повинно було знайти свій вираз в Деклярації, що її Місія мала передати польській Делегації на першому засіданню Конференції.

2. Відчинення засідань польсько-української Конференції і перша Деклярація Місії від 28 жовтня 1919 р.

Як і було призначено з гори, відчинення Конференції відбулось 28-го жовтня. Для участі в переговорах Місія виділила із свого складу стислішу групу: опріч

REPUBLICQUE POLONAISE
MINISTERE
DES AFFAIRES ETRANGÈRES
No D 11712/V/19.

Varsovie, le 17 octobre 1919.

Le Ministère des Affaires Etrangères autorise à entrer en pourparler avec la Mission Diplomatique Ukrainienne M M.

Auguste Zaleski, Ministre plenipotentiaire et envoyé extraordinaire,

Roman Knoll, Chef de la division Orientale du Ministère des Affaires Etrangères

Ladislau Moszczyński, Conseiller du Ministère des Affaires Etrangères,

Mariusz Szumlakowski, rapporteur au Ministère des Affaires Etrangères,

sous la présidence de Mr. Zaleski, en cas d'absence de celui-ci, de Mr. Knoll.

Ministre des Affaires Etrangères.

Podpis nieczytelny w r.

L. S.

Голови Місії в цю групу ввійшли Радники Л. Михайлів, П. Понятенко (на переміну з Радником Б. Ржепецьким) і А. Горбачевський та М. Новаківський. Одного з цих останніх, в разі потреби, мав заступати ст. радник С. Вітвицький.

Перше засідання Конференції носило чисто формальний характер. Програма засідання складалась з обміна, конечними в таких випадках, привітаннями, відчитання внесеної з боку української Місії заяви — Деклярації (див. в протоколі од 28 жовтня 1919 року) та вислухання інтерпеляцій. З польського боку була внесена інтерпеляція до Місії в справі випадків грабіжу, вбивства та арештів, допущених по відомостям польським над громадянами польської національності на Україні. З боку українського рівно ж була внесена контр-інтерпеляція в справах того ж самого роду, тільки вже стосуючихся до громадян української національності на теренах, обнятих польською адміністрацією та інтерпеляція в справах інтернованих і військово-полонених українців в Польщі.

Обговорення заяви-Деклярації було відкладено на чергове засідання конференції, а в справі полагодження, порушених в інтерпеляціях надужить, — ухвалено заснувати окрему мішану польсько-українську Комісію.

В протоколі з 1-го засідання польсько-української Конференції читаємо:

PROTOKUŁ

posiedzenia z dnia 28 października 1919 r. Konferencji pomiędzy Ukrainką Misją Dyplomatyczną a Delegacją Rządu Rzeczypospolitej Polskiej.

Obecni:

ze strony ukraińskiej:

Dr. Leonid Michajłiw, starszy Radca, jako I zastępca Misji

PP. Prokop Poniatenko

Dr. Antoni Horbaczewski

Dr. Michał Nowakowski — jako Radcowie Misji

Dr. Stefan Bilak — sekretarz

ze strony polskiej:

P. August Zaleski, Minister Pełnomocny i Poseł Nadzwyczajny jako przewodniczący oraz

PP. Roman Knoll, Naczelnik Wydziału Wschodniego w M. S. Z.

Władysław Moszczyński, Radca w M. S. Z.

Marjan Szumlakowski, Referent w M. S. Z.

Sekretarz P. Mieczysław Chałupczyński, Referent M. S. Z.

Przewodniczący **P. Poseł Zaleski**.

Zabiera głos Prezes Delegacji Polskiej **P. Zaleski**, witając przybyłą Delegację Ukrainką. Wspominając chwilę, kiedy danem mu było witać pierwszą Misję Atamana Petlury⁴ zaznacza z przyjemnością, że i tym razem dobrze zrobił Ataman Petlura, przysyłając Delegację do pertraktacji z Rządem Polskim. Ponieważ od tego czasu nastroje polskie w stosunku do Ukraińców w przychylności swej się nie zmieniły, więc o ile chęci i zamiary przybyłej Misji Ukrainkiej dążą w kierunku porozumienia, należy się spodziewać pomyslnego wyniku Konferencji.

P. Dr. Mychajłiw: Wysyłając misję p. Pyłpczuka dążył P. Główny Ataman Petlura do nawiązania serdecznych stosunków z Rzeczpospolitą Polską. Dowodem teje serdeczności jest też obecna Misja. I właśnie ze względu na ważność pytań, mających się poruczyć, Rząd Ukrainki powiększył znacznie swoją delegację. Nie pomylę się, jeżeli imieniem Rządu naszego oświadczę, że na obecne rokowania patrzemy bardzo poważnie i życzymy sobie pomocy narodu polskiego. Cieszymy się myślą, że naród polski, który też powstał na gruzach Rosji, uzna naszą suwerenność. Chcemy zatrzeć bolesne rany wojny

i sądzimy, że potrzebne ku temu przedewszystkiem zwolnienie internowanych i jeńców. Wierzę, że Polska i Ukraina, zaprzyjaźnione ze sobą, będą się nawzajem popierały w narodowym rozwoju i staną się podwaliną ładu i spokoju na Wschodzie Europy. Tych więc parę słów kończę okrzykiem: Niech żyje Rzeczpospolita Polska. Niech żyje Naczelnik Państwa Józef Piłsudski!

Pan Zaleski proponuje przystąpienie do porządku dziennego.

Pan Poniatenko odczytuje deklarację Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej do Rządu Polskiego.

OŚWIADCZENIE
Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej
do
Rządu Rzeczypospolitej Polskiej.

Stojąc na gruncie samookreślenia narodowego, które stanowi podstawę pokoju wszechświatowego, naród ukraiński stworzył z własnej woli i siły, na terytorjum przezeń zaludnionem, niepodległe Państwo Ukraińskie. Podstawą budownictwa państwowego Ukraińskiej Republiki Ludowej jest praworządna demokracja, której celem jest zabezpieczenie mienia i życia wszystkim, równym wobec prawa, obywatelom państwa, danie im jak najszerszych wolności politycznych i zapewnienia im dobrobytu ekonomicznego oraz rozwoju kulturalnego. Przyjmując jako swoje te zasady budownictwa państwowego i oceniając, jak należy znaczenie, jakie dla tego budownictwa posiada współdziałanie obywateli ukraińskich nieukraińskiej narodowości, Ukraińska Republika Ludowa przyznała mniejszościom narodowym, zamieszkującym jej terytorjum, prawo wolnego życia religijnego i kulturalnego. Znalazło to swój wyraz w sprawie o autonomji narodowościowo-personalnej, dla mniejszości narodowych.

Ciężkie lata wojny i doba rewolucyjna, podczas której tworzy się ustroj Ukraińskiej Republiki Ludowej, nie pozwoliły jej dotychczas ukończyć budowy wszystkich instytucji państwowych. Uczyni to Wszehukraiński Parlament Ustawodawczy, który zostanie zwołany w najbliższej odpowiedniej do tego chwili. Należy się spodziewać, że wykończy on budowę demokratycznego ustroju państwowego, a w szczególności rozpatrzy złożoną kwestję reformy rolnej.

Opierając swą państwowość na zasadzie etnograficznej, Ukraińska Republika Ludowa nie żywi względem państw sąsiednich żadnych planów zaborczych i wskutek tego Ukraińskiej Republice Ludowej tem łatwiejszem jest podtrzymywanie szczerych i przyjaznych dobrosąsiedzkich stosunków ze wspomnianymi państwami. Takiej sąsiedzkiej przyjaźni życzy sobie Ukraińska Republika Ludowa i z Rzeczpospolitą Polską, z którą łączy ją życiowe, ekonomiczne i kulturalno-polityczne interesy.

Ukraińska Republika Ludowa omal od początku swego istnienia walczy z bolszewizmem rosyjskim w obronie swej niezależności państwowej i interesów kultury wszechświatowej. Wojnę z bolszewizmem prowadzi Rzeczpospolita Polska. Od wyniku tej walki zależy los polityczny obu Państw. Związuje to ściśle interesy Polski i Ukrainy. Ta wspólność interesów w obronie przed wspólnym wrogiem powinna stać się podstawą ścisłego współdziałania wojskowego, która wydaje się koniecznym celem zwycięskiego zakończenia wojny, narzuconej Ukrainie i Polsce przez imperjalistów rosyjskich.

W celu wyjaśnienia wzajemnych stosunków pomiędzy Ukraińską Republiką Ludową a Rzeczpospolitą Polską, koniecznym jest uznanie państwowej niepodległości Ukraińskiej Republiki Ludowej. Tego uznania domaga się ona w pierwszym rzędzie od Rzeczypospolitej Polskiej.

Łączność (jednanie) obu Państw opierać się winna na łączności obu narodów: polskiego i ukraińskiego. Wytworzenie przyjaznych uczuć jednego narodu do drugiego zdaje

się być warunkiem pomyślnego wyniku pertraktacji, które mają się rozpocząć pomiędzy rządami obu Państw.

Dlatego spodziewamy się, że w celu złagodzenia skutków wojny, Rząd Rzeczypospolitej Polskiej uwolni wszystkich internowanych i jeńców ukraińskich oraz wyda i przeprowadzi odpowiednie zarządzenia, które ulżą doli ludności ukraińskiej, zamieszkującej okręgi zajęte obecnie przez wojska polskie. Wprowadzenie w życie tych środków między innymi przyczyni się do stworzenia nastrojów pogodzenia się obu narodów.

Szczerze dążąc do nawiązania przyjaźni pomiędzy Ukraińską Republiką Ludową a Rzeczpospolitą Polską pragniemy jak wolni z wolnymi, równi z równymi wspólnie z Polską położyć trwale podwaliny stałego pokoju i ładu na Wschodzie Europy, żeby oba narody: ukraiński i polski, korzystając z takiego pokoju mogły się rozwijać w dobrobycie i kulturze dla dobra własnego i całej ludzkości.

Warszawa, dnia 28 października 1919 r.

Prezes Misji: **Andrij Liwićkyj** mp.

Radca Sekretarz: **Prokop Poniatenko** mp.

Na wniosek **P. Pośła Zaleskiego** dyskusję nad deklaracją odłożono do następnego posiedzenia.

P. Moszczyński podkreśla, że zabiera głos w sprawie, która ma dla strony ukraińskiej wielkie znaczenie i od załatwienia takowej uzależniony jest pomyślny wynik pertraktacji. Przypominając solenne obietnice Misji pod przewodnictwem p. Pyłypczuka i powołując się na tylko co słyszane słowa p. Mychajłowa, stwierdza z przykrością, że objawy sympatji, wyrażone w imieniu władz ukraińskich na posiedzeniach Konferencji nie mają wyrazu swego w rzeczywistości: Stosunek miejscowych władz ukraińskich do ludności polskiej na Ukrainie zaznacza się wielu smutnymi faktami.

1). Zabójcy brata p. ministra Mińkiewicza do tej pory nie ukarani. Rodzina nie otrzymała jeszcze odszkodowania. (Mimo przyrzeczenia ze strony Misji Pyłypczuka).

2). PP. Waligórski list ochronny Ministerjum Spraw Zagranicznych, profesor Wilczyński delegat Polskiego Czerwonego Krzyża — do tej pory nie wypuszczeni, pieniądze im nie zwrócone. (Mimo interwencji oficera łącznikowego w Kamieńcu Podolskim i Min. Spr. Zagr. w Misji Ukraińskiej).

3). Dnia 7 października 1919 r. wszyscy powracający do Polski uchodźcy mężczyźni aresztowani — wypuszczeni po doszczętnem ograbieniu.

4). Dnia 10 października 1919. w więzieniu w Proskurowie p. Mikołaj Sikora b. burmistrz oraz p. Malinowski urzędnik kolejowy — za to, że jeździli do Warszawy dla zdobycia środków na ochronki polskie i pomoc dla dzieci.

5). 10 października br. — Proskurów — uwięziono 3 księży katol. Swiderskiego Łukasza i jeszcze jednego. Ks. Swiderski był obłożnie chory. Tegoż nie zaproponowano miejscowym polakom uwolnienie uwięzionych księży po złożeniu wykupu w wysokości 50.000 karbowańców.

6). Aresztowani w Derażnie, Latyczowie i Barze — księża katolicy.

7). Za mówienie po polsku na ulicach i w publicznych miejscach grozi areszt (p. Dzierzka — Kamieniec Podolski 15 października).

8). Janusz Łączkowski uwięziony w Kamieńcu Pod., internowany w Winnicy.

9). Rozgromione przez wojska ukraińskie majątki — Wańkowce i Tatryńka p. Kozielskiego (po przedłużeniu rozejmu).

10). Rozgrabione przez wojska ukraińskie Małe Żerebki.

Wogóle powtarzają się ustawicznie szykany Polaków przez władze ukraińskie zwłaszcza przez oddziały galicyjskie w Żmerynce. Powracający do Polski uchodźcy są ograbiani. Władze ukraińskie ignorują przepustki wydane przez Ukraińską Misję Nadzw.

Warszawie (np. Waligórski, Wilczyński, Stępowska, Wąsowicz).

Cała opinia polska jest w tym zainteresowana, by fakty podobne się nie powtórzały i by za już dokonane było całkowite zadośćuczynienie. Mówca proponuje wybór specjalnej Komisji, złożonej po trzech członków z obu delegacji, któraby się zajęła 1) załatwieniem powyżej wymienionych spraw, 2) uregulowaniem polskiego ruchu uchodźców, 3) wywozem z Ukrainy archiwów i zabytków, które tamże w czasie ewakuacji Królestwa Polskiego przez Rosjan w r. 1915 przewieziono.

P. Mychajliw: W zupełności przyznaję, że byłoby niezręcznie zajmować się na pełnych posiedzeniach wszystkimi sprawami, wyliczonymi przez p. radcę Moszczyńskiego, wobec czego jego wniosek popieram — z tem atoli, że omawiania komisja zajmie się także faktami naruszeń ze strony władz i oddziałów wojsk polskich względem osób narodowości ukraińskiej, a w szczególności naruszenia neutralnego pasu. Zadaniem tej Komisji będzie także zająć się sprawami internowanych i jeńców. Stosunki w obozach są bardzo przykre. W obozach męczą się obecnie internowani w liczbie około 50.000 osób. Gdyby tę sprawę w komisji korzystnie załatwiono, przyczyniłoby się to do wywołania odpowiednich nastrojów w społeczeństwie ukraińskim. Co się zaś tyczy naruszeń zwróconych przeciw osobom narodowości polskiej — to w części są nam one znane — ale zauważyć muszę, że popełniali je niżsi ajenci władzy ukraińskiej wbrew woli Rządu Ukraińskiego. Zaznaczam przytem, że i ze strony polskiej popełniono cały szereg naruszeń przeciw obywatelom ukraińskim i dlatego oświadczamy zupełną zgodę, aby mająca powstać komisja zajęła się obustronnymi nadużyciami.

P. Szmulakowski podaje do wiadomości, że od czasu podpisania rozejmu z Ukrainą jeńców ukraińskich skoncentrowano w jednym obozie, gdzie są wyodrębeni oraz otrzymują porcję wiktów na równi z żołnierzami polskimi.

P. Poniatenko przyznaje, że to częściowe polepszenie jest wiadome Misji, ale niestety nie przeprowadzono go we wszystkich obozach, gdy tymczasem na Ukrainie jeńców polskich już prawie niema, gdyż po podpisaniu rozejmu nie robiono jeńcom polskim żadnych trudności w powrocie do Ojczyzny. To zmusza nas do prośby, aby także z polskiej strony przyspieszono powrót jeńców ukraińskich.

P. Moszczyński żąda, aby objawy sympatji ze strony ukraińskiej wyrażone były w sposób rzeczowego załatwienia spraw, gdyż dotychczas takie, które były podawane do wiadomości wyższych władz ukr. pomyślnie likwidowane nie były.

P. Mychajliw zawiadamia, że życzenia Polskie zostały już P. Głównemu Atamanowi zakomunikowane, zaś przy najbliższej sposobności będą one uzupełnione i powtórzone.

P. Knoll zaznacza, że jednomyślność osiągnięta na konferencji w sprawie komisji konsularnej jest rzeczą pomyślną dla dalszego biegu rokowań, której odpada niepotrzebny balast drobiazgowych spraw. W celu nawiązania komisji proponuje, by każda strona upelnocniła jednego ze swych członków do przewodniczenia w takowej z prawem kooptacji po 2 nowych członków.

W ciągu dyskusji ustalono, że ze strony polskiej przewodnictwo w komisji obejmie p. Moszczyński, z ukraińskiej zaś p. Poniatenko. Postanowiono także powołać do życia komisję dla spraw ekonomiczno-handlowych. Posiedzenie zamknięte. Następnie wyznaczono na 30 października.

Передана Місією польській Делегації заява-Деклярація від 28 жовтня не мала нічого спільного по своєму змісту з декларациєю, зложеною 19.VIII. Надзвичайною Місією п. Пилипчука. Замість далеко ідучих територіяльних уступок, що ще до того могли поширюватися на Схід, — нова Деклярація виразно стала на ґрунт етнографічного принципу. В справі аграрній, яка так інтересувала Польщу, нова Деклярація не заповідала нічого конкретного, а поклдала сподівання на те, що майбутній уставодавчий парламент „викінчить будову демократичного устрою, а з'окрема — розгляне складне питання

аграрної реформи". Поруч з цим — нова Деклярація ставила виразно питання про ко-
нечність признання Польщею самостійности України і про зміну режиму в окупованій
поляками Галичині.

3. Звернення Місії Деклярації Польський Уряд мав вже від попередніх представ-
28-го жовтня та негативна оцінка її ників України більш-менш далеко йдучі обіцянки тери-
польським Урядом. торіяльних уступок і, навіть, політичного зверхництва
Польщі над Україною (п. Курдиновський). Зрештою польський Уряд мав вже конкретні
пропозиції Деклярації Надзвичайної Місії. Очевидно, що з свого пункту трактування
справи польський Уряд не хотів примиритися зі змістом і мовою Деклярації з 28 жовтня.
На слідує, з черги, засіданню Конференції, що відбулось 30.X. польська Делегація
вернула Деклярацію назад Місії, як явно „не до прийняття“. По словам Голови польської
Делегації, п. Залеского — Деклярація змістом своїм відбігала від відомих уже українсь-
кому Урядові польських постулатів *). Це звернення Деклярації відбулось після про-
мови офіційного речника Делегації, її члена п. Кноля.

Речник Делегації в своїй промові підніс нерівність, під оглядом міжнародного
становища, України й Польщі. Україна в той час мала під своєю владою лише незначну
територію. На більшості території України, зауважував промовець, точилась горожанська
війна. Переможці там, при певній співучасті населення, протиставили свою політично-
державну владу владі УНР. На міжнародному терені УНР. та її Уряд — доси ніким не
визнані. Що инше, під оглядом міжнародного становища, є Польща, отже вона має з
обережністю входити в ті чи инші зобов'язання і порозуміння з неузаними державами
сусідами. Вступаючи в правильні зносини з такими сусідами, Польща, до певної міри,
бере на себе відповідальність перед опінією великих Держав, які, до того ж заохочують
Польщу до погодження з ворогом України, Денікином.

4. Що жадалось від України. Від України, що хоче як сторона умовляється з Польщею,
жадалось: 1) доказів, що український Уряд є дійсно трітнім об'явом самостійницьких
змагань українського народу, а не одною лише з революційних фаз на півдні Росії.
2) Об'єктивної гарантії приязного відношення українського Уряду до польської Держави
та польського народу, 3) підносились необхідність вирішення аграрної справи на Україні,
відновлення права на власність землі, 4) встановлення права на відшкодування земле-
власникам польської національності і 5) порушувалась справа необхідности докладного
визначення кордонів між обома Державами. При цьому підкреслювалось, що безумовним
жаданням Польщі є приналежність Східної Галичини до Польщі. Питання автономії для
Східної Галичини — лишається одвертим. Це є вимога цілої польської опінії подавляючої
більшості сойму і польського Уряду **).

Далі промовець згадував перепетії польсько-української збройної боротьби на те-
рені Східної Галичини, покладаючи відповідальність за зірвання мирного поладження
спору на відповідальність українців, і ще раз підкреслював: „Ми збройною силою заняли
цілу Галичину і не віддамо її“***).

Ціла промова закінчувалась мінорним тоном — „очікуємо вашої відповіді зі щирою волею
дійти до порозуміння“ ****).

*) **) ***) ****) Звіт з II-го засідання Конференції 30.X. 1919 року:

PROTOKUŁ

posiedzenia z dnia 30 października 1919 roku Konferencji pomiędzy Ukrainą Misją Dy-
plomatyczną a Delegacją Rządu Rzeczypospolitej Polskiej.

Obecni:

ze strony ukraińskiej:

Dr. Leonid Mychajłiw, starszy Radca jako zastępca Prezesa Misji
PP. Prokop Poniatenko

Dr. Antoni Horbaczewski
Dr. Michał Nowakowski — Radcowie Misji
Sekretarz Dr. Stefan Bilak

ze strony polskiej:

P. August Zaleski, Minister Pełnomocny i Poseł Nadzwyczajny jako przewodniczący

PP. Roman Knoll, Naczelnik Wydz. Wschodniego w M. S. Z.

Władysław Moszczyński, Radca M. S. Z.

Marjan Szumlakowski, Referent M. S. Z.

Sekretarz p. Mieczysław Chałupczyński, Referent M. S. Z.

Przewodniczy **Dr. Leonid Mychajliw**.

Zabiera głos **Poseł Zaleski**, zaznaczając z przykrością, że deklaracja złożona na poprzednim posiedzeniu odbiega od postulatów polskich, które znane były Rządowi Ukraińskiemu z biegu pertraktacji z poprzednią Misją Ukraińską. Zwraca delegatom ukraińskim deklarację z prośbą o zmodyfikowanie takowej w myśl postulatów polskich, wyrażając przytem nadzieję, że przerwa w posiedzeniach plenum Konferencji zbytnio się nie przeciągnie. Prace Komisji mogą być kontynuowane.

P. Mychajliw prosi o skonkretyzowanie postulatów polskich.

P. Knoll: Zabierając się do Konferencji, Delegacja Polska ożywiona była chęcią traktowania z Ukraińcami jak równi z równymi. Równość ta jednak przedewszystkiem powinna się przejawić w obiektywnym oświetlaniu stanu faktycznego, w tym celu musieliśmy się zatrzymać na stanie sprawy ukraińskiej. W tej chwili Rząd Ukraiński nie jest uznanym przez żaden z czynników miarodajnych w życiu międzynarodowym. Z punktu zaś widzenia faktycznego tylko znikoma część terytoriów byłego cesarstwa zamieszkałego przez naród ukraiński jest pod rządami Dyrektorjatu; to też na forum międzynarodowym spotykamy się z dylematem, jaki rząd jest prawomocny na Ukrainie — Atamana Petlury, czy też generała Denikina. Ze strony mocarstw Europejskich istnieje skłonność do uznania Denikina. Tendencje te poddania decyzji losów tego kraju Denikinowi są dla Ukraińców nad wyraz ciężkie, lecz są one smutnymi i dla Polski. Wobec tego musimy ze strony ukraińskiej otrzymać taki wyraz dojrzałości ich do życia państwowego by na forum międzynarodowym sprawę ich tej koncepcji wszechrosyjskiej przeciwstawić. Dlatego też mówimy o jednostronnej deklaracji, a nie dwustronnej umowie. Również i w sprawach konsularnych wymagaliśmy przedewszystkiem uregulowania spraw ze strony ukraińskiej dlatego że chcieliśmy skonstatować, iż rządy ukraińskie nie są krótkotrwałym procesem, ale faktem dokonanym.

W deklaracji ukraińskiej chcielibyśmy widzieć przedewszystkiem gwarancje obiektywne ze względu na sytuowanie rządu ukraińskiego przed forum międzynarodowym oraz ze względu na bezpośredni stosunek polsko-ukraiński, gwarancje interesów polskich.

Cwarancje obiektywne dadzą się krótko wyrazić i są przez nas z tego względu wysuwane, że uważamy egzystencję Ukrainy za jeden z faktów dla nas pożytecznych. Chcielibyśmy, by Rząd Ukraiński nie był wobec świata jednym z momentów procesu rewolucyjnego na terytorjum b. imperjum rosyjskiego. W związku z tem wyłania się tutaj punkt reformy rolnej, który jako wewnątrzno-ukraiński bezpośrednio Polski nie obchodzi. Z punktu jednak widzenia obiektywnego wymaga załatwienia go na mocy aktów prawnych. Obecny moment jest bezwarunkowo stanem nietrwałości, uniemożliwiającym zasadniczo uchwalenie budżetu, uzyskanie kredytów i przeprowadzenie systemu podatkowego. W deklaracji w sprawie tej wyrażony jest nieobowiązujący okólnik i nie dotyczący obecnego rządu. Deklaracja powołuje się na kompetencje konstytuanty, ale Europa nic nie wie, kie-

dy taka konstytuanta się zbierze i czy się zbierze. Mowca podkreśla raz jeszcze, że Polsce nie chodzi w danym wypadku o obronę wielkiej własności polskiej na Ukrainie, gdyż w samej Polsce Sejm uchwalił daleko idącą reformę rolną.

Na czoło interesów polskich wysuwa się sprawa granic. Sprawa ta rozbija się na dwa problematy. Granica na północnym Wołyniu wchodzi w zakres załatwienia całości kształtu spadku po b. imperjum rosyjskiem i ostateczna decyzja w tej sprawie względnie sankcja, w razie polubownego załatwienia należy do kompetencji Konferencji Pokojowej w Paryżu.

Inaczej przedstawia się sprawa granicy dawnej Rosji z byłym imperjum austro-węgierskiem. Z polskiego punktu widzenia cała Galicja Wschodnia należeć powinna do Polski. Mowca zaznacza, że momenty walki na terenie tym świeże są jeszcze w pamięci wszystkich. Walki te były rozpoczęte przez ukraińców wbrew woli miejscowych żywołów polskich. Polska chciała tę walkę przerwać, proponując rozejm i tymczasową linię demarkacyjną. Propozycje te zostały ze strony ukraińskiej przyjęte, potem niespodzianie naruszone. Dalsza walka dała wiadome rezultaty. Pomijając inne zasadnicze powody i przez wzgląd na poniesione ofiary w krwi i mieniu Sejm Suwerenny Rzeczypospolitej Polskiej uchwalił jednogłośnie włączenie całej Galicji, przewidując autonomję z chwilą pacyfikacji kraju. Omawiana tak często zasada plebiscytu w tym wypadku nie byłaby do przyjęcia, gdyż zrzędzeniem historii nie można przeprowadzić jednolitych granic polsko-ukraińskich, bowiem ludność polska rozrzuconą jest licznie daleko na wschód poza etnograficzne granice polskie. Zasada plebiscytu stosowana być może w wypadkach, gdzie niema rozległych terenów o ludności mieszanej. Zasady tej również nie przyjąłby ani Rząd ani Sejm polski, a wśród społeczeństwa nie tylko ci, którzy Ukrainie są przeciwni, ale ci, którzy konieczność jej istnienia rozumieją. Mowca przechodzi do sprawy zagwarantowania praw Polaków na Ukrainie. Deklaracja wspomina o tej sprawie w czasie ubiegłym. I rzeczywiście w roku 1917 uniwersał wprowadził zasadę autonomji personalno-narodowościowej. Możeby i dzisiaj sfery rządzące miały zamiar zasadę tę w czyn wprowadzić. Rzeczywiście sprawa przedstawia się inaczej. Od czasu proklamowania tej zasady po dzień dzisiejszy ludność polska podległa prześladowaniu i represjom ze strony władz ukraińskich. Oficjalne instytucje i organy prasowe specjalnie zaś galicyjskie nawołują ludność do wrogiego traktowania polaków. „A chociaż opryszczy polacy pomordowali naszych braci, nie potrafią przecież te polskie psy wymordować 4 miliony ukraińców w Galicji.“ „Trzeba tych polskich rzezimieszków gwałtem wyrzucić z ziemi naszej rodzimej, której imię Galicja. Na takich bezczelnych bandytów niema innych środków jak kula i nóż“ itd. (znamienne zwroty z gazety „Striść“). Są to rzeczy smutne, które powinny przejść do przeszłości i wobec których to, co jest powiedziane w deklaracji nie może dla Rzeczypospolitej Polskiej przedstawiać żadnej gwarancji. Strona polska nie stawia w tym wypadku wygórowanych żądań i doszła już z poprzednią Misją Ukraińską w sprawie tej do jednomyślności. Chcielibyśmy, aby Rząd Ukraiński zadeklarował wyraźnie, że prawa Polaków na Ukrainie poszanowane będą tak dalece, jak prawa Ukraińców, zamieszkujących w obrębie Rzeczypospolitej i vice versa.

Mówca wyraża życzenie, by w armji ukraińskiej osiągniętą została zupełna jednolitość, by Polską miała gwarancję, że Rząd ukraiński na swym terenie nie będzie tolerować oddziałów wrogich Rzeczypospolitej Polskiej, bowiem różne mogą być instrukcje oddziałów automatycznych. Polska mus mieć gwarancję, że z chwilą ustalenia zgody polsko-ukraińskiej takowa będzie hasłem obowiązującym dla wszystkich na Ukrainie. Inaczej wszelkie uchwały byłyby fikcją.

Mówca podkreśla, że powyżej przez niego wyłuszczone stanowisko rządu polsk., znanem już było rządowi Atamana Petlury, niemniej przeto nie zostało zupełnie uwzględnione

б. „Відверто і ясно“. Відповідь, дана польською Делегацією Місії, згучала шорстко і більш ніж відверто. В цій відповіді ясно чулися тони замилювання і віри в свою і державну, і мілітарну перевагу та сумніви що до сили України. Щоб дати час на зорієтування в новій, з огляду на польську відповідь і польські вимоги, ситуації, — сторони, як то в таких випадках робиться, перевели ухвалу передати справу в кордонами в особливу Комісію, яка, до речі зовсім і не збиралась, і не працювала, бо фактично справа і без того стояла зовсім ясно.

Що справа з кардинальними пунктами польсько-українських переговорів була поставлена зовсім ясно, це слухало не тільки з промови речника Делегації п. Кноля, а й з тих розмов, які в день же засідання 30.X. мав Голова Місії на авдієнції з Начальником Панства.

В справі признання самостійности України, Начальник Панства на авдієнції виявив якнайбільшу прихильність і свою готовність ту самостійність підтримувати, але рівночасно зазначив, що серед впливової верстви польського панства та буржуазії ідея та не популярна, одже офіційні кола і Уряд польський, що спирається почасти і на ту верству суспільства, — мусить рахуватися з існуючою опінією. Опріч того, Начальник Панства заявив теж саме, що і від других політичних діячів доводилось чути, а саме, що Польща не самостійна в своїй зовнішній політиці і тому не може маніфестувати своє признання України раніш, ніж то буде зроблено Державами Антанти *).

Розв'язання аграрного питання на Україні мало впливати на те, якими очима буде на Україну дивитись Антанта. Колиб Україна знайшла способи дати инше розв'язання аграрному питанню, як ті, що тепер рішають на Україні, то політична справа України на міжнародньому терені, на думку Начальника Панства, тарактувалася би поважніше.

w deklaracji. Znajduje się w niej natomiast szereg żądań, które mogłyby być stawiane w dyskusji już w drugiej części prac w konferencji po przyjęciu deklaracji ukraińskiej.

Mówca stwierdza, że deklaracja złożona i przez stronę ukraińską nie uważana była za ostateczną, bowiem to co jest w niej powiedziane jest faktycznie prawie niczem i stronie polskiej nie pozostaje nic innego jak ją zwrócić i oczekiwać ze strony ukraińskiej pozytywnych kroków politycznych.

P. Mychajliw: W chwili gdyśmy wręczali naszą deklarację, wskazałem na możliwość dyskusji. Wobec tego nie widzę przyczyny do przerywania posiedzeń, owszem proszę aby na podstawie przemówienia programowego p. Knolla już na najbliższem posiedzeniu choćby jutro rozwinięto dyskusję. W sprawie zaś granic proponuje mówca oddanie jej osobnej komisji.

P. Knoll: nie zgadza się z powołaniem osobnej komisji dla sprawy granic, jest za tem, ażeby tę sprawę umówiono na pełnych posiedzeniach. Godzi się jednak, ażeby inicjatywę w tej sprawie złożono w ręce obu prezesów delegacji.

P. Poseł Zaleski: ostatecznie godzi się na komisję, dla której p. Knoll proponuje nazwę „techniczno-polityczna“. Bliższe szczegóły w tej sprawie, jako też termin następnego posiedzenia mają oznaczyć po wspólnem porozumieniu obaj prezesi.

Następnie w dyskusji przyjęto do wiadomości, że członkami komisji konsularno-administracyjnej ze strony polskiej mianowano pp. Władysława Moszczyńskiego, Babińskiego i Vetulaniego, z ukraińskiej zaś pp. Poniatenko, Dra Horbaczewskiego i Karpińskiego. Członkami komisji ekonomiczno-handlowej wyznaczono ze strony polskiej pp. Dra Szczeпаńskiego i Dra Olszewicza, z ukraińskiej zaś pp. Dra Mychajliwa i Borysowa.

Termin następnego posiedzenia wyznaczają prezesi delegacji.

Na tem posiedzenie zamknięto.

*) Як побачимо далі — невільність Польщі в міжнародній політиці, не стала їй на перешкоді визнати Україну тоді, коли вона захотіла це зробити.

Перейшовши до кордонів, Начальник Панства висловився в тому зміслові, що ця справа не може бути тою справою, на якій моглиб розбитися українсько-польські переговори. Польські урядово-політичні кола і більшість суспільства стоять за лінію Збруча, яко кордонну лінію на південному заході. На думку п. Пілсудського, справу з кордонами зараз не слід висувувати наперед, себ то краще залагодити цю справу в загальних ризах*).

*) З щоденника: Як тільки стан здоров'я Голови Місії поліпшився було вжито заходів на одержання авдієнції у Начальника Держави п. Пілсудського. Така авдієнція відбулася 30-го жовтня.

На авдієнції, що перейшла в ширшу двохгодинну розмову бесідники торкнулись всіх важливіших пунктів польсько-українських взаємин як от признання України суверенною державою, розв'язання аграрного питання, справи кордонів і військової допомоги. (Примітка: Про це все ми детально знаємо з вищеведеного тексту, укладеного на підставі 5-го звіту Місії од 3-го листопаду 1919 року, а про погляд Начальника Держави на військову допомогу Україні ми довідаємося в дальнішій — з листа Голови Місії на ім'я Головного Отамана).

Хочу спинитися на самому початковій авдієнції і на питаннях, незацеплених в тексті.

В Бельведері Голову Місії повітали зброєю, взявши „на варту“, два кіннотчики, котрі чатували при Начальникові Держави. Один з ад'ютантів негайно ж його провів до гори на перший поверх по просто, але надзвичайно чисто урочженних кімнатах з келимами на долівці і різними історичного характеру картинами та малюнками на стінах до кабінету п. Пілсудського. Ад'ютант відчинив двері кабінету. А. Лівницький переступив поріг, а тимчасом Пілсудський піднявся зза стола і швидкими кроками пішов йому на зустріч, протягуючи руку зі словами: „Добридень, радий Вас тут бачити“. Одразу запропонував сідати. Але А. Лівницький стоючи, висловив задоволення бути разом з Комендантом і говорити про невідкладні та пекучі державні справи з „найвідповідальнішим і найславнішим мужем Польщі“, передаючи в теплих тонах привітання від Уряду, Директорії і Головного Отамана — від останнього як Начальному Вождеві віськ польських.

Говорили спочатку кожний своєю мовою, а в часі розмови непомітно перейшли на мову московську. І. Пілсудський був одітий в своїй незмінній сірій тужурці і чорних на випуст штанях з червоними кантами. Високий на зріст, з просіддю на голові, з довжелезними, опущеними вниз усами та великими бровами з глибокопронизуючими сірими очима слідував за рухами А. Лівницького та пильно прислухався до його слів, час-од-часу поправляючи свої уси. Він дякував за привітання і висловив свою радість, що нарешті прийшло до розмов з представником українського Уряду. „Відразу почувалося, що говориш з чоловіком глибокої віри в себе і свою справу — говорив талановитий політик і закоханий в відродження своєї країни громадянин, пройшовший тяжку життєву школу, то в підполлю законспірований, то арештований у в'язниці, то на зісланню у далекому і холодному Сибіру, то знову борючись за непідлеглість свого народу“ — доповідав Лівницький.

І. Пілсудський довше говорив на тему — встановлення найприязніших добросусідських відносин між польськими та українськими народами і про майбутній союз між Польщею й Україною... А. Лівницький у відповідь на все відповідав, що він ще в часи свого студентства, як член „Української Студенської Громади“ був тісно зв'язаний з „Польським Колом Студентів“ (до чого він перший йшов і намовляв своїх товаришів) — разом виробляли ріжні революційні пляни за непідлеглість обох народів. Ця робота була особливо інтенсивною в 1905-1913 роках. А. Лівницький завжди не одобрював прикрих і ворожих випадків поміж Україною й Польщею за часу королів та українських гетьманів. Гот тепер, коли він вже брав відповідальну участь в роботі Правительства УНР. -- завжди осуджував ворожі виступи проти Польщі; вважав, що подібні явища розбивали польські і українські сили у боротьбі проти Москви. Він вірив в фаталізм, — вірив в те, що Україна й Польща, як рівна з рівною, в союзі буде боротися проти Росії. Тепер прийшов час такого порозуміння і це буде залежати від доброї волі та бажання представників польського правительства піти на це: „Ми ширю і свідомо для себе ідемо до цього порозуміння. Чекаємо тільки від Вас, Пане Начальнику, і Ваших однодумців відповідних розпоряджень представникам вашого правительства і я глибоко певний, що ми договоримось. На компроміс, завжди найдеться відповідь і вихід компромісовий, а коли ми маємо віру та ще й бажання до світлого майбутнього обох союзних республик, обох союзних народів — все переможемо й договоримось“ — говорив А. Лівницький.

Комендант Пілсудський відповідав, що він давно чекав приїзду української Місії для переговорів, а зараз „я дам директиви моїм представникам, щоб вони як найскорше приступили до переговорів з вами і як найскорше закінчили цю справу, бо момент і його вимоги не дають часу для чекання“.

Говорили далі. Комендант Пілсудський оповідав про свою революційну діяльність, про організацію легіонів і роботу з ними. Оповідав, як його арештовували, ссилали, випускали або він сам утік, як діставали гроші для революційної роботи. Також давав і поради, як нам треба робити, щоб п. Петлюрі не попасти до Магдебургської в'язниці. Час ішов і А. Лівницький піднявся, щоб подякувати словоохотливого Коменданта за його добрі наміри що до України. Подякувавши і попрощавшись відійшов.

Ще з місяць по авдієнції у п. Пілсудського А. Лівницький оповідав всім і кожному з'окрема про своє очарування Комендантом...

6. Невигідна для Місії політична ситуація, перерив в переговорах офіційних і поширення переговорів неофіційних.

Отже, як бачимо, трактування польсько-українських справ в Бельведері (резиденція Начальника Панства) майже ні в чому не ріжнїлась від трактування їх на Медовій (палац Міністерства Зак. Справ); обидві сторони взаємно порозумівались про свої стосунки з Місією як найдокладніше.

Звернення Деклярації від 28 жовтня і її гостра та безглядна критика при інших умовах, — знаменували-б собою не що інше, як тільки розрив в переговорах. Але добра воля української репрезентації, насилувана тяжкою історичною дійсністю, не шукала такого розриву. Українські справи на фронтах большевицькому та денікинському йшли зле. Перерив переговорів з Польщею зривав би і тимчасове завішення між Україною та Польщею зброї, а тим самим загрожував би Україні ще одним фронтом та підштовхував би Польщу до порозуміння її за спиною України з Росією чи то большевицькою, чи то денікинською, чого дуже поважно приходилось побоюватися, бо цього відверто вимагали від Уряду Польщі консервативні поміщицько-буржуазні та міщанські кола і в сеймі, і в пресі, і в суспільстві. Російські політики, як в Парижу так і по інших політичних кузнях, готові були робити Польщі коштом України такі територіяльні уступки, які Польща собі б зажадала, аби тільки прихилити її на свій бік. Одже під всіма тими погрозами Місія прийняла звернену їй Деклярацію назад, офіційно — ніби для перегляду її в світлі критики польської Делегації, а на самім ділі — для того, аби зорієнтуватися в ситуації, що складалася навколо справи з Деклярацією.

Таким чином, фактично, замість розрива — наступила перерва в веденню переговорів. Центр ваги діяльності Місії було перенесено з кол офіційних в кола неофіційні.

Поодинокі члени Місії, чи вся Місія в цілому, мали побачення з діячами сеймових та суспільних кол різних напрямків. Однак вияснилося, що в колах цих українська справа трактувалася в змислі політики Міністерства Закордонних Справ.

Тільки в колах польської партії соціалістичної (ППС.) справа ставилась серйозно і доброзичливо для України. Цією партією, наприклад, була внесена до сейму резолюція з домаганням признання польським Урядом всіх Держав, що утворилось на руїнах б. російській імперії, з домаганням заключення з Україною, як одною із таких Держав, згоди та розмежування в Галичині на принципі взаємного порозуміння або плебісцита. Але партія ця була в сеймі в меншості, а тому її внески успіху не мали і затримувалися по Комісіях, то що; так було і на цей раз.

31-го жовтня відбулося побачення членів Місії Л. Михайлова, П. Понятенка і Б. Ржепецького з сеймовим клубом ППС. — з послами — Дашинським, Морачевським, та Недзялковським. Пепееси познайомили з проектом тої резолюції, яку вони вносили до Сейму. Резолюція та домагалася признання польським Урядом всіх Держав, що утворились з б. російської держави, домагалися заключення з Україною, як одною з таких держав, згоди і розмежування в Галичині на принципі взаємного погодження або плебісцита. Пепееси обурювалися на „безчельність“ польської буржуазії та панства, що сліпо вірили в силу Денікіна і що готові не тільки вислухати, а ще й самі підтримати ріжні брехні про Україну, в роді того, що всі національні школи, які Україна утворила за революційну добу — це власне старі російські школи, на яких українська влада повісила лише шильди українською мовою.

Пепееси „потребували“ від членів Місії інформації про участь українських соціалістів в революційному рухові, про те, як була сформована влада, про взаємини між соціалістичними і буржуазними партіями, а нарешті — про взаємини між Наддніпранцями та Наддністрянцями, а з'окрема — про взаємини між „двома урадами“.

Дані інформації не вичерпали цікавості пепесовців і на 3-го листопада було призначено нове побачення для дальших інформацій.

Одже, як бачимо, більш менш широко трактувала українську справу лише польська партія соціалістична. Вже представники дрібної буржуазії — людовці стояли на заборчих засадах і хоч готові були на признання українській людности в Галичині певних автономних прав, однак вважали Галичину по Збруч приналежною до Польщі. До підтримання українських інтересів в боротьбі за самостійність людовці ставилися холодно. Таке відношення виявилось в розмові лідера людовців Вітоса з членом Місії д-р. Вітвицьким.

31-го числа жовтня місяця у Голови Місії був з візитом Голова Білоруської Національної Ради, п. Луцкевич. Білоруси, мимо того, що ще тоді не сподівалися на велику політичну підмогу з боку України, — однак добре розуміли, що коли Україна буде існувати як окрема самостійна держава, то й існування Білорусії буде забезпечено, тому як найширише були зацікавлені в нашій справі.

Розмова між бесідниками торкнулась також і б'жучих питань з обсягу польсько-українсько-білоруських відносин і виявила, що в інтересах обох народів є триматися як найбільшого контакту.

В той же день був у п. Голови Місії з візитом п. Кублицький, бувший посол Польщі на Україні. В розмовах п. Кублицький оповідав про н.строї польського суспільства, що до України і хоч нічого нового не сказав, але виявилось, що за його допомогою мали відбутися побачення членів Місії з впливовими представниками ліберально-буржуазних течій.

7. Відновлення засідань Конференції та справа Галичини. Справу з доведення польсько-українських переговорів до кінця, який би опреділив врешті взаємини між Польщею та Україною, не можна було з зазначених причин прикрого становища на Україні відволікати. Місія на нараді своїй 31 жовтня постановила одже доручити Голові Місії, при особистому побаченні з Головою польської Делегації, порушити справу відновлення переговорів. Таке особисте побачення відбулось 2-до листопаду підчас візиту п. Залеського у п. Лівичького. З розмови виявилось, що на ґрунті взаємних уступок, в межах наданих Місії уповноважень, дальше ведення переговорів Делегацією може бути забезпечено.

Можливо, що до цього примиряючого і полагоджуючого тону спричинилася розмова Голови Місії з Начальником Держави Пілсудським.

Засідання Конференції відновились 11 листопаду *).

Примітка: 2-го листопаду прибув до Вашрави з Кам'янця Радник Української Місії в Лондоні п. Меленевський. П. Маленевський і члени Місії в Польщі обмінялися взаємними інформаціями про стан української справи в Англії та Польщі. П. Меленевський вживав заходів, аби 3-го вже вирушити з Варшави до Лондону.

Користуючись нагодою, Керуючий Міністерством Закордонних Справ за допомогою Місії, вирядив кур'єра п. Бабакова з відомостями до Місії в Америці, з тим, щоб кур'єр повернувся назад і привіз відомости від Місії.

*) Звіт з третього засідання Української Дипломатичної Місії з делегатами Польського Правительства, відбутого в Варшаві, дня 11 листопада 1919 р. в залі Міністерства Закордонних Справ Річі Посполитої Польської. З польського боку присутні: п.п. Посол Август Залеський, дир. Роман Кноль і Вячеслав Бабінський.

З українського боку присутні: п.п. д-р Леонід Михайлів, Прокопій Понятенко, д-р Антін Горбачевський д-р Михайло Новаковський.

Проводить п. Посол Август Залеський.

П. д-р Михайлів. На однім з попередніх засідань порушено справу Комісії в справах границь. Щоби галицьким членам Української Дипломатичної Місії дати спромогу, познакомитися точно з постулятами польської сторони,—прошу, щоб п. Голова Польської Делегації довів до спільних конференцій з представниками польських партій, сеймових груп та галицькими членами Української Дипломатичної Місії.

П. посол Залеський з пропозицією п. Голови Михайліва зовсім згільний і общією доложити всіх заходів, щоби в найскоршій часі такі спільні Коференції відбулися.

П. д-р Михайлів пропонує на участників тих Коференцій з українського боку п.п. д-ра Стефана Вітвицького, д-ра Антона Горбачевського і просить, щоб на тім нинішнє засідання закінчити.

Згідно з цією пропозицією засідання покінчено, а слідує визначено на 12.XI.—1919 року,

Предметом наради Конференції 11 листопаду було питання про засіб, в який би можна було полагодити українські інтереси з інтересами польськими, що розбивались, головним робом, на справі Галичини. В цій справі в самій Місії вже не було одноступного погляду. Група Радників Наддністрянців, на чолі з п. Вітвицьким — стояла на тій позиції, що Польща мусить безумовно відмовитись від Східньої Галичини. Яко підстава для пред'явлення Польщі таких вимог висловлювалось тільки пересвідчення, що „час працює за нас“ (слова п. Вітвицького) і на нічім не оперта віра в те, що Антанта, в супереч її фактичному поведженню, не хоче віддавати Галичину Польщі, а готова, ніби то, в найблизшому часі узнати за Галичиною права певної державної незалежности під охороною Держав Антанти.

Радники Наддніпрянці в справі Галичини рахувалися з трьома чинниками: 1) фактичним становищем мілітарних сил і засобів української Держави, яке (становище) неодмінно вимагало коли не союзу з Польщею, то, в найгіршому разі, її доброзичливого неутралітету, 2) дійсним становищем Галичини під польським зарядом, що була як найстисліше окупована поляками в результаті виграної ними війни і що могла б бути звільненою від окупації тільки також в наслідок війни, але вже побідоносною для иншої сторони і 3) виразною вже в ті часи знеохотою Держав Антанти чинно вмішуватися в справу східньої Європи взагалі, а в справі українських змагань — з'окрема. По відомостям Місії — антантські кола ще вагались відносно того, кому віддати Галичину в посідання: чи Польщі, чи денікинській Росії і, в найменшій мірі, не рахувались з поглядами та домаганнями українських кол. В французькому Парляменті Клемансо, а в палаті громад, в Лондині, Лойд-Джорж майже одночасно виступали з заявами, що вони попирають на сході Польщу і визначають їй ролю „кольчастого дроту“, який має відгороджувати західню Европу від погрози большевизму.

Одже під такими претекстами Радники Наддніпрянці вважали, що коли цей історичний мент так фатально не сприяв звільненню Галичини від підтриманих збройною силою претензій на неї польської Держави, то хай, принаймі, Галичина ввійде в склад польської Держави з як найбільшою сумою політичних прав. Для Радників Наддніпрянців було ясно, що про ці права можна було ще умовлятися з поляками, але ні в якому разі не з репрезентантами Єдиної Неділимої. Наддніпрянська група Радників мала кілька проектів, що до можливо найкращого, при данній ситуації, розв'язання долі Східньої Галичини: поділ цілої Галичини по, колись приємлемій для поляків, але відкинутій в свій час українською стороною, лінії Бартельомі *).

Вважалось також можливим при переговорах з польською Делегацією в справі кордонів, в разі прийяття лінії Збруча, — домагатись політичної автономії для Галичини. Намічались також инші комбінації. Група Радників Наддністрянців стояла на одній і тій самій непримиримій позиції, одже дійти до якогось компромісового вирішення справи — було неможливо. З огляду на це, група Радників Наддніпрянців стала на тому, що справу вирішення долі Сх. Галичини в переговорах з Польщею віддають в руки Радників Наддністрянців **).

*) Ця лінія йде здовж річки Буга від границі Галичини аж до вливу річки, яка йде коло польської Язениці; далі, — вздовж цієї річки аж до мосту на залізниці Холоїв — Камінка; потім вздовж цієї залізниці аж до мосту на річці Буг, від цього останнього мосту — аж до мосту на річці Камінка; далі — вздовж цієї річки аж до границі, розділяючої політичний округ Жовкви від політичного округу Камінка; далі йде вона вздовж цієї границі, потім вздовж границі, яка ділить політичні округи Львова і Камінки; далі — вздовж границі, розділяючої політичні округи Львова і Перемишляни, аж до залізної дороги Львів — Перемишляни. Потім йде ця лінія між округами Бібрка і Перемишляни аж до Солової; далі вздовж дороги Солова — Бібрка, вздовж потоку Білий аж до Соколова; потім — вздовж дороги Соколівка аж до залізничної станції Вибранівка; далі — вздовж дороги від залізничної ст. Вибранівка до Гути Ширецької, а звідци — вздовж полюдневої границі львівського округу східньою границею Дрогобич і Турка.

**) V-й звіт Укр. Дипломат. Місії від 13.XI. 1919 року.

Згідно з прийнятою ухвалою, Місія на поновленому 11-го листопаду засіданню Конференції внесла пропозицію, аби в справі границь була скликана, згідно ухвали попереднього засідання, особна Комісія. В цю Комісію Місія делеговала Радників: С. Вітвицького, А. Горбачевського та М. Новаківського. З боку польського було обіцяно делегувати кількох сеймових послів родом з Галичини *).

8. Компромісова промова Голови Місії. Необхідність для України польсько-українського порозуміння зростає.

В цілях дальшого посунення справи переговорів, було призначено на слідуочий день, 12 листопаду нове засідання Конференції. На цьому засіданню — Голова

Місії А. Ливицький виступив з промовою що мала, почасти, відограти ролю Деклярації і бути мостом для переходу до правдивої вже Деклярації.

Промова Голови Місії в справі найбільш інтересуючих обидві сторони питань, а саме — територіяльного та аграрного — намічала такі точки:

1) По питанню кордонів — в засаді етнографічний принцип, з кордоном на півночі по р. Прип'яті. На схід від річки західного Буга — кордон мав бути встановлений після підготовчої роботи фаховців і затвердження на мировій Конференції. Справа Східної Галичини, як то вже ухвалено на попередньому засіданню, — мала бути вирішена в інтересах обох народів в особливій парітетній Комісії.

2) По питанню аграрному — промова зазначала, що український Парлямент „розгляне в першу чергу питання аграрної реформи“. При цьому висловлювалась надія, що „земельний закон, прийнятий Парляментом, цілком задовольнить українське трудове селянство і заспокоїть широкі кола українського населення.

Далі підкреслювалась спільність інтересів Польщі і України в їх боротьбі з большевизмом.

Польська Делегація прийняла промову п. Ливицького яко вступ до майбтньої Деклярації, добилася того, що Місія згодилась не фіксувати на півночі кордон по р. Прип'яті і заявила, що наради Комісії в справі кордонів — не можуть носити офіціального характера, а що установлення кордонів повинно бути переведено на засіданнях пленума Конференції.

В справі аграрній — формулу погодження поглядів польської Делегації і Місії — мали виробити в порозумінню між собою обидва Голови, п.п. Залеский та Ливицький **).

Разом з цим — на Конференції в другій промові Голови Місії була зазначена пильна необхідність осягнення, нарешті, польсько-українського порозуміння. Річ в тому, що саме тоді Галицьке Командування передалось з галицькими полками на сторону Денікіна і УНР. була в близькому до катастрофи стані. Польська Делегація устами пана Кноля заявила, що „той прикрий стан, в якому знаходиться Україна, не стає перепорою в веденню переговорів“ ***).

*) **). ***).

З В І Т

з четвертого засідання Української Дипломатичної Місії в Річч Писполитій Польській з делегатами Польського Правительства, відбутого дня 12 падолиста 1919 р. в салі засідань Міністерства Закорд. Справ РПП.

З польського боку присутні п.п. посол Август Залеский, дир. Роман Кноль і Вячеслав Бабінський.

З українського боку присутні п.п. міністер юстиції і в. об. міністра закорд. справ Андрій Ливицький, д-р. Леонід Михайлів, Прокіп Понятенко, д-р. Андрій Горбачевський і д-р Михайло Новаковський.

Провадить п. д-р Леонід Михайлів.

І. міністер Ливицький виголошує промову, якої копію прикладається.

ІІ. дир. Кноль: промову п. Міністра Ливицького вважає бесідник вступом, а не самою деклярацією. В промові розглянув п. Міністер ті принципові kwestії, які мають стати основою нашого порозуміння і зближення з природи річи виходить одже, щоби вже тепер обговорити засадничі питання, якими бесідник вважає: 1) справу границь 2) забезпечення прав національних меншостей 3) справу теперішнього стану на Україні в відношеню до наміреної аграрної реформи По причині, що справа границь буде обговорена на особній Комісії, то бесідник

пропонує, щоби на нинішнім засіданню обговорити справу забезпечення прав національних меншостей. Перед тим одначе задержується бесідник на справі границь. П. Міністр Лівницький назвав границю на півночі річку Припять. Польська сторона бажає, щоб означення цієї границі на півночі остало одвертим, а це з огляду на певні вже дані зобов'язання польського Уряду. На нині пропонує бесідник обговорення справи забезпечення прав національних меншостей.

П. д-р Михайлів заявляє, що українська сторона годиться поки — що не фіксувати північної границі. Що до забезпечення прав національних меншостей відкликуються до стану цієї справи на спільній адміністративно-консулярній Комісії.

П. радв. Понятенко каже, що на тій комісії не порушувалося засадничо справи забезпечення прав націон. меншостей, — а говорено про неї лише остільки-оскільки дотичина повороту поляків з України в Польщу. Це був одже лише частний момент із забезпечення таких прав. Бесідник думає, що ті права, які дає УНР. закон про персонально-національну автономію, забезпечують вповні права і польської меншости. Практично скористала в того закона лише жидівська меншість. Ходить тепер одже не о теоретичний бік справи, а лише практичний. Коли лише польська меншість на Україні забажає, права її будуть зреалізовані.

П. радник Бабіньський розглядає конкретну справу повороту польських емігрантів з України в Польщу. Українські члени консулярної підкомісії роблять в признаню пільг що до повороту ріжницю між горожанами польської держави, проживаючими на Україні, а нашими особами польської народности. Супроти того вносить щоб тою справою занялося повне засідання.

П. радник Понятенко заступає становисько українських членів підкомісії, яке було впливом обов'язуючого на УНР. закона про громадянство.

П. дир. Кноль каже, що розуміє правий погляд п. радн. Понятенка, який є впливом суверенности УНР., але не треба забувати, що проживаючі на Україні Поляки знаходяться в виімковім положеню в наслідок революційного стану на Україні — їм загрожує часто не то небезпека майна, але і життя. А також знають п. нове, що про остаточне усталення державної приналежности не могла бути й мова, тому фактичних ріжниць між Поляками на Україні під тим оглядом не має.

П. міністр Лівницький вказує, що по попередній своїй розмові з п. премієром Падеревським віднісся в тійже справі до Уряду УНР. якраз нині дїстав від Голови Ради Нар. Міністрів письмо з повідомленням, що вільний перепуск осіб польської народности на територію Польщі (разом з річчями) вже дозволено.

П. Кноль вдоволений такою розв'язкою цієї справи і з черги пропонує, щоби консулярній субкомісії припоручити зредаговання постанови дотично забезпечення прав нац. меншостей, опертої на принципах взаємности. Ходить о задекларовання, що ті права, які будуть дані полякам на Україні, будуть дані і українцям в Польщі і на відворот, які права будуть признані українцям в Польщі — мають бути признані полякам на Україні. Коли та справа буде в той спосіб налагоджена ходитиме ще о справу границь, а саме в який спосіб до неї приступити.

П. д-р Михайлів: годимося на вирішеня справи нац. меншостей так, як це представив п. директор Кноль. Що до справи границь, належалоб її обговорити в двох комісіях 1) в комісії по справам Сх. Галичини 2) для справ границь на півночі і сході.

П. посол Залеський: є за тим, щоби справи границь обговорити на повних засіданнях, а не комплікувати її комісіями, а з'окрема не може зробитися на офіційний характер конференцій дотично границь Східної Галичини.

П. Михайлів годиться, щоби конференції з представниками сеймових груп і партій мали приватний характер.

П. Кноль реасумує хід нинішних нарад тим, що на слідуєчій засіданню будуть вирішені отці справи:

- 1) постановою по справам забезпечення прав національних меншостей в релакції консулярної субкомісії.
- 2) оба предсідателі делегації порозуміються в справі аграрної реформи і предложать свої внески.
- 3) будуть обговорені і затверджені границі області б. російської імперії.

Рівночасно з тим будуть йти конференції галицьких українців з польськими діячами. — По так переведених вступних переговорах і прийняттю декларації української сторони, підуть наради про деталі, м. и. справу, нападу Денкіна.

П. Міністр Лівницький бажає, щоби як найскорше приступити до обговорення потрібних справ і тому доложить заходів, щоб налагоджено усі потрібні формальности, а також, щоби остаточна декларація у Дипл. Місії була передана на другім з слідуєчих засідань. Українцям буде залежать на осягненню порозуміння, бо під цю хвилю знаходиться Україна в тяжкім положенню.

П. Кноль: запевняє, що той прикрий стан, в яким знаходиться Україна, не стає ніякою перепоною в веденню переговорів.

Слідуєчє засідання рішено скликати на суботу 15.XI.

Промова п. Міністра А. Лівницького, виголошена на засіданню в Варшаві 12.XI. 1919 р.

„Українська Дипломатична Місія до Річі Посполитої Польської репрезентує УНР. і являється представником того вільного українського народу, який на світанку історії слов'янських народів утворив своє власне життя, збудував велику Київську Державу, що займала широкі простори і з якою рахувались всі культурні держави того часу.

„Татарське лихоліття зруйнувало українську державність і на довгі роки повернуло в руїну розкішні українські села і міста, опустошило більшу частину української території.

„Відновлюючи після довголітньої перерви своє державне життя, український нарід силою історичних обставин об'єднався з литовським і польським народами в одну велику Державу, яка боронила весь Захід Європи від турецьких і татарських завойовників. Але його історична короткозора політика—польського королівського правительства і фатальні помилки провідників українського народу—привели Україну в залізні обійми Московського царя, а королівському Польщу довели до злодійського поділу між трьома хижацькими державами.

„Така фатальна доля спіткала Польщу і Україну, тільки через криваві непорозуміння між двома братніми народами, тільки через ту помилкову думку, що Україна може бути вільною без допомоги польської держави. Польща може існувати без тісного союзу з суверенною українською державою.

„Довголітньою неволею у межах „Всеросійської Тюрми народів“ польський і український народи дійшли до розуміння того, що тільки спільними силами всіх поневолених народів можна боротись проти московського рабства. І кращі провідники народніх ідеалів, борці за волю народню, не уявляли собі рішучої боротьби і остаточної перемоги інакше, як в тісному союзі польського і українського народів.

„Коли розвалились гнілі стіни „Московської Тюрми Народів“ і спали кайдани з вільної Української землі, перший Український Парлямент - Центральна Українська Рада в перший же рік свого існування одмежувався від бувшої Росії, зрікся орієнтації на „царя восточного православного“ і проголосив Україну самостійною і незалежною Народньою Республікою. І на протязі двох останніх років, не зважаючи на весь тягар боротьби проти російських червоних і чорних імперіялістів, український нарід не зрадив своєї суверенности. Гетьманщину і німецьку окупацію терпів український нарід лише до того часу, поки Гетьман по згоді з Німцями не задумав віддати Україну під владу російської держави. Всі суверенні Правительства УНР., що мінялись на протязі останніх двох років, сходились на одному непохитному принципі незалежности Української Держави.

„Бажаючи ввійти в сем'ю культурних народів і звертаючись до рідного по крові народу польського, ми сподіваємось, що Польське Правительство визнає Державну самостійність УНР. і вступить з нею в економічні договори в інтересах обох народів.

„Основуючи свою державність на етнографичнім принципі і бажаючи дійти до найскоршого порозуміння в справі кордонів з державою польською, Правительство України вважає своїм природнім кордоном на півночі річку Припять. Що ж до кордону між Україною і Польщею в районі на схід від р. Західнього Бугу — то остаточно такий кордон має бути прийнятий після роботи фаховців і затвердження на Мировій Конференції.

„Бажаючи в справах Східньої Галичини дійти до щирого порозуміння в інтересах обох народів,— Місія пропонує справу цю віддати на розгляд в особливу Комісію, зложену на паритетних засадах з представників Членів Місії і Членів, призначених Урядом Річі Посполитої Польської.

9. Звіт Місії. За час від 16 жовтня по 13 листопада Місія про свою роботу доносила:

VI.

До пана Голови Ради Народніх Міністрів і в. о. Міністра Закордонних Справ УНР.

від

Голови Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській.

Відправка і прибуття дипломатичних кур'єрів. Відсутність доси прямого дроту між Кам'янцем і Варшавою, — вимагала від Місії посилки кур'єрів до Уряду УНР. Доси відправлені були з дипломатичною поштою, адресованою на ім'я Голови Ради Народніх Міністрів: п. Гітченко — 16 жовтня, сотник Танцюрака — 30 жовтня, сотника Еренберга — 4 листопаду і чотарь 9 листопаду.

Із цих кур'єрів — тільки п. Гітченко повернувся (28-го жовтня) і привіз пошту — решта кур'єрів доси, до сьогоднішнього дня (13.XI), — не повернулась, а замість того 12-сього листопаду прибув новий кур'єр, сотник Стельмашенко. Така задержка кур'єрів — не відповідає їх призначенню і Місія відчуває великі від того незручності в своїй праці; цілий шерег питань великої ваги, порушених в паперах, надісланих через вище зазначених не повернувшись кур'єрів, — залишається без відповіді.

„Основою державного будівництва УНР. являється права демократія, якої метою є забезпечити всім рівним перед законом громадянам Держави майно і життя, дати їм ян найширші політичні вольности і запевнити їм економічний добробут та культурний розвиток. Приймаючи за свої ті завдання державного будівництва, а до того оцінюючи як слід значіння, яке має для того ж будівництва співучасть українських громадян не української національності, УНР. признала національним меншостям, проживаючим на її території, право свобідного релігійного і культурного життя. Сподіваємось, що і Високий Уряд Польщі признає на началах взаємности на території Польської Держави таке ж право української народности.

„Воєнне лихоліття і революційна доба, серед якої твориться державний устрій УНР., не дозволили їй досі довершити построєння всіх державних Установ. Зробить це Всеукраїнський Установчий Парлямент, який буде скликаний на основі всенароднього виборчого права, в найблизший, відповідний до того час.

„Український Парлямент закінчить будову демократичного державного устрою, і розгляне в першу чергу складне питання аграрної реформи. Правительство України не має сумніву в тому, що земельний закон прийнятий Парляментом, цілком задовольнить українське трудове селянство і заспокоїть широкі кола населення Української Республіки.

„Жорстока вперта боротьба за незалежність продовжується Директорією УНР. Маючи на увазі, що і Висока Польська Держава провадить побідну війну проти російських комуністів, треба прийти до висновку, що інтереси Польщі і України в цій боротьбі являються спільними. З огляду на це, Правительство України сподівається, що польська Держава найде для себе користним заключити з Українською Республікою військову конвенцію для оборони проти російських большевиків, проти заборчих намірів російського імперіялізма. До цього необхідно додати, що зараз все українське республіканське військо об'єднано під одним верховним Командуванням і на Україні нема військових українських відділів, які б не підлягали своєму Начальному Вождю Головному Отаманові Петлюрі.

„Щиро домагаючись сталого миру і найтіснішого зближення між Польською Річчю Посполитою і УНР., ми сподіваємось, що великий польський народ в щирому єднанні з вільним народом українським утворить могутню, непереможну силу, яка буде основою ладу і спокою на Сході Європи і пишного розцвіту культури обох народів“.

Бажаний негайний поворот кур'єрів, а коли посланий Місією черговий кур'єр затримується, то бажано, на далі, аби Уряд вислав з відповідною поштою свого власного кур'єра.

Наслідки приватних зустріч і розмов провідників Місії з провідниками польської делегації. Попередній, V звіт Місії кінчався вказівкою на те, що припинивши офіційні переговори на спільній конференції, провідники Місії і польської делегації з ініціативи обох сторін, — відбували побачення, присвячені розмовам на ділові теми. Наслідком цих розмов — було те, що після кількократних обговорень справ в засіданнях Місії — представилась можливість вже 11-го листопада призначити нове засідання, перерваних 30-го жовтня засідань конференції.

Передача спорного питання про долю Східньої Галичини до політично-географ. Комісії. Предметом обговорень Конференції на засіданню 11 листопада були питання про спосіб залагодження долі непримиримих позицій, на яких стали українська Місія і польська Делегація, в справі Галичини.

Справа та гостро дискутувалась на засіданнях Місії де позначалось два напрямки — в відношенню до Галичини: цілком непримиримий (поляки мають відмовитись від претензій на цілу Східну Галичину), репрезентований радниками Галичанами на чолі з п. д-ром Вітвицьким і компромісовий (лінія Бартельомі або — автономія Східньої Галичини в межах польської держави і інші комбінації), — репрезентований радниками Наддніпрянцями.

В результаті кількох гострих засідань — більшість Місії стала на тому, що радники Наддніпрянці справу вирішення долі Східньої Галичини цілком передають в руки радників - Галичан, які і мають в спеціальній Комісії дійти до порозуміння з представниками польського Уряду.

Пропозиція Місії на засіданню 11-го листопада відносно утворення спеціальної, в справі Східньої Галичини Комісії — Конференцією була принята і до тої Комісії з боку Місії делеговані — Радники галичане д-р Вітвицький, д-р Горбачевський і д-р Новаківський. З боку польського — намічено кілька послів сеймових, походженням зі Східньої Галичини.

Намічення точок погодження до дальшого провадження переговорів. Для намічення точок погодження до дальшого провадження переговорів — було призначено засідання Конференції на 12-го листопада.

На цьому засіданню — Голова Місії А. Лівіцький виступив з програмовою промовою, що мала внести деякі формальні поправки і зробити доповнення до гостро окритикованої польською делегацією декларації Місії. Ця програмова промова має послужити основою для нової декларації від українського до польського Уряду. Промова Голови Місії була апробована на приватній нараді членів Місії і на засіданню 12-го листопада була відчитана так, як до цього долучається.

Вражіння і наслідки від програмової промови п. Голови Місії. Прочитана промова викликала деякі побічні питання. Про характер як цих питань, так і тих дебатів, які викликала промова — довідуємось з нариса, долученого до сього протоколу засідання.

Голова Місії А. Лівіцький.

Рад. Секретар

м. Варшава.

13 листопада 1919 р.

№ VI.

Р О З Д І Л І V.

Деклярація 2-го грудня 1919 року.

1. В дорозі до Деклярації 2-го грудня 1919 р. і безпорадність справи з Галичиною. При закриттю засідання 12-го падоміста, Конференція ухвалила чергове засідання мати 15-го числа, але в дійсности слідує засідання, номимо зазначеної на попередньому засіданню пильности справи польсько - українського порозуміння, — могло відбутись тільки 2-го грудня.

Раніш відчинення чергового засідання, Місія мала вирішити пекуче питання кордонів, знайти формулу полагодження претензій польського землеволодіння на Україні з існуючими аграрними відносинами і приписами законів.

Час від останнього засідання Конференції (12-го листопаду) до засідання слідуєчого (2-го грудня) був зужиткований Місією на важку працю в своєму осередкові і по за Місією.

Перш всього, з порозумінням в особливій Комісії радників Наддністрянців з польськими сеймовими колами в справі долі Сх. Галичини - нічого не виходило. Радники Наддністрянці домагались від польських політичних діячів примушення польського Уряду відступити від Сх. Галичини. Польські політичні кола (члени польської партії соціалістичної людовці і деякі ще окремі особи), як що в принципі і признавали право Сх. Галичини на самостійність, то практично-або не хотіли в цьому напрямкові впливати на свій Уряд або такого впливу не мали.

В самій Місії по питанням кордонів і в справі формули полагодження аграрного питання — не було єдности. Спринчилося до цього те, що директиви Уряду, які Голова Місії одержав був в вигляді копії таємної постанови Ради Народніх Міністрів, не давали ясної вказівки, як далеко могла піти Місія, в переговорах з поляками, на уступки.

2. Рішуча позиція польського Уряду і подоріж Голови Місії на Україну. Доки йшли в самій Місії дебати про можливість уступок польській стороні в питаннях про Сх. Галичину (справа кордонів по інших місцевостях — так гостро, як справа Галичини — не стояла) та в справі аграрній, а коли можливо, то в якій мірі, — польський Уряд почав домагатися від Місії закінчення справи з Деклярацією. В рішучій формі представники польської Делегації вимагали подачі приємлемої для них Деклярації негайно. При дальшому відкладенню справи, попереджували ті представники, перебування Місії в Варшаві робилось безпредметовим. До подачі Деклярації польський Уряд припинив був видачу віз на в'їзд і виїзд по українським пашпортам та дав виразно зрозуміти, що той транзит грошевих знаків УНР., який саме тоді налагоджувався через Польщу з Германії, не буде допущений Польщею.

Ці, скеровані супроти УНР., заходи, — Делегації поясняли перед Місією тим, що консервативна частина і польського Сейму, і польського суспільства—вимагає від Уряду ясної і рішучої політики відносно УНР.. Неприхильні виступи до української справи, які при відносних нагодах дозволяли собі в соймі та пресі народові демократи і інші національностей польські — свідчили, що справді проти українства ведеться в польських колах ворожа акція, направлена до розриву з українцями.

В той же час з України від членів Уряду отримувались відомости, які ясно говорили про те, що становище, утворене зрадою Галицького Командування, — оберталось вже в справжню катастрофу. З огляду на це, Голова Місії в супереч бажанням польського Уряду і згідно з постановою Місії, раніш подачі нової Деклярації, виїхав 27-го листопада на Україну. Метою поїздки було зорієнтуватися — на скільки необхідно було в політичних інтересах України йти на важкі уступки польській стороні.

По дорозі з А. Лівичьким поляки вступали в розмови: так провозатий вагону запитав, чому він „чогось“ не хоче підписати, що від цього, як говорять, було б дуже добре українцям, а так буде зле... Теж саме говорили подорожні офіцери армії польської — словом поінформованість в політиці польського Уряду що до України серед усіх кол польського громадянства була ідеальною.

3. Народи. Голови Місії з членом Директорії Ф. Швецем і А. Макаренком та членами партії соціалістів-революціонерів.

По дорозі до Кам'янця, Голова Місії бачився у Львові з членом Директорії п. Швецем, який в наслідок ситуації на Україні, рівно ж як і другий член Директорії п. Макаренко, — виїхав був тоді за кордон України. Ознайомившись з основними точками домагань польської сторони, член Директорії п. Швець висловився за необхідність негайної подачі приемливої для польського уряду Деклярації *).

По прибуттю Голови Місії до Тарнополя, він побачив де кого з членів Правительства, урядовців, військових, — всі вони разом жалілися на поляків, що останні хотять всіх конфінувати, що все одібрали, навіть власне майно, що поводяться з ними як большевики і т. д. Тут же він довідався про проскурівську катастрофу та про од'їзд Головного Отамана й членів Правительства на північ до Староконстантинова.

Далі, в Тарнополі — Голова Місії зустрівся з кількома діячами партії соціалістів-революціонерів, що працювали в той час на відповідальних Державних становищах, а саме: Міністра Земельних Справ М. Ковалевського, Товариша Міністра Внутрішн. Справ П. Христюка, Головного Державного Інспектора В. Кедровського, Головного Інтенданта А. Степаненка, п. Чисника і других есерів. Користаючись нагодою, Голова Місії скликав нараду з цих діячів. На нараді Голова Місії ознайомив згаданих діячів з засадами бажаної польському Урядові Деклярації. Присутні на нараді особи висловились за те, що інтереси моменту вимагають конечного і негайного підписання Деклярації, хоч би і ціною порушення партійних принципів **). Протоколу наради не підписав тільки п. Чисник, бо, як заявили самі ж його товариші по партії, на цей час був відсутнім і грав в „девятку“ в одному з притонів, будучи страшенно закоханий в цю гру і гроші, які він, по словам других, завжди вигравав, а матеріяльним цінностям з'окрема надавав величезне значіння.

Осягнувши такі наслідки із своїх зустрічів з представниками найбільш крайньої в соціальних вимогах партії і маючи на увазі непевність дальшого шляху при відшукуванні місця перебування Уряду, Голова Місії вернувся назад до Варшави, а по дорозі знову був у члена Директорії п. Швеця. Голова Місії ознайомив члена Директорії з ухвалою тарнопольської наради, після чого п. Швець приєднався до висновків наради і підписав протокол цієї останньої. Рівночасно з цим Голова Місії у Львові бачився з Товаришем Міністра Закордонних Справ д-ром Старосольським, з відомим письменником В. Дорошенком і знову з М. Ковалевським. Всі вони разом, після ознайомлення з вимогами по-

*) **) УІ-ий звіт Української Дипломатичної Місії З.ХІІ, 1919 р. ч. 390.

**) Ще раніш Міністр Земельних Справ М. Ковалевський, будучи присутнім у Варшаві на засіданню Місії, на якому обговорювалось питання порозуміння з польською Делегацією в аграрній справі, — заявив: „В справі аграрній Уряд готовий зробити певні уступки і для цього, в разі потреби, не зупиниться перед змінами в кабінеті Міністрів“. (Протокол засідання Місії 16.ХІ. 1919 р.).

ляків та проектом Деклярації, домагалися безпроволочно підписати Деклярацію і подати на руки польському Урядові і в підтвердження цього, як твердить А. Лівницький, приложили й свої руки до протоколу тарнопольської наради*).

Зі Львова А. Лівницький від'їхав до Кракова, щоб побачити другого члена Директорії А. Макаренка. Але ще дорогою довідався, що А. Макаренко вже виїхав з Кракова за кордон. Через це голова Місії направився до Варшави. І знову в дорозі довідався, що член Директорії є ще в Кракові. Прибувши до Кракова, Голова Місії дійсно застав там члена Директорії, котрого й ознайомив з загальною ситуацією, з характером ультимативних польських вимог та проектом нової Деклярації. Член Директорії А. Макаренко, вислухавши доклад Голови Місії, домагався негайного подання цієї Деклярації. Тоді А. Лівницький попросив підписати протокол тарнопольської наради. А. Макаренко відповів, що йому, „як Верховній Владі незручно і не випадає підписувати протокол нарівні з другими, — я Вам пришлю окремого листа, де будуть зазначені мої домагання до Вас. Позичте мені п'ять тисяч марок польських“.

З огляду на те, що в п. Лівницького в цей час не було своїх власних грошей, а були тільки скарбові, то останній попрохав росписку про одержання вищеназваної суми. Росписку було видано на візитовій картці члена Директорії, яка до цього часу зберігається у п. Лівницького. І на цьому, попрощавшись, розійшлись: Голова Місії від'їхав до Варшави, а член Директорії з часом від'їхав до Відня.

Даремно А. Лівницький чекав обіцяного листа від члена Директорії. Листа такого А. Макаренко не переслав, як також і скарбових грошей до цього часу не заплатив...

Доки Голова Місії був по за Варшавою, польський польсько - українських стосунків. Уряд з побільшеною енергією домагався доведення Місія готує нову Деклярацію. польсько - українських стосунків або до акта згоди між УНР. і РГП., або до формального між ними розриву. При тих своїх домаганнях польський Уряд зазначав, що не маючи з боку УНР. цілком певного дипломатичного акта, який би свідчив про певне поалагодження суперечних польсько - українських питань, — Уряд Польщі не може наражатися на несподіванки, сполучені з тогочасним становищем української влади та держави. Не може також робити при цьому якись добросусідські послуги, пропускаючи через свою територію українських громадян, чи дозволяючи їм осідати в Польщі, а також — продовжувати на далі вже кілька разів поновлення тимчасового завішення зброї.

Відомости, які тимчасом надходили до Місії про становище Уряду українського й українського війська, — показували Місії, що справи з Деклярацією далі відкладувати не має змоги. Місія, на підставі первісної своєї Деклярації від 28-го жовтня і промови Голови Місії, на засіданню Конференції 12 листопада, а також тих формул, які були заявлені Головою польської Делегації, як єдино прийемлемі, — виробила текст оцієї нової деклярації:

ПРОЕКТ ДЕКЛЯРАЦІЇ

Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській.

До Уряду Річі Посполитої Польської.

„Від імени Уряду Української Народньої Республіки, яко її представники, Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській заявляє слідує:

* П Р О Т О К О Л.

Після докладу Голови Дипломатичної Місії у Варшаві п. Лівницького про згоду Польського Уряду підписати мирний договір з Урядом Директорії й допомагати матеріально та підтримувати дипломатично під умовою підписання деклярації в Варшаві з установленням границі по Збручу й Стирі, — нарада обмірковувала основи підписання договору, а члени Директорії Макаренко й Швець висловили думку, до якої приєдналися члени наради, що хоч умови й тяжкі, але скрутне становище Держави вимагає найскоршого підписання українсько-польського договору згідно докладу Лівницького. Протокол цей опублікованню ні в якому разі не підлягає.

Підписи:

„Український нарід на протязі цілого ряду віків боровся за своє право на вільне національне життя, боронив політичну незалежність і самостійність, утвореної ним Держави.

„На протязі цих віків — були історичні менти, коли під впливом складних економічно-соціяльних причин український нарід, часово, губив свою незалежність та самостійність, але ніколи, як то свідчить його многовікова історія, від тої незалежності та самостійності український нарід не зрікався.

„Кожен раз по довгих роках політичного поневолення живі народні сили здійсмили боротьбу за національне визволення і сини своєю кров'ю покутували політичні гріхи батьків та розбивали огидні кайдани неволі, накинутаї чужинцями.

„От і тепер, разом з иншими поневоленими народами бувшої Російської Держави, український нарід повстав проти московського поневолення. Коли спільними зусиллями тих народів розвалились гнилі стіни „Московської Тюрми Народів“ — перший Український Народній Парлямент Центральна Рада, в перший же рік свого існування, — одмежувався від бувшої Росії, зрікся орієнтації на „царя восточного православного“ і проголосив Україну самостійною і незалежною Народньою Республікою.

„За самостійність і незалежність тої Республіки — український нарід на протязі двох останніх років провадить невпинну боротьбу з російськими імперіялістами, з якого б лагерю вони б не походили.

„Провадячи ту криваву і тяжку боротьбу, УНР. одночасно прагне навязати добросусідські стосунки з усіма культурними Державами, а передовсім з тими, котрі з нею межують, з котрими Україну лучать історично-соціяльні і економічні взаємини, — в першу чергу з Річчю Посполитою Польською.

„Згідно з тим своїм бажанням, український Уряд деклярує:

1) Що територія УНР. має бути установа, виходячи з етнографічних, економічних і стратегічних міркувань, а також сучасного політичного становища, — з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по річці Дністру і від Дністра на північ і захід по старому кордону, який лежав між бувшою Австро-Венгерською та бувшою Російською Імперіями. Кордон Української Держави на території бувшої Російської Імперії має пройти на схід від ріки Західнього Бугу, одначе остаточне установа лінії кордону на західно-північній Волині залежатиме від вирішення Мирової Конференції в Парижі. Далі на півночі, сході і півдні кордон буде встановлено після опанування відповідних частин території українським військом і відповідних переговорів з заінтересованими Державами.

2) Національно-культурні права, які Уряд УНР. забезпечує на території України громадянам польської національності, — повинні бути надані в межах Річі Посполитої Польської громадянам національності української і на відворот. Політичне становище Східньої Галичини — розв'язується Польським Урядом в порозумінню з представниками українського народу, мешкаючого в тій провінції.

3) Остаточне вирішення складного земельного питання в напрямку справедливості і заспокоєння широких народніх мас — буде переведено через Всеукраїнський Уставадавичий Парлямент, обраний на підставі загального, демократичного, без ріжниць національності, для всіх рівного права виборчого і таємного голосування. На час від менту заключення і підписання між Україною й Польщею умов згоди і до скликання Уставадавичого Парляменту, — юридичне положення землевласників польської національності на Україні регулюється на підставі осібногo погодження між Українським і Польським Урядами.

4) В справах економічно-торговельних УНР. бажає навязати як найтісніші стосунки з Річчю Посполитою Польською на підставах взаємності і обміну послугами в обсягу транзиту через свої території.

„В свою чергу Уряд УНР. від Уряду Річі Посполитої Польської жадає:

1) Признання УНР. незалежною самостійною Державою, підтримання змагань УНР. до того перед третими Державами і заключення необхідних договорів і конвенцій — поперед всього військового, торговельного і конзульського характеру.

2) Для ліквідації наслідків попередніх непорозумінь і скріплення сприятливої атмосфери взаємного довірря — доброзичливого і скорого вирішення долі тих осіб української національності, які з політичних причин конфіновані, інтерновані польським Урядом, чи знаходяться під арештами або ув'язнені.

3) Допомоги Українській Народній Республіці в її боротьбі з ворогами — зброєю, набоями, амуніцією, військовим одягом і взагалі військовим майном в розмірах, які будуть определені окремою згодою українського і польського Урядів.

4) Відкриття дійсного і скорого транзиту з третих Держав через Польщу на Україну полонених українських вояків, належних Україні грошевих знаків, військового знаряддя, одежі і всякого військового майна та матеріалів.

„Подаючи до відома Уряду Річі Посполитої Польської повищу Деклярацію, Уряд УНР. вважає, що Деклярація ця стане основою для навязання братніх і добросусідських стосунків між обома народами.

За Уряд Української Народньої Республіки Українська Дипльоматична Місія в Річі Посполитій Польській.

ПОПРАВКИ ДО ПУНКТИВ ДЕКЛЯРАЦІЇ.

До пункту 1

Варьянт 1.

„Що територія УНР. має бути установлена з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по річці Дністру, а від Дністра по річці Збруч і далі на захід по старому кордону, який лежав між бувшою Австро-Венгурською Імперією та бувшою Російською Імперією. Кордон Української Держави на території бувшої Російської Імперії має пройти на схід від ріки Західного Бугу, однако остаточне установлення лінії кордону на західно-північній Волині залежатиме від і так далі.

Варьянт 2, запропонований з боку Польської Делегації.

„Що територія УНР. має бути установлена з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по річці Дністру і від Дністра між Польщею й Україною по річці Збручу. Далі *) (кордон УНР. на території бувшої Російської Імперії має пройти на західно-північній Волині і остаточне вирішення кордону залежатиме і т. д.)

*) по бувшому сухопутному кордону між бувшими Австрійською і Російською Імперіями до річки Стирі. Ця остання лінія кордону, що стосується до поділу земель бувш. Російської Імперії, — залежить від вирішення Мирової Конференції в Парижу.

Варьянт 3, запропонований Радниками - Галичанами.

„Що територія УНР. має бути установлена з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по річці Дністру і від Дністра по річці Збруч, що відділює територію УНР. від Східної Галичини, яка відповідно рішенню Мирової Конференції в Парижі остається на 25 літ під управою Річі Польської Посполитої, дальше — на північний захід по старому кордону, який проходив між бувшою Австро-Венгурською Імперією і бувшою Російською Імперією. Кордон УНР. на території бувшої Росії має пройти на схід від ріки Західного Бугу, однако остаточне установлення лінії кордону на західно-північній Волині залежатиме і т. д.

До пункту 2.

Варьянт 1.

„Права, які Уряд УНР. забезпечує на території України громадянам польської національності, — повинні бути надані в межах Річі Посполитої Польської громадянам національності української і — на відворот, а саме — в місцевостях на Холмщині, Підляшшю і частині Волині.

Варьянт 2.

„Національно-культурні права, які Уряд УНР. забезпечує на території України громадянам польської національності, — повинні бути надані в межах Річі Посполитої Польської громадянам національності української і — на відворот. Політичне становище Східньої Галичини, що перебуває в межах Польської Держави згідно постанові Мирової Конференції в Парижі, — розв'язується Польським Урядом з представниками українського народу, мешкаючого в тій провінції.

Варьянт 3.

„Відповідає варьянтові 2 з зміною останнього уступу, а саме: політичне становище Східньої Галичини розв'язується польським Урядом в порозумінню з представниками населення, замешкалого в тій провінції“.

5. Ультимативні поправки польського Уряду в справі кордону по річці Збручу. Розбиття голосів Місії при ухвалі проекту Деклярації.

Необхідність гарантування від нової можливості зворота і цієї Деклярації — вимагала від Місії попереднього погодження з польською стороною що до тексту тої Деклярації. Нова Деклярація була складена в напрямку обходу дразливих питань про кордони.

Як вже було зазначено, Радники Наддністрянці ні до чого сталого і погоджующого не могли договоритися з сеймовими і політичними польськими колами в справі Галичини. Непримиримість позиції Радників Наддністрянців вибивала з під ніг Радників Наддністрянців можливість говорити з Делегацією про те чи инше компромісове вирішення долі Галичини. Польська Делегація, не бачучи в становищу занятому Радниками Наддністрянцями до жадного, з боку останніх, бажання знайти задовольняючий обидві сторони компроміс, — і себе вважала в праві стояти на незмінній своїй попередній позиції: виключення Сх. Галичини з поля польсько - українських переговорів. Невмолима логіка річей заганяла Радників Наддністрянців в тісний кут, а саме: Галичина окупована Польщею по праву війни, УНР. безсила одібрати збройно у Польщі ту українську провінцію, а сторонні впливи — або байдужі Україні, або ворожі їй, одже значить — коли не погодження, то або розрив, якого Місія мусіла уникати, або погодження на вимогу сильнішого і того, у кого шукають, а не на вимогу того, хто слабший і хто шукає згоди.

Згоджуючись під натиском конечних необхідностей на кордон по лінії річки Збруча, Деклярація старалась принаймі уникнути назви межуючих по тій річці Держав. Однак до виробленого Місією текста нової Деклярації — представники польського Уряду зажадали ультимативно внесення додатку, що кордон по Збручу йде „між Польщею і Україною“.

Не вважаючи на зроблені Місією заяви, що Деклярація може бути принята польським Урядом тільки в вищенаведеній редакції пункта 1-го, — Місії перед погрозою свого розбиття (Радники Наддністрянці погрожували виходом з Місії), старалась всеж знайти кілька компромісових формул до п.п. 1-го і 2-го вже уложеного проекту Деклярації. Ці компромісові формули — були відкинені представниками польської Делегації. Остання непохитно стояла тільки на запропонованій нею поправці.

Проект Деклярації з ультимативними поправками польської Делегації був поставлений на пробне голосування і викликав розбиття голосів. Та як по акредитиву всі документи дипломатичного характеру, що могли виходити від Місії, повинні були бути

підписаними всіма членами Місії, то на ґрунті ухвали остаточного проєкту Деклярації в Місії зазначався розкол, а саме Радники Наддністрянці були проти прийняття проєкту, а з Наддніпрянців їх підтримував Радник п. Мшанецький.

6. Події на Україні та ознаки Події тимчасом на Україні розвивались в прикрому приближенні розриву з Польщею. і просто катастрофальному напрямкові.

1-го грудня до Місії прибули від Уряду курієри - чотарі Зелінський та Бондаренко. Привезені ними листи Прем'єр-Міністра п. Мазепи стверджували, що важке станове українського Уряду і війська — тільки що дали, то все погіршується *). Кождої го-

У. Н. Р.

Голова Ради
Народніх Міністрів.
27-го листопада 1919 р.
м. Ст.-Константинів.

Шановний Андрій Николаєвич!

„Із Войтовців до Вас виїхало не мало людей, які повинні Вас поінформувати про наше сучасне становище. Становище утворилося тяжке, я не думав що так може бути. Непоправима помилка була зроблена тим, що потяги Гол. Отамана і Уряду поїхали в останній момент на Чорний Острів, а не на Ст. - Константинів. Поводом для цього було заворушення селян в Пашківській волості по дорозі од Гречан до Ст.-Константинова. В наслідок всього цього ми примушені були кинути на ст. Войтовці свої потяги і переїхати до Ст.-Константинова.

„Найгірше те, що ми розгубили Військове Міністерство і Міністерство Фінансів, які залишилися з майном і персон. складом в Гречанах. Є відомости, що ці дві валки поїхали в останній момент до Ярмолинець і далі або до Гусятина, або до Кам'янця. З потягом Військ. М-ва залишився Сальський і Петрів.

„Чарноцький із Чорного Острова виїхав, не повідомивши про це нікого із нас, до Волочиська і більше не вертався. На другий день до Войтовець приїхав його старшина, який дбав лише про те, аби наше майно перейшло до рук поляків, при чім зазначав, що майно має перейти в повне розпорядження польської влади. З Чарноцьким за день перед цим говорили, що поляки займуть всю лінію Кам'янець - Проскурів, а що наше військо стане в районі між Проскурівом та Ст.-Константиновом. Але Чарноцький виїхав, залишивши листа на ім'я Гол. Отамана, що польські війська по наказу Командування мусять відступити за Збруч.

„Одже ясно для нас, що політика Пілсудського — це одно, а політика місцевого командування—це друге. Так було всюди, так є тут тепер і так буде далі. Не дивлячись на дуже тяжке становище, хочемо піти на смілий крок — наступу на Схід, відповідно реорганізувавши армію. Говорю про район Бердичіва і йому сусідні. Успіх нашої справи тут залежатиме од наших взаїмовідносин із б—и і почасти з поляками. Певних даних про можливість нормальних взаємовідносин ні з тими ні з другими ми не маємо. І коли тут нам не вдасться досягнути позитивних результатів, то очевидно станемо перед необхідністю ліквідації всього нашого державного апарату.

„Що до польського фронту, то нам конче необхідно: 1) знати відношення до нас Польщі в даний момент після всіх перетурбацій, 2) в разі позитивного до нас відношення, домогтися, аби за всяку ціну — а) перевезти з початку не більше 1 мільярда гривень з Б. в пункт, який Вам можна указати потім; б) негайно перевезти із Кам'янця 150 міль. карб., що перед нашим виїздом одержані із Румунії з літака, що сів в районі Хотина. с) продати нам негайно тис. 2-3 рушниць і не менше 200 тис. набоїв (Чорнецький казав, що якраз таку кількість він привіз з собою, але ми нічого не получили).

„З'окрема необхідно, щоб в районі Шепетівки вартіві пости польські не затримували і не обеззброювали наших козаків, а затримуючи, направ-

Коли б валки М-ва Фінансів і Військ. М-ва заїхали на Гусятин, то домагайтесь, щоб майно не попало у власність поляків, а залишилось би нашим.

Всього кращого. Ви не можете собі уявити, яке наше зараз життя незавидне.

Але духом не треба падати, бо все одно наша візьме.

дини і Уряд, і рештки війська могли потрібувати або місця куди вони могли б одійти під заслону від наседаючого ророга, або ризикували попасти в руки того останнього.

На передодні — військовий Референт Місії полковник Данильчук доніс Місії, що польське військо командування відмовляється поновляти вже в четвертий раз умови про завішення зброї і питає — в якому напрямкові мають виїздити з Польщі старшини української армії, що були прислані до Варшави від українського командування для звязку. Перерва в завішенню на далі зброї могла легко перейти, з часом, в наступ польських військ проти тих решток української армії, що під натиском денікинців як раз саме відступали в напрямку до польських позицій та польського кордону. В цей самий час в самій Місії наспів певний кризіс, що виявляв допущені при самій організації Місії неправильности на ґрунті фіктивного, під оглядом правнодержавним, сполучення наддністрянської України з Україною наддніпрянською.

7. Приняття декларації. Деклярація перед судом представників політичних напрямків громадянства. Перед Місією, що була перейнята внутрішньою кризою, стояла дїлема: або рвати в найбільш неоподібну хвилю відносини з Польщею, або підписувати остаточно вже вироблену Деклярацію. Трагичнішого вже становища не було.

З уваги на виключно грізну ситуацію, в якій опинилась українська Держава, частина Місії — в особах Голови Місії А. Ливицького і Радників — Л. Михайлова, Б. Ржепець-

ляли би їх до нашої комендатури тилу в Ст.-Константинові. Домагайтися, щоб затриманих вже козаків і взяту у них зброю нам було негайно повернуто. Необхідно, аби поляки для провоза нашого майна ешалонами через Шепетівку допомогли нам паротягами і дровами. Що до району Шепетівка, то це все вимоги нашого штаба дїевої армії.

„Ми зараз майже без грошей. В скарбниці маємо всього десяток мільонів карб. Через це фінанси можемо поправити лише транзитом своїх гривень через Польщу. Коли цього не можна буде зробити, то виходу я не бачу. Мартос і Шадлун залишилися в Букарешті і де вони зараз — не знаємо.

„Одрина помер, а Вас теж нема. І от в такий катастрофичний момент мушу щось робити, не маючи ні одного солідного співробітника серед міністрів.

„Після виїзду із Києва, наша Республіка і я особисто нічого подібного не переживали.

„Надії не великі на перспективи. Грошей нема і скоро їх не може бути. Армія небоєздатня, зтомлена, гола й боса. Спочити не дає ворог, а одягнути не маємо змоги за браком коштів. Все ж віри не тратимо в успіх своєї справи, принаймі поки не випробуємо останньої можливости — необхідного і можливого контакту з б—и.

„Я особисто вірю в тимчасовість нашого скрутного становища через те, що загальна ситуація на Україні і в цілій Росії така, що дуже швидко Денікина не буде і коли нас не буде, то знову на Україні запанує большевизм. Думаю, що це не в інтересах Польщі, не в інтересах всіх молодих республік бувшої Росії і не в інтересах також Антанти. Мені здається, що через який місяць повинен бути рішучий перелом в Європі що до вирішення питання бувшої Росії на нашу користь.

„Мусимо тому триматися за всяку ціну, як би це не було тяжко, аби дотягти до того момента, коли зразу ситуація зміниться в наш бік. Зважаючи на все це, я знаю, що Польща повинна бути зацікавлена існуванням України і вона повинна вже тепер не грати двулочної ролі, а явно стати на шлях контакту з нами. В противному разі Польща безперечно погне те, що сіє.

„Переконайте Пілсудського, що наш можливий контакт військовий з б—и нічим не загрожує Польщі, бо чую і передбачаю, що Денікин певне домагається стика своїх військ з військом польським в районі Бердичів — Шепетівка і допускаю, що це може бути. Сліпа буржуазія далі ніколи не бачить свого носа і тому здатна на самі короткозорі кроки.

„Вам слід залишатися у Варшаві, бо кожний тиждень може дати нам нову ситуацію. Потім ми зразу одірвані од всього світа і хіба з Вами можемо більш-менш регулярно підтримувати зносини. Пришліг негайно кур'єра до нас і поінформуйте наші Місії — в цім вам допоможе Старосольський, який виїхав до Вас.

„Направляємося на конях із Ст.-Константинова на схід завтра. Весь міністерський апарат має не більше 30-ти чоловік — майно іде на 10 підводах, а люде ідуть пішки. На чолі обозу — Паєйвода.

„Сім. Вас. не падає духом, але помітний вплив осаулів, що його оточують: чується хитання що до можливости виходу із теперішнього становища. При таких умовах надзвичайно важко провадити якусь роботу.

„Пишіть, інформуйте і швидче допомагайте з усіх боків.

Ваш І. Мазєпа,

кого та П. Понятенка — ухвалила супроти радника П. Мшанецького Деклярацію підписати, щоб тим самим для Уряду УНР. була змога опертися на союзну допомогу Польщі.

Радник Мшанецький заявив при цьому своє мотивування проти підпису Деклярації— протест і вніс пізніше подання про вихід з Місії. В його протесті читаємо:

„До протоколу засідання від 28 падолиста 1919 р. Української Дипломатичної Місії до Річі Посполитої Польської в Варшаві

Радника тієїж Місії Мшанецького

З А Я В А.

„Мотиви, завдяки яким я голосував проти годачі польському Урядові деклярації негайно, слідуєчі: 1) Немає остаточних директив Уряду, за якими поїхав п. міністр (по питанню про Східну Галичину, а також земельну справу), 2) димісія польського кабінету, 3) перерва засідання сейму, 4) вирішення Найвищою Радою в Парижі справи Східньої Галичини. Це ті мотиви, по яким я голосував проти негайної подачі деклярації і радив відкласти подачу її до повороту міністра п. Лівичького. Що ж до самого змісту деклярації, то я гадаю подачу такої деклярації неможливою по слідуєчим мотивам: 1) деклярація в пункті, де говориться про кордон, значно відступає від директив нашого Уряду. 2) Що ж до пункту деклярації, де говориться про Галичину, то вважаю його цілковито шкідливим для загально—української справи і нічим не викликаним для поліпшення нашої ситуації. Рішенням Мирової Конференції утворено із Східньої Галичини півсуверенну державу українську; коли буде зложена заява про Східну Галичину того змісту, як пропонується в деклярації, то згадане рішення Мирової Конференції може бути анульованим, і знищений буде (зав'язок) вже дійсний завязок української державности, який твориться волею і під гарантією Союзу Народів. 3) Пункт про земельне питання вважаю неможливим до прийняття не лише через те, що цей пункт розходиться з директивами Уряду по цьому питанню, але також боюся, що такий пункт в нашій деклярації дасть тільки лишній козирь в руки агітаторам серед нашого селянства в Україні, а навіть остаточно здискредитує усю українську ідею в очах українських мас (головно селянства), які ведуть повстання проти денікінців.

„Маючи на увазі все вищезазначене, висловлююсь проти такої деклярації і проти негайної її подачі також ще і по тим мотивам, що не був достаточо поінформований, як дивляться офіційні польські кола на нашу справу, не був делегований нашою місією ні на одне засідання спільне з поляками, і не можу з'ясувати собі, чого так нагло нам поставили поляки такі тяжкі умови. Тіж інформації, які я отримав в посеред польських кругів поза місією (сфер переважно соціалістичних), потім останні події у нас на фронті, діаметрально протилежні повідомлення курієрів, які приїздили від нашого Уряду, поставили мене в таке становище, що я не нахожу можливим згодитися ані зі змістом деклярації, ані з негайною подачею її і гадаю, що з подачею деклярації взагалі можна заждати до повороту п. Міністра Лівичького і до вияснення ситуації, яка склалась в Польщі завдяки міністерському кризисові. Згідно з зазначеними доводами проект деклярації, складений п. радником Понятенком, не вважаю можливим підписати.

Петро Мшанецький“.

Однак, раніш ніж підписати Деклярацію, що мала опреділяти собою характер майбутніх відносин між Україною та Польщею, — Місія вважала за конечне віддати її на суд репрезентантів політичних напрямків українського громадянства. З цією метою — Місією 2-го грудня в день, була скликана нарада з перебуваючих на той час у Варшаві представників різних громадських напрямків та політичних партій. Хто був на нараді і як політичне громадянство поставилося до проекту Деклярації побачимо з отцього протоколу:

„ПРОТОКОЛ

політичної наради, скликаної п. Головою Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській у Варшаві.

„Засідання розпочалося в годині 2-ій хвилин 40 другого дня грудня 1919 р. в помешканню Української Дипломатичної Місії (Варшава, Алея Руж № 6).

„На засіданню були присутні: 1. Голова Української Дипломатичної Місії в Польщі, Міністр Юстиції і Керуючий Міністерством Закордонних Справ УНР. Андрій Лівичський.

2. Перший Заступник Голови Укр. Диплом. Місії в Польщі — Леонід Михайлів.

3. Політичн. Радн. Місії і Секретарь Прокіп Понятенко.

4. Політичний Радник Місії Борис Ржепецький.

5. Політичний Радник Місії Петро Мшанецький.

6. Міністр Земельн. Справ п. Микола Ковалевський (упср).

7. Товариш Міністра Внутр. Справ. п. П. Христюк (упср).

8. п. Радіон Матухно (упср).

9. Товариш Міністра Закор. Справ п. д-р Володимир Старосольський (усдрп).

10. Радник Міністерства Закорд. Справ. УНР. п. Нечаївський (усдрп).

11. п. Михайло Еремійв (усдрп).

12. п. Тиміш Олесіюк (усдрп).

13. Громадський діяч і публіцист Олександр Ковалевський (упнр).

14. п. Дмитро Курило (упнр).

15. Громадська діячка і публіцист. Член Місії Українського Червоного Хреста пані Софія Русова (упсф).

16. Громадська діячка і публіцист., Член Місії Українського Червоного Хреста пані Людмила Старицька Черняхівська (упсф).

17. п. Сергій Шемет (у. п. Хліборобів-Демократів).

18. п. Клим Павлюк (Союз Української Державности).

19. Осаул Головного Отамана п. В. Бень.

20. п. Полковник Олекса Данильчук.

21. п. Полковник Козинців.

22. п. Осаул Гомзін.

23. Бувший Міністр Шляхів Юрій Коллард (упсс).

24. п. Всеволод Дмитріїв.

25. п. В. Тулюпа.

26. п. С. Назаренко.

27. п. Іван Иножарський.

Секретарюють п.п. Тиміш Олесіюк та Іван Иножарський.

„Пан Лівичський, відчиняючи засідання коротко зазначає ціль, з якою скликана нарада ця. Українська Місія зараз стоїть перед підписанням Деклярації до Польського Уряду. Умови, які зазначені в Деклярації, надзвичайно тяжкі для українського народу, умови складені під прессією польської сторони і формуловка пунктів Деклярації вже змінена бути не може. Однак політичне та військове положення України тепер остільки трудне, що підписання такої Деклярації являється єдиним порятунком. Місія має потрібні на це повновласти від Уряду українського, аби підписати і найтяжчі умови, однак перед таким рішучим кроком вважає необхідним мати моральну піддержку з боку українського громадянства. Одже, Деклярація, на підставі якої мають вестися дальші переговори з Польщею, буде предложена зібранню на обговорення і думки висловлені тут будуть Місією прийняті на увагу.

„Пан Понятенко оголошує текст Деклярації Української Місії до Польського Уряду, на підставі якої мають вестися переговори.

„Пан Лівницький зазначає, що вирази що до кордону на північному заході України, сформульовані під натиском поляків, які домагаються лінії ріки Стирі, одже територія Західньої Волині, Холмщини та Підляшша лишається під польським пануванням. Це для України тяжка втрата, але положення зараз наше остільки катастрофічне, що ми мусимо на все згодитись. Наслідком підписання цієї Деклярації була би можливість в повітах, окупованих поляками на схід від Стирі, встановити наразі мішану українсько-польську адміністрацію, а також перевести мобілізацію і сформувати військо, окрім цього можна було би дістати допомогу амуніцією. Це був би вихід із сучасного положення. Загалом, що до змін в тексті Деклярації, то навіть стилістичні вже не можуть бути зроблені. Кожна хвилина задержання в підписанню Деклярації приносить для нас тяжкі умови. Представники українського громадянства і Уряду, з якими довелось побачитися підчас останньої подорожі до Волочиська, знаючи положення України, всі настоюють на негайному підписанню Деклярації, що єдине лише може врятувати українську справу. Одже, або ми приймемо і підпишемо Деклярдцію без змін, або зовсім її відкинемо.

„Пані Русова (українська партія соціал-федералістів). Положення України зараз таке, що для врятування її треба йти на найтяжчі навіть умови. Таким рятунком була би військова допомога з боку Польщі, що має статися в наслідок переговорів на основі предложенної Деклярації. Ніякий кращий договір зараз для нас неможливий, одже які б тяжкі умови нам не прийшлося підписати, ми мусимо то зробити. Зрештою, такі чи інші наслідки договорів завсїгда залежать від взаємовідносин реальних сил. Від нас самих, від нашої національно-державної праці залежить зробити в будучому ці умови найлекшими. Нарід, що вірить в свої сили, ніяких умов не побоїться. Одже сміло йдїм на зустріч майбутньому. Власне кажучи, в предложеній Деклярації єсть два дразливих питання. Перше—це питання про Галичину. Тут в висловах Деклярації нема нічого, що могло би бути образливим та шкідливим для Галичини. Справді, після минулих подій—наврод чи може Уряд український мати формальні права на Галичину. Галичина окупована польським військом, а політичною основою її дальшого існування являється Статут, вироблений в Парижі Антантою. Таким чином, будучина Галичини загварантована міжнароднім актом і Деклярація зашкодити їй не може. Друге питання — земельне, до якого всі, хто дивиться на справу очима дійсно-сти, мусить признати, що єдиним компетентним органом, в якому воно може бути розв'язане, являється Всеукраїнський Парлямент. Це іменно і зазначено в Деклярації в стосунку до земель поміщиків-поляків. Одже порушення інтересів народніх мас — тут зовсім нема. Ми стоїмо за підписання всякої умови, бо переконані, що єдина угода з нашим найменшим ворогом врятує справу.

„Пан Шемет (партія хліборобів-демократів). Необхідно все ж таки до тексту Деклярації зробити де-які поправки та додатки, а іменно: в справі інтернованих. Зараз підписаний договір поміж Польщею та Німеччиною і одним із перших основних пунктів сего договору — являються пункти ще до повної амністії і звільнення всіх повстанців з Горного Шлезку. Табори польські переповнені нині інтернованими та полоненими українцями—Галичанами та Придніпрянцями. Домагання повної амністії і для всіх політично - оскаржених українців мусить бути зазначено в Деклярації. Але це деталь. Що до Деклярації в цілому, то партія хліборобів - демократів ще рік тому назад розуміла, що вести війну на кілька фронтів Україна не може, особливо при тій соціально-державній політиці, яку провадить сучасний Уряд. Партія хліборобів - демократів нераз вказувала на помилки, які робив Уряд, але без всяких наслідків. Хибна політика Українського Уряду довела Україну до сучасного катастрофічного положення, і нам зараз нічого не зостається, як підписати умови, які б вони не були. Наслідки договору залежать цілком від сили, яку

ми будемо проявляти в будучому і ще й гірші умови ми могли би підписати, аби в будучині мати силу. Поскільки ці умови дають нам можливість сі сили набути, — їх треба підписати. Большевики в Берестю підписали найтяжчі умови і осягнули мир, який дав їм можливість зібрати сили і обернути Берестейський договір в шматок паперу. В кінці промовець зазначає, що, хоч говорячи вищезазначене, він не виступає офіційним представником партії, але певен, що думки висловлені ним, поділяють всі члени партії.

„Заст. Голови Місії п. Михайлів дає пояснення п. Шемету що до пункту про положення українських полонених та інтернованих, з яких (пояснень) видно, що спеціальна військова Комісія по справам військово-полонених та інтернованих в Польщі — вже добилась звільнення частин цих полонених та інтернованих. Комісія продовжує свою працю й далі.

„Пан Нечаївський (укр. соц.-демокр. роб. партія) просить пояснення що до ужитого в Деклярації терміну „бувші польські поміщики“, що на думку промовця, в разі різних толковань сторін може викликати згодом певні непорозуміння.

„Пан Михайлів дає на цей запит відповідні пояснення.

„Пан Старосольський (укр. соц. демокр. роб. партія) на початку своєї промови зазначає, що він, будучи Галичанином, говорить лише від свого імени, яко громадянина Соборної України, а не від якоїсь певної групи, а тим менше від імени Галичан. Промовець тільки що прибув до Варшави з Кам'янця і, будучи наочним свідком останніх подій, до останнього часу держався тої думки, що Україна за всяку ціну зараз мусить домовитися з Польщею. Одначе, прибувши до Варшави і поінформувавшись докладно що до внутрішнього положення Польщі і відношення її до української справи, а також проаналізувавши Деклярацію — мусів свою думку де в чім перемінити. Іменно, цею Деклярацією ми даємо дуже багато другій стороні, однак від неї не одержуємо певного нічого. Немає зовсім гарантій, що ми одержимо від поляків то, чого ми домагаємось. Та, власне кажучи, і в Деклярації, після цілого ряду уступок полякам, наші потреби висловлюються в формі бажання, в той час, коли ми повинні ставити їх, яко услів'я, невиконання яких поляками потягає за собою уневажнення цілого договору. Особливо один пункт Деклярації є цілком неможливий до прийяття нами — це пункт про Галичину. Придніпряньська Україна нині не може допомогти Галичині, але і шкодити їй не мусить. А зазначеним пунктом Деклярації Уряду українського відбирає з під ніг ґрунт єдиному клаптику української землі, який вже дістав з боку Антанти певне міжнародньо-правне положення. В Парижі Галичина дістала майже самостійність, у всякому разі — це зовсім не провінція Польщі. Це в теперішній переходовий час має для нас велике значіння. Всі ми не сумніваємося в остаточній перемозі нашої в боротьбі за самостійну Велику Соборну Україну, однак, знаходилися в самому вирі боротьби, не знаємо що чекає Україну в найблизшому часі. Одже при скрутному положенню України — Галичина знову могла би відіграти ролю українського національного П'ємонту. Пунктом про границю на Збручі між Україною та Польщею ми признаємо Польщі юридичні права над Галичиною, — даємо полякам оружжа проти трактовання Галичини, як міжнародньо-загварантованого політичного тіла. Але і з цим можна було б погодитись, коли б була певність, що поляки щиро хочуть порозуміння з нами. Однак, факти говорять инше.— Народовці, які керують закордонною політикою Польщі, відносяться до української справи вороже і прагнуть порозуміння з Денікином. Зараз в Польщі криза кабінету, і коли у влади стане народова демократія, в чому вже нині можна бути певним, то про додержання Польщею умов — не може бути розмови... Таким чином, приносячи з свого боку величезні жертви, ми нічого для себе від поляків не осягнемо і таким способом української справи не врятуємо. Навпаки, уступленням Польщі наших західних земель ми даємо в руки Денікіна та большевиків страшне оружжа для протиукраїнської агітації серед населення

цих земель, яке, переносючи на собі польську окупацію, надзвичайно вороже настроєно проти Польщі. Коли Поляки щиро хочуть порозуміння з нами, то вони повинні дати нам докази приязного до нас відношення. Одже треба пункт про границю на Збручі змінити так, щоби зазначено було, що Збруч єсть кордоном, але ні в якому разі не зазначати, що він єсть кордоном між Україною й Польщею. Це остаточно зразило би до Придніпрянщини Галичан, які нині під польським пануванням мають правдиве пекло. Коли б цю поправку внести до Деклярації, то її кінець - кінцем можна було би ухвалити. В противному разі Галичане цієї Деклярації підписати не можуть і заложать проти неї протест. Деклярація таким робом буде підписана лише частиною Членів Місії, що значно зменшить значіння її для обох сторін.

„Пан Михайлів робить пояснення що до слів добр. Старосольського, начеб українські вимоги, висловлені в Деклярації в формі „бажання“. В Деклярації ужито термін не „бажаємо“, а „жадаємо“, що майже рівнозначно з терміном „домагаємось“. Хоча в самій Деклярації і не сказано, що невиконання поляками наших домагань потягне за собою анульовання договору, але про це буде зазначено п. Головою Місії в промові, при передачі Деклярації. П. Старосольський каже, що з певними змінами пункту про границю на Збручі, Деклярацію можна було б прийняти, однак Радники Місії Галичане заявили, що для них ніяка Деклярація з зазначенням границі „по Збруч“ неможлива до прийняття і вони її не підпишуть.

„Пані Русова, (упсф). Нинішня Деклярація, в разі подання, її Польщі, загрожує дуже шкідливим розколом серед українського громадянства. Вона загрожує посварити остаточно Придніпрянців з Галичанами. Аби уникнути сего, треба би ще раз спробувати змінити де-які пункти, оскільки на це дозволять обставини та час.

„Пан Ливицький. Всі зазначені попередніми промовцями уваги що до стилістики Деклярації цілком справедливі. Для того, щоби полекшити для нас умови, Місією довгий час велися з поляками дебати, — однак, ця редакція Деклярації єсть непорушна з огляду на ультимативні домагання поляків. Місії тяжко було рішатися на підписання такої Деклярації і, помимо того, що Місія одержала від Уряду як найширші уповноваження, рішено було на цей раз справу подати до рішення Уряду. В тій цілі була зроблена Головою Місії подорож до Тарнополя. Тут вияснилося, що Уряд вимагає негайного підписання договору з Польщею. Положення військ і Уряду оказалось остільки катастрофічне, що приходить ся побоюватись, чи для заключення договору не єсть вже запізно. Бо, коли в той час українська територія мала ще де кілька волостей, то тепер, можливо, не обіймає жадної. Очевидно, від того умови договору не можуть полекшати. Помилкою одже треба признати те, що договір не був заключений далеко раніш, коли наше положення було кращим. Тоді і умови були б для нас лекшими.

„В Деклярації ми домагаємось визнання Польщею Самостійности Української Народньої Республіки, і, само собою зрозуміло, що треба було нам зазначити її державні кордони. П. Старосольський каже, що треба було вказати кордон по Збручу, а що там далі — не говорити. Справді, це було б найкраще. Тим більш, що окупована поляками українська Галичина, через заключення Диктатурою договору з Денікіном, єсть нині, власне кажучи, „Росія“, а не Польща або Україна. Поляки вимагають від нас ясного зазначення, поміж ким лежить цей кордон і перед нами стоїть дилема—або підписати все, або нічого... Не можу нині згодитись, що Деклярація чимсь шкодить Галичині. Після заплутаних, ненормальних взаємовідносин між Галичиною та Придніпрянщиною, після катастрофічної для нас зради Тарнавського, вістка про рішення Парижської Мирної Конференції що до Галичини, повинна бути прийнята нами з задоволенням. Рішення це, до певної міри, вияснює положення і розв'язує українському Урядові руки в галицькій справі. Статут, вироблений Антантою, не дає Галичині самостійности, він дає їй національно-територіяльну автономію і то на двадцять п'ять літ в межах польської держави.

Таким чином, по рішенню Антанти, Галичина, хоча і єсть українська земля, але державність в ній польська. Галичина нині з міжнародної точки зору єсть не Росія, а Польща, бо не Галицька Диктатура з Денікіном єсть зараз рішаючим чинником, але воля Парижської Мирової Конференції. Нині зашкодити перед Антантою, чого так бояться Галичане, слова Деклярації про кордон між Україною а Польщею з формально - правного боку вже не можуть, — вони тільки відсвітлюють фактичне положення справи. Однак нам дуже боляче це констатувати. В великій визвольній боротьбі Уряд Соборної України чесно виконав свої обовязки що до Галичини і не наша вина в тому, що ми нині мусимо підписати такі тяжкі умови. Можливо, що не прийшлося би нам вагатись, так як нині, коли б не було ганебної зради Галицького Командування та Диктатури. Зрада ця порвала і формальну, і фактичну злуку Галичини з Придніпрянщиною та поставила нас в теперішнє трудне становище. Не можна також погодитися з тим, щоби цілком узалежнювати справу державности України від справи галицької. Не можна наражати справу державности Всеукраїнської на небезпеку цілковитого ліквідування через те, що від де-яких актів могла би постраждати справа частини України Галичина. Адже ж самі Галичане, коли Чехи займали Угорську Україну, а Румуни Буковину, не вагалися залишити ці землі без оружноі оборони, однак не дивилися тоді так трагічно, як тепер, на всю українську справу. Придніпрянщина, нема де правди діти, весь час була в натянутих відносинах до Диктатури, яка вела просто провокаційну політику. Так, в червні, коли перемучене українське військо пробивало собі шлях серед большевиків під Волочиськом та Проскуровом, в тилу у нього велися переговори про видачу Галичиною большевикам Отамана Петлюри, Уряду і всіх Придніпрянців. Як почували би себе Галичане, коли б в часі облоги Львова Придніпрянщина зробила порозуміння з Польщею? Політика Диктатури сталася останньою найстрашнішою зрадою, після якої Український Уряд мусить рятувати Всеукраїнську Державність за всяку ціну. Що ж до того, що Деклярація не буде підписана Членами Місії — Галичанами, то ця справа стоїть так. Члени Місії Галичане, які були відпоручниками Уряду Диктатури, з часу останніх подій, формально, не єсть вже Членами Місії і тому підписувати яку - небудь Деклярацію Українського Уряду — не мають жадного права. Висувався ще один аргумент проти підписання Деклярації, — це, що поляки не щиро, і, навіть, вороже до нас відносяться. Про це можна бути ріжних думок, однак всі ми мусимо признати, що, очевидно, поляки бояться сильної Росії і заінтересовані в нашому державному існуванні, коли до цього часу не робили ворожих виступів до ліквідації української державности, що при сучасному нашому положенню вони могли би зробити дуже легко. Нарешті, коли б Деклярація дійсно, кінець - кінцем, не дала нам потрібних наслідків, то, у всякому разі, зашкодити всеукраїнській чи галицькій справі перед Антантою — не може. В очах Антанти ми маємо революційний Уряд, ми банди, — майже большевики. І поляки, приймаючи Деклярацію від нас, підіймають наше значіння в очах Антанти.

„Про те, що Галичина - Піємонт України — не будемо сперечатись.

„Пан Христюк (українська партія соц.-револ.) на початку промови зазначає, що він не є уповноважений говорити в імені партії, а буде говорити лише від свого імені. Він тільки вчора приїхав до Варшави і був наочним свідком останніх подій на Україні. Після переходу галицьких військ до Денікіна — почалась евакуація Уряду і війська з полудня, в напрямку на Проскурів. Тут, після успішного для нас бою юнаків з денікинцями, ожила надія, що справу можна буде направити. Тому затримана була дальша евакуація до Староконстантинова. Однак, після нового напору денікинців, справа стала цілком поганою. З Проскурова не встигли ми вивезти ні скарбниці, ні постачання. Тепер Україна позбавлена самих елементарних річей, які потрібні для війни та державного існування. Щоб далі вести акцію оборони республіки, ми мусимо в цій тяжкій хвилі

забезпечити собі базу. Це можливо тільки при порозумінню з Польщею. Експедиція заготовлення Державних паперів залишилася в Кам'янці, одже після порозуміння з поляками, ми зможемо налагодити свої фінанси. Зброю ми мали, почасти, від Румунії. Тепер ми від неї відрізані, одже, не доставши з Польщі зброї та одяжі, не можемо далі воювати. При спішній евакуації маса державного українського майна опинилася на польській території,—ми повинні видобути його назад. Для всього цього треба, як найскорше, зговоритись з поляками. Допомога мусить бути хоч би і невелика, але реальна. Що до тяжких умов, які ми мусимо підписати, то тут остаточно заважить реальне взаємовідношення сил. Одже перед нами стоїть дилема, або відкинути всякі порозуміння, — тоді на де-який час наша державність можливо буде ліквідована і все українство перейде на повстанське положення, — або підписувати декларацію як найшвидче і прикласти всіх сил, аби відбудувати і скріпити державність. Декларацію треба підписати негайно при умові, коли поляки дійсно подадуть нам негайно реальну допомогу.

„Пан Мшанецький (українська партія соціалістів-революціонерів). Мені тяжко буде говорити тут через те, що я єсть єдиний із членів Місії Придніпрянців, що не згоджуються на підписання Декларації. Причини, які спонукують до цього, були свого часу зазначені мною на засіданнях пленума Місії і подані в особій записці пану Голові Місії. Моя промова тут буде лише переказом думок, які раніш були висловлені мною в колі Членів Місії.

„Необхідність підписання Декларації мотивувалась тим, що нам потрібна від Польщі реальна допомога. Можливості такої реальної допомоги, яка врятувала б справу, я не бачу. Про щирі відношення до нас з боку поляків — нема чого й говорити, а відношення до нас більшості преси і громадянства — цілком вороже. Сам Польський Уряд хоча і веде з нами переговори — доброзичливості до нас не має. Весь час перебування у Варшаві, Місія наша не мала навіть можливості регулярно зноситися з своїм Урядом. На всякому місці і у всякій справі бачили ми з польського боку лише вороже відношення, лише недодержання умов. Яскравим прикладом цього — єсть справа українських інтернованих та полонених. В той час, як ми зараз же після заключення перемир'я випустили на волю всіх польських полонених, поляки ще й досі тримають по лагерьх десятки тисяч українців і систематично виморюють їх. Зрештою, про положення полонених можна запитати Місію нашого червоного хреста. Таким чином в цій справі поляки не додержали умови. Вірити в польську політичну чесність — неможливо. А де ж ми маємо гарантію, що й на цей раз після підписання такої тяжкої для нас Декларації, поляки з своєї сторони дотримають слова? Тут попередні промовці багато говорили про зраду Галицької Диктатури і тим неначе старалися оправдати ту кривду, яка може заподіятись Галицькій Україні від підписання Декларації. Але ж зрадниками була Диктатура і невеличке коло Вищого Командування, а між тим кару за цю зраду мусить нести весь Галицький нарід. Декларація вирине пропасть між Галичиною і Придніпрянщиною, а це може дуже і дуже зашкодити національно-державній справі. Ми не можемо передбачати будучини, але можливо, що історичні події складуться так, що Галичина із своїм статутом, як раз явиться зародком, з якого згодом виросте українська державність. Не треба ж тепер шкодити Галичині. Уступлення західних українських земель Польщі, а також пункт Декларації про земельне питання дає великий козирь в руки ворожій для нас агітації, большевиків та денікинців серед населення цих земель. Ці уступки остаточно скомпромітують в очах українського населення Українську Владу і загалом ідею української державности, а втрата симпатій широких мас може остаточно загубити і всю справу українського відродження. Такі наслідки, яких ми можемо сподіватись від Декларації. Підписати її можна тільки заплуцливши очі на факти дійсности. Зрештою корисних

для нас реальних наслідків Деклярація не може мати ще й через те, що не відомо, якому урядові ми подамо її. Уряд Падеревського, з яким дотепер велися переговори, впав, а новосконструований, по всім даним, буде ворожим до нас. Зараз з політичного боку для нас замість польського Уряду єсть пустота і подача Деклярації сьогодні ні до чого не зобов'язує майбутнього Польського Уряду. Нам треба подождати, поки не скінчиться кризіс польського Кабінету, поки не виясниться положення в Польщі і на Україні. Не треба сьогодні подавати Деклярацію ще й через те, що як-раз нині в Комісії заграничних справ розглядається питання про Україну, що може багато нам освітити і вияснити. Через кількадечну задержку в поданню Деклярації ми нічого втратити не можемо. Однаково поляки, навіть при найбільшому з їх сторони бажанню, в кілька день не можуть нам подати таку реальну допомогу, яка би зараз же корисно відбилася на нашому положенню. Війська свого для протиденікинських операцій поляки не дадуть, та й це не в наших інтересах. Достарчити нам амуніції, одягу, ліків також не можуть, бо самі не мають, — і так все. Тут було сказано, що поляки можуть ліквідувати нашу державність, але це нам не страшно. То буде лише тимчасова перерва державности, бо коли ми підем... (репліка серед присутніх: „До Махна“)...не до Махна, як тут хтось сказав, — Махно сам до нас прийде, — не до Махна, а до тих широких українських мас, які є ґрунтом і основою національно-державного відродження. Роботою серед цих мас, симпатією їх до широ-національної політики ми збудуємо державність України. Підписуючи Деклярацію, ми робим злочинство.

„Пан Ковалевський Олександр (українська народня республіканська партія). Раніш ніж висловити своє відношення до Деклярації з точки погляду народньо-республіканської партії, дозволю собі застановитися на останній промові добр. Мшанецького. Аргументи, які п. Мшанецький видвигає проти підписання Деклярації є для мене інтересними, але не переконуючими. Свою аргументацію п. Мшанецький будує на відсутності віри в виконання поляками умов. Але ж не у вірі й недовірр річу, а в тому, чи забезпечуються Деклярацією реальні інтереси нашої державности. П. Мшанецький не вірить полякам, бо вони не випустили наших полонених. Посилаючись на їх страшне положення, п. Мшанецький домагається відкинення Деклярації. Я, яко людина, що пересиділа довгий час в польському таборі і перенесла на собі те, про що п. Мшанецький знає лише з чужих слів, також міг би подібно йому домагатись відкинення Деклярації, але ж ніхто цього робити не має права. Державність наша над прірвою — і ради тих же полонених — ми мусимо її всіма способами рятувати. Більш інтересні і переконуючі аргументи п. Мшанецького, які опираються на даних внутрішнього становища Польщі. Однак і тут, в обміркованню відношення будучого польського ендецького кабінету, п. Мшанецький не перестає оперувати термінами „вірю і не вірю“. Для мене ясно, що який би польський Уряд не склався, він буде зв'язаний попередньо-прийнятими умовами. Положення наше скрутне, умови Деклярації дуже тяжкі, але ж про такий наш стан треба було раніше попереджати. Тепер же не можна відмовлятись від єдиного порятунку, посилаючись на те, що, мовляв, скажуть будучі наші покоління. Це політика умивання рук. Для тих самих нещасних полонених, на яких посилався п. Мшанецький, треба підписати Деклярацію, бо инакше, хто їх випустить? Що станеться з тими 10-ю тисячами, які коло Головного Отамана вели боротьбу і опинилися в Польщі? Головний Отаман і Уряд, а не яка инша група, являються центром української державности і національного життя, на них звернені очі цілого народу нашого і ми не можемо і на хвилину допустити ліквідації цього центру. Народні республіканці були в опозиції до сучасного Уряду, вони не довіряли йому, але тепер, в найскрутнішу хвилину — вони не можуть вести пілатової політики умивання рук і стоять за підписання Деклярації. Допустити через непідписання Деклярації втрату всього того, що придбано Україною

ціною крові протягом двох років, ми не можемо. Тай що на це скажуть сотні тисяч батьків, матерей, дітей тих жертв, що голови свої покладали в великій боротьбі? Що скажуть сем'ї, які ждуть не діждуться визволення з полону наших вояків? Хто буде відповідати за кожний лишній день їхньої неволі?

„Пан Павлюк (Союз Української Державносуи). В полтіці сентиментів немає, єсть тільки інтерес. Так і в данному разі. Можна бути що до симпатій, чи антипатій до нас поляків ріжної думки. Однак мушу зазначити, що песімізм в даній справі не є оправданий. Завдаток реальної допомоги ми вже маємо. Хоч би навіть в порушеній справі полонених. Займаючись цією справою, я зовсім не бачив жадних перешкод з боку поляків і, коли стан річей є дійсно сумний, то всьому винні ми самі. Ми не вміли вчасно zorganizувати перевіз полонених на Україну. Вже маємо також, хоч в маленькій мірі, допомогу амуніцією та одягом. Не довіряти зовсім польському Урядові, навіть ендецькому, неможливо, бо ворожі Україні настрої цих кол, паралізуються персональним впливом Пилсудського. Яко один із членів союзу української державности, висловлююся за негайне підписання Деклярації.

„Пан Ржепецький (українська партія соціалістів - революціонерів). Мій товариш по партії п. Мшанецький, мотивуючи своє негативне відношення до Деклярації, поставив справу так, начеб із всіх членів Місії — Придніпрянців, лише один він розуміє трагізм положення України, тягар жертв, які ми приносимо. Він один це розуміє і перед лицем будучих наших поколінь не сміє зважитися на такий акт, як підписання Деклярації. Але ж все те, про що говорив п. Мшанецький тако ж дуже добре відомо і всім нам. Ріжниця тільки в освітленню фактів, ріжниця в тому, що п. Мшанецький „не вірить“ в можливість врятування України шляхом порозуміння з Польщею, а ми ще „віримо“. І не тільки віримо, але вже маємо де-які докази із подій, які відбуваються на Україні. Ми знаємо, що рештки нашого війська, в поході з півдня до Любара, перебралися майже перед самим польським фронтом, чого без приязного до нас нейтралітету з боку поляків, вони не могли би зробити і були би до кінця знищені Денікином.

„Пан Мшанецький лякається відповідальности за Деклярацію перед будучими поколіннями і радить нашу державну колимагу позоставити на волю випадків. Цього вже я зрозуміти не можу ніяк. Для мене було би зрозуміле умивання рук в сучасний трудний мент наших правих партій, які до цього часу були в опозиції до способу ведення нашої державної колимаги, до шляхів, якими вона йшла. Однак вони цього не роблять, бо розуміють, що раз державна наша колимага станула перед певним фактом, то треба во ім'я врятування справи, рішитись на певний чин. І тим дивнішою, непослідовнішою стає лякливість перед чином тих людей, що не були в опозиції, а самі провадили державну колимагу, аж поки не опинилася вона над прірвою, де вони її хочуть покинути. Я згоджуюсь з тим, що для врятування нашої державности поляки зроблять небагато, але і те трошки в нашій теперішнім положенню все ж таки краще, ніж перехід всього українства на повстанське положення, що нам радить п. Мшанецький.

„Підхожу до питання галицького, яке є найтрудніше. Тут я цілком згоджуюсь з думками, висловленими п. міністром Лвицьким. Наслідком відомих подій, від Уряду українського самими Галичанами віднято право говорити про Галичину, як про нерозривну частину Соборної України. Значенням границі по Збручу, Деклярація зазначає лише терен, підлеглий юрисдикції нашого Уряду і очевидно цього неможливо викреслити, коли від цього залежить справа врятування нашої державности. Адже Галичина дістала від Антанти автономію через те тільки, що галицькі політики вели коншахти з Сазоновим та Денікином на явну шкоду загальній українській справі. Уряд галицький не

лічився ніколи з інтересами Придніпрянщини і в момент для нас найбільш сприятливий— зрадив і тим цілковито розірвав єдність Галичини та Придніпрянщини в зовнішній політиці. Але може так воно і треба. Зараз ситуація така, що ми мусимо піти на все, аби нитка української державности не перервалась. При кінці дозволю собі звернутись до всіх присутніх з гарячим закликом подбати про те, аби Урядові нашому в труднім сучаснім положенню була подана підтримка не тільки від присутніх тут осіб, але й від можливо найширших кол українського громадянства.

Пан Еремійв (українська соціал-демокр. робітн. партія). Хоча говорити тут в імени УСДРП. я офіційально не уповноважений, однак, яко член Центрального Комітету партії беру на себе завдання висловити погляд партії на справи, порушені в Деклярації. Одже, 1) УСДРП. завжди стояла на тому, що політика України мусить іти шляхом широких мирних міжнародніх зносин, — одже принципіально УСДРП. стоїть за згоду також і з поляками, — Деклярація становить ґрунт для цієї згоди. 2) Земельне питання по думці УСДРП. мусить бути вирішено шляхом парламентарним, себто Українськими Установчими Зборами в такому смислі і зазначено в Деклярації. 3) В справі національній УСДРП. домагається забезпечення прав національних меншостей, як на Україні для поляків, так і для українців в Польщі — формуловка цього в Деклярації цілком задовольняюча. 4) Справа кордонів України зайняла в Місії найбільше часу, дала найбільше праці, викликала найбільше суперечок. Наші „хуторянські“ дипломати, які думали о совісти і чести на Парижському ярмаркові тріумфуючої Антанти, справу Галицької України мусили програти. По рішенню Антанти, Галичина юридично на 25 літ належить до Польщі. Во ім'я загально — українських інтересів УСДРП. нині з таким рішенням мусить згодитись. 5) На допомогу, з боку поляків, військом — УСДРП. не може погодитись. Але без допомоги амуніцією, одягом, ліками Україна не може обійтись. В напрямку до переведення в життя всього цього вищезазначеного — наш Уряд буде мати з боку УСДРП. повну піддержку.

„Всправі встановлення приятних взаємовідносин з Польщею УСДРП. не „вірує“, а „міркує“ і зважає факти життя. Ці факти показують, що Польща поки що робить експеримент з українською державою, але це може закінчитися сталим союзом і допоможе відродженню України. Експерименти ці будуть продовжуватись без огляду на зміни Кабінету, чого де - хто так боїться. Ми не повинні відкидати від своєї будучини тих можливостей, які звязані з польсько - українським порозумінням. Лякають нас, що Деклярація може нам зашкодити в Парижі, але цікаво, що ж можна зробити з тим папірцем? На це конкретних вказівок нам ще не подав ніхто.

„Дозволю соб. на прикінці застановитися ще на промові п. Мшанецького. Характеристичною особливістю цієї промови є те, що помимо крилатих слів про перехід українства на повстанське положення в ній зовсім не було конкретних висновків. Вся промова була лише повторення аргументів, які в свій час були висловлені Членами Місії — Галичанами. Основою аргументації є твердження, що Галичина це „осередок і носитель ідеї української державности“, що вона, а не „недозріла“ Наддніпрянщина — є рішаючим чинником в загально українській політиці. Ми з таким твердженням погодитися не можемо зовсім. Члени Місії Галичане замовчують, що Галичина дістала собі „державність“ зрадою галицько - австрійських дипломатів в Парижі та зрадою Тарнавського на Поділлю. Вони замовчують те, що зрадою цією добули собі право через 25 літ увійти на лоно „єдиної, неділимої Росії“, — замовчують і разом з тим мають сміливість говорити устами Радника п. Вітвицького — „невже ж Ви, щоби піддержати на два дні існування одної частини України, приставити револьвер до грудей другої?“ Топити справу галицьку ніхто з нас не збирається, але разом з тим ми не можемо допустити навязування Всеукраїнському Урядові волі сучасних галицьких проводирів.

„Кордони на Волині, як справедливо було зазначено попередніми промовцями, єсть справа взаємовідношення реальних сил. Ми вважаємо великою помилкою, що Місія до цього часу не підписала ще Деклярації.

„Пан Старицька - Черняхівська (українська партія соціал - федералістів). Нарід галицькій сам осудить тих політиків та полководців, що зрадили нас. Ми мусимо при підписанню Деклярації зважати на те, що нам цей папір гварантує, що він нам дає. Далі промовець звертає увагу на те, що порозуміння з Польщею, помимо військової допомоги, мусить дати нам право транзиту, що для України, відрізаної від цілого світа, має життєве значіння. Із своєї роботи в Місії Українського Червоного Хреста я винесла вражіння, що поляки ставляться до нас досить прихильно і з охотою дають нам потрібну допомогу. Тяжкі умови Деклярації не повинні нікого лякати, бо нема для нас іншого виходу. „Жива Україна“ — це наша ціль, для якої ми повинні бути готовими до найбільших жертв.

„Пан Коллард (українська партія самостійників-соціалістів). УПСС. стояла в опозиції до сучасного українського Уряду і участі в ньому не брала, тому й відповідальности за наслідки його помилкової політики на себе не бере, однак, з огляду на критичність положення, стоїть за підписання Деклярації.

„Список промовців вичерпано.

„Пан Михайлів пропонує вносити конкретні резолюції.

„Пан Еремійв від УСДРП. пропонує такий проект резолюції: „Представники українських партій... (перечислення)... а також Члени Уряду, розглянувши Деклярацію, пропонує українською дипломатичною Місією в Польщі, ухвалюють просити Місію підписати її негайно“.

„Пан Ржепецький пропонує жадної резолюції тут не приймати, а Місія, прийнявши на увагу висловлені думки, підпише Деклярацію.

„Пан Лівницький, закриваючи збори, висловлює задоволення і подяку з приводу єдности всіх партій що до справи Деклярації. Ця єдність буде моральною підтримкою Членам Місії, які будуть почувати, що не вони лише самі зважились на так рішучий акт.

„Голова Зборів, Голова Місії

„Присутні на засіданню:

„Секретарі Засідання: Т. Одесіюк. Иножарський *)“.

*) Секретар, по скінченню наради, писав до пана Радника-Секретаря Української Дипломатичної Місії в Польщі:

„Подаючи при сім протокол наради, скликаной п. Головою Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській у Варшаві 2-го грудня 1919 року, маю за честь доложити пану Радникові - Секретареві, що після виготовлення протоколу сей останній не був підписаний слідуєчими особами по причині їх відсутности у Варшаві:

1. Мішанецьким Петром.	7. Шеметом Сергієм.
2. Ковалевським Миколою.	8. Павлюком Климом.
3. Еремійвим Михайлом.	9. Бенем В. ос. Гол. От.
4. Ковалевським Олександром.	10. Тулюпою В.
5. Русовою Софією.	11. Назаренком С.
6. Старицько-Черняхівською Людмилою.	

„По причинам формальним не підписали: п. Нечаївський і полковник Козинців, які вважають, що протокол не потрібно підписувати всім присутнім на нараді, а вистачає лише підписів Голови Наради і Секретарів, які відповідають за правильність і точність протоколу. Заперечення правильної передачі протоколом фактичної сторони, висловлених на нараді думок, ні від кого не було“.

Як бачимо з вищенаведеного, що нарада більшістю голосів висловила за те, що інтереси Української Держави в той мент диктували необхідність підписання Деклярації.

2-го ж грудня увечері відбулося засідання Конференції, на якому Місія від імени Уряду УНР. передала польській Делегації, адресовану до Уряду РПП., Деклярацію, датовану днем засідання:

Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській до Високого Уряду Річі Посполитої Польської.

„Від імени Уряду Української Народньої Республіки, яко її представники, Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській заявляє слідує:

„Український нарід на протязі цілого ряду віків боровся за своє право на вільне національне життя, боронив політичну незалежність і самостійність утвореної ним держави.

„На протязі цих віків були історичні менти, коли під впливом складних економічно - соціальних причин український нарід часово губив свою незалежність та самостійність, але ніколи, як то свідчить його многовікова історія, від тої незалежности та самостійности український нарід не зрікався.

„Кожен раз по довгих роках політичного поневолення живі народні сили здійсмили боротьбу за національне визволення і сини своєю кровю покутували політичні гріхи батьків та розбивали огидні кайдани неволі, накинутаї чужинцями.

„От і тепер, разом з іншими поневоленими народами, бувшої російської держави, український нарід повстав проти московського поневолення. Коли спільними зусиллями тих народів розвалились гнилі стіни „московської тюрми народів“ перший український народний парлямент „Центральна Рада“, в перший же рік свого існування, — одмежувався від бувшої Росії, зрікся орієнтації на „царя восточного православного“ і проголосив Україну самостійною і незалежною Народньою Республікою.

„За самостійність і незалежність тої Республіки, український нарід на протязі останніх двох років провадить невпинну боротьбу з російськими імперіялістами, з якого б лагерю вони не походили.

„Провадючи ту криваву і тяжку боротьбу, Українська Народня Республіка одночасно прагне новязати добросусідські стосунки з усіма культурними державами, а передусім з тими, котрі з нею межують, з котрими Україну лучать історично - соціальні і економічні взаємини, — в першу чергу з Річчю Посполитою Польською.

„Згідно з тим своїм бажанням Український Уряд деклярує:

1) Що територія Української Народньої Республіки має бути установлена з такими кордонами: починаючи від Чорного Моря по річці Дністру і від Дністра між Польщею а Україною по річці Збручу. Далі кордон Української Народньої Республіки на території бувшої Російської Імперії має пройти на західно-північній Волині і остаточне вирішення тут кордону залежатиме від вирішення Мирової Конференції в Парижі. Далі на півночі, сході і півдні кордон буде встановлений після опанування відповідних частин території українськими військами і відповідних переговорів з заінтересованими державами.

2) Національно-культурні права, які Уряд Української Народньої Республіки забезпечує на території України громадянам польської національності, повинні бути надані в межах Річі Посполитої Польської громадянам національності української і навідворот. Політичне становище Східньої Галичини розв'язується Польським Урядом в порозумінню з представниками українського народу, мешкаючого в тій провінції.

3) Остаточне вирішення складного земельного питання в напрямку справедливости і заспокоєння широких народніх мас, буде переведено через Всеукраїнський Установчий Парлямент, обраний на підставі загального, демократичного, без ріжниць національности, для всіх рівного права виборчого і таємного голосування. На час від менту заключення і підписання між Україною а Польщею умов згоди і до скликання Уставодавчого Парляменту, юридичне положення землевласників польської національности на Україні регулюється на підставі осібногo погодження між українським і польським Урядами.

4) В справах економічно-торговельних Українська Народня Республіка бажає навязати якнайтісніші стосунки з Річчю Посполитою Польською на підставах взаємности і обміну послугами в обсягу транзиту через свої території.

„В свою чергу Уряд Української Народньої Республіки від Уряду Річі Посполитої Польської жадає:

1) Признання Української Народньої Республіки незалежною самостійною державою, підтримання змагань Української Народньої Республіки до того перед третими державами і заключення необхідних договорів та конвенцій поперед всього військового, торговельного і конзульського характеру.

2) Для ліквідації наслідків попередніх непорозумінь і скріплення сприятливої атмосфери взаємного довір'я, доброзичливого і скорого вирішення долі тих осіб української національности, які з політичних причин конфіновані, інтерновані польським Урядом, чи знаходяться під арештами або ув'язнені.

3. Допомоги Українській Народній Республіці в її боротьбі з ворогами,— зброєю, набоями, амуніцією військовим майном в розмірах, які будуть определені окремою згодою українського і польського Урядів.

4) Відкриття дійсного і скорого транзиту з третіх держав через Польщу на Україну полонених українських вояків, належних Україні грошових знаків, військового зняряддя, одежі і всякого військового майна та матеріялів.

„Подаючи до відома Уряду Польської Річі Посполитої повищу декларацію, — Уряд Української Народньої Республіки вважає, що декларація ця стане основою для навязання братніх і добросусідських стосунків між обома народами.

„Щиро домагаючись сталого миру і найтіснішого зближення між Польською Річчю Посполитою й Українською Народньою Республікою, ми сподіваємось, що обидва народи в спільному єднанню утворять могутню непереможну силу, яка буде основою ладу і спокою на Сході Європи та причиниться до пишного розцвіту культури обох народів.

„Грудня дня 2. 1919 р. м. Варшава.

„Оригінал підписали:

„За Уряд Української Народньої Республіки,— Українська Дипльоматична Місія в Річі Посполитій Польській:

„Голова Місії, Міністр Юстиції і Керуючий Міністерством Закордонних Справ: Андрій Лівницький (в. р.).

[Печать Місії.] „Члени Місії: Л. Михайлів (в. р.), Б. Ржепещкий (в. р.).

Радник-Секретар: П. Понятенко (в. р.)“.

8. Обіцянки польської Делегації
супроти Деклярації 2-го грудня.
Оце протокол пятого засіданнь польсько - української Конференції:

Приняття представникам польської Делегації п. Кно-
лем деклярації було відзначено промовою останього.

SPRAWOZDANIE

z 5. posiedzenia członków Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej w Rzeczypospolitej Polskiej z delegacją Rządu Rzeczypospolitej Polskiej, odbytego w Warszawie dnia 2. grudnia 1924 r. w sali posiedzeń Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Ze strony ukraińskiej obecni:

PP. Minister **Andrzej Liwycyjk**, pierwszy zastępca Prezesa Misji **Dr. Leonid Mychajłiw**, radca polityczny **Prokop Poniatenko**, radca polityczny **B. Rzepecki**.

Ze strony polskiej obecni:

PP. Dyrektor oddziału wschodniego M. S. Z. **Roman Knoll**, radca M. S. Z. **Czesław Babiński**, referent M. S. Z. **Marjan Szumlakowski**.

Przewodniczący p. dyrektor **Roman Knoll**.

P. Minister **Liwycyjk** odczytuje deklarację Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej w Rzeczypospolitej Polskiej do Wysokiego Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z daty Warszawa, dnia 2. grudnia 1919 r., której egzemplarz załącza się.

P. dyrektor **Knoll**: Z ramienia Rządu Rzeczypospolitej Polskiej jestem upoważniony do odebrania deklaracji od Panów. W odpowiedzi na tę deklarację chcę zaznaczyć, że rzeczywiście ten krok Panów jest najdalszem posunięciem sprawy z Waszej strony. Przedstawione żądania Panów będą po kolei spełnione. Już teraz dzięki dobrej woli Panów, będziemy mogli przejść do całkiem szczerzej współpracy. To co Panowie obecnie uczynili, będzie miarodajnem nie tylko dla obu zainteresowanych narodów, lecz także i dla zagranicy. Jest rzeczą pewną, że Rosja taka, jaką była przed wojną, już nie powstanie, wobec czego już obecnie możemy siebie uważać jako sojuszników na Wschodzie Europy.

Minister **Liwycyjk**: przyjemnie nam usłyszeć słowa z zapewnieniem, iż Rząd Polski chce przyjść nam z pomocą w naszym przykrem położeniu. Wierzmy, że terażniejszy przykry stan jest tylko tymczasowy, jak to już nieraz bywało w naszej historii. Jesteśmy pewni, że energia narodu ukraińskiego spowoduje uchylenie terażniego przykrego stanu i wyprowadzi naród nasz na lepszą drogę. Kiedy my obecnie będziemy mieć nadzieję, że Rzeczpospolita Polska przyczyni się do uznania samodzielności państwowej, to wierzę, że zbliżenie to będzie także powodem zbliżenia z drugą sąsiadką naszą Rumunją. W pierwszym rzędzie prosimy o zwrócenie się do Dowództwa Wojsk Polskich i spowodować swobodne przepuszczenie naszych oddziałów wojskowych, które przeszły Zbrucz, a następnie o poczynienie kroków, potrzebnych do wytworzenia naszej bazy militarnej.

P. **Szumlakowski**: bardzo przyjemnie nam słyszeć słowa, świadczące o życzeniu zbliżenia. Zdajemy sobie z tego sprawę, iż nasza pomoc jest w tej chwili Panom bardzo potrzebna i to nie tylko w drodze dyplomatycznej, lecz także w formie konkretnej. My gotowi pomódz Panom także i w budownictwie wewnętrznem. Wierzę, że współpraca nasza będzie bogata w skutkach.

P. radca **Babiński**: pozwolę sobie dorzucić słów parę z ramienia Komisji Konsularnej. Chcę dać wyraz przekonania, że także prace podkomisji naszej po dzisiejszem porozumieniu uwieńczyą się dobrymi skutkami.

P. zastępca Prezesa Misji **Dr. Mychajłiw**: Deklaracja nasza jest to oświadczenie dobrej woli Rządu Ukraińskiego. Kiedy my przez czas dłuższy nie mogli się zdecydować, to przyczyną tego była ostrożność, albowiem deklarację naszą nie uważamy jako świstek papieru, lecz jako dokument obowiązujący tak po stronie ukraińskiej jakoteż i polskiej. Być

może, iż my jesteśmy słabymi dyplomataми, lecz natomiast szczerymi w polityce. Życzeniem naszym jest znaleźć drogę porozumienia między obu narodowościami. Dzisiaj wreszcie osiągnęliśmy to, co przed rokiem było życzeniem tylko pojedynczych osób. Jaskrawym dowodem dobrej woli po naszej stronie jest także ta okoliczność, iż zgromadzenie przebywających obecnie w Warszawie Ukraińców, akceptowało w zupełności stanowisko zajęte przez Misję. Niech tedy deklaracja nasza będzie stwierdzeniem, że droga ścisłego związku Ukrainy z Polską będzie początkiem osiągnięcia załatwienia suwerenności i pełnej samodzielności Ukraińskiej Republiki Ludowej między państwami świata, za co naród nasz walczy już 2 lata. Mamy nadzieję, że spotkamy się z taką samą szczerością ze strony polskiej.

Minister Liwycykj: Od Rządu Polskiego zależeć będzie teraz, czy w historii naszej zacznie się era szczerego porozumienia.

P. Dyrektor Knoll: Słuszną jest rzeczą, ażeby od wojskowości naszej zażądać dla Pańców wydatnej pomocy. Przypuszczam, że ze strony wojskowości naszej nie spotkamy się z nieochotą. Myślę, że także na rynku międzynarodowym daje się zauważyć zbliżanie między naszymi przedstawicielami. Wobec tego możemy przystąpić do rozwiązania naszych posiedzeń plenarnych, a pracę dalszą przenieść na komisje wspólne. Wnoszę, ażeby dzisiejsze posiedzenie na tem ukończono.

Na tem posiedzenie zamknięto.

Голова Місії А. Лівницький, надсилаючи Головному Отаманові копію звіту з останньої польсько - української Конференції та копію поданої декларації 3-го грудня 1919-го року, писав:

Високоповажаний Пане Отамане.

„Довелося нам з тяжким болем і жалем підписати і подати декларацію, яка при цьому додається. Перед цим актом я скликав нараду з 30 осіб, між якими були видатні українські діячі і всі вони одногосно визнали необхідним рятувати Україну і негайно підписати декларацію. Там на нараді були представники укр. буржуазних партій. Скликав я їх для того, щоб в майбутньому укр. буржуазія не обвинувачувала сучасного правительства в „зраді“.

„Сьогодні я мав авдієнцію у п. Пілсудського і прохав, аби нам було дозволено розташуватись хоч в Острозі, хоч в Заславі для одпочинку і реорганізації нашої армії. Він вважав це незручним з огляду на Антанту, а пропонував Шепетівку — Полонне. Але нарешті обіцяв подумати і я сподіваюсь, що дозвіл на Острог — Заслав буде. Сьогодні дано розпорядження пересувати з Тарнополя на Шепетівку наших військових і урядовців. Зараз одержав відомости, що з Гусятина прибули до Тарнополя Сальський і Петрів з міністерствами і деякими військовими силами. Очевидно вони скоро будуть у Вас.

„Головним завданням моїм при побаченню з п. Пілсудським було добитись дозволу формувати наші частини на тер. Волині, окупованій польс. військом. Довго довелось говорити про це з п. Пілсудським, бо йому не легко було давати свою згоду. Але нарешті він запропонував, що дозвіл може бути даний особі військового фаху не низче підполковника ген. штабу, яка буде рекомендована Вами. Я указав на можливість кандидатури п.п. Юнакова, Сальського і Петрова. Найбільше йому сподобалась кандидатура п. Сальського. Формування має бути напів офіційне, під видом формування охоронних сотень, які, куріями або полками, будуть вливатись до Вашої армії. З приводу цього я матиму честь прибути до Вас з особистими інформаціями і за дальнішими директивами. Не виїжджаю зараз, бо треба технічно полагодити те, на що після подачі декларації маємо згоду польс. Уряду, а саме — справу транзиту через Польшу нашого майна і грошей зза кордону, а також інші дрібніші справи.

„Поляки дозналися про повноваження Макаренка і це їм не подобається. Вони категорично висловились за те, щоби вся повнота Верховної Влади належала тільки Вам. Зараз я їду до Кракова просити п. Макаренка передати в моє розпорядження з Відня як найбільше грошей в австрійській валюті, бо формування на Волині коштуватиме не малих грошей. Необхідні корони і для нашої армії поки вона перебуватиме на території Польщі. Зараз щодня нам поляки пропонують і шинелі, і чоботи, але у нас нема коштів. Про кошти я писав ще до Кам'янця. Тепер рішив лобути кошти безпосередньо з Відня, коли вдасться. За гривнями до Берліну поїхали.

„У Кам'янці все гаразд. Адміністрація вся наша, з поляками устновились як найкращі відносини. *) Туди я поїду від Вас. По польським відомостям Київ зайнятий большевиками, а Одеса і все побережжа Чорного Моря—

*) Ці відомости зовсім не відповідали дійсности. Дійсність була тяжка й страшна. Поляки, а не хто другий господарювали на українських теренах. Українська адміністрація була, але тільки в помешканню Голови Місії в Варшаві на Алеї Руж 6/9...

Махном. По словам п. Пілсудського Денікин на передодні повної ліквідації — це питання кількох день. Я не знаю в якому стані переговори нашого Правительства з б — и, але у поляків є відомости, що переговори наші зайшли занадто далеко. Поляки радять говорити з б — и, але утриматись від відповідальних рішень. Бажано було б, з огляду на наші обставини, не приходити з б — и до висновків без порозуміння з Бельведером.

„Зараз у нас на черзі союз польсько-румунно-український, а далі визнання нас Англією. Тільки треба зберегти наш апарат. Особливо прошу Вас берегти себе і своє здоров'я, бо без Вас не буде імени, якому може довіряти Пілсудський і пол. Уряд, а також всі творчі сили укр. громадянства. Прошу п. Мазепу перечитати цього листа, вибачити мене, що не міг доїхати до нього з Тарнополя. Я, глибоко певен в тому, що ніколи у нас не було ліпших перспектив як зараз. Дуже жалкую, що не можу бути з Вами. Але за тиждень прибуду до Вас з тим, щоби працювати біля Вас і ділити з Вами і щастя, і лихо.

З глибокою сердечною повагою А. Лівіцький.

А Радник-Секретар Місії п. Понятенко од того ж числа додавав:

Л ю б и й С і м о н !

„Цілою душею співчуваю Твоїм переживанням. Коли у всіх, кому лежить на серці добро України, сучасні події zostавляють глибокі рани на серці, то на твоєму серці ця рана ще болючіша, як у других. Одначе—ще не вмерла Україна і не вмере, скільки б зрадники біля того не ходили, скільки б не турбувались за неї!

„Не знаю, чи акт, який ми зробили у Варшаві, оправдає сучасність, але за те знаю, певен в тому, що його конче оправдає історія і тому — совість моя спокійна.

„Цілою душею з Тобою і бажаю Тобі радісних днів, які Ти давно вже заслужив“.

Зате трохи инчими словами писав член б. надзвич. Місії інж. Пилипчука К. Павлюк, котрий о тім часі в Місії йшов за „всемогучого“ з своїми таємничими зв'язками у поляків:

Високоповажаний пане Головний Отамане!

„З момента підписання новою Місією Деклярації польському Урядові, на підставах цих самих, що Деклярація Місії інж. Пилипчука стає цінним, що тоді ми лиш руководилися зрозумінням державного інтересу і правильною оцінкою політичного становища. Жаль, великий жаль, що так пізно наші партії дали мандат Андрею Миколаєвичові на підписання деклярації, але я переконаний, що йому удасться врятувати ще нашу безпритомну політику. Під Вашим, пане Головний Отамане, знаменем п. Лівіцький буде мав певну піддержку з боку польського і я по силі і змозі буду допомагати в праці над створенням Вам реальної допомоги і така безумовно буде. На це маю слово начальника пол. держави і я йому одному вірю. Коли Ви, пане Отамане, були в Войтівцях, я мав їхати до Вас з де-якими завіреннями і для піддержки на дальшу боротьбу до побідного кінця, але Ви, пане Отамане, це самі рішили і хоч як в гірких умовах. Честь Вам, пане Отамане, і повік вдячність і слава цього народу буде за цю велику жертву, яку Ви несете.

„Майно, яке поки що перейшло в польські руки, буде по першому вашому вимоганню повернуто. Лінія Полонне — Бердичів буде з правого фланга забезпечуватись поляками від Денікина, з лівого — більшовики завірили, що не будуть тривожити Вас. Маємо 2 - 3 місяці часу на організацію нових сил і такі можна буде під видом охоронних сотень назбирати на Волині. Прохаю лиш о назначення когось розумного і авторитетного і компетентного як напр. от. Сальського, котрому в допомогу стане полк. Данильчук, — це також гарний козак і тоді я переконаний, що діло піде гаразд. З великою охотою, не претендуючи абсолютно ні нащо, я їм допожужу у всьому ціми засобами, якими тут розполагаю.

„Тепер і в будучому прохаю Вас, пане Отамане, рахувати, що в тилу у Вас будуть знаходитися польські війська, т. е. союзні і цілком прихильні і всяка можлива допомога буде ними Вам оказана, буду старатися, щоби це було цілком явним і конкретним. Як буде цього потреба, то поїду на 2 - 3 тижні в Рим, Париж і Лондон, де маю доволно значні зв'язки і я переконаний, що без користи моя подорож також не буде.

„Весною ми мусимо внов стати на ноги. Ціле щастя що Ви, пане Отамане, врятували від гібелі ядро нашої державности і прапори, а весна — наша це побіда певна. Лиш тут треба напружити всі сили, щоби Вам дати належну і надійну допомогу. Прохаю лише прислати от. Сальського з відповідним мандатом, а все остальне ми зробимо тут.

„Прійміть Високоповажаний пане Отамане слова запевнення глибокого поважання К. Павлюк“.

Варшава 2.XII. 1919.

Лист прем'єра І. Мазепи до Голови Місії А. Лівіцького, в котрім він домагався від останнього за всяку ціну досягнути порозуміння з Польщею, наведемо на иншому місці...

9. Деклярація 2-го грудня не пішла далі вже раніш прибічяних Порівняння текстів 1-ої деклярації Надзвичайної Місії п. Пилипчука і останньої Деклярації 2-го грудня— ступок та її позитивні сторони. свідчить про те, що польський Уряд вже в мент пред-

ложення йому першої Деклярації (19.VIII. 1919.) мав певні пляни що до кордонів з Україною взагалі, а що до Східньої Галичини — з'окрема. Помимо ріжнозвучности редакції 1-го пункту в обох Декляраціях, — матеріяльний зміст цих пунктів є однаковий. Теж - саме що до пунктів по справі аграрній.

Як то вже в мент подачі першої Деклярації, коли мілітарні успіхи України були безсумнівні, польський Уряд мав ясно скристалізовані бажання що до уступок, яких він жадає з боку Ураїни, то перебіг дальших подій на Україні в мент вироблення і зголошення другої Деклярації був такий, що вимоги польського Уряду по відношенню до України могли хіба тільки збільшитися, а не зменшитися.

І всеж, в певну заслугу автори Деклярації 2 грудня можуть поставити собі те, що згідно 2-му пункту Деклярації—справа Сх. Галичини не могла бути розвязана тільки однобічно польською стороною, а також те, що слідом за чотирьма задеклярованими Польщі пунктами слідувало чотирі пункти жадань Уряду УНР., адресованих Уряду РПП., які жадання позбавлювали Деклярацією виключно однобічного тільки з боку України вида-ного акту.

10. Вихід радників Галичини з Місії і радника Мшанецького та склад Місії по підписанню Деклярації 2-го грудня 1919 року.

Як раніш було зазначено, вже пробне голосування проєкта Деклярації відзначилося погрозою розкладу Місії. І справді 1-го грудня 1919 року радники Наддністрянці С. Витвицький, А. Горбачевський та М. Новаківський склали Голові Місії отсю спільну заяву:

До пана Голови Української Дипльоматичної Місії в Варшаві.

„З приводу предложеного нам на засіданню Української Дипльоматичної Місії до Польської Річі Посполитої в дни 30 падолиста 1919 р. проєкту деклярації, яка мала би бути вручена відповідно бажанню Польського Уряду Закордоннах Справ польській стороні — уважаємо необхідним заявити Вам отсе:

„Постановою Української Національної Ради Західно - Української Народньої Республіки з 5 січня 1919. і постановою Директорії Української Народньої Республіки з 19 січня 1919 р. проголошено злуку Західно-Української Народньої Республіки і Української Народньої Республіки. Згадані постанови мали характер виключно декларативний. Бо постановою Української Національної Ради з 5 січня 1919 р. було застережено, що до часу скликання Всеукраїнських Установчих Зборів законодатну Владу на території Західньої Области Української Народньої Республіки виконує Українська Національна Рада, а виконуючу Владу правительство тоїж области, установлене Українською Національною Радою і перед нею відповідальне. Ся постанова була принята згаданим актом Директорії з 19 січня 1919 р. Ані покликаними постановами, одже Українською Національною Радою і Директорією, ані ніякими пізнішими державними актами не установлено ніяких органів державних, які були би хоч спільні обом державам, що заявили свою волю злитися в оден державний організм. Таким чином повнота суверенних прав залишилася, на основі згаданих вже обосторонніх заяв про злуку і після них, за Західною Областею УНР.

„З'окрема загранична політика обох держав велася окремими заграничними Урядами кожної з них, а тільки деякі заграничні Місії висилалися обома Урядами спільно, щоби вести свою діяльність на основі інструкцій, видаваних після спільного порозуміння обох Урядів. Коли такого порозуміння не було, представники обох Урядів виступали перед заграницею самостійно. Тим то, повторяємо, виключна компетенція рішати що-небудь про Західну Область УНР., а з'окрема про Східну Галичину належить виключно до державних органів згаданої Области.

„В уступі, означенім точкою 1. проєкта деклярації згадується між иньшим, що по річці Збруч має проходити кордон між Україною і Польщею. Се значило би, що на захід від річки Збруч починається польська територія. Такому змістові згаданого уступу противимося ми, як представники західно-українського Уряду, а таксамо не згідні ми із змістом слідуючого уступу під точкою 2. проєкта деклярації, оскільки що, постанова згаданої точки 2, не може відноситися до Східньої Галичини.

„З огляду на ту нашу незгідність евентуальна деклярація, яка малаби бути зложена польській стороні відповідно предложеному нам проєктові, а з'окрема відповідно поклинаному змістові згаданих 1 і 2., буде неважною і не може мати ніяких правних наслідків. Відповідно порозумінню між обома Урядами і статуту Української Дипльоматичної Місії згаданий проєкт деклярації не може бути навіть предложений в формі вирішеної Місією деклярації польській стороні.

Варшава, дня 1 грудня 1919 року.

Др. Стефан Витвицький.]

Др. Антін Горбачевський.

Др. Михайло Новаковський“.

Підносячи в такій формі той свій протест, радники Наддністрянці йшли всупереч самим собі, бо вони самі, яко члени тоїж Місії, брали участь і вели переговори з доручення Місії в справах власне Галичини. Яко правні підстави протеста згадані радники підкреслювали вже відомі нам вище пункти.

Вищезазначена заява для членів Місії Наддніпрянців, була повною несподіванкою, а саме:

Як перед цим згадувалося про побоювання польського Уряду, що Місія складається з представників, висланих від двох українських Урядів, Місія з відома радників Наддністрянців відповідала запевненнями, що цього немає.

Після подачі радниками Наддністрянцями їхньої заяви від 1.XII 1919 р. — якраз саме виходило, що радники Наддністрянці були в складі Місії без належної законної підстави, бо будучи громадянами і політичними діячами тільки окремої суверенної держави (Галичини) і вони входили доси в склад Місії на підставі акредитива, підписаного Урядом Держави, яка на думку тих же радників що до Галичина ніякого права не мала.

Далі, Місія, коли одержувала інструкції, то завжди тільки від одного Уряду, репрезентованого Кабінетом Великої України. Одже виходило, що од 1.XII—радники Наддністрянці справді потвержували побоювання польського Уряду. На підставі консеквентних висновків, помимо згоди чи незгоди з припускаємою Деклярацією, радники Наддністрянці мали все їдно автоматично відпасти від Місії і вибрати лінію підписування чи непідписування Деклярації. Це автоматичне відпадення 3.XII. 1919. від Місії радників Наддністрянської України пізніше було скріплено наказом Головного Отамана. Виходячи з Місії, радники Наддністрянці внесли протест проти підписання деклярації 2 грудня 1919 року, підносячи його в отчих словах *):

До пана Голови Української Дипломатичної Місії в Варшаві.

„В наших письмі врученім 1-му Заступникові Голови п. Леонидові Михайлову дня 1 грудня ц. р. о годині 12. 20 минут дня, ми вказували на те, що проект Деклярації, який Ви пропонували предложити польській стороні — для нас неможливий до прийняття і що така Деклярація з боку Місії взагалі недопустима, тому що за Урядом Української Народньої Республіки нема ніякого права рішати що-небудь про чужу — в державнім розумінню того слова — Західну Область Української Народньої Республіки. Відпис того письма ось тут долучаємо під А).

„Проте Ви дня 2 грудня 1919 р. вручили згаданий проект Деклярації польській стороні вже як Деклярацію Місії, хоча той проект не був прийнятий на ніякім засіданню Української Дипломатичної Місії в Варшаві. Відомо нам, що над проектом відбувалися тільки приватні наради наддніпрянських членів Місії, на яких заявлялися за прийняттям того ж самого проекта Ви, п.п. Михайлів, Понятенко і Ржепеський, а проти п. Мшанецький. На посліднім засіданню Місії, відбутім дня 30.XI-19 р. заявлялися за прийняттям згаданого проекта Деклярації (п.п. Михайлів, Понятенко, Ржепеський): одже меншість супроти чотирьох членів (п.п. Мшанецького, Витвицького, Горбачевського, Новаковського). Поглядові меншости Місії Ви надали форму рішення цілої Місії, подаючи в дни 2.12-1919., відкинену заявою більшости Деклярацію як вирішену цілою Місією. Дотичне письмо подали Ви польській стороні, як постанову Української Дипломатичної Місії в Варшаві, хоча по статуту тої ж Місії кожда заява від неї політичного змісту мусить бути підписана всіма членами Місії, щоби стала важною. Про свій намір подати польській стороні іменем Української Дипломатичної Місії таке письмо Ви не повідомили нас. Все те зробили Ви в хвилі, коли Найвисша Рада Мирвої Конференції в Парижі рішила утворити із Східної Галичини суверенний державний організм, який повинен стати завязком Соборної Української Держави. Вчинили Ви те не зважаючи, що своєю Деклярацією, за яку не одержуєте для Української Народньої Республіки нічого, можете

*) Пізніше появилася отця енуціяція делегації Української Національної Ради: „Делегація Української Національної Ради у Львові — як повноправної на останнім своїм засіданню рішила прилюдно заявити, що всякі деклярації і умови, які відносились би до Сх. Галичини і уладження правнодержавного становища народів Сходу Європи в дорозі міжнародних умов, тільки тоді будуть обовязувати український нарід Сх. Галичини, коли в переговорах возьмуть участь і дадуть свою згоду предствунки Укр. Нац. Ради Західної Области УНР., а евенуальні тим способом довершені умови будуть нею прийняті.

„Від президії Делегації Української Національної Ради ЗОУНР“.

вбити життя новородженої молоді Галицької Держави, а разом з нею знівечити всю українську державну будову, за яку стільки життя витрачено, крові пролито, страждань перенесено, за яку ще сьогодні вмирають і страждуть самі кращі діти Галицької України.

„Предложену Вами польській стороні Деклярацію вважаємо неважною з огляду на безправність у формі і змісті, якої Ви допустилися; у формі: Вашим вказаним вище поведенем; у змісті, тим що розпорядилися в тій Деклярації чужим добром.

„З огляду на те, ми іменем Західного Українського Уряду підносимо урочистий протест проти такого безправства і не вважаємо можливим даліше оставати в складі Української Дипломатичної Місії в Варшаві і тому дозвольте, що отсим, як її ж Члени, складаємо на ваші руки свої мандати.

Варшава, дня 3 грудня 1919.

Оригінал підписали:

Д-р Степан Витвицький, — Державний Секретар Західної Области УНР.

Д-р Антін Горбачевський — краєвий адвокат і Член Відділу Української Національної Ради.

Д-р Михайло Новаковський — краєвий адвокат і Член Відділу Української Національної Ради“.

Після поданої вже 1.XII. 1919. заяви, коли члени Місії Наддністрянці самі поставили себе по-за акредітивом, демонстраційне в формі протеста, зложення тими ж радниками своїх мандатів Голові Місії, — з огляду на висновки з попередньої заяви, — вже було актом зробленим **post factum** і в суті річі, актом непотрібним.

Поділяючи погляди радників Наддністрянців на справу кордонів — із складу Місії виступив радник п. Мшанецький, подавши відповідну заяву. Одже надалі Місія в своїй політичній частині зосталася в складі Голови А. Лівницького, заступника голови—Л. Михайлова і радників — Б. Ржепецького та П. Понятенка.

II. Звіт Місії. Про вищезакреслений період часу Голова Місії докладав:

VII.

До пана Голови Ради Народніх Міністрів і в. об. Міністра Закордонних Справ УНР.

в і д

Голови Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській.

Характер праці Місії після надіслання попереднього звіта. Після засідання пленума українсько - польської Делегації, що відбулося 12 листопаду, на якому Голова Місії сказав промову, направлену до вияснення доброї волі українського Уряду навязати з польським Урядом союзні стосунки (копія промови долучена до VI звіту), — Місія в особах і окремих членів, і цілого грона — вела неофіціальні переговори як з членами польської Делегації, так і з громадянськими колами.

Зносини з представниками лівої демократії. З ряду останніх зносин — мали вагу і значіння два засідання, які відбулись приблизно 15 та 26 листопаду, з представниками польської лівої демократії (соціялисти ППР. і ліва інтелігенція). На цих зборах члени Місії інформували представників дотичних польських кол про соціально-політичні чинники революції на Україні, про економічні перспективи України і про ті інтелектуальні сили, на які держава українська може опертися в своїй організаційній праці.

„З боку представників польських лівих кол — були зроблені заяви, що вони вважають польсько - українські ворожі відносини за вислід обоїльного, часового, засліплення і за однаково шкідливі для обох народів. Натомісць польська демократія вважає за конечне в интересах же Польщі існування самостійної України.

Зносини з представниками польського Уряду. Зносини з представниками польської Делегації провадилися в тому напрямкові, щоби вже остаточно дійти до порозуміння відносно засадничих пунктів Деклярації, після чого тільки і могли бути навязані трівкі і фактичні польсько-українські союзницькі стосунки.

Спiрні питання Деклярації і суперечні течії в Місії. Наяти такі пункти порозуміння — представляло важке для Місії завдання, бо були розходження не тільки між домаганнями

представників Польського Уряду і Місії, але виявились різниці в поглядах і між членами Місії.

„Справа розходилась, головним чином, про два питання: а) становище Галичини і б) розв'язання аграрної справи. Ті директиви, які Голова Місії одержав в вигляді копії постанови Директорії і Ради Народніх Міністрів від 15 листопада, не давали ясної відповіді на суперечні питання і інтерпретація цих директив — викликала серед членів Місії ще більшу різноголосицю.

Рішуча позиція польськодо Уряду. Доки йшли в самій Місії дебати з приводу того — чи можливі уступки полякам в питаннях про Сх. Галичину та в справі аграрній і коли можливі, то в якій мірі, — Польський Уряд почав домагатися закінчення справи з Деклярацією. В рішучій формі — представники польського Уряду вимагали подачі приємлемої для них Деклярації негайно. До подачі Деклярації — польський Уряд припинив видачу віз на українських паспортах і цілком виразно дав зрозуміти, що буде закритий транзит для України перевозити належні їй грошові знаки зза кордону.

Виїзд Голови Місії на Україну. З огляду на те, що з України від членів Уряду отримувались в той же час відомости, які ясно говорили про катастрофічне становище Влади, — Голова Місії, в супереч бажанням польської Влади, рішив — перед підписанням Деклярації переговорити з українським Урядом і для того 27 листопаду виїхав на Україну.

Нарада Голови Місії з членом Директорії п. Швецем і відношення члена Директорії Швеця до Деклярації. По дорозі у Львові — Голова Місії мав нагоду бачитися з членом Високої Директорії п. Швецем і говорити з ним на тему про умови польсько-українського зближення. П. Швець висловився за необхідність негайної подачі приємлемої для польського Уряду Деклярації.

Нарада Голови Місії з членами партії СР. Далі п. Голова Місії приїхав у Тернопіль і тут зустрівся з рядом діячів партії СР., прпцюючих на відповідальних державних становищах, а саме: п. Аркадія Степаненка, п. Христюка і інших. Тут був також присутній і М. Ковалевський, Міністр Земельних Справ УНР. Користуючись нагодою, Голова Місії скликав нараду з цих діячів і познайомив їх з засадами Деклярації, якої бажає від імени Українського Уряду Уряд Польський. Згадані діячі і керовники партії СР. — висловились за те, що інтереси момента вимагають кінцевого і негайного підписання Деклярації хоч би і ціною порушення партійних принципів.

Деклярація і члени Директорії п.п. Швець і Макаренко. Осягнувши такі наслідки і маючи на увазі непевність дальшого, до Уряду, шляху, а також з уваги на те, що Голова Місії виїздив із Варшави на певний короткий час — Голова Місії повернувся назад, а по дорозі — знову був у члена Директорії п. Швеця і познайомив його з наслідками тернопільської наради, після чого і п. Швець приєднався до постанови наради, підписавши протокол.

„Для вияснення відношення до Деклярації Члена Директорії п. Макаренка — Голова Місії мав проїхати в Краків, але одержавши помилкові відомости, що п. Макаренко вже виїхав з Кракова, — Голова Місії направився до Варшави, куди й прибув 1-го грудня. (Для ознайомлення п. Макаренка з Деклярацією і вияснення його відношення до неї — п. Голова Місії виїздить сьогодні ж або завтра).

Або Деклярація, або розрив польсько - українських стосунків. Доки Голова Місії був відсутнім з Варшави — польський Уряд, ще побільшив свою енергію в справі домагань доведення українсько - польських стосунків або до акта засвідчення приязни, або до формального розрива.

„В цій своїй тактиці — Польський Уряд керувався тим, що, не маючи цілком певного і відвертого дипломатичного акту, що свідчив би про певні вияви добрих замірів українського Уряду до Польщі, — Уряд Польщі не може наражатися на несподіванки, сполучені з сучасним становищем української Влади та Держави і робити якісь добросусідські послуги.

Місія готує нову Деклярацію. Відомости, які доходили до Місії про становище й Уряду українського, й українського війська — показували Місії, що справу Деклярації — далі відкладувати не має змоги.

„Деклярація, на підставі попередних кроків та заяв Місії,—була вироблена по можливості — з як найбільшим захованням українських інтересів і прийняттям на увагу жадань польського Уряду.

Ультимативні поправки Польського Уряду в справі кордону по Збручу. До первісного тексту проекта Деклярації представники польського Уряду зажадали поправки стилістичного характеру, але головне — зажадали ясного зазначення в п. I. Деклярації того, що кордон по Збручу йде між Польщею й Україною.

Розбиття голосів Місії на пунктах Деклярації. На пункті I. Деклярації і на пункті 3-му голоси членів Місії розбились. Радники - Галичане протестували проти п.п. 1 і 2-го (в частині про Галичину), а по частині і 3-го. Радник Мшанецький так само заявив свою незгоду на підпис Деклярації з огляду на п.п. 1, 2 і 3-й.

Поворот Голови Місії до Варшави. Коли члени Місії, які вважали себе поставленими перед кінцевою необхідністю підпису Деклярації, готові були вже підписати ту останню, — 1-го грудня повернувся до Варшави Голова Місії.

„Проект Деклярації був наново розглянутий, були вжиті нові заходи добитись від польського Уряду відміни ультимативної поправки до п. 1-го, та всі заходи залишились без пожаданих skutків.

Нові відомости від Уряду УНР. 1-го числа грудня кур'єри Уряду Зелінський і Бондаренко привезли листи пана Прем'єр-Міністра, які стверджували, що важке становище Українського Уряду і взагалі справа боротьби — тільки погіршується.

Нова пресія Польського Уряду. На передодні ж, одержано було донесення Військового Радника, що польський Уряд відмовився поновити умови тимчасового завішення зброї і перерва завішення — могла перейти кожної хвили в офензиву польських військ на українським фронті проти нашої армії.

Остаточне рішення Місії в справі Деклярації. Місія, поставлена перед такими перспективами, в особах: Голови Місії, Радників: Михайліва Ржепецького і Понятенка — рішила підписати Деклярацію в редакції, задовольняючій ультимативну вимогу польського Уряду.

Апробація змісту Деклярації представниками українських партій. З огляду однак на тяжкий зміст Деклярації, Голова Місії скликав нараду Місії з представниками партій, які зараз мають в Варшаві. Нарада така відбулась 1-го грудня і на цій нараді представники УСД., УСР., УСФ., РН., хліборобів - демократів, СС. і окремі особи висловились за необхідність, з уваги на політичний момент, — підпису Деклярації.

Подача Деклярації. 2-го числа грудня, — за засіданням пленума українсько-польської Конференції - Деклярація була підписана і передана польській частині Конференції.

Заяви польських представників, викликані Деклярацією. Текст Деклярації і ті заяви, які вона викликала з уст польської частини Конференції, і які запротокольовані до сього долучаються.

Наслідки подачі Деклярації. Після подачі Деклярації — Радники - Галичане зложили свій протест і заяву про вихід з Місії.

Візит д. Голови Місії у п. Начальника Панства Пілсудського. 3-го грудня Голова Місії, з приводу поданої Деклярації, був на авдієнції у п. Начальника Панства Ю. Пілсудського.

Голова Місії, Міністр Юстиції і керуючий Міністерством
Закордонних Справ Андрій Ливицький.

Радник - Секретар П. Понятенко“.

Грудня 3 дня 1919 року. № 390/вих.
м. Варшава.

РОЗДІЛ V.

По Деклярації 2-го грудня 1919 року.

1. Прибуття Головного Отамана до Варшави та його авдієнція у коменданта Пілсудського. 7 годин ранку 7-го грудня, а Голова Місії Міністр А. Лівіцький, його заступник Л. Михайлів, радники П. Понятенко, Лукашевич, Ржепецький виряжались на ст. Віденський двірець — Варшава для зустрічі Головного Отамана, котрий прибував з Рівного - Ковеля до Варшави. Був де - хто й з поляків на двірці від Міністерства Закордонних Справ та Штабу Генерального, але виглядало так, що поляки мали завдання не зустрічати „гайдамацького отамана“, а більше розвідувати...

Був ранок (пів до восьмої), а на дворі, як з відра, лив дощ. Нарешті поїзд прибув. А. Лівіцький при „добрій нагоді“ залився гіркими сльозами (тут безумовно щиро) і поцілував в щоку прибувшого Головного Отамана. Головний Отаман був остільки змучений та зденерований останніми подіями, що ніяк не реагував на прийом „плачущого“ представника (одного з багатьох!) лицарсько-мужнього народу.

За двірцем чекали авта—2 наших і 3 польських. Скоренько річі було перегружено і Головний Отаман, відмовившись їхати в приготовлені поляками номера, проїхав, усівшись в авто з Головою Місії А. Лівіцьким, на Алею Руж 6/9. Польський старшина пор. Стажинський, який їхав під час дороги з Головним Отаманом, визначений від Штабу Генерального, попрощавшись від'їхав, виконавши своє завдання. Разом з Головним Отаманом прибули старшини—Крушинський, Доценко, Коваленко і найголовніше прибув Начальник Штабу Головного Отамана професор академії Генерального Штабу, отаман Юнаків так неfortunно повнивший свої для нього непосильні функції через боязнь всіх і всього — боявся та уникав найменшої відповідальности, — щоб могло пошкодити спокію його особистого життя. Прибув також і джура Головного Отамана Волянський, взятий з гайдамацької бригади Волоха, ще перед його зрадницьким виступом, як чоловік певний і свідомий своїх обовязків. Але він своїх обовязків був свідомий аж занадто. Але про це будемо говорити далі.

Всі, починаючи від Головного Отамана, були обдерті, з відставшими підошвами у чобіт, а у отамана Юнакова просто порваними в останіх подіях на фронтах — зовнішньому і внутрішньому більше од непотрібних „нервувань“ при кожній okazji їх господаря. Одразу треба було йти до ванни, щоб чоч трохи пообмивати болото.

Якось аж ніякого було вступати до гостині в помешканню Дипломатичної Місії з чисто вичещеною підлогою, келимами, зеркалами і меблею в стилі Людовика XIV-го. Ми, як вовчки, повходили до залі і боялись приторкнутися до стільців. Не дивуйтесь цьому! Мандруючи по Волині і не певні сьогоднішнього дня могли виглядати гірше, бо прибули з самого „пекла“ боротьби за самостійність УНР.. Наступаючий ворог — Денікін і „виступивший першому на допомогу Волох“ не давали змоги, навіть опам'ятатись і подумати про себе... Почалась біготня, розприси, доклади — говорили один з перед одного і годі було довідатись про справжній вигляд справи.

Біля 11^{1/2} годин 7-го грудня звонок по телефону. Підходить автор цих рядків і бере трубку — польська мова—нічого не розуміє — перше слово польське врзалося йому до памяти ще по дорозі — „paskarz“, та й то він не знав докладно значіння цього слова. Підійшов радник Місії Б. Ржепецький. Повідомлялось з Бельведеру через ад'ютанта Начальника Держави п. Пілсудського, що останній визначив побачення своє з Головним Отаманом на 9.XII. в 20 з половиною годин.

Трохи несподіваною була ця відомість, бо про це побачення ще ніхто з наших нікого з поляків не просив, але це було добре і подекуди вплинуло заспокоююче.

Мились, чистились, покликали фриз'єра...

Головний Отаман більш мовчав та все слухав других, не викидаючи цигарок з рота. Не міг він ще прийти, як - то кажуть до себе, під впливом подій останнього часу і тільки запитав — „А як там Ольга Опанасовна? — Це він питав про свою дружину, яка жила тоді в Брюловському готелі. „Нічого, добре“ — відповідали члени Місії і знову заходив по залі.

Розмістились усі на помешканню Місії. Тут був і отаман Бень, також один з осаулів Головного Отамана, що раніш, з дружиною останнього, прибув до Варшави.

Нарешті попросили до столу і настрої трохи повеселішав, — навіть уже сміялись: як небагато треба чоловікові та ще „військовому“. Добра чарка коньяку і зовсім весело, хоч Головний Отаман і був з невживаючих цього зілля.

Головний Отаман більше усміхався, але мовчав. Його оточення розповідало членам Місії про таємниче прослідкування на ст. Миропіль, при посадку до вагону — де ні сісти, ні стати, ні повернутись, бо був завалений цілий друкарськими приладдями і що ніякого було тут Головному Отаманові, звикшому до ланів, до широких просторів на Україні—найулюбленішої для нього обстановки. Говорили про переїзд в такій ситуації з Мирополя аж до Полонного, та й то дякувати Богові, що найшовся тут під руками броневик, ціною передачі якого полякам і достали місця хоч в цім вагоні, — про те, якими очима дивились старшини і козаки на це все... При кращих обставинах розповім. Коли од них відбирали броневик і передавали полякам, то вони не знали того, що тільки ціною їх найціннішого скарбу у війні і в їх військовому життю купував собі місце на проїзд їх Головний Отаман, та що скоро ситуація змінилась на краще — в Полонному пересіли до окремого вагону з паровозом під опіку, в чужій стороні, представника польського Генерального Штабу.

Старшина Крушинський розповідав про його митарства по польським контрозвідкам, про арешти, труси, допити, коли той ще 3—4 грудня був висланий наперед до Рівного до Штабу фронту і армії, щоб звідти знестись з Варшавою, повідомити про перехід Головного Отамана на польську сторону і улекшити його подоріж — говорив, що довго водили його, та Варшава наказала негайно звільнити і залагодити технічні його прохання.

„А, говоріть там, потім і обідали по хорошому“—сказав Головний Отаман. Справді, по прибуттю до Рівного, полковник Генштабу Пшевлоцький прийшов просити Головного Отамана на обід — всі пішли, а автор цих рядків не пішов, мотивуючи це своїм „непрезентабельним“ виглядом — правди ніде діти — помімо таки усяких інших причин, а так було в дійсности.

Рівного, де перебувала Ставка, Штаб групи, Правительство тепер уже не пізнати: повно військових, жандармів, поліції, вівіски перемальовані на польські, скрізь чути польську мову — швидко всетаки поляки це зробили, бо вважали що там де вони — все їх... По повороті з обіду розповідали, що приймали на вигляд зовнішній добре і мило, а що було у них на серці—невідомо; що об'єктом уваги під час обіду був Головний Отаман, що підносили тости за майбутній союз з Україною і спільні акції проти большевиків.

Говорилось і говорилось без кінця: ми про своє, а члени Місії про те, як їх вороже зустріли поляки, про свою роботу в Польщі, що писала преса і т. д. і т. д.

Обід скінчився, а про відпочинок, після безсонних ночей, ніхто й не думав—забули, а балачки затягнулись до пізньої ночі — переповідалось те, про що я вже писав спочатку, про висліди роботи Місії у Польщі. Один тільки отаман Юнаків пішов спочивати

який, з огляду на свою старість, тепер вичерпаність кобняком, а взагалі по привычці—мусів це робити при всіх ситуаціях і обставинах, але тільки далеко від фронту. Щасливий чоловік під цим оглядом! Справа, хоч і найнегайніша, його мало обходила...

Настало 9 грудня. В 20 годин 20 хвилин Головний Отаман від'їхав на автомобілі до Бельведеру у своєму незмінному синьому жупані в супроводі старшини Крушинського. Відразу провели Головного Отамана на гору до п. Пілсудського. А тимчасом шмигали старшини, щоб хоч одним оком глянути на Петлюру.

Перший раз бачились на своїх відповідальних становищах Начальні вожді військ польських й українських — Пілсудський і Петлюра...

Відбувалась нова, історична ера у взаємовідношеннях між двома державами — Польщею і Україною, дотихчас перебуваючих між собою в стані війни і неокреслених дипломатично - політичних стосунках.

Авдієнція затяглася до 5 годин ранку наступного дня. Начальні вожді спочатку говорили один другому приємні річі. Один другому переповіли про свою минувшину. Не забули й питань конкретного характеру. Головний Отаман одразу осягнув згоду у Пілсудського на формування українських частин на своїй території, але під зарядом Польщі. Були дані Пілсудським найкращі обіцянки...

2. Робота Місії по прибуттю Головного Отамана — особливо після авдієнції. Перші ластівки про поводження поляків на Україні.

Побачення Начальників двох держав мало тоді величезне значіння. В розмові, в якій спочатку говорились слова привіту і подяки з обох боків, торкнулись і питань, від яких залежними були інтереси і Республіки української, і Республіки Польської, де з одного боку Польща — в особі Начальника Держави — з наказу своєї матері Франції готовила ґрунт, — схематично накресляючи, під час розмови плян, для успішного маневру на Україну проти большевиків, щоб цим попередити уже ними приготовлений напад на Польщу. А Україна, в особі свого Головного Отамана, який ще тепер не знав напевно про ці заміри Польщі, а тільки догадувався, витягала з цієї розмови відповідні консеквенції, маючи на увазі користи для себе, для майбутности, для майбутньої державної роботи в звязку з цим поки що провізоричним походом поляків на її терени.

Потрібно було накреслити цілий сестиматичний плян з деталями у всіх галузях державно-суспільного життя, потрібно було поробити підготовчі міри до цього, налагодивши звязок з армією УНР., яка невідомо де на цей час перебувала і її також приготувати до цього, звязавшись з населенням через своїх вірних основній політичній концепції людей і там перевести роботу реорґаційно - розвідочну з виданням, де слід, директив і наказів; потрібно було налагодити агітаційно-розвідочно-інформаційний апарат за кордоном для впливаючої звідси роботи, потрібно було дати директиви, вказівки і накази нашим послам перед державами світу, де такі були, для попровадження дипломатично-політичної роботи в цих державах в інтересах України з огляду на момент і його вимоги, розяснити послам для висвітлення цього в правдивім вигляді цілому світові, що оборонці негідности України не вмерли в наслідок бльокади їх усіма Державами і війни проти них їх ставлеником — Денікіном, а косвенно большевиками, бо в наслідок ігнорування боротьби українського народу за самостійність невідтримання національної держави з противобольшевицькими настроями у всього населення і підтримання чорносотенців—Денікіна—Колчака—тримались большевики, забираючи від перших і амуніцію, і одіж, і взуття і гроші, чого у нас не було, брак чого нас знесилив, та не добив і не згасив віри в кращі дні, що оборонці права й вільностей свого народу і своєї республіки відважились на надлюдське уявлення плян і пішли в запілля ворогів до повставшого селянства на Україні, виганяючи звідти і Денікіна, і большевиків — одним словом поставити перед нашими дипломатичними репрезентантами нові вимоги, нові домагання в їх політичній роботі з огляду на зміну державної тактики в боротьбі за найсвятійше, що є на світі — волю й самостійність українського народу.

Роботи було досить, бо хтож мав її переводити в життя, як не Головний Отаман, опинившийся за кордоном, який був всім, в тому числі й керуючим центром. І потроху робилося, поскільки це розумілося і було можливим на той час і при тих обставинах.

Робота почалась: Головний Отаман написав і вислав інформаційно-директивні листи нашим послам за кордоном. Місія, по директивам Головного Отамана, займалася також і упорядкуванням свого внутрішнього життя, реорганізуючись і залагоджуючи господарчі справи, не перестаючи вести роботи серед польського громадянства, послів сейму, партій та військових.

Відбувалися наради, побачення, навязувалися знайомства з дипломатичними представниками других держав — послами і начальниками військових Місій, або вірніше, поки що з їх агентами — Англії, Франції, Італії, Америки, Японії, — розмови про „Зелений Клин“ і далеку Сибір з колоніями українськими, Румунії, — поки що обережно підходили до них. Кур'єри від'їжали і приїжджали зза кордону, тяжко тільки було з посилкою кур'єрів і одержанням відповідних інформацій, самих найцінніших, з Кам'янця від Головноуповноваженого Уряду УНР. проф. І. Огієнка про настрої українського політично-думаючого громадянства, бо перешкоди та труднощі, які чинили тут поляки, годі описати: кур'єрів в найліпшому випадкові не перепускали, а то арештовували, одбирали кореспонденцію і сажали куди не треба. (Пр. старшина Гайовий—гонець Головного Отамана, у якого одібрали все навіть річі останнього і які вже ніколи не повернули. Він був висланий ще перед приїздом Гол. От. до Варшави). Випадково проскакували гонці до Кам'янця і звідам проїжали до Варшави.

Розповідали нечувані речі про утиски поляків над українцями, — цивільними й військовими, про розстріли й вішання в районі Шепетівки контр-розвідкою 13 польської дивізії, в складі якої було багато б. російських старшин, які нахабно себе поводили, заявляючи, що ніякої України не має і не буде, як також не буде і Польщі — впилися до забуття і відверто співали „Боже царя храни“, а потім на розсвіті, а то і серед дня вішали українців, роблячи це, по оповіданням очевидців, з хоробливою для людської природи насолодою... Особливо виділялись такою своєю діяльністю п.п. старшини Наконечніков і Брікман.

15.XII. в страшний спосіб був ображений дипломатичний гонець Місії старшина Гомзін, знущання над яким переходили всякі грядиці, не кажучи вже про образу української державности, Головного Отамана. Старшина Гомзін рішив застрілитись. На очах польських старшин спішно витяг револьвер і стрілив до себе, але куля попала в руку і він повернув до Варшави, привізши з собою назад і кореспонденцію, повернуту поляками тільки після такого випадку з ним.

Державний інспектор Волинської групи старшина Черненко докладав неможливі речі. Він кілька тижнів сидів в підвалах контррозвідки 13 див. (Шепетівка) разом з польськими дамами (українками), у котрих одбіралось все — і серги витягали з ух... Большевицька „Че-ка“ та й годі!! Тільки наспівша слідча комісія з Варшави увільнила багатьох від вірної смерти. А скільки було не увільнено!? Але про це не

Високі шепетівські сосни шелестять і своїм шопотом, котрий чути на цілу Україну, оповідають про число, імена та прізвіща наших лицарів, розстріляних та повішених в кінці 1919. та початку 1920. поляками за те тільки, що вони були козаками української армії. Поляглі лицарі взивали за проляту невинну кров помсти кривавої та чинів отвітних... Тільки вікопомний вчинок Польщі на користь України уярмилить ненависть, а й зблідне кривава пімста... А на такі чини Польща не здатня. Та це не буде в інтересах ані Польщі ані України...

Ненавистю до поляків палають груди українських селян та робітників (в Любарі та в инчих місцях), котрі винесли польські інквізиції од руки польського улана в кінці

грудня 1919 року на морозі в 30 градусів на колінах в снігу з одкритою головою для страшних та нелюдських побоїв.

За що ж їх бито? Чим ці люде провинилися перед поляками? Були вони українцями, а „пан“ не терпів цього народа і при кожній нагоді виливав свою злість в дикунський спосіб. Розвалившася московська армія ще в 1917 році пограбувала маєтки польських полупанків, а в кінці 1919 року під польськими нагаями мусили за це відповідати українські селяне...

Головноуповноважений Уряду УНР. по справам, звязаним з переїздом українців і перевозкою державного майна через ст. Волочиськ на територію Польщі, доносив:

„П. Секретареві

По особистій розмові з п. Христюком вияснено, що п. Христюк має представити плян реєвакуації урядовців; а що до майна, то треба зачекати приїзду п. Волосенка, який має дати відомости що до здачі полякам майна,
20. XII. П. П.

„Сим маю за шану довести до відома Місії про нижчеліуюче:

1) Події на фронті, які зайшли під час перебування Уряду в Гречанах - Проскуріві примусили зняти перед представником Нач. Команди Польських Військ п. капітаном Чарноцьким питання, про можливий переїзд частини урядовців і деякого державного майна через Волочиськ на територію, зайняту польськими військами — і потім далі — через Шепетівку на Україну. Після того, як з боку п. кап. Чарноцького не було зроблено заперечень що до такої можливості і дозволу на переїзд з боку польських властей, Уряд постановою Ради Нар. Міністрів від 23.ХІ. с. р., поклав на мене обовязки Головноуповноваженого Уряду УНР. по справам, звязаним з переїздом урядовців і майна до Волочиську.

2) Ввійшовши в зносини з п. кап. Чарноцьким, яко Головноуповноважений Уряду, я вжив заходів до того аби: а) військових і цивільних, їх родини та козаків, було перевезено без перешкод до Шепетівки, для чого попрохав п. кап. Чарноцького видати персональні посвідки всім особам, що їхали на Волочиськ, на право вільного проїзду через територію, зайняту польськими військами, з їх власним майном. Такі перепустки і були видані п. кап. Чарноцьким — 22—23. ХІ. у Войтовцях; б) аби майно, що переїхало до Волочиську (телеграфічні приладдя, вагони, надто—станція, архиви, цукор, мука і броневики), було переписано українсько-польською комісією, на що п. кап. Чарноцький і погодився. В склад Комісії мною було призначено п.п. директорів М-ва Преси та Народнього Господарства — Пашука та Волосевича, а догляд за переведенням перепису доручив помішнику моєму, призначеному Урядом, тов. Міністра Освіти Григор'єву.

3) З переїздом до Підволочиську, я почав вживати заходів до реалізації умови з п. кап. Чарноцьким. Вияснилося, що на шляху до цього стали непереможні перешкоди, особливо в справі переїзду людей до Шепетівки. Старшин, козаків і цивільних урядовців та їх родини з Підволочиська було направлено в Тарнополь без зазначення, куди повезуть їх далі. В той же час зволікалась справа з переписом майна через те, що з боку польських властей не призначались довший час члени Комісії. Щоб вияснити справу з ешалонами евакуйованих, направлених на Тарнополь, я виїхав (28 грудня ц. р.) спочатку в Тарнополь, а потім (після зустрічі в Тарнополі з п. Головою Дипльом. Місії Міністром Лівичьким) до Варшави, залишивши у Підволочиську т. м. Григор'єва та Волосевича, а в Тарнополі Пашука, як своїх заступників.

До Української Дипльоматичної Місії в Річі Посполитій Польській.

Головноуповноваженого Уряду УНР. по справам, звязаним з переїздом урядовців і державного майна через Волочиськ на територію, зайняту польськими військами—товариша міністра Внутр. Справ П. Христюка.

4) В Варшаві вияснилось, що план переїзду урядовців та козаків (і майна), як то намічалось в Войтовцях — Волочиську — не буде здійснений і що коли майно і урядовці і будуть перевезені на Україну, то тільки після порозуміння (цілком нового) Уряду нашого з Урядом польським. Мої заходи у Варшаві через це не дали наслідків і навіть моє уповання не було визнано польськими властями „з політичних міркувань“.

5) Повідомляючи про все це, прохаю Місію перейняти на себе (шляхом дипломатичним) клопіт про тих людей і майно, які переїхали на територію зайняту польськими військами — через Волочиськ, а також і про тих, що переїхали через Гусятин з п. Мін. Сальським. Зокрема що до майна, прошу, коли не придуть до Варшави або не подасть відомостей п. Григор'єв та Волосевич в цій справі, — попрохати від польських властей копію спису майна. По відомостям, які надійшли до мене, майно в Підволочиську таки було переписано з участю мого уповноваженого п. дирек. М-ва Нар. Гос. Волосевича. Згідно умові з п. кап. Чарноцьким, один акт спису майна (власне копія акту) повинна була бути видана нашій стороні.

Головноупов. Уряду УНР. Тов. Мін. Вн. Спр. П. Христюк“.

12.14. XII—19 р.

м. Варшава.

Всі ці відомости страшенно денервували Головного Отамана та членів Місії і вносили до роботи певну нервовість, що зовсім не відповідало вимогам моменту. З огляду на те, що прем'єр І. Мазепа своїм листом передав свої уповноваження на час його відсутности Міністрові А. Ливицькому приступлено було до налагодження правительственного апарату тут у Варшаві. Павло Христюк був призначений в. о. Державного Секретаря. Головний Отаман, Міністр А. Ливицький — Правительство розпочало також свою роботу уже як правительство, приймаючи ті чи інші вже й урядові постанови. Робота кипіла, — бракувало людей, грошей, відповідних умовин для праці, але все таки робилося...

Ознайомившись з докладом п. Христюка, Головний Отаман наказав:

Голова Директорії і Головний Отаман Військ УНР.

грудня 19-го дня 1919 р.

С Т А В К А.

Голові Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській.

НАКАЗ № 868/д. с.

„Після докладу Головноуповноваженого Уряду УНР. про становище справи з громадянами УНР. (цивільними і урядовими особами) і державним майном, що переїхали через Гусятин і Волочиськ на територію, зайняту польськими військами, пропоную вжити заходів:

1) До отримання від польських властей дозволу на вільний переїзд урядовців та співробітників Міністерств і інших цивільних Установ УНР. та їх родин, що перебувають в Ланцуті і інших місцевостях, до м. Кам'янця Подільського;

2) До отримання від польських властей копії спису державного майна, що перейшло на польську територію через Гусятин, Волочиськ і Шепетівку, а також одібраних від урядових осіб державних коштів.

3) До отримання від польських властей дозволу на приїзд до м. Кам'янця в першу чергу Тов. Міністра Освіти п. Григор'єва, що перебуває в Тарнополі і Радника Міністерства Земельних Справ п. Часника та Директора Департаменту Міністерства Преси п. Пашука, що перебувають в Ланцуті.

Голова Директорії Петлюра.

Міністр Закордонних Справ А. Ливицький.

В. о. Державного Секретаря П. Христюк“.

Потім Головний Отаман распорядився викликати до Варшави для роботи отамана Сальського, Сиротенка, Мироновича. Осаул його Ф. Крушинський в половині грудня від'їхав до Берліну для налагодження там справи (можливих формувань) та правдивих інформацій. А от Юнаків був призначений головою секції для технічного зв'язку з польським Ген. Штабом *) і т. д.

Та не було чути ні слуху, ні духу про армію УНР. — головну опору, найліпший і найреальніший ґрунт у всякій політичній роботі, тим більше в роботі нашого політичного центру в тимчасовому осідкові Варшаві при несприятливих умовах для праці з боку польських чинників. Потрібно було кричати перед цілим світом, що політичний центр УНР. опирається на армію, потрібно це було говорити і полякам, які особливо на цей час були зацікавлені в її існуванні, потрібно було оперувати датою що до армії та її акцій там на Україні в запілля ворогів разом з повставшим селянством на цілому обшарі (так було; ще в кінці 1919 року перед листопадовою катастрофою і переходом галичан на бік Денікіна оперувало вже три повстанчих дивізії: Таращанська — пан Цвітков, Звенигородська — п. Гризло і Уманська — п. Дерещук, з якими армія з одного боку і повстанці цих дивізій з другого боку йшли на зеднання, та Галичане цьому стали на порешкодї), потрібно було говорити і писати в закордонній пресі і про повстання на Україні. Не було дня, щоб членів Місії не запитували чужесторонці і поляки про долю армії, про повстання, але що було говорити, коли про все це не малось точних повідомлень.

Долітали глухі, характеру випадкового, відомости, що армія УНР. в Умані, Херсоні, Катеринославі, що повстання в Умані, Балті в Києві, на Ромадані — чого тільки не говорили, але цим балачкам була дуже низька ціна. Висилались кур'єри з повідомленнями для армії і для розвідки про становище на Україні та про армію, та ніхто ще не вернув, бо був потрібний довший час, щоб осягнути намічених завдань. А робити треба було і Європа, і поляки пічкались випадковими повідомленнями про армію, її акції, повстання тощо... Нижче тут подаю комунікат для зразку, де глухо говорилося про нашу армію за браком точних відомостей, зате правдиво змальовувався стан у большевиків:

Ситуація на Україні.

„Зараз на Україні є найбільш популярним Правительством — Уряд УНР. на чолі з Прем'єр-Міністром Мазепою і їх військо з Командармом отаманом Омеляновичем-Павлянко, яких підтримує українське населення і вся інтелігенція і навіть інші національностей, як жиди і т. п.

„Правительство Мазепи не має ніякого порозуміння, а через це і угоди з большевиками, бо останні є настільки скомпромітовані своєю попередньою тактикою що до українців, що народ і чути про них не хоче і вимагає у свого Уряду очищення українського терену, як суверенної держави. Військо українське збільшилось в своєму числі через доброохотців і мобілізацію і росташовано на півдні України — Бірзулі — Великих Ставищах — Липовщині — Сквирщині і Могилеві-Подільському.

„Були бої з большевиками на ст. Вапнярка — безрезультатно. Як доказ того, що большевиків не може переносити українське населення є величезні повстання проти них та їх комуни: вся Полтавщина в руках повстанців. В районі Козятина оперує велика

*) З наказу по Головній Команді військ УНР. (ч. 1.10 од 14 грудня 1919 р.). § 2: „Призначаються: Начальник Штабу Головного Отамана військ УНР. отаман Юнаків радником по військовим справам Дипломатичної Місії в Польщі і т. в. о. Голови секції по військовим справам при зазначеній Місії з залишенням на передній посаді.

„Військовий референт Дипломатичної Місії в Польщі Командір 3-го січового полку полк. Данильчук Референтом секції по військовим справам при вищезазначеній Місії.

українська повстанська група проти большевиків. В Жмеринці 10.І. вибухло велике повстання залізничників проти большевиків, які заявили, що вони крім батька Петлюри нікого не визнають і ні про кого знати не хочуть. На Херсонщині і Катеринославщині оперують два повстанчі відділи проти большевиків од 25-30 тисяч в кожному, на прапорах яких написано: „За самостійність України до загину“, „Батько Петлюра і Парлямент“. Вся Україна тепер уявляє зобою кипяще море; населення вимагає негайного повернення Головного Отамана Петлюри з військом.

„Величезних запасів хліба населення нікому не віддає і говорить: „От прийде Петлюра і як він скаже, так і буде“.

„Через ворожі заворушення на Україні большевики припинили свої бойові акції на всіх відтинках фронтів і всю свою увагу звернули на полагодження своїх відносин з українським населенням.

„Серед большевицької армії почався розбрат. Появились частини, які не виконують приказів совітської влади по причині ворожого відношення до себе населення. Деякі з частин не визнають комун і „чрезвичаяек“, бо вважають це за причину всього. Богунські полки зробили в Києві повстання, понесли втрати і були примушені вийти з Києва. Вийшли під лозунгом: „Виходимо, щоби повернутись з Петлюрою“.

„Троцький видав спеціальний наказ про політику на Україні, в основу якого покладено спірання на український елемент.

„Затонський в Києві заявив, що вони на Правобережну не підуть, а що головна їх мета — роздавити остаточно гніздо контр - революції — Таганрог і привести до спокою Лівобережжя України. Орлов (комуніст) заявив, що зо всіма строгостями законів революційного часу Всеросійська комуністична партія буде стежити за виконанням на Україні останньої ухвали Центрального Комітету партії що до політики на Україні, по думці котрого належить у всякий спосіб уникати примусового заведення на Україні комун.

„Ось цілий ряд мір, які большевики хочуть переводити в життя в звязку з повстаннями проти них, але повстання все ростуть і ростуть і міри ці нічого не дають і ні до чого не приводять і можна з упередженою певністю сказати, що большевики далі викличуть загальне обурення і загальне повстання проти себе.

„Подаваємо відомости про стан на Україні є документальні і їх треба односити до 10—29. І. ц. р“.

Рівночасно керуючий Міністерством Закордонних Справ розсилав нашим послам та організаціям за кордоном отсей комунікат:

Огляд подій на Україні за Листопад - Грудень 1919 р.

„З початку листопаду б. р. українська армія, яка стояла на фронті проти Денікіна на лінії Винниця, Жмеринка, Вапнярка, перейшла в наступ на всьому фронті, направивши найбільші сили в напрямку на Одесу. Наступ розвивався спочатку дуже успішно на всьому фронті, але уже з 3-го Листопаду стала почуватися якась непевність в районі Винниці, яку займали галицькі частини і наддніпрянські частини, в тому числі Запоріжський корпус, котрий зробив широкий прорив в лініях Денікіна, попали в трудне положення через неактивність галицьких частин і мусіли відступити з великими втратами, припинивши наступ і втративши все здобуте.

„По розсліду цієї справи вияснилося, що:

1) Галицьке вище командування на чолі з г. Тарнавським веде переговори з Денікіном про заключення з ним перемирря і про перехід на його бік.

2) 3-го Листопада прикази Вищ. військов. Галицьким командуванням не виконувались, наслідком чого було відкриття флангів наших військ і великі їх втрати.

3) Галицький штаб був сполучений телефоном зі штабом Д-армії і всі прикази Укр. Командування були негайно відомі Штабу Д-армії.

4) 7-го листопаду Галицька Команда заключила з командою Денікіна писаний договір про перехід галицьких військ на бік Денікіна (текст. Додаток 1).

„Події ці природньо викликали енергійну протиакцію в урядових і громадських колах України, а також викликають інтерпеляцію з боку Уряду в цій справі до Диктатора Галичини п. Петрушевича.

„Спочатку п. Диктатор, а рівно і Уряд Галицької області запевняли, що вони не були поінформовані про зраду і осуждають зрадників, але вимагали з свого боку уступлення укр. Уряду і організації такого, котрий би навязав зносини з Денікіном. 15-го того-ж місяця п. Диктатор Петрушевич і весь галицький Уряд, нікого не повідомивши, покинули в ночі Кам'янець і виїхали в невідомому напрямкові.

„Ця зрада поставила військо і Уряд УНР. в невимовно тяжке становище. З одного боку переповненість Кам'янця викликала широке росповсюдження епідемії (до 10%), котра перекинулася і на армію (до 50 %) і таким чином в великій мірі утруднювала боротьбу з ворогом, являючись сама по собі непереможною через цілковитий брак медикаментів і медичного персоналу. З другого боку відкриття війську Денікіна вільної дороги на Кам'янець поставила під загрозу і саме існування Уряду УНР.

„Таке положення примусило Уряд 17-го листопаду евакувати з Кам'янця, предложивши Урядові Річі Посполитої Польської зайняти своїми військами Кам'янець для охорони його від Денікіна.

„Кам'янець був зайнятий поляками 17-го листопаду. Уряд, залишивши всі державні установи в Кам'янці, направився з військом в район Проскурова, а звідти, згідно пляну, виробленому в повному порозумінню Верховної Влади в особі п. Головного Отамана з Радою Народніх Міністрів, розділивши війська на 4 групи для більшої зручності пересування на Козятин — Винницю. З цими 4-ма групами військ відійшли п.п. Міністри Мазепа, Безпалко, Черкаський, Красний, Шрамченко і Паливода.

„В цей же час Голова Директорії п. Головний Отаман Петлюра від'їхав, тимчасово, в Польщу, з котрою УНР. навязала добросусідські відносини в справі формування нових військ і для урегулювання закордонної політики.

„Дбаючи про навязання добросусідських відносин зі своїми найближчими сусідами Польщею і Румунією — Уряд УНР. вже перед кількома місяцями післав туди свої дипломатичні Місії. Наслідками їх праці було те, що Румунія, ще з серпня місяця почала дипломатичні зносини, котрі були направлені до повного полагодження інтересів обох сторін, а Диплом. Місія в Польщі перемінила ворожі відносини, заключивши перемир'я і 2-го грудня 1919 р. подала польському Урядові декларацію, котра була зустрінута дуже прихильно і котра мала лягти в основу будучого договору, заключеного з метою взаємної допомоги і на підставі взаємних уступок (текст, додадок 2).

„Авантурний наступ і безглузде поведження на Україні російських реакціонерів під проводом Денікіна, які, треба було сподіватися, викликали в широких масах української людности колосальні повстання, які зруйнували запілля Денікіна і тим змусили його до відступу перед большевиками.

„Повстанцями, до котрих, після залишення Кам'янця, приєдналося військо УНР., заняті Полтавська, Катеринославська, Херсонська і частина Київської губ., де в районі Винниці і перебуває Голова Ради Народніх Міністрів І. Мазепа з частиною Уряду.

„Спіраючись на повалення Денікіна, на широкий національний настрій на Україні, а також на доброзичливе відношення Польщі і Румунії, котре дасть спроможність дістати і провезти всі необхідні народові річі, брак котрих в великій мірі спричинився до послідних важких подій, Уряд має на меті негайно відновити творчу державну роботу в повному масштабі.

„Для цього має бути обраний осередком один із центрів Поділля чи Волині, вільний від якої будь окупації, куди будуть скликані потрібні сили і відки почнеться реорганізація армії і горожанського управління на Україні в згоді з усіма живими силами народу, котрі стоять на ґрунті самостійної демократичної УНР.

„В найближчих днях з Польщею будуть заключені договори про вільний транзит нашого майна, амуніції і грошей через територію Польщі на Україну, про адміністрацію українських земель, тимчасово зайнятих польським військом і про організацію регулярної армії з наших полонених, що мають прибути з Німеччини і Італії, а також шляхом набору козаків на Волині. Є підстави гадати, що аналогічні договори будуть заключені і з Румунією. В останні дні маються симптоми, що правительство Англії зацікавилось нашими справами і нахилиється до тієї гадки, щоби взяти в свої могутні руки справу матеріальної допомоги українській Державі. Через те Правительство УНР. вважає необхідним, аби наші Посольства і Місії негайно і інтенсивно знесли з місцевими представниками Англії, а також Франції і Італії в справі найскоршої підтримки і допомоги українському народові. Денікинські сили на терені України майже ліквідовані. Надходить для українського народу нова ера-боротьби проти чергових російських імперіялістів. Треба гадати, що в цій останній рішучій боротьбі нам прийдуть на поміч великі держави Антанти і передусім — Англія.

Підпис: Керуючий Міністерством Закардонних Справ Андрій Лівіцький“.

Поляки лютували далі на Україні... Українська Дипломатична Місія кілька разів складала ще поки на словах перед Міністерством Закордонних Справ протест проти такого брутального їх поведження з дипломатичними кур'єрами, урядовцями та військовими. Видано було зарядження для зібрання відомостей про знущання поляків над українським громадянством, про учот майна державного і приватного, забраного при арештах і трусах, про накази та розпорядження, видані поляками на Волині і Поділля та в Кам'янці, як осередкові життя українського через Головноуповноваженого Уряду УНР. Міністра І. Огієнка, котрий мав надіслати це все, помімо агентів, висланих в ці райони для розвідки, щоби виступити Українській Дипломатичній Місії з протестом в писаній формі і відповідними до цього документами перед Правительством Річі Посполитої Польської.

3. Хто винен? Деякі політичні партії про момент та політичні вимоги. Тимчасом повстали нові політичні вимоги, вимоги в політиці і для політики. Представники чужих держав і поляки в розмовах з представниками українського Правительства і Місії питали, хто підтримує Головного Отамана, де документи, що він є репрезентант українського народу і української національної ідеї, які партії його попірають? А. Лівіцький зрозумів важливість цього питання, зрозумів, що чужосторонці іначе і не могли ставитись до Головного Отамана, про якого говорилось і писалось на цілому світі і коли ходила вже справа про визнання поляками державної самостійности України і про використання його поляками в своїх цілях, а використання французами через поляків в своїх, — гра була небезпечна — це питання особливо стало пекучим, коли прийняти на увагу єдино-неділимівські заміри Франції що до Росії і підтримку Денікіна та повного ігнорування нас, як політичного державного тіла (Клемансо). Але вона (гра) була потрібною і конечною з огляду на політичні вимоги державного життя кожної нановоповстаючої Держави. І справді, ніде не було заманіфестовано єдиної партійної думки що до Головного Отамана, навпаки — партійний розбрат, хаос, багно і нерозбириха характеризували життя партій на Україні, не було, бодай, компромісової партійної згоди і виявлення своєї думки на основні питання державні, — існувало безліч ворогуючих між собою таборів, за винятком провізоричної спайки між есерами і еседеками, які були на цей час у державного стерна, і де кожний з'окрема готовився в відповідну хвилю для розправи по між собою, де виливались „хатні помії“ і на Головного Отамана, і на кожну партію з'окрема, і на методи

державного будівництва, а на армію, в якій учителі з освітою вищої початкової школи Оскільки, сягали на ту посаду Головного Отамана, роблячи повстання проти нього і відкриваючи цим фронт більшовикам, чи п. Балбачани з диктаторськими замірами і т. д. і т. д. — Словом все і всі і державність українська, і національні здобутки в боротьбі з ворогами для свого народу і республіка, і відповідальні громадські діячі були оплювані, оплюгавлені, облиті поміями, через підкопи та інтриги, саботаж та зраду, через неуміння поважати свою Державу і її хоч і „злик“, по їх словах, та всеж таки своїх державних мужів, нерозуміння вимог політичних моменту і обов'язків державних, — нічого не було світлого і чистого — ніхто не був відповідний своєму призначенню і своїй роботі, хочби він стояв і на зверхньому щабелі державного життя — скільки голов — стільки й думок — сто баб — сто рад і методів державного будівництва, хто відходив від роботи, той вже викреслювався зі скрижалі потрібних людей для держави і ставав найлютішим ворогом тої ж самої держави, — був брак самоповаги, а через це і поваги других, їх думок, політичних переконань, в наслідок виховання дикунсько-азіятської школи московської. Кожний з'окрема думав що тільки він один міг бути і зверхником держави, і всім, і він тільки один міг врятувати життя державне.

Всі ці добродії були „Міністрами“ або на посадах рівних міністерській. Не було ще випадку у нас, щоб б. міністр чи дир. д-ту згодились щось робити на менш відповідальній посаді хоч і для користи загально-національної справи. Деж ви бачили? Ображалась тим самим „міністерська достойність“. От ганьбити все і всіх — це друга справа. Особливо це їм легко давалось, бо нічогож не робили... Звойовували самих себе...

Але це все слова. Хочу подати тут кілька документів, з котрих читач довідається про обвинувачення Гол. Отамана та Уряду де якими партіями в листопадовій катастрофі, як також подати і їх влучні рецепти по змісту тодішнього політичного моменту. Цього вимагає історична об'єктивність. Ось вони:

„Панові Головному Отаманові українських республіканських військ

С. В. Петлюрі

Одвертий лист.

„Довідавшись про катастрофу, що спіткала українську республіканську армію й примусила Вас і Ваше Правительство залишити межі й тої невеличкої території, яку Ви за останній час посідали і охоплені чуттям турботи за справу, що довірена Вам, Симоне Васильевичу — оборона державної незалежності України, будучи одірвані від безпосередньої участі в національно-державній праці завдяки переслідуванням Вашого Правительства, ми, члени українських парламентарних партій, котрі не поділяли Ваших думок що до державного будівництва на Україні й мали нагоду в свій час не раз попереджати Вас про неминучу катастрофу, як наслідок непримиримої політики Вашого Правительства, — в такий надзвичайно критичний мент, що переживаєте Ви, поодинокий виразник ідеї української незалежності, не можемо не висловити Вам своїх думок, бо мовчанка була б з нашого боку невиправданим злочином.

„Далекі ми від того, щоб радіти з нещастя Вашого, як політичного противника, щоб почувати задоволення з поразки всієї системи урядування, що спіткала Ваше Правительство. Противно, воліли б бачити й Вас і Ваше Правительство сильними й міцними, упевнено стоячими на шляхові розвитку української державности.

„Але дозвольте, Симоне Васильевичу, сказати Вам, що катастрофа сталася не тільки завдяки зраді ген. Тарнавського. Це невеличкий епізод. Не було б його, — сталося б щось инше, а катастрофа була б неминучою, як була вже в січні й червні місяці біжучого року. Можливо, що Ви знов злобудете якусь територію, щоб проіснувати на ній якийсь час до нової катастрофи.

„Що ж це значить?

„А значить те, що Ви й вся Ваша військово - урядова організація загубила риси справжнього державного апарату й набрала характеру чисто повстанського, такого, який знають всі повстанські отряди на Київщині, Полтавщині, Херсонщині *et cetera*. Правитель-ство, сотні урядовців, штаби — все це додатки до справжньої природи тої Верховної Влади, яку Ви репрезентуєте. Ваша влада — однобічна влада, бо вона не спирається на консолідовану волю всього українського громадянства, всього українського народу. Й Ви, Симоне Васильєвичу, забули свою неутральність, як фактичний Голова Української Республіки, який повинен бути позапартійним, звязавши свою власть тільки з ліво - соціалістичними колами й підкресливши, що джерело Вашої влади є не український нарід, а тільки ці невеличкі кола. А це, в свою чергу, спричинилося до того, що Ви примушені були створити фікцію неподільности своєї влади, мусили створити фікцію загального визнання своєї влади на фоні прострації й розпорошенности противних Вам українських демократичних груп. Терором задушили Ви ці групи, але це дало протилежні наслідки: Ви опинилися в стані ізоляції; Ви й Ваше Правительство позбулися активної допомоги тих демократичних і навіть правих українських груп, які не хотіли може служити Вам, а хотіли й могли служити своїй Батьківщині; Ви примушені були оточити себе всяким мотлохом громадскости, який, чисельними розстрілами, грабунками, насильствами, одкинув від Вас все чесне, все віддане, все розумне, що було на Україні. Чи знаєте Ви, Симоне Васильєвичу, що ця неповинна кров, ці десятки тисяч неповинних жертв, ці сльози батьків, у яких забито дітей і жінок, яких позбавлено чести, дітей, у яких однято батьків — що це може найбільше й спричинилося до катастрофи, що це тяжило, як прокляття над Вами й Вашим Правительством?! А зруйноване до щенту господарство, — виснажена промисловість і примітивні форми хліборобства?! А ці мільярди витрачених грошей, навязаних народів, покладених на плечі підростаючих поколінь?!

„В ім'я якого права?! В ім'я кого й чого робилися ці злочини, ця вакханалія, що скомпромітувала українську державну ідею не тільки в очах всього цивілізованого світа, але й самого українського народу?!

„В свойому апелі до французської демократії Ви, Симоне Васильєвичу, докоряєте правительства Антанти в байдужности до своєї справи... А що зроблено Вами для того, щоб правительства ці заінтересувати в українській проблемі?! Вагаючись весь час між большевизмом і Антантою, вичікуючи на світову соціяльну революцію, одкидаючи кола, що були впливові в правительствах Антанти, підтримуючи нечувано скандальну тактику свого представника в Парижі п. Сидоренко, — Ви Симоне Васильєвичу, позбавили себе цілком довірря з боку антантської демократії. Й коли зрозуміли свою похибку — було вже пізно, бо був вже твердо взятий курс на Велику Росію.

„Основна риса закордонної політики — Вашої і Вашого Правительства робити те, що необхідно було робити, але робити запізно. Візьмім переговори з Польщею. Представники Народньо-республіканської партії підкреслювали Вам необхідність замирення з Польщею ще в квітні місяці біжучого року, коли Українська Республіка виявляла таку-сяку реальну силу. Ви розпочинаєте ці переговори тільки в серпню місяцю, але їх перериваєте; продовжуєте в жовтні, затигуєте їх, не даючи жадних уповноважень своїй Місії і не бажаючи зробити тих уступок, які примушені зробити ще в більшій мірі нині, коли фактично знаходитесь у власті польського Правительства й залежите від його ласки. Своєю нерішучістю в справі переговорів з поляками загубили галичан, але не здобули якої небудь вигоди і для України.

„Міжнародня політика Ваша й Вашого Правительства завжди була нещира, половинчата, злізнена, короткозора, що й привело до того, що у Антанти українська дер-

жавна ідея не користується популярністю, у центральних держав загубила всякі симпатії, а у нейтральних держав — спіткала байдуже відношення.

„Спираючись виключно на такзвані соціалістичні кола — Ви одірвалися й від Антанти, й від сумежних з Україною держав, бо там всюду керують інші чинники буржуазно-демократичні. А останні вибори у Франції, Італії, Румунії, не говорячи про Польщу, свідчать про те, що ці чинники ще більше зміцнюються. В Німеччині, Угорщині і Чехії — влади також пересовуються до рук буржуазної демократії.

„Й міжнародня політика Ваша завжди буде безуспішна, поскільки соціальна база, на яку Ви спираєтесь — буде вузькою, буде включати в себе лише одні соціалістичні й революційні кола.

„Одкинувши від себе партії демократичного центру й праві українські партії,— Ви мусили шукати опертя в лівих групах. Але кого вони репрезентували? Чи йшло за ними робітництво, чи йшло за ними селянство? Ні, воно не йшло. Й лишнім доказом цього є той факт, що у Вас, Головного Отамана укр. республіканських військ, завжди війська було менше, ніж у Зеленого, Шинкаря, Григорьєва, Махна, Ангела, не говорячи вже про Денікіна; що, не дивлячись на всякі мобілізації, до Вас і Вашого Правительства йшло робітників й селян завжди менше, ніж добровільно йшло їх до всяких повстанських отаманів. І гасла Ваші ніколи не захоплювали їх так, як захоплювали гасла Григорьєва й К^о. Ні селянство, ні робітництво не вірило й не вірить в Вас і Ваше Правительство, не вірить в те, що Ви в стані дати їм сталий порядок і забезпечити нормальний розвиток життя в нашій Україні. Й як можна говорити про те довірря народніх мас, коли Ви протягом року розгубили стотисячну повстанську армію, на чолі якої входили в грудні місяці минулого року до Києва?!

„Не о довірря мусить ходити, а о сотворення такої системи, яка могла би забезпечити порядок і спокій, життя і майно всіх громадян України і здобути це довірря. А система ця мусить полягати не в ізоляції, а, противно, в поширенню тої бази, на яку-б спиралася Ваша влада й з якої брала вона силу для переведення тих задань, що покладені на Вас, Симоне Василевичу! В примиренні з тими українськими політичними колами, що досі були Вами усунені від участі в державній праці. В виробленні єдиного програму й єдиної волі української нації. В широкій амплітуді між ліво-соціалістичними групами й крайніми правими українськими верствами.

„Система політично - державної ізоляції, якої Ви Симоне Василевичу, дотримувалися досі, дала негативні наслідки не лише в сфері міжнародньої політики. Візьмемо військову справу; що лишилося від тридцятитисячного Запоріжського корпусу? Де поділася десятитисячна Сіра дивізія? Що сталося ще з деякими боездатними полками?! Протягом року не тільки не побільшилася наша військова сила, а ще й зведена до аера. Не було зброї, амуніції, набоїв?! Вона була, але кинута була большевикам, бо довірря до командного складу позбавило Вас талановитих начальників, а притягнення Вами на високі посади командні безрадних і неосвічених отаманів із прапорщиків і фєдфєбєлів — Мельників, Данькових, Волохів, Бенів, Палієнків, Бідєнків, Тютюнників, Данченків і т. д. і т. д. — зруйнувало армію, саму природу армії, позбавило її боездатности й дало торжество і чисельну здобич ворогові. Мало того, за Вашою спиною втягували армію в інтриги, в політичну гру й робили з неї заряддя для осягнення тих чи інших політичних цілей. Не Оскільки почав першим робити виступи, спираючися на армію.

„Пригадайте Волоха й його повстання проти Директорії; пригадайте Коновальця і його погрози; пригадайте заяви Балбачана. Нарешті — перехід Тарнавського до Денікіна?! Цей ряд висновків з одної й тої системи, що породжує незадоволення й не дає

для нього легального вихіду, що душить всіх звоєю бездарністю, своїм сліпадством, своєю короткозорістю. Ця система монополізувала певним особам і колам владу, безконтрольну й необмежену, на ґрунті якої зросли зловживання й злочини, на ґрунті якої повстали середньовічні катування, на ґрунті якої, нарешті, забуяла вакханалія крадіжок, що характеризувала майже кожного агента Вашої влади, починаючи з нижчого й кінчаючи вищим, ознаки якої спостерігаються в порожній державній скарбниці, в виснажених мільярдних державних фондах, що зібрані були гетьманом Скоропадським для української держави, й в тій розпусті, яка панує в лівій укр. еміґрації в Відні, Берліні, Берні й інших європейських центрах.

„Система ізоляції, Симоне Василевичу, привела Вас і Ваше Правительство до хитання й в сфері внутрішньої політики. Ви стали культивувати Трудові Ради тоді, коли нарід став в опозиції до цієї системи й заговорили про парламентаризм тоді, коли була страчена майже ціла територія. Ви ніколи не знали справжніх бажань народних — і своїм законом про земельну реформу одгородили від себе широкі селянські маси. Тому Ваші представники на місцях не користувалися жадним авторитетом і були безсилі звязати провінцію з центром. Не маючи спільної мови з селянством, пропагуючи ідеї ворожі поглядам свого селянства, переводячи партійну, а не державну політику, — вони часто густо робили надужиття, часто - густо вживали насильства, або, противно, полишали селянство цілком своїй долі, що, взяте до купи, дискредитувало саме поняття української влади. Орієнтуючись у внутрішній політиці на повстання, — Ваше Правительство робило їх сильнішим від державної роботи, вважало їх важливішим від державного апарату, мусило пристотувати свою державну політику до політики бунту, вводило політику державного примітивізму, йшло за стихією. Звідси таке тупотіння на місці, звідси така вражаюча немощність, звідси параліч всього державного життя, звідси, нарешті, й нзведення Вашої влади на ступінь повстанської, позбавленої елементів державности й правности.

„Ви й Ваше Правительство були поставлені в найліпші умови, ніж хто небудь инший з повстанців. Ви мали спочатку цілу територію України й заготовлені Гетьманом базисні склади. Ви мали мільярди грошей. Ви мали нарешті, людей. Й щож? Протягом десяти місяців Ви згубили територію. Вигнали до Денікіна буржуазію.

„Навіть опозиції не було у Вас.

„Не дивлячись на терор, українські демократичні партії в мірі своїх сил приймали участь в державному життю. Серед жертв большевизма є й енери, й есеси, й хлібороби демократи. В військових, в урядових інституціях, в деяких організаціях є представники цих партій. Вони чесно підпирали Вас до кінця, до останніх хвилин, — і тому нам дозволено Вас запитати: де вони? Де й кому кинені, як жертви? Й хто за це дасть одповідь?

„На трупах не можна урядувати, Симоне Василевичу. Не можна безцільно грати життям десятків тисяч людей. Не можна кровію їхньою здобувати собі славу. Ваше Головне Отаманство привело до страшних жертв, до нечуваних страт в шерегах свідомого українського громадянства, до загибелі багатьох тисяч найліпших сил з осередку українського селянства.

„А які здобутки?! Де вони? Де та українська Держава, яку Ви поклялись здобувати? Де той порядок і спокій, що Ви мали принести?

„Зруйновона, сплюндрована й пограбована Країна; знесилений, стомлений, виснажений нарід; гарсування ворожих орд по соборних землях українських; знищена молода українська культура; могили, могили й могили в полі; загублена велика територія наша й Ви, Симоне Василевичу, та кілька соток людей в сфері польської окупації.

„Крайня пора замислитись над цим епильогом. Простежити безталанну десятимісячну епопею Директорії, не побоятися поставити точку над „і“. Сказати правду.

„Поставити страшне питання: дано було все й не досягнуто нічого. Військо, інтелігенція, народні маси, територія, гроші *et cetera* — все страчено, все загублено... Не упорядкована була Україна, коли було стільки сил і можливостей; не утримана в руках навіть Подільська губ., хоч ще й були сили і можливості. Де - ж гарантія того, щоб нині, не маючи нічого, удасться досягнути все; що, досягнувши це, буде стільки людей й стільки інших можливостей, які дадуть можливість зміцнити, затримати на завжди в руках досягнене?!

„Страшні питання, але Ви повинні їх поставити, Симоне Васильєвичу, як і Ваше Правительство. Поставити розглянути й дати відповідь чесну й правдиву.

„Ми певні, що Ви, Симоне Васильєвичу, можете вислухати некуплене слово правди своїх політичних противників, хоч би й позбавлене солодкості.

„Ми не віримо, щоб Ви або Ваше Правительство в стані привести до торжества нашу державну ідею, коли стоятимете й надалі на ґрунті ізоляції. Ми гадаємо, що світові події самі по собі можуть спричинитися певному успіхові нашої державної справи, але це не буде Вашою заслугою.

„Не все загублено...

„Ви повинні, Симоне Васильєвичу, в ім'я щастя України залишити методи свого управління. Ви повинні звернутися до голосу нації не тільки за порадою, але й за вказівками. Ми повинні йти новим шляхом, спиратися на нові чинники, виголосити нові гасла.

„З психологією провінціалізма необхідно укінчити раз на все. Необхідно створити психологію державну, що виключає терор, злочини, грабунки, що виключає ізоляцію, що виключає нечесні методи управління. Ваша влада мусить стати чесною владою, владою національною, владою, дійсно, державною; владою, що відчуває дух часу, народні настрої, потреби країни. Владою, що має очі, які бачать і вуха, які чують. Владою, що проводить національну, а не залаштункову політику. Владою, що спирається на всі політичні групи, які репрезентують і створюють консолідовану волю нації.

„Перший крок, що провадить до цього — ми вважаєм негайне скликання передпарляменту. Він притягне всі групи до державної роботи, він створить національний центр, що дасть авторитет укр. влади, він різко одмежує нашу владу від диктатури большевицької й денікинської, він піднесе вагу української проблеми в очах парламентарної демократичної Європи, він зв'яже українську владу з населенням і позбавить її не тільки від помилок, але й від того страшного тягару відповідальності, яка тяжить на плечах Ваших і Вашого Правительства. Пошлемося на приклад білоруського передпарляменту, що складається з 40 чоловіка і ділає в сфері польської окупації.

„З моменту скликання цього передпарляменту віджило білоруське державне життя й побільшився до нього інтерес не тільки з боку польського правительства, але й правительств Антанти.

„Про скликання такого передпарляменту ми вже порушували питання не один раз. Нині гадаємо, що таке скликання мусить наступити негайно, бо тільки передпарлямент в стані вивести нашу справу з того катастрофічного положення, в якому вона опинилася.

„Організація передпарляменту має бути після нас переведена на слідуючих принципах:

„Від лівого сектора (есери, ес-де й соц. жидівської партії) — 12 чол; від демократичного центра (ен-ери, ес-еси, ес-ефи, сел. соціал., трудовий конгрес й жид. демокр. партії) — 18 чол. і правого бльоку (хлібороби - демокр., укр. народня партія, берлінська група „об'єднання укр.“, кресовці, промисловці) — 12 чол.. Таке розподілення — виходило б з принципу рівноваги сил. По мірі очищення території — на підставі правил, вироблених передпарляментом, включалася б від кожного повіту певна кількість представників.

„Ось та схема організації предпарляменту, яку подаємо Вам, Симоне Весильевичу, в листі з своїми думками про політичне наше положення — на розвагу.

„Виходимо лише з інтересів нашої нещасної країни, згори заявляючи, що ні нам, ні нашим партіям не ходить о владу, бо ми підтримуємо всяке розумне, чесне й національне Правительство. Нам ходить лише о те, щоб воно брало своє життя з волі колективу, що об'єднує національно-державну думку, а не з приписів одної хворої й стомленої людини або одної якої - небудь невеличкої сектанської групи. Нам ходить лише о ліквідацію старої системи ізоляції, бо в противному разі — стають безцільними всі дотеперішні жертви, як і жертви майбутні; бо в противному разі — вся кров наших найліпших громадян ляже страшним тягарем на Ваше сумління й не знайдете Ви за неї виправдання ні у сучасників, ні в нашій історії.

„Віримо, що Ви керуєтеся щастям батьківщини нашої — й тільки в ім'я цієї віри звертаємося до Вашого серця. Віримо, що об'єктивно оціните цей вільний голос людей, які також, як і Ви, люблять свою нещасну країну. Віримо, що Ви знайдете в собі мужности й рішучости, щоб порвати з впливами, які на Вас робляться й стати рішуче на ґрунт примирення з усіма колами укр. народу й притягнення їх до державної роботи!

Олександр Ковалевський

Заступник Голови Центрального Комітету Укр. Народньої Республік. партії.

Сергій Шемет

Голова Центрального Комітету партії Хліборобів - Демократів.

Юрій Коллард

Член Центрального Комітету партії Самостійників Соціалістів.

Варшава

26 листопада 1919 р.“

РЕЗОЛЮЦІЯ

Бюра українських демократичних партій в Варшаві, ухвалена на засіданні від 10 грудня 1919 року в справі біжучого менту.

До Пана Голови Директорії й Головного Отамана українських республіканських військ.

„Констатуючи, що всі представники Верховної Влади Української Народньої Республіки перебувають на території Польщі; що Правительство п. Мазепи розпорошилося, виїхавши частками до Польщі, Румунії, Австрії й до повстанців; що силою річей доводиться дальнішу українську роботу звязувати з допомогою, котру може дати Польща Укр. Нар. Республ. і діяльністю нашої закордонної репрезентації, що осягненню наших державних ідеалів в найбільшій мірі сприятиме консолідація національних сил, а значить, єдність влади, що необхідно виявити найбільшу ініціативу в обороні ідеї української державности, що всяке вагання під нинішню хвилю являється останнім ударом майже програній українській справі, — Бюра українських демократичних партій в Варшаві в складі представників від народніх республіканців, самостійників соціалістів і хліборобів демократів, визнає за конечне:

- 1) Ліквідувати владу Директорії й позбавити всяких уповноважень всіх її членів.
- 2) Репрезентацію верховної влади тимчасово передати до рук С. В. Петлюри, як Начальника Української Народньої Республіки.
- 3) Права й обовязки Начальника Республіки опредліити в тимчасовій конституції.
- 4) Владу свою Начальник Республіки повинен здійснювати за допомогою парламентарного Кабінету Міністрів, котрий має складатися з Голови Кабінету Міністрів, Міністра Закордонних Справ, Міністра Внутрішніх Справ (додаються функції керування земельними справами, народним здоров'ям, пресою й апровізацією), Міністра Судових Справ, Міністра Фінансів (додаються функції керування справами торгу, промисловости й праці), Міністра Війни, Міністра Комунікації (пошта, телеграф, шляхи), Міністра Освіти, Державного Секретаря й Державного Контрольора.

„Всі інші Міністерства й Головні Управління повинні бути негайно скасовані.

5) Формування нового парламентарного Кабінету Міністрів доручити людині, що користується довір'ям з боку широких кол українського громадянства.

6) Прем'єр міністр мусить організувати Кабінет Міністрів в порозумінні з Бюром Передпарляменту, а на разі його відсутности з лідерами українських демократичних партій.

7) До організації Парляменту — необхідно створити організаційний центр українського Парляменту, Бюро Передпарляменту в складі представників від слідуючих українських політичних партій, рахуючи по 3 від кожної: соціалістів - революціонерів, соціалістів - демократів, народних республіканців, самостійників - соціалістів, соціалістів - федералістів і хліборобів - демократів *). Це Бюро Передпарляменту по мірі звільнення української території доповнюється представниками від повітів, рахуючи по 5 чоловік від кожного, обраними на підставі п'ятихвостки й перетворюється спочатку на передпарлямент, а потім Парлямент.

8) Бюро Передпарляменту ухвалює тимчасову конституцію, в якій определює права й обовязки Начальника Республіки, Правительства, представників влади на місцях, а також взаємовідносини Начальника Республіки, Правительства й Передпарляменту.

9) Для реалізації зазначених точок необхідно негайно вихлопотати у польського Правительства дозвіл на скликання Державної Народи в Кам'янці Подільському.

Бюро Демократичних українських партій в Варшаві.

Ол. Ковалевський

Заступника Голови Центрального Комітету Української Народньої Республіканської партії.

Юрій Коллард

Член Центрального Комітету Української патрії Самостійників Соціалістів.

Сергій Шемет

Голова Центрального Комітету партії Хліборобів - Демократів“.

До пана Голови Директорії й Головного Отамана Республіканських військ

С. В. Петлюри

М е м о р а н д у м.

„Представники Української Народньої Республіканської партії не раз мали нагоду висловити свої міркування з приводу політики Директорії й її Правительства так на державних нарадах і пресі, як і в резолюціях Центрального Комітету, які подавалися Вам, п. Головний Отамане, на розгляд.

„В одвертому листі до Вас представників трьох українських політичних партій від 26 листопаду 1919 р., підписаному між иншим і членом Центрального Комітету нашої партії,—давалася оцінка дотеперішньої діяльності так Вашої як Головного Отамана Укр. Республікан. військ і фактичного Начальника Укр. Нар. Республіки, як і Правительства п. Мазепи, яке мало особливе Ваше попертя, про що висловлювалося Вами не один раз у всяких промовах.

„Нині ми маємо за честь коротко подати Вам, пане Головний Отамане, свою позитивну програму, яку, після нас, в імя інтересів країни нашої необхідно без проволікань перевести в життя.

„Катастрофа сталася.

„Представники Верховної влади перебувають на території Польщі, Правительство розпоршилося, війська не існує, в нашому розпорядженні не лишилося ані клапця землі... Становище майже безвиходне в своїй трагичности... Проте, совісні політики, котрі віддані ідеї української державности, — мусять шукати виходу. Мусять вжити всіх заходів, щоб, коли справу не виграти, то хоч в значній мірі її врятувати.

А) міжнародня політика.

„Перш за все, ми не можемо не звернути своєї уваги на міжнародню нашу політику, яка в значній мірі завсїгда хибувала, завсїгда була нетрівкою, несталою. Разом з цим, твердий курс міжнародньої політики в тих умовах, в яких пробує українська справа протягом останніх двох років, мав би величезне значіння. Рівно ж як і сама дипломатична репрезентація, бо персональні відносини відіграють ще й донині не аби яку ролю.

„Аналізуючи напрямком нашої міжнародньої політики, мусимо зазначити, що він залежав в значній мірі від внутрішніх взаємовідносин, які складалися в межах нашої країни. Зверталосся більше уваги на завязання стосунків з соціалістичними колами закордонних держав, хоч вони були дуже не впливові і хоч самі ці держави дуже далекі були від соціальної революції, на яку покладалися всі надії соціалістичної Директорії й соціалістичного Правительства. Тому на амбасадорів і шефів ріжних місій надсилалися, здебільшого, люде неавторитетні, не впливові, неосвічені, що приводило до того, що не тільки вони губили всяку популярність в тих країнах, при яких були акредітовані, але й саму українську справу. Так було з п. Гасенком в Букарешті, п. Антоновичом в Римі, п. Сидоренком в Парижі, п. Поршем в Берліні і т. д.

„Під нинішню хвилю нам особливо необхідно зостановитися над положінням української справи за кордоном.

„Так звана Антанта майже не існує.

*) До того входять також представники тих російських, жидівських і польських політичних партій, які стоять на ґрунті української державности.

„Америка фактично вийшла з складу коаліції, не ратифікуючи Версальського договору, при чому вона в російських справах мало зацікавлена, або зацікавлена постільки, поскільки Японія може мати той чи інший вплив на політичні стосунки, що склалися в Східному Сибірові.

„Англія не йде безглядно за непримиримою позицією Франції. Протинно, вона не загострює стосунків з Німеччиною й стремить до зміни своєї політики в російській справі. Англія доволі авторитетно заявила, що вона не заінтересована в відбудованні Великої Росії. В своїй політиці що до російської справи вона керується старою теорією Лорда Беконфільда, смил якої полягає в тому, що Велика Росія, котра прагне завжди до Персії, Авганістана й Індії, є найбільшою погрозою для Великої Британії. Визнанням і активним спиранням Латвії, Естонії й почасти Литви, Грузії й Арменії, Англія підкреслила, що вона не допустить створення єдиної, неділямої Росії. Що правда, вона проголосила **desinteressement** в українській справі, але на умінні наших дипломатичних місій так в самій Англії, як особливо в Латвії й Естонії — залежить змінити відношення Англії що до України.

„Румунія пробуває в сталому конфлікті з Антантою, а тому, коли, підлягаючи силі, й підпише Версальський трактат — не відмовиться від своїх прагнень що до Бесарабії. На цьому ґрунті неминуче мусить повстати конфлікт між Румунією й Денікином, і до нього необхідно заздалегідь відповідно підготуватися. Необхідно заздалегідь приступити до обговорення з Румунією питання про формування української армії на якомусь терені Бесарабії, на що вона в певних умовах мусить погодитися.

„Польща переживає еволюцію в своїх російських симпатіях. Навіть праві кола починають розуміти, що конфлікт з Денікином майже передішений й в цьому конфлікті Україна може відограти велику ролю. Не виключена можливість, що може бути даний дозвіл на організацію української армії і взагалі всіх українських сил.

„Одна Франція стоїть твердо на ґрунті відбудування великої, неподільної Росії. Надто після блискучої перемоги буржуазії над соціалістичним бльоком під час останніх виборів до Парляменту. Але вмлівою за кордоном політикою можна її буде ізолювати в таких настроях, не говорячи вже про те, що Франція знаходиться в напружених стосунках з Німеччиною й війною зпаралізована в своєму господарчому життю.

„Все це взяте разом, стверджує ту нашу думку, що 1) необхідно негайно зробити зміни в укр. дипломатичному корпусі, бо вони диктуються інтересами як найліпшої репрезентації української справи; 2) необхідно цьому реформованому дипломатичному корпусові дати ясні й точні директиви в сфері ведення української міжнародної політики, щоб він міг найповніше використати нинішню непевну й хистку ситуацію в Європі, а, особливо, ріжноманітність, яка помічається в поглядах Франції й Англії що до кардинальних питань світової політики й, особливо, політики на Сході.

Б) Внутрішня політика.

„Не можна дати певних директив, як не можна зробити певних змін в нашій дипломатичній репрезентації, доки всюди панує хаос, розклад, роспорошеність; доки не уяснема наша внутрішня ситуація; доки на решті нічого не вжито в тому смислі, щоб устаткувати, якось оформити нинішнє положення української справи.

„Період Директорії укінчився.

„Два її члени (п.п. Макаренко й Швець) передали уповноваження Вам, п. Головний Отамане, й виїхали в Польщу. Але за ними ще лишаються, коли не політичні, то великі фінансові уповноваження, які небезпечні для укр. справи під нинішню хвилю. Ми рішуче вимагаємо, щоб п.п. Макаренко й Швець, були позбавлені всяких уповноважень, і щоб репрезентація верховної влади була тимчасово скупчена в одних лише Ваших руках не як Голови Директорії, котра віднині не існує, а як Начальника Української Народньої Республіки й Головного Отамана українських республіканських військ. Тої невідповідальности Верховної влади, що помічалася досі, ми в жадний спосіб допустити не можемо. Рівно ж і Кабінет Міністрів мусить бути організований, бо Правительтво п. Мазепи більше не існує. П. Мазепа (премієр і Міністр Внутр. Справ) разом з п. Шрамченком (Державним Секретарем), п. Черкаським (Мін. Преси) і п. Красним (Мін. Жидівських Справ) — пішли до повстанців, а тим самим позбавили себе всяких дотеперішних уповноважень; п. Одрин (Мін. Нар. Здор.) — помер; п. Огієнко (Мін. Культів) лишився в Кам'янці; п. Лівичкий (керуючий Мін. Зак. Справ і Мін. Юстиц.), п. Ковалевський Мик. (Міністр Хлібор.), п. Сальський (Мін. військ.) і п. Тимошенко (Мін. Шляхів) — пробувають в Польщі.

„Отже Правительтво роспорошилося.

„Таке становище, взагалі, недопустиме в нинішніх умовах.

„Українські колонії в Кам'янці й Відні, в Празі й Берліні, в Парижі й Вашингтоні, — позбавлені певних руковдячих директив, загубили певну руковдячу політично - національну ідею. На цьому ґрунті повстає метушня, розгубленість, авантюризм. Вся українська справа перестає бути державною справою, а стає ділом тих чи інших укр. громадянських і політичних кол, себ то ділом чисто приватним. Це може в найнегативнійший спосіб відбитися на нашій закордонній репрезентації, як і на всьому положінню української справи.

„Ми гадаємо, п. Головний Отамане, що Ваш обовязок негайно припинити дальнійший розклад, маразм і деморалізацію. Цьому можна запобігти лише негайним створенням парламентарного демократичного кабінету,

що репрезентацію укр. державної ідеї взяв би до своїх твердих рук і вжив би рішучих кроків в напрямку консолідації всіх українських громадських сил навколо певного державного програму. Проте Кабінет Міністрів мусить бути значно реорганізований в своєму складові. А саме — він має складатися з слідуєчих Міністерств: Закордонних Справ, Внутрішніх Справ (сюди передаються, як департаменти, Мін. Преси й Нар. Здор.), Фінансів (сюди додаються функції Мін. Торгу, Промислов. і Праці), Війни, Земельних Справ (з додатком справ апровізації), Освіти (з додатком справ культів), Держ. Секретарство й Держ. Контроль. Решту Міністерств і Головних Управлінь необхідно негайно зліквідувати.

„Кабінет повинен бути Міжпартійний, Коаліційний, сформований на принципі ділового, при чому формування такого Кабінету необхідно доручити особі, котра користувалася б довір'ям з боку українського громадянства.

„Помилка Директорії й її Правительства полягала в тому, що вони стояли на принципі диктатури. Така позиція тривка й небезпечна. Підчас революції не можна ігнорувати голосу громадської opinio. Ігнорування демократичних і правих кол доводить до Леніна; ігнорування лівих і демократичних кол — до Денікіна. І те і друге — безнадійне. Тим більше безнадійною була позиція Директорії, котра в своїх ідеологічних засадах наближалася до большевицької влади, б в методах управління йшла так далеко в безправности, як не йшла навіть гетьманщина.

„Цілі політичні групи були позбавлені впливу й голосу. Це не знищило їх, а примусило — емігрувати, творити залаштункову політику, боротися всякими засобами з ненависною диктатурою навіть не партій, навіть не організацій, а небагатьох осіб. Оскільки, Балбачак, Тарнавський — все це наслідки політики диктатури, що не давала лояльного виходу для виявлення настроїв і бажань певних політичних кол.

„Цього необхідно надалі уникнути. Тому ми пропонуємо негайно скликати II Державну Наряду в Кам'янці Подільському, яка обговорить сучасне політичне положення, прийде до певних рішень і організує з свого складу Бюро Передпарляменту з контрольними й законодавчими функціями. Це Бюро остаточно сформує Правительство, виробить тимчасову конституцію й притягне до державної роботи всі українські політичні кола так ліві, як і праві. В міру очищення території — це Бюро доповнялося б представниками від повітів, обраних на підставах ляхівостки. Таким чином яку б ми територію не посідали — завжди для неї існуватиме правомочний, авторитетний орган, що в стані вирішати всі питання державного життя. Коли б сталося так, що була звільнена вся територія — одразу б мали цілком правомочний Парлямент.

„Вирішення ідеї представництва в такий спосіб — різко одмежувало б українську владу від всяких совітських експериментів, як і від нездійснених обіцянок скликати якось і колись здіскредитовані вже Устан. Збори й відразу зробило б її — владу правомірною, національною й демократичною. Це піднесло б її авторитет, її значіння, — бо вона уникала б диктатури й анархії, витворила б непомітно правий й впливовий орган дійсного народоправства. Й позбавилося б виборчих ексцесів, небезпечних в період будівництва.

В) Військова політика.

„Мусимо констатувати, що війська у нас немає: воно почасти перейшло до Денікіна, почасти — до большевиків, почасти — до повстанців, почасти — до поляків.

„В своєму листі до Вас, п. Головний Отамане, ми вже звертали свою увагу на трагічну політику, яка була допущена укр. вищим військовим командуванням. В силу того, що в повстанні Директорії прийняли участь, здебільшого, усунені гетьманом бездарні прапорщики військового часу й деморолізовані федфебелі, в силу недовір'я, яке було висловлено Директорією до всіх, хто не приймав активної участі в цьому повстанні, в силу того, нарешті, що був висунений принцип винагородження всіх активних повстанців, — Директорії, а найбільше Вам як, Головному Отаманові укр. республік. військ, довелось спертися на всі ці елементи, передавши до їхніх рук військову справу.

„Неосвічені й мало культурні люде, без досвіду й військового уміння, без сталих політичних й національних переконань, — вони не могли перетворити сотисячну повстанську військову групу на регулярну національну армію. Проте лише остання була б в стані протистати большевицькому військові, на чолі якого стояли такі військові авторитети, як ген. Гутор або ген. Клембовський. Тим більше не могла боротися повстанська група з регулярними дисциплінованими військами Денікіна.

„Подаємо де-кільки ілюстрацій.

1) Начальником Штабу дієвої армії й Начальником Генерального Штабу був прапорщик австрійської служби, неукінчений агроном, отаман Мельник.

2) Помішником його — поручник військового часу, мало дисциплінований, брутальний й мало освічений, отаман Тютюнник.

3) Військовим Міністром — підпоручник військового часу, захоплений ще на початку війни до полону, юрист по освіті, який не мав жадного уявлення про військові справи, отаман Сиротенко.

4) Головним Начальником постачання — каптінармус австрійської служби, малоосвічений отаман Даньків.

5) Командуючим східним фронтом — прапорщик австрійської служби от. Коновалець.

6) Командуючим південним фронтом — федфебель австрійської служби от. Янів.

7) Командуючим північним фронтом — поручник військового часу, народ. учитель, отаман Оскілко.

8) Командуючим холмсько - галицьким фронтом — поручник військового часу, народ. учитель, отаман Шаповал.

9) Командіром Запорожського корпусу — федфебель російської служби, отаман Волох.

10) Командіром Ударного корпусу — підпоручник військового часу, от. Палієнко.

11) Командіром корпусу Залізничників — прапорщик австрійської служби, отаман Бень.

12) Командіром Корпусу „Січ“ — поручник військового часу, отаман Божко.

13) Начальником 1-ої Дніпровської дивізії, унтер - офіцер російської служби, от. Зелений.

14) Начальником 2-ої Дніпровської дивізії, прапорщик військового часу, напів божевільна людина, отаман Данченко.

15) Начальником ** дивізії, прапорщик військового часу австрійської служби, от. Добрянський.

„А далі отаман Семесенко, Біденко, Ковенко, Ган, Волинець, Луценко й інші...

„Все військове командування находилося в руках таких „отаманів“ української служби. Маючи навіть добрі бажання — вони нічого не могли створити, не кажучи вже про те, що їм бракувало відповідних знань, військового досвіду й навіть звичайної чесности. Це привело до того, що люде знання тікали з армії, а сама армія тікала перед бандами Таращанців, полишаючи їм величезні склади з амуніцією, набоями, гарматами й іншим військовим майном.

„Запрошування військових авторитетів на службу, реорганізація армії на почалак військової дисципліни, введення загально-європейських принципів в справі формування війська — про все це згадалося занадто пізно, тоді, коли не було вже жадних матеріальних засобів для будування армії. І ці здорові принципи — вони не могли бути послідовно проведені в життя — раз опікування над військом було доручено Державній Інспектурі Кедровського й його партійних товаришів. Тяжко нині знову приступати до будування національної армії, бо пробуємо на чужій території. Але наскільки б дістали відповідний дозвіл — необхідно твердо укінчити з старою системою порядкування армією, як і з тими особами, які довели її до остаточного розкладу.

„Справа формування армії — повинна бути не під контролем п. Кедровського й його товаришів, а лише під контролем Бюра Передпарляменту, а потім самого Парляменту. Тільки в цьому разі, тільки тоді, коли голос громадської опінії матиме вагу в справі формування армії — можна буде уникнути всяких фатальних помилок, з одного боку, звязати армію з народніми масами з другого, й поставити армію поза політикою з третього. Тільки в цьому разі можна бути певним в тому, що така армія зможе боротися й з большевиками, й з Денікином, з усіма активними ворогами української державности.

„Без регулярного війська — не створити нам держави. Без війська не створити нам своєї незалежності. Його необхідно створити, але й охороняти, зміцнювати всіма засобами, як організацію чисто військовою.

„Що торкається командного складу — він служитиме ідеї укр. незалежності, поскільки йому не накидатимуть інших задань, поскільки його не робитимуть знаряддям певної політики, поскільки йому даватимуть змогу виявляти свою ініціативу, свій досвід і знання.

„Армія большевицька, армія Денікіна, армія Румунії, армія Польщі — армії наших ворогів і сусідів, як цілого світу — є арміями регулярними, збудованими на чисто — військових підвалинах. В таких обставинах — лише регулярною армією ми в стані вибороти своє місце на Україні й, взагалі, в Європі.

Г) Загальні положення.

„Директорія й Правительство п. Мазепи — Мартоса — Одрини, стояли безперечно на неправдивому шляхові. Щоб утриматися на Україні — не можна було баянсувати між Леніном і Денікіном, бо баянсувалося між молотом і кувалдою, що, зрештою, знищило нашу державність. За большевиками, як і за Денікіном стояли певні широкі верстви, котрі спиралися й проводили в життя певні політично - соціальні плятформи. Директорія не виробила ні реальної сили, ні реальної плятформи і диктатура крайніх лівих груп привела її до ізоляції, але не дала й тої сили, якої осягли большевики. З другого боку мінливий й неясний політичний програм, що сполучав в собі мішанину большевицьких і чисто парламентарних демократичних понять не дав тої ясности в конечних цілях, як це дав Денікин, обіцяючи населенню правопорядок і спокій.

„З надзвичайним болем констатуємо той факт, що непримирима політика Правительства привела до розкладу опозицію, распорошила її, а укр. праві групи просто кинула в обійми Денікіна. Єдиний національний фронт — це були лише слова, які гостро розходилися з реальними фактами.

„Нині ми находимо необхідним здійснити, хоч і запізно те, що дійсно являється характеристичним для тої фази соціальних і політичних відносин в цілому світі, яку ми зараз переживаємо. Необхідно спільно намітити програм майбутньої праці й способи переведення його в життя.

„Не можна допустити того, щоб наш державний центр, хай, тимчасом, фіктивний, остаточно распорошився, щоб вся наша закордонна репрезентація перетворилася на приватні цілком установи, щоб ми самі себе позбавили права голоса підчас вирішення нашої долі. Але не можна також допустити й того, щоб продовжувалася стара гра, щоб тягнула своє існування дискредитована до щенту Директорія й неіснуюче Правительство п. Мазепи.

„Ми хочемо, щоб влада перейшла до рук талановитих, чесних і сильних людей, котрі, шляхом дипломатичних комбінацій, грою на настроях на Україні, створенням невеликої, але міцної армії, осягли б найбільшого, що ще можна осягнути в нинішніх тяжких умовах.

„Нині вся українська справа, де б вона не переводилася — повинна бути довірена людям, на руках яких немає невинної крові й репутація яких не є заплямованою в очах українського громадянства.

„В цей трагичний час, що переживає наша державна ідея, ми висловлюємо надію, що Ви, пане Головний Отамане, підете на зустріч нашим стремлінням припинити загальну протрацію як найскорше, бо вона шириться й ознаки її спостерігаються вже в де-яких виступах українських громадських кол так в Кам'янці, як в Празі і Відні.

„Всюди чекають на інформації, на директиви, на гасла — їх потрібно дати й дати як найскорше.

„В імени й з уповноваження Центрального Комітету Української Народньої Республіканської Партії.

Олександр Ковалевський.

Дмитро Курило.“

Варшава

13 грудня 1919 року.

Оце вам документи партій. Оце вам вироки й рецепти для хорої держави та вар- того її Правительства.

Винуватий у всьому от. Петлюра та соціалістичне Правительство, але й без Петлюри не можна обійтись — це добре собі затимили підписані вище партії. Вони добре розуміли, що народ знав тільки одного Петлюру. А коли партії (як ес-ери., ес-де й інші) і мали свої впливи, то тільки через Петлюру, тільки його імям все — пагане і добре — робилеся. Самого найголовнішого наші партії й забули закинути Головному Отаманові — невміння підійти до народу, зрозуміти душу народню, під гипнозом соціалістично-большевицьких гасел перебуваючу. Перед червоним прапором тоді хвилево блід прапор жовто - блакитний і це було так натурально після світової війни, серед загальної деморалізації й морального упадку — загальне знесилля і упадок чесности елементарної, загальне озвіріння й отупіння перед большевицькою демагогією та благами соціалістичними, людською кровію купуємі, — оце були причини.

Головний Отаман, міцно тримаючи з руках національний прапор і з ним ідучи в бій нерівний з ворогами за визвольні національно-самостійницькі змагання свого народу, шукав підпори в інтелігенції, в партії організованої. І тут він часто не впаде орієнтувався, гублячи територію під ударами московської збільшевиченої маси і частини українського народу. Тільки тому, що до Одеси прибули антанські війська приходять до влади „буржуазний“ кабінет Остапенка, наступило протверезіння українських мас приходять Мартос, пізніш, Мазепа — Одрина плюс Трудові Ради останнього, як „вимога“ повстанців. Нарешті й самі творці Трудових Рад з часом одмовились од них, переконавшись в їх нежиттєздатности та непридатности. Партії, загубивши звязок з народом, хотіли рятувати ситуацію. А з ними шукав компромісового порозуміння Головний Отаман. В наслідок всього цього було — повна ізольованість від свого народу та його вимог, втягнення Головного Отамана в партійну гризню, мінлива політична плятформа й методи державного будівництва, брак часу на вироблення бодай якогось пляну в роботі і сталих методів державного будівництва, а коли й змінених тактично, то тільки в залежности від вимог політичних обставин, ворожий же кільчастий дріт зі всіх боків не давав можливости бути в курсі міжнародньо-світових подій, бути в курсі роботи наших представництв за кордоном — все це наближало катастрофу...

Але говориться тільки — Головний Отаман, Головний Отаман — Петлюра всьому винен... Не він же сам був рішаючим чинником. Всі рішали, але кожний по своєму, всі помилялись, але немає між нами ще людей, котрі б до своїх помилок призналися.

Всі непогрішимо, тільки один Петлюра винуватий та його Правительство. Треба ж нарешті признати рацію тому, що правительственні партії (ес-де й ес-ри) мали силу і потрапили все і всіх тримати в своїх руках. І тримались не терором та утисками. Партія ж соціалістів - самостійників продукувала терор через свого члена от. Оскілка. Вони ж, а не хто другий, мали в штабі своєї групи протегованого Шапулу і його електричний стілець для питок в більшости над невинними людьми. Головна Команда й Правительство про це не знали, а довідавшись про існування таких „стільців“ негайно ліквідували. А про це ж знали, знала напевно партія соціалістів самостійників.

Безумовно і Головний Отаман мав свої хиби, хиби своєї особистої вдачі і він їх признає. А його діла та чини дадуть колосисті фалі на українській національній ниві. Поміляючись, він вчився. Серед стихії він загартовував перманентну волю свого характеру.

Не вмів підбрати людей, — певно люде такі були, що не було чого вибрати. Як покажуть нам дальніші сторінки нашої праці, таки так і було. Я не знаю ні одного чоловіка, на котрому би Головний Отаман не попівся підчас своєї роботи, — зневірря в людях в нім запанувало. Правда, що іноді він йшов за капризами свого характеру, але й цьому винуваті жіночі якости останнього.

На помилках минувшини мусимо вчитися, та мусимо радіти, що боротьба породила великі кадри нових людей... Вони збудують державу й увільнять народ наш від гніту чужого й утиску національного. Тоді тільки й знайдуться добрі виконавці навіть і паганих державних цянів.

Та я не зібрався полемізувати з авторами поданих вище меморандумів. Кілька слів правди не помішає для майбутньої брехливої історії.

Отож ті документи дихають почасти сумною й болючою правдою, але рівночасно дихають і „правдою“ згущеною в красках, упередженою і, де в чому, не опертою на фактичному станові річей. Отут я й хочу подати кілька розяснень та спростовань. Не помішає сказати кілька слів і про самих авторів, котрі здобулися на красні слова правди, хоч уже й аж з Варшави.

З циклю міжнародньої політики. Инж. Сидоренко ніколи не спричинявся до дискредитації української справи своєю діяльністю. (І про це ми своєчасно довідаємося в дальнійшій нашій роботі). Він досить зручно й уміло і з користю для української справи поводив себе в Парижі. Не його ж вина, що п.п. Марголін, Шульгин і Панейко, підчас Мирової Конференції в Парижі, пробували „федеруватись“ з п. Маклаковим і компанією. Автори меморандумів знали про це, — чому не оперували власними іменами, а вжили імени переносного, ображаючи чоловіка, заслуженого перед українським народом?

Д. Антонович, коли не лічити випадків в його особистому життю — позики фінляндському послові державних грошей (десять тисяч італійських лір?) на північне оддавання *) та „п'яного танцю“ ранком по головній улиці Риму на очах у всіх, повертаючи з реставрації в товаристві п'яних дам — та це може случитися з кожним) одразу правильно повів свою роботу як Голова Місії при італійському Урядові. Він перший був з послів, котрий мав сміливість одверто заявити, що ворогами українського народу є москалі, в якому б вигляді вони не приходили на Україну. Чому не названі ті добродії, котрі „іменем українського народу“ заявляли, що боротьба ведеться тільки проти большевиків, а що до закінченню її ми, мов, завжди порозуміємося з московським народом, ц. б. з його провідниками. Д. Антонович національні інтереси самостійної держави ставив вище всього і цею стежкою йшов без всяких хитань та тих чи інших збочень.

Що до військової політики. „Начальником Штабу Дієвої Армії і Начальником Генерального Штабу був прапорщик австрійської служби, неукінчений агроном, от. Мельник“, — так він був на тих посадах. Але забули, що це був той самий от. Мельник, котрий, як начальник штабу Січових Стрільців, з Білої-Церкви виступив проти гетьмансько-московських генералів (Долгорукових, Келерів і К^о) під командою от. Петлюри, не боючись їх досвіду, тоді, коли добродіям, підписавшим меморандуми, і не снилася перемога „петлюрівських бандитів“. Це той самий от. Мельник, котрий, з зімною кровію в най-

*) Пізнійше наш посол М. Василько навязав переписку з фінляндським послом з проханням повернути позичені гроші. Боржник менче як половину позичених грошей повернув, а решту одлічив за утримання пле-мінниці п. Антоновича.

трагічніші хвилі державно-політичного життя, не губився, не тікав, як це робили панове Шемети, Ковалевські, Колларди і багато, багато інших, а своїм організаційним хистом і здібностями поставив як зразкову частину осадний корпус Січових Стрільців в Києві, а серед військового хаосу намагався завести систему та порядок військовий. На цих посадах він здубув собі повагу своїх підлеглих, де були й старшини генерального штабу,—як от. Сінклер, полк. Капустянський, полк. Безручко, Отморштейн, полк. Сальський і Петрів, от. ген.-штабу Ярошевич і от. Дельвіг і багато других. Безумовно чесний чоловік і посідаючий організаційні здібности.

„Помішником його — поручник військового часу, мало дисциплінований, брутальний й мало освічений от. Тютюнник (Василь — О. Д.) Не поручник, а кадровий старшина і підполковник. Наші старшини генерального штабу казали, що це був безумовно цікавий тип військового самородка. До його оперативних заряджень прислухались завжди й старшини генерального штабу. За різкий він трохи був в обходженню з людьми, зате мав сильний і прямий характер, не знаючий компромісів. Був українським шовіністом, що з гетьманського ген.-штабу приєднався одразу до повстанців. Най земля йому буде пером! (По листопадовій катастрофі хорий на тиф переїхав до Рівного і там помер). А історія українська запише його як видатного лицаря ношого народу.

„Командуючим східним фронтом — прапорщик австрійської служби от. Коновалець“. Який він мав чин за австрійської служби навіть не цікаво. Цікаво те, що іменно от. Коновалець стояв на чолі корпусу Січових Стрільців, частини котрої не мали навіть європейські дисципліновані армії по своїй організації, карности та бойовій упертості. Не можна одмовити Коновальцеві й в організаційних здібностях та природньому розумові. Його „політикування“, вертлявість, хитрість були тільки плюсами його характеру. В справах оперативних його заступали старшини ген.-штабу.

„Малоосвічений от. Даньків“ зразково поставив постачання корпусу Січових Стрільців. Нічого не вкрав, бо не доказано, скільки б його не посуджувала громадська опінія.

Питання. Яка армія не мала Данченків, Оскілков, Добрянських, Біденків, Ковенків, Ганів, Волинців, Семесенків і цікавих надзвичайно постатей як от. Божко, от. Зелений і Луценко? Яка в світі армія не мала Палієнків, Янових, Шаповалів, Волохів, Бенів? Перелістайте сторінки всесвітньої історії з царини боротьби народів за своє визволення і Ви там знайдете всіх перелічених отаманів. Вони там мають тільки другі прізвиська. Вони, а не партії, будили націю з многовікового сну до оружно́ї боротьби за своє визволення, як розуміли це, посідаючи зачаток стихії й серед стихії працюючи, і як уміли. Вони мали злочинні риси в своїх характерах, але й мали частину того, що зветься зерном національним. А партії тільки кидали гасла в народ...

Забули додати автори меморандумів, що у „неосвічених“ командирів корпусів начальниками штабів були старшини генерального штабу.

Хто ж як не Мельники, Тютюнники й інші побивали московські частини, по директивах Гугора й Клембовського (таких і большевиқи мали одиниці), в наступ ідучих? Хто боронив цілий світ від зграї московської, змінившої вонючі унучі на червоний прапор неповинною людською кров'ю заплямлений? А під прикриттям чийх багнетів, грудей — офір панове автори меморандумів утікали за кордон, правда разом з іншими відповідальними діячами? Чи хоч одна партія змагалася вплинути на „ненависних“ ім отаманів? Вся їх робота зводилася до того, щоб отаманів повернути на свій бік в своїх партійних цілях, а найголовніше — добитися од отаманів, що б вони не узнавали Головної Команди. Оскільки й Балбачан та їх провокаційні злочинні виступи цеж наслідки партійної роботи. Хіба виступав безличний Оскілко? Партія соціалістів самостійників, народних республіканців, неодповідаючих за свої чини „тихеньких“ і „спокійненьких“ та „лагідненьких“ соціалістів федералістів та майбутнього проєктуемого пре-

зидента зєдиненої України д-ра Петрушевича. Там же був і член Директорії Андрієвський. В заговорі не брав участі член Директорії Ф. Швець, зате він дуже радо брав участь в засіданнях, творячи кворум станіславовським заговорщиком. Теж саме було і з Балбачаном. Тут українська „буржуазія“ в спільці з Петрушевичем та його однодумцями через наївного Балбачана намагалася зробити переворот.

Коли ж говорити спокійно й об'єктивно про „отаманію“, про її величезні шкоди для політично-військової української справи, заглядаючи трохи наперед в умовинах нормально-спокійного розвитку — тільки тоді можемо поставити виразно питання — хто винен в плеканню „отаманії“?

В зрозумінню стихії й боротьби серед отієї стихії читач знайде відповідь на поставлене вище питання. Первопричину народження „отаманії“ треба шукати не в Петлюрі, а в атавістичних якостях української вдачі взагалі й характеру названих отаманів та нас всіх з'окрема. Степова кров бурлила, помішана з кров'ю приходячих на Україну диких і жорстоких племен.

В отих самих зненавиджених отаманів якраз і шукали весь чес впливів усі партії поза спиною Головного Отамана. Може найменше це робила партія соціалістів-федералістів, члени котрої, підчас будівництва своєї країни, „спокійно шукали московського „исправника“, щоб позволив містечковим аматорам відограти „Пошились у дурні“ після „Не въ свои сани не садись“ Островського чи якоїсь инчої московської п'єси.

Неправдою є, що у Зеленого Шинкаря, Григорьєва, Ангела та Махна завжди було більше війська, ніж війська під Головною Командою, цебто під командою отамана Петлюри.

Питання — чому названі отамани мали військо? Безумовно це є їх особиста заслуга. Але й вони, коли приходила біда, то заявляли населенню, що вони од Петлюри... Значить таки й вони петлюрівськими гаслами оперували. Ерго — спопуляризований нами усіма Петлюра був скрізь потрібний. Тільки нечесний чоловік може твердити противне.

Отаман Ангел завжди підлягав тільки Головній Команді УНР. і од неї тільки одержував директиви.

Був час, коли от. Зелений виступав проти Директорії, але чому? Тому, що його до цього намовили ліві соц.-есери і то поза спиною Головного Отамана. Теж саме було й з от. Григорьєвим та Шинкарем. Але в вересні місяці 17 числа от. Зелений прибав якраз до Петлюри за директивами і заявив, що він уже до жадної партії не належить. От. Шинкарь перед виступом намовляв (при особистій авдієнції) Головного Отамана признати ради на Україні, потім виступив проти Директорії, але в короткоту часі стратив військо, а сам з лівого есера зробився комуністом.

Виступив проти Директорії і от. Григорієв, бо йому нічого не залишалося другого робити після невдалої орієнтації Директорії на „одеску антанту“, а найголовніше — після страчення звязку з директоріяньськими військами й оточення його через большевиків. Але потім і він, виступивши проти большевиків, ішов на спіткання з військами УНР. Не дійшов до наміченої ціли, бо загинув від руки Махна, зате прибав його начальник штабу от. Ю. Тютюнник.

Не анархіст, а бандит (розумний і спритний) от. Махно дійсно оперував на власну руку, виступаючи і проти петлюрівських повстанців, і проти Денікіна і проти большевиків. Дійсно він мав багато війська, але чому? Тому, що гасло „що бачиш, то бери“ приваблювало здеморалізованих людей-жорстоких і звірів по натурі. А мало разів хіба він заявляв, що йде разом з Петлюрою? Та й він в кінці серпня 19 року посилає делегацію до Головного Отамана (до штабу волинської групи), а потім до галичан з пропозицією бити разом большевиків і Денікіна — певно під Головною Командою військ УНР.

Інша річ, що Головний Отаман дійсно не об'єднав всіх повстанців і координованими стратегічними ударами не бив ворогів, але й до цього було багато причин. Через простір нічого не вдієш, а своїми шкляними очима не пробував гипнотизувати повстанців, щоб хоч в цей спосіб і через простір підчинити їх своїй волі.

Якраз до організації й змагалася Головна Команда, але перехід Галичан на бік Денікіна, розгордіяш внутрішній — стали цьому на перешкоді.

Серед світової агонії тяжко оперувати з системами та дисциплінами в армії. Хаос і стихія! Найздібніший і найталановитіший капітан корабля не раз нічого не годен вдіяти на морі серед бушуючої стихії. Часто й густо і він іде на дно невимомимої пучини морської разом із своїм улюбленим кораблем. Нащо ж вимагати неможливого од звичайних смертних людей?

Анальогічне було й з Головним Отаманом. Та він, при всіх його недостатках, борювався якось з отією стихією. Інша річ, що він народню стихію, котра була спочатку з ним, не зумів і далі ужити її в державнім будівництві, а відтак залишився з невеликим кадром бойців, вірних ідеї УНР.

Денікин мав більше війська ніж Головний Отаман — та його ж цілий світ підтримував, а все ж таки не утримав під ударами селян - повстанців по петлюрівські успособлених.

Звичайна річ, що тільки хорий на голову буде виступати проти системи й дисципліни в армії. Вони конечні й необхідні. Але серед загальної безсистемности, особливо партійної, немає рятунку. Та це не значить що партії непотрібні. І вони потрібні, щоб в національно-самостійній державі мали провід над масами, на кляси поділеної. Одже всім разом треба йти до здобуття своєї державної хати!

Державна інспектура в армії В. Кедровського — це тема дискусійна. Большевики теж мали й мають (і цілком правильно) політкомісарів, котрі тримали фаховий елемент під доглядом комуністичним і в цей спосіб заставляли їх працювати на користь і зміцнення своєї партії. А вже наші інспектори були кращі за большевицьких комісарів, бракувало їм тільки жорстокости до наших ворогів — ідея одна. Партії звільні й інспектуру так потрібну в державних інтересах.

Головний Отаман порозгонив буржуазію, котра пішла до Денікіна — яку буржуазію, чию? Ми не мали своєї буржуазії, а чужа нам непотрібна.

Головний Отаман порозганяв військових — неправда! Партії через своїх відпоручників як от от. Греків, симпатик соціалістів самостійників, боючись конкуренції, він, як перший військовий міністр по вступі Директорії до Києва, дійсно відмовив в прийняттю на службу більше як сту старшинам генерального штабу б. рос. армії без відома Головного Отамана. Чи зле, чи добре він зробив — це також тема дискусійна. Оці самі ж старшини генерального штабу творили вже раз „українську“ армію за гетьмана.

Можна дуже легко знайти охотників для організації армії московської, польської, а для організації української — дуже тяжко. Аж по витворенню національного кадру старшин тільки справа полегшає.

Оце і всі мої короткі зауваження та спростовання. Решта закидів в меморандумах дійсно відповідало фактичному станові річей. Цієї думки була більша частина нашої чесної інтелігенції. Тепер ще скажемо по кілька слів про авторів, підписавших відомі нам меморандуми.

Жорж або, як підписано — Юрій Коллард, інженер і тенор років під 50-т. Цього досить, щоб був самостійником. Більше про нього нічого не можна сказати, хіба те, що коли він був два тижні керуючим Міністерством Шляхів, то в своєму вагон-сальоні возив аж 5-ть машиністок. Мав одружитись — так от, щоб був відповідний вибір. І таки на одній з тих машиністок він дійсно й одружився і прибув до Варшави.

Андрій Ливицький, будучи сумнівним соціал-демократом (в цей час він був соціал-демократом постільки, поскільки це було в його інтересах або коли його починав точити соціалістичний черв'як) і дбаючи про єдиний демократично-національний фронт, дав йому трохи грешей, на які інж. Коллард доїхав до Відня, де і засів безповоротно як в персідський бест.

Олександр Ковалевський. Неукінчений студент петроградської пол-ки. Утік од мобілізації. Мали поставити під військово-полевий суд. О. Ковалевський всім оповідав, що то його як видатного члена опозиційної партії в цей спосіб переслідують. Дуже ревно допомагав Оскілкові сісти на гетьманський престол, укладаючи різні пляни та возхваляючи в пресі Оскілка в безбожний спосіб ганьблячи Уряд от. Петлюри. По зліквідуванню Оскілковської авантюри утік до Тарнополя і там найшов схоронення під крилом Тарнопольського окружного коменданта д-ра Цюкана. Того самого Цюкана, котрий нахально бреше, що Головний Отаман з ним радився — „чи не заложити собі на голову корону“ *). О. Ковалевський і тут не втихомирився. Співпрацював в місцевій газеті й останніми словами паганив і Головного Отамана, і правительство УНР. Особливо він мав повні відра помий в той час, коли тимчасово ставка Головного Отамана перебувала в Тарнополі. (Див. газ „Українська Справа“, „Українське Діло“ та „Українські Вісти“).

Дмитро Курило. За кумпанію підписав меморандум. Хто він такий по своєму соціальному становищу — не мається відомостей. У всякім разі ніколи не казав, що він доктор. Здається, що носив окуляри чи пенсне. Тоді ще вінне був од „методистів“. І все.

Сергій Шемет. Все плакав і плаче за Скоропадським... А як йому хто починає доказувати, що порядному чоловікові сором навіть і пригадувати за Скоропадського, то він заявляє разом з своїми однопартійцями, — і хлібороби демократи піднімали повстання проти Скоропадського... Один Ливицький, як родич, умів з ним говорити. І Петлюру признавав, але тільки на гетьманському престолі і без чумарки. Не злий чоловік і чесний.

Всі вони разом, після розмови з „хитроумним Одисеем“ Ливицьким, а особливо після підкріплення грішми, змякли.

Але всі вони були й цінними для української справи. Інж. Коллард по своєму фахові, О. Ковалевський, як талановитий безумовно журналіст і з великою ініціативою, по своєму, С. Шемет, хоч і не самостійний в своїх думках—і для нього можна було б підшукати відповідну роботу. І Д. Курило цінний чоловік, як, хоч і маленький, але сумлінний урядовець під добрим доглядом людини з твердою волею.

Заслугою цих людей є те, що вони здобулися на сміливість сказати правду у вічі й більш-менш правильно змалювали тодішній період нашої боротьби. Їх документи—цінні документи для історії.

Всі вони потрібні і цінні люде для держави, але кожний на своєму місці і по своїй спеціальности.

Вся біда наша й нещастя були в тому, що в міністри, здебільшого, йшли люде неподвідні, мало освічені, не далекозорі, не маючи елементарних понять про методи державного будівництва, — для міністра та ще без парламенту не досить було й буде одного партійного ярлика. Теж було й серед вищих та нижчих наших урядовців. Така ж вакханалія була й у війську.

Зірвавшись з ланцюга, всі кинулись будувати державу, кожен на свій лад і по своєму пляну. Всі рвались тільки на „урядові вершини“. Всі говорили, говорили до перевтоми, радили, приказували... А найкраще було б бути кождому на своєму місці в залежности від своїх сил і здібностей, а всім разом, єдиним національним фронтом на всіх ділянках життя державного працювати над закріпленням здобутого революційним шляхом в самостійній Українській Республіці.

*) Д-р О. Назарук — „Рік на Великій Україні“ ст. 251.

Та так буде. Помилки минулого навчать людей — що треба робити, а майбутнє покоління — як не треба робити...

Оце гірка правда. Причім же тут Головний Отаман, Уряд, Галичане?... Всі винні і всі мусим разом одпокутовувати за свої гріхи й помилки. Єдиний національний фронт оце стежка до землі обітованої. Серед самої найнесприятливішої ситуації й при тимчасовій перемозі нас ворогами мусимо витворити нові гасла, щоб ними запалити наш народ до дальшої визвольної боротьби. Ітелігентам шестидесятих років — в думках і чинах — московської культури чи австріяцької не мусить бути серед нас місця...

Далеко ми одійшли від нашої теми. Отож ми спинилися на тому, що чужосторонці домагалися документів про те, хто саме підтримує Головного Отамана. Якраз і наспіли подані вище документи та їх не можна було доводити до в'дома прохачів. Давалося тільки потрібне.

Член Директорії А. Макаренко, сидючи в Кракові і довідавшись про подання меморандумів та маючи й своїх багато болячок, од 9.XII. писав до Головного Отамана:

„Дорогий Симоне Васильевичу! Сьогодні прибув до мене свояк п. Тулюпи п. Назаренко і повідомив про те, що Ви в Варшаві. Хотів би Вас бачить, але це неможлива річ, бо мені не можна їхати до Варшави, — а Вам незручно їхати до Кракова. Сьогодні о 7³⁰ у вечері я мав вийхати до Львова, але телер викликаю пана Мироновича або Крушинського до Кракова для того, щоб передать Вам офіційне справоздання і від'їду вже завтра 10-го. Дальше не буду ждять у Кракові, а піджду у Львові, як сповіщав Вас депешою від 6.XII. через Голову Місії п. Лівницького. Що трапилось зо мною і Ф. П. — Ви певно знаєте. Після того я примушений негайно подать Вам заяву про залишення праці в Директорії і перетворившись, таким способом, в звичайного обивателя оселиться на „житіє“ в маленькому місті. Я передумав усе і ніякі мотиви і доводи не можуть змінить мого рішення. Думаю однак, що це буде якраз на руку тим недостойним діячам, що розпочали поход проти нашої поїздки за кордон тай взагалі чи потрібен я як член Директорії на далі, бо ситуація така складна, що самі мудрі й рішучі заходи Директорії можливо не допомогли б виправить на другий бік наш державний корабель. Не хочу спиняться над тим, що було. Був гарний -- героїчний період, коли правила Директорія, і був період поганий, коли Директорія попала „в плененіє“ двох Це-ка.... Все було, але не було ще такого сорому для мене, який довелось мені пережити в цей останній період діяльності в дорозі з 16.XII. по цей день. Місія, призначена Директорією, вживала заходів і рішучих, щоб не пропустити членів Директорії за кордон. Це є факт. І от яке може быть відношення до нас з боку польського уряду, коли Місія прохає його допомоги затримать нас у Польщі? Звичайно виявляється відповідне відношення. Дійсно, справедливо пише тутешня преса, що на Україні хаос, бо подібні з'явища найліпше характеризують хаотичний стан самого Верховного Уряду. Це так і ніякі крутіства та пояснення представників Місії не можуть перекрутить фактів.

„Так от чаша переповнилась і я мушу припинити кумедянство: Директорії фактично нема, бо ми з Ф. П., вийхавши з України, передали Вам повноту представництва, а тепер, щоб припинити „обльовування“ з боку „вірноподданних“, та ще свідомих, партійних людей мусимо зректись своєї участі в роботі. Не знаю як буде реагувать Ф. П. Швець, а я роблю так, як велить моя совість.

„Боюсь висловить Вам свої побажання, бо не знаю дійсного стану річей. Хотів би лише порадить Вам очистити атмосферу у Варшаві. Не допускайте до відповідальної роботи тих осіб, що вже досить скомпромітували себе політично - грошовими авантюрами. Не вже п.п. Шемети та Колларди можуть відігравать рішачую ролю в наших мирних переговорах з Польшею? Не вже Ви згодитесь утворити такий кабінет, який буде ними складено? Борони Вас Боже!! Не компроментуйте себе, Ви людина, що потрібна, і наперед, а угода з подобними дільцями уб'є Вашу славу. Виходи з теперішнього стану безумовно є, тільки не рвіть з правдивою демократією. Це переходова доба, збережіть дух.

„Надіюсь чесні люди правдиво поінформують Вас про те, що діється у Варшаві. Жду п. Крушинського для передачі Вам офіційної заяви.

Усього доброго. Привіт Варвари Івановни. Ваш А. Макаренко“.

4. Галицька Національна Рада протестує проти декларації 2 грудня, а Диктатор Петрушевич та його однодумці й далі орієнтуються на Денікіна.

Диктатор Петрушевич, приїхавши до Відня, негайно скликав збори членів Української Національної Ради, перебуваючих у Відні на еміграції, для обговорення політичного становища, утвореного на Україні подіями кінця 1919-го року. Сюди прибув з Парижа й д-р В. Панейко, заступник Голови Делегації УНР. та Державний Секретар Закордонних Справ ЗОУНР.

Довідавшись про подачу декларації 2-го грудня польському Урядові, Нарада постановила внести протест. Про свій хід нарад оголосила в „Українському Прапорі“, ч. 1. з 6-го січня 1920-го року такий комунікат:

„По причині приїзду до Відня Президента Української Національної Ради д-ра Евгена Петрушевича і державного секретаря д-ра Василя Панейка, відбулися наради збору членів Української Національної Ради, пробуваючих у Відні, під проводом Президента д-ра Евгена Петрушевича в днях від 9. до 17. грудня 1919.

„Наради розпочав Президент д-р Евген Петрушевич своїм звітом, по чім д-р Василь Панейко представив справу статута для Східної Галичини. Відтак на підставі отсих звітів переведено дебату про наше теперішнє державно - правне становище та в сій дебаті всі бесідники згідно ствердили, що однодушним змаганням всего українського народу, без ріжниць партій і областей, є: сполученне всіх українських земель в одній самостійній і суверенній українській державі; -- що натомість всяке розділюванне українських земель та прилучуванне їх частин до інших держав уважають шкідним для українського державного права, як також взагалі для будучности українського народу, — та, що Українці Західної Области хочуть ділити долю з Придніпрянською Україною і з нею разом злучитися в тій державно - правній формації, яку виборє собі український нарід в отсій світовій війні.

„Супроти послідніх подій постановлено заложити рішучий протест проти декларації п.п. Андрія Лівницького і тов. у Варшаві в справі зречення Східної Галичини в користь Польщі.

„Дальше вирішено внести державно - правне застереженне проти предложеного Найвищою Радою Мирової Конференції в Парижі статута для Східної Галичини“.

Від 11-го грудня 1919 року „Український Прапор“, ч. 36 з 16 грудня подав отсю основну точку протесту, підписану д-ром Петрушевичем, як Президентом Української Національної Ради:

„Іменем Західної Области Української Народньої Республіки, себ - то Східної Галичини та Північної Буковини, має право заявлятися правосильно тільки її власне легальне представництво та її власна легальна власть, які існують до сьогодні та своїх прав у нічию користь ніколи не зрікалися, зваживши, що постановою репрезентаційно - законодатного тіла Західно - Української Народньої Республіки, а іменно Національної Ради з дня 3 січня 1919., як і постановою Директорії Української Народньої Республіки з дня 19. січня 1919. тільки заповіджено евентуальну злуку обох українських Республік, застерігаючи рівночасно сими актами виразно, що „аж до часу скликання всеукраїнських установчих зборів законодатну власть на території Західно - Української Народньої Республіки, себ - то на території Східної Галичини та Північної Буковини виконує Національна Рада, а езекутивну власть правительство тої ж Республіки, установлене Національною Радою та перед нею відповідіальне“. Згідно з сим може правосильно заявлятися що до території Західно - Української Народньої Республіки та що до її відносин, а зокрема що до границь супроти Польщі, тільки згадана Національна Рада та установлене нею правительство Західно - Української Народньої Республіки.

„Становище повисше відповідає теж принципіально дотеперішньому становищу Найвищої Ради Аліянтів у Парижі, яке так названу Східну Галичину вважає як окрему державно - правну одиницю“.

Д-р Михайло Лозинський в своїй надзвичайно цінній праці („Галичина в р.р. 1918-1920.“) на сторінці 204 писав:

„Коли в справі зречення Галичини Місією УНР. в користь Польщі збори членів

Української Національної Ради заняли таке ясне становище, то становище зборів у справі переходу галицької армії до Денікіна офіційний комунікат покрив тайною.

„В дійсности за тою тайною крилася орієнтація більшости національно - демократичних політиків на той шлях, який промостила галицька армія. Свідчать про це самі наради *), свідчить політичний напрям „Українського Прапора“ **) і свідчить передовсім дальша акція Панейка в Парижі, до якої він, очевидно, мусів дістати уповажненне в Відні“.

5. „Український Національний Комітет“ в Парижі та висновки. В той час як на Україні сталася величезна українська трагедія — галицька армія, що поруч з наддніпрянською билася за визволення України з червоними москалями — большевиками та добровольчою армією ген. Денікіна, зрадивши великоукраїнську армію, перейшла на бік останнього в той час, як рухнув спільний боевий український фронт, як наддніпрянська армія і Правительство впопихах відходили на Старокопчанів та Любар, — як прийшла листопадова катастрофа, — як вороги надвигалися з усіх боків—Денікин з півдня, большевики з півночі, а поляки з заходу, тоді, як наша армія здобулася на вікопомний чин— орлом і соколом, огнем і сонцем ішла в запілля ворогів, — як Головний Отаман сидів уже в Варшаві, а Диктатор Петрушевич з своїми єднотомцями радив у Відні утворився в Парижі 19-го грудня 1919 р. „Український Національний Комітет“.

Цей Комітет являвся безумовно продуктом московських заходів Маклакова, Сазонова й других як хитрий і зручний маневр до розбиття соборницько - самостійницьких змагань українських представників на Міровій Конференції в Парижі. Думка дуже хитра і удар правильний було направлено проти українців. Не розумів тільки цього Панейко, так легко давши себе зловити на московську удочку. Майже кожний день ця справа стояла на порядку денному при побаченнях Панейка з Маклаковим. В. Панейко, цілком поділяючи погляди на цю справу Маклакова, все ж ще вагався над утворенням названого комітету, не маючи апробати Диктатора.

Та скоро відомі вже нам випадки допомогли розв'язанню Маклаковсько - Панейковських замірів що до „врятування української справи“. До Відня ж прибув Петрушевич — туди ж прибуває і д-р Панейко. Звіти, вироблення протесту, інформації й апробата Диктатором негайного заложення в Парижі „Національного Українського Комітету“.

В. Панейко, після повороту з Відня до Парижу, з наказу д-ра Петрушевича виходить зі складу делегації УНР. і закладає окрему делегацію ЗОУНР. для окремого заступництва Галичини перед Міровою Конференцією. Щоб паралізувати діяльність нашої делегації В. Панейко та п. Томашівський вирішили негайно творити Комітет. А щоб цьому Комітетові надати більше авторитету, до його складу мали увійти не тільки галичане, але й наддніпрянці. З цією метою п. Томашівський увійшов в переговори з деякими „наддніпрянцями“, в тому числі й з Моркотуном, б. секретарем ген. Скоропадського.

Москалі, довідавшись від Моркотуна, що Панейко має апробату Диктатора на утворення Комітету, з свого боку почали вживати всіх заходів щоб ця думка як найскорше була здійснена. Вони обіцяли підтримувати Комітет морально та матеріально. Обіцяли також добитися від союзників і признання Комітету як офіційного органу українців за кордоном, обіцяли також і велику платню членам Комітету. Не справа, а гроші забили памороки людям.

*) Віденська „Боротьба“ (ч. 6 з 12. марта і ч. 7—8 з 3. квітня 1920.) подала про наради звіт, яке, хоч очевидно тенденційне, однак не оставляє сумніву що до основної думки нарад: зневіри в самостійницьку ідею і орієнтації на протибольшевицьку Росію на платформі федерації.

**) Статті д-ра О. Назарука (ч. 3 з 13 січня 1920.), д-ра Е. Левицького (ч. 4 з 16 січня 1920.), д-ра Л. Цегельського (ч. 5 з 20. січня 1920.), передруки з „Козацького Голосу“, органу галицької армії, де різними способами доказується політична нешкідливість або навіть корисність переходу галицької армії до Денікіна й авальогічної політичної орієнтації; далі підпирание парижської акції Панейка.

Сам д-р Панейко в „Українському Прапорі“, ч. 39 з 11-го липня 1920 року так писав про утворення „Українського Національного Комітету“ в Парижі:

„Коли на склони 1919 року, після кількох разів (почавши від мая 1919.) заяв представників Петлюри про „desinteressement“ в справі Східної Галичини, було ясно, що нічого Галичанам робити в петлюрівській делегації; коли крім того всім стало очевидним, що наша тісніша вітчизна Галичина, як і інші західні українські землі, єдино тільки тоді може числити на рятунок від загиби в польській армії, коли повстане могутня східно-європейська федерація; коли стало й певним, що хоч би й повстав такий якийсь час вирвався з польської ласки якийсь український вазальний „буфер“ коло Винниці чи Бердичева, то він своєю безсмертністю тільки припечатав би нашу безнадійність; коли, одним словом, нашим обов'язком було вибирати з двох лиш менше, — тоді зголосився до одного з членів тутешньої галицької української делегації бувший секретар гетьмана п. Моркотун, людина певне не більше „реакційна“ від переважної частини представників „соціалістичного Уряду“ Петлюри і не більше „обмосковлена“ ніж добра половина т. зв. свідомих Українців. П. Моркотун мав широкий плян: з усіх проти - петлюрівських і невольницьких українських елементів зорганізувати загально - українську політичну організацію на засаді з'єднання цілої української етнографічної території в українську державу, сфедералізовану з Московщиною й іншими державами, які виникли на розвалинах царської Росії. Нашій делегації предложив п. Моркотун вступити в склад пропонованої ним загально - української національної ради. Предложенню сьому я рішуче спротивився з мотивів не засадничо - політичних, а з тактичних і з особистих. Тільки по довшій опорі згодився я, щоб засновано не якусь національну раду, а скромний приготувчий комітет, та щоб у склад його вступила не делегація, а хіба поодинокі її члени. Все те під категоричною умовою, що ініціатор придбає для справи в часі найкоротшим придніпрянських українських діячів відомих українських партій, з відомими в українстві іменами. Поки це не станеться, комітет мав остатися неуконституованим (назначено тільки секретаря) та виявляти з себе незв'язані сходини чи наради, а не дійсну організацію. Таких нарад було всього кілька на початку сього (себ - то 1920) року — переважно без моєї участі. Згодом Галичини здержалися від тих нарад взагалі, а незабаром, не хочачи далі піддержувати фікції, ми всі формально з комітету виступили“.

2-го січня 1920-го року відбулися перші загальні збори Комітету. До його складу увійшли: п.п. Панейко, Томашівський, Петрушевич Іван, Кульчинський, Петрушевич (син Диктатора), Білик, Моркотун і Цитович.

На перших загальних зборах Комітету було ухвалено:

1. Звернутися з проханням до російського посольства у Парижі, щоб воно вжило всіх заходів що до визнання Комітету, як офіційного українського представництва за кордоном;
2. Розіслати заяву Комітету всім міністрам союзників і всім видатним політичним діячам;
3. Оголосити заяву Комітету на засіданню т. зв. „Совѣщанія федеративныхъ Правительствъ“, для чого вибрати делегацію з трьох чоловік;
4. Помістити через агенство Гаваса телеграму про виступ галичан та наддніпрянців зі складу делегації на Міровій Конференції;
5. Політичну програму Комітету поки-що не виробляти, з огляду на постійну зміну біжучих політичних умов, а тільки заявити про те, що Національний Український Комітет добивається і буде добиватися федерації України з єдиною і неподільною Росією.

Секретарем комітету збори обрали Білика. А головою пізніше було обрано Моркотуна,*) хоч де-який час спочатку як голова К-ту виступав п. Панейко.

„Український Національний Комітет“ в Парижі, після своєї внутрішньої організації, почав одразу робити політичні виступи. Одним з таких виступів було повідомлення

*) Моркотун з роду українець, але русифікований. По українські не говорить. Жив в Петербурзі і там заледви скінчив юридичний факультет. В 1917-му році переїхав до Жіва (на ловлю щастя й чинів) і разом з А. Галіпом та Шумицьким брав участь в організації тов-а „Молода Україна“, основою якого була псевдо-масонська ложа. Пізніше одїхав до Стокгольму, звідти знов повертає до Києва і за Скоропадського робиться секретарем останнього. З поваленням Скоропадського тікає до Румунії, а звідти переїздить до Парижа.

Прибувши до Парижа, він зачинає ходити до всіх членів нашої делегації на Міровій Конференції. Дуже часто можна було бачити Моркотуна у п. Шульгина, котрому не раз доводив, що весь час підтримував ідею самостійности України, але Скоропадський його не послухав. В Парижі він де - який час виступав як співробітник А. Галіпа, допомагаючи йому працювати для української справи в масонських ложах. Рівночасно він страшенно хотів попасти секретарем в парижську делегацію, але ні Сидоренко, а ні Тишкевич його не прийняли (хоч може й даремно, бо приймавши його навіть на маленьку ролю — в цей спосіб можна було унешкодливити авантюриста). З часу ж оголошення ним в протибольшевицькій газеті Бурцева „Cause Commune“ заяви проти Петлюри як „зрадника Росії“ виступає як платний московський агент. Про зміст названого листа довідаємося з розділу — „Документи“.

французського Уряду та всіх чужих представництв в Парижі, до всіх політичних груп та видатних осіб про утворення Комітету та про його декларацію. Все це виглядало так:

„Париж, 5 січня 1920 р.

Ексцеленція!

„Маю честь переслати Вам при сім декларацію Українського Національного Комітету, який утворився в Парижі 19 грудня 1919., як також витяг з декларації, зложеної Галицькою Делегацією гр. Тишкевичеві, президентові з'єдиненої Української Делегації.

„Будьте ласкаві, Ексцеленціє, прийняти вислови мого високого поважання

За Президію: Томашівський“.

„Париж, 19 грудня 1919 р.

„Політична криза, яку переходить тепер Україна, покликала до життя по-за границями краю новий орган української ідеї: Український Національний Комітет. Його утворення є логічним вислідом отсих фактів: по-перше теперішня Українська Делегація, після виходу делегатів галицьких і де-яких делегатів російської України, перестала репрезентувати правдиві почування і змагання української нації; по друге Директорія і її Правительство, з одного боку нарушивши принцип інтегральности української території і з другого всупивши в союз з російськими большевиками, втратили політичне й моральне право, щоб їх уважати за українську національну владу. До хвилі, коли буде утворене нове Правительство Східної України і правильна закордонна українська репрезентація, Український Національний Комітет вважає себе покликаним бути тимчасово представником і оборонцем національних інтересів України перед міжнароднім політичним світом.

„Своє віроісповідання бачить Український Національний Комітет у повнім воскресенню України в етнографічних границях, з'єдиненої в федеративній формі з могутною Росією.

„Програма Українського Національного Комітету, як також поклик до земляків, будуть оголошені незабаром.

„Генеральний Секретаріят Українського Національного Комітету, під дирекцією п. д-ра Кирила Білика, знаходиться в Парижі, 5 bis, rue Henri-Martin.

Білик, генеральний секретар“.

Далі слідував витяг з отцієї заяви Панейка про вихід з делегації УНР. в Парижі (од слів „Стоючі“ і до кінця):

„Париж, 16 грудня 1919 р.

Високоповажаний пане Президент!

„На основі уповаження Шефа Західно-Української Республіки з дня 10 с. м. маю честь в імені уповажнених Державним Секретаріятком членів Делегації подати Вам до відомости отсю заяву:

„Стоючі на становищі єдності всіх українських земель як найважнішого політичного принципу сучасної політики українського народу, і бачучи будучність української нації тільки в організації всіх позитивних культурних і соціальних сил її, п'ятуємо з обуренням факт віддання актом з дати: Варшава 2 грудня 1919. західно - українських земель у польську неволю Правительством Директорії, яке своїми большевицькими наклони і терором супроти творчих сил народу виявило повну політичну нездарність і шкідливість, — та наслідком сього виступаємо сі складу Об'єднаної Делегації.

„Прошу Вас, Високоповажаний пане Президент, прийняти запевнення глибокої до Вас пошани

Д-р Василь Панейко“.

Вчитуючись в ці документи хіба прийдем до переконання, що твердження д-ра Панейка про Комітет, що він мав бути тільки „скромним приготовчим комітетом“ і що по

зорганізованню зостав „неуконституований“ певно розраховано було для неграмотних людей. Грамотний же чоловік, перечитавши ці документи, скаже, що творилася цілком нова і цілком закінчена організація, яка позбавляла права Директорії, Правительства та Парижської Делегації УНР. виступати в імені українського народу і перебірала на себе місію — бути „представником і оборонцем національних інтересів України перед міжнароднім політичним світом“.

Одже після цього всього було ясно, що основоположниками „Українського Національного Комітету“ в Парижі були члени галицької делегації — я.п. Панейко, Томашівський та їх одноступці. Зрештою це підтвержує й сам Панейко, кажучи, що Комітет зложено тільки тоді, коли він згодився на участь членів галицької делегації в складі названого Комітету. Сам Панейко признається, що між придніпрянцями з членів Комітету не було ні одного відомого партійного діяча з відомим українству іменем. Зі сторони „придніпрянців“ до складу Комітету входили відомі вже нам „малоросійські“ жулики. Політичну марку Комітетові дали безумовно галичане, бо навіть же президію Комітету репрезентував п. Томашівський.

Утворений Комітет негайно приступає й до переведення в життя відомих уже нам постанов його загальних зборів від 2-го січня 1919 року.

По першому пункту цих постанов Комітетові, не дивлячись на всі запевнення російського посла в Парижі Маклакова та ретельну допомогу Сазонова не вдалося досягнути його визнання, як офіційного представництва за кордоном. Французський Міністр Закордонних Справ Пішон не признав Комітету і заявив, що останній не має жадних уповноважень від свого Уряду, а що з офіційним представництвом українського правительства його Міністерство перебуває в постійних зносінах.

По другому пункту було розіслано заяву Комітету, але й вона жадного вражіння не зробила. І на цю заяву Комітету французські політики подивилися, як на внутрішні непорозуміння в українській делегації.

По третьому пункту — було обрано комісію в складі п.п. Панейка, Томашівського та Моркотуна. Ця комісія явилася на засідання московського так званого „Совѣщанія федеративныхъ Правительствъ“ і відчитала заяву Комітету, досить зімно прийняту москалями. Зате п. Савінков від імени „Совѣщанія“ дякував комісії за те, що „вона нарешті стала на певний політичний шлях і надалі піде поруч з росіянами в боротьбі зі зрадниками Батьківщини — сепаратистами“.

Рівночасно Комітет почав вести агітацію серед українців для збільшення своїх членів. В січні місяці 1920-го року до складу Комітету вступає б. діяльний співробітник Скоропадського Могилянський.

Найбільше свою акцію розвинув Комітет в травні місяці 1920-го року, коли рознеслися чутки про заключення польсько - української угоди та про успішний маневр польсько-українських військ на правобережну Україну. Москалі перелякалися. Вони побачили, що починає здійснюватись ідея зміцнення й відбудови самостійної України. Москалі, забивши тривогу, організованим фронтом змагаються перешкодити в роботі українських „сепаратистів“. „Общее Дѣло“ Бурцева було переповнена ріжними інсинуаціями по адресі Головного Отамана та наших закордонних представництв. І тут для своєї провокаційної роботи тягнуть і завмерший перед цим Комітет в Парижі. Москалі видають Комітетові величезні гроші спеціально для пропаганди проти українських визвольних змагань. Комітет негайно окріп і поповнюється новими членами. До його складу входять — адмірал Максимів (б. міністру Морських Справ за Скоропадського), відомий авантюрник Курдиновський (хоч навіть і він з часом вийшов зі складу Комітету), В. Кочубей (голова союзу земельних власників за Скоропадського) та Вишнівський (тов. мін. внутр. справ І. Кістяковського теж за Скоропадського).

За московські гроші Комітет почав видавати свій бюлетень французською мовою п. н.— „Bulletin du Comité National Ukrainienne“. В першому ж числі цього бюлетеня від 3 травня 1920 року Комітет виявив своє „кредо“, де було уміщено також і програм його та декларацію.

Програма комітету виглядала так:

1. Бажаючи висловити волю великих мас українського народу і пригадуючи боротьбу, якою визначився український народній рух проти централізму царів, Національний Український Комітет буде змагати до встановлення демократичного республіканського федеративного устрою в майбутній великій та могутній Росії.

2. З'єднання всіх українських земель під одним спільним місцевим Урядом, з'єднана Україна є частиною єдиної федеративної Росії.

а) Визнаючи установчі збори від всієї Рорії і постійний репрезентативний орган, складений з представників національностей і автономних провінцій, Укр. Нац. Комітет буде домагатися права України мати свій місцевий Сойм.

б) Адміністрація місцева під керуванням місцевого міністерства.

в) Армія, фльота, закордонна політика, фінансова і міжнаціональна централізується і керується через органи від всієї Росії.

г) Скасування всякої системи таможень, відділюючих федеративні провінції Російської держави.

3. Повне рівенство всіх національностей, що заселяють Україну.

4. Офіційною мовою державною є мова російська; для внутрішніх зносин в судах та школах на Україні мова російська має тіж самі права, що мова українська.

5. Вся земля селянам; визнання доконаного під час аграрної революції факту узаконення фіксацій і розподілу землі між селянами. Збереження принципу власности з фіксацією максимума земельної власности.

6. Комітет бачить запоруку мира в Східній Європі і єдиний спосіб, щоб уникнути її збільшення, в солідарній політиці всіх Славян.

„Зі славянського становища германізація України є небезпекою, усуненою тепер, яка одначе на будуче не втратила свого небезпечного характера.

7. Боротьба проти большевизму, так само як проти сепаратизму, які є рухами деструктивними і протисупільними“.

А декларація Комітету була складена таким чином:

„Український Національний Комітет, беручи на себе оборону інтересів українського народу до організації репрезентації української за кордоном, регулярно вибраної, енергійно протестує проти так званих петлюрівських делегацій (представників партії Петлюри, центр яких у Варшаві). Ці делегації розпоряджаються долею українського народу з метою відділити його від Росії. Вони провадять клерикальну політику, аби поработити Україну Ватиканові, і змагаються великі землеволодіння на Україні закріпити за католицькими магнатами. Вони підписують різні політичні умови і заключають торговельні договори від імени майбутньої України.

„Базуючись на програму чисто республіканському і демократичному і вбачаючи майбутнє України і Росії в єдності і співпраці з демократією в Союзі Народів, Національний Український Комітет не може знести політики реакційної інтриги з Ватикану та монархічної Німеччини, які створили і підтримують український сепаратизм.

„Національний Український Комітет рахує своїм обов'язком попередити, що жадна згода чи то політична, чи то торговельна, підписана петлюрівцями, не буде вважана за дійсну майбутнім законним урядом України“.

Одже п. Панейко, Томашівський і др., як бачимо, зріклися самостійности для свого народу в угоду москалям і разом з московськими платними агентами „будували“ собі нову Батьківщину без волі й згоди на це українського народу. „Единая федеративная т. е. усовершенствованная недѣлимая Россія“, — як писала щоденна московська газета „Россія“, характеризуючи принцип федеративности для відбудови границь дореволюційної Росії, що особливо горяче попірала „Український Національний Комітет“ в Парижі, — таким шляхом кувалося щастя для України. Найгірше як політично-нечесні люде й обмежені крамарі по вдачі бралися за провід частини народу одної великої української нації...

Деклярація Комітету спочатку зробила дуже неприємне вражіння для української справи серед французських політичних кол. Та п. Тишкевич, зрозумівши шкідливість Панейківсько - Моркотунівської декларації для України, зараз же приступив до паралізування отого неприємного вражіння. Де тільки можна було п. Тишкевич подавав правдиві інформації про склад Комітету, а також дав інтерв'ю в парижських газетах про політичне, фінансове і економічне становище на Україні та про політику Уряду УНР, — все це внесло певне заспокоєння.

Підчас засідання Мирової Конференції в місяці травні в Сан-Ремо і в місяці липні в Спа, де, як сподівалися, мало бути розв'язано східне питання, а тим самим і українське, представники „Національного Українського Комітету“ закидали членів конференції своїми меморандумами та деклараціями, перешкоджаючи в роботі нашій делегації. І тут найбільш діяльним і всюди поспіваючим був московський агент Моркотун.

Подивимся тепер як поставилася урядова галицька преса до повстання активної „Українського Національного Комітету“ в Парижі.

23-го грудня 1919 року „Український Прапор“ в ч. 38 приніс статтю автора Т. — „Важні перебіги у Парижі“, де повідомлялося про виступлення Галичан з делегації УНР. на Мирову Конференцію та заповідалося також і виступлення де-яких придніпрянців. А далі читаємо отці слова з підкресленою урядовою брехнею Диктатури: „В зв'язку з сим утворився тут „Український Національний Комітет“, зложений із заступників усіх українських земель, який репрезентуватиме провізорично цілість української справи перед політичним світом“.

20-го січня 1920 року той-же самий „Український Прапор“ умістив вищенаведену декларацію, однак пропустив уступ про з'єдинення України з Росією. Певно галицькі дипломати побоялися відкрити правдиве політичне обличчя Комітету.

Не менче цікаво й те, як реагувала опікунча московська преса після утворення й приступлення до роботи Комітету.

10-го січня 1920 року в ч. 78 газета Бурцева „Cause Commune“ писала, що зложення Комітету є „наслідком переходу галицьких частин до Денкіна“.

21-го січня 1920 року в ч. 27 газета „Россія“ в статті О. М. „Голось Галичанина“ писала:

„Тепер і сей останній розділ, який існував між галицько - російським населенням, треба віднести до історії. Момент переходу галицького війська на сторону добровольчеської армії був моментом кінцевого об'єднання всіх галицьких сил що до політичної орієнтації. Представник галицького війська заявив з приводу цього переходу співробітникові „Одесских Новостей“, що сей перехід „зовсім відповідає настроям і бажанням як вояків і команди галицького війська, так і широких кругів галицького населення, яке давно змагає до зближення близьким йому по крові й духу російським народом“. Після цього наступив вихід членів галицько-української делегації, зі складу Місії гр. Тишкевича і заява її представника, яка підтверджує змагання всього галицького населення до злуки з Росією. Для характеристики настрою я міг би навести слова одного з визначних представників українського руху в Галичині, який недавно заявив, що при виборі між Великою Польщею і Великою Росією сторонники українського руху в Галичині без вагання заявляються за Велику Росію навіть в тім випадку, коли б та Росія не була Росією демократичною, а Росією 1876 року (рік видання акту Юзефовича про обмеження прав малоросійської мови)“.

В січні місяці 1920 року Диктатор Петрушевич, переконавшись остаточно „в нездатности української інтелігенції до будування самостійної держави“, прибув до Парижа для розмов з московськими кругами. Його оточення у Відні хвалилося, що Диктатор таки серйозно захопився ідеєю федерації галицької землі з Росією. Те ж саме можна було чути й з уст Панейка, Моркотуна та кол Маклакова в Парижі. Через це і Комітет надавав велике значіння приїздові Диктатора до Парижа. Комітет гадав і був переконаний, що Диктатор апробує всю діяльність галицької делегації та урядовим актом заявить, що бувші землі Австро-Угорщини прилучаються до єдиної, федеративної Росії. Москалі вже тепер святкували величезну перемогу над „українськими сепаратистами“. Пан Тишкевич і другі члени нашої делегації, забили в дзвін голосний, а над цілою українською справою зависли темні хмари, звістуючи бурю велику...

І от почались розмови Диктатора з московськими кругами в Парижі. Жах огорнув придніпрянців і великої, великої частини громадянства придністрянського — чекали вислідів наради. Боліло серце у кожного за долю свого народу, бо прибув же великий пан, котрий, з наданим йому правом народним представництвом — Українською Національною Радою і волею політичних авантюриків, куплених за московські гроші Маклаковим, мав власними руками закувати кайдани на руках української нації, раніш приготовлені Панейком, Томашівським та Моркотуном. Ось дочекались і на результати нарад Диктатора. Д-р Петрушевич дає телеграму — наказ отаманові Косакові до Риму негайно приготувати до од'їзду на допомогу Денікинові 20-ти тисяч українських полонених, перебуваючих в Італії.

Як грім з ясного неба — оттаке вражіння було од диктаторської телеграми. Отаман Косак негайно подався до демісії. І цілком натурально, бо куди ж він мав посилати тисячі стрільців, коли денікинський штаб сидів на пароплавах коло Севастополя, а військо своє, відступаюче під ударами українських селян-повстанців, теж відтягав ближче до моря, щоб і його посадити на пароплави. В громадських кругах почали робити заходи, щоб десанти з українськими полоненими вжити для допомоги нашому Урядові і ні в якому разі не для допомоги Денікинові. Але й ці добрі заміри українського громадянства ні до чого не довели за браком відповідного звязку з повстанцями, котрі в цей час атакували Одесу. Та й без цих заходів сталося добре: перевезені полонені Антантою одразу ж перейшли частинно на бік повстанців, частинно приєдналися до української галицької армії, а решта повернула назад до Італії.

Та ось наступає хвилева зміна ситуації. Антанта невдоволена і розчарована Денікином за його ультра - реакційну політику на Україні, за його невміння погодити з Петлюрою та українським селянством. Починається горячкове шукання рятунку. Шкода було Антанті величезних грошей та майна, витрачених на уміраючого Денікіна. А Диктатор все ж це чув і бачив, що робилося. Почали поступати протести й запитання від впливових галицьких діячів до Диктатора — яким правом і якою дорогою він веде?

Після цього всього Диктатор Петрушевич повернув до Відня з нічим. Таки не видав жадного урядового акту. В кінці мая 1920. року В. Панейко залишає посаду Голови галицької делегації в Парижі. Замовкло все, як-би нічого й небуло, як-би Галичане й ніякого відношення не мали до Українського Національного Комітету в Парижі. Останнє Диктатура намагається підтвердити документально. В числі 38 од 4 липня 1920 року, в „Українському Прапорі“ появляється офіційльний комунікат, що „ні галицька делегація як така, ні її поодинокі члени не мають нічого спільного з т. зв. „Українським Національним Комітетом“ у Парижі, який є приватною організацією і складається виключно з наддніпрянців“.

Нарешті й сам Диктатор 29 серпня 1920 року в ч. 46. „Українського Прапору“ в відозві „До Війська Галицької Землі“ отцими словами відхрещується від Комітету в Парижі:

„В звязку з сим всім підносять різні темні дуки, що я вирікся справи самостійности України. Як доказ цього наводять, що де-які представники Галицького Уряду в Парижі (яких я зрештою, обнимаючи владу, вже застав й опісля прийняв їх уступленнє) мали разом з російськими кругами організувати в Парижі спілку для злуки України з Московщиною. Правдою є тільки те, що представники Галицького Уряду в Парижі пробували утворити підготовчий Комітет для наладження порозуміння з де-якими російськими кругами, що той Комітет навіть неуконститувався і що по моім приїзді в Париж ту розпочату справу понехано вже в першій половині січня 1920“.

Як було в дійсности — кажуть вищеподані документи. Хоч і Галицьке Правительство, в решті - решт, офіційально „виріклося“ спільности з парижським Комітетом. А неофіційно — „одначе з другого боку треба ствердити, що від часу до часу між „Українським Національним Комітетом“ і Галицьким Правительством усе таки завважаються якісь тайні звязки“, — писав д-р М. Лозинський на 210-ій ст. 5-го тому „Історії Револуції“.

Той же д-р М. Лозинський (зроду галичанин) на сторінках віденської „Воли“ (т. I. ч. 7 од 14-го лютого 1920 року) про роботу Диктатора, членів Української Національної Ради та Ради Державних Секретарів писав:

КУДИ І ДЕТЕ?

Відкритий лист до членів Української Національної Ради і Ради Державних Секретарів Західньої Области Української Народньої Республіки і до Українського Національного Комітету в злучених Державах Північної Америки.

„Не можучи брати участі в нарадах членів Ради Державних Секретарів і Української Національної Ради, а також маючи на увазі, що від часу окупації Західньої Области Української Народньої Республіки ворожими державами політика вищеназваних органів не має тої явности, яку мала в нормальних часах, — виступаю з цим відкритим листом у справі, яку хочу представити членам відповідальних за нашу політику органів, але рівночасно також цілому нашому громадянству.

„Ця справа — це відношення відповідальних органів Західньої Области Української Народньої Республіки до державної єдности і самостійности України.

„Основою цього відношення повинен бути акт з'єднання, ухвалений Українською Національною Радою 3 січня, прийнятий Директорією 19 січня і проголошений торжественно на Софійській площі в Києві 22 січня 1919 року.

„Я не буду розглядати цього акту, вказувати на його хиби і пояснювати їх обставинами. Бо як би там не було, одно було ясно: і слова, і дух того акту говорили про волю цілого українського народу з'єднатися на все в одній Українській Державі, в Українській Народній Республіці.

„І коли я, визволившись зі Львова, обняв 10 марта 1919 р. управу Державного Секретаріату закордонних справ, для мене було ясно, що акт з'єднання обв'язує мене працювати в напрямі скріплення і поглиблення з'єднання. „Автономія части, але єдність цілости, автономія внутрі, але єдність зовні“. — Так розумів я акт з'єднання і так, здається, розуміли його всі.

„В цім дусі вже був виданий закон Директорії про Делегацію Української Народньої Республіки на Мирову Конференцію в Парижі. В цім дусі підготовляв я цілий ряд заряджень з области закордонної політики, щоби предложити їх міністерству закордонних справ Української Народньої Республіки і видати на основі спільного порозуміння.

„Очевидно, такий стан міг бути тільки переходовим, як це й було зазначено в акті з'єднання.

„Беручи від часу російської революції 1905. р. постійну участь в українській пресі Великої України, буваючи там часто та маючи постійні звязки з тамошніми діячами, я сильніше ніж хто инший відчував, що витворення історичними обставинами почуття ріжниць між Галичиною а Україною, яке опанувало свідомість і, що ще важніше — підсвідомість обох сторін, є крайнє шкідливе і що треба його спільними зусиллями обох сторін викорінювати. З цього становища стан, в яким Західна Область була окремим державно - правним твором, механічно дочепленим до Великої України, очевидно не міг бути бажаний. З другого боку не міг бути бажаний також державний централізм, який намидає свою волю цілій країні і придавлює все місцеве життя.

„Як противник державного централізму і прихильник такого державного ладу, який давав би як найбільше простору для самодіяльності громадянства, я стояв на тім що державний лад Української Народньої Республіки повинен бути опертий на як найширшій самоуправі громад, повітів і земель, та що такий лад найбільше забезпечить з одного боку єдність, з другого боку розвиток частин Української Народньої Республіки. В такому ладі і землі Західньої Области, маючи самоуправу, не були би механічною дочіпкою до Великої України, тільки частю плянної будови.

„Та це поки - що були пляни будучности, для яких здійснення треба було працювати на основах акту з'єднання, очевидно в тім напрямі, щоби з'єднання скріпляти, а не ослабляти.

„Маючи таку програму діяльности, я, приїхавши 7. мая 1919. до Парижу, куди мене вислала Рада Державних Секретарів, як Голову Комісії для українсько - польського перемиря, заявив, що наша Комісія вступає в склад Делегації Української Народньої Республіки і буде працювати як часть Делегації.

„Та тут наша Комісія зустрілася з рішучою і неперебираючою в способах опозицією віце - президента Делегації Української Народньої Республіки Державного Секретаря закордонних справ Західньої Области Української Народньої Республіки пана д-ра Василя Панейка, якого політика була якраз протилежна актові з'єднання.

„Вже з наведених урядових титулів пана Панейка видно, що його особі припала дуже висока й почесна задача: бути неначе символом державної єдности всіх українських земель. Якже він сповняв ту задачу?

„Зараз по приїзді нашої Комісії накинувся на нас урядовець пана Панейка, пан професор д-р Степан Томашівський, за саму назву „Західна Область Української Народньої Республіки“ в наших документах. „Ми тут усіх сил докладаємо, щоб переконати Мирову Конференцію, що ми є окрема Західно - Українська Республіка, а ви тут приходите з тим ідіотизмом“ — були його слова. І в цих словах містилася вірна характеристика всієї діяльности п.п. Панейка і Томашівського.

„Ціла акція п. Панейка в цілі рятуння Східньої Галичини від Польщі полягала на доказуванню, що Східна Галичина не є часть Української Народньої Республіки, тільки щось окреме від неї.

„Представникам держав Антанти він доказував, що тільки Східна Галичина доросла до державного життя і тільки вона з усіх українських земель не є заражена большевизмом, отже тільки з неї можна утворити базу протибольшевицької акції. Тим надіявся він досягнути признання Державного Секретаріату як самостійного уряду Східньої Галичини під протекторатом Антанти.

„В дипломатизуванні з Поляками він так само клав головний натиск на окреме державно - правне становище Східної Галичини, числячи, що цим швидче заставить Поляків згодитися на перемир'я, а опісля на неутралізацію, бо їм остання надія, що коли Східна Галичина буде чимсь окремим від Української Народньої Республіки, то легше може ввійти в якусь комбінацію з Польщею.

„І в кінці в дипломатизуванні з російською групою Сазонов — Маклаков — Чайковський, щоб заставити її виступити в обороні Східної Галичини, як „руської“ землі, також клав натиск на те, що Галичане не такі фанатичні самостійники як Українці, що з Галичанами Росіяне можуть зговоритися.

„Скрізь шукав пан Панейко рятунку для Східної Галичини, навіть в кооперації з галицькими москвофілами, а тільки не в єдності з цілою Україною. І цим власне губив Східну Галичину. Бо коли представник Уряду Східної Галичини з найбільшим натиском заявляв думку, що долю Східної Галичини можна порішити окремо від долі України. І Мирово Конференція порішила її окремо, — так, як це їй видавалося зі становища її інтересів найдоцільніше.

„Я не кажу, що це рішення було наслідком тільки політики п. Панейка; ні, навіть найідеальніша зі становища державної єдності і самостійності України політика п. Панейка не була би мабуть відвернула того рішення. Але політика п. Панейко була моральним ударом для нас самих і оружам для наших ворогів.

„Що цею політикою покористувалися Поляки, щоб дістати Східну Галичину, можна бути певним. „Адже вони сами відділяються від України!“ — мусів бути їх аргумент. Та хто знає, чи політикою п. Панейка не користувалися Поляки також в тій цілі, щоб підготувати декларацію Варшавської Місії Української Народньої Республіки з 2. грудня 1919 р. „Галичина, мовляв — усе одно від вас відділяється, чого - ж ви будете обороняти її зі шкодою для себе, для Придніпрянщини?“ І в результаті мали аргумент: „Галичина не хоче України, Україна не хоче Галичини, отже кому віддати Галичину, як не Польщі?“

„В самій Делегації п. Панейко поставив справу так, що політика в справі Східної Галичини належить виключно до нього, до тої міри, що Делегація не тільки не має права співрішати, але навіть радити, а навіть і знати, що він робить у цій справі. А що наша Комісія була солідарною частию Делегації, то й перед нею п. Панейко закривав свою політику в справі Галичини як найбільшою тайною.

„Та рівночасно п. Панейко, як віцепрезидент Делегації Української Народньої Республіки, уважав себе в праві вести політику від імени цілої України, тільки також у тайні перед Делегацією Української Народньої Республіки і протилежну тій лінії, яку на основі мандату Директорії була обов'язана вести Делегація. Бо коли основою політики Директорії була державна самостійність України п. Панейко, користуючися становищем віцепрезидента Делегації Української Народньої Республіки, вів політику, яка в кінці завела його під прапор Денікіна, під яким він, об'єднавшись з обмосковленими ренегатами Придніпрянщини і галицькими москвофілами, проголосив від імени цілої України програм „з'єднання України з сильною Росією на основах федерації“.

„До Кам'янецької катастрофи видавалося, що політика п. Панейка, це політика одиниці можлива тільки тому, що в нас у той час не було нормального державного життя з парламентарною і громадською контролею політики кабінету і його членів.

„Договір галицької команди з Денікіном і все те, що наступило опісля, показують: що справа є більше складна, а саме що п. Панейко надає напрям цілій політиці Уряду Західної Области Української Народньої Республіки.

„Та коли політика самого п. Панейка зовсім ясна, політика Уряду Західної Области Української Народньої Республіки зовсім невияснена.

„Перше всього ведеться вона зовсім тайно, так, що громадянство не має ніякого автентичного джерела, з якого могло би довідатися про політику Уряду і на тій підставі її контролювати. Одиноким джерелом є „Український Прапор“, але ж він не є урядовою газетою і кожної хвили можна сказати, що за інформації і погляди редакції й окремих політиків Уряд не відповідає.

„Почалася неясність в політиці Уряду Західної Области Української Народньої Республіки від згаданого договору галицької команди з Денікином, а властиво ще від поведіння ген. Кравса в Києві. Але, ані це поведіння ген. Кравса, ані навіть договір з Денікином урядово досі невиявлені, а те, що пише редакція „Українського Прапора“ й окремі члени Української Національної Ради, радше затемняє справу, ніж вияснює.

„Отже перше всього питання, чи договір галицької команди з Денікином має політичний характер, чи ні, чи Уряд Західної Области Української Народньої Республіки за нього відповідає, чи ні.

„Сперше представлявано справу так, що властиво ніякого договору нема, бо Диктатор його уневажнив. Тепер саме існування договору признається і навіть представляється як факт корисний, бо він зберіг галицьку армію, а тільки заперечується політичний характер договору, покликуючися на те, що Диктатор договір чи його політичний бік уневажнив.

„Тимчасом ясно, що Уряд Західної Области Української Народньої Республіки за договір галицької команди з Денікином несе цілу політичну відповідальність. Галицька армія не була й не є ніяким самостійним тілом, яке б'ється і мириться з ким і коли хоче. Це армія Уряду Західної Области Української Народньої Республіки, вона йому присягла вірність і служить йому до досягнення його політичних цілей. Очевидно, команда армії може щось зробити, чого Уряд на одобрєє. Але тоді Уряд той акт уневажнює і винувних карає. — Очевидно армія може в такому випадку Уряду не послухати. То тоді наступає військова революція, розрив армії з Урядом. Нічого такого з приводу договору галицької команди з Денікином не сталося. Армія користується договором, команда армії остає та сама, Уряд в як найліпшій згоді з командою. Отже де основа знімати відповідальність з Уряду, покликуючися на якийсь уневажнюючий акт Диктатора? Навіть якби такий акт існував, то власне цей акт фактом дальшого поведіння Уряду уневажнений і договір затверджений.

„Говориться далі, що прецінь найважнійша річ зберегти армію. А яка буде політика, покажеться. Адже при Антанті була одна армія польська, а при осередних державах друга, — опісля ж обі придалися Польщі. Так, але ні одна ані друга з тих польських армій не була відірвана від політики, за обома стояли польські політичні організації, а за ними стояли обі групи воюючих держав, з яких кожна проголосила відбудування Польщі.

„Коли вести аналогію до кінця, то треба запитати, чи Денікин стоїть за відбудування України?

„Відповідь здається ясна. І тому дуже дивно читати в статтях заслужених членів Української Національної Ради ось — які вияснення: Польща — історичний ворог. Московські більшовики — московські централісти, а при тім стоять на вузько - комуністичнім становищі, яке не підходить до нашого селянства. Зате Денікин дає галицькій армії автономію; його представник на бенкеті в честь галицької армії заявив, що Денікин признає наші слушні права до Галичини і бажає, щоб Галичина була сильна й могоуча; Денікин до політики не мішається і має тільки умиритворити Росію, а про політику ришить сам народ на Установчих Зборах.

„Повторяю, дуже дивно чути такі пояснення від заслужених українських діячів. Що Польща наш історичний ворог, це ми всі знаємо й відчуваємо до глибини душі,

Знають і відчувають навіть ті, що тепер переговорюють з Варшавою, тільки вони думають, що Польща менше небезпечний ворог ніж Росія. Що якби не московський імперіалізм і вузько - комуністичне становище московських большевиків, то і Світська Росія і Українська Народня Республіка мали би нині мир і були би чинниками політичної сили на Сході Європи, — це також ясне.

„Але, щоб московський централіст Денікин, який відбирає землю від селян і віддає поміщикам, більше підходив до вподоби українського селянства, ніж московські централісти большевики, які дають селянам фактичну і правну змогу заволодіти поміщицькими землями, — це дивно чути з уст українських демократів.

„Взагалі ж чи треба Українцеві аж доказувати, що таке Денікин і що означає для України його програм відбудування „единой неделимой Росії?“ Чи треба аж доказувати, що як би справді Денікинові вдалося побідити так, щоб під покровом його армії відбулися всеросійські установчі збори, то на цих зборах не було би кому виступати ані в обороні України, ані взагалі в обороні здобутків російської революції, бо всіх тих, хто міг би це зробити, армія Денікина перед тим „умиротворить?“

„Не віримо Польщі. Але так само не можна вірити словам Денікина і його політичних представників; так само злочином є представляти Росію Денікина і його політичних представників — приятелькою України, а хоч - би тільки Східньої Галичини.

„І коли ми розглянемо Денікина і змагання тих російських груп, які за ним стоять в правдивім світлі, то договір Галицької Команди з Денікином треба вважати великим національним нещастям.

„Може бути, що воно впало на нас з елементарною силою катастрофи, якої не можна було ніяк відвернути. Тоді нема винних, тільки нещасні, і тоді не треба себе добивати взаїмними обвинуваченнями, тільки дружно шукати засобів, як нещастя зменшити. Але тоді не треба також держатись тактики закривання правди і вибілювання того, що чорне.

„Та одначе все таки остає сумний факт, що договір Галицької команди з Денікином був першим актом катастрофи; тільки після цього наступив виїзд Головного Отамана до Польщі і Варшавська декларація.

„Хто знає, чи згідність Уряду Західньої Области і Директорії і згідна акція обох армій не були би врятували Українську Народню Республіку від тої катастрофи, або бодай зменшили її!

„Після варшавської декларації „Український Прапор“ неначе зовсім забув, що обіцяв був громадянству урядове вияснення договору з Денікином, а за те цілою силою вдарив на Головного Отамана за варшавську декларацію.

„Але все таки остається сумний факт, що це галицька команда перша згодилася віддати Денікину на поталу цілу Придніпрянську Україну, а тільки через місяць після цього варшавська декларація згодилася віддати Східну Галичину на поталу Польщі.

„Це, що ті зробили в Варшаві, це їх провина, за яку вони відповідатимуть перед народом і перед історією. Але договір галицької команди з Денікином, це половина Уряду Західньої Области і за неї він мусить відповісти.

„Думаю, що поза великою групою, яка дає фірму „орієнтації на Варшаву“, нема на цілій Придніпрянській Україні поважного діяча, який не вважав - би тої орієнтації хибною, шкідливою і не ждав - би хвилі, коли її можна буде з як найменшою шкодою для України зліквідувати. Але так само нема на цілій Придніпрянській Україні нікого з поважних діячів, хто не вважав би договору галицької команди з Денікином лихом, яке на довгі роки кинуло тінь на чистий прапор української ідеї в Галичині і викопало пропасть між Галичанами і Придніпрянцями.

„Цю пропасть треба як найшвидше засипати. Тимчасом що робиться?

„Комунікат з нарад членів Української Національної Ради в Відні в днях 9. — 17. грудня 1919 р. повідомляє, що нарада потвердила дотеперішній програм Ради: сполучення всіх українських земель в одній самостійній і суверенній Українській Державі.

„Але рівночасно державний секретар закордонних справ Західньої Области Української Народньої Республіки п. Панейко, єдиний уповновласнений представник Уряду Західньої Области Української Народньої Республіки в Парижі, закладає тут „Український Національний Комітет“ який деклярацією з 19. грудня 1919., розісланою до Делегацій держав у Парижі, оголошує себе „представником і оборонцем національних інтересів України перед політичним світом“ і заявляє: „Своїм віроісповіданням Український Національний Комітет уважає повне воскресення України в етнографічних границях, з'єдиненої з сильною Росією в федерації“.*)

„Коли візьмемо на увагу цю деклярацію Комітету, далі його склад, в кінці його протекторів, то не остане ніякого сумніву, що до його політичної орієнтації.

„Український Національний Комітет“ складають п.п. Панейко, який є головою, Томашівський і два урядовці Уряду Західньої Области Української Народньої Республіки, представник „Українського Народнього Комітету“ в злучених Державах Північної Америки д-р Кирило Білик, який є генеральним секретарем і обмосковлені Українці Придніпрянщини: особистий секретар гетьмана Моркотун, гетьманський віцеміністр внутрішніх справ і управитель карних експедицій на селян Вишнівський, публіцист Микола Могилянський.

„Голові Комітету видко конче хотілося мати організацію, від імени якої він міг би виступати як представник цілої України. А що для своєї політичної орієнтації він не міг би знайти ані одного свідомого Українця з Придніпрянщини, то вибрав собі на представників Придніпрянщини людей, які стоять не тільки за „єдиною неделімою Росією“, але відмовляють навіть українській національності права на рівноправність з московською, себто людей, яких свідомі Українці Придніпрянщини вважають ренегатами — ворогами українства.

„Це так, як коли б українську Галичину мали представляти покойники Платон Костецький та Теофіль Мерунович.

„В цім листі я звертаюся також до „Українського Національного Комітету“ в Злучених Державах Північної Америки. Це тому, бо в склад „Українського Національного Комітету“ в Парижі входить також н. Білик, присланий „Українським Народним Комітетом“ з Америки до Парижа, помагати Делегації Української Народньої Республіки в її праці для осягнення признання незалежности Української Народньої Республіки державами Антанти. В парижськім „Українським Національним Комітеті“ призначена п. Біликові подвійна роль: представника американських Українців і — з того титулу, що пан Білик уродився на Волині, звідки вибрався до Америки молодим хлопцем — представника Придніпрянщини. На цю діяльність п. Білика звертаю увагу американських земляків, нахай вони рішать, чи вона відповідає їх волі.

„А протектори „Українського Національного Комітету“? Протегує його „Cause Commune“ („Общее Дѣло“) Бурцева, фанатика Колчаківсько - Денікинської відбудови Росії; протегує „Россія“ парижський дневник того ж напрямку; хвалять галицькі москвофіли, яких представник О(сип) М(арков) помістив у „Россії“ (ч. 27 з 21. січня ц. р.) похвальну оду в честь російської орієнтації парижських представників Уряду Західньої Области Української Народньої Республіки.

*) Характеристично, що цей уступ деклярації пропущено в тексті, поміщенім в „Українським Прапорі“.

„Чи можна сумніватися, що ця пресова протекція є тільки висловом офіційної протекції російських кругів, які заступає та преса.

„Так виглядає та політика в Парижі й Лондоні, яку так величає один з членів Української Національної Ради в статті в „Українським Прапорі“.

„Таку політику ведеться тоді, коли вже зовсім ясно, що зі всіх можливостей на Сході Європи комбінація, на яку числить та політика, є найменше реальна, просто виключена, що реакційні сили, які стоять за ту комбінацію, безповоротно розбиті.

„Отже який є програм дотеперішніх відповідальних органів Західної Области Української Народньої Республіки: чи програм стверджений на нараді членів Української Національної Ради в Відні, чи програм „Українського Національного Комітету“ в Парижі.

„Це мусять вяснити дотеперішні відповідальні органи Західної Области Української Народньої Республіки і собі самим і громадянству.

„Коли вони стоять далі на дотеперішній програмі Української Національної Ради, програмі з'єдинення всіх українських земель в Українську Народню Республіку, то треба зліквідувати все те, що значило сумний шлях від ухвалення акту з'єдинення до теперішнього розриву між урядом Західної Области Української Народньої Республіки і цілою національно-свідомою Придніпрянською Україною. Вони мусять усунути всяку неясність своєї політики, на їх прапор української державности не сміє падати ніяка тінь, а мусять його держати чисті руки.

„Очевидно, похибки і провини були по обох сторонах, і обі сторони повинні хотіти і вміти їх направити.

„Одначе кожна сторона мусять виконати свою часть задачі, і на Західну Область Української Народньої Республіки не сміє впасти закид, що вона своєї части не виконала.

„В теперішній важний час всі українські групи, які стоять на програмі Української Народньої Республіки, як вона згодилася з революції і почала кристалізуватися в працях Української Центральної Ради, Українського Трудового Конгресу і Української Національної Ради, мусять знайти шлях до як найтіснішого об'єднання, щоб вирятувати Українську Державність.

Париж, 31. січня 1920.

Д-р Михайло Лозинський.

Член Української Національної Ради,

Товариш Державного Секретаря Закордонних Справ“.

У відповідь на одвертий лист д-ра Лозинського та в його додаток в журналі „Воля“ в т. I. ч. 12 од 20-го березня 1920 року галицькі вояки устами Галицького Старшини подавали отсе:

„І Д І О Т И З М“.

„Присвята усім, що за безумну мрію про з'єдинення Галичини з Великою Матірю наложили головами на полях перемиських, львівських, Київських — в норах Берестя, Стшалькової, Домбя і т. д.

„Ми тут усіх сил докладаємо, щоб переконати Мирову Конференцію, що ми є окрема Західна Українська Республіка, а ви тут приходите з тим ідіотизмом“ — слова С. Томашівського в розмові з М. Лозинським.

„Скрізь шукав Панейко ратунку для Східної Галичини, навіть в кооперації з галицькими москвофілами, а тільки не в єдності з цілою Україною. І цим губив Східню Галичину. М. Лозинський „Куди ідете?“ „Воля“ ч. 7.“ з 14.2. 1920.

„Лист п. Лозинського страшний своїм змістом. Більше, чим сподівався автор. Річ в тім, що нам, в горячці будови державного апарату на руїнах Австрії і в борбі з Польщею, ніколи було дивитися на пальці своїм заграничним і внутрішнім дипломатам—та ніхто з величезної більшости громадянства не мав найменшого поняття про так ганебні заходи свого правління, які відкриває п. Лозинський. Бож це не моглоб навіть поміститися в здоровій голові!

„Сам курс галицького недовіря до Вел. України і проволікання проголошення злуки був нам усім очевидно незрозумілий. Він драгував нерви, та нас вмовляли, що це конечно як переходова стадія, це недовго потріває і т. д. Але щоб тут йшла свідомая акція розбиття єдності — цьому ніхто з нас бувби не повірив!! Такої погані ніхто з нас і в думці бувби не припустив навіть по Петрушевичах, Сінгалевичах та прочих грайзлерниках бувшого віденського парламенту!

„Ми ж булиб на кусні роздерли усякого, колиб були вчас знали все те, що аж тепер виявляє п. Лозинський!

„Ми булиб з лица землі змели усіх, хто мачав пальці в тій руїній роботі!!

„Хто не тямить, як від падолиста 1918. р. почавши, день і ніч працював нервово телефон із фронту, де зібралася сіль галицької землі — у запілля від нетерпеливих запитів: „Що зі злукою? Чи вже проголосили? Чому ще ні?“ Як довжезними видались нам ці два місяці —падолист і грудень, заки прийшов Великий День: 3. січня 1919. р.?

„А тепер . . . ось що!

„Ні, в голові перевертається, хоч вже кілька днів минуло, як я прочитав відкритий лист п. Лозинського!

„Тут нема що довго балакати. Конклюдія коротка:

„Горе Панейкові і Томашівському!

„Горе усім, що приклали руку до сфальшування і ударемнення найбільшого діла Галичини в її історії: заяви щирої і рішучої волі до злуки з Великою Матір'ю!!

— — — — —
„І вам слава, сині гори . . . і вам лицарі великі“ . . . це на адресу героїв Кавказу від батька Тараса поклін.

„А ви, герої Нової України, Ви лицарі безмовні, Ви „менші брати“ — що не в запіллю, а на фронті кляли основи Новій Державі . . . яка Вам слава на долю припала?

„Який бард ударив у струни живії на спомин Святого Огня Ваших сердець??

. . . „І—ді—о—ти“!! злісно скрегоче у Ваш бік . . . хто такий?

— Пан Степан Томашівський, з ласки свояків професор львівського університету, сумної слави ініціатор ганебних подій в Науковому Товаристві ім. Шевченка, які закінчилися усуненням проф. Грушевського, що вже тоді було пригравкою до конфлікту з Наддніпрянщиною.

— — — — —
„І Ви не без вини п. Лозинський! Чому, питаю, ми, громадянство, аж тепер, коли запізно, довідуємося від Вас, що робота Панейка **et Comp.** губила не лиш Галичину, але цілу українську справу?

„Чи не думаєте Ви, що наколиб Ви вчас ударили в дзвін, не булоб можна зліквідувати чорну мафію сепаратистів, і справа булаб взяла зовсім инакший оборот?

„Роздумайте це гаразд, чи Ви чесні із своєю совістю?

— — — — —

„Вже терпець увірвався. Підношу голос, яко бувший горожанин нещасної пам'яті ЗОУНР., а теперішній горожанин УНР. і взиваю усіх, хто не годиться з моїми тезами, щоб це публично заявили.

„Безконтрольність громадської служби зродила політику конфліктів і стала причиною, що на чолі галицької, а мабуть і наддніпрянської, політики висунулося політичне шумовиння. Керма публичних справ дісталася в Галичині в руки людей, які її вели в австрійському парламенті на наш вічний сором. Людей, які вже після розвалу Австрії, коли всі живі нації проголосили державну самостійність, ще лестилися коло „престола“ та зовсім недвозначно оферувалися на „собирателей земель українських“ згідно з традицією Тирольців Сходу. Трупів, які ніколи не вірили в Україну, тому так легко в Камінці „зневірилися“ в її державотворчу здатність. — Концепція „Західньої Республіки“ це вершок їх політичного злочинства.

„Взиваємо до негайного зліквідування останків галицького сепаратизму!

„Скасувати окремі дипломатичні заступства та фінансово - економічні агенції!

„Признати владу лиш одного всеукраїнського правління, яке знаходиться або зложиться на українській території.

„Поки це нерішене, основувати для контролі цієї еміграції, яка мусить перебувати за кордоном, роблячи тут свою службу — всеукраїнське тіло з заступників усіх українських земель, як також усіх партійних відтінків.

„До цієї організації не сміють увійти люде, які свідомо провинилися в дотеперішній сепаратистичній роботі, як також люде, морально підозрілі. Рівнож люде, які партійний катехизм ставлять навіть тепер, у „дванацятую годину“ вище ідеї консолідації усіх національних сил, які у своїх партійних противниках видять ворогів для України страшніших від москалів та поляків.

„Ці постулати мається перевести в життя під напором громадянської опінії. Вона мусить перевести формальну детронізацію людей, які детронізували себе вже фактично своїми власними поступками.

„Ми знаємо, що круги, о яких розходиться — не схочуть так легко випустити з рук влади, поки ще хоч один мільон стоїть на їхньому конті у віденських банках, та поки ще один черевик лежатиме в магазині в Німецькім Яблоннім, який можна буде продати в місто зберегти його для потреб армії.-- Та тим грізніша мусить підвестися хвиля народнього гніву!

„P. S. Ще дві фактичні поправки:

1. Помиляється пан Лозинський, кажучи, що армія галицька складала присягу урядові Зах. Республіки. Військову присягу складається не урядам, а державі. Армія складала присягу на вірність українській самостійній державі. Диктатор ідею самостійної держави потоптав ногами — нехай же не дивується, коли армія топче ногами його зрядження.

2. Незрозуміло, як дійшов п. Лозинський до твердження, що „Уряд Зах. Области ще й тепер остає в згоді з армією?“ Післана в службу Денікинові, армія обернула своє оружя проти нього, а получилася назад з армією Павленка і є підпорою загально-українського уряду Мазепи. Де - ж тут ця згода“?

Одже таким чином українська нація волею своїх провідників докотилася до декларації 2-го грудня і до „Українського Національного Комітету“ в Парижі. Чому це сталося? Сталось в наслідок дискредитації ідеї Соборности України через галицьких провідників. Кинувши армію в обійми уміраючого Денікина за ціну автономії Галичині в єдиній неподільній Росії з генерал-губернаторством для Диктатора, галицькі провідники одразу по всіх усядах заявили, що долею Галичини і її імям можуть говорити тільки вони, маючи уповноваження народнього представництва. То вони будували самостійну Галичину рівночасно з будовою Соборної України, то федерувались з Московщиною ганьблячи та провокуючи представників УНР. за кордоном. А народ землі галицької, його військо лицарсько-славне, тільки й бажали злуки з Великою Україною, найдорожчу кров національну за ідеал соборности проливали і найкращі борці гинули в боротьбі з ворогами, трупами велико-українські степи та могилами покриваючи. Безумовно галицькі провідники здобули собі несмертельну славу, славу — зрадників українського народу.

Галицькі провідники протестували проти декларації 2-го грудня. А, що мала робити дипломатична Місія у Варшаві, коли галичане ж своїми заявами одібрали у неї мову й чини в справі Галичини? Після цього скрізь задавалося одне питання — яким правом говорите в справі Галичини? Погодившись, що справа Галичини — справа міжнародного характеру і твердо памятаючи, що Галичина рано чи пізно, а всеж мусить належати до Великої України і після цього не переставали втручатися в справу Галичини, а наші закордонні представництва все ж скрізь заявляли, що виступають в імені Соборної України.

І от, коли наддніпрянці лили дальше свою кров в боротьбі з ворогами за Самостійну Україну галичане закладають разом з москалями Комітет для боротьби з „українськими сепаратистами,“ одночасно пятнуючи акт од 2-го грудня як національний злочин. Звичайна річ, що декларації 2-го грудня ніхто з справжніх українців не буде похвалювати, а історія буде змагатися тільки виправдувати... Зате парижських комітетчиків і всіх хто з ними, що зріклися незалежности Великої України на користь єдиної Росії і присягнувших поборювати український сепаратизм як „ворога вітчизни“ історія осудить, а вільний український народ цих прахвостів прокляне...

І ще ми будемо мати діло з „Українським Національним Комітетом“ в Парижі, ц. б. шкідливо-провокаційною роботою його членів. Та й про це на своєму місці напишемо.

6. Приїзд Міністра Безпалка, вісти 10-го січня прибув до Варшави Міністр праці в ка- з України та заходи по його приїзді. бінеті І. Мазепи О. Безпалко. Проїздом через Львів пан Безпалко в місцевих газетах дав отсе інтерв'ю:

„Український Уряд поставив на своєму стягові, як провідну ідею внутрішньої політики, широкий всенародний демократизм і з гарантіями для соціальних здобутків селянства і робітництва з пережитого революційного руху. Отсею програмою захопив Уряд найширші маси громадянства і то не лише українського, але і жидівського та польського і московського, уміркованого, соціалістичного, демократичного (Уряд мав проти себе дві ворожі сили: найкрайніших лівих комуністів і найкрайніших правих гетьманців). Та ні одна ні друга група не представляла ніякої реальної сили на Україні, і ніхто з ними не числиться. Умірковані праві круги: українські соціалісти — федералісти і народні демократи (частина бувших хліборобів - демократів) одобрювали ту дїнію Уряду і йому активно помагали. Революційна хвилина на Україні вимагає, щоби провід державної політики спочивав в руках соціалістичних партій. Політику Уряду веде кабінет Народніх Міністрів, зложений з представників політичних партій, а саме: українських соціал - демократів, соціал - революціонерів і представника жидівства. Наслідком злуки з галицьким військом приступили до кабінету, а тим самим і до політичного проводу на Україні галицькі радикали через представника д-ра Мамуха. За те ціла Рада Народніх Міністрів

зложена в діловому принципі, і до неї належать різні партії. Перевіривши докладно міжнародні відносини, в яких прийшлося будувати самостійну Україну, прийшов Уряд до переконання, що бажанням держав, які можуть рішати про долю України, було, щоби самостійна Україна не існувала. Тому ми знали відразу, що нам не допоможе ніяка загранична орієнтація, що полягає на союзі з якою небудь державою. Тому громадянство України прийшло до переконання, що йому треба наперед показати світові, що ніяка ворожа сила не заволодіє Україною, а коли це буде доказано безнастанною боротьбою українського народу, тоді ми числили, що найдемо відповідних партнерів до нашої міжнародної політики. Це ми і назвали орієнтацією на власні сили. Ми ні одної хвилини не втрапили і через своїх дипломатів старалися так з сумезними, як і з іншими державами говорити про суверенність нашої держави. Наш Уряд відразу бажав стати до своїх сусідів у приязні відносини, під умовою, що вони визнають недоторкану самостійність України та свої відносини до України будуть будувати на засаді, яка не порушить чести і гідности українського народу. Що торкається Польщі, то коли ще оперувало галицьке військо в Галичині і стояло у війні з польським військом, тоді тяжкість українсько-польських відносин лежала на галицькому терені і помимо наших бажань, щоби ця війна покінчилася польсько-українським порозумінням, наш Уряд не мав змоги перебирати на себе відвічальности в тому спорі, а односторонньо трактувати польсько-українські справи з поминенням галицького представництва він не бажав. З переходом галицької армії за Збруч прийшов момент, коли мусів вияснити становище і в цілій Польщі що до України. Вислані були наперед військові делегати для улагодження перемир'я. Делегація була зложена як з придніпрянських так і галицьких старшин. Перемир'я було зроблене і за перемир'ям мусіли наступити розмови політичного характеру, вислано Місію, знову зложено з Придніпрянців і Придністрияців до Варшави. Місія мала трудну задачу. Вона мала прорубати дорогу до порозуміння між обома народами, які в давній і новій історії мають між собою стільки трагічних перипетій, але які покликані нинішнім днем до береження демократії на Сході і обопільних гарантій свого власного самостійного існування. Ми знали, що місія важка, але вірили в кінцевий її успіх, бо вона йшла під іменем реальних потреб і політики. Тяжким ударом для ясних і гідних взаємин між Польщею і Україною було те, що сталося на Україні при кінці листопада і на початку грудня м. р. Що до большевицької Росії, то як відомо, більш як два роки бється наш нарід без ніякої помочи, сам з большевицькими військами. Два рази Україна зломилася силою тих військ, два рази вони вже відступали. Большевицьке військо приносило Україні потрібне насильство: 1. Нищило її окрему державну самостійність, 2. Вводило на Україну форми правління і господарки зовсім не відповідаючі економічному станові нашого народу, 3. Самовільно розпоряджалося багатствами України. Отсе все спонукало безнастанну боротьбу нашої армії на фронті, а нашого народу численними повстаннями проти імперіялістично-окупаційної політики совітської Росії. Ми боремося проти большевиків не тому, що вони большевики, а тому, що вони стоять нам на дорозі до самостійного життя. У нас маються дуже певні вісти, що врешті в правлячих сферах совітської Росії взяла верх думка, що на Україні большевицька влада не удержиться і що треба признати демократичну республіку, як одинокую відповідаючу владу на території України. І коли б не катастрофа з кінця листопада, відносини між Україною а большевиками були би вже напевно вияснилися. Ми певні того, недалекий вже час, коли і Москва поставиться до України, як до самостійної державної одиниці, яка лише сама може будувати власне життя на своїй території, а яка для чужих є лише загибеллю і підорванням їхніх сил. Україна безперечно знаходиться в останній фазі боротьби за своє признання. На Україні крім большевиків нема иншої сили, яка загрожувала би самостійности нашого народу. Коли розпочате діло координації всіх боєвих сил на Україні, буде довершене і нарід з зайнятих нині большевиками територій виявить недвозначно, що він підчиниться лише республіканському Урядові, настане момент спокійного будівництва нашої держави. Ми переконані, що вільне життя нашого народу, окуплене стількими жертвами і з таким героїзмом, буде загарантоване і всіми іншими державами“.

Приїзд до Варшави п. Безпалка трохи розвіяв той сум та нудьгу, яку навіяли поляки на українських відповідальних діячів своїм поведженням з полоненими, інтернованими і конфінованими вояками та з населенням на „кресах“.

Міністр О. Безпалко інформував про рух армії в район залізниці Калинівка — Голєндри, лінії Жмеринка — Винниця — Київ, про ролю есерів в Хмельницькій „Раді Республіки“, про роботу партії УСДР. на Україні, про большевиків, про настрої населення і т. д. Але його інформації носили характер невичерпуючий. П. Безпалко нічого точного не знав про долю нашої армії, про настрої населення на цілій Україні — бо він там не був, а перебував в районі Винниці і в самій Винниці, говорив, що він прибув з постанови Ради Міністрів для інформації закордону — своїх і чужих про справедливий стан на Україні, про героїчну боротьбу української армії, про настрої і вимогу українського народу, про роботу Правительства УНР., про большевиків, про Денікіна і про повстання величезні на Україні, але оперував він цими відомостями, не посідаючи документів, дат, цифрових даних, назв міст — доклад його зводився до звичайнісенської

буденної балаканини. Хоч інформації його були цікаві для чоловіка, який хоч щось достовірне бажав почути про Україну, про свій народ, про військо своє і про своїх ворогів, але вони не були відомостями, якими би можна було оперувати як документами у політично-дипломатичній роботі. Одне тільки й було ясным, що армія мандрувала сама по собі, а правительтво само по собі. Консеквенції ясні... По приїзді п. Міністра О. Безпалка відбулося засідання членів Уряду УНР. у Варшаві, про вислід з якого укаже цей протокол

ПРОТОКОЛ

засідання Членів Уряду УНР., перебуваючих у Варшаві — 12-го січня 1920 року.

На засіданню були: Голова Директорії С. Петлюра, в. о. заступника Голови Ради Народніх Міністрів Військовий Міністр Сальський, Міністр Безпалко, тов. Міністра Старосольський, тов. Міністра Лукашевич, Головний Начальник Постачання Степаненко, в. о. керуючого Міністерством Закордонних Справ Директор Департаменту Міністерства Закордонних Справ Багриновський, заступник Голови Української Місії в Польщі Михайлів, Шеф Військової Секції Місії у Варшаві отаман Юнаків, в. о. Державного Секретаря тов. Міністра Христюк.

Засідання провадив Голова Директорії С. Петлюра.

1. Слухали доклад Міністра Безпалка про працю Уряду на Україні і загальне становище на Україні.

2. Слухали повідомлення Міністра Безпалка про рішення Уряду скликати Предпарламент, про затвердження Урядом Брацлавської Краєвої Управи і про з'єднання Галицької армії з Наддніпрянською.

3. Обміркували справу повернення на Україну міністерських апаратів, урядовців і громадян, що перебувають на території Польщі.

1. Констатуючи факт єдності Уряду і його праці, як на Україні, так і частини його членів у Варшаві, Народа ухвалила: а) аби Місія у Варшаві офіційним комунікатом довела до відома Польського Уряду про становище на Україні, б) а також подала відомости про Уряд і його роботу всім Місіям і Посольствам УНР. за кордоном.

2. Поділяючи рішення Уряду в справах, зазначених в повідомленні Міністра Безпалка, визнаючи їх доцільними і відповідаючими вимогам часу і обставин, нарада вважає, що рішення про скликання предпарламенту повинно бути як найшвидше переведене в життя, а затвердження Краєвої Управи Брацлавської землі повинно послужити початком загальної реорганізації органів влади на місцях по типу Брацлавської Управи.

Що до останнього, то Міністр Сальський висловив бажання, аби до компетенції краєвих управ були однесені, крім адміністративно-господарських, і деякі військові функції як то переведення мобілізації, набору, постачання армії то що.

3. Ухвалили визнати необхідним: а) аби всі урядові апарати і в першу чергу частини Міністерства Військового, Фінансів, Земельних Справ, Закордонних Справ і Міністерство Здоровля з майном і урядовими їх особами, які перебувають на території Польщі, повернулись на Україну для провадження державної праці.

Так само Народа визнала бажаним, аби виїхали на Україну до місця перебування Уряду всі громадські робітники, які випадково опинилися на території Польщі.

б) Дипломатична Місія в Польщі має вжити відповідних заходів перед польським Урядом, аби було забезпечено вільне повернення на Україну зазначених вище осіб і установ, а також щоб було повернуто УНР. військове і инше майно державних українських установ, евакуоване до Польщі.

Про цю ухвалу — Місія має довести до відома всіх українських громадян, перебуваючих як в Польщі, так і в окупірованих поляками місцевостях України.

Вказуючи на те, що Голова Української Місії в Польщі, А. Ливицький, давав з Варшави вказівки иншим Місіям УНР. за кордоном, як керуючий Міністерством Закордонних Справ, Міністр Безпалко, Міністр Сальський і Головний Начальник Постачання А. Степаненко заявили, що вони вва-

жають за необхідне, аби, після вирішення справи про повернення міністерських апаратів на Україну, було припинено і діяльність Голови Місії у Варшаві А. Лівницького, як керуючого Міністерством Закордонних Справ.

4. Визнаючи, що посування польських військ на Україну являється небажаним і шкідливим, нарада вважає за необхідне, аби Місія в Польщі доклала всіх старань до того, щоб застергти поляків від офензиви на Україну.

Населення України має бути сповіщено про те, що Уряд стоїть проти посування польських військ на Україну.

Голова Директорії Петлюра.

В. о. Заступник Голови Народніх Міністрів Міністр, Військових Справ Сальський.

Члени Уряду: (підписи).

В. о. Державного Секретаря Товариш Міністра Внутрішніх Справ Христюк“.

Зараз же по засіданню був опрацьований і розісланий нашим послам і Головам дипломатичних Місій за кордоном такий комунікат:

„Представникам УНР. за кордоном

Т Е Л Е Г Р А М А.

„Надсилаю для керування точно встановлені інформації за час після 15-го грудня. Уряд УНР. на чолі з Мазепою має в своєму розпорядженню значну армію, в склад якої увійшли 26-го грудня галицькі частини, що стояли в Винницькому районі, а також ріжні частини повстанців. Командує армією генерал Омелянович-Павленко. Влада Уряду охоплює повіти Брацлавський, Винницький, Літинський, Летичівський, Липовецький, Таращанський, Звенигородський, Сквирський. Наші війська в останні дні заняли Вапнярку, Бірзулу, Могилів і Бар. Кабінет Мазепи ніякого звязку або порозуміння з большевиками немає і немає нічого спільного з Київським Урядом. На чолі Уряду в Києві стоять Мануїльський, Затонський, Петровський. Ніхто з українців, навіть самих лівих течій, не приймає участи в урядуванні большевицькому. Вже мали місце сутички між нашим військом і большевиками. Сподіваємось, що большевики нас не будуть більше зачіпати. Повстанці цілком підлягають Уряду. При Уряді утворена комісія, яка почала вже технічну працю по скликанню предпарлямента. Урочисто проголошуються принципи широкого демократизму і парламентаризму. Будь яка диктатура класів або партій рішуче відкидається. Чутки про існування де - кількох урядів цілком спростовуються.

„В розпорядженню Уряду знаходиться, в якості адміністраційно-господарчого органа, „Краєва Управа“ на де-кілька повітів, яка заступає попереднє земство і комісаріят. Всі нації, що живуть на Вкраїні, туляться до Уряду, також всі кола суспільства.

„Військовий суд звільнив від обвинувачення ген. Тарнавського, який довів документами, що він лиш яко військовий повинен був виконати наказ Диктатора Петрушевича про згоду з Денікіном. Влада, яка в листопаді зруйнувала наш фронт, не урятувала справи Денікіна, а лиш затягнула на один місяць агонію Денікіна, помилкою якого було те, що він намагався знищити самостійну Україну, замість того, щоб іти поруч з Україною, яка весь час боролася з большевиками і буде цю боротьбу вести і далі.

„Осередком державного і військового життя нині являється район Винниці. Армія що далі збільшується. Переводиться консолідація як військових, так і всіх громадських сил. Головний Отаман і Голова Директорії об'єднує своїм іменем всі кола громадянства.

Т. в. о. Керуючого Міністерством Закордонних Справ Багриновський (в. р.).

З оригіналом згідно: (підпис)“.

11. I. 1920 р.

Залишаючись у Варшаві, протягом найближчих днів, п. Безпалко, з зарядження Головного Отамана, мав переговорити з представниками партій, перебуваючих у Варшаві і піднести їх підупавший настрій своїми інформаціями про становище на Україні,

а також мав, уже як член правительства УНР., недавно прибувший сюди з України, повести відповідну роботу серед правительственных кол польських, партійних та сеймових.

Так, на побаченню з польським прем'єром Скульським 16-го січня 1920 року Міністр Безпалко подав йому на руки до Уряду Річі Посполитої Польської в імені Правительства Української Народньої Республіки таку ноту:

U. S. L.

RZĄD UKRAIŃSKIEJ REPUBLIKI LUDOWEJ

dnia 16 stycznia 1924 r.

No.....

m. WARSZAWA.

DO

WYSOKIEGO RZĄDU

RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

N O T A.

Rząd Ukraińskiej Republiki Ludowej nie mając możności dzięki wydarzeniom na Ukrainie i sytuacji na froncie polskim utrzymać związku ze swoją Misją w Warszawie za pomocą kurjerów, upoważnił Ministra Pracy, **Józefa Bezpalko**, do bezpośredniego zwrócenia się do Wysokiego Rządu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawach niezwłocznego załatwienia, których wymaga terażniejsze położenie Ukrainy tak w interesach Ukrainy jak i Polski.

Na mocy wspomnianego upoważnienia ja, jako Minister Pracy w Rządzie Ukraińskiej Republiki Ludowej, mam zaszczyt zwrócić się do Wysokiego Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z następującą notą:

Ponieważ imperjalizm rosyjski (komunistyczny i reakcyjny) w chwili obecnej nabiera wielkiej siły i zagraża tak Polsce jak i Ukrainie, należy:

1). Natychmiast umożliwić:

a) zaopatrzenie Wojska Ukraińskiego przez Polskę i Rumunję w amunicję, umundowanie i środki sanitarne.

b) stałe stosunki handlowe między Polską a Ukrainą.

c) organizację tranzytu przez Polskę na Ukrainę.

2). Linja frontu Wojsk Polskich na Ukrainie winna być regulowana tylko po wzajemnym porozumieniu się Naczelnego Dowództwa Wojsk Ukraińskich z Naczelnem Dowództwem Wojsk Polskich. Dla stałego kontaktu w sprawach wojskowych Dowództwa powinno sobie wzajemnie przydzielić oficerów dla związku, mających odpowiednie upoważnienia i instrukcje.

3). Ażeby zapobiedz rozruchom, jakie wywołane są wskutek agitacji agentów bolszewickich i innych wrogów Ukrainy na terenie działań Wojsk Polskich należy:

a) na terytorjum Ukrainy, zajętem przez Wojska Polskie pozostawić władzę administracyjną Ukraińskiej Republiki Ludowej i instytucje samorządne, a tam, gdzie czynność takowych była zawieszoną, takową niezwłocznie wznowić,

b) zabronić rekwizycje u ludności na tem terytorjum a w koniecznym zaś razie przeprowadzać takowe za pośrednictwem miejscowych władz administracyjnych i instytucji samorządnych,

c) nie zabierać na tym terenie ani państwowego ani publicznego mienia n. p. zboża państwowego, cukru, maszyn, taboru kolejowego, telefonów i t. p. i nie wywozić takowego, zabrane zaś i wywiezione niezwłocznie zwrócić.

4) ażeby umożliwić kierowanie polityczne wojskiem galicyjskiem, które podało się Władzy naszego Rządu i zapobiec wytwarzaniu się sprzyjającej bolszewizmowi atmosfery wśród tegoż wojska należy:

a) за przestać aresztowań Ukraińców - Galicjan, którzy znajdują się jako emigranci na terytorjum, zajętem przez Wojska Polskie i nie ścigać ich sądownie za uczynki popełnione przez nich w Galicji za czasów Rządów ukraińskich (za wyjątkiem tych z pośród nich, którzy teraz czynnie występują przeciw zarządzeniom wojskowym.)

b) Dotychczas aresztowanych na wspomnianem terytorjum zwolnić z pod aresztu i umożliwić im wolny pobyt na terytorjum Ukrainy a w razie, gdyby oni życzyli sobie powrócić w strony rodzinne nie robić im żadnych przeszkód.

5) Dać możność przedostać się do miejsca pobytu Centralnego Rządu Ukraińskiej Republiki Ludowej tym urzędnikom państwowym i osobom wojskowym z Ukrainy - Nadnieprzańskiej, którzy w chwili obecnej znajdują się na terytorjum Polski lub też na ziemiach zajętych przez Wojska Polskie, tudzież i tych, którzy są internowani lub konfinowani.

6) Nie robić żadnych przeszkód co do wolnego przejazdu funkcjonariuszy dyplomatycznych Ukraińskiej Republiki Ludowej z Ukrainy do Polski i przez Polskę a także i na odwrót.

Na mocy upoważnienia Rządu Ukraińskiej Republiki Ludowej:

Minister pracy: **O. Bezpalko.**

Za ministra spraw zagranicznych,

Dyrektor departamentu spraw ogólnych: **M. Bagrinowski.**

Далі вислав спростовання до французької газети „L'Humanité“ з приводу листа М. Грушевського, що Уряд І. Мазепи творить на Україні нове Правительство та інших питань, в якому читаємо:

„В числі 5734 Вашої цінної часописи поміщено листа п. професора Грушівського, в якому він так членам правительства кабінету як і членам української соціал - демократичної партії приписує роль в творенню большевицького уряду в Києві.

„Маю честь заявити так іменем центр. ком. української соціал - демократичної партії, що наведені в тім листі факти не є дійсними і не мали ніколи місця на території України.

„Український нарід находиться вже більш два роки в тяжкій боротьбі з російськими большевиками, які досі на території України виявили лише свої завойовничі цілі, а не комуністичну політику. Нема місцевости на Україні, в якій не ляла - би ся кров в тій боротьбі. Тим ясно і не двозначно зазначає український нарід так для цілого світу, як і для своїх політичних партій, що большевизм для нього чужий і ворожий. З неменшою завзятістю боровся і бореться український нарід проти реакції на сході. Він же-ж змів з території України Німців, Скоропадського і Денікіна. І тут воля українського народу не двозначна. Він не дасться повести лівим фантастам ні правим авантюристам. Він не буде кільцом большевиків проти європейської буржуазії проти большевизму. Він бажає самостійного демократичного життя, яке повинно дальше розвиватися на тих соціяльних і політичних здобутках, які принесла йому революція.

„Демократія і самостійність України забезпечить спокій і розвиток українській території і всім на ній живучим народам. Вона є також гарантією унеможливлення реакції і неминучих державних конфліктів на Сході.

„Отсе все й диктує українській соціал - демократії як виразниці волі українського пролетаріяту, проти якого стоїть кілька-десять мільйонів селянство, політичні дороги і методи. Ми на сторону большевизма не стали й не станемо, доки територія України є територією цілковитого економічного занепаду, територією нагого чоловіка, страшних пошестей, територією страшного вилюднення.

„Ми маємо лише одне бажання, щоби і Троцький і Клемансо не шукали життя для свого народу і для своїх клас на трупах українського народу.

„Ми певні того, що своїм становищем ми служимо більш приходу вселюдського соціалізму, а ніж ті, які втягають Україну у все більшу анархію і тим промощують вигідну дорогу для реакції на сході.

„Бажаючи французьким соціалістам як найкращого успіху в їх визвольних змаганнях, кличемо о їх поміч для поладнання справ сходу на підставі самоозначення народів і невтручання в їх справи.

Міністр Праці УНР. Осип Безпалко (в. р.)

З оригіналом згідно: за Директора Департаменту Іножарський.

Варшава 14-го січня 1920 р.*

Не можна сказати, щоби робота тут Міністра Безпалка не мала наслідків.

Голос доброго промовця з трибуни робив своє і ті, з ким йому прийшлося бачитись і говорити потрошку почали прислухуватись до його слів, прислухуватись до того, що говорили українці, та ще представники Уряду. Це вже було позитивним явищем в роботі Укр. Дипльом. Місії в Варшаві.

Привіз він зі собою відбиток постанови російської К.-П.-тії що до України. Але з цим документом ми ознайомимся в наступній книзі.

З часом Міністр Безпалко, повернувши до м. Кам'янця для побачення з п. Мазепою і спробувавши польського арешту, як побачимо далі, відбув за кордон для анальогічної роботи і там, серед розпорошеного українського громадянства, партій, представників Уряду УНР., в закордонній пресі, серед дипломатичних представників чужих держав і т. д. Багато було намічено, а виконано і половини не було.

Наступило Різдво Христове. Робота як би припинилась на 2-3 дні серед польського громадянства. А в Місії працювали з рана до вечера. Тільки день перед Новим Роком, коли на Алеї Руж 6/9. зібрались по домашньому члени Дипломатичної Місії і Військової Секції був відпочинком.

Хоч і сумний був Новий Рік на чужині, на вигнанню, та всеж це був Новий Рік, який мав принести щастя для України, а може і нещастя — ще зараз ніхто не знав.

Пісні українські, сумні, мелодійні, де виливалось туга за волею, за рідним краєм, які співались тут, впливали на присутніх як гипноз, як чари і душі їх були повні надій, мрій на крашу майбутність. Зроджувались нові сили — був Новий Рік...

7. Боротьба проти дикунсько-заборчих намірів польських на Україні. Меморандум Головного Отамана до Коменданта Пілсудського.

Ніщо в дійсности не перемінилося з Новим Роком у відношеннях поляків до України та українців. Про союз з ними, приязнь не було більше розмов. А тимчасом з України надходили жакливі відомости про хозяйнування там окупаційних польських військ. Отож, як уже ми й згадували в 4-й кн. „Літопису“, що на запрошення нашого Уряду через кап. Чарноцького (не могли навіть здобутися на те, що б з поляками укласти писану умову?) 17-го листопаду 1919 року Кам'янець-Подільський зайняли поляки.

„Слава Богу, що не денікинці!“ говорили українці. Бо Пімен і кам'янецькі дами вже збирали гроші на ікону „для зустрічі освободителів“. Але українці завилися в своїх надіях на поляків. А „Слава Богу“ вже на другий день замінилися прокляттями на польські голови.

Зайнявши Кам'янець, поляки одразу стали й господарювати по своєму. Одразу було заборонено всім виходити на улицю після 8-ої години. Спасали ситуацію карбованці— до грошей поляки мали великий респект. Вся адміністрація перейшли до поляків— насильно її поребрали. Головноуповноважений Уряду п. Огієнко був безсилий боротися з

польським свавіллям на наших землях. Чужа окупаційна влада в короткий час змагалася все переробити на свій лад.

Офіційним оповіщенням коменданта м. Кам'янця, останній приєднувався до „Матері Польщі“: А далі почався організований гвалт, реквізіції, арешти і труси... Багато урядових та місцевих установ стогнали під польською окупацією. Стогнало й багато урядовців, біженців, робітників культурно - просвітніх організацій, члени партій та козаки й старшини армії української. Знищено було всі національні українські ознаки в місті — прапор знятий, вивішено польський — червоно - білий, українські написи замінювалися польськими. Тюрми не мали вже місця для арештованих.

Терпіли всі, терпіло й українське населення.

В перші ж дні почався дневно-ночний грабіж майна державного, різних організацій і приватного. Забиралось і вивозилось все: цукор, хліб, військова одіж і амуніція, шкіра, навіть рештки мануфактури і галантерейних товарів. Цей грабіж відбувався не тільки в містах, але і по селах. Грошей не платили, квитків на забране майно теж не видавали. А хто домагався посвідки, то пробував нагайки польської або прикладу рушниць.

На Різдвяні Свята на улицах Камінця польські жовніри побили до неприємності студента О. за те тільки, що коли його рукою поманив до себе один жовнір, запитав по українськи „чого Ви хочете“? Не вільно було з представниками „всюдипануючої нації“ говорити „*chłopskim językiem*“, ц. б. українською мовою. Аргументи горнишних і тут на нашій же землі були рідко чинним як низів так і верхів окупаційної влади.

Нагінка йшли на все і всіх. Помешкання „Просвіти“ в Камінці реквізовано. „Кобзарик“ Катеринославського видавництва обкраяла гостра польська цензура. За короткий час поляки завісили й „Трудову Громаду“, що виходила в Камінці. Всякі зібрання було заборонено. А нарада, котра мала улаштувати курси для учителів середніх шкіл, поплатилася арештом 8 чоловік як „незаконне зібрання“.

Невдоволення поляками росло з кожним днем на селах. Селяне почали готуватись до збройного розрахунку. Село Бережанка винищує польський розізд, як вислід бунту проти реквізіцій. Але карна польська експедиція криваво розправилася з бунтовщиками проти „законної влади“, а саме село було спалено до тла.

„*Przepustki*“ затормозили підвоз продуктів до міст. Міста були в безпорадному становищі. Умані і така-сяка торгівля села з містом також припинилися. Ціни на хліб збільшилися вдвоє (з 14 карб. до 30). За польську марку примусово заставляли платити по 8 карбованців, а за корону 6, а курс був 5 і 4 карбованці.

Протести не помагали. Поляки грабували далі. В селах Ісаковці, Лашківці, Гаврилівці та Витківцях було забрано все, що попалося під руки. Роздівали й розбували на вулицях людей, бо ці річі були подібні до військових. Протоколів про це не писалося жадних.

Почались нарікання селянства на Уряд і на Головного Отамана, що вони продались полякам. Селяне вже тепер многозначно говорили: „От у німців були добрі штани, але і у поляків теж мабуть добрі і можуть на хазяйстві здатися!“ Селяне вже тепер готувалися до розправи і чекали тільки слушного часу.

Хто ж це все проробляв? 7-а дивізія ген. Крайовського в околицях Камінця і в самому Камінці. В самому ж Камінці господарював майор Борута - Спехович, що стояв на чолі передових польських військ, бо ген. Крайовський зі штабом довгий час був в Чорткові. Борута був спеціалістом од реквізіцій та по розшукуванню всякого майна. Як потім вияснилося, що таких Борут було багато. Вони завжди йшли з передовими частинами польських військ. Коли ці добродії вже зробили своє діло по вивозу всього до Польщі, вони йшли далі як досвідчені люде в грабунках на користь Польщі, а на їх

місце приходив уже штаб, що організував військову владу. Згодом вже приходила цивільна влада в лиці старост та відповідного апарату при них.

Про розпорядження, накази та оповіщення польської окупаційної влади будемо говорити на своєму місці, наводячи їх в оригіналах та копіях.

Тимчасом Головноуповноважений Уряду УНР. в Камінці п. Огієнко доносить:

Головноуповноважений
Уряду Української
Народньої Республіки
Міністр.

5. XII. 1919 року.

Головному Отаману Української Народньої Республіки.
Голові Ради Народніх Міністрів УНР.
Голові Надзвичайної Місії УНР. до Румунії К. А. Мацієвичу.
Голові Української Місії в Варшаві А. Ливицькому.

„Живу без жадних інформацій, нічого про Уряд свій не знаю. Самі тільки чутки, чутки та чутки. Це дуже зле відбивається на роботі і не дає змоги вести справу так, як слід. Де Вас вже послав двох кур'єрів, але від Вас нічого ніяк не знаю. По наших чутках то Міністрів перебито, то інтерновано, а то вони невідомо де поділися. Так далі неможливо, потрібні інформації. Поляки теж не мають жадних інформацій, все питають мене.

„Державне майно поляки увесь час забирають і вивозять з Кам'янця. Силу вже вивезли. Нашу стражу в багатьох місцях познімали і поставили свою, забрано українського майна на мільярди карбованців. На базарах продається теж не мало українського майна польськими жовнірами. Протести мої приймаються чемно, але нічого по них не робиться. Тільки 4-го грудня прибула польська Комісія, що буде працювати поруч з Комісією Українською — складати акти на взяте майно. Прошу самих рішучих протестів за грабуння нашого державного майна.

„Дуже прошу полагодити справу з законом про допомогу 12-го листопаду. Урядовці хвилюються і не дають мені спокою. Частина урядовців (Військове Міністерство і Міністерство Фінансів) одержали допомогу ще до евакуації. Майже всі урядовці одержали книжки на ощадну касу, але я заборонив видачу по них грошей. Дорожнеча в Кам'янці росте надзвичайно, і буде рости на далі, бо район підвозу дуже малий. Колиб урядовцям видати допомогу, то вони розіхалися б собі з Кам'янця. Багато є урядовців, що з охотою поїдуть до Уряду, коли треба. Тільки накажіть.

„Кам'янецький університет в надзвичайному становищі. Рада Міністрів постановила розглянути його штати в 3-х денний термін, але всетаки штатів не розглянула і дала Мін. Освіти. Посилаю Вам штати, що розроблені Мін. Освіти і щиро прошу їх затвердити. Без цього розбіжаться професори, бо становище їх надзвичайно гірке. По моїх відомостях Волинь надзвичайно потребує українського піклування, а між тим вона залишена без жадного опікування. Дуже було б корисно, коли б я міг свою опіку поширити і на Волинь. Польська Влада іменує мене уповноваженим „на теренах, опущених наддніпрянською армією“. Прошу надати мені право Головноуповноваженого і на Волинську частину, заняту Польщею, взагалі на ту частину України, яка занята польською владою. Про це варто б пареговорити і з Варшавою.

„В тій повновласті, яку Рада Міністрів видала мені, дуже неясно накреслено моє правне становище. Виходять з за цього непорозуміння. Круг моєї діяльності поширюється надзвичайно, бо життя не жде і ситуація складається так, що вагань не може бути. Одже мені довелося взяти всю владу в свої руки, — керувати, призначати, звільняти. Здається, що все це було на користь УНР. Але дуже прошу, аби мені було прислано на все це певне уповноваження, затверджене Головним Отаманом. Як приблизний нарис, посилаю статут про Головноуповноваженого, — прошу затвердити його. Комітет виходить завеликим, а тому мало рухливи м

„Мені залишено фонд 15 мільонів. Це капля в морі вимог і потреб. Хорих надзвичайно багато, ідуть до того й полонені. Всі голі, голодні. Треба піддержувати і українські інституції. Ласкаво прошу зза цього ще 15 мільонів карб., бо інакше буде крах. В Кам'янці багато асігновок на Головну Скарбницю. Безумовно я вже почав оплачувати, рахуючи, що їх Держава всеїдно повинна десь виплатити. Прошу прислати мені на це дозвіл.

„На моє утримання Уряд нічого не залишив, а між тим дуже багато грошей йде на представництво. Ласкаво прошу вказівок.

„Ласкаво прошу повідомити, що робити з старшинами і взагалі з військовими? Тут їх сила, виїхати вони не змогли почасти і зза неможливости виїхати. Всі вони зареєстровані і чекають розпорядження про свою долю від Головного Отамана. Прошу вказівок як найскорше, бо польське командування загрожує інтернуванням.

„Галичане дуже занепокоєні, бо польська влада звертає на їх особливу увагу.

„Треба добиватись, аби галичанам дано було амністією і забезпечено повернення до дому. Нужда серед галичан страшна, а допомоги немає.

„Арешти в К. ідуть, але переважно за переховання зброї. Приїхали польські жандарми і досить пильно виконують свою дію. Помічаються випадки зведення рахунків — доноси польській владі. Арештовують переважно галичан.

„Гроші наші (303 мільон. карб.) ще досі в Хотині, перевозити їх до К. я не відважуюсь, бо не знаю, чи є і на далі премирря з поляками. Румуни погодилися гроші ці пропустити на Україну“.

Од 25/ХІІ. з листа до А. Лівичького:

„З державним майном, що залишилося в Кам'янці, вже покінчено: до ниточки все вивезено, вивезено на мільярди карбованців. Та хіба тільки державне майно, — силу приватного майна заграбовано і вивезено на Скалу — Борщів. Зруйновано все, навіть телефони повітового земства, як і всі частні, вивезено. Цукру і муки не має, ціни на все пішли страшні. Голод уже дивиться в вічі всім... І все це дякуючи новим хазяїнам...

„Нам зовсім незрозуміла Ваша політика, незрозумілі Ваші вирази, що Уряд приїде до К. Мені офіційно заявлено, що К. і повіт — то Польща і другої влади, крім польської, тут не буде. Чекаємо лише цивільного Комісара, який має приїхати 1-го січня, — з його приїздом тут не може бути ніякої іншої влади. Як мені заявлено, Земство буде скасовано, Інституції урядові теж, урядовці будуть пущені по миру, — тільки частина їх, що знає польську мову, буде залишена...

„У Вас в центрі, в Варшаві, може й думають щось добре, але тут на кресах нічого доброго ми не бачимо.

„Послав я до Вас кур'єра М. Корчинського, але його не пропустили — продержали в Борщові 3 дні — тим і скінчилось. Запросили Варшаву, а В. і не відповіла. Послав другого кур'єра Клепацького, урядовця Міністерства Ісповідань, але його в Борщові арештували, обшукали і мій пакет, адресований на імя Головного Отамана вскрили... Закінчилось тим, що Клепацького відправили в Чортків, а він по дорозі втік (Додаток № 1).

„Дуже прошу, аби з Варшави було дано наказ пропускати моїх кур'єрів. Без цього нічого не вийде. К. буде ніби місцем концентраційного лагєря. Я посилав багато раз телеграми Вам і Гол. От., але відповіді жадної, чи дійшли ці телеграми? Поки на все це єсть одна відповідь - проти мене збирають прийняти...

„І хто зна, чи не здійснять... Мою заяву, з приводу забірання майна без жадних квитків і прохання, доставити все це до відома вищої Влади — названо ультиматумом... (Див. додаток № 2).

„Ні одна влада не поведилась так з населенням, як тепер. Росправи ніде не знайдеш, кожний робить по своєму... Спочатку я протестував, а тепер перестав. Од Вас вказівок ніяких, — головне не вказівок тільки, а і наказів вищої польської Влади на нашу користь. Цього зовсім нема. Єсть накази навпаки — які ліквідують нашу Владу. Звертаю увагу на наказ про військові шпиталі — де повна безсоромність. (Додаток № 3).

„Ви пишете про урядовців — аби їх підучити. А тут збираються їх інтернувати. Коли б на все, що Ви пишете, була згода Польської Влади — тоді інша річ, а то наших з Вами розпоряджень ніхто не виконує. Я, навіть грошей, не можу післати, бо не увірений, що їх по дорозі не конфіскують... Дозволу на вивіз їх я й досі не маю.

„Не вспіла Українська Влада виїхати, як єпископ Пімен повів велику агітацію проти України, позвільняв ні за що священників, що були в Синоді, заборонив їм служити, заборонив проповіді українською мовою, заборонив українську вимову і т. д. і т. д. Я звільнив його на покой, але він наказу цьому не кориться, видав свого наказу, що заборонить служити кожному священнику, хто буде слухати розпоряджень Української Влади... В церкві відкрито каже проповіді проти Української Влади... І ніхто його не спиняє... (Див. ч. 753).

„Необхідно треба, аби Ви добивалися, щоб цивільна влада тут в К. була українська і щоб був наказ про це польської Влади. І щоб польська влада справді піддержувала нас. А то флаг наш був зірваний і потоптаний ногами, портрет Шевченка спалений і т. и.

„Так далі бути не може — вся людність знервувалась, не розуміючи, що робиться. Заведена польська цензура, але вона викреслює все, де освітлюється те, що ними робиться і пропускає нападки російської преси на Директорію і Уряд...

„З урядовцями немає жадного удержу. За непевної ситуації (загроза Експедиції і банку), під напором урядовців по постанові Комітету і Політичної Ради (крім Комітету з представниками від Міністерства працює при міні і Рада по одному представнику від всіх партій) я змушений був видати допомогу по наказу 12 листопада. Але на цьому не спинились — зараз іде напор на мене, аби цю допомогу повторити по случаю Різдва. Крім цього вимагають ще за три місяці, як особам, що залишають службу. Я даю допомогу хорим і тим, що ідуть до дому, — і на цьому пішла велика спекуляція, люде удержу не знають. Правда, і скрута величезна, дорожнеча небувала, тиф лютує і скоро охопить все місто. Здається перехворіють усі урядовці. Нужда велика, але ще більше претеазії. Насморк — давай на ліки, аборт — теж саме. До роботи примусить нема змоги, хто працює у мене або в Міністерстві, потребували платню в половинному розмірі і довелося дати... Не одержуючи з центру ніяких вказівок, я почав їх вільно відпускати, і вони потроху розходяться до дому — це найкращий вихід, бо довше такого становища в К. ніхто не витримає. Польська влада грозить урядовцям інтернуванням.

„Ще раз пишу про університет — матеріальне становище професорів дуже зле, конче потрібно затвердити штати, які посилаю — вони були вироблені Міністерством Освіти і їх не встигли затвердити. Університет кріпко стоїть на своїх позиціях і це єдине огнище, що високо держить Українську ідею. Що значить, що він стає приватним, як про це каже наказ Польської Начальної Команди? Чи Ви про це знаєте? (Див. № 747).

„В К. утворилась була така ситуація, що трудно було поручитись за цілість готівки. Тому було зроблено все, аби вона не попала в чужі руки, а пішла на культурні цілі. І це виконано — забезпечені академія, університети, школи, видавництва, преса. Виходу не було — це була постанова громадянства.

„Міліція українська вже звільняється, прибула вже (крім жандармерії) міліція польська.

„Попередній Комендант Борута звільнений, з 24/XII. вступає новий Комендант Оцеткевич. Новий Комендант обіцяє всяку допомогу. Поки що він наказав в 24 години очистити для нього будинок Комісаріату. Комісаріат перейшов до будинку Духовної Консисторії.

„Скорійше приїзжайте. Скорійше шліть своїх кур'єрів, бо кур'єри з К. не пропускаються“.

Од 2. I. 1920 року:

1) Майже всі інституції звернулися до мене, аби їм видати допомогу різдвяну; всі мотивують великою дорожнечою. Просять настирливо. Прошу вказівок, як бути.

2) Всі наші військові шпиталі забрали поляки, вони розпоряджаються, призначають служачих і т. і. і вимагають, щоб я давав гроші на утримання цих шпиталів. Де - кого, українців звільнено, призначено москалів. Як бути?

3) Дуже часто заходять поляки до Державного банку і вимагають міняти їм гроші по курсу: марка — 8 карб. (а на біржі марка — 5 — 6 карб.) Міняти вимагають силою.

4) Наші копюри в 250 карб. йдуть дуже зле; за 250 карб. дають іншою копюрою тільки 200 карб. Тещі (?) трохи пішли краще. З поширенням території може ціна 250 карб. підніметься.

5) Єпископ Пімен, звільнений ще 20.XI., звільнення затверджено Радою Міністрів 14.XII. не знає удержу, не визнає української влади і одкрито скрізь веде агітацію проти української Влади. Прошу вжити заходів, аби він покинув подільську єпархію, як звільнений.

6) Як бути з урядовцями після 1-го січня? Яке їх правне становище? Що з ними робити? Їх в Кам'янці занадто багато і вони вже вимагають плати за січень місяць.

7) Вже прийшла міліція польська і комендант запропонував, аби цю польську міліцію взяла собі на утримання Мійська Дума. Дума одмовляється, за це їй грозять.

8) Більше терпіти я не можу. Фактично українці не мають в К. ніякої влади. Всяке право поругане. Ще раз ласкаво прошу дати мені демісію.

9) По моїм чуткам в Тернополі і Ланцуті наші урядовці терплять великі нужди. Що Ви зробили для помочі їм? Я звернувся до польської Влади і вона на днях дасть пропуск моєму кур'єру до Тернополя, який повезе 1 мільон карбованців на допомогу

Всі в один голос в Кам'янці трублять, що п. Христюку було наказано піклуватися урядовцями в Тернополі і дано на це гроші, а він всіх кинув, не залишивши грошей.

10) Вивіски в Кам'янці наказано перемалювати на польські. Демократичну Думу розпускають, будуть збирати нову. На чолі Думи повинен буде бути поляк.

11) Зараз пішла в Кам'янці пошесть на викидання українців з помешкань. Дають часу тільки 2-3 години, найбільше добу. Занята вже Фінансова Палата, частина Державного Банку. Обезброньована варта Державного Банку і Експедиції. Єсть багато викинутих на вулицю.

12) В К. єсть ще сила старшини. Багато з тих саботують, лають наш Уряд і не хочуть їхати по заклику в Домбів. Що з ними роботи? Про їх повинен бути якийсь наказ Головного Отамана, тоді тільки буде послух. Просили мене підписати накази про виїзд їх в Домбю, але я підписати не можу, бо про це мені ніхто не наказував.

13) Різдваної допомоги настирливо домагаються і урядовці б. центральних установ. Як бути з ними?

14) Ще раз повідомляю: грошей Головному Отаману можу вислати тільки тоді, коли на таку висилку буде дозвіл від польської Влади з Варшави. Одержавши наказ Отамана про гроші, я зараз же взявся до місцевої польської Влади за дозволом везти і дозволу й досі не одержав. Треба, щоб про це був наказ польської Влади з Варшави, тоді тут не будуть роздумувати. Гроші привезе Романченко, провадити буде їх один польський старшина.

15) Сьогодні був заарештований Мійський Голова Килимник, але по моєму протесту випущений.

16) До К. сьогодні 2. І. приїхав ген. Крайовський — шеф дивізії і зробив мені заяви, після яких, здається, життя в К. просвітліє і буде ліпшим“.

Прочитаємо й ще один документ:

Референт

Таємно.

Військових Справ

при

Головноуповноваženім

Уряду Української

Народньої Республіки.

25 грудня 1919 р.

Ч. 9.

м. Кам'янець.

„22-го грудня с. р. в часописах появилася наказ Польської Комендантури про явку 24-го грудня всіх старшин бувшої української армії для відправки в Домбю у відміну ранішніх розпоряджень про відправку українських старшин і козаків невеликими партіями до Дієвої Армії.

„Наказ цей схвилював старшинство, бо звернуло на себе увагу те, що забирають чомусь тільки старшин, а инш. елементи, з яких складається армія (козаки, лікарі, урядовці) чомусь не мусять збиратись.

Доклад про відправку старшин у табор Домбю.

„Для з'ясування справи я звернувся до Коменданта міста майора Борути зі запитанням і він мені пояснив, що в Домбю є збірний пункт для українського старшинства, яке збирається туди згідно умов ген. Пілсудського з Головним Отаманом Петлюрою про формування української армії, що небезпека старшинам не загрожує ні в дорозі, ні в таборі Домбю.

„На запитання хто саме з старшин мусять їхати, одержав відповідь, що всі без винятку, служивші в українській армії.

„Не дивлячись на цю заспокоюючу відповідь і повідомлення Вами, пане Міністрі, що Головний Отаман призначив керувати формуваннями військ Міністра Сальського і його поміщика Петрова; повідомлення повернувшоїся Місії Червоного Хреста, що формування дійсно провадиться — наказ польської Влади був прийнят негативно. Почалась агітація, що цей наказ є провокація з боку поляків, бо армію можна формувати й в Кам'янці.

П. Головноуповноваженому Уряду УНР.

„23-го грудня приїхав до Кам'янця Начальник Польської Дивізії, з поясненнями до якого звернулися Ви, пане Міністре, разом зі мною і отаманом Зелінським, яко Головою Старшинської Громади. На нараді цій польський генерал підтвердив, що все робиться з відома Головного Отамана, що Домбю краший табір в Польщі, але що мають їхати не всі — залишаються для провадження біжучої справи в референтурі, в ліквідаційних комісіях, для охорони експедиції заготовки паперів, юнацька школа, інваліди, звільнені від служби й тяжко хворі. Від'їзд було відкладено на 25 грудня. Для інформації і заспокоєння старшин було зроблено 23.XII. загальне зібрання під головуванням отамана Зелінського, який інформував старшинство і доказував необхідність формування армії подалі від фронту.

„Крім того була складена для газет замітка на підставі нашої спільної наради з польською командою. Але замітка ця довго пролежала в цензурі й надрукована тільки 25-го грудня.

„Не дивлячись на все вищезазначене, старшинство, думаю завдяки агітації, почало ночами тікати на схід і втікло де-кілька сот.

„24-го появилася наказ № 1 нового коменданта, який починався з оголошення, що всі попередні розпорядження касуються, це теж спровокувало бажаючих їхати. Для з'ясування справи я звернувся до Коменданта, який повідомив, що від'їзд не відмінений. Я вжив всіх заходів, аби це розповсюджувати і дійсно увечері до Референтури з'являлося за утриманням 87 старшин. Я зазначив зібравшимся, що хто зі з'явившихся не явиться на збірний пункт, буде Польською владою притягнутий до польового суду і що відправка буде 25-го в 8 годин ранку. Знаючи, що збір йде довго, я сьогодні, 25-го грудня, в 8^{1/2} год. ранку вийшов з дому з метою проводити старшин і відмітити кількість явившихся.

„По дорозі зустрів де-кілька старшин, яки мені сказали, що відправка відкладена до 26-го грудня.

„Я був здивований, бо ні з якої сторони такого розпорядження я не одержував, чому я пішов далі з'ясувати цю справу. Виявилось, що: 1) хтось у відділі хроніки газети „Подольський Край“ надрукував провокаційну замітку, що від'їзд відкладено до 26-го грудня 9 год. ранку, чому багато старшин повернулося з дороги на збірний пункт; 2) Польська Комендантура не збрала ні одної підводи, як це мусила зробити, бо навіть обіцяла для старшин вищої ранги дати автомобіль; 3) Польський Комендант, побачивши малу кількість зібравшихся (біля 20 — 25) і ознайомившись з заміткою газети, згодився відкласти від'їзд до 26-го грудня 8 год. ранку і обіцяв, що підводи обов'язково будуть.

„До цього додаю, що по місту ширяться вперті чутки, що все громадянство в лиці своїх партій — починаючи від правих, кінчая лівими — віднеслося негативно до відправки старшин в Домбю, що має великий вплив на старшин. З'являються головним чином люде, які йдуть з голоду, байдуже куди б то не було.

Референт Військових Справ, отаман Колодій“.

Подібних документів поступала сила. Вказування полякам на всі недопустимі речі що до їх поведження у себе і на Україні з українцями ні до чого не доводили. Все йшло по старому. Тоді повстала думка у Головного Отамана та Правительства подати і від імени Головного Отамана і від імени Дипломатичної Місії у Польщі ноти — протести

*) Про переїзд військових до Домбя в цей час українська влада не давала ще жадних розпоряджень. Нема нічого дивного, що про цей від'їзд нічого не знала українська влада в Камінці. Поляки робили це все на свою руку.

в писаній формі Начальникові Панства та Урядові польському. На підставі документів був в першу чергу опрацьований меморандум Головного Отамана до Начальника Держави Пілсудського, який мав передати Голова Місії, Міністр А. Лівіцький на спеціально для цього призначеній авдієнції.

Після цієї авдієнції А. Лівіцький мав-би разом з капітаном Чарноцьким (офіційним польським представником при Уряді УНР.), який мав одержати спеціальні директиви і накази п. Пілсудського, їхати до Кам'янця Подільського для залагодження на місці прикрих і болючих для нас справ.

Офіційно обіщалося капітаном Чарноцьким в імені Начальника Держави Пілсудського, що знаменитий і відомий Комендант м. Кам'янця п. Борута буде звільнений і Урядові УНР. буде забезпечена вільна праця як Правительства дружньої для Польщі Держави. Але 3-4. I. 1920. п. Пілсудський виїхав на Волинь і капітан Чарноцький сказав, що потрібно їхати там, де є Комендант, а що звідти вже проїдеться до Кам'янця.

7-го січня А. Лівіцький від'їхав до м. Рівного, але там п. Пілсудський не мав часу його прийняти і від'їхав до м. Луцька. Голова Місії в його ж потязі проїхав так само туди, — ось чим і пояснюється відсутність його підчас перебування Міністра Безпалка у Варшаві і пізніш на наші Різдвяні Свята.

В Луцьку А. Лівіцький чекав авдієнції у п. Пілсудського.

14-го січня о півдні прибув до вагону Голови Місії ад'ютант п. Пілсудського і просив його зібратись до відходу разом з ним.

„Дайте портфель“ — сказав А. Лівіцький до старшини Скрипника, який їхав разом з ним, думаючи, що це його просили на авдієнцію до Начальника Держави.

„Ні, ні, портфель залишіть, пан Комендант просить на обід“ — відповів посланець — ад'ютант.

„У голові мені помакітрилось, коли я тільки почув слово обід, бо тепер я тільки спохватився і зрозумів куди мене хотіли повести. А повести мене хотіли на урочистий обід, де мали бути представники польського громадянства, магнати польські, старости, воеводи, ксьондзи, дегенерати — „мальороси“, які мали вітати Начальника Панства з приводу приєднання до „Macierzy“ — Польщі волинських „кресів“ під високу руку І. Пілсудського і бачите мав бути там і український Міністр який мусив вислухувати „тости відповідні“ і своєю присутністю, сидючи по правій руці Пілсудського, мав, чи промовляючи, чи сидючи як манекен, проявити солідарність з цим великим для Польщі актом — докладав пізніше А. Лівіцький Головному Отаманові.

Міністр А. Лівіцький, подякувавши, відмовився прийняти участь в обіді, мотивуючи це втомою та хворобою.

Ця сцена відбулася в присутності польського поручника Ш. де Штрем*). Названий поручник, підчас розмови Лівіцького з ад'ютантом Пілсудського, чомусь почервонів і нервово піднявся з місця... А Лівіцький гадав, що поручник образився за таку його поведінку, але й це хвилеве замішання скоро вияснилося. По відході ад'ютанта Пілсудського, поручник підбіг до Лівіцького, схопив обидві руки і дякував, що він не пішов на цей „бенкет“. Говорив, що йому соромно називатись поляком, коли вони (поляки), таке собі дозволяють, коли в підступний спосіб ображають українських достойників для санкціонування своїх нечесних замірів... (Детально про „луцький бенкет“ див. українську і польську пресу за цей період часу).

Та ось прибіг капітан Чарноцький і говорив, „що це не добре, що п. Міністр обов'язково мусить бути там і місце для Вас приготовлено, що подумають“ і т. д. Голова Місії відмовився категорично. А через пів - години А. Лівіцький пішов демонстративно обідати до першого ресторанчику, який тільки можна собі уявити в Луцьку. Звичайно, що це все бачили польські агенти і донесли куди і кому слід.

*) Секретар бувшого польського прем'єра Морачевського.

По обіді надвечір Пілсудський прийняв на дуже короткий час (5 хвилин) А. Лівицького, де останій і вручив йому меморандум Головного Отамана.

Прийом Начальника Держави був зовсім несподіваний для А. Лівицького (тут був і комісар „кресів“ Мінькевич), хоч цього і треба було чекати — „сухо“ і непривітливо прийняв, — так і попрощався п. Пілсудський, сказавши, що добре, він забачить, що там є, розслідує і накаже полагодити справу — жадних обітниць, нічого утішаючого не сказав. А в переданому А. Лівицьким меморандумі Головного Отамана до Начальника Держави і Начального Вождя військ польських на мовах українській і польській читаємо:

ГОЛОВА ДИРЕКТОРІІ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ
і Головний Отаман її військ.

До пана Начальника
ПОЛЬСЬКОГО ПАНСТВА.

МЕМОРАНДУМ

в справі відношення польських властей до військ і урядовців Української Народньої Республіки, що перейшли на територію Польщі та в справі державного і приватного майна УНР., що привезене було на цю територію Державними Установами Республіки і окремими урядовцями, а також в справі поведження польських військових властей на території України, зайнятій польським військом по пропозиції Головного Отамана України.

„Військові обставини, викликані відомою зрадою в листопаді місяці Галицьких Українських військ під проводом генерала Тарнавського — спричинилися до того, що Верховна Українська Влада і Вищий Уряд України змушені були опустити тимчасову столицю України, Камінець на Поділлію.

„Не бажаючи допустити ворога України, добровольчеську армію, під проводом генерала Денікіна, до окуповання як Камінця, так і інших міст на Поділлію, я мав честь звернутися до пана Начальника Панства з проханням зарядити заняття опускаємих українським військом місцевостей польськими військами.

„Звертаючись з подібним проханням до пана Начальника Панства я спирався на слідуєчі підстави:

1) Поширення влади добровольчої російської армії, що має на меті відновлення „єдиної, неділимої Росії“ в її довоєнних межах, не бажане і суперечне не лише панством інтересам України, але і таким же інтересам Польщі, тим більш, що опанавуючи Поділлію, спільний Україні й Польщі ворог — підходить безпосередньо до кордонів Панства Польського.

2) Я був і є прихильником щирого порозуміння і навязання тісних добросусідських стосунків між сумежними українським і польським народами на підставі їх співділення на ґрунті політичному і економічно-господарському, і

3) Українська Дипломатична Місія, вислана до Варшави, інформувала мене в тому, що в Високій особі Пана Начальника Панства, в Польському Уряді і кращих представниках польського народу — Українська Держава, український нарід і український Уряд мають щирих прихильників самостійної, незалежної і дужої України.

„Заряджуючи звільнення через Верховну Державну Владу і українське військо тимчасової столиці і інших міст Поділлія, Український Уряд не мав сумніву в тому, що вступаючи на територію України по запроханню польські військові відділи і Влада — вступають, як заприятенні союзники, вступають не з метою окупації і використання тимчасового неладу в шерегах оборонців України, а з метою не допустити окупанта на посідаєму Українською Владою територію, з метою дати змогу Українському Військові і народові позбутися наслідків анархії, кинутої в їх шереги зрадою генерала Тарнавського.

„Коли б Український Уряд, помимо авторитетних і з українських, і з польських джерел інформацій, припускав можливість иншого відношення до панствових, військових і громадських інтересів України з боку польського війська і польської Влади, — то він не мав би жадної рації збільшувати критичне становище України під погрозою опанування її реставріруємою Росією ще й добровільно покликаною польською окупацією.

„Урядові Української Народньої Республіки була відома та праця, яку якраз в листопаді місяці Українська Дипломатична Місія В Річі Посполитій Польській проробила спільно з Делегацією, призначеною Польським Урядом для переговорів з Місією. Уряд Української Народньої Республіки був ознайомлений з тими засадами й жаданнями, які за спільною згодою Української Місії і Польської Делегації мали лягти в основу польсько - українських союзних порозумінь і дійсно лягли в основу Деклярації Місії від 2-го грудня 1919 року. Отже, — Уряд Український, порозуміваючись з Урядом польським відносно заняття польським військом опущених військом українським місцевостей України, — був цілком певним тоді і зостається певним в тому і тепер, що обидві сторони в своїх стосунках мали і мають виходити, згідно вимогам міжнароднього права, не лише зі змісту, але і з духу, поданої Українською Місією в імени свого Уряду, а прийнятої Польською Делегацією в імени її Уряду Деклярації від 2-го грудня, заповідаючої широкий союзний і приятний контакт між панствами Польським і Українським.

„При такому напрямкові польсько - українських переговорів в Варшаві і особливо після подачі Деклярації від 2-го грудня 1919 р., — Український Уряд, по зрозумілим причинам, не знаходив потрібним детально і скруполезно умовлятися з Польським Урядом відносно того, які стосунки мають бути між українською цивільною владою і владою польською в тих місцевостях, де дійде до співпрацьовництва цих Влад, які мають бути права і обовязки польської військової влади супроти громадян і мешканців території Української Народньої Республіки, супроти державних Установ, законів, державного майна Республіки і майна приватнього. Українська Державна Влада призначила законним шляхом, в особі одного із членів Кабінету Міністрів, Міністра Освіти і Культів, проф. Огієнка — свого Головноуповноваженого на керування цивільними справами опущеної тою владою території, дала йому певні інструкції, ознайомила негайно зі змістом Деклярації від 2-го грудня м. р. і з тими заявами, які ця Деклярація викликала з боку польської Делегації і була певна, що польська військова Влада, яка приходить по запроханню Української Влади на територію України, — своєю чергою посідає відповідні, засновані по духу Деклярації 2-го грудня м. р., інструкції і вказівки.

„Тимчасом, від окремих урядовців і приватних осіб на ім'я Верховної Української Влади і Українського Уряду — стали поступати заяви про ті надужиття, яких допускається Польське Військове Командування над державними Установами, державним та громадським майном, над політичними правами населення і його приватним майном.

„Українська Верховна Влада і Уряд — хотіли спочатку бачити в цьому прибільшення і узагальнення поодиноких небажаних і гідних жалю випадків, але число скарг, їх настійчивість і гострота обжаловуємих випадків — що далі збільшувались. Пізнійше стали поступати заяви від вищих військових і цивільних урядовців, які через незалежні від них причини, опинились на території Польського Панства, де - які сами по собі, а де - які і з державним майном.

„Позволю собі тут згадати про ті випадки гострого відношення і ті поневіряння, яких зазнали від агентів польської Влади на пограничній території Польського Панства як цілі військові відділи, так і окремі військові і цивільні урядовці Української Народньої Республіки.

„Шерег відділів і груп, які в Борщові, Гусятині і Підволочиську, після попереднього порозуміння з приділеним для звязку з українською Владою старшиною польського

війська, капітаном Чарноцьким - перейшли на польську територію, щоби або одержати пропуск на Шепетівку і далі, як це було умовлено між дотичними представниками Української і Польської Влади, або одержати від Української Влади інший маршрут, урядовці були оповіщені польськими властями почасти конфінованими, почасти інтернованими. На натуральне здивовання старшин і козаків української армії, військових і цивільних урядовців Української Республіки і на протести та заяви їх, що вони прибули на територію заприязненої Україні Держави за дозвілом компетентного польського органу і зовсім не заслуговують на таке до себе вороже відношення, — польські власти відповідали, що їм рішуче нічого не відомо про наміри польського Уряду, про заприязненість між Україною й Польщею, і вони не мають жадних вказівок на те, як ставитися до українських військових і цивільних урядовців, а тому і ставляться так, як вважають за потрібне.

„Після конфіновання та інтерновання, — Польські Власти почали переводити одбирання майна, яке було при прибутих. Одбиралось державне майно, що вивезене було для технічних потреб війська, державних Установ Української Республіки, а саме: скарбові гроші, телеграфні, телефонні апарати, авта, приладдя й части до авто, канцелярські пишучі машини й інше. При одбиранню державного майна — не завше шанувалась і приватна власність, так що шерэг урядовців залишивсь без грошей і потрібних до вжитку річей. Вимоги, аби при одбиранню майна складались акти про те, що і в якій кількості одібрано, — залишались без задоволення, бо агенти польської влади відмовлялись або непотрібністю актів, або браком часу на їх складання.

„Після переведення обезбробння військових частин і вивлащення як військових, так і цивільних урядовців з державного, а, почасти, і з приватного майна, військові частини і окремі урядовці були згодом за посередництвом Української Дипломатичної Місії в Варшаві направлена назад до Камінця - Подільського, а здебільшого розпорядженням Польського Уряду перевезені в Ланьцут, в лагерь для інтернованих.

„Але ці всі, хоч як неприязні Україні акти агентів польської Влади, — не мають майже значіння супроти тих актів, яких допустились Польські Військові Власти в Кам'янці - Подільському і інших містах Поділля.

„Відносно цих актів Головноуповноваженим Українського Уряду Міністром Огієнком прислано на мої руки великий матеріял.

„Ознайомившись з цим матеріялом, — я і Уряд Української Республіки — могли би впасти в зневіру, коли б великому грону українських політичних і громадських діячів та провідарів народа не була властива віра в те, що опріч тої Польщі, яка не в відповідний спосіб представлена на Україні, є ще й інша, лицарська Польща, речником якої є в першій мірі Високодостойний пан Начальник Польського Панства.

„Тільки глибока віра в те, що ця остання Польща буде рішати врешті справу співділання сумежних Панств, України й Польщі — дає мені змогу і право предложити Панові Начальникові Панства цей меморандум на належне узгляднення і висновки.

„З шерегу поданих п. Головноуповноваженим Української Народньої Республіки неправних вчинків і виступів агентів польської Влади на Поділлю — подаю лише головніші, не вважаючи потрібним при їх існуванню говорити про дрібніші.

„В першу чергу зупиняюсь на вчинках, які не можуть бути инакше кваліфіковані як погвалтування, під взглядом розумінь межинароднього права, самостійности і незалежности України, а саме:

„В моє розпорядження представлені опубліковані: Приказ Довудства групи генерала Бонніна № 7465. III — від 2-го грудня м. р., на польській мові, Приказ № 1-й Коменданта повіту і пляцу капітана Оцеткевича на українській мові і „Odezwa powiatu i placu w Kamieńcu-Pod.“ підписана тим самим капітаном Оцеткевичем.

„В приказі Довудства групи генерала Бонніна п. 3. „Всі Міністри, урядовці і службовці України Наддніпрянської, що знайдуться за Збручом“ по обняттю заряду Комісаром польським, будуть мати право позостатись в Камінцю в характері осіб приватних; в п. 5. приказа довудства „з інституцій українських зізволяє на функціонування в Камінцю Університету Українського і школи юнкерів, яко інституцій приватних“.

„Отже приказ Довудства: а) касує українські Уряди, які правомочно zostавлені Вищою Українською Владою на опущеній території України, б) позбавлює урядовців їх законних службових прав, і в) обертає Державний Український Університет і урядову школу юнаків в „приватні інституції“.

„В приказі № 1 Комендант повіту і пляцу оповіщає, що „всі попередньо видані зарядження тратять силу обов'язуючого“. В п. 3 „приказа“ Комендант вимагає, аби „всі матеріали, які коли - небудь були власністю Урядів: Австрійського, Німецького, Російського і Українського — мають бути зложені найдалше до дня 15 січня 1920 року Команді повіту і пляцу“. В п. 5. Комендант вимагає, аби „всі подання і прохання до військових властей були редаговані в польській мові (з евентуальним переводом російським або українським) і були відповідно стемпльовані у касового старшини Команди повіту і пляцу“.

„Odezwa“ в цілому представляє такий документ, який під виглядом порушення прав суверенности УНР. — не надається до цитування окремими абзацами і говорячи про ту „Odezwy“ треба би було наводити всю її цілком. Досить сказати, що в „Odezwie“ Комендант повіту і пляцу вважає що Кам'янець „co tak nierozzerwalnie złączony z dolą i niedolą Rzeczypospolitej“ „po długich latach niewoli, ucisku i udreki do dawnej wraca macierzy“. П. Комендант сподівається, що місто Кам'янець стане за взірць для інших міст, очевидно Поділля, під виглядом польскости і офірности.

„Як бачимо, Комендант пляцу і міста находить можливим говорити:

а) про відміну огульно „всіх“ заряджень, які були видані до обняття комендантської влади п. Оцеткевичем,

б) вимагає передачі комендантурі майна належного Українській Народній Республіці і то однаково, як власного майна Республіки, так і майна, належного їй по праву наслідування його від первісних власників, що пошили це майно на призволяще на території України;

в) в супереч основним законам України заводить в стосунках з польською військовою владою обов'язковою урядовою мовою мову польську, допускаючи евентуально мову українську, поруч з російською, тільки як мову, паралельного перекладу, замість того, аби законно жадати подань на державній мові УНР. з перекладом польським

г) оповіщає Кам'янець на Поділлі і його повіт прилученим до Польщі, хоч польський Уряд і прийняв Деклярацію Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській з дня 2-го грудня м. р., в якій Деклярації кордон між Польщею й Україною з півдня і заходу зазначено по річці Збруч;

д) оповіщає про дальшу польську експанзію в „kraj najblizszy“ себ - то: на дальші українські простори на Схід.

„Головноуповноважений Української Народньої Республіки Міністр Огієнко звернувся до п. Коменданта м. Кам'янця і пляцу з протестом проти одбирання польською військовою владою на території Поділля, занятій польським військом, без жадного порозуміння з українською владою, державного, громадського і приватного майна без ваги, обчислення, обмірення, без опису і часто без росписок, на міліарди карбованців. Головноуповноважений Міністр УНР. справедливо і в формах як найбільш коректних вказував, що подібне відношення до державної, громадської і приватної власности руйнує адміністративні апарати, руйнує земське життя, економічно - господарські, сані-

тарні, просвітні і апровізаційні заходи української влади та спричиняється до зросту як найбільше небажаного верехобницького настрою у населення, що на подібне ж відношення до державної, громадської і приватної власности України з боку німецьких окупантів, населення відповіло в свій час повстаннями і кривавими бійками з окупантами.

„Справедливий протест Головноуповноваженого Міністра УНР. викликав телеграму-розказ Н. Д. фронту Галиційського, в якій телеграмі Довудство за підписом шефа штабу полковника Кесслера відповідає, що ніби то розкази Н. Д. що до українців, видані з моєї, Отамана Петлюри, відомости. Що з окрема до Головноуповноваженого і Міністра УНР., то на свій коректний і цілком зрозумілий протест в загальних інтересах і населення, і влади польської, і влади української — дістав в вищезазначеній телеграмі обвинувачення в „протиділанню“ польським властям і обіцянку, що проти нього Н. Д. вчинить належиті кроки.

„Примушений запротестувати як найрішучіше проти не відповідаючого дійсности покликування на мою згоду як з тими зарядженнями, так і вчинками, які польські власти провадять по відношенню і до населення, і до майна державного, народного і приватного на території України, занятій польським військом по проханню Української Влади. Дотичні ж місця в телеграмі відносно Головноуповноваженого Міністра УНР. — вважаю незаслуженою образою скерованою, не лише особисто супроти п. Огієнка, але і супроти Влади УНР., членом якої є п. Огієнко і яка знаходиться формально і бажано, аби знаходилась і по суті, в заприязнених дружніх відносинах з Польським Панством.

„Слідом за Вищими Польськими Військовими Установами в напрямку негації Української Влади йдуть і низчі агенти. Так, наприклад, в листі від 19.XI—м. р. на імя п. Огієнка, надісланім, за згодою майора Борути, призначений польською владою Головний лікар шпиталів українських (підпис нерозборчивий) іменує п. Огієнка „Тимчасовим Міністром“ мимо того, що п. Огієнко є повноправний Член Кабінету Міністрів Уряду УНР. і опріч того вищезазначений урядовець польський заявляє, що всякі накази бувшої української влади не мають значіння“.

„Заходи Головноуповноваженого Міністра п. Огієнка нав'язати правильні стосунки з Українською Дипломатичною Місією в Варшаві і тими членами Уряду, які перебувають там — не мали жадних skutків, бо телеграми п. Огієнка і листи його по призначенню не доходили, а посилаємі кур'єри — завертались польськими властями назад або арештовувались, а пакети відбирались і розпечатувались.

„Безоглядні реквізиції засобів апровізації, майна і мешкань, контрибуції (в с.с. Ісаковці, Ляшкєвці, Гавриловці, Вітківці та інших), арешти громадських, земських діячів — терорізують населення і, як констатує в своїй записці Кам'янецька Повітова Земська Управа, — це все зробило неможливою працю органів земського самоурядування. Для країни, в якій, після довгої рєзрухи щойно стало наладжуватися економічно - господарське життя, — припинення діяльності таких великої ваги організацій, як Земства, — загрожує що найлихійшими наслідками і анульованням досягнених уже результатів по відродженню края і піднесення добробуту його населення.

„Руїна державних Установ УНР., що zostались по розпорядженню Уряду УНР. на місці, довершається ще і в инший спосіб. Так, військове Командування обезброїло в м. Кам'янцю Міліцію, а 26-го грудня м. р. навіть обезброїло охорону Експедиції Заготовки Державних Паперів, де відбувається вироб українських кредитових білетів на великі суми. Таке обезброєння, натурально, перш всього впливає на умови праці персонала Експедиції і зменшує продуктивність тої праці, а по друге - виставляє Експедицію на небезпеку перед злочинними елементами, з боку яких не виключена можливість грабіжницьких нападів на Експедицію.

„Така великої ваги справа, як реорганізація розложеного зрадою ген. Тарнавського українського війська і поповнення його новими елементами провалиться в атмосфері недоброзичливого відношення польських військових властей в Кам'янці, що знову впливає як на успішність реорганізації і поповнення армії, так і на настрої реорганізуємих частин та людського матеріяла, яким частини поповнюються.

„Як наприклад можно указати на випадок, коли сформована в Камінці по розпорядженню Польської Команди і відправлена нею в супроводі підпоручника польської служби п. Неймана до Борщова, — партія була мало що не інтернована в Борщові і тільки після довгих переговорів старшин цієї партії з польською владою — старшинам удалося повернутися назад до Камінця.

„Так само партія кількістю 65 чоловік старшин, направлена до Ланьцуту через Львів, у Львові була засажена за ґрати і трактована, як ворожі полонені; тільки після цілого шерегу клопотів партія ця добилася врешті того, що її до Ланьцуту направили як охотників до формуємої української армії, а не як полонених ворожої сторони.

„Прикази польської влади про явку старшин української армії на зборні пункти для відпровадження у місця де, по умові між мною і паном Начальником Польського Панства, мають провадитись формування, — видаються в такій редакції, як начеб — то старшини ті підпадають інтернуванню в лагерьх для полонених і неспокійних елементів ворожого Панства (прикладі: оголошення Команди міста і повіту Кам'янець - Подільського від 1-го грудня м. р.). Ті старшини, які з'являються все ж таки для отправки залишаються без засобів до переїзду, бо часто підводи не заготовлені і не зроблено розпорядження про маршрут.

„Такі ненормальні форми співділання польських військових властей на Україні в справі реорганізації української армії ведуть до дуже прикрих наслідків. Зменшується контингент бажаючих продовжувати боротьбу за самостійну Україну в шерегах при таких умовах реорганізуємої армії, падає віра в можливість братерства, по зброї, української армії з армією польською і, навіть, одержується, поки що ще остаточно не установлені, звістки про випадки, коли менш витримані старшини воліли підпасти під кулю польського жовніра, як підпадати трактуванню, гідного по відношенню до ворога польської влади.

„Роблячи підсумок всьому вищезазначеному, я з як найбільшою увагою поставився до представленого мені Головноуповноваженим Міністром УНР. матеріяла.

„Безпосередня моя участь на протязі двох останніх років в центрі українського політичного та державного життя, те знання української історії і душі українського народу, яке я міг придбати за попереднє своє життя, — цілком виразно дають мені змогу зробити консеквентні висновки із того становища, в яке поставились до місцевого населення українського Поділля польські військові влади і в яке вони поставили до себе те населення.

„Ігнорування елементарних прав самостійности Української Держави, зневажування її законів, мови, урядових Установ; непотрібне, нічим не викликаєме поневіряння військових і цивільних оборонців тої Держави, беззглядне забирання і привлащування державного майна на міліарди карбованців, — все це може викликати і викликає справедливе обурення та нарікання супроти тих чинників, які прислужилися до всього того.

„Відповідно своєму розвиткові, своєму соціальному становищу, ріжні елементи українського суспільства по ріжному реагують на те, про що вони чують і що вони бачуть на території УНР., занятій військами дружньої і заприятеної нам Держави-Польщі.

„Але всі ці елементи об'єднуються в одному: росте хвиля незадоволення, як тією владою, яка, в щирому бажанню вивести Україну на широку дорогу щасливого вільного життя, запрохала на частину цієї України для дружнього співпрацьовництва польську військову Владу, так і проти цієї запроханої Влади.

„В останній період української історії серед українського суспільства як в вищих його і інтелігентніших колах, так і в колах нижчих, почав було ширитися і поглиблюватися настрій та рости свідомість про необхідність щирого і всебічного порозуміння з Польщею. Цей настрій і це пересвідчення Уряд УНР. взяв в свої руки і повів свою політику в напрямі зазначеного зближення. І саме тоді, коли здавалось можливим це зближення довести до пожаданого кінця, коли можна було слова перетворити в діла, саме тоді з боку наших сусідів, з якими ми шукали і, здавалось, готові були знайти те зближення — прийшли такі події, які вибивають із рук Українського Уряду можливість на те, щоб провадити справи того зближення далі, а, навіть, підкопують і ті здобутки, які вже досягнені і знайшли своє зафіксування в Деклярації Української Дипломатичної Місії від 2-го грудня м. р.

„Серед гарячих, навіть, прихильників продовження політики зближення України й Польщі чуються тепер нарікання на те, що зазначена Деклярація застається мертвим словом супроти суворой, далекої від того слова дійсности. Особи, які досі хотіли працювати і працювали в напрямку нав'язання тісних стосунків з Польщею, — зараз зрікаються покладених на них завдань і звертаються до Верховної Влади з проханнями про звільнення їх від праці і обовязків, в користність яких для української справи у тих працівників одібрана віра.

„Зостаючись все ж таки особисто глибоким прихильником щирого порозуміння Польщі й України і маючи пересвідчення, що таким же прихильником являетесь і Ви, Пане Начальнику, я запропонував Українській Дипломатичній Місії в Польщі починити відповідні кроки перед Польськими Властями, а разом з цим — я позволяю собі пред-ложити Високій увазі Пана Начальника цей меморандум в повній надії, що ще не пізно поправити ті помилки, які досі зроблені Польськими Військовими Властями на Поділлю і які, коли їх не усунути надалі, а наслідків від них тепер же негайно не ліквідувати, — матимуть фатальне значіння для України і відбиватимуться негативно на спокію та ладу сусіднього Польського Панства.

„Вчинки, яких допустилось Польське Командування на Поділлю, можуть тільки плодити анархію, жити денікинство, давати сок для росту большевизму, себто: робити все можливе для того, щоби ні Україна, ні Польща не мали тих нормальних умов, при яких тільки і можуть стати сильними ті два сусідні Панства.

Голова Директорії і Головний Отаман Петлюра.

Міністр Закордонних Справ А. Лівіцький.

Дня 22-го січня 1920 р.

м. Варшава.

№ 133/вих. *).

До цього додаються долучені документи, в копіях, в кількості 18 аркушів“.

До пана Головноуповноваженого Уряду УНР.

Урядовця Канцелярії Леонтія Клепацького.

Р А П О Р Т.

„9-го цього грудня, виконуючи Ваше розпорядження, я вирушив з міста Камінця до місця перебування Уряду УНР. О 6 год. вечора того ж дня я прибув в Борщів — явивсь до Коменданта плацу. Комендант мені спочатку сказав, що кур'єрів зараз не пропускає до Уряду УНР. і що мені треба почекати до ранку. Залишивсь я переночувати в Канцелярії Комендантури. О 9 год. вечора прийшов польський жовнір і від імени Коменданта вимагав видати ті документи, які я везу до Уряду. Я не хотів видавати жовніру і прохав, аби я міг перебалакати з Комендантом, але ж хвилини через 10-ть той же жовнір прийшов і сказав, що я нахожусь під арештом і всі

*). Дата тут поставлена з дня подання меморандума до польського Міністерства Закордонних Справ. О. Д.

документи, які тільки при мені є, повинні бути йому видані, після зробили трус в моїх речах і всіх карманах. У мене забрані всі посвідчення, приватні листи, ріжні росписки і т. и. Теж саме було зроблено з речами і тої пані, яка виїхала зі мною із Кам'янця. Після цього нас перевели в кімнату, де міститься варта і залишили під арештом.

„О 10-й год. ранку ми попрохали жовніра, щоб він повів нас до Коменданта, що й було зроблено. Комендант мені так сказав: „Ви зараз повертайтеся до Камінця, а пакети я передав п. Огієнку поштою“, але коли я настоював, аби пакети були мені повернуті, то Комендант пішов до Начальника Дивізії, яка там стоїть, і, повернувшись сказав, що я не буду повертати до Камінця, з цими словами Комендант виняв ножики і почав розрізувати пакети, які я привіз з Камінця і які були адресовані „До Головного Отамана Українських Військ С. Петлюри“. Я почав протестувати проти цього, попереджував його, що ці пакети адресовані Головному Отаманові Петлюрі, тоді Комендант мені знов сказав, що я в Кам'янець уже не повернусь, а буду сьогодні відправлений до Чорткова під „ескортом“, коли ж я сказав, що повинен повідомити про це п. Огієнка, то він мені дав таку відповідь: „Вас сьогодні ж одправлять в Чортків, а там скоро Ви про це п. Огієнку докладете“, на мої слова, що п. Огієнко зараз в Кам'янці, він сказав: „Так, зараз в Кам'янці, але ж скоро Ви з ним побачитесь в Чорткові“. Після цього він зробив розпорядження відправити мене до жандармерії, а звідти до Чорткова. Та пані, яка їхала зі мною, була присутньою при цій розмові, вона залишилась в Канцелярії Коменданта, а мене жовнір повів, але ж по дорозі ми з тим жовніром зайшли в кавярню, а звідти я виїшов і під ріжними пропозиціями відпросивсь відійти на краків 50, а потім я залишив Борщів. Всі свої речі і половину грошей, виданих мені по закону 12-го листопада 6.000 карбованців, які були в моїй торбі, залишив там.

„Серед паперів, які були у мене, взято приватні письма, адресовані на Київ, Чернігів, переказ Союз-Банку в Київ на 2.000 карбованців, адреси і вулиці, куди я повинен був би зайти, кели б приїхав до Києва і посвідчення на бланках Духовної Консисторії, що я дав і мобілізації не підлягаю, а також ріжні росписки і дрібні, не маючі ніякого значіння, записки.

Л. Клепацький.

13. XII—1919 р.

У. Н. Р.

Міністр Фінансів
6 грудня 1919 року
ч. 4059.
Двірець Гусятин.

Високоповажаний Пане Міністре!

„Вам певно, вже відомо, що 22 листопаду, під Проскуровом валки міністерств військового (ч. III) і фінансів (ч. II) мусіли відділитися від валки прем'єр - міністра, яка подалась на Чорний Острів, і повернулись на Ярмолинці, а звідти на Гусятин. Була думка вийти з вагонів перед Гусятином і помандрувати усім гуртом на Войтовці, а звідти на Старокопичинці, куди мав їхати Уряд. Але зі ст. Лісоводи мін. Сальський послав до Гусятини делегата от. Шаповала для переговорів з поляками. Шаповал одержав згоду польського командування пропустити наші валки до Гусятини - Гал., щоб звідти ми вже могли поєднатись з нашим урядом. Перед Гусятином, по умові, ми мусіли передати всю зброю, окрім холодної у старшин, польській владі, при чому, відібрану у старшин огнестрільну зброю, обіцяно повернути власникам. Все скарбове і приватне майно залишилось не займаним з боку поляків. 25 листопаду ми опинились в Гусятині Гал. і вжили заходів, щоб порозумітися з нашою владою. Але день йшов за днем, а жадних звісток від уряду або про уряд ми не одержували. На четвертий день нашого перебування в Гусятині приїхала з Копичинців польська жандармерія, викинула урядовців з із речами з вагонів і перетрусила ті речі, при трусі урядовців лапали по кишенях і грабували у де - котрих їх дрібні речі: гетри, тютюн і т. и. Холодна зброя, шкіряні пояси, польові телефони і инше військоове приладдя було одібрано. Також було одібрано друкарські машини, ніби то під охорону коменданта міста. В вечері того-ж дня, військоове міністерство було посаджено в товарні вагони на австрійську колю і повезено до Тарнополя. Груз, який йшов в військовій вальці, а також панцерник „Помста“, який супроводив валку військового міністерства, залишили в Гусятині, де зосталась і валка міністерства фінансів. Тоїж ночі якісь польські жовніри чистісенько обібрали клясові вагони і пограбували майно товарних вагонів.

„2 - го грудня була взята під польську охорону каса міністерства фінансів з готівкою біля 2.1/3 мільонів гривень. Разом з тим поляк - комендант заявив мені, що ми інтерновані. З того ж дня валка оточена польською вартою і урядовцям валки дозволяється ходити до міста тільки під конвоем. Але що далі, то поводження поляків стає гіршим. В відпуску до міста часто відмовляють ніби за браком конвоїрів. Жовніри польські дозволяють собі брутальне поводження з урядовцями і навіть насильства над козаками, вважаючи нас за полонених. В військоовому наказі нас називають „енцями“. Я одночасно з сим звертаюся до начальника дивізії, якому підлягає Гусятин, за дозволом послати делегатів до Варшави, де б через нашу Місію можна було довідатись, де наш уряд, з'ясувати наше становище і добитись засобів з'єднатись з урядом. Але дуже мало маю надії на успіх сього прохання. Через се користуючись нагодою переслати листа, звертаюся до Вас, пане Міністре, з проханням вжити як найенергійніших заходів перед представниками польської влади в Кам'янці, аби було з'ясовано наше становище і зроблено розпорядження про те, щоб нас перевели до міста перебування нашого уряду. Окрім того прошу, коли можливо, роздобути перепустки для двох урядовців Міністерства Фінансів, Леоніда Фролова та

Панаса Вікторонка, щоб вони могли проїхати з Гусятина до Камінця і повернутись назад. Ласкаву Вашу відповідь з інформаціями про стан річей і з перепустками для згаданих урядовців прошу передати мені через того посланця, від якого одержите сього листа.

Прощу вірити щирій повазі

Керуючий Міністерством Фінансів Моршинський.

Dowództwo grupy Gen. Bonnins

III. Biuro

No 7.465/III.

Dnia 13. XII. 1919.

Треść:

**Administracja
obszarów zajętych.**

1) Naczelne dowództwo rozkazuje:

Administracja cywilna na zajętych obszarach Ukrainy obejmuje zarząd cywilny ziem wschodnich podług Rozk. N. D. W. P. z dnia 19 listopada za No 16611/II.

i wyjaśnia ostatecznie co następuje:

I. Obecne położenie w Kamieńcu podolskim ma być utrzymane bez zmian, aż do chwili przybycia Komisarza polskiego na Kamieniec i okolice.

II. Wszyscy ministrowie, urzędnicy i funkcjonariusze Ukrainy naddnieprzańskiej znajdujący się za Zbruczem, po objęciu zarządu przez Komisarza polskiego będą mieli prawo pozostania w Kamieńcu w charakterze osób prywatnych.

III. Znajdujący się obecnie na terytorjum Galicji ministrowie urzędnicy i funkcjonariusze Ukrainy naddnieprzańskiej mają prawo powrotu do Kamieńca i pozostawania tam w charakterze osób prywatnych.

IV. Obecnie internowanych znajdujących się na terytorjum Galicji ministrów, urzędników i funkcjonariuszy Ukrainy naddnieprzańskiej zawiadomić, iż mają do wyboru wyjazd do Kamieńca w charakterze osób prywatnych lub pozostania w obozach internowanych.

V. Z instytucji ukraińskich zezwala się na funkcjonowanie w Kamieńcu mennicy, uniwersytetu ukraińskiego i szkoły junkrów, lako instytucji prywatnych.

VI. O powyższych decyzjach N. D. W. P. należy zawiadomić przedstawiciela ukraińskiego p. Ogijenkę.

Za zgodność:

Szef sztabu:

(—) Arciszewski

Major sztabu Gen.

КОМАНДА ПОВІТУ І ПЛЯЦУ.

П Р И К А З № 1.

Всі попередньо видані зарядження трять силу обов'язуючу.

1. До району Команди повіту і пляцу в Камінці на Поділлю належать всі міста і села, які лежать межі Збручем і Смотричем, межі Дністром, а на північ по дорозі Скала - Маріянівка - Кочубилів - Даманево (громади, які лежать на полудни від тої дороги включно).

Всі проте зарядження Команди повіту і пляцу в Камінці на Поділлю мають на вказанім просторі обов'язуючу силу.

2. Власники домів або їх управителі є обов'язані утримувати в якнайбільшій порядку всі убікації, подвір'я, прилеглі хідники й половину шоссе (дороги).

Порядки належить переводити щоденно від год. 8-ої рано. На случай потреби валежить поспати хідники пепелом або піском. Сміття складати в приряджених до цього ящиках (скриньках), а опісля вивозити на місця, призначені к цьому через Управу міста.

Визначена до тої цілі санітарна Комісія та інші військові органи будуть стежити за виконанням цього зарядження, а за невиконання буде як найстрогійше каратися і на кошт власника переводити відповідну чистку. Се зарядження має виконатись до 10 січня 1920 року.

Dowódca Grupy:

Załuski m. p.

podpułkownik.

3. Всі матеріяли, які коли - небудь були власністю Урядів: Австрійського, Німецького, Російського й Українського, мають бути зложені найдалше до дня 15-го січня 1920 року в команді повіту і пляцу, етапових станцій або станиць жандармерії.

Рівночасно постановляю, що остаточним речінцем до віддачі всякого стрільного оружя, січного, вибухових средств, телефонічних і телеграфічних матеріялів і т. и. день 10-го січня 1920 року. Дозвіл на право посідання оружя видає тільки Команда повіту і пляцу.

Приказ цей відноситься до всіх, без огляду на народність і віроісповідання, а не виконуючі сього будуть віддані під доразовий Суд.

5. Всі подання і прохання до військових властей мусять бути редоговані в польській мові (з евентуальним переводом українським або російським) і мусять бути відповідно стемпльовані у касового старшини Команди повіту і пляцу.

6. Урядові години в Команді повіту і пляцу (етаповій станції) для цивільних сторін від год. 10 — 12-ої до 5-ої пополя. В неділі і свята рим. катол. тільки перед полуднем. Комендант повіту і пляцу приймає цивільні сторони від год. 11. 30 до 12. 30 перед полудн., за виїмком неділь і свяť рим. катол. Команда повіту і пляцу міститься в будинку „Палата Губернатора“.

7. Зазначаю, що всі зарядження мусять бути як найстисліше і як найточніше виконувані. Переступства карані будуть карою грошовою до 5.000 марок, арестом, замкненням льокалю, конфіскацією товарів і т. п.

Оцеткевич кап.

Команда повіту і пляцу.

Dowództwo powiatu i placu w Kamieńcu podolskim.

Odezwa.

Z rozkazu Dowództwa frontu obejmują tak zaszczytny, jak nie mniej odpowiedzialny posterunek dowódcy powiatu i placu w Kamieńcu podolskim. Zaszczepny to urząd w prastarej kresowej twierdzy, co tak nierozzerwalnie złączone z dolą i niedolą Rzeczyposp. była Jej przedmurzem i ochroną, twierdzą obronną przed wrogiem, sztandarem powiewnym, zatkniętym na rubieżach Ojczyzny. Po długich latach niewoli, ucisku i udręki do dawnej wraca macierzy.

Honor to i szczęście, nie mniej jednak i powinność wielka. Stad i moje stanowisko ciężkie i tak bardzo odpowiedzialne. Trzeba się dostosować do reszty kraju, przejąć jego duchem i obowiązkami, o to nie trudno, wszak pamięć przeszłości, tradycja wiekowa, jaśnieć będą przykładem chwalebny. Miasto to tyle dotychczas złożyło dowodów swej polskości, ofiarności, nie tylko może dorówna ale przykładem stać będzie, skąd promienie pójda na naród i kraj najbliższy.

Obemuję władzę jako reprezentant swojej narodowej armji, polskiej siły zbrojnej. Stad jej rozkazy i wskazania muszą być bezwzględnie wykonywane i słuchane, gdyż od naszej, rodzinnej pochodzą władzy, nie obcej, narzuconej.

Tego przestrzegać muszę z całą bezwzględnością prawa i ustaw mię obowiązujących. W zamian za to zapewnić mogę całą ludność, iż ze swej strony, służyć będę całą pomocą i ochroną, gdzie tego tylko zajdzie potrzeba.

Tworząc i rzucając podwaliny naszego praworządneho bytu narodowego, musicie się okazać godnymi do tego zadania przygotowanymi.

Karność i posłuch, w zamian pełnia opieki prawa. Tak pojęty stosunek stworzy podstawy bytu i obopólnego zadowolenia.

Ocetkiewicz, kpt.

dowódca powiatu i placu.

КОМЕНДА МІАСТА І ПОВІАТУ
КАМІЕНЦА ПОДОЛСК.

L. 96.

КОРЖА.

До

п. Упелномочненого Мин. Рządu українського

О Г І Ј Е Н К І

ОГЛОШЕНІЕ.

В myśl rozkazu Dowództwa Grupy gener. Krajowskiego No. 7527/IV. z dnia 15 grudnia 1919, Komenda miasta i powiatu Kamieńca Podolskiego oznajmia, co następuje:

Wszyscy oficerowie byłej armji ukraińskiej mają być skoncentrowani na zasadzie rozkazu Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich w Dąbiu pod Krakowem.

W tym celu Komenda miasta i powiatu Kamieniec Podolski zarządza, co następuje:

Wszyscy oficerowie byłej armji ukraińskiej stawiają się w dniu 24 grudnia o godzinie 8 rano w Komendzie miasta Kamieniec Podolski (plac Gubernatorski) skąd zostaną odtransportowani do ich miejsca przeznaczenia.

Niestosujący się do powyższego rozkazu zostaną pociągnięci do surowej odpowiedzialności sądowej.

Kamieniec Podolski, dnia 21 grudnia 1919 r.

Komendant miasta: BORUTA, major m. p.

Powyższe podaje się do wiadomości i wykonania.

Dnia 21 grudnia 1919 r.

Komendant miasta: BORUTA, major mp.

n. r. (—) podpis nieczytelny ppor. mp.

adjutant pułku

L. S.

Do Pana Ogijenki

tymczasowego ministra

Na zasadzie rozkazu frontu za Nr. 7192/San. lekarz Pułkownik Altow nadal pozostaje komendantem szpitala Nr. 11, wszelkie rozkazy władzy byłej ukraińskiej nie mają znaczenia.

Ja, jako lekarz garnizonu, zostałem wyznaczony przez szefa sanit. frontu jako główny lekarz szpitali ukraińskich w Kamieńcu podolskim i jako taki ja się tylko rozporządzam

BORUTA, major

Dr. W. (podpis nieczytelny)

19. XII. 1919 r.

А К Т.

1919 року листопаду 18 дня. До складу Кам'янецького Союзу Споживчих Товариств, на Польських Фільварках, в 2 год. дня з'явилося 7 польських жовнірів невідомої частини, які потребували видати їм коні з упряжкою для перевозки річей „до річки“, як вони заявили. Жовнірам було заявлено, що коні належать Союзу і що одна коняка хвора і йти не може, після чого вони взяли молоду кобилу, рижу 5 літ і дві пари ремінної упряжи і обіцяли привести коня через дві години або в крайньому випадкові ранком 19 листопаду. Ніякої посвідки жовніри не предявили і відмовились видати росписку в одержанню коня.

Присутніми при цьому були: сторож складу Дрекслер, Олександра Пясковська і Ольга Ганджий, які і стверджують цей акт власними підписами: Ольга Ганджий, О. Пясковська В. Дрекслер, а по неграмотности його росписалася Е. Ганджий.

З оригіналом згідно: Правління Камінецького Союзу

Споживчих Товариств (підписи).

А К Т.

1919 року листопаду 18 дня о 12 год. дня до складу Кам'янецького Союзу Споживчих Товариств на Шевченківській вул. ч. 14, з'явилося до 15 польських жовнірів, які, в присутності Членів Правління і служачих, захотіли оглядіти склад. Їм було заявлено, що товари в складі належать Союзові і суть приватня власність, не зважаючи на те, а також і на те, що старший між ними вимагав, аби вони нічого не зачіпали, жовніри все ж таки взяли зі складу 2¹/₂ бруса мила (15 хв.), шкіри твердої 9 хв., десять дюжин сірників і 3 штуки теплої білизни, всього на суму п'ять тисяч триста три карб. 5.303).

Про що і складено цей акт за належними підписами:

Присутні: А. Ганджий, Полоневський, О. Трачевський, М. Ясінський.

З оригіналом згідно: Правління Камінецького Союзу Споживчих Товариств (підписи).

А К Т.

1919 року листопаду 23 дня. Ми, нижчепідписані, свідчемо, що польські жовніри 144 пішого стрілкового полку в продовж часу з 21 по 23 включно, в день і ніч, систематично грабували товари, що належать Кутковецькій Філії Камінецького Союзу Споживчих Товариств, при чому товарів жовнірами забрано із складу Філії на суму карбованців 69.288 та 86 коп. без видатків цих товарів по асортиментам та вартості забрано в такій мірі:

Хусток різних 19 шт.	23.804 карб. 58 коп.
„ № 21 — 2 „ по 850 карб.	1.700 „ — „
„ № 17 — 1 „ 500 карб.	500 „ — „
Мисочки до бриттк 1 шт. 25 карб.	25 „ — „
Табакерок 4 шт. по 55 карб.	220 „ — „
Бритви 4 шт. по 220 карб.	880 „ — „
Нитки кат. 200 ярд. — 23 кат. по 30 карб.	690 „ — „
„ „ 400 „ — 24 „ „ 50 „	1.200 „ — „
„ пачками — 25 по 23 карб.	575 „ — „
Тютюну № 15 — 18 кор. по 400 карб.	7.400 „ — „
„ „ 11 — 18 ³ / ₄ по 348 карб.	6.873 „ — „
„ разн. — 03 по 300 карб.	900 „ — „
Помазки до бриття 4 шт. по 8 карб. 50 к.	34 „ — „
Холяви і переда 7 пар по 1.250 карб.	8.750 „ — „
1 перед 450 карб.	450 „ — „
Замків висячих, 4 шт. по 920 дюж.	306 „ 68 „
Шкіра юфт 4 хв. 12 л. по 340 карб.	1.555 „ — „
Шкіра підшовенна 12 хв. 17 л. по 480 карб.	6.015 „ — „
Папір письмовий 10 листів по 2 карб.	20 „ — „
Щіток мал. 4 шт. по 4 карб.	16 „ — „
„ вел. 4 „ „ 30 „	120 „ — „
Папіроси 1900 шт. по 85 „	1.615 „ — „
Миза 16 ³ / ₄ хв.	480 „ — „
Свічок 23 хв. по 40 карб.	920 „ — „
Напильників 3 шт. по 65 карб.	195 „ — „
Сірників 130 кор. по 25 „	325 „ — „
Папірос папір 326 пач. по 235 карб.	766 „ 10 „
Уксусна есенція 2 хв. по 15 карб.	30 „ — „
Чорнильний порошок 2 пач. по 3 карб.	6 „ — „
Парафіну 5 хв. по 25 карб.	125 „ — „

Чорнила вел. 7 фляш. по 4 карб. 50 к.	31 карб. 50 коп.
Ручки канц. 11 шт. по 1 карб.	11 " — "
Цукру рафінаду 2 п. 30 хв. по 100 карб.	2.750 " — "

Всього на суму . 69.288 карб. 86 коп.

Правдивість цього акту свідчимо своїми власноручними підписами:

В. о. Управителя, Бухгальтер Філії М. Осьмаків.

За Бухгальтера Філії Скарбник І. Кривошеєв.

Завідуючий Складом Філії С. Коновал.

З оригіналом згідно: Управитель Філії Союзу З. Казімірко.

Бухгальтер Філії М. Осьмаків.

Міністерство
Внутрішніх Справ
Камінецька
Повітова Народня Управа
Відділ роспор.
3 грудня 1920 року.
Ч. 1259.
м. Камінець на Поділлю.

До п. Головноуповноваженого Уряду Української
Народньої Республіки на Поділлю.

К о п і ї:

До Місії Річі Посполитої в м. Камінці.

До п. Подільського Губерніяльного Комісара.

До п. Коменданта м. Камінця.

До Камінецької Польської Ради.

ПОШТО - ТЕЛЕГРАМА.

Повітова Народня Управа своїми силами охоронила від розграбування частину шкіри, яка належить Українській Народній Республіці. Шкіра ця складена в помешканню Управи, на котре наложена печать. Складений про кількість шкіри акт переслано до Канцелярії Міністерства Народнього Господарства. Управа, вважаючи себе відповідальною за цілість шкіри, охоронила її, вичінуючи відповідного розпорядження. 20 листопаду прибув до Управи Польський генерал з старшиною і з жовнірами і без всякого попередження і переговорів з Головою Управи, який був присутній в той час в Управі, поставив в помешканню Управи свою варту, при чому образливо поведився тим, що обмовився ніби то печать Народньої Управи можна кожную хвилину в Управі зняти і наложити вдруге. Повітова Народня Управа рахує для себе образою такий безпідставний закид з боку представників військової польської влади і зовсім зайвим надзор польських жовнірів над майном, за котре відповідає Народня Управа. До цього додається, що польські жовніри в кількості десяти чоловік заняли сумежні з складом шкіри урядові кімнати Управи (на другому поверсі), розташувались там, як в казармі, перешкоджують праці, не допускають, загрожуючи арештом, урядовців до столів і шафів, в котрих лежать потрібні папери. Вихідні двері залишається ними завше, навіть і вночі, одчиненими, тоді як в нижньому поверсі, недалеко від вихіду, знаходиться каса, в котрій хорониться народні кошти.

При зазначених умовах Управа не рахує можливим ні працювати нормально, а ні відповідати, за всі цінности, папери і взагалі народнє майно. Управа просить: 1) негайно зробити якесь розпорядження про ліквідацію справи зі шкірою, 2) негайно звільнити помешкання Управи від військового постою, інакше Управа примушена буде припинити своє урядування.

Оригінал за належними підписами.

1 грудня 1919 р. ч. 1240.

ПОШТО - ТЕЛЕГРАМА.

Завідуюча Ориніньською телефонною станцією листом 27 листопаду ч. 44 повідомила, що Комендант військ польських в м. Ориніні забрав з Ориніньської телефонної станції комутатор і переговорний телефонний апарат. Телефонна сіть Камінецького по-

віту о добро повіту, за цілість якого Повітова Народня Управа відповідає перед населенням його, Управа рішуче протестує проти реквізіції без її відома і згоди телефонного майна і просить: 1) зробити відповідне розпорядження про повернення Ориніській станції взятих річей, 2) зробити загальне розпорядження про звільнення від реквізіції майна Повітового самоурядування. 29 листопаду 1919 р. ч. 5276.

Оригінал за належними підписами.

ПОШТО - ТЕЛЕГРАМА.

Завідуюча Лянцкорунською телефонною станцією 1-го цього грудня заявила, що комендант військ польських в м. Лянцкоруні забрав 30-го листопаду з Лянцкорунської телефонної станції переговорний телефонний апарат. Телефонна сіль Камінецького повіту є добро повіту, за цілість якого Камінецька Повітова Народня Управа відповідає перед населенням його. Управа рішуче протестує проти реквізіцій без її відома і згоди телефонного майна і просить: 1) зробити відповідне розпорядження про повернення Лянцкорунській телефонній станції взятого апарату 2) Зробити загальне розпорядження про звільнення від реквізіції майна Повітового Самоурядування.

Оригінал за належними підписами.

1 грудня 1919 р. ч. 5282.

А К Т.

1919 року грудня 3 дня. Заходами Камінецької Повітової Народньої Управи схоронена від розграбування частина шкіри, яка належить Українській Народній Республіці. Шкіра ця складена була в помешканню Управи в окремій кімнаті, двері якої були зачинені на замок і пропечатані печаткою Управи. Про схоронену шкіру складено акта, якого переслано до Уповноваженого Української Народньої Республіки на Поділля. 29-го листопаду до помешкання, в котрім знаходилася шкіра, по розпорядженню генерала Польських Військ, котрий назвав себе Романо-Лазаровичем, поручником 113 полку артилерії і заступником інтенданта і при участі жовнірів, забрав шкіру. Видати росписку або підписати акта про взятю шкіру Лазарович відмовився.

Ухвалено: про зазначене скласти цього акта.

Оригінал за належними підписами.

Завідуючого Господарством Камінецької Повітової Народньої Управи
4-го грудня 1919 р. ч. 9 до Камінецької Повітової Народньої Управи

РАПОРТ.

Доношу Управі, що 3 грудня б. р. о 6 годині вечора прибув польський старшина сержант, який почав з жовнірами, стоявшими на варті, робити трус в помешканню Камінецької Повітової Народньої Управи.

На мій протест про те, що зараз в Управі немає нікого з членів Управи відповідальних осіб без присутности котрих вони не повинні робити ніяких трусів ні реквізіцій, вони відповіли, що для них байдуже чи є хто, чи немає.

Обтрусивши всі кімнати, а також і на горищі і, не знайшовши нічого, пішли в сутерини, поламали дві колодки біля дверей і забрали таки таке майно: сідла, шлеї, уздечки, постронки і чотири сирьових шкіри, потім пішли до склепу Технічно - Будівничого Відділу Управи, теж поламали дві колодки і забрали 8 ящиків оливи і чорний охотничий порох для технічних работ.

Це все, що я примітив, бо було темно, військових багато і я не вспівав переходити з одного помешкання в друге. Ніякої записи, описі вони не вели, росписку одмовились дати. На запит мій, чи єст яке у них розпорядження, хто їх прислав, хто вони такі, яка частина, який отряд — на всі запитання не звертали уваги, поводилися сурово, вдавали, що ніхто з них не розумів по українські і що всякі запитання можуть зневажати.

Хотіли зламати двері кооперативу, але zostавили варту і виїхали зо всіма забраними річами.

Оригінал за належними підписами.

До Камінецької Повітової Народньої Управи, Завідуючого Провідділом, Члена Управи П. Д. Капелюшного

Р А П О Р Т.

Цим довожу до відома Повітової Управи слідує:

1) 18-го листопаду б. р. польські козаки зі старшиною 19 польку забрали з транспорту Провідділа, находящогося на Польських Фільварках, в будинку Вейця — три пари коней, чотири вози, чотири комплекти парної упряжі і 6 ремінних уздечок, при чому на забор не пред'явлено ніякого наказу і не видано ніякого квитка. Все зазначене до сього часу не повернене, хоч при заборі і обіцяно було повернути.

2) На Паніовецькому млині протягом з 21-го листопаду по сей час забрано польськими легіонерами — 211 пудів 39 фунтів пшеничного борошна і 164 пуди 36 фунтів житнього. Накази про реквізіцію і квитка в отриманню не видано. Забор був зроблен при таких умовах: 21-го листопаду була поставлена варта, котра забороняла агентам кому б то не було видавати зазначене борошно. З того часу забор провадився поступово. По відомостям з зазначеної кількості лише 50 пудів пшеничного борошна з дозволу польської команди було відпущено для перевізочного пункту Червоного Хреста по вимозі Провідділа, а решту забрала Польська Команда.

3) 25-го листопаду о другій годині дня, при видачі завідуючим складом продуктів зі складу, який міститься на залізничному двірці, з'явився польський старшина, Лазарович з польськими жовнірами, одібрав від завідуючого складом ключі від складу, печатку, заборонив видачу фуражу, забрав і вивіз 132 пудів 20 фунтів мішанки, котра була навантажена на підводи, поставив свою варту і заявив, що все це належить Польському Війську, як залишене українським військом, не дивлячись на те, що завідуючим складом було з'ясовано, що Склад сей належить Повітовій Народній Управі, а не Війську. З того часу майже щоденно провадиться вивіз знаходящогося на складі фуражу і майна. Ніякого наказу на реквізіцію і поквитування не видавалося.

На 25 листопада на зазначеному складі знаходилося:

Мішків звичайного розміру:

1-ої категорії нових	282 шт.
2-ої „ не латаних	4.741 „
3-ої „ латаних	17.673 „
4-ої „ вимагаючих ремонту	9.336 „
5-ої „ рваних	2.855 „
Разом	34.887 шт.

Мішків з продуктами:

„ „ фасолею	1 шт.
„ „ послідом житним	4 „
„ „ гречаним	1 „
„ „ гречкою	1 „
„ „ горохом	2 „
„ „ мішанкою (зерно)	2.177 „
„ „ вівсом	319 „
„ „ ячменем	21 „
Разом	2.526 шт.

Мішків — горбинок:

джутових	1.960 шт.
на зразок брезентових	650 „
з селянського холста	27 „
„ білого холста	1.038 „
	<hr/>
Разом	3.675 шт.
Корзин плетених білих	3 шт.
Шкіра сирова волова велика	1 „
Шпагат	1 п. 05 фун.
Вага 1/40	1 шт.
Гіри до ваги 30 ф.—1 шт., 1 п.—1 шт., 2 п.—1 шт., 3 п.—5 шт., 5 п.—1 шт. і 20 п.—1 шт.	10 „
Колодок висячих	1 „
Печатка мідна (хліб-бюро).	1 „
Подушка до печатки	1 „
Клеймо до мішків	1 „
Брезент старий	1 „
Оліонафти — одна залізна бочка, вагою	13 п. 37 фун.
З е р н о:	
Фасоля	1 „ 30 „
Послід житний	11 „ 35 „
Гречаний послід.	3 „ 23 „
Гречка	— „ 25 „
Горох	9 „ — „
Мішанки (зерно).	7.839 „ 32 „
Вівса	878 „ 29 „
Ячменю	88 „ 13 „
	<hr/>
Разом	8.832 п. 17 фун.

Крім того по рапорту Завідуючого Складом разом з продуктами було забрано 38500 карбованців грошей — аванс, котрий Завідуючий заховав між мішками.

4) На Пилюковецькому млині 4-го сього грудня забрано 10 п. муки і 10 п. грису польською Командою, що розташована в с. Голоскові.

Доводячи про це до відома Повітової Управи, зазначаю, що всі забори були зроблені без пред'явлення відповідних наказів без відома Продовольчого Відділу і без видачі поквитування. Таке становище сприяє тому, що окремі агенти Продвідділу мають можливість використати те становище і робити злочини на власну користь, звалюючи вину на польське військо. Крім того такий безпідставний забор запасів Продвідділа лишає можливості Продовольчий Відділ Народньої Управи нормально провадити надалі свою працю по забезпеченню шпиталів і лікарень харчовими продуктами, а також кормом коней транспорту.

Оригінал за належними підписами.

Завідуюча Оринінською телефонною станцією Камінецького повіту
27-го листопада 1919 р. ч. 44 м. Оринін:

До Камінецької Повітової Народньої Управи (телефонний відділ).

Доношу, що 26 листопаду польський Комендант м. Ориціна забрав з Оринінської телефонної станції комутатор і переговорний телефонний апарат, прошу командувати з Управи довірену особу для відібрання цих апаратів, взявши з собою відповідне доручення Повітового Комісара. Завідуюча Станцією В. Марушевська.

Оригінал за належними підписами.

ПОШТО - ТЕЛЕГРАМА.

До Коменданта Польських Військ в м. Камінці на Поділлію.

Згідно Вашого наказу від 3-го сього грудня всі телеграфічні і телефонічні апарати, а також матеріали як телеграфічні і телефонічні, що знаходяться в посіданню місцевих урядів, або осіб цивільних, повинні бути на протязі 5 і 6-го грудня в будинку пошто-вім в Камінці на Поділлію на руки представникам польської військової влади. Маючи на увазі, що телефонна сіть Камінецького повіту має вартість мільонну, на що витрачені власні кошти повітового самоупрадування і за цілість цього майна Управа відповідає перед населенням через що не вважає себе уповноваженою для передачі цього народнього майна кому б то не було, а тому просить негайного Вашого розпорядження залишити всі телефонні апарати та приналежности до сіти на місці під відповідальність Управи, виключивши лише апарати з лінії. 5-го грудня 1919 р. ч. 5334.

Оригінал за належними підписами:

З оригіналом згідно: Голова Управи О. Пашенко.

Секретар Залєвський.

А К Т.

1919 року грудня 10 дня. Ми, нижчепідписані, Управитель Кутковецької Філії Камінецького Союзу Споживчих Товариств і селяне с. Кутовець Іван Йосипович Казімірко і Василь Миколаєвич Ковалишин констатуємо, що 9-го грудня цього року в 4 годині дня на 8 верстві по шосейній дорозі від Камінця по напрямку до Жердя, переходивши з обозом польські жовніри що належать, здається, до 133 полку зостановили дві фіри з крамом, що візся до Кутковецької Філії Камінецького Союзу і утворили грабунок краму, зазначеного в фактурах Союзу під номерами 1422, 2021 а, при чому, з поіменованого в фактурах краму польські жовніри забрали такі предмети:

Мила 1-го сорту 2 п.	2 хв.	по ціні 1.800 карб.	пуд на суму .	3.690 карб.
" 2 "	2 "	15 " "	" " " "	3.325 "
Тютюну № 11 —	" 8 "	" " "	348 " фунт. "	2.784 "
Тютюну № 15 —	" 10 "	" " "	400 " " " "	4.000 "
Пильників 2 дюжини	" "	" " "	770 " дюжина "	1.540 "
Холяв 6 пар	" "	" " "	800 " пара "	4.800 "
Ниток 100 мотків	" "	" " "	23 " поток "	2.300 "

Всього на суму . 22.439 "

Разом з тим констатуємо факт грабування Філії З. І. Казімірко, у котрого забрали тоді ж польські жовніри його шкіряний саквож з білизною, в котрім, по заяві п. Казімірко, були такі речі:

4 пари білизни на суму .	4.000 карб.	2 рушники на суму . . .	800 карб.
4 носові хустки " " . .	400 "	1 бритва " " . . .	220 "
20 книжок папір. паперу . .	120 "	1 4 хв. тютюну " . . .	100 "
2 нових прости́ні на суму .	1.000 "	1 шовковий платок на суму	500 "

Всього на суму 13.140 "

Дійсність всього викладеного тут затверджуємо своїми підписами:

Управитель Кутковецької Філії Камінецького Споживсоюзу З. Казімірко.

Свідки підводчики за неграмотного Івана Казімірко Петро Казімірко, Василь Ковалишин.

З оригіналом згідно: Правління Камінецького Союзу Споживчих Товариств (підписи).

Бухгальтер Союзу (підпис).

У. Н. Р.

Начальник Камінецької
Повітової Міліції.
11 грудня 1919 р.
ч. 4204.

Пану Подільському Губерніяльному Комісару.

В відповідь на доручення від 10-го цього грудня за ч. 6101 доношу пану Губерніяльному Комісару, що по одержаним мною відомостям від Начальників Міліції м. Жванця та 5-го району виявляється слідує: 1) В околицях м. Жванця себ то в селах Ісаковцях, Ляшковцях, Гавриловцях, Вітковцях та інших польськими військовими накладається і забирається кон-трибуція збіжжам. Є відомости, що с. Ляшковці має дати 1600 пудів збіжжа, а с. Ісаковці 1000 пудів. 2) Комендант м. Смотрича заборонив Начальнику 5-го району і всім міліціонерам 4-го району торкатись в справі Балинської і Ціківської волостай. Поляки за-бирають з населення казённі річі й зброю. Вся лишня зброя, яка малась у названого Начальника району, а саме: 47 рушниць здано польському Коменданту, згідно вимогам останнього.

Про події в останніх районах донесу по одержанню донесень.

Начальник Міліції (підпис).

За Секретаря (підпис).

Правдиво: Діловод (підпис).

З оригіналом згідно: Діловод Гайдичук (в. р.).

М. Ф.

Подільське
Губерніяльне Акцизне
Управління.

До пана Головноуповноваженого Уряду Української
Народньої Республіки.

По Скарбовій Горільничій
Монополії.

В додаток до мого донесення від 20-го минулого листопада під чергою 3440, маю честь повідомити Вас, Пане Головноуповноважений, що на 18-того ж листопада

15 грудня 1919 р.
м. Камінець на Поділлю.

в Камінецькім Скарбовім Горільчанім Складі зоставалося готівки:

А. спирту:

а) ректіфікованого	420.081.4 ст.
б) сирого	11.276.0 „
в) розлитого в посуду в 1/20 відра міцністю в 80°	2.008.0 „
Всього	433.365.4 ст.

і Б. цукру:

а) рафінаду	— п. — хв.
б) піску	2949 „ 27,5 „

Зранку 19 листопада Польське Військове Командування забрало увесь склад в своє розпорядження і почало вивозити спирт і цукор, але кілька саме досі вивезено зі складу, мені точно не відомо, позаяк акцизний догляд і служачі склада не допускаються до присутности при вивозі.

Крім цукру та спирту, Польським Командуванням реквізовано також на скла-ді сім возів, куплених у Господарсоюза для потреб Довжецької гуральні.

Оригінал підписали: Т. в. об. Управителя (підпис)

Начальник Відділу (підпис).

Референт Військових Справ
при

Таємно.

Головноуповноваженім Уряду
Української Народньої Республіки.
25-го грудня 1920 р.
ч. 10.
м. Камінець.

Згідно розпорядження Польської команди про від-правку дрібними партіями команд у Діеву Армію, 20 груд-ня с. р. була сформована партія в 48 чоловік під командою сотника Ященко. Партія від'їхала в супроводі польської служби підпоручника Неймана на підводах і доїхала до Борщова.

Доклад

Про повернення назад до Борщова партії в 48 чоловік, які були відправлені в Дієву Армію.

В Борщові було відведено помешкання в готелі, але рано від польського Командування прибув старшина, який заявив, що Команда мусить бути інтернована.

Сотник Ященко для з'ясування справи явився до Начальника Дивізії, який сказав, що вперше чує про умови пересилки українських команд до Української Дієвої Армії, а має наказ інтернувати Українських Військових.

П. Головноуповноваженому Уряду УНР.

Тоді і сотник Ященко і підпоручник Нейман звернув увагу Генерала, що ця партія іде добровільно з вірою в допомогу поляків, а тому затримання їх в таборі пол. замість від'їзду до Армії буде ганебно для польської Команди.

Тоді Генерал згодився, аби партія повернулась до Камінця.

Партія повернулась 23-го грудня.

Референт Військових Справ, отаман Колодій.

По від'їзді А. Ливицького з Варшави до Рівного — Луцка уже в відомій нам справі Головний Отаман розпорядився, аби копія меморандума до Начальника Панства був переданий до Міністерства Закордонних Справ РПП., що і було зроблено 22. I. 1920 року під ч. 133. Читач сам скаже своє слово по змісту того меморандума.

Так само уже було закінчено випрацювання других нот-протестів — нота до Уряду РПП. в справі порушення через військові влади польські недоторканности кур'єрів дипломатичних і кореспонденції дипломатичної, нота в справі порушення суверенности УНР. через військові влади польські на Поділлю, нота в справі незаконних на Поділлю, контрибуцій, реквізіцій і привлашування польськими військовими властями державного та приватного майна, належного установам УНР., органам самоврядування і приватнім громадянам, нота в справі де-яких розпоряджень польської військової влади, виданих нею в звязку з наміченою Українським Головним Командуванням реорганізацією української армії і нота в справі невідповідаючого дійсности покликування польських військових властей, орудуючих на Поділлю, на те, що неправні виступи і репресійні гострі зарядження цих властей — робляться з відома пана Головного Отамана військ УНР. і в справі зневажливого і образливого відношення тих же властей до Головноуповноваженого Українського Уряду в Камінці, Міністра п. Огієнка, які, так само, мали негайно по закінченню подати до Уряду Річі Посполитої Польської в світлій надії, що Правительство Польщі, забачивши документи гнусного поведження їх агентів, зверне на це серйозну увагу, змінить свої поступовання що до України і цим уможливить роботу центру вже в спокійних обставинах і полекшить моральні і психологічні настрої членів Правительства УНР., українського громадянства. Та й до цих нот ми своєчасно дійдемо.

Не тільки членам Місії та Головному Отаманові, а і всім українцям в цей час прийшлося пережити багато мук моральних, гризот совісти, образ національних і державної, обрах особистих, образ по адресі українського народу та його провідників від поляків. Прямо не вірилося, що так могли робити представники нації, котра ще так недавно була в невільницьких кайданах, а тепер закріплювала дану їм державами антанти самостійність. „Інчого виходу не було як тільки йти з Польщею“ — казали наші провідники. Йшли... Ішли всі за нашими діячами, котрі не мали в собі організаційних якостей, щоб народну стихію та духові і матеріальні цінності використати й ужити для оборони своєї

країни. Вони йшли в державнім будівництві непевним шляхом через Антанту. Дійсно вони талановито танцювали „гопака“ під згуки „мазура“, але кінцеві результати цього всього були злочинні для української нації. Наші провідники на цей час були недалекозорими. Коли ми дійсно орієнтувалися на самих себе, то ми завжди перемагали наших ворогів при єдинім національним фронті. Проявляючи в боротьбі упертість ми зовсім не були уперті й витривалі в орієнтації на власні сили. Цю орієнтацію при кожній нагоді міняли і орієнтувалися спочатку дійсно на антанських шпиків. Пригадаймо хоч-би серпень місяць 1919 року. Дійсно шкода тодішнього військового міністра полк. Петрова, що так усердно оддавав честь шпикові Радонічові, котрого звичайний французський офіцер не пускав до себе з парадного ходу — шкода власне перевтоми рук п. Петрова. А взагалі боляче смішно від отих всіх непотрібних парадів... Та ми далеко забігли.

Отож орієнтація на Антанту дуже скоро довела до загального краху. А зараз вчипились за Польщу в надії відновити перекреслені історією й кров'ю поляті шляхи до порозуміння українських провідників з провідниками польськими. Це так виглядала справа для красною слівця, а в дійсності наші провідники тишили себе надією бути Польщею представленими Антанті, гадали, що в українській справі Польща замовить добре словечко перед Антантою і все буде добре... Яка фатально - історична і коштовна помилка!

Порозуміння могло наступити, але тільки з етнографічною Польщею при умові існування вже могутньої української держави. Навіть і таке порозуміння на початку не було б щирим з обох боків. А що ж можна було говорити про польсько - українське порозуміння в тодішній тяжкій для України ситуації? Наші провідники забули про те, що Польща, захопивши в своє посідання великі українські терени, буде змагатися до обезсилення та розбиття всякої української організації, в тому числі й державної. Дивно було сподіватися від Польщі якоїсь підтримки її ж ворогові. І вона цим шляхом консеквентно йшла на окупованих українських теренах. І з цим Польще не крилася. Тільки наші дипломати цього не добачували, як не добачували й того, що польсько - українська угода була непопулярною в своїому зародиші серед загальної української маси. Український народ, довідавшись по чутках, що його дійсно найпопулярніший до тепер провідник Отаман Петлюра накладає з поляками ціною великих територіяльних уступок — в першій хвилі не повірив. А коли вже добре скоштував на своїй шкурі польської окупації, а потім побачив і самого Петлюру серед польських військ — він почав забирати голос і бути діяльним в чинах... Але й по цього своєчасно дійдемо. А тимчасом наша Місія йшла далше на порозуміння з поляками без волі й згоди на це українського народу, а Головний Отаман вже тепер тратив свій вплив на маси, а його дотеперішня популярність стала бліднути на Правобережжю. Хоч на Лівобережжю він залишався всеж легендарно популярним.

8. Доля українських вояків (полонених, інтерюваних та конфінованих) в польських таборах. Заходи по формуванню армії.

Долітали також до Дипломатичної Місії й відомости про лиху долю українських полонених в польських таборах.

Довго Місія добивалася дозволу на висилку туди своїх відпоручників для ознайомлення зі становищем полонених на місці та допомоги їм матеріально. І от коли такий дозвіл було одержано, з рамени Української Дипломатичної Місії у Варшаві від'їхала до Рівного й Луцька Комісія в складі старшини Горшківського та чотаря Стукала.

Об'їхавши табори з полоненими українцями названа Комісія 22.I. 1920 (ч. 9.) доклдала:

„Провідавши вкупі з чотарем Стукало інтерюваних і полонених українців в кошарах і шпиталях в Луцьку і Рівному, докладаю:

„У Рівному в кошарах є 300 з лишнім людей хорих і видужуючих. На першому поверсі хорі лежать просто на підлозі, не маючи підстилки і укриваються своїм одягом.

Лежать один тісно при другому. На другому поверсі видужавші лежать окремо кожний на носилках з матрацом і укривалом; де - які, після бані, одягнені в свіжу білизну. Рядом лежать такі, що не отримали білизни, а носять свій верхній одяг, в котрому є воші, хоч одяг і перейшов дезінфекцію. Воші перелазять від них на обезвошених.

„В баракові мешкає 128 козаків і 7 старшин наддніпрянців, 120 галичан і де-кілька родин біженців. До виходка провадять по одному чоловікові. Виводячий оден і вихід теж оден, що, при значній кількості людей, а часом і при неохоті виводячого до виконання своїх обов'язків, обтягчає мешканців бараку. Води в бараці нема. Прогулки нема. З бараку не вільно виходити нікуди. Великий брак грошей, книжок, газет. Хто мав гроші в українській валюті—ті уже витратили їх, бо через жовніврів приходилось за 1000 гривень купувати 2—3 булки. Недобре одягнених, напів голодних і не взутих, зразу після тифу, відсилають на роботи, а тому слабії люде не витримують і знову хоріють.

„Змерлих складають на откритий віз в різні боки головами і, нічим не прикриваючи, одвозять до каплиці, де мерців скидають як дрова з розмаху на підлогу. Щоб вкинути в каплицю пізніше привезених ходять по трупах скинутим раніше. Був час, коли вісімдесят трупів лежало в каплиці протягом цілого місяця. Могили копають круглі і скидають в них групи без щоту і без записі. Одна з ям повна трупів числом 30—35 була незасипана на протязх півтора тижня. Засипка на деяких з могил не більше 1/4 аршина товщини. Великих могил є 4 по 35 приблизно трупів, менших по 3—6 трупів, почислити не можна, бо їх уже не зовсім видно, але приблизно є їх до 20. Жадних знаків на цьому полі смерти нема. Хто вкинутий в яму, коли, скільки є в могилі людей — невідомо. Відомости дали сторож цвинтаря і могильщики.

„Старшини (крім 7, що мешкають вкупі з козаками в бараках) живуть по готелях і живуть добре. Докладний список всіх людей поданий військовому міністрові.

„В Луцьку. Шпиталь для українців улаштований у вязниці. Хорих 207. Серед них 21 старшина. Виздоровівших 14 старшин. Лікує 1 лікар і 3 фершали. Часом приходять цивільний лікар і 2 фершали. По заяві лікаря Запоріжської групи Целуйко, в шпиталі роблять все, що можливо зробити. Ліки є. До шпиталю прибуває щодня не більше 20. За 2 місяці в цьому шпиталю умерло 8 чоловік на 500. Хорі лежать на паперових, брудних матрацах з вошами, тісно один при другому. В де-яких камерах такий смрид, що трудно витримати. Провожавший мене завідуючий не видержав і вирвав. Не у всіх камерах тепло. Є тифозні з обмороженими ногами уже почорнілими.

„В шпиталях Велькопольському на Красному і бувшому 55 над Стирем, де є всього кілька чоловік українців далеко краще. Маються окремі ліжка з матрацами, укривалами. Уход гарний.

„В кошарах 359 чоловік старшин і де - кілька козаків джур. Сплять на цементовій підлозі без підстилки, укриваються тим, що мають на собі. Завдяки великій кількості мешканців в помешканню брудно; вошей не можна вивести, бо нема засобів для цього. Баня раз на місяця. Білизни нема, тютюну нема, грошей нема, газет нема. За браком інформацій ходять самі дикі чутки, котрі розповсюджують різні особи навіть офіційні. Напр. поруч. Желіховський з польської комендантури сіє провокаційні чутки, що заявлено от. Коновальцем і полк Сушко.

„Їжа: рано і ввечері кава; на обід суп або каша. М'яса на чоловіка $\frac{1}{16}$ фунта, тлуцу 2 фун. на 135 чоловік. 1/3 бухенка хліба отримують здорові і 1/4 буханка слабії. Для хорих хліб дуже важкий.

„Де - які старшини мешкають в готелях і на приватніх мешканнях і живуть добре. Є такі добродії, котрі щодня п'ють і витрачають тисячі на биту посуду, в той час як більшість гине в нелюдських умовах життя.

„Серед загалу страшенне обурення як на таких осіб, так і на тих, що могли б помогти, але забули за них як непотрібних до пори до часу. Обурені також на своїх представників, котрі, забравши гроші, поїхали до Варшави і там загинули для загалу.

„У багатьох з інтернованих одібрані ріжні річі штабом 13-ої дивізії. Напр.: у Ілька Гимона 4 п. С. С. сукна 4¹/₂ арш., у хор. Кошу Скорострілів Гордієнка Федора плащ і у других. Список одібраного майна от. Коновалець надіслав до Варшави, як також і акт про одібрання двох грошових кас. Комендант заявив, що як з Варшави йому дадуть розказ, він з охотою видасть мільон грошей, що забрані з касами на поліпшення стану українців.

„Невідомо за що заарештовано і зроблено трус у Поплавського, Русіяна, Падалки і інших і забрано ріжні документи, доклади, книжки і т. п.

„В Рівному і Луцьку все в два рази дорожче ніж у Варшаві. Старшини несуть продавати все, хто ж не має чого продавати—живе в страшній нужді. Всі благають везти гроші, не гаючи часу і зараз же розпочинати формування, бо трохи згодом не буде з кого формувати. Люде зневірились, зденервувались. Де - які просять виявити питання, що буде з тим, хто не хоче служити більше ні в якому війську. Це ще не вся надія і опора наша для будування держави: в Мирополі є 300, в Любарі 600 і в Старо - Константинові 1500 чоловік тифозних. Що там робиться не відомо. Ліків там нема, уходу теж нема. Хліб, що привозиться для слабих, забирають селяне, як кажуть ті, що приїхали звідтіль. Населення ставиться до них вороже.

„У Коменданта Луцьку я просив:

1) Не чинити перешкод місцевому населенню в справі допомоги хорим і нужденним українцям.

2) Дати дозвіл на заснування Комітета допомоги з осіб військових з вступом до Комітету цивільним особам.

3) Дати дозвіл Комітетові на збір білизни в місці з метою обезвошення хорих і здорових по шпиталях і кошарах.

4) Дозволити збір продуктів на селах, а також соломи.

5) Дозволити селянам свобідно привозити продукти і солому для українців, а Комітетові не чинити перешкод в перейняттю їх.

6) Свобідно допускати з продуктами до хорих через лікаря і представника від Комітету.

7) Поліпшити їжу за кошти з пожертв.

8) Дозволити Комітетові мати догляд за кухнями.

9) Видавати тютюн.

„Всі питання за виключанням т. 4 Комендант обіцяв задовольнити. Був я також у Повітового Старости з цим питанням і подав також писане відношення. Він також обіцяв задовольнити по т. т. 1, 3 і 5, а по 2 дасть дозвіл на право вступу членами до військового Комітету цивільним особам, призвіща котрих я йому подав. 4 точку вирішить після знайомства з діяльністю і складом Комітета. Від коменданта я довідався, що у Ковелі єсть Американська Місія Червоного Хреста в кошарах на Гурках, котра може дати де - яку кількість білизни для обезвошення хорих і здорових мешканців шпиталів і кошар в Луцьку і Рівному.

Висновки: 1) Негайно надіслати грошову допомогу.

2) Зараз же вивозити куди небудь на формування закинутих в Луцьк і Рівно, а також і в інші подібні місця старшин і козаків або дати їм інші житеві умови.

3) Упорядкувати справу похорон змерлих і могили.

4) Одібрати у тих, що піячать і мають велику кількість грошей, ці гроші на загальну користь, бо це гроші скарбові.

5) Перейняти від поляків всі гроші, одібрані під час переходу частин до дружественної держави, а також і річі часних осіб, забраних в такий же спосіб, як і річі державні.

6) Вийти з відповідним проханням до Американського Червоного Хреста в Ковелі, щоб дав білизни для хорих в Луцьку, Рівному, Любарі, Мирополі і Староконстантинові.

7) Настирливо необхідно координувати працю всіх українських установ в Польщі, щоб кожна установа не вирішала всіх справ, обминаючи дотичні установи, бо це шкідливо одбивається на справі, а також утруднює відрядженим інформувати полонених і не дає можливості послідовно провадити працю, а часом ставить в положення недовірря.

Старшина Горшковський“.

Жахлива картина! І оце з цього матеріала мала формуватися українська армія. В звязку з цим наміченим формуванням Голова Секції по військовим справам Української Надзвичайної Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській від 5-го січня 1920 року за ч. 23 писав до кап. Черноцького:

„В звязку з сучасним становищем на території України, Українське Головне Військове Командування звертається до Польського Головного Командування з пропозицією забезпечити йому можливість формування на території Польської Річі Посполитої українських військових частин на слідуючих підставах.

1) Українське військо формується в Польщі з слідуючих елементів: а) Українських військових осіб, які в сучасний мент знаходяться на території Польської Держави і зокрема зібрані в різних таборах. б) Хворих Українських військових осіб, що перебувають зараз в різних польських шпиталях, після їх видужання. в) Полонених українців, що зараз знаходяться в Німеччині і мають повертатись на Україну. г) Українців, набраних Українською військовою владою шляхом вербовки поза границями Польської Річі Посполитої і д) Українців, набраних примусово на території України, тимчасом зайатої польським військом.

2) Українське військо формується під гаслом боротьби за незалежність і суверенність Української Народньої Республіки. Військо се повинно бути аполитично.

3) Українське військо формується по штату дивізії, пристосованої до незалежних операцій. Штат цей буде поданий додатково після докладного вироблення.

„Після вихіду на бойовий фронт дивізія ця має бути розвернутою в більш велику оперативну одиницю в залежности від обставин.

4) Польське Головне Командування забезпечує для новоформуемого українського війська харчове задоволення і взагалі умови життя на підставах однакових з польським військом.

5) Польське Головне Командування забезпечує новоформуемому українському війську заосмотрення одягом, узуттям, білизною, зброєю, — амуніцією, грошовим утриманням і санітарною допомогою. Для санітарної допомоги може бути використуваний український військовий медичний персонал, який в сучасний мент перебуває на польській території, а так само і українські організації Червоного Хреста.

6) Всі призначення на командні посади в новоформуемому українському війську мають робитись розпорядженням Української Головної Команди. Польське Головне Командування призначає до сього війська своїх представників, на котрих покладається обовязки що до постачання українського війська від польської держави, згідно п.п. 4 і 5 цього.

7) Всі зносини польського Головного Командування з українським Головним Командуванням і новоформуемим військом, а також вирішення конкретних питань, мають переводитись через уповноваженого представника польського Головного Командування з одного боку і через секцію по військовим справам при українській Дипломатичній Місії в Польщі з другого боку.

8) Для формування українській дивізії польське Головне Командування призначає окремо місце, відповідаюче цьому завданню, де і скупчуються всі, що мають поступити на укомплектування дивізії. Там - же розташовується і штаб дивізії.

9) Для решти старшин, які залишаться поза штатом дивізії, має бути утворено окрему старшинську школу з відділами по родах зброї, яка буде сформована згідно положення, що буде подано додатково.

„Українське Головне Командування має на меті використувати цих старшин для заміщення вільних посад в дивізії та для нових формувань при розгортанні дивізії в більш велику оперативну одиницю. Школа має бути розташована в тому ж місці, де і дивізія, при чому відносно їжі, помешкання, санітарної допомоги і річевого заосмотрення, що до особистого складу школи, полишається однаковий порядок і норми задоволення нарівні з дивізією.

10) Українські старшини, які по своєму службовому становищу, зрісту, чи стану здоров'я не будуть залічені до складу дивізії або школи, — утворюють старшинський резерв, який утримується що до їжі, помешкання і річового задоволення, на підставах рівних зі старшинською школою. Старшинський резерв розташується тамже, де старшинська школа.

11) Всі справи по формуванню дивізії, заснуванню шкіл, реєстрації персонального складу заосереджуються в українському міністерстві війни, яке має бути розтошовано вкупі або близько від району формування.

„Міністерство війни вперше відповідає потребам біжучого часу і підготовляється для відповідної майбутньої праці на території України. Штат буде поданий додатково.

12) Польське Головне Командування має виробити умови транспорту українських полонених з Німеччини до місця формування української дивізії і дати належні вказівки польському Генеральному Консульству в Берліні.

13) Докладні умови забезпечення українського війська всім зазначеним в цій пропозиції, а також всі грошові розрахунки повинні бути розглянуті в спільній комісії з представників польського і українського військового командування і затверджені представниками обох урядів, маючими належні уповноваження.

„Подаючи цю пропозицію, українське Головне Командування має надію, що приязне відношення до цього з боку Річі Посполитої Польської послужить стимулом для майбутніх дружніх відношень між обома сусідніми державами і створить міцні певні умови для боротьби з сусідами, які одночасно загрожують як Польщі, так і Україні“.

Подаючи цей документ до відомо прибувшому до Варшави мін. Безпалкові Голова Секції от. Юнаків од 13. I. додавав власноручно:

До п. 9: „Зараз, коли виявилась можливість формування армії на терені України це питання одпадає і школа має бути розташована на Україні“.

До п. 10 і 11: „Ці два питання також одпадають, бо міністерство війни і старшини, що не будуть залічені до складу дивізії, мають повернутись на Україну“.

В примітці додавав: „Питання ці досить складні, а тому і відповіді на них польською Головною Командою не можна чекати так скоро, як би це було бажано. Отже принципова згода вже єсть і вся підготовча праця поступово провадиться. Польське Головне Командування бажає, щоб ця дивізія була лише допомогою при формуванні української армії, а щоб головна праця по формуванню армії переводилась на Україну“.

Отак провадилась підготовча праця на папері по формуванню української армії на теренах Польщі. А вояки для цієї майбутньої дивізії, як ми вже це бачили з вищенаведеного, продовжували й далі умірати без жадної опіки. Навіть при добрій волі членів нашої Місії, котра в дійсности й малася, не можна нічого було зробити. Ми українці як політично державна організація з своїм живим матеріалом, ще в цей час не були потрібні полякам в їх державних цілях і через це вони не спішили прийти з допомогою. Казали все „ютро“, а це „ютро“ тягнулося дуже довго.

Та Місія, довідавшись про долю наших інтернованих вояків в польських таборах, негайно порушила питання про складення Комісії для переведення реєстрації та визволення інтернованих і увязнених в Польщі громадян УНР. Був прикладений оцей короткий нарис, що мала робити та Комісія:

1) Більшість увязнених і затриманих на різних етапних пунктах суть забрані по розказу військової влади, а тому належить добути дозвіл від польського Міністерства Війни і Довудства В. П. на право перевірки на всьому терені Львівського Д.О.Г. в етапних в'язницях і пунктах всіх увязнених і затриманих українців.

2) Тому, що головним чином справа ця буде торкатися військової влади П. необхідно вислати військового з нашого боку; а з ним представник від У.Д.М. для переведення адміністраційних, грошових та інших діл.

3) виправити дозвіл від Міністерства Внутр. Справ на право перегляду увязнених в цивільних в'язницях.

4) Установити куди належить направляти визволених.

5) Для опікування над увязненими, котрих не вдасться визволити, звестися з Львівським Горожанським Комітетом для чого асігнувати Комітету необхідні кошти.

б) В місцях де суть увязнені, комісія має приглашати з собою для огляду лікаря (з місцевих) для негайних внесків, що торкається допомоги хорим та переведенню їх в лікарні або шпиталі.

7) В легітимації має бути зазначено: а) дозволяється провірювати на всьому терені. Львівського Д.О.Г. в етапних в'язницях та пунктах українських увязнених та затриманих. б) Управа стану має подати причину арешту. в) Комісії вільно в конкретних випадках, коли виключені всякі підозріння, ставити внесок на негайне звільнення таких людей.

8) Асігнувати необхідну суму грошей на допомогу та інші випадки.

Радник Місії п. Понятенко доручив цей проєкт переглянути радникові фаховцеві Карпинському. Останній дав такі свої зауваження:

1) Комісія має складатись не менш як з 3-х членів: 1 військовий, 1 лікар від українського Червоного Хреста і 1 представник нашої Місії в Польщі, по можливості правник. Один з них призначається Головою Комісії і один веде канцелярію по призначенню п. Голови Місії.

2) Комісія має підлягати безпосередньо п. Голові Місії.

3) Дзя звязку з польською місцевою владою мусить бути делегований до Комісії представник польського Уряду.

4) В розпорядження Комісії треба асігнувати відповідні кошти для допомоги медичної і матеріальної інтернованим та арештованим громадянам.

5) Урядовці українських інституцій, які будуть звільнитись, мають бути вислані на місце їх урядування, коли вони не звільнені з посад, а інші особи в місцевості, коли бажують їхати.

б) В легітимації Комісії мають бути зазначені: права її, перечислення в пункті 7 проєкту п. Данильчука.

І от почалось творення Комісії. Ще напевно тепер не знали чи опіку над полоненими передати окремій Комісії, чи військовій секції при дипломатичній Місії. Пізніше, в решті-решт, дійшло до останнього, коли замість от. Юнакова було призначено отамана Зелінського як Голову Військової Місії в Польщі. А зараз поки зайнялися вишукуванням фондів на цю справу. Всі, від кого це залежало, клали резолюції — „згодитись“, „звернутись до Міністерства Закордонних Справ про асінування 20-ти тисяч марок“, „на потреби фонда допомоги 100.000 за щот кошториса Місії“—грошей все ж ще не було. Бо, бачите, ці резолюції треба було передрукувати, направити до відповідних інстанцій, звідти повертало з новими резолюціями, знову засідання, знову нові зауваження, — поки була пущена в рух буржуазна машинерія в одній з установ демократичної держави. Дивним і незрозумілим було одне: для армії, на військові формування видача грошей і то в неналежній кількості завжди відбувалася дуже „туго“, а найголовніше — з страшними запізненнями. Писалися резолюції, але кому? Тут же на місці був і Головний Отаман, і заступник Прем'єра — Міністр Закордонних Справ — Голова Місії А. Лівіцький — од них же й залежало розв'язання цієї справи. Значить — резолюції клалися для самих себе. Зрозуміло, що кожний видаток державних грошей треба відповідно оформлювати, але чому ж було тягти з цією справою? Чому скоріше справа поступала тоді, коли гроші були потрібні для якоїсь партії, партійного діяча? Там одразу знаходилися і фонди таємні і часто й густо ця видача і до книжок відповідних не заносилася — справа полагоджувалася негайно. Та все щоб там ми не говорили, і справа з допомогою воякам в таборах все ж таки була полагоджена позитивно, але тоді, коли в таборах зза нужденного стану та хороб багато - багато перемерло, а багато залишилося інвалідами на все своє життя.

Одержавши пізніше більш повніші повідомлення про долю наших вояків в польських таборах, Голова військової секції з наказу Головного Отамана од 26-го січня отце писав до Міністра Закордонних Справ Річі Посполитої Польської:

„Події на Україні в кінці листопаду прошлого року склались так, що частина української армії і де-котрі державні інституції мусіли перейти на територію, зайняту польським військом і на територію самої Польщі. Вказана частина українського війська й інституцій була після цього сконцентрована в кількох місцях польської території.

„В початку грудня — з огляду на те, що в документах зносин між Польщею та Україною є загальні звязуючі їх інтереси і що взагалі в майбутньому можливо було виникнення де-котрих питань, однаково важних для обох держав, — за для з'ясування всіх таких питань приїхав до Варшави і Головний Отаман.

„В перші ж дні по приїзді до Варшави у Головного Отамана відбулась зустріч з Начальником Держави польської. В бувшій бесіді не тільки підтвердилась подібність де-яких поглядів Голови обох держав, але ця бесіда вилилась на словах в згоду про формування на терені Польщі частини української армії для боротьби за незалежність України.

„Між иншим було намічено, що для всіх осіб, які будуть використувані для формування майбутніх українських частин мають бути утворені такі умови життя, які допоможуть зберегти цих осіб і схоронити їх як гарний військовий матеріал, і що ці майбутні частини будуть забезпечені всім необхідним для віськових дій і, зокрема, одержать зброю.

„При перших же кроках здійснення цієї ідеї зустрілись затримки. Спочатку ці затримки обусловлювались тим, що до Варшави ще не прибув спеціально призначений для переговорів з Українським Військовим Командуванням — капітан Чарноцький; після виявилось, що сама організація постачання армії уявляє собою для Польщі справу важку і в кожному разі вимагаючу часу на здійснення.

„Призначений для переговорів з польським Військовим Командуванням — Голова Військової секції української Дипломатичної Місії от. Юнаків обговорював всі ці хити при своїх бесідах з кап. Чарноцьким або з його заступником, підкреслював необхідність скорішого утворення людських умов життя для всіх віськових, які мають послужити кадром майбутніх українських формувань. На підставі такого негайного і реального поліпшення стану життя зазначених вище багатьох людей — майбутнього кадра — вдалось би зберегти військовий дух цих людей, які так багато вже перетерпіли і призначаються ще до нових віськових іспитів.

„В справах Начального Командування Військ польських мається ціла низка документів від військової секції, якими просилось про полагодження вказаних питань і є офіціальна пропозиція, в якій згруповані всі побажання українського Головного Командування.

„Листовних одповідей від Начального Командування Військ польських на всі ці запитання секції не одержувалось зовсім.

„Словесні відповіди заключали запевнення, що всі листування відправлені по належності; зокрема, на словах представники польського Начального Командування кілька разів підтвержували, що в самому найблизшому часі українські віськові будуть поставлені в відношенню помешкання, їжі і зодягу в тіж самі умови, як віськові польські.

„З часу виникнення питання про формування української армії і дотеперішнього часу пройшло вже більш півтора місяця і українська Дипломатична Місія констатує, що справа ця не посунулась вперед ні в якому відношенню.

„Ось про що свідчать документи, маючія в руках місії:

1. Ланьцут.

„Починаючи з другої половини грудня 1919 року становище в таборі військово-полонених значно погіршало. Старшинам і козакам видається не повний раціон страви (півтора оселедця, трохи картоплі і крупи), а замість хліба невелика кількість галет.

„Разом з великою недостачею харчування на збірному пункті панує надзвичайна пошесть плямистого тифу. Щодня вмирає 8—9 чоловік. Лікарської допомоги і ліків бракує. Двіста хворих на тиф лежать один біля другого на голих нарах, частина з хорих роздягнута до гола — чекає поки білизна проходить через пральню. Хворі покриті паразітами, які переходять з одного на другого. Був випадок, коли з цього бараку винесли мерця у котрого очей не було видно від паразитів.

„Для допомоги і уходу за хворими призначені всі українські санітарні сили, які перебувають в Ланьцуті, але їх мало і повний брак лікарських і дезенфекційних засобів.

„Згідно постанови Народи, відбувшійся в польським Міністерстві війни від 2-го січня б. р., Ланьцутський табор переіменовано в „збірний пункт“, але досі на всіх документах значиться „обоз енів“

2. Рівно.

„В касарнях хворі і видужуючі люде. На першому поверсі хворі лежать тісно один біля другого на підлозі без підстилки і одіял. На другому поверсі перемішані ті, що пройшли дезінфекцію з тими, що її ще не проходили. Паразіти одних переходять на других вже вимитих і продезінфекційованих.

„В бараку мешкають разом старшини, козаки і кілька родин біженців. З бараку нікуди людей не выпускають, прогулок нема. Напів видужавших від тифу і голодних відправляють на роботу, після чого люди знову захворюють.

„Смертність велика. Мертвих звозять на возах нічим непокритих до каплиці, де скупчується до 80 трупів; ці трупи лежали непоховані на протязі цілого місяця. Ховають в загальні могили, без рахунку і запису по 30—35 трупів. Одна з могил була незасипана на протязі півтора тижня. Багато малих могил вже зовсім не помітно — зрівнялись з землею.

3. Луцьк.

„Шпиталь для хворих у в'язниці. Хворі лежать тісно один коло другого на паперових брудних матрацах з паразитами. В деяких камерах такий смрід, що завідуючий в'язницею, який супроводив нашого старшину, вирвав.

„В касарнях — старшини з джурами. Сплять на цементовій підлозі без підстилки. Завдяки переповненню помешкання — в ньому брудно: на чоловіка відпускається одна шіснадцята фунта мяса, жирів на 135 чоловік 2 фун. Хліб для хворих дуже важкий.

„Настрій людей: зневірилися в можливість поліпшення стану і майбутнього формування і загальне незадоволення.

4. Мирополь, Любар і Староконстантинів.

„Сконцентровано більш 2.000 тифозних. Ліків нема, уходу теж нема.

5. Камінець на Поділлію.

„При передачі Камінця польським військам по словесній умові з капітаном Чарноцьким, всі українські старшини, які не мали змоги виїхати з Урядом, повинні були залишитись в Камінці до того часу, поки не виїдуться — де і коли буде майбутнє формування українських частин. Між иншим, польською владою зібрані були українські старшини і частина їх (65 чоловік) відправлена до табору Домбія. Решта старшин з Камінця роз'їздиться — хто куди. Українським військовим в Камінці заборонено польською Владою ношення військової форми.

„Зглядно з зазначеними вище тяжкими умовами життя і відсутности реальних доказів здійснення майбутнього формування українських частин на території Польщі — дух людей, зібраних на збірних пунктах і в таборах, — понижається, бажання битись в рядах цієї армії — зникає. Недовірчиве відношення до формування росте все більше та більше.

„В звязку з заявами представників Начального Командування військ польських, що на ці формування не слід покладати наших головних надій — віра в здійснення їх починає пропадати навіть у тих, хто більш всього вірив в це діло та настоював на необхідности більш тісного зближення з Польщею.

„Продовжуючи стояти на тій же точці погляду, що державні інтереси Польщі і України примушують іти рука об руку, Українська Дипломатична Місія доводить про все зазначене до відома Польського Міністерства Закордонних Справ і разом з тим прохає:

1) Приняти більш рішучі міри, аби скоріше поставити всіх перебуваючих в таборах і на збірних пунктах українців в людські умови життя (розташування, їжі, одягу і санітарної допомоги) з тим, аби вони без підриву моральних і фізичних сил чекали того моменту, коли знову вступлять до армії;

2) Дати офіційну відповідь на пропозицію українського Головного Командування від 5-го січня 1920 р. ч. 23;

3) Скласти такі умови для вирішення всіх питань в звязку з організацією майбутніх українських частин, аби відповідні представники українського Головного Командування мали змогу бути в безпосередньому звязку з тими відповідальними представниками польського Командування, від котрих залежить прийняття конкретних рішень, торкаючихся формування української армії.

А через два дні пізніше Голова Військової Секції от. Юнаків вислав до Начального Довудства військ польських отце домагання:

U. L. R.

UKRAIŃSKA DYPLOMATYCZNA

MISJA

W RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

SEKCJA WOJSKOWA.

28 stycznia 1920.

L. 143.

m. WARSZAWA.

DO

GŁÓWNEGO DOWÓDZTWA WOJSK POLSKICH

(przez kapitana Czarnockiego).

W obecnym czasie znajduje się w różnych miejscowościach Rzeczypospolitej Polskiej około 6.000 oficerów i żołnierzy ukraińskich, z jakich postanowiono sformować dywizję, jednakowoż wielu z nich zachorowało, a wielka część tak osłabła ze względu na nieodpowiednie warunki życiowe i złe odżywianie, że stała się nieprzydatną do wykorzystania,

dopóki nie stworzy się dla niej lepszych warunków, aby mogła przyjść do sił, aby wyratować tych ludzi, a głównie aby powstrzymać szerzenie się duru plamistego, jaki ogarnął obozy w Łańcucie, Równem, Łucku i innych miejscowościach, trzeba natychmiast zaopatrzyć je w bieliznę, odzież, obuwie i pościel, odebrawszy od ludzi wszystko, co mają swego z tych rzeczy, do dezynfekcji. Dla chorych trzeba leków, pościeli, bielizny i kołder, a przede wszystkim odpowiedniego pożywienia. Dla słabych oprócz odzieży trzeba także lepszej strawy. Już od miesiąca razporaz zwracamy się pisemnie, aby stosownie do zgody Głównego Dowództwa Wojsk Polskich rzeczywiście i jaknajrychlej użyczono pomocy ukraińskim żołnierzom, — dotychczas jednak nie otrzymaliśmy ani odpowiedzi, ani rzeczywistej pomocy.

Możliwym jest, że zwłokę tą spowodowała troska Głównego Dowództwa W. P. o swą własną armję. Główny ataman W. U. uważa jednak niezbędnem jaknajprędzej doprowadzić swych ludzi do takiego stanu, aby można było wykorzystać ich jako materiał wojskowy. Sekcja wojskowa przy Ukr. Misji Dyplomatycznej w Polsce zdecydowała się przeto dopomóc zbranym w Polsce żołnierzom ukraińskim, biorąc na siebie część starań i wydatków celem polepszenia ich losu.

Podając to do wiadomości, sekcja uprasza Główne Dowództwo W. P. o łaskawe polecenie względnie zezwolenie na:

1. Zakupno u prywatnych firm niezbędnej dla ukraińskich oficerów i żołnierzy ilość bielizny, odzieży, obuwia, pościeli i leków, mniej — więcej 3.000 kompletów.

2. Przeprowadzenie tam, gdzie tego trzeba, dodatkowego remontu i instalacyj, aby świeżo odzianych ludzi można było przeprowadzić w czyste mieszkania.

3. Urządzenie odpowiedniej kamery dezynfekcyjnej dla dezynfekcji odebranej od oficerów i żołnierzy odzieży.

4. Zakupno niezbędnych artykułów żywności, aby można było polepszyć ilościowo i jakościowo strawę chorych i osłabionych.

5. Przewóz wszystkich zakupów sekcji do odpowiednich punktów zbiorowych na rachunek kredytu Polskiego Ministerstwa Wojskowego.

6. Urządzenie w Równem, Łucku i Łańcucie cmentarza i uporządkowania grzebania zmarłych.

Uwzględnienie powyższych życzeń umożliwi Dowództwu W. U. jak najprędzej dopomóc swym żołnierzom.

T. u. o. naczelnik sekcji.

Referent.

Junakow
Gen.-por. Szt. gen.

Bondarowski
Pułkownik

Одже й Голова Дипломатичної Місії, і Голова Військової Секції при Місії змагалися, хоч і поволі та з запізненням, допомогти тяжкій долі 6.000 українських вояків, перебуваючих в польських таборах. Ці вояки, як ми вже й бачили з документів, ріжними шляхами попали до таборів: одних поляки забрали в полон при польсько - українській війні, решта туди попала по листпадовій катастрофі в ролі інтернованих та конфінованих після того, як просилося представника Начального Довудства військ польських про уділення азилю всім тим українцям, що перейшли на українську ж територію, тимчасово окуповану поляками. Згоду було дано. Обіцялося також в належний спосіб заопікуватися матеріальною та санітарною допомогою нашим воякам. І от вам обіцянки — дійсність ми вже знаємо.

Мимоволі мені пригадуються наші табори з полоненими большевиками та поляками. Пригадуються й ті спеціальні зарядження та інструкції комендантам таборів про створення людських умов життя для полонених. І навіть при нашій матеріальній бідности все робилося, що тільки було в наших силах і можливе. А наші вояки? До останньої

голови розстрілювалися, попавши в полон до большевиків, пройшовши інквізиції чрезвычайки. Розстрілювалися наші вояки, але без порівняння в меншій мірі, попавши в полоні і до поляків з фабрикованими на спіх ярликами шпигунів. Зате зразково морилися поляками наші вояки голодом, хворобами та поліцейським режимом в своїх таборах.

Це поводження з українцями большевиків зрозуміло, коли прийняти на увагу те, що ми були на перешкоді світовій революції з точки погляду большевицьких провідників. Захопивши владу, большевики сперлися в першу чергу на злочинний елемент. Для нього — забити чоловіка — було найбільшою насолодою — тим більше зрозумілим для нас мусить бути їх поводження. Але поляки? Їх поводження чим пояснити? Вони всюди і скрізь кричать про свою стару культуру, гуманність та справділивість, про гостеприймство — і таке поводження... Дійсно мають свою і таки стару культуру, а що до решти? Не гуманними способами нищили свого „одвічно - історичного ворога“. Для нас консеквенції ясні.

Та в майбутньому не берім прикладів з наших сусідів. Не жаліймо тих наших дійсно чоловічих заходів, про котрі згадувалося вище. Твердо памятаймо про ворога зі зброєю в руках, якою б то не було зброєю, і ворогом обеззброjenим, перейшовшим у нас на стан полоненого. Боліймо над тими прикрими випадками, котрі траплялися й у нас, коли якийсь гарячий старшина при відході на спіх ліквідував полонених большевиків чи денікинців. Голодом же та хворобами ніколи не змагаймося морити навіть нашого найлютішого ворога. Це діло рук представників звироднялої та денегеруючої нації. Такі діла, врешті - решт, знайдуть тяжкий осуд історії, а сама нація буде сказана на занепад. Для молоді ж, багаті і міцної духом нації мусить бути провідною лінією в державній роботі одвертість, щирість та упертість в боротьбі за своє визволення і шляхи незаплямлені.

Але ж ми не скінчили зі справою турбування наших відповідальних чинників про поліпшення долі українських вояків та громадян в польських таборах. На всі домагання в писаній формі була відповідь „ютро“ — на словах поляки полагоджували всяку справу, а на ділі було страхіття і нелюдське відношення до людей. Справа здвинулася з мертвої точки, але тільки тоді, коли війна польсько - большевицька стала очевидною — ми були потрібні як гній для ужиття. Але й цей час прийшов за пару місяців.

9. А. Лівницький їде до Камінця, а слідом за ним, як кур'єр Головного Отамана, старш. О. Доценко. Прибув на голодну кутю, на яку і був запрошений представниками полтавської громади.

Голова Місії Міністр А. Лівницький, полагодивши справу з меморандумом, відбув до Камінця Подільського. Прибув на голодну кутю, на яку і був запрошений представниками полтавської громади.

Приємно хоч одну хвилину побути серед своїх людей, які змагались утворити рідну - домашню обстановку. Та неприємні річі його чекали тут, та ще й не пройшов той сум - чад з приводу останніх його дипломатичних заходів перед поляками в особі їх Начальника Держави.

У Камінці на цей час перебував Прем'єр Міністр УНР. І. Мазепа, Міністри — Шадлун, Огієнко, прибувший сюди перед од'їздом за кордом п. Безпалко, і де-хто з товаришів міністрів. Також засідала Камінецька Національна Рада, інтенсивно випрацьовуючи пляни для врятування життя Республіки, про Верховне Управління, про предпарламент, про землю та ліси.

Розпочались засідання Ради Народніх Міністрів, де відбувались обопільні інформації між Головою Місії у Варшаві і міністрами. Довго не бачились і багато було з обох боків цікавого. Приймались чергові постанови і постанови про всякі зміни в центрі. Головного Отамана страшенно нервувала доля каменчан під пануванням поляків і останій дав наказ автору цих рядків від'їхати також до Камінця і ще раз поглянути що там робиться і негайно йому доложити, видавши такі уповноваження:

У. Н. Р.

Голова Директорії

і

Головний Отаман Військ
Української Народньої Республіки
31 січня 1920 року.

Ч. 63.

Ставка.

Ад'ютанту Сотнику Доценко.

З одержанням цього, наказую негайно ол'їхати до м. Камінця - Подільського, для виконання доручених Вам справ, які мають дотичність Головноуповноваженого Уряду УНР. Міністра Огієнка і військового референта отамана Колодія. П. Головноуповноваженому пропоную передати через сотника Доценка всі справи, які вимагають моєї санкції для полагодження, а військовому референтові дати саме точне справоздання діяльності військової референтури.

Розпорядження сотника Доценка (мій наказ) вважати законними.

Підчас подорожі сотника Доценка представників Уряду Річі Посполитої Польської, прошу не чинити перешкод, а допомогти в переїзді до м. Камінця - Подільського.

Головний Отаман Петлюра.

Пустився я в дорогу. Тернопіль — чекаю поїзда. Кругом нервові настрої... Аж ось підходить до мене якийсь жидок і починає заговарювати про Галичину, про „креси“, — відразу я зрозумів, що це був агент, унікав з ним жадних розмов та все уперто мовчав. І то не помогло. За кілька хвилин цей самий жидок провадив до мене двох польських жандармів. Добре, що в мене була перепустка від Штабу Генерального, а то й мені б не минути було в'язниці, бо вже дуже придивлялись та розпитувались про все, а жидок аж підскакував та все доказував жандармам про мою „підозрілість“. Нарешті дали мені спокій.

Тепер я тільки зрозумів, що дійсно провокація у поляків була в моді, що через цю провокацію багато наших людей через необережність, а то й просто без всякої вини попадали до польських в'язниць. Прийде — розжалобиться зі становища українця, почне лаяти поляків, скаже слово і наш — справа скінчена — ходи до в'язниці — поляки робили прямо чортове, а не людське діло з нами.

В дорозі зі мною теж саме. Прибув до Камінця.

Камінця не пізнати. Прапори і написи скрізь польські, на улицах „цокання“, там ведуть українця зі скованими руками, там більший гурт українців теж і під більшою охороною. Не було години вдень і вночі, щоб поляки не робили трусів, арештів. Рідко де побачиш українця, який, як заєць, перебігав десь дорогою і сам ще був невпевнений в тому чи він уже у в'язниці, чи ще на волі.

„Здійміть кокарду“ — говорив мені один знайомий старшина — „а то арештують — у нас тут так“. Все було налякане, та й було чоґо. А по улицах Камінця цілий день проходили селянські підводи, нагружені цукром, хлібом і другим збіжжам в напрямку до Збруча під більшою польською охороною. За галичанами охотились поляки як за звірями з голодними собаками на охоті. Їх уже мало й осталося з переміненими призвіцями. І тут прислугувались свої ж таки українці.

Арештовували професорів в камінецькому університеті, арештовували студентів-галичан, а з ними разом і наших за „кумпанію“.

Українських старшин розброювали, здіймали кокарди, здіймали у громадян — українців всякі національні емблеми.

На власні очі бачив, як жандарми польські здіймали національні відзнаки у наших скаутів — хлопчиків років по 7 — 10 і як останні утікали зі словами — „пся морда польська“. Жандарм грозив вистрілити. Такі випадки можна було спостерігати кожного дня.

Бачив людей, які повтікали з Проскурова, Староконстантинова: там діялось анальогичне з Камінцем. Примара великої, історичної Польщі з землями українськими, литовськими й білоруськими, прямування Польщі „од можа до можа“ з особливою ярістю і лютістю переводилась тут на Україні емісарями польського правительства.

Прибувши до Камінця, я негайно відбув до Прем'єра, де були і другі міністри і поінформував їх з наказу Головного Отамана про останні тодішні події у Варшаві. І міністри радили далі.

Я мав перебалакати й з представниками політичних партій, вияснити їх вимоги та настрої і відразу ж приступив до виконання доручених мені справ. Та в дальнійшій роботі моя роля звелася до характеру інформаційного, а діло робилось Правительством, тим більше, що й Міністр Лівницький мав тіж самі доручення що і я від Головного Отамана.

5-го лютого я був прийнятий на довшій авдієнції Прем'єр-Міністром І. Мазепою, який (Прем'єр) мені розповідав про його роботу на Україні для доповіді Головному Отаману, про корисну ситуацію для нас на Україні, про позицію до УНР. большевиків і т. д. Не привожу тут його повідомлень тому, що вже вони були відомі з доповіді Міністра О. Безпалка. Про армію п. Прем'єр говорив мало, бо і сам добре не був поінформований про її долю. В кінці авдієнції п. Прем'єр Мазепа сказав: „Ви знаєте, що я особисто не проти порозуміння з Польщею — я стою і стояв за союз з нею, — про це я писав і Лівницькому, і Головний Отаман знав про це, але те, що я тут чую і бачу в Камінці, те, що поляки виробляють, на занятих ними українських землях, які вони вважають за свої — тяжко відібеться на нас і ми не зможемо вповні використати в наших державних інтересах майбутню українську згоду. Народ, скоштувавши розкошів польських, — грабіжу і розб'єю серед ночі є і буде проти них—він повстане збройно проти неоправданих насилувань і це буде обов'язково при їх просовуванню на Україну. Проти поляків всі політичні партії — мені, як прем'єру, уже зараз тяжко щось говорити за і проти. Передайте Головному Отаманові най він там в центрі щось робить, щоб поляки негайно змінили своє відношення до українського громадянства інакше буде пагано і для нас, і для них. Ми, Правительство, будемо безсильні щось зробити без підтримки народа і політичних партій. Я вже тепер гождуся з Вами, коли Ви мені на підставі власних спостережень кажете і доводите документально про безвиглядність польсько-українського порозуміння. Ми зараз щиро йдемо до порозуміння з поляками. Все залежить від них“.

На другий день я побував у Головноуповноваженого Уряду УНР. в Камінці Міністра Огієнка. Останній мені розповідав про всі ті утиски, які поляки робили і роблять над українцями (вони вже читачеві відомі з приложених вище документів) для доповіді Головному Отаманові. І потім одразу така зміна: „О, вони такий мені обід учинили—з такою помпою як для українського міністра“ і далі говорив, що як йому добре там було, як його приймали, скільки хорошого та доброго говорили йому в вічі поляки — для мене відразу після цього стало ясно, що цей чоловік був вдоволений зі свого становища іще й до тепер був вдоволений в одно слово „міністр“ — нещастя та й годі. І розумний же чоловік, а от як бачите. Хоч тут у Камінці при тій тяжкій атмосфері і міг бути на посаді Головноуповноваженого Уряду УНР. тільки п. Огієнко, дякуючи його специфічній вдачі — тяві до посади міністра, видатного становища, що і заставляло його триматись міцно на своїй посаді при всіх ситуаціях, де инший не міг бути і одного дня, а це давало можливість центру своєчасно слідкувати за всім і робити відповідні кроки перед вищою польською владою і було цінно тим, що в Камінці — осередкові українців був всеж таки наш чоловік, бо хто його знає до чого поляки дійшли б, як-би там не було п. Огієнка, який уже в останні часи, під натиском товаришів по кабінету і представників політичних партій почав виступати і досить різко в своїх вимогах перед поляками. Міністр Огієнко, не дивлячись на всі недобрі риси в його характері, зробив велику цінну прислугу для України і то тільки дякуючи отим недобрим рисам, бо ще раз підкреслюю, що як би там, замість п. Огієнка, був хтось другий, то останній був би 2—3 дні і покинув би свою роботу, а поляки з Камінця зробили би вже дійсно польське місце і не

бачили б ми ні українського університету (майже всі українські середні й нижчі школи були закриті, бо мешкання шкіл були зайняті військом та ріжними урядами) і не змогло б українське політичне громадянство, хоч і серед тажких умовин, провадити своєї роботи.

„В політиці всі засоби хороші“ — викрикував скрізь Ленін і це цілком слушно: призначення, не відповідаюче для нормальної ситуації, було відповідаючим і цілком задовольняючим при умовинах злих і українським інтересам невідповідних. Треба сказати, що п. Огієнко поводився у Камінці, при всіх своїх недостатках, з достоїнством, обороняв українське громадянство та українські установи од польських зазіхань, виривав од поляків, що тільки можна було вирвати і все робив, керуючись всеж тільки інтересами нації. Невдоволених його діяльністю було багато, але хто був невдоволений? Ті, що і самі собою часами були невдоволені і ніколи нічого не робили та все критикували.

Якраз в тім часі (11. II. 1920.) прибув до Камінця Подільського так довго очікуваний „високий“ комісар польського Правительства п. Мінкевич разом з кап. Чарноцьким, про призначення якого так багато говорилось і який мав, по словах „Варшави“, полагодити усі болючі питання у взаїмовідношеннях як між поляками, так і українцями і спинився на двірці у своєму сальон-вагоні.

Попросив авдієнції у п. Прем'єра І. Мазепи через свого урядовця, який в розказуючий спосіб заявив, що о такій то годині п. комісар хоче бачити Мазепу. А перед цим бажав, щоби український прем'єр йому перший зробив візиту. І, переконавшись, що це неможливо, вчинив перший свій крок. Прем'єр відмовив в авдієнції по перше через такий тон п. Мінкевича що до авдієнції, а по друге, що прем'єрові було просто противно, не то що розмовляти, а навіть бачити кожного поляка в тому числі й Мінкевича після тих повседневних густостей що до українців, які поляки робили в Камінці як господарі „своєї“ землі.

Розлютувався тут найбільший пан, „pan komisarz“. Розлютувався він неспроста, — як же — образили його гонор, тим більше, що він був свідком дуже сухого прийому п. Лівницького в Луцьку Начальником Панства п. Пілсудським. „Арештувать це бидло“, — певно подумав собі, а потім і реалізував свою думку, видавши належні розпорядження. А жандармерія та поліція спішили виконати розказ „pana komisarza“, озброївшись з ніг до голови і направившись по вказаному маршруту для арешту українських міністрів.

І надвечір 11-го лютого біля 8-ої з половиною години вечора почався арешт. Про такі наміри поляків ніхто не знав з п.п. міністрів, не знав цього і я грішний. Темно вже на дворі. Підхожу до університету і бачу скрізь розставлених патрулів. Спиняють, перевіряють перепустки... Одне дивно було: Мінкевич прибув до Камінця рано 11-го лютого, а вже надвечір того ж числа видає розказ про арешти. Певно ця незрозуміла для наших думка повстала у нього ще в дорозі. Дивно також і те, що тут був і кап. Чарноцький (довірений чоловік Пілсудського), який певно теж „апробував“ зарядження комісара Мінкевича, удаючи скрізь „приятеля“ українців. Бо бачите, він сам походив з України.

Нічого не розумію. Що сталося? думаю собі. До університету не впускають, звідти не випускають. Казали, що поляки роблять трус. Огієнка арештували...

В місці і на вулицях переляк і повно самих ріжнومانітних чуток. Говорили, що поляки викрили большевицьку організацію і цією організацією була Рада українських міністрів — байка польська. Та всеж таки міністри були арештовані.

На вулицях так само арештовують. Переспав так - сяк ніч ще в иншому місці і на ранок направляюсь до прем'єр-міністра.

У вихода і біля дверей його кімнати стоїть польська сторожа.

Тут я тільки довідався, що арештованими були — Прем'єр І. Мазепа, А. Лівницький, І. Огієнко, О. Безпалко, п. Шадлун і Голова Нац. Кам. Ради п. Корчинський. Повернув назад і на новому мості спіткав А. Степаненка.

Розбалакались на тему дня. Аж ось бачу литить по улиці польський автомобіль і на ньому сидить арештований під вартою А. Ливицький. Автомобіль проїхав як би в бік двірця — я зрозумів, що Міністра Ливицького повезено на поклон до Мінькевича.

„Іду до ген. Крайовського і в імени Головного Отамана буду вимигати негайного звільнення згід арешту наших міністрів. Ну а як ні, то зараз найду інші заходи“ — сказав я до п. Степаненка.

„Ідїть, ідїть та скоріше“ — відповів А. Степаненко перелякано.

По дорозі до ген Крайовського я думав, що як не звільнять зараз, то відразу удамся до полк. Удовиченка, а там побачимо як забігають поляки.

Довідався, що й мене мали арештувати.

Іду до штабу дивізії ген. Крайовського. Докладають — відразу прийтий.

Ген. Крайовський був знервований і бігав по кімнаті.

„Чорт знає що їх змусило до арешту, та ще кого — міністрів, і то тоді, коли у мене уже почали налагоджуватися добрі стосунки з українцями, а на фронті большевики нервуються, можливий наступ, що я можу зробити при непевности запілля. Я, я не відповідаю за наслідки цього всього, я зателеграфую до штабу фронту“, — викрикував він. Знав я добре ціну його словам, знав я вже й про його „добрі стосунки“ з українцями на підставі його ж таки розпоряджень та заряджень. Та все ж кажу йому: „Так, пане генерале, я прийшов до Вас в цій самій справі. Ви знаєте про хвилювання в місці. Коли довідаються про це ширші кола українського громадянства аж до лінії фронту і по за фронтом, то не виключені повстання людности проти Вас поляків. А як довідаються про це частини полк. Удовиченка, а вони довідаються, бо всіх же Ви не арештуєте, то вони кинуть фронт і підуть на виручку своїх. Пролетється непотрібна зовсім кров між українцями і поляками, а що станеться з фронтом? Ви самі добре знаєте. Між иншим мене так само хотіли арештувати, а я тут і говорю Вам, що як зараз цей арешт не буде залагоджений в чемний спосіб, то я ні за що не ручусь — можливо все... А що ж буде тоді з польсько - українськими стосунками надалі та ще при навалі на Вас большевиків? Арештуєте нам нашого Головного Отамана у Варшаві — попробуйте — побачим цим це кончиться... І Головного Отамана визволимо, як треба буде“, — говорив я піднесеним тоном.

Ген. Крайовський, нічого не відповідаючи, підійшов блідний увесь до телефону і попросив Мінькевича.

„У себе в вагоні“ відповіли. „Негайно до телефону, я начальник тутешньої дивізії і мушу говорити з ним“ — кричав п. Крайовський.

Нарешті „пан“ Мінькевич підійшли до телефону.

„Прошу негайно звільнити арештованих українських міністрів, бо я не ручусь за наслідки цього в Камінці, а головне на фронті. Тут у мене зараз сидить ад'ютант Головного Отамана Доценко, який в імени Головного Отамана поставив мені ультиматум, — говорив поспішно генерал і, не чекаючи відповіді, кинув телефонну трубку.

„Якось це полагодимо, я сам буду добиватись цього, загрожуючи своїм уступленням в посади“ — сказав мені на прощання ген. Крайовський і я відійшов. Добре та гаразд я знав ціну словам ген. Крайовського. Не могло ж бути, щоб про це таки нічого нічого не знав генерал. А коли й припустити, що він дійсно не знав, то у всякім разі я, вже добре знаючи ціну його „добрих стосунків“ в Камінці на підставі його ж таки розпоряджень, не особливо то вірив всім його „добрим намірам“ що до нас. Але щось робити треба було. Треба було й його ужити в досягненню поставленої мети — звільнення арештованих міністрів.

Дійсно за півгодини міністр Ливицький повертав од Мінькевича до університету на польському авто, але вже без польських жандармів, а за годину і решта п.п. міністрів була увільнена з „почесного“ польського арешту.

По наведених справках ген. Крайовський таки дійсно поставився до цього арешту категорично, жадаючи негайного увільнення міністрів.

Міністр А. Ливицький, по звільненню з арешту, так розповідав своїм товаришам по Кабінету: „Був я арештований і судимий ще за царських часів, — ну так тож була „масляниця“, знав що тебе арештовують за ідею і самопочуття було добре, і поводитись з „уваженням“. А тут противно і гнусно. І за що? Чого цим полякам треба? Обчистили нас зовсім та ще й арештовувати?.. Міг я не піти, але щоб було з того — пристрелили б як собаку і вічна тобі пам'ять на попилиці. Да, знаєте, самопочуття українського міністра та ще на своїй землі не кожному відоме, самопочуття огиди і разом своєї ж зневаги і приниження.

„Поводились як зі звичайним злочинцем, а сам Мінкевич — як з учнем IV — V-ої класи. В очі не дивиться та все допитується про большевицьку організацію серед нас — що я йому було, на милість Бога, відповідати?

„Одно потішає, що це все сталося як покута за українську державу. Я йому говорю, що я міністр Суверенної Держави і у себе дома, а він своє, що Мазепа звязався з большевиками і тут в Камінці вже прийняті якісь постанови. Я протестую, а він своє гне. Противно стало. Сижу, курю, мовчу і бачу, що і сам Мінкевич не вірить в свої слова.

„Нарешті авдієнція кінчилася і я оце прибув сюди“ і далі в жартливих виразах розповідав деталі справи на цій злощасній „авдієнції“.

Ясно, що запідозрювання українського Правительства в переговорах з большевиками було тільки зачіпкою, а повстало це все із - за ображеного гонору у „панка“ Мінкевича, що його не прийняв п. прем'єр і він що хотів те й зробив.

Скінчилось. Рівно через місяць по арешті польське Міністерство Справ Закордонних зложило перед Українською Дипломатичною Місією вибачення за прикрий випадок, який мав місце в Камінці Подільському з українськими міністрами, а Мінкевич так і залишився безнаказаний і страшенно думний з самого себе. Якже — арештував цілу Раду Міністрів і йому нічого за це не було. Зроблено це було з огляду на пекучі вимоги моменту — назривала війна з большевиками і українці потрібні були, а як би не останнє, то напевно ніхто і не вибачився би. А наші? Любов'ю та посвятою до Батьківщини пояснювали й пояснюють своє мовчання по арешті. Хорони Боже з такими патріотами щирими — їх луплять по морді, а вони й далі, як той дяк перед Солохою, співали — „на тя взіраю, як свічка таю і сам не знаю чесо желяю“ — отак робили... А ота „тя“ пізніше таки дійсно всіх уенеровців запакувала в мішок і відкинула своїм бутом, а наші ще й після того всеж таки „взірالی“ та „взірالی“...

Події в Камінці прискорили від'їзд п. Прем'єра до армії, що він і зробив 15 лютого 1920 року. Міністр А. Ливицький повернув до Варшави. Міністр Безпалко відбув у свою командіровку за кордон, а Міністр Шадлун залишився у Камінці для зв'язку з членами Правительства у Варшаві і при армії.

Перед од'їздом було умовлено, що в разі якихсь термінових питань, де б потрібувались санкція чи директиви прем'єра п. І. Мазепа залишає зв'язки по дорозі і, в разі потреби, негайно прибуває до Камінця - Подільського — на цьому власне і розсталися. Порожнє було на душах наших міністрів у відношенню до поляків. Особливо це помічалось у прем'єра, який їхав до армії і мав там атестувати майбутніх воїх союзників. У Ливицького був зовсім другий настрій. Арешту якби й не було. Дивний чоловік. Дійсно посвятився во ім'я інтересів Батьківщини. Та кожний з них добре розумів, що самостійне державне життя так дешево не купується, кожний з них знав добре, що ще потрібні великі напруження єдиної волі і здорового, зімного розсудку для всіх несподіванок, що прийдеться ще не раз унижатись і терпіти приниження людської гідности

і образ національних — оце все стримувало їх від якихсь акцій проти поляків — ці митарства мусіла перейти наша визвольна боротьба і її найвизначніші люде — оце розумів кожний з них і, заглушивши в собі всі болі що до поляків і душевні протести, які повстають у кожної людини, робив кожний з них що було вимогою політичною кращої майбутности для своєї Країни. Може й справді добре, що так сталося. В майбутньому зникнуть всякі ілюзії що до наших сусідів. Та всеж і терпінню треба мати міру, а на приниження здібні тільки слабовольні й нездібні люде — раби.

Так скінчилась поїздка А. Лівичького для передачі Начальникові Держави меморандума Головного Отамана, поїздка до Камінця для розмов з Правительством і українським громадянством в „райю земному“, утвореному поляками на українських землях.

А Мінькевич, після безкарного заарештування українських міністрів, цілком розперезався. Всю адміністрацію в Камінці і на „кресах“ було взято до польських рук. Огієнко існував фіктивно як „ходатай“ в українських справах. Найбільше від усього поляки були незадоволені повставшою в Камінці Українською Національною Радою, бо вважали її резолюції направлені проти себе, проти своїх стремлінь вести всю „українську“ державність у міцному мотузкові. Особливо їм не подобався незалежний тон резолюцій чим і пояснюється арешт де-яких членів Ради.

В наслідок тяжкої ситуації в Камінці було багато бажаючих виїхати куди тільки можливо. Але й цього в легальний спосіб не можна було зробити. Один діяч писав: „Іду на Україну. Коли буде змога — провадитиму культурно - просвітню роботу і коли й забють большевики — ліпше смерть, ніж польська гостинність“.

Наші крайні ліві партії за всяку ціну хотіли ліквідувати Огієнка. З цією метою вони розвинули шалену агітацію. Поляки на цю внутрішню боротьбу не звертали уваги, бо це було їм на руку. І тут повторилася та сама історія, що й при німцях. Замість творчої адміністративної праці, почали вести безцільну пропаганду й гратися в страшні слова, уважаючи поляків за звичайних поліціантів, присланих для охорони населення. Поборювали самих себе, не звертаючи уваги на ворожу нам колонізаторську польську політику на „кресах“. Нещасні амбітники й засліплені руйніки!

10. Звіт з поїздки А. Лівичького та О. Доценка. Резолюції політичних партій. Українська Національна Рада та її діяльність. І єпископ Пімен проти УНР.

Повернули до Варшави 18 лютого 1920 року. Головний Отаман і члени Дипломатичної Місії були страшенно занепокоєні подіями в Камінці, про які вони вже чули з газет тощо. Головний Отаман особливо був лихий на А. Лівичького та мене, що ми так довго не повертали до Варшави і про свою роботу не посилали жадних повідомлень *). Попадало тут і полякам, але що він міг подіяти в його стані без жадної реальної сили, на яку б можна було опертися і поробити впливаючі з арешту відповідні кроки — заряду вистарчило ледви на пару годин, потім заспокоївся чим і підляг своїй і його співробітників лихий нещасливий політичний долі.

*) Всеж А. Лівичький надіслав до Варшави і до преси 31. I. отце повідомлення: „Приїзд кур'єрів до Камінця дав нові інформації: Могилів, Бар і Ямпіль з околицею заняті місцевими українськими залогами, які запроваджують українську адміністрацію. Є звязок Камінця з Вашою хороброю армією, на чолі котрої стоїть Омелянович - Павленко. Послідня росташована в районах Вапнярка — Брацлав — Балта, опирається запіллям на польський фронт і на Могилів. Прошу вжити заходів, щоби Головна польська Команда дала розпорядження генералу Крайовському — видати для армії Омеляновича - Павленка карабінів і набойв. Генерал Крайовський має багато амуніції і згоджується нам допомогти. Прошу прискорити формування в Ланцуті війська добре озброєного для негайного приїзду в Могилів. Мазепа, Уряд і армія щиро вітають пана отамана. Приїзд Мазепи задержить мене на кілька днів. Сподіюсь утворити проти большевиків український фронт Могилів — Жмеринка — Бірзула — Рибниця. Цей фронт має бути в контактї і в загальній діяльності з фронтом польським. Ніколи Мазепа і українська армія не були і не будуть в контактї з ворогами України — з московськими київськими большевиками. Міністр Лівичький“.

Од початку до кінця все перебільшене і далеке від дійсности. Останнє вірно. О. Д.

Докладали разом А. Лівичий і я про деталі арешту, про причини його, про наради Ради Міністрів, про думку українського політичного громадянства що до дальшого будівництва Республіки, про настрої на Україні, про що малось дуже мало відомостей, а про ворогів — Денікіна й большевиків і зовсім не малось — останнє було специфічно - хоробливе для нас.

Український політичний центр ще ніколи не мав вичерпуючих відомостей про становище на Україні, про настрої населення і його вимоги, про ворогів.

Про армію жадних конкретних повідомлень не малось.

Голова Місії підчас докладу спинився довший час на інформаціях Прем'єра І. Мазепи. Далі було предложено резолюції політичних партій, які самі, без наших докладів, говорили про настрої і вимоги їх. Ось ці резолюції:

„До Голови Директорії й Головного Отамана Українських Республіканських військ
С. В. Петлюри

З А Я В А.

Центральний Комітет Української Народньої Республіканської партії, обміркувавши на своїх засіданнях в Камінці Подільському загальну ситуацію, прийшов до слідуючих висновків.

I. Поскільки забезпечення української державности може бути ділом самого українського Народу поскільки на Україні складаються відносини в такий спосіб, що гасла незалежности Української Народньої Республіки можуть бути знов перетворені в життя, поскільки, нарешті, являється конешно необхідним використати всі можливости в межах самої України, — необхідно звязатися з тим українським державним центром, який є на Україні й допомагати йому всіма силами в організації й об'єднанні всіх наших національних сил. Конкретно: підтримати групу п. Мазепи, яка оперує на Правобережній Україні.

II. З огляду на це, наколи б праві й демократичні українські партії й надалі стояли в опозиції до такого українського центру, не висовуючи иншого конкретного пляну, — одірватися від них і увійти в склад соціалістичного бльоку, що заложився в Камінці Подільському.

III. Коли б міжнародні обставини вимагали створення нового Кабінету в сфері польської окупації, — члени Української Народньої Республіканської Партії могли би вступати до нього на свою власну відповідальність.

Повідомляючи про це Вас, п. Головний Отамане, прошу рахувати мій меморандум від 13 грудня 1919 року анульованим в його практичних точках.

З уповноваження Центрального Комітету Української Нар.-Республіканської партії Олек. Ковалевський.

Варшава

2 січня 1920 року“.

Обговоривши сучасну політичну ситуацію внутрішню і міжнародню Центральный Комітет української - соціалдемократичної партії робітничої одноголосно постановив:

I. Про Уряд Республіки і відношення до нього партії.

а) Представники української соціал - демократичної робітничої партії продовжують свою працю в правительстві навіть в тім разі, коли б в кабінет ввійшли представники инших партій.

б) В разі необхідности поповнити склад Ради Міністрів, запрошуються окремі особи по принципу персонально - діловому, не міняючи устанвленної політичної платформи Кабінету.

в) Кабінет з теперішньою політичною платформою і теперішньою конструкцією залишається до скликання законодавчого тіла (предпарлямента).

г) Кожда конструкція правительства за кордоном взаміну існуючого вважається великою шкодою для нормального ходу боротьби за українську державність, і визнається товаришів до поборювання таких явищ за кордоном.

II. Про відновлення державного апарату.

Уважати переходовий період в боротьбі за українську державність, який почався 2-го грудня 1919 року, за скінчений. А тому необхідно приступити негайно до переведення армії на становище регулярної і відновити діяльність правительственного апарату, занявши певну територію відповідно вимогам сучасного політичного і стратегичного становища.

III. Про предпарлямент.

а) Негайно, по закріпленню певної території незалежно від її розміру і по відновленню діяльності державно - урядових апаратів, скликати предпарлямент з законодавчими на підставі демократичного представництва.

б) Перед цим предпарляментом Директорія і Кабінет УНР. здають відчит своєї діяльності і складають свої уповноваження.

IV. Про організацію армії.

Організація армії на далі повинна бути переведена на основі повної карности і строгої дисципліни по пляну сучасних військово - наукових правил. При чім до відповідальної праці в армії повинні бути притягнені фахові військові сили незалежно від національної їх приналежності і політичних переконань, при умові встановлення за ними належного контролю.

V. Закордонна політика.

а) Росія. Вважаючи основною задачею нашої міжнародньої політики порозуміння з усіма сусідніми державами на ґрунті визнання ними самостійности Української Народньої Республіки і невтручання її у внутрішні справи, Центральний Комітет УСДРП. констатує факт небажання Совітської Росії вступити в даний мент до такого порозуміння з нашою Республікою. Всім членам партії пропонується вести широку інформаційну працю в тому напрямі, що УНР. примушена перебувати і на далі в стані війни з Російською Совітською Республікою не по своїй вині.

б) Польща. Центральний Комітет УСДРП. констатує факт, що між Українською Народньою Республікою та Польщею не прийшло ні до політичного, ні до стратегичного порозуміння. Українська Дипломатична Місія в Варшаві, яка працює в надзвичайно тяжкий для Республіки час, ще не дійшла в своїй діяльності до таких результатів, котрі могли би бути предметом певних рішень уряду УНР. в справі сталих взаємовідносин України з Польщею. 2. З моменту переходу української армії на становище регулярної вважати необхідним встановлення певної демаркаційної лінії між територіями розташування польських і українських військ, відповідно умовам нашого сучасного політичного та стратегичного становища з тим, що перебування польських військ на занятій нами українській території є тимчасовим до заключення між Україною та Польщею сталого миру. При чому цивільна влада на цих територіях повинна бути українською.

в) Румунія. Взаємовідносини з Румунією, як і раніш, повинні базуватися на добросусідських державних стосунках і взаємнім товарообміні. Що до добровольчої армії (Денкіна, Колчака і їх спадкоємців), то Центральний Комітет вважає, що для УНР. продовжується для неї стан війни, до цілковитого очищення української території від оружних сил добрармії.

VI. В справі чужоземної інтервенції.

Центральний Комітет УСДРП. рішуче висловлюється проти запрошення чужоземних військ на територію України в яких би то не було цілях.

VII. Умова перебування представників соціал-демократів в уряді.

Ультимативною умовою перебування представників С.-Д. в Уряді Центральний Комітет УСДРП. ставить, крім негайного скликання предпарлямента згідно п. III. цієї резолюції, також негайне, шляхом видання Урядом окремого державного акта, унормування тимчасових форм державного устрою та порядку законодавства, на основі якого Директорія УНР. всю свою владу виконує виключно через Кабінет і Раду Народніх Міністрів. м. Камінець на Поділля, 29. січня 1920 року.

„РЕЗОЛЮЦІЯ С.-Р. (групи).

Обміркувавши проект тимчасового закону про форми державного устрою та законодавства і резолюції в цій справі т.т. с.-л., фракція УПСР. в Національній Раді заявляє от-що:

1. Фракція УПСР. не має права на репрезентацію партії в сенсі державному.
2. Ц. К., який находиться в більшості по той бік кордону, мав порозуміння і угоди, які нам точно невідомі.
3. Отже в звязку з цим УПСР. находити неможливі які - будь кроки конкретні що до змін репрезентації партії в Уряді, залишаючи це до момента звязку з Ц. К. До того часу в Уряді УПСР. залишає старі місця.
4. Разом з тим УПСР. цілком не задовольняє ще аж з Києва ціла система урядова. УПСР. ще з того часу, як були в Києві, весь час старалась розв'язати справу верховної влади і тепер попірає всякі шукання що до розв'язання цього питання. Фракція УПСР. бере участь в розгляді запропонованого проекту тимчасового закону про форми державного устрою та законодавства, але внести в нього зміни в бажаному для партії напрямкові, а саме—в дусі загальних партійних директивів, розуміючи верховну владу виключно в формі колективу активніючих (трудових) верств України.
- 5) Не кохаючи в собі великої надії, що тимчасовий закон буде укладено на принципах, які вимагаються самим життям, фракції УПСР. все ж вітає його, як конкретну справу унеможливити активність негативних чинників державности, відживших форм влади. В цьому проекті мусить бути категорично зазначено цілковите обмеження Директорії на користь Кабінету Народніх Міністрів до скликання в найближчому часі відповідного законодавчого тіла.
6. По тимчасовому закону Голова Директорії мусить тимчасово лишитися для репрезентації верховної влади і то лише за контролем і відповідальністю Ради Народніх Міністрів.
- 7) Членів Директорії п.п. Швеція і Макаренка, як здавших свої уповноваження актом від місяця листопада, лічити остаточно вибувшими з Директорії, в інтересі ж більш певного представництва за кордоном, аби припинити ту плутанину, яка так сильно панує в розумінню дипломатичному і економічному — рішуче позбавити їх всіх уповноважень, які вони ще мають на руках.
8. Що до ведення закордонної політики УПСР. ставить категоричні вимоги, аби репрезентація за кордоном відповідала дійсним вимогам і виглядам Укр. Соц. Уряду і щоби нарешті відповідальним актом були позбавлені всіх прав вершити закордонні справи ті, хто дістав такі уповноваження або від Голови Директорії, або від інших членів Директорії, передавши ведення закордонної політики спеціально призначеним законним способом дипломатичним місцям.
9. Що до сучасного становища на Україні УПСР. вважає за конечне необхідне недопущення продовження горожанської війни на Україні, входячи для того в можливі контакти та порозуміння зо всіма групами, які стоять на ґрунті суверенности України і заховання соціальних здобутків, придбаних народом революцією“.

По відчитанню цих резолюцій політичних партій запанувала на пару хвилин повна тиша. Головний Отаман нервно привстав з-за столу і заявив: „Як це все мені вже надоїло. Замість повної сконсолідованої думки про закінчення уже розпочатої справи з поляками, вони займаються вирішенням форм Верховної Влади і то в той час, коли іншої орієнтації як на Польщу не має і не може бути. Як вони собі уявляють вихід зі становища? Де їх голови і куди вони дивляться? Хотять влади — я в тій хвилі можу її скласти на руки якогось повномочного органа, але зараз — деж моральна підтримка для мене в роботі? Я її не бачу. Прямо розпач бере, коли подивишся, що ніхто й не подумає про це і куди не кинь, то все сам і сам, — скинути мене завше успіють. Це характерно для української ще недозрілої нації — як хтось робить, хоч пагано, але робить — вали його і не підтримуй. Як вони не можуть збагнути того, що ми тільки через Польщу зараз можемо здобути визнання самостійности нашої Республіки, а потім будем виправляти свої помилки і робити ті чи інші перетасовки. Визнання державности так легко не приходить, та ще української, коли ні одна держава і не мислить собі Росії без України, — прямо якісь чудачки. Ну далі?“

Тут ще де - хто вставив свої слова, а п. Понятенко добавив: „Ні холод, ні голод, ні загальні політичні нещастя, ні поведження ката їх ще не врозумили. Свій — нехороший, борись проти нього, а чужому не потраплять дати ради“.

А. Лівницький докладав далі про прийнятті постанови Ради Міністрів, про умовлення з прем'єром, в разі потреби, з'їхатись знову до Камінця і відчитав постанову Ради Народніх Міністрів від 14-го лютого, якою надавались повновласти представникам Уряду, перебуваючим за кордоном та проект закону про форми державного устрою:

„Витяг з протоколу засідання Кабінету Народніх Міністрів 14-го лютого 1920 року.

Присутні: Голова Ради Народніх Міністрів І. Мазепа, Міністр Юстиції А. Лівницький, Міністр Культів І. Огієнко, Міністр Народнього Господарства М. Шадлун, Міністр Праці О. Безпалко. П. 2. В справі повновастей представників Уряду за границею:

На доклад Голови Ради Народніх Міністрів про залишення повновласностей представниками Уряду УНР. за границею постановлено: на час перебування п. Голови Директорії УНР. за границею представникам Уряду (колегії) за границею в складі: Міністра Юстиції і керуючого Мін. Закордон. Справ А. Лівницького, Міністра Військових Справ Сальського і товариша Міністра Внутрішніх Справ Христюка, надається право:

а) Вирішувати всі біжучі справи, які дотикають українського громадянства і військових, які знаходяться на території, зайнятій поляками та звязані з сим фінансові видатки.

б) Вирішувати справу українських полонених в чужих державах та звязані з сим фінансові видатки:

в) Переводити тимчасові умови з усіма державами, залишаючи остаточне затвердження за цілим Кабінетом Народніх Міністрів під керуванням Голови Ради Народніх Міністрів.

г) Давати директиви Місіям оскільки за відсутністю звязку не будуть передавані такі ж центральним Урядом.

д) З оголошенням тимчасового закону про форму державного устрою гаснуть уповноваження, дані членам Директорії УНР. п.п. Макаренкові і Швецю і в звязку з цим повідомляє її про се п. Голова Директорії УНР.

Оригінал підписали: Голова Ради Народніх Міністрів І. Мазепа.

Міністр Народнього Господарства М. Шадлун.

В. о. Державного Секретаря Міністр Праці О. Безпалко,

Проект тимчасового закону про форми державного устрою та про порядок законодавства.

І. 1. До скликання постійного законодавчого тіла тимчасову форму державного устрою і порядок законодавства в Українській Народній Республіці установить „Державна Народня Рада“. 2. „Державна Народня Рада“ має бути скликана законодавчим порядком по відновленню урядового центра незалежно від розміру території, якою він буде управляти на протязі трьох тижнів, однаково ж не пізніше як 1-го травня 1920 р. 3. Спосіб скликання „Державної Народньої Ради“ та її склад виробить окрема комісія, утворена кабінетом народніх міністрів з представників громадсько - політичних груп під керуванням міністра внутрішніх справ. 4. До скликання „Державної Народньої Ради“ установляється порядок законодавства в УНР. згідно з постановами слідуючих відділів цього закону.

II. 5. Директорія УНР. здійснює свою владу виключно через раду і кабінет народніх міністрів. 6. Директорія УНР. а) Затверджує ухвалені радою або кабінетом народніх міністрів закони, постанови, призначення і звільнення. б) Підписує ухвалені або затвержені радою або кабінетом народніх міністрів міжнародні умови, договори чи інші державні акти. в) Видає на пропозицію ради або кабінету народніх міністрів акти амністії. г) Репрезентує за відповідальністю голови ради народніх міністрів найвисшу владу УНР. перед народом України і перед державами світа. д) Покликує голову ради народніх міністрів і затверджує членів ради і кабінету народніх міністрів. 7. Керуючого справами Директорії і справами голови директорії призначає кабінет народніх міністрів загальним законодавчим порядком.

III. 8. Голова ради народніх міністрів формує раду народніх міністрів, в склад якої входять всі міністри, керуючі міністерствами, державний секретарь і державний конт-

рольор; два останні з правом дорадчого голосу. 9. Для вирішення негайних важних державно - політичних справ голова ради народніх міністрів формує одночасно з радою також кабінет з міністрів в числі не менш 5 і не більш 7 разом з головою і заступником голови ради народніх міністрів.

В засіданню кабінету бере участь державний секретарь з дорадчим голосом. 10. Справи, які відносяться до міністерств, не заступлених в кабінеті народніх міністрів, не можуть вирішуватися без участі відповідного міністра або керуючого міністерством. 11. Постанови кабінету народніх міністрів, звязані з видатками з державної скарбниці, доводить голова народніх міністрів до відома державного контрольора. 12. В крузі діяльності окремого міністерства і належачих до нього відомств тільки відповідний міністр чи керуючий міністерством має право в порядку управління видавати розпорядки, вказівки та інструкції, укладати тимчасові міжнародні торговельні та інші умови і вирішати всі справи міністерства за своєю особистою відповідальністю перед радою народніх міністрів.

IV. 13. Українська Народня Республіка управляється на точній основі законів у відповідний спосіб виданих. 14. Проекти законів, постанов, призначень і звільнень, по зложенню їх у відповідних відомствах, подаються через державну канцелярію до ради народніх міністрів. 15. Голова Ради народніх міністрів по згоді з відповідним міністром передає проекти на розгляд та ухвалу ради або кабінету народніх міністрів. 16. Проекти, ухвалені радою або кабінетом народніх міністрів, підписуються головою народніх міністрів та відповідним міністром або керуючим міністерством і подаються державною канцелярією до підпису Директорії УНР. 17. Коли поданий до підпису Директорії УНР. проект на протязі 7 днів вернеться затвержений або зовсім не вернеться, то оголошується державною канцелярією як правосильний закон за підписами голови ради народніх міністрів, відповідного міністра або керуючого міністерством і державного секретаря. 18. Коли поданий до підпису Директорії УНР. проект вернеться на протязі 7 день незатверженим, то він передається голові ради народніх міністрів, який, в порозумінню з відповідним міністром чи керуючим міністерством, ставить цей проект вдруге на розгляд ради або кабінету народніх міністрів. Вдруге ухвалений і поданий до підпису Директорії УНР. проект у всякому разі оголошується як правосильний закон згідно з статею 17-ою закона. 19. На час неможливості безпосередніх зносин між кабінетом і радою народніх міністрів та верховною владою в негайних справах видає кабінет або рада народніх міністрів постанови, розпорядження, призначення і звільнення за підписом голови ради народніх міністрів, відповідного міністра або керуючого міністерством та державного секретаря. Ці постанови, розпорядження і звільнення входять в законну силу з днем їх оголошення і доводяться по постановленню нормальних зносин звичайним порядком до затвердження Директорії УНР.

V. 20. Верховне представництво військ УНР. належить голові Директорії УНР. як Головному Отаманові. 21. Для командування дієвою армією УНР. призначається Головним Отаманом по предложенню голови ради народніх міністрів і військового міністра головний командуючий дієвою армією з правами, які зазначені статтями 90—100 положення про польове управління військ з 1914. року. 22. Призначення командуючих дивізіями, корпусами, арміями та групами і на військові посади перших чотирьох ранг переводиться радою народніх міністрів по предложенню головного командуючого для дієвої армії та військового міністра для тилу і затверджується Головним Отаманом порядком зазначеним ст.ст. 16—10 цього закона. 23. Для координації діяльності фронту і тилу утворити в місці перебування штабу головного командуючого військову раду на чолі з головним командуючим Д. А. в складі членів: Військового міністра або його заступника, начальника штабу головного командуючого Д. А., представників від Головного Отамана і одного від кабінету народніх міністрів. 24. Статут військової ради ви-

роблюється військовим міністром в порозумінню з начальником штабу головного командуючого Д. А. і затверджується законодавчим порядком.

VI. 25. Всі закони, постанови, накази та розпорядження, які суперечать цьому закону, в тім числі ст.ст. 2, 3, 4 і 5 закону з 13. липня 1919 року про скасування посади наказного отамана, про верховну головну команду та про військову раду касуються, а утворені на їх підставі інституції, штаби та заклади розвязуються і персональний їх склад залишається за штатом за загальних підставах.

Оригінал підписали:

Голова Ради Народніх Міністрів і Міністр Внутрішніх Справ І. Мазепа.

Вик. о. Державного Секретаря Міністр Праці Осип Безпалко.

Міністри: Народнього господарства М. Шадлун.

Юстиції і в. о. Закордонних Справ А. Ливицький.

Ісповідань І. Огієнко.

Після цього Міністр А. Ливицький докладав про поведження поляків в Камінці і предклав де - які документи, зміст яких я вміщу далі, докладав про роботу там Головноуповноваженого Уряду УНР. п. Огієнка та підлеглих йому начальників відділів.

На цьому власне і був помінчений доклад Голови Місії і частинно й мій, а далі вже радники Місії інформували про останні політичні події у Варшаві на ґрунті українсько - польських переговорів за час відсутности Голови Місії.

Як тільки Головний Отаман довідався про утворення Національної Ради в Камінці на Поділля, то сказав: „Надзвичайно добре і привітно. Утворюєм якийсь орган з функціями в майбутньому предпарляменту, а не повідомляємо про це навіть державного центра. Що їм до нас? Вони все для України, а ми бездарні і непотрібні люде. Руйнуєм, руйнуєм і ще раз руйнуєм, а хтож буде будувати?..

„Ні, ми так далеко не заїдемо. Таких прикладів державного будівництва, як ми маємо, ще не мала ні одна культура країна світу.

„Як так і далі будемо робити, як робимо і робили раніш, то хто його знає чи ми вискочимо і тепер і чи не чекає нас довша мандрівка по чужих країнах. Не зуміли запанувати у себе дома, як це було й з тими самими поляками, чехами...

„Тай то вони були в кращому стані за нас, а ми? Без нічого і нікого, ні одного приятеля — чужинця, при розбіжностях політичної думки; при страшній ненависти одного українця до другого, без засобів матеріальних, без відповідних людей, без армії і рештки якої руйнуються — ні, ні. Нас чекає ще гірша доля“.

Ці слова він говорив на одному з засідань Дипломатичної Місії — всі мовчали.

Національна Рада утворилась в першій половині січня 1920 року, як би в наслідок відсутности Правительства, а хоч і були його члени, то це на їх думку були політичні „мерці“ і ні до чого нездатні люде. Спочатку вона і була тільки Камінецькою Національною Радою, але потім — апетити збільшились — і вона була переіменована (все це робилось негласно) в Українську Національну Раду — значить в Національну Раду у всеукраїнському масштабі. Одні говорили, що це буде „предверіє“ предпарляменту, а другі стояли на тому, щоб цій Раді надати функції парламенту. Кілька раз мені про це проговорювався п. Корчинський і п. Білінський.

До складу Української Національної Ради входили слідуочі наддніпрянські політичні партії: соціялісти - революціонери, соціялісти - федералісти, соціялісти - самостійники, хлібороби - демократи, демократи - трудовики і народні республіканці, українські наддніпрянські партії були представлені так: входили трудовики (національні демократи, радикали і соціальні демократи) і представники українських наддніпрянських культурно-національно - економічних, наукових і професійних організацій та самоврядувань. Від-

сутніми були тут українські соціал-демократи, які ще не поділяли думки більшості Нац. Ради про її статут і напрям політики, українські хлібороби - державники, членів яких тут ні одного не було, та й не могли вони ввійти, щоб разом працювати з соціалістами— деж ви це бачили.

Як перечитаєш, хто саме був представлений в Українській Національній Раді, то мимоволі прийдеш до переконання, що це тіло було імпозантним по своєму складові. Дійсно видавалося, що українське політичне громадянство солідно й імпомуюче було представлено в Раді, а через неї значить і український народ, а коли ще прийняти на увагу думку членів Ради про кооптацію представників від звільняємих повітів — уже справжніх представників від народу, то зовсім добре було б і нічого там було видумувати бо виступати тоді проти Ради міг тільки той, кому б залежало на її нечинности.

В дійсности ж було зовсім іначе. Українські політичні партії були тут представлені по 1, 2-ма, 3-ма найбільше і то такими людьми, які не були членам Ц. Комітету партії а в Раді були без попереднього порозуміння з своїми партійними товаришами, розкиданими і по Україні і поза кордонами. Зійшлись собі люде, належні до різних політичних партій (партійним чоловіком у нас міг бути кожний аби тільки виявив своє бажання) і утворили Раду.

Одже ця Рада радила... Чому і не існувати якомусь органі, де б були репрезентовані усі верстви українського політично - думуючого громадянства? Такий орган навіть був конечно необхідний на цей тяжкий для української державности час, як моральна підтримка для Державного Центру в його роботі внутрішній і зовнішній. І треба було задовольнятись тим, що мали, тими людьми, що утворили Укр. Нац. Раду. Треба було привітати цей крок нашого політичного громадянства. Але перші ж її політичні кроки треба було вже одразу й ганьбити.

Про утворення Ради не знайшов ніхто потрібним повідомити офіційально існуючий і діючий тоді Уряд. Вся робота Ради була направлена проти Правительства. Зовні— єдиний національний фронт, на ділі — дезорганізація й руйнування існуючого державного осередка без витворення наперед того, що могло б замінити поборюємий державний центр. Нац. Рада потихеньку (не розголошуючи) провадила свою роботу. Одверто не виступала проти Уряду, бо майже всі одержували од Уряду гроші. Але ось з'їхались до Камінця міністри. Почали бувати на засіданнях Ради. Були там Лівіцький і Безпалко. Після цього у Ради „очі і уха розгорілись“: як же до них прибули на „поклон“ міністри.

„Ми їм покажемо, ми їх навчимо будувати державу“ — роздавались голоси. Навіть не уважно слухали, що саме і про що говорили члени Уряду. І от, як бачимо, замість організованої роботи в тяжкій ситуації розпочались одразу ж обопільні поборювання. Корчинський і Баран, при побаченнях з Лівіцьким, робили йому „реверанси“. А треба було послухати тих осудів по його одході. Члени Національної Ради уявили себе в ролях парламентаріїв і поставилися так до Правительства УНР., що воно, останне, мусіло складати їм до пори до часу звіти — доклади про свою діяльність, а там Українська Національна Рада подивиться і розсудить кому з п.п. Міністрів залишитися, а кому збирати вже тепер свої монатки, а може і „цілий кабінет поженем, бо цеж нездібні ні дочого люде, а зачнемо робити по своїому“ — викрикував заступник Ради і „політичний її керманіч“, як він сам про це скрізь говорив — д-р Степан Баран, а за ним в унісон повторювала тіж самі слова йому співчуваюча „братія“.

Одним словом було два політичних непримиримо - ворожих табори—один це Головний Отаман — Директорія і Правительство УНР., а другий — це Українська Національна Рада; перший — щиро шукав, з огляду на момент, порозуміння і співпраці

з другим, а другий ще в момент свого зародження уже укладав пляни для повалення і Головного Отамана, і Правительства УНР.

Коли навіть погодитись з тодішньою загальною громадською опінією, що кабінет І. Мазепи був прямо страшний по своєму інтелектуальному убожеству у таких членів кабінету як п.п. Черкаські, Лизанівські, Паливоди,*) директори деп. Часники, Ярославі і другі, то й тоді позиція членів Ради не відповідала вимогам політичного моменту: найлегше зруйнувати, а збудувати — мало було здатніх до державно - творчої роботи і серед тих членів Ради, які збирались робити переворот. Про „інтелектуальне убожество“ кабінету не їм треба була говорити, бо самі були ще убогіші за каб. Мазепи. До цього можна було дійти еволюційним шляхом, тим більше, що тут була представлена й українська „буржуазія“ і не випадало їй вживати революційних методів в роботі, коли вони лякались одного слова „революція“. Хай би вже погрався „в революцію“ хто другий, а коли вже Національна Рада і мала такі великі заміри що до своєї роботи в майбутньому, то варто вже було подумати й про справжню творчу роботу в державнім будівництві. Думав тільки п. Баран і то не про майбутню державну роботу, а про руйницьку роботу проти існуючого державного центру — укладав пляни державного перевороту, одержуючи директиви від своїх однодумців. Поки що він натяками говорив про це п.п. Корчинському, Голубовичу та д-ру Липі.

На що він покладав надії, які такі реальні сили могли служити до його диспозиції в звязку з переворотом — не знаю. Тут, на великій Україні, ще щось жевріло — тліло, треба було і це потушити, щоб уже нічого не залишилось—до цього зводилась робота.

В справу перевороту було втаємничено не багато людей, а хто саме, крім звичайно уже відомого Барана, знав про ці всі пляни і робив за одно з Бараном, буде видно далі.

Українська Національна Рада або вірніше її главарі одразу взяли керуючий тон і вважали, що вони тільки й є покликаними в даний момент провадити корисну державну роботу і що вони тільки одні мають право займатись розрішенням усіх державних справ характеру внутрішнього чи зовнішнього - дипломатичного.

Накидались схеми верховного управління, обговорювались уже нові кандидатури на міністрів, говорилось про організацію армії, влади на місцях, про зміну закордонних представників і зміну послів та голов дипломатичних місій, про економічно - торговельні перспективи — одним словом обговорювались і вирішались питання по всіх галузях державного життя. Не все заносилось і до протоколів засідань Ради, не все говорилось на пленумах Ради—було тільки кілька „втаємничих“ у все „майстрів“, які помимо других своїх товаришів по Раді укладали поки таємні пляни державного будівництва і самі розрішували пекучі питання моменту, питання зміни влади, організації кабінету і про свої ролі уже по доконанім перевороті.

Допомога армії, властиво частинам полк. Удовиченка, по організації та заосмотренню, їй абсолютно не цікавила, бо цеж були „отброси“ армії „зненавидженого усіма Петлюри“ — слова п. Барана, п. Курчинського та Голубовича. А що до членів правительства, — ну що ж, хай поки тішаться своїми тимчасовими становищами міністрів — гадали, що існуючу Раду Міністрів ліквідують поляки і тоді вони одразу перебірають владу до своїх рук.

„Головний вождь“ Ради д-р Баран спішив повідомити своїх товаришів про утворення Ради та її майбутню роботу. Так він від 27. І. 20. писав до д-ра Володимира Охремівича.

„До тепер остаю тут, бо вважаю що я тут потрібний. На днях виберуся на Восток, до наших частин, бо там був би я ще більше потрібний і там мене закликають приїждати. Політичну роботу роблю тут серед дуже несприятливих обставин.

*) Єдиного добре вмів: танцювати гопака.

„В першій половині цього місяця оснувалася тут У. Нац. Рада, якої відпис статута Вам пересилаю і прошу, щоб Ви, відбивши його на машині, передали всім нашим і до Відня. З галичан входять до Ради: 4 нац.-дем. (я, д-р Остап Юрчинський, Іван Попович, з Касперовець, входив Бараник, якого 20 ц. м. поляки арештували і вивезли, а з соц. дем. д-р Концюк). Ми бажали Карашкевича, але сей заявив, що без порозуміння з езекутивною не увійде. З радикалів немає тут нікого. Головою Ради є Михайло Корчинський (с. ф.), а я його заступник — місце другого заступника необсажене — має дістатися соц. дем. Крім того входить до президії Всев. Голубович (с. р.), М. Баєр (демократ, це що у нас нац. дем.), д-р Іван Липа (сам.) і Килимник (с. д.). Рада має великий авторитет. Є намір переїхати на схід і там з неї по доповненню утворити предпарламент. Польською владою військовою не є вона авторизована і вістки про неї не треба подавати до публичного оголошення. В організацію входять всі політичні партії. Соц. дем. і соц. рев. досі ніби пануючи майже виключно політичні діти, або політичні злочинці, що вже кілька разів привели Україну до катастрофи. Людей з політичним розумом між ними зовсім немає, є натомість між соц. ф. і соц. сам. (це звичайна наша нац. дем. інтелігенція), що мають життєвий досвід і ще до революції вели укр. культурну роботу. На жаль у всіх наддніпрянців є страшний брак політичної ініціативи й особистої відваги, а головне політичної характерности. На кождий случай з цими двома групами як і з групою демократів найповнішої, що в цілости взяла нашу нац. дем. програму вважає себе одною партією. З ними можна серйозно говорити і вони справу державного будівництва поведуть добре при допомозі солідних людей з галичан.

„Приїхав з Варшави Ливицький, котрому Нац. Рада (я був докладчиком) вчитала добрий патерностер та приняла резолюцію, в який осуджує його деклярацію з 2. XII. і вважає її необов'язуючою. Рада станула однак, що хвилево Ливицький нехай дальше сидить у варшавськім багні, щоб дати спромогу людям переїхати на схід і не спровокувати нових репресій особливо в Галичині.

„Вчора приїхав Мазепа. Правійші кола думають, що сей брехун затіває новий політичний шкандаль.

„Ливицький вертає в Варшаву і на основі рішення Нац. Ради після прохання Карашкевича має перевезти 9 і пів мільона карбованців та зложити в Дністрі, частину на допомогу інтернованим і полоненим, частину на культурні потреби, а часть на національну пресу і оборону. Я хотів ті гроші передати нашим, але с.-д. Карашкевич, який має уповноваження зі Львова, походив біля того, щоб ці гроші не попали нац. демокр. партії. Ведить же тепер пресію на Ливицького і Федака, щоби найменше дістали з того журнал „Шляхи“, який є під впливом Карашкевича, „Новітня Бібліотека“, „Відродження“ Дорошенка, „Видавнича Спілка“, а найбільше „Громадська Думка“ та зложить з того фонду нац. дем. тижневик для народу. На нашу думку треба би відновити у Вас Нар. Комітет, в складі з перед 1. падолиста 918. Таке рішення повзяв Станіславовський Нар. Комітет що тут в рештках урядував до кінця м. р. Це мені дуже потрібне“.

Решту листів д-ра Барана перечитаємо в розділі документів. Попавшись з листами, Баран почав казати, що де - які фрази були вставлені стороннею рукою. Обвинувачуючи українських есдеків в доносах польській владі на галичан, д-р Баран їх же підозрював і в підробленню де - яких фраз в листах. Була складена спеціальна комісія для перевірки цього. Комісія була складена з членів Нац. Ради, — одже вона й знайшла, що де - які слова як „бандит“ і др. були вставлені. Про це все див. українську пресу. Але коли українська Нац. Рада фактично розпалася, то навіть і члени вищезазваної комісії не були певні в своїх попередніх висновках. Занадто вже всім насолив д-р Баран. Всеж передостаннє характерно для українців: на очав і в присутности говорять одне, а поза очі — зовсім протилежне.

Д-р Баран дійсно неусипно працював. Він скрізь поспішав. І закордон інформував про свою діяльність, і встигав випрацювати проекти по важливіших політичних питаннях для обговорення в пленумах Нац. Ради. В листі до п. Охрємовича д-р Баран згадує про резолюцію, прийняту Нац. Радою. Але спочатку ознайомимся з проектом його ж таки резолюції. Ось вона:

„Українська Національна Рада, в якій склад входять слідуєчі укр. наддніпрянські політичні партії: соціалістів - революціонерів, соціалістів - федералістів, соціалістів - самостійників, хліборобів - демократів, демократів, трудовиків і народніх - республіканців та укр. наддніпрянські політичні партії: трудовиків (національних - демократів, радикалів і соціальних демократів) врешті представники українських наддніпрянських культурних, наукових, економічних і науково - професійних організацій та самоврядування, яка от-же репрезентує громадянську політичну думку всіх українських етнографічних земель — розглянувши на своєму повному засіданні дня 8 лютого 1920 р. дотеперішню діяльність Директорії і її правительства, розслідивши причини сучасної державної катастрофи Укр. Нар. Республіки і способи рятування української державности від повного розвалу і загибину — заявляє:

1. За найважливішу причину сучасного катастрофічного положення української державности вважає дотеперішню політику і тактику Директорії і її правительства, які на всьому протязі свого існування виказали повну нездібність до якої - небудь державно - творчої роботи.

2. Вважає Директорію і її Правительство від хвилі катастрофи з 16 падолиста 1919 року виїзду за кордон Директорії і части її Правительства та фактичного уступлення з Директорії послідних двох її членів, не за органи державної верховної влади Української Народньої Республіки, а тільки виключно за органи, покликані до тимчасового збереження рештків державних інституцій і державного майна Укр. Нар. Республіки.

3. Супроти того Директорія в особі Головного Отамана і його Правительства не мають права видавання яких - небудь основних державних законів, з окрема про організацію верховної влади, а ні затягати тревалих зобов'язань іменем Укр. Нар. Республіки супроти чужих держав та накладання тревалих тягарів на горожан Укр. Нар. Республіки.

4. З огляду на те, що дальше тревання теперішньої верховної влади в Укр. Нар. Республіці є недопустиме, а Директорія в особі Головного Отамана і його правительство є неспосібні утворити і zorganizувати нову верховну владу, вкінці з огляду на пекучу потребу парламентарного устрою на Україні Укр. Націон. Рада бере з нинішнім днем ініціативу дальшого державного будівництва в свої руки і, вважаючи себе ядром тимчасового законодавчого тіла Укр. Нар. Республіки, поробить заходи в цілі сформування і скликання в найкоротшім часі тимчасового законодавчого тіла, яке негайно по своїм зібранню перейме негайно повноту влади в свої руки покличе голову Укр. Нар. Республіки і перше правительство.

5. Головний Отаман і його правительство мають передати в руки повисшого тимчасового законодавчого тіла в день його зібрання всі виконувані ними до того часу державні агенди“.

Проект цієї резолюції був запропонований д-ром Бараном на засіданні Української Національної Ради 8-го лютого 1920 року. Дякуючи виступу Міністра Праці О. Безпалка резолюція ця не голосувалась, хоч ніхто проти неї й не висловився. Голосування було одкладено до слідуєчого засідання, а потім ще перенесено на 11-го лютого. По настоянню та інспірації соц. - демократів соц. - революціонери повели боротьбу проти цієї резолюції, тому на пленумі Української Національної Ради 11. II. була прийнята отся резолюція.

„Українська Національна Рада, в склад якої входять представники слідуєчих українських наддніпрянських політичних партій: с-р., с-ф., с-сам., хліборобів - демократів, демократів, трудовиків і нар. республіканців та українських наддніпрянських політичних партій: трудовиків (нац. - демокр.), радикалів і с-д., в решті представники укр. наддніпрянських культурно - національно - економічних, наукових і професійних організацій та самоврядувань, які зібрались зараз в м. Камінці на Поділлі, розглянувши на своєму повному засіданні дня 8—II лютого 1920 р. дотеперішню діяльність Директорії і її Правительства, розслідували причини сучасної державної катастрофи УНР. і способи рятування української державности від повного розвалу і загибину заявляє:

1. За найважливішу причину сучасного катастрофічного положення української державности вважає дотеперішню політику і тактику Директорії та її правительств, що не могли паралізувати шкідливої діяльності Директорії і особистої політики окремих членів її, а також тих громадських кол, які своєю тактикою руйнували працю правительства, сприяючи розвитку реакції на Україні.

2. Директорію в особі Голови її від хвилі катастрофи 16 листопаду 1919 року і фактичного уступлення з її складу двох членів та від'їзду їх за кордон до моменту скликання народного представництва вважає тільки за тимчасовий орган репрезентації.

3. Супроти того Директорія, в особі Голови Директорії не має права видавати яких-небудь основних законів, з окрема про організацію Верховної Влади а ні зтягання тревалих зобов'язань іменем УНР, супроти чужих держав та накладання трівалих тягарів на горожан УНР.

4. З огляду на те, що даліше тривання теперішньої Верховної Влади в УНР, недопустиме, а Директорія в особі Голови Директорії не може утворити і zorganizувати нову верховну владу, в кінці з огляду на пекучу потребу парламентського устрою на Україні Національна Рада висловлює категоричне побажання, аби в найскоршому часі на протязі 3-х тижнів з дня установаження якої будь території, але не пізніше 1-го травня 1920 року було скликано народнє представництво, яке має вирішити питання про Верховну Владу УНР. і кабінет.

5. Голова Директорії і його Правительство мають передати в руки вищезгаданого тимчасового законодавчого тіла в дні його зібрання всі виконувані ними до того часу свої функції.

Ріжницю між резолюцією д-ра Барана та Української Національної Ради читач віднайде сам.

Текст вищенаведеної резолюції по сучасному моменту Української Національної Ради був привезений міністром А. Лівичьким Головному Отаманові по повероті його з Камінця до Варшави.

Пригадую собі як зараз, що Головний Отаман, прочитавши цю резолюцію, звернувся до А. Лівичького з одсими словами: „Ці люде нічому не навчились. Я й без них знаю хто і що були причиною державної катастрофи. А хто його знає чи ця так звана „державна катастрофа“ не вийде для нас на краще. Катастрофа ще не прийшла, але при такій роботі нашого відповідального громадянства може прийти.

„Для мене особисто являється ще незрозумілою їхня відповідальність, про яку вони скрізь кричать, а за ними й ми говоримо.

„Перед ким вони відповідають? Або будуть відповідати? Перед народом і історією? Знаю я ціну цій відповідальности, це красиві слова, а прийде до лиха, то всі розлізуться. На цім і скінчиться їхня відповідальність.

„Щоб тільки і по хорошому обговорити що ж і як далі, як це належить робити дійсним патріотам, то вони мені говорять про владу, і ще раз владу.

„Всі ми винуваті і по своєму чесні й непогрішимі в політиці. Ще прийде час, щоб підвести підсумки моїх політичних блудів чи правительства, а зараз це не на часі.

„Передати владу, до якої вони всі тягнуться — хоч зараз, але кому?

„О, як би я міг її скинути з моїх плечей — чого б я тільки й хотів. Андрій Миколаєвич! А яке Ви мали право чи там хто з Уряду говорити з Радою, як з повновласним органом? Я цього зовсім не розумію... Яюсь у нас не клеїться і робиться не те, що треба.

„А хто там передає протоколи усіх засідань Ради, навіть таємних, полякам? Це надзвичайно цікаво і дивно, що ми нічого не знаємо, а одділ II-й Штабу Генерального на другий же день посідає копії протоколів, розмови Корчинського, Барана й Голубовича?

„Не вміють навіть за собою дивитись, хтось зраджує, кажете? Але хто? Ну добре, я буду знати хто“.

Міністр Лівичький давав на це пояснення, що незручно і не випадає загострювати відносин правительства з політичними партіями, особливо на той момент, поки усі свинства поляків у Камінці не будуть ліквідовані, а що, мов, тоді можна про це подумати і поправити свої помилки як Правительства.

Головний Отаман потім додав: „От бачите, вони займаються справою державного устрою, а себе не можуть охоронити перед поляками — організоване ж громадянство — це сила, яка навіть поляків може трехи утихомирити. Щось вони про це якраз і не подумали.

„Всіх скоро переарештують, а що я можу зробити без громадянства, коли вони мене ганьблять, обливають поміями і шкодять роботі Правительства?

„Ви їдете до Камінця і говорите там про різні справи, а на другий же день контрозвідка польська про все знає — звідки це? А я так таки нічогосінько не знаю.

„Галичан арештовують, кажете, треба нарешті запобігти цьому всьому тут у Варшаві“. Міністр А. Лвицький доповідав детальніше про президію Національної Ради, про його розмови з Корчинським та Бараном. Останній, по його словах, виявив незвичайну цікавість що до переговорів з Польщею і підкреслив свою лояльність і до Головного Отамана та до Правительства. Радив навіть ціною всього договоритися з поляками і ні в якому разі з ними не поривати.

Кілька слів про президію Національної Ради. Отож вона складалася з голови — М. Корчинського, заступника — д-ра Барана, д-ра Липи та Всеволода Голубовича. Одже як бачимо, все відомі люде, а протоколи президії ще до їх остаточної редакції попадали до рук польської контррозвідки. Навіть задушевні розмови між Бараном та Корчинським теж ставали відомими. Хто шпionив за президею Національної Ради так і зосталось нев'ясненим. Але з цього всього одно являється знаменним, що члени президії, збираючись перебірати владу від тодішнього діючого українського Уряду, не вмiли берегти своїх же таємниць перед ріжними контррозвідками. Занадто вже мали довгі язика. А відомо, що такі люде нездатні до жадної творчої роботи.

Не помішає сказати ще й кілька слів про кожного зокрема з членів Ради.

Михайло Корчинський. Тихий, спокійний, урівноважений та лагідний — коли говорить з вами — як і всі майже есефи. По за очі ж можна було сподіватися всього, але тільки злого од цього чоловіка. Правда, на словах, а останнє було нешкідливе як і всі його виборні епітети по адресі того чи іншого українського діяча. У відносинах з людьми ніколи не був щирим. Коли ж йому на комусь залежало, то вже занадто багато мав вродженого мила — на словах був найдобрішим чоловіком.

Але хто ж з нас немає неприємних рис в своєму характері. Яке це має відношення до державних справ, особливо коли чоловік посідає природній розум та ще й чесність у всіх відносинах революційну. В останньому не можна було відмовити М. Корчинському.

І таки дійсно М. Корчинський в політично - державному життю був нічого собі чоловік. Трапилось нещастя: на тиф захорував. Після тифу буває так, що люде — одні слабнуть, другі глухими стають, у третіх серце болить, а четверті на нирки хорують. На організм же Корчинського тиф вплинув майже катастрофально: він стратив волю, певність в собі та ініціативу.

Будучи богобоязливим есефом, як і подобає кождому есефові, М. Корчинський, підчас камінецького періоду української історії (польська окупація) дійшов до того, що в ньому український Бєг з московським чортом став боротись. І таки чорт переміг би, та все таки Божа сила спасла Корчинського. Корчинський згодився вже було піти за Голубовичем і признати радянську владу на Україні, але ото приїхав з Варшави Лвицький і спас його від цього „грехопаденія“.

Чесний безумовно М. Корчинський іде до кооперативу „Сила“ і ретельно помагав йому робити доставку на одну з дивізій українського війська. „Сила“ взяла „силу грошей“, а бідлашнє українське військо так і не побачило тих поставок, гроші на які дало українське правительство.

Два роки Корчинський все був в опозиції до українського Уряду, все гудив і все критикував, але ця опозиція не заважала йому бути то юрист - консультом, то радником якого-небудь Міністерства і одержувати урядову платню. Безпринципний чоловік.

При вирішенню політично - державних справ часто й густо користувався відомою формулою теж есефа Макара Кушніра: „Власне кажучи, коли підійти до справи, то воно виглядає начеб то так і ясно, а з другого боку, коли взяти на увагу, то воно не так і зовсім не ясно“.

Сидючи в Камінці і не маючи там есефів, п. Корчинський рішив, що може бути лідером цієї благословенної партії, але з'їхались есефи і хоч як вони люблять спокій та

благодать, але найшлись і поміж них строптиві і не хотіли признати його на тому становищі. Пізніше есефи здалека трималися від М. Корчинського і від його „ніби“.

Д-р Степан Баран. Галицький адвокат. Розумний, але в той же час і спритний інтриган. В своїй роботі на Великій Україні сидів на двох стільцях і не чув ґрунту під собою. Оце властиво і перешкоджало переведенню в життя його ріжних намірів через Національну Раду, котрі він її уміло навязував.

Не приставши добре до стільця придніпряньського і не відставши од стільця наддністрянського (див. його листи в кінці книжки) д-р Баран часом губився в своїй роботі. Але треба сказати правду, що Українська Національна Рада була під цілковитим його впливом. Хотів він, щоб Рада винесла резолюцію проти існуючого Уряду — виносила, хотів, щоб поблажливо поставилася чи апробувала ті чи інші урядові кроки — робила. З волею та ініціативою чоловік.

Зважаючи на останнє дивним мусить бути тільки одне: як д-р Баран міг зважитися на такий крок, як негайне перебрання влади при тих відносинах від Директорії та існуючого українського Уряду, маючи за собою невідповідних людей? Наївний був в своїх думках, не вмів оцінювати ситуації та не вмів пізнавати людей.

В загалі ж що до д-ра Барана треба сказати, що він був представником групи людей з дрібно - міщанською та рабською психологією. Ота рабська психологія заставляла його гнутися в три погибилі перед людьми сильнішими від нього і то на очах тих людей, а за їх відсутністю він ставав паном і то через других. Були моменти, коли він дійсно уперто відстоював свою думку і різко критикував діяльність Уряду. Але коли? Коли він почував за собою підтримку.

За цей період часу своєї діяльності д-р Баран робив вражіння чоловіка з маркою пробуючого політичного авантюриста.

В нормальній ситуації політично - державного життя Соборної України д-р Баран є конечно потрібним для партійного крутіства. В цьому він разом з А. Ливицьким мають здібности та досвід. І вони, відчуваючи спільність рис в своїх характерах, симпатизували один другому.

Д-р І. Липа. Лікар і письменник - мрійник. Безумовно чесний чоловік. В приватньому життю — кращого не можна було й бажати. В політично-партійному життю — підпадав впливам сильніших за себе, підпадав впливам хвилі. Партійна робота з її крутіством та шляхами непрямыми перешкождала його чесній пряці на громадській ниві. Безумовно не надавався до партійного життя, на ниві громадській є незамінимий чоловік, котрий щиро любив Україну, мучився долею поневоленого народу та шукав шляхів до його визволення. Шляхетної вдачі чоловік.

Всеволод Голубович. По непорозумінню премієр за Центральної Ради. Не цікавий чоловік у всіх відношеннях. Безвольний, без власної думки, безкритичний — в політично - державному життю. Безпомилково можна сказати, що це чоловік наскрізь бідний, в політиці — повне убожество.

Про рядових членів Української Національної Ради не будемо говорити. Більшість з них відома тільки своїми призвіщами з революційної доби, зате незнані нам з своєї роботи та чинів.

Оці люде збиралися перебірати владу від тодішнього уряду, безоглядно поборюючи своїх попередників. І от, замість однолітного національного фронту в критичній державній ситуації, бачимо боротьбу себелюбів за владу, котрі прикривалися найвищими інтересами батьківщини, турбуванням нещасною долею свого нарѣда, а в дійсности шкідлива внутрішня боротьба відбувалася ради власної амбіції, зза партійних розрахунків та вигод особистих. Робили це все ім'ям народу, а цей нарід нічого про це не знав, як і не знав своїх непрошених опікунів. Отак було в дійсности.

Крім Української Національної Ради український уряд та народ мали ще мороку й з єп Піменом. Кілька слів скажемо й про нього.

Пімен був єпископом Подільським та Брацлавським і сидів в Камінці, бо мав там свої архиєрейські апартаменти.

Як і всі москалі цей „святий“ чоловік ненавидів українців і все українське ще на початках відродження самостійного життя українського народу і цю свою ненависть вносив до церкви, де з амвону з його ж уст можна було чути прокляття по адресі наших діячів „мазепинців - сепаратистів“, як зрадників „в'єры, царя и отечества“.

Такі проповіді уряджувались ним по цілій єпархії з попередженням не допустити кощунства — „славословіть Бога на этом собачем хохлацьком язике“. Темний подолянин слухав ці речі і ні слова протесту.

Відомо чому іменно Пімен попав на подільську єпархію: „насаждати істинное православіе на Подолії і поширювати його в істинно руських землях — Галіції“, так що тут був посажений уже справжній „русифікатор“.

Московський ворожий нам елемент підтримував самий тісний контакт з ним і разом з „первосвященником“ робили своє ультра—чорносотенне діло.

Та на початках визвольного руху український державний центр знав Пімена тільки по чутках що до його діяльності на шкоду народові нашому і українській державности. І от, коли центр перенісся до Камінця, то тут уже мали честь ближче розпізнати цього „блаженного старця“ à la усяким „Федосеюшкам“ та їм подібних.

Це був ставленик в монашій одежі — московський вовк в овечій шкурі — царської Росії з усіма звідси випливаючими консеквенціями.

Що цей чоловік робить? Щоб себе спопуляризувати, він організує досить уміло „банду клікуш“ з жінок, які бувають у нього і він їх навіщає та навчає істині святій і все говорить, що зло на землі руській пішло від того, що вірні „малороси“ в „строптивих“ українців перевернулися, котрі зрадили російському цареві, а своєму оточенню говорив, що „действовать через глупих баб всегда лучше, бабе только скажи, а она сту раскажет“

Енергії хоч одбавляй було у єпископа Пімена. По Камінцю пішки навіщає „кликуш“, які йому на улицах овації уряджують, а на провінцію їздить в кареті і робить своє діло, руйнуючи нашу справу і забруджуючи українські православні церкви помиями, які він виливав на тих же українських прихожан. Де-хто з прихожан „розкумикав“ чим тут пахне і порадив єпископові краще другий раз не приїждяти. Але сел було багато і єпископ їздив, а „кликуші — баби“, научені своїм учителем, молили Бога, щоб він послав з неба огонь, меч, голод, хвороби та чуму, — останнє чомусь особливо їм подобалось — на українців і українську владу.

Міністр Ісповідань Уряду УНР. 20/XI 1919. звільнив Пімена з посади Подільського і Брацлавського архиєрея і звільнення було прийнято постановою Ради Міністрів і затверджено Директорією 14/XII. 1919. Після цього Пімен зовсім зірвався з привязі і почав одверто скріз заявляти, що він не визнає Української Влади, а в церквах почав казати ще гостріші проповіді проти останньої, не стісняючись в виразах та характеристиці відповідній українського руху.

Коли добровольці наближались до Камінця в листопаді місяці 1919 року — по його словах, законна влада для „малоросії“, — то єпископ приймає діяльну участь в організації денікинської боєвої ячейки в Камінці як допомоги своїм „братом“ проти зрадників — „мальоросів“.

Та не судилось Піменові бачити у Камінці „законну владу“: замість добровольців до Камінця прибули поляки. Чи гірше для нього? Ні! — І тут він знайшовся як бути.

„Кто угодно, лиш бм не еті проклятіе хахли“ і відразу піддобрився до поляків і найшов в них спільників що до українців. Доноси на українців устами Пімена через „клікуш“ і „верних людей“ так і сипались до поляків. Поляки визнали „громадянином“ Пімена на Поділлю і признали в ньому „чесного і святого“ чоловіка — українцям же не пощастило і в своїй хаті, до якої вони запросили поляків як гостей, а гості з Піменом за одно почали нищити українців. Розхрабрився зовсім наш „первосвященник“. „Меня увольняют, — яж вам покажу. Огіенком меня запугивают — я всем їм покажу“ кричав „старець“ і справді показував... „Плевать мнѣ на украинскій Синод“ і спішив виконати свої слова, надсилаючи отсі „посланія“:

В. П. И.

Епископъ Подольскій и Брацлавскій

Ноября 26 дня 1919 г.

№ 2717.

г. Каменецъ - Подольскъ.

В Подольскую Духовную Консисторію.

Возникшій въ г. Камецѣ незаконный Украинскій Синодъ, состоящій изъ запрещенныхъ въ священнослуженіи протоіереевъ и священниковъ, и уполномоченый Уряда УНР. И. Огіенко рассылають свои

распоряженія антиканоническаго характера.

Предлагаю Духовной Консисторіи немедленно объявить духовенству епархіи, что всѣ священнослужители подчиняющіеся таковымъ распоряженіямъ, будутъ запрещаемы мною въ священнослуженіи съ преданіемъ ихъ церковному суду Всероссійскаго патріарха.

Подлинный подписалъ Епископъ Пимень.

Епископъ Подольскій и Брацлавскій

10 ноября 1919 г.

№ 2680.

Священнику Макарію Крамаренко.

В виду того, что Вы 1) самовольно ввели за богослуженіями, при священодѣйствіи в церкви Подольской Духовной Семинаріи, украинскую фонетику в церковно - славянскій языкъ, 2) вопреки моему распоряженію, вступили и остались в числѣ членов Кирилло - Мефодіевскаго Братства, агитировавшаго против православной русской іерархіи, 3) приняли дѣятельное участіе в возмущеніи против Подольскаго епархіальнаго Архіерея, обсуждая вопрос о лишеніи его кафедры и даже свободы и 4) отложились от Московскаго патріарха, признавъ автокефальность украинской церкви и принявъ званіе члена незаконнаго Украинскаго Синода, — запрещаетесь мною в священнослуженіи, впредь до рѣшенія дѣла о Вас Святѣйшимъ патріархомъ Тихономъ.

Подольская Духовная Консисторія и моя Канцелярія поставят об этомъ в извѣстность какъ правящихъ Архіереевъ, так и Духовныя Консисторіи всѣхъ украинскихъ епархій.

Пимень, Епископъ Подольскій и Брацлавскій.

Епископъ Подольскій и Брацлавскій

1919 г. 10 ноября.

№ 2682.

Одержано 19 листопаду. Прот. Е. Сіцинскій

Протоіерею Евфимію Сѣцинскому.

Въ виду того, что Вы 1) еще въ началѣ 1919 г. самовольно прекратили молитвенное и возглашеніе за богослуженіями имени московскаго патріарха, 2) ввели самовольно за богослуженіями украинскую фонетику в церковно - славянскій языкъ, 3) вступили въ члены Кирилло - Мефодіевскаго братства, агитировавшаго противъ православной русской іерархіи и, вопреки моему распоряженію, остались въ немъ, 4) отложились отъ московскаго патріарха, признавъ автокефальность украинской церкви и принявъ званіе члена незаконнаго Украинскаго Синода и 5) приняли дѣятельное участіе въ возмущеніи противъ своего епархіальнаго Архіерея, обсуждая вопросъ о лишеніи его кафедры и даже свободы, — запрещаетесь мною въ священнослуженіи, впредь до рѣшенія дѣла о Васъ Святѣйшимъ патріархомъ Тихономъ.

Подольская Духовная Консисторія и моя Канцелярія поставятъ объ этомъ въ извѣстность какъ правящихъ Ахіереевъ, такъ и духовныя Консисторіи всѣхъ украинскихъ епархій.

Пимень, Епископъ Подольскій и Брацлавскій.

Пімена звільнили, чому ж він не має права заборонити відправляти службу Божу на українській мові, одрішати від служби непокорних йому священників і про це все повідомляти широкі круги йогож єпархії? Тим більше, що під крилом білого орла було йому тепло і його діяльності ніхто не перешкоджав.

Оце вам робота першого між священослужителями, який знав же канони церкви і знав те, що Бога славити можна на всіх мовах — ні ж — „кашунотвом“ і „богохульством“ він називав відправу служби Божої на українській мові, яку прихожане розуміли краще ніж церковно-славянську, також не російську, хоч її і називав Пімен „русскою“. Аж незручно мені і якось не випадає до Пімена прибавляти слова, — первосвященник — архієрей — йому найбільше підходять слова „пройдисвіт зпід темної зірки“.

Головноуповноважений Уряду УНР. в Камінці Міністр Огієнко він же й Міністр Культів не міг уже справитись з цим „пройдисвітом“ — розбишакою в святім храмі і в життю та прохав допомоги у Варшави від наших урядових чинників. Рівночасно 4/П. надіслав досить пікантний матеріал: Ознайомимся й з ним:

ДО ПОДІЛЬСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КОНСІСТОРІЇ.

„З огляду на приказ Консисторії від 28 сього січня під ч. 94 шану маю подати до відома слідує: Родичі як молодика, так і молодой кілька разів зверталися до мене з проханням повинчати їх дітей, але я кожний раз відмовляв їм завдяки яскравим вказівкам закону. Тоді вони — Андрій Бандура та Марта Пазинюк — родичі молодчх звернулися з проханням до Його Преосвященства за дозвілом і Єпископ поклав на їх прохання резолюцію: „Разрѣшается въ виду исключительных обстоятельств. Е Пимень“. Такої резолюції я не мав права не виконувати як резолюції Єпископа, котрому я в каноничному відношенні підлягаю.

„За добу до шлюбу я одержав справку канцелярії Головноуповноваженого Уряду УНР. від 23 січня сього року під ч. 12/340. Виконувати таку справку я не мав можливости, тому, що там не було вказано, що ця „справка“ адресована мені і не мала ознаку приказу. Підпис референта мені не відома і крім того там не було печатки, а тому я міркував, що ця „справка“ хвальшива крім того, що привіс її до мене Андрій Барциховський, котрий раніш співчував цьому шлюбу, а тепер як видно з скарги, хоче робити перешкоди до повинчання вищезазначених осіб. Позаяк справку мені дали за кілька часів до шлюбу, коли все було зроблено селянами на вісілля, на яке витратили вони велику кількість грошей і маючи на увазі настрої селян в сучасний мент, які за невиконання мною резолюції єпископа, присутньої для них, спосібні карати мене на смерть самоудом. І те, що я дав шлюб, є результат вищезазначених обставин.

При цьому прикладаю справку від 23 січня ц. р. ч. 12/340 і прохання Бандури з резолюцією Його Преосвященства.
Священник села Карачковець Апол. Яновський.

Головноуповноважений Уряду
Україн. Народн. Республіки
Канцелярія

23 січня 1920 року.
ч. 12/340.

С П Р А В К А

До пана Головноуповноваженого Уряду УНР. поступило прохання селян с. Карачковець з приводу шлюбу 13 з половиною літньої Олександри Пазинюк з селянином Стефаном Бандурою. На сьому прохання положено п. Головноуповноваженим і Міністром Ісповідань таку резолюцію: „Коли тільки справді Олександрі Пазинюк 13 з половиною років, то шлюб затримати до розслідування. Докласти мені в цій справі“.

Референт Віроісповідних Справ Г. Левицький Ст. Діловод А. Юрачковський.

Его Преосвященству Преосвященнѣйшему Пимену Епископу
Подольскому и Брацлавскому

Жителя села Карачковець Каменецкаго уѣзда
Циковской волости Стефана Андрієва Бандуры

П Р О Ш Е Н І Е.

Я желаю вступить въ законный бракъ съ крестьянкой того же села дѣвицею Александрой Ивановной Пазыньюкъ, но мѣстный священникъ отказывается повѣнчать насъ, такъ какъ упомянутой Александрѣ не хватаетъ до совершеннолѣтія двухъ лѣтъ и трехъ мѣсяцевъ. Невѣстъ моею хотя и 14 лѣтъ, но по виду, можно предположить ей

1920 г. 17 янв. разрѣ-
шается въ виду исклю-
чительныхъ обсто-
ятельствъ Е. Пимен.

лѣтъ 17 - 18, виглядаєть дѣвицей совершеннолѣтней, а что главное ее заставляеть взять себѣ въ мужья кого бы то ни было въ виду ея и ея матери критическаго положенія; въ это ужасное время было два случая нападеній на ихъ домъ разбойниковъ и хулигановъ и вторичное нападеніе только по милости Божіей обошлоь безъ душегубства. А посему покорнѣйше прошу Ваше Преосвященство разрѣшити мнѣ вступити въ законный бракъ съ вышепомянутой невѣстой.

Проситель житель с. Карачковецъ Каменецкаго у. Стефанъ Андреевъ Бандура.

1919 года 29 декабря.

Прописанная въ семь прошеніи невѣста Александра Ивановна Пазынюкъ родилась 1906 года мѣсяца апрѣля 5-го дня, а день крещенія ея 23 апрѣля.

Актъ ея рожденія и крещенія записан в метрических книгах при Св. - Троицкой церкви с. Карачковецъ подъ №№ 5. (пятымъ).

С. Карачковец приходской Священник А. Яновскій. Псаломщик Діонисій Кутинскій.

1919 года 29 декабря.

Та на цьому не кінчають діяльність Пімена. З ним ще прийдеться нам здибатись.

Одержуючи такі повідомленя про роботу Пімена, Головний Отаман і Правительство ще в Варшаві твердо постановили ізолювати його від роботи, виславши його до Москво-щини або замкнувши його в один з українських монастирів при майбутнім повороті на Україну. Ще буде робота з Піменом та про це далі будемо писати:

Як фінал з поїздки УНР. А. Лівичького до Камінця була вислана до Голов і Послів у Відні, Берліні, Парижі, Букарешті, Берні і Лондоні та українському презовому Бюро у Відні отся телеграмма:

„Після наради з Премієр - Міністром Мазепою і членами Правительства в Камінці повернувся до Варшави для виконання обовязків Міністра Закордонних Справ. Наше військо займає постійно територію Могилівського, Ямпільського, Брацлавського повітів, де установлена місцева влада УНР. В найблизчих часах до Могиліва будуть перенесені наші центральні державні установи, а також Міністерство Закордонних Справ.

„Населення, згаданих повітів, радісно стрічає українську владу, вітає і допомагає українському військові. Премієр Мазепа з Міністрами перебувають на вільній українській території. Український нарід і армія чекають свого улюбленого вождя Головного Отамана Петлюру, який в скорім часі прибуде в місце перебування Правительства. Між Верховною Владою і Правительством повна солідарність. Прошу напружити енергію в напрямі найскоршого визнання державами світу незалежности України і допомоги матеріальної і моральної в нашій боротьбі за незалежність.

„Подобиці листовно. Інформації надсилати до Варшави.

994/В.

Керуючий Міністерством Закордонних Справ Андрій Лівичький (в. р.)“.

11. Згадка про українську і московську пресу. Проблеми влади і громадської оціні. Держава і соціалістична інтелігенція.

Послухаємо тепер голосів української (внутрішньої і закордонної) та ворожої нам московської преси.

Ще 15-го листопада в Камінці есерівська „Трудова Громада“ писала про скінчення ролі от. Петлюрою. Політичної майбутности не передішувалося.

Але ось закордонні газети: „Український Прапор“ — орган Галицької Національної Ради, „Нова Доба“ — орган українських комуністів та есерів, Берлінський чорносотенний московський „Призывъ“, американські „Щоденні Вісти“ — орган комуністів, „Русское Дѣло“ і „Пробій“ — орган колишнього московського охранныка Демянчука. Одже газети українські й московські.

Не будемо наводити їх виборних статей, а наведемо з них тільки окремі епітети і вирази — і цього вистарчить — по адресі української влади. Подаю за „Волею“.

По адресі отамана Петлюри: „собачка“, Емелька Пугачев, самозванець, погромщик (розпорував животи жидівкам і відрізував язика московським офіцерам), брехун, безшабашний авантюриста, варшавське сміття, шкідливий й паскудненький гладіатор — раб Антанти, лакуза, хам, паршивець, запродаець і т. д. і т. д.

По адресі Директорії та українського Уряду: варшавське сміття, блядюжка Директорія (пробачте за ці слова), запродаці, хулігани, пройдисвіти, банди розбійників, — вистарчить.

Добре уявлення мала Європа про український рух та його провідників. Нападам москалів нема чого дивуватися, бо це ж наші історичні вороги і дозорці московської „тюрми народів“. Але от українці — панове Винниченки, Грушевські, Петрушевичі? Ви, що боритесь нечесними методами за владу, ганблячи отамана Петлюру — чи подумали ви над тим, що тим самим опльовували і обливали помями цілий український рух, найсвятійші змагання українського народу. Українська армія разом з повстанцями проливала кров за визволення свого народу в запілля наших ворогів. І армія, і повстанці — народ з імям Петлюри ішли в бій нерівний — ви ж про це знали найкраще. Популярність Петлюри вам не давала спокію і ви помями поливали чисту кров українських лицарів - мучеників.

Критикувати можна кожного з нас, бо тільки в світлі чесноі критики та накреслення пляну й шляхів прямих повстають безпомилкові чини при визвольній боротьбі.

Пригадавши настрої нашого політичного громадянства на Великій Україні і за кордоном, взявши на увагу нашу пресу та дезорганізацію урядового центру, про що будемо говорити нижче, мимоволі приходиш до переконання, що дійшли до тої межі, за якою вже починається небуття. Як - би не було зовсім перспектив. Як - би тільки все й існувало, але тільки по інерції. Як - би й котилось, а на ділі — все стояло на місці. Як би по заду були — смерть, кров, руїна, хаос, а попереду — провалля. Як би всі були банкрути. Як би визвольна боротьба не мала ні минулого, ні майбутнього. А рівночасно відбувалися уперті бої наших найкращих синів з сильнішим ворогом. Останнє спонукувало до дальшої боротьби хоч би й до смерти. Останнє говорило за те, що сам народ змагався творити свою національну державу, а отаман Петлюра був тільки виконавцем його волі.

Мали за собою й народ — найголовнійший засіб в визвольній боротьбі. А в політично - державному життю — неуспіхи й неуспіхи. Як би не було нічого а ні складного, а ні незрозумілого, а на ділі робота завжди напотикалася на великі труднощі. Де ж були причини наших неуспіхів?

Пошукаємо. Почнемо з самих наших верхів. Почнемо з Директорії — Верховної Влади в Українській Республіці.

Отож Директорія ніколи не була авторитетною. Директорія ніколи не відповідала авторитетній єдності влади, бо влада — це єдність волі. Пять же директорів не могли творити єдності влади. А на ґрунті розеднаности та особистих непорозумінь зростала завжди залаштункова політика. Життя як би йшло своїм нормальним шляхом, але джерело його полягало не в тому, що робилося на очах, а в тому, що відбувалося за лаштунками у високих осіб — всіх разом й кожного зокрема.

Директорія, посідаючи властиві їй функції влади — санкцію в галузях законодавчій, виконуючій та судовій, — фактично була органом законодавчим і виконавчим, бо завжди втручалася в компетенцію Ради Міністрів, вносячи цим плутанину та неясність в органи виконавчі.

За часів Директорії втручання в чужу компетенцію, біготня за популярністю, творення всякою ціною собі прихильних гуртків було нормальним явищем. Член Директорії Макаренко робив в 1919 році свої „залізничні формування“, що цілком не належало до

його компетенції. І от на ряду з регулярною українською армією існувала залізнична дивізія, яка спочатку підлягала тільки йому і в ній Макаренко лічився за „батька“. Він же на власну руку призначав міністром внутрішніх справ О. Морозовського в той час, коли ще був чинний справжній міністр А. Ливицький. І Морозовський їздив таки до Гусятина перебірати владу. Член Директорії Андрієвський усердно підтримує формування Ковенка при державній найвищій слідчій комісії і в постійному п'яному вигляді дає підписи на різні асігновки тим, хто поцілує його руку. Члени Директорії безконтрольно розпоряжають багатоміліонним скарбом, арештовують своїх політичних противників, випускаючи на волю й винуватих своїх симпатиків. Члени Директорії призначали до дипломатичних Місій своїх спеціальних представників і т. д. і т. д.

В наслідок листопадової катастрофи всі члени Директорії опинилися за кордоном. Головний Отаман та Міністр Закордонних Справ у Варшаві, члени Директорії Макаренко й Швець у Відні, Міністр Народнього Господарства Шадлун в Букарешті, Б. Мартус в Берліні, Міністр Земельних Справ теж у Відні, Міністр Безпалко теж від'їхав за кордон з спеціальним дорученням. Всі вони мали уповноваження. Головний Отаман найбільші, решта менші в залежності від своїх становищ. В Камінці приймаються різні закони, робляться призначення, асігнуються гроші на різноманітні потреби, даються директиви нашим послам та Головам Дипломатичних Місій. Теж саме, але ще в більшій мірі, робить і Варшава. Не відстає й Вілень. І поодинокі міністри ребили політику на власну руку. Получався дійсно *circulus vitiosus*, з якого не було виходу і чому не було місця в справжній державі.

Всі ці ненормальності наші відповідальні діячі з легкої руки привикли пояснювати „тяжким“ політично-державним життям нашої республіки та „незалежними від нас обставинами“.

Було те й друге. А найголовніше, що було, — це розбиття українських громадських сил, неконсеквентність в роботі та брак широких політичних горизонтів.

Міністри були зведені до ролі прикащиків, а Верховна Влада була майже „самодержавною“, хоч і мала ознаки колективності в своїй природі. Одже при такій постановці справи ясно було одне, що всього можна було сподіватися, тільки — жадної творчої роботи.

Засвоївши собі дві шкідливих призупці, що 1) тільки соціалістичні партії репрезентують волю народу та 2) тільки влада цих партій може репрезентувати українську державу, Директорія звязала себе з цими партіями. Цим самим вона відірвалася від народу й держави і загубила всі характеристичні предмети влади, як такої. З органу публично - правового влада перетворюється в орган приватно - партійний, що переводить свою політику під кутом лише вузько - групових інтересів. Таким чином ціла державна справа стала справою тільки певного кола людей, які на ній будували свою диктатуру бездарности й злочинних діл. Робота цієї касти стояла поза всякою критикою, поза всякими сумнівами.

Всякі спроби до консолідації громадських сил уважалися за противодержавний замах, за нову гетьманщину. А побоювання неіснуючого гетьмана було ознакою слабости урядового центра. А непевність свого власного становища родила недовірря мас, а злочинна диктатура пхала наших же людей до ворожих таборів.

В критичних моментах Директорія відчувала потребу в підтримці з боку громадської opinii. Тоді скликалася державна нарада, вислухувалася думка опозиції.

Підтримка давалася. Представники влади обіцяли „іти по лінії золотої середини демократизму“ — слова Головного Отамана або „іти по лінії золотої середини європейського парламентаризму“ слова Прем'єра І. Мазепи. Але минала катастрофа і опозиція знову ігнорувалася і навіть переслідувалася.

Ніколи не було організованої громадської опінії та плянної роботи. Винуваті ж в цьому в однаковій мірі і ті, хто безправно робив, і ті, хто безправно мовчав. Винувата влада за нездібність правити, винува й бездіяльна опозиція за нездібність впливати. Все консеквентно наближало катастрофу навіть при знесиленню тимчасовому наших ворогів нашим же народам. Головний Отаман боявся власної диктатури і цьому завдячуємо загально - політичний розгортіш та політично - громадські розбіжності.

Соціалістична інтелігенція, за двохлітнє своє панування, дійшла до остаточного розпорощення національних сил та до розбіжної думки й акції. Революція, як іспит для кожної інтелігенції — її державної досвідченности й державної уміливости, показала, що вона цього іспиту не витримала. Вона не була підготовлена до повстання своєї держави. Держава для неї повстала як Фенікс з попелу, вона була накинана ходом подій. Вона не мала державної психики й не розуміла, що правити це значить — передбачати. На словах орієнтувалася на власний нарід, а на ділі мала безліч орієнтацій. Ніколи не була сталою в напругах та методах своєї роботи.

Посунули на Україну большевики. Залунали соціалістичні спокусливо — демагогічні гасла большевицькі. Наша інтелігенція почала хапати революційні кличі й їх удержавлювати, рівночасно конкуруючи з большевицькими гаслами. Вони бачили, що переведення в життя цих гасел на Україні було цілком неможливе. Рівночасно вони бажали мати ці гасла в народі, приймали їх в теорії і навіть як державні засади. Получалося трагічне розходження між ідеями й ділами, між принципами та реальним життям. Балансування між двома силами позбавило нашу інтелігенцію впливів серед народу — загубили ґрунт для роботи. А це все утворило таку ситуацію, що видавались розпорядження і не виконувались, приймалися закони і не здійснювались. Сама влада не знала чого вона хоче — чи заводи і фабрики є власністю підприємців, чи власністю держави і т. д. і т. д.

А життя йшло своїм консеквентним шляхом, ставлячи вимоги соціалістичної перебудови. А наша влада була ні комуністичною, ні буржуазно - демократичною. Прикриваючись теоретично - комуністичними гаслами, намагалися переводити буржуазно - демократичну політику.

Та всюди зізнавалися. Революційні гасла висовувалися тоді, коли од них вже відмовлялися їх же творці. Приняли закон про трудові ради, говорили про це на перехрестках, а потім одразу замовкли. Спочатку нехтують Антанту, а потім залицяються перед нею, коли вже страчені всі позиції. Частина нашого ж народу власними руками вигонить за Збруч свою ж таки владу. І за що?

За непопулярність влади серед народу, за її постійні хитання, спізнювання та топтання на місці в найкритичніші хвилини державного життя. Зате, що владі бракувало державного масштабу й перспектив та єдиної національної волі.

Наша соціалістична інтелігенція, як продукт і тяжка спадщина Росії, хотіла ці ідеї перенести на ґрунт українського життя, не рахуючись з його обставинами. Інтелігенція ніколи не знала свого народу. Підчас революційного здвигу ми бачили, що наш народ масово йшов під прапором соціалістів - революціонерів, але потім откинув цілу їх програму. Ішов наш нарід (частинно) й за большевиками, але потім оружно виступив проти їх системи. Консеквенції ясні: український народ має своєрідні національні традиції, одмінну психику, одмінний господарчий устрій та одмінні способи державного думання. Що було можливе в Росії з їх общинами, то було не до переведення на Україні. І большевики це одразу врозуміли. Вони поволі підходили до українського села. А наша інтелігенція в своїй роботі була подібна до перекотиполя.

Ось де були причини наших попередніх і теперішніх неуспіхів, загального знесилля, розпорощенности та страшної безвиглядности.

І от в теперішню хвилю ми вже знаємо про постанови уряду в Камінці, знаємо зміст резолюції Української Національної Ради та українських політичних партій — і ви думаєте, що хоч щось було виконано? Нічого. Всьому були на перешкоді „незалежні обставини“. І це для нас було нормальним явищем. Розпочате ніколи не закінчувалося. Робилося, як на пожарі рятувалися річі.

Одне тільки й було одрадным явищем: це упертість і непохитність отамана Петлюри в боротьбі з ворогами за самостійне життя українського народу. Але й він серед загального безправ'я та безсистемности губився в своїх плянах — все це перевищувало його сили та здібности. Для розбещеної товпи політичних рабів був він за лагінній.

Поляки, учитуючи наші внутрішні розб'яжності та непорозуміння, користали з нашого тяжкого становища.

12. Нота до Найвищої Ради в Парижі. Згадка про наші фінанси — і Б. Мартос. Приватне життя в Місії перспективи.

Найвища Рада союзних і сполучених держав (детально про її роботу будемо писати окремо) ще продовжувала свою працю в Парижі. Відмахуючись від Сходу, б'юкуючи на далі Україну та совітську московщину, Найвища Рада займалася поділом зисків по світовій війні та „справедливим“ заопікуванням долею покривджених народів. А тимчасом совіти ліквідували Колчака, Юденіча, а наші селяне та українська армія кінчали вже й з армією Денікіна.

Одразу увага Ради звернена на Схід. Що робити? Їх не цікавила доля українського народу. Вони питали один другого — хто заплатить борги, хто заплатить гроші, затрачені на організацію противосовітських білих армій. Більшістю голосів вирішили вести й далі блокаду совітської Росії, гадаючи цим знесилити большевиків і підчинити їх своїй волі. Польщі готувалася відома вже нам роля „кольчастого дроту“ на сході Європи, і санкціонувалася окупація нею українських земель.

В лічбу цих плянів Україна не входила. Головний Отаман вирішив нагадати й про себе, виславши отсю ноту:

Українська Народня Республіка.

Голова Директорії

і

Головний Отаман
Республіканських Військ.

17 січня 1920 р.

№ 881.

Ставка.

До Найвищої Ради Союзних і Сполучених держав в Парижі.

Уряд Української Народньої Республіки має честь довести до відома Найвищої Ради Союзних і Сполучених Держав слідує:

З грудня місяця 1918 року Українська Народня Республіка веде невпинну і рішучу боротьбу з большевиками. Виключно своїми власними силами, без усякої допомоги зовні, український нарід обстоює своє національне незалежне життя і кровію своїх кращих синів буде самостійну Державу. В тій боротьбі загинули вже десятки тисяч українського війська.

І нині, підчас третьої спроби окупації України російськими комуністами, український нарід також не дозволить робити над своїм тілом комуністичних експериментів, не дозволить чужинцеві панувати над собою.

Але боротьба ця надзвичайно утруднена блокадою, яка заряджена Найвищою Радою Союзних і Сполучених Держав і разом з Совітською Росією захоплює український нарід. Блокада отся, не будучи в силах зупинити нелегального товарообміну і звязаної з ним деморалізуючої спекуляції, осягне лише того, що позбавляє Уряд Української Народньої Республіки змоги заосмотрити військо і населення в медикаменти і санітарний матеріял і таким чином протиділати страшним епідеміям тифу і холери, що винищують армію і цивільне населення.

Ця страшна небезпека, яка є не тільки небезпекою для України і сусідніх з нею Держав, але може й для всієї Європи дає Урядові Української Народньої Республіки право, котре є одночасно обовязком перед українським народом і всім населенням Європи, звернутись до Найвищої Ради Союзних і Сполучених Держав з прозьбою придивитись тяжкому становищу, в якому знаходиться український нарід і дати Урядові Української Народньої Республіки змогу боротись зі страшною фізичною загрозою життю населення України. Уряд Української Народньої Республіки має честь просити Найвищу Раду Союзних і Сполучених Держав дозволити вільний перевіз на Україну ліків і санітарного матеріялу, які Урядом Української Народньої Республіки давно вже закуплені на заході Європи, але й досі не можуть бути привезені на місце.

Уряд Української Народньої Республіки має честь зазначити, що тепер на Україні в районах вільних від большевиків іде енергійна праця над реорганізацією війська, відродженням економічного життя і відбудовою Держави на принципах суто - демократичного парламентаризму.

Уряд Української Народньої Республіки має честь просити Найвищу Раду Союзних і Сполучених Держав прихильно віднестись до цих його стремлень і передовсім уможливити фізичне оздоровлення країни. Без цього необхідного фізичного оздоровлення України, що була колись житницею Європи, буде тепер осередком епідемій. Таким чином Україна не зможе дати вже Європі своїх величезних запасів хліба. Уряд Української Народньої Республіки думає, що фізичне оздоровлення України було б разом з тим першим дійсно міцним кроком в розв'язанню східної проблеми, яка займає тепер Найвищу Раду Союзних і Сполучених Держав.

Уряд Української Народньої Республіки надіється, що Найвища Рада Союзних Держав не відмовить вжити заходів, які могли б поліпшити санітарне становище України.

Оригінал підписали:

Голова Директорії і Головий Отаман Республіканських військ: Петлюра.

За Голову Ради Міністрів Військовий Міністр Ген. Штабу Полковник Сальський.

За Міністра Закордонних Справ Міністр Праці: Осип Безпалко.

І ця нота, як і всі, не принесла жадних наслідків. Положили під сукно навіть не читавши.

А час ішов. З приїздом А. Лівичького до Варшави провадилася чергова праця, а ще більше часу йшло на непотрібні балачки. До помешкання Місії приходило багато різних людей за справами й просто цікавих. Всі приймали, всі радили, всі приказували. Вся робота — опрацювання різних нот та проєктів і в канцелярії — спочивала в руках п. Понятенка. Він один мало говорив, а найбільше сумлінно робив.

В часі прийомів в Місії та роботи заходив і п. Біський і своєю електричною машинкою направляв нерви у нищих найвизначніших діячів.

Головий Отаман непотрібно хвилювався за майбутність, заражаючи і других своєю нервовістю і вносячи цим шкідливі якості до роботи. Не було грошей.

Неуміння урядового центру провадити державну господарку, заупікуватись собою — подбати про чорний день для війська і дальшої організаційної роботи по визволенню своєї країни на кожному кроці давалося взнаки. Брак грошей зв'язував руки і у Головного Отамана, і у Правительства.

Навіть сам Головий Отаман не мав грошей на своє особисте утримання, не кажучи вже про якусь роботу. Але ось змилосерджується посол Порш і посилає урядових 500 тисяч. нім. мар. Звичайно, що це критичної ситуації не рятувало. Рятувало це тільки тимчасово самого Порша, бо його місце за його ж таки „усердіє“ в грошово - дипломатичних справах мав заступити д-р Б. Матюшенко. Пані Матюшенкова в досить чулих тонах дякувала Головного Отамана за таке проєктуєме високе утитулювання свого чоловіка. А результати були — Порш залишився на своїй посаді, а Матюшенко з своєю дружиною від'їхали невдоволені за кордон. І одразу на два вороги стало більше у Головного Отамана. Д-р Матюшенко і його дружина почали ганьбити останніми словами Головного Отамана де тільки була цьому можливість. Що могли зробити прокляті гроші і до чого були здатні люди з хоробливою амбіцією.

Наші фінансові агенти — „чесні“ і „порядні“ — „на мою відповідальність“ казав Б. Мартос — заопікувалися державними рештками фондів так, як вони вважали це за потрібне. Супрун — „свій чоловік“ Б. Мартоса — дійшов до того, що вже не визнавав свого патрона. А з грішми... була вакханалія. Сам міністр фінансів, домінуючи за кордонну валюту, жалівся, що його не визнає Супрун і просив потвердити свої уповноваження.

Б. Мартос — цей фінансовий диктатор — ревізував за кордоном ним же спустошену державну скарбницю. А перед цим відмахувався і від мільонів фунтів стерлінгів, які йому хотіли продати київські купці по невисокій ціні, відмовлявся і від золота та від других коштовних річей і валют, пропонуваних йому різними людьми і торговельними підприємствами та все казав, що „українська гривня буде іти скоро на рівні з американським доляром“. Щасливий чоловік, що вірував та безпросвітна була пришість держави, бо руйнувалися ж устої міцної фінансової політики.

Та й Б. Мартос опом'явся хоч і запізно. Аж перед опущенням Камінця в 1919 р., давши спокій своєму захопленню гри в „пасіанс“ *), міністр фінансів змагається купувати золото та закордонні валюти до державної скарбниці. Видає наказ, щоб до скарбниці здали закордонну валюту всі урядові установи. Звичайно, що бажаючих не було. Пізніше державна скарбниця в момент листопадової катастрофи прибуває на ст. Проскурів. Пущений злочинною рукою паровоз розбиває два вагони з цінними паперами, українськими купюрами та сріблом. Частина була тут же розграбована мазурами проскурівських околиць, юнкерами, відбившимися козаками, відступавших на північ частин та звичайними бандитами. Решту срібла забрав Волох в Любарі, а золотий фонд всеж таки переховався Прем'єром І. Мезепюю.

В цій стрпшній події остаточного розгублення народніх грошей винуваті всі без винятку. В попередньому ж спустошенню державної скарбниці винуватий безумовно один тільки Б. Мартос. Цей грубий і невихований в обходженнях з людьми чоловік, з перебільшеним власним зарозумілим „я“ був ніякий міністр, а тим більше міністр фінансів. На фінансах він абсолютно не розумівся. Дитина й та тягнеться до грошей, бо свідома того, що за гроші можна щось добре купити. А міністр фінансів одмахувався од них обома руками і то напевно в „державних інтересах“, бо він же був діючим міністром.

Після цього всього напрошується таке питання: куди ж дивились Прем'єр та Головний Отаман підчас фінансових експериментів з державною скарбницею свогож міністра фінансів, пускаючи по світу білому найкращих борців за волю та державність свого народу без гроша за душею?

А політична майбутність? Якраз про неї ніхто й не подумав. Дбав про це Супрун, А. Макаренко, потроху й Швець, М. Ковалевський, але тільки для себе. А для випробованих борців за українську державність — старшин, козаків та урядовців, загубивших в боротьбі все, замість можливого продуктивного ужиття в роботі, готовилась тяжка доля поневірянь по чужих краях, серед чужих людей, не розуміючих отого святого змагання українця до світлої волі. Вони були виснажені затяжною боротьбою, голі, босі, ненагодовані — готовились бути „гноєм“ у чужинців при тяжкій праці, яка їх чекала в майбутньому як засіб до життя. А праця їх чекала чорна, непосильна їх слабим силам та розумові. Необхідний для дальшої визвольної боротьби інтелігент мусів іти на копальні, на тартаки, в ліси, до чужих маєтків на конюшні, до стаєнь та свинушників, в поле — ось до чого готовився загал. Я вже не кажу про тих, що з ріжних причин залишили визвольні лави — вони ще за життя мусіли готуватися до голодної смерті.

Та не вже ж не можна було подбати про власне схоронення за кордоном на всякий випадок, не вже не можна було подбати про політичний чорний день?

Увагу Головного Отамана весь час приковував фронт та населення і він мало цікавився нашими фінансами. Справою фінансів відав другий член Директорії Ф. Швець. Але він, тільки професор геології, не справився з цим дуже важним завданням. Він до всякої справи підходив здалека і ніколи не був коло неї близько. Порадь йому хтось, усміхнись при цьому — робота припинялася через уперте мовчання ображеного про-

*) Роскладання пасіансу у Б. Мартоса одбірало дуже багато часу. Ще в бутність свою прем'єром, Б. Мартос залишав дуже важні засідання Ради Міністрів під претекстом полагодження невідкладних справ. Хтож міг мати якісь сумніви до слів Прем'єра. Але ось кінчалось засідання Ради Міністрів. Секретар ніс протокол на підпис і Б. Мартосові. Прем'єр уже без піджака сидів за столом і розкладав пасіанс. На хвилину відірвавшись від своєї „невідкладної“ роботи, давав потрібний підпис, секретар відходив, а він до пізньої ночі кінчав свій пасіанс.

Та з часом кинулось всім в вічі одне характерне явище: коли б і хто б не приходив в вечірню пору до прем'єра, завжди заставав його за одною і тою ж „невідкладною“ працею. Потім до цього всі звикли. І коли прем'єр залишав засідання Ради Міністрів, то вже цьому ніхто не дивувався і тільки міністри в один голос говорили — „о, вже пішов кінчати свій пасіанс“.

фесора. З його докладів чи пояснень завжди сміялись і тоді п. Швець в таких випадках говорив — „ну коли не хочете мене слухати, то я замовчу“ і цим кінчалося.

Михайлів аж кричить і прохає дозволу купити будинок у Варшаві на тій же Алеї Руж в 18 кімнат і великим огородам, йому бракувало всього 800 тис. польських марок, а Мартос категорично забороняє і так все.

А скільки можна було закупити й приберегти на майбутнє — отут недопустимо помилявся Головний Отаман, не цікавлячися цією справою і навіть лякаючися грошей... Чоловік, поставлений на чолі держави, мусів уже перестати лякатись грошей, керуючись державними інтересами і цим своєчасно запобігти лихові, горю та нещастю.

Безгрошівня, в наслідок вищенаведених причин, перешкоджало черговій невідкладній роботі. Та ось знову 15 січня трапився неприємний випадок: джура Головного Отamana Волянський украв з недоторканого фонду, асигнованого Радю Міністрів на особисте утримання та роботу першого, разом з приватними грішми та річами пройшло 5-ть тисяч долярів. Волянський одразу зник, а Місія радила, що робити. А тимчасом варшавські реставрації мали нового гостя, котрий за все платив тільки золотом та всім представлявся яко ад'ютант Головного Отamana. Місія звернулася до відповідних влад польських з проханням арештувати Волянського і повернути украдені гроші.

Не поминаючи й без цього Алеї Руж, польські агенти після цього занадто вже зачастили. Вони безцеремонно приходили в кожную пору дня, розпитувалися, головним чином про те, що до справи не відносилось та пильно до всього приглядалися, певно шукаючи гір злочасного золота. Майже вся польська преса подала отсе повідомлення:

Skarby atamana Petlury w Warszawie.

„Sześć i pół puda złota. — Skarb nie będzie rekwirowany. — Petlura osiedla się stale w Warszawie.

W jednym z domów przy ul. Siennej, w mieszkaniu narzeczonej p. Wolańskiego, adjutanta b. głównego dowódcy armji ukraińskiej, Petlury, naczelnik urzędu śledczego dokonał rewizji i znalazł złote 10- rublowki na ogólną sumę 3,540 rb. Badana właścicielka mieszkania oświadczyła, że złoto jest własnością narzeczonego jej Wolańskiego. Wezwany p. Wolański, potwierdził zeznanie swej narzeczonej.

Gdy złoto zabierano, strapiiony adjutant rzekł: „Wy zabieracie mi trochę złota, a Petlura ma 6 i pół puda”.

Na skutek tego oświadczenia, naczelnik urzędu śledczego zamierzał również skonfiskować złoto u Petlury, lecz z polecenia najwyższych władz, musiał zaniechać. Nadto że termin dobrowolnego składania złotych monet, został przedłużony do 1 lutego r. b., na tej zasadzie zwrócono adjutantowi skonfiskowane mu złoto.

Charakterystyczne jest, że nazajutrz po zabranju złota p. Wolańskiemu, przyszło do mieszkania jego narzeczonej 8 uzbrojonych w rewolwery osobników, którzy żądali oddania złota, lecz po okazaniu im kwitu, że złoto już zabrano, odeszli,

Petlura w tych dniach od b. właścicielki kabaretu „Aquarjum”, Markowskiej, kupił mieszkanie wraz z meblami za 280,000 rb, przy ul. Róż *).

Поляки Волянському більше вірили, ніж цілій Місії. За кілька день Волянський прислав Головному Отаманові прощального листа, а потім зник невідомо куди. Украдені гроші так і не повернулися. А Місія довго ще боялася, що й решту „скарбів“ заберуть поляки.

Тяжко було працювати серед такої отруйливої атмосфери. Рівночасно польська преса інформувала своє громадянство про український рух, українську армію та

*) „Gazeta Poranna“ z 18.I. 1920.

українських відповідальних діячів: Не має тут місця для тих буйних польських фантазій, ріжних інсинуацій та огидної брехні, котрим давалось місце в польській пресі. Все ж цікавих прошу проглянути польські газети — „Нову Реформу“ від 14. I. 1920. ч. 12, „Час“ від 16 січня статтю „На Правобережній Україні“, „Час“ від 15. I. ч. 13 — „Розпад січової армії“, „Газету Вечірню“ від 15. I. — „Доля галицької армії по звільненню Львова на підставі записок членом Начального Довудства тієї ж армії“, „Газету Поранну“ № 5036 від 19 січня, присвячену от. Петлюрі про його походження, про виключення з семінарії, про службу в бані і т. д., „Кур'єр Поранний“ від 17-го січня — „Наша політика східня і тайні документи п. Бурцева“, таж газета від 18-го січня — „Українська декларація по документах п. Бурцева“ і т. д. Навіть у чоловіка з залізними нервами і то могли опуститися руки серед такої ситуації.

Не краще стояла справа за кордоном й з нашою пресою. Маю на увазі віденський журнал „Воля“ та його жовчного редактора Піснячевського. Редактор Піснячевський робив так: коли Уряд платив гроші, то од журналу „Воля“ кращого не можна було й бажати що до його змісту. Але коли гроші не платилися, то „Воля“ починала лаятися. От про цю лайку ми детально й поговоримо.

Прочитавши де - які числа віденського журналу „Воля“ (за січень - лютий, березень і де - які за квітень, травень та червень) ми бачимо, що на сторінках його велися безнастанні випадки на людей, які колись стояли при владі, на Директорію і на наших представників за кордоном.

Спосіб, в який писалося про ці справи, про цих людей, давав привід гадати, що редакція „Волі“ не хотіла одверто виступати проти Уряду, а лише такими нападами на визначніших діячів дискредитувала наші справи за кордоном. Акція „Волі“ звернена була головню в таких напрямках:

1. Проти безконтрольної фінансової господарки за кордоном.
2. Проти шкідливої діяльності наших дипломатів за кордоном.
3. Проти діяльності у Відні п.п. Шевця та Макаренка.
4. (В звязку з попереднім) сувора критика діяльності бувшої Директорії, як цілої, так і її членів.

Напади „Волі“ на Мартоса та його фінансову політику роблені так, як взагалі все в цьому журналі, дуже гостро та в'їдливо. Так само не було майже ні одного нашого посла за кордоном, якому би не дісталось від „Волі“, хоч би делікатно. Закидалось їм не тільки неробство і дипломатичний анальфабетизм, але й якісь грошові мальверзації, хоч не говорилося ясно, якого роду ці мальверзації. Найбільше нападали на Порша, Василька, Стаховського, бувшого Міністра Закордонних Справ Темницького. При цьому діставалося взагалі бувшим міністрам. Між іншими в одній статті редактора „Волі“ Андрія Горленка під заголовком „Скандалісти“ були такі відзиви: „Більше продуктивно може ведмідь мунує танцювати, або бжіл ловити, чим Мартос правити фінансами. Там на Україні не було глупости, котрої б цей твердолобий тип не сотворив би. А тут за кордоном і подавно“.

„Ковалевський Микола... фаховець по дипломатичним справам. Людина, котру власна партія навіть на партійні з'їзди боялась в останні часи випускати. Політичний вундеркінд з ріжнобарвним минулим, з сумною дійсністю, повний анальфабет в усіх питаннях“. При цьому бували дотинки на рахунок недокінчення університетських студій паном Ковалевським.

Дуже багато статей, писаних майже виключно Олександром Ковалевським, займалися спеціально діяльністю Макаренка та Шевця на Україні та у Відні. В звязку з цим, були гострі напади на Директорію та її діяльність взагалі. Спеціально проти Директорії звернена стаття вищеназваного автора під заголовком: „Влада чи вакханалія“

(том 2-й, ч. 3 за квітень). „В цьому світі одна лише молода народня, демократична республіка, на чолі з соціалістичною Верховною Владою, не визнавала народнього представництва, створивши таку нечувану систему особистого режиму, що вона вже нагадувала — не 20-е століття з його культурою і цивілізацією, а давно минулі часи — часи сиракузьських тиранів або московських самодурів 14 - 16 віку... Україна не спромоглася ще й досі на парламент. Влада... почавши з скликання Трудового Конгресу („на фальшивих що правда принципах“) й діставши від нього право на своє життя, кінчає на розгоні комісії Трудового Конгресу, яким останній доручив в спеціальній постанові цю владу контролювати“. Далше автор статті говорив: „Із зменшенням території, члени Директорії стали торкатися всіх сторін життя від підписання міжнароднього акту державної ваги до звільнення якого - небудь дрібного урядовця. Це привело до пониження ролі самого правительства, до перемішання всіх функцій, а, з рештою, до повної вакханалії“. Навівши, як приклад, справу з якимись кіньми, в яку вмішався був п. Швець, автор говорить: „Хто був на Україні за час Директорії, той знає салон - вагон „С.-2“ і „С.-21“, той знає ті кошмарні річі, які в них відбувалися і лісові концесії, й залізничні підряди, й оргії, й призначення на відповідальніші посади й цілу низку інтриг, брехні й дрібного шахрайства. Не один злочин виходив і ховався в цих комфортабельних салонах... Той знає, як провалювалися черепи при повному неутралітеті Директорії в усякого роду контр - розвідках, як знущалися над арештованими, як грабували живого і мертвого. Той знає погроми, нелюдські погроми Директорії та її абсолютної влади... Влада Директорії це найтемніша, найпроклятіша сторінка в нашій історії... Катастрофа в Кам'янці мала ту позитивну сторону, що ліквідувала Директорію. Два члена Директорії, панове Макаренко і Швець, найбільш шкідливі й безпринципні інтриганти, яких витворила наша революція, склали свої уповноваження... Директорія вмерла — й нехай цей мертвець спочиває вічним сном, — а його злочинства хай будуть прикладом того, як не треба робити. Вороття для Директорії немає, бо за нею не стоїть ніхто, опріч спекулянтів, дрібних шахраїв, темних злодіїв, всіх тих, котрих чекає страшна кара, коли прийде на її місце всяка инша влада. Вакханалія і компромітація дійшли до останнього, до неможливого“.

В числі 12-у журналу з березня поміщена стаття Олександра Ковалевського під заголовком „Без маски“. Автор гостро критикує поведіння поодиноких діячів за кордоном з народніми грішми. В своїх докорах за це, звернених проти Директорії, яка це толерувала, спирається автор на резолюцію Української Національної Ради з 8. II. лютого — 1920 року: „За найважнішу причину сучасного катастрофічного положення української державности, вважаємо дотеперішню політику і тактику Директорії та її Правительств, що не могли паралізувати шкідливої діяльності Директорії і особистої політики її членів й також тих громадських кол, які своєю тактикою руйнували працю правительств, сприяючи розвитковій реакції“. Стаття кінчиться заявою: „Громадське сумління не може бути заспокоєне доти, доки лишатимуться у влади панове Макаренко і Швець, доки вони будуть мати ті чи інші уповноваження... Без громадського довіря не можна провадити державної справи, бо це буде тільки спекуляція, що межує з криміналом“.

Між иншим, в згаданій вже статті Андрія Горленка під заголовком „Скандалісти“ находимо ось такий відзив про п. Макаренка: „Приказчик київського „союза“ Демченка, залізнодорожний шмаровоз, діловод в залізнодорожній канцелярії — ось дипломатичний стаж для європейської роботи теперішнього фактичного голови колегії“. А далше: „Ми не будемо збавляти паперу і чорнила на Шевця: хай йому Господь - Бог взвидить та заплатить“.

Проти теперішньої влади звернена тільки одна стаття теж Олександра Ковалевського під заголовком „Нігілісти“. В ній нігілістами зве автор наших діячів, що мають владу в руках за їхню неконсеквентність, за крутість в веденню Держави. Причиною такого нападу являється факт, що на Україні до нині не скликано Парляменту, що все робиться без санкції представників широких кол громадянства. Це має своїм наслідком цілковиту дезорганізацію суспільства і розбиття державної й громадської думки, усякі орієнтації, які противорічать собі взаємно і т. и. „Де-які політичні групи“, каже автор, „продовжують нести жертви в ім'я загально - державної справи. Але є межі всьому. Мусить наступити момент, коли навіть у лояльних державних елементів повстане питання: чи це дійсно влада? чи не є це самообмана, самовтішення? Чи не є це приватна група приватних людей, що робить якесь своє приватне діло?“

На сторінках „Волі“ частенько таки дістається й В. Винниченкові—головно в статті Віктора Піснячевського, яка являється відповіддю на якийсь „відкритий лист до несвідомої клясово інтелегенції“. В цій статті автор безпощадно критикує усю політику Винниченка на Україні і діяльність його за кордоном. Навіть в порівняння: Винниченко-Скоропадський, Липинський, Вишиваний, ці останні виходять куди чесніші, чим Винниченко. Бо коли вони, по словах автора, живуть за кордоном по части в біді і нужді, то Винниченко, що вивіз величезні гроші з України, тратить їх по великопанських курортах та льокалях з своїми поклонниками. Стаття, як і переважна часть статей Піснячевського, Ковалевського, Горленка та інших, дуже в'їдлива.

Проти Головного Отамана немає ніяких спеціально йому призначених статей. Від часу до часу принагідно тільки згадується його ім'я. В одному тільки місці Олександр Ковалевський бере його (легко що правда) в оборону в протиставленню до Винниченка: „Хто би не був С. Петлюра або І. Мазепа, вони є перш усього репрезентанти Української Державної Справи, й цього досить для того, щоб, критикуючи їхню державну діяльність, не переходити певних меж, певних кордонів. Вся українська громадська опінія знає справжню ціну страшних слів Винниченка, як і всієї його комуністично - революційної фразеології, знає й те, що в той час, коли Винниченко жив в спокійній обстановці в європейському центрі С. Петлюра тримався української землі до останнього моменту, поневіряючись і виносячи до кінця удари долі. Чи мало помилок робив С. Петлюра, — але поміж них ми не знайдемо одної: „Він не рахує увесь пережитий стан нашої державности за помилку, як це робить п. Винниченко — і за це йому багато проститься“. „Глядіатор“, „паршивці“ й „банди“ (такі епітети дає Винниченко нашим діячам) виявляють більше - здорових нервів і витримки, любови і віри, ніж цей („баловень судьби“) В. Винниченко, комфортабельне життя якого забезпечене кров'ю і страданнями тих, кого він нині так дико ганьбить і нищить“.

Зате Віктор Піснячевський в статті „Без перспективи“ (том 2 ч. 10) дозволив собі на такий вислів з приводу українсько - польського наступу на Київ: „Сьогорічня київська авантюра була скандальним повторенням тогорічної спроби Петлюри їхати на білому коні в золоту браму, хоч на чужому, але в'їхати. Ця „*mania grandiosa*“ довела нас в осени минулого року до повної руйни“.

Як би воно не було, які б не основані були (по думці редакторів „Волі“) випадки журналу проти діяльності наших діячів за кордоном, все ж таки загально почувується, по прочитанню цих статей, повного роду несмак. Вже хоч би через доволі некультурний тон та в'їжливо - іронічні вислови, що далеко виходять поза межі культурної критики та публіцистики. При цьому ніде і в нічому не видно, щоби цей журнал служив своїй державі, своїй владі, помагав їм в їхній праці. Ніде немає ні одного слова одобрення, доброзичливости до людей, що стоять при Владі та до їхнього способу ділання. Бо сама критика, гостра і малокультурна, не поможе справі.

Не так повинен був виглядати, не так повинен писати український журнал, що видається за кордоном, де усі мають змогу його читати, і замість того, щоби бачити в йому гарний відбиток наших стремлень, наших ідей — бачать тільки одно: лайку і більш нічого. Бо в „Волі“ лають (іменно лають, а не критикують) усіх і вся. Не має ні одного прізвиська, ні одного чоловіка з українців, про якого писалось би на сторінках „Волі“ гарно. Ні один із українських діячів, чи то наддніпрянців, чи наддністрянців) за винятком помершого Дмитра Вітовського, про якого поміщена гарна стаття Лозинського) не вийшов із тої критики чисто, біло. Не має нікого і нічого в нашій історії за останніх півтора року, щоб не піддавалося на сторінках „Волі“ з'їдливій критиці, чи властиво гострим нападам. Так що дійсно мається вражіння, що цей журнал поставив собі як мету зляяти, зганьбити усе і всіх, хто тільки не належить до складу редакції.

Варто також згадати й про наше громадянство у Відні перебуваюче. Отож якось дивно воно склалося, що з Місії видалено саме журналістів, а пресові бюро вели по більшій часті нефахові люде. Багато українських журналістів та письменників опинилися у Відні на безробітті. Ухвалено згуртувати свої сили, щоби використувати час за кордоном. Основано у Відні „союз українських журналістів і письменників“, в якому згуртовані майже всі журналісти і письменники, які живуть за кордоном. Союз підготував законопроекти в справі охорони праці журналістів і письменників, виробив проект в справі реорганізації української інформації і пропанди за кордоном, в справі зорганізування телеграфної агенції та пресового департаменту при Міністерстві Закордонних Справ.

Проекти подавалися на розгляд Ради Міністрів. Союз зглядно Управа Союзу, до якої входили д-р Володимир Кушнір як голова, О. Олесь заступник голови, брали пильну участь у всяких громадських справах. Союз журналістів видав відозву до журналістів всього світу про стремління українського народу до самостійности, одначе за недостатчею фондів, не міг помістити її одночасно в пресі цілого світу. Крім того Управа паралізувала всякі спроби авантур і державних переворотів за кордоном і, де могла, заступала інтереси української Держави та Уряду. Союз ввійшов в зносини з такими ж Союзами чужих народів, вислав своїх делегатів на з'їзди журналістичні у Відні, Загребі (Югославія) і Празі.

До Відня приїхали ото два члени Директорії п.п. Макаренко і Швець, як говорилося з великими уповноваженнями. Всякі люде почали як до Меки ходити до „Hotel Meissl und Schödu“. Директорія назначала і відкликала Голов Місії або поодиноких урядовців. Крім того конферували директори з заступниками громадянства всіх політичних напрямків. Конферували теж і з Винниченком. Говорено в той час, що п. Макаренко дуже полівів.

Від варшавської угоди віденські директори вмивали руки і говорили про славолюбство п. Петлюри. Директорія поробила у Відні багато забов'язань всяким людам, своїм і чужим, одначе через недостачу грошей, не могла виконати їх. По заключенню договору перестала урядувати і тільки в де-яких випадках давала свої резолюції на прохання.

У Відні розійшлася була чутка про відкликання Директорії; але ж говорили, що директори не охочі вертати на Україну. П. Макаренко висилає сім'ю до Італії і мабуть сам туди поїде, а п. Швець мав їхати в Чехію.

В часі, коли „Воля“ нищила Директорію і Український Уряд, видніші журналісти як д-р Кушнір, Артем Хомик, Олесь і другі вийшли з „Волі“, заснували свій орган „На Переломі“, на який Директорія обіцяла дати грошей. „На Переломі“ виходив через деякий час, одначе Директорія грошей не мала і журнал, який уявляв собою одинокий проблиск серед еміграційної темряви, заснув, залишивши 250.000 крон боргу за собою, за який заручивсь О. Олесь своїми книжками.

Дехто говорив, що за мировою пропозицією С. Вітика Совітському Урядові, стояли обидва члени Директорії, з якими Вітик жив у тісних зносинах.

РОЗДІЛ VI.

Від декларації 2-го грудня до умови 22-го квітня.

1. Деклярація 2-го грудня 1919 р. як підстава до дальшого розвою польсько - українських союзних стосунків.

Підписанням Деклярації 2-го грудня 1919 року Місія закінчила окремий період своєї праці, що може бути названий, як період створення ґрунту для дальших союзних взаїмовідносин між Польщею і Україною. Та політична ситуація, на тлі якої появилася Деклярація 2-го грудня, з'ясована вже в попередніх рядках. Подаючи згадану Деклярацію і заповідаючи нею можливість певних, на користь Польщі, уступок, Місія одночасно зискувала за це для України в РПП. „доброзичливого сусіда“, з яким Уряд УНР. міг вже вести дальші переговори і умовлятися про конкретну допомогу Республіці зброєю, амуніцією, набоями і взагалі майном військовим. Уряд УНР. мав вже дипломатичного характеру підстави домагатися від Уряду РПП. відкриття на Україну дійсного скорого транзиту з інших держав через Польщу, полонених українських вояків, військового знаряддя, майна та матеріялів, закуплених за кордоном.

Не вина Місії в тому, що дальший після 2-го грудня 1919 року перебіг подій на Україні — розвивався в напрямкові, який на довший час робив неможливим використання впливаючих з Деклярації вигідних консеквенцій для України. Утрата сталої державної території, перебування членів Уряду в ріжних пунктах, розбиття і дезорганізація державних установ і інші, менш важливі причини, — все це відбилося на тлі польсько-українських ділових взаїмовідносин дуже некорисно. Зокрема все це спричинялося до того, що ті користі, які при іншому стані нашої держави безперечно були б витягнуті з Деклярації, залишалися довший час незужиткованими і тільки з часом Уряд УНР. почав приступати до використання того „пожиточного“, що приносила Україні Деклярація вже від часу її підписання, себ - то з 2-го грудня 1919 року.

2. Агітація проти Місії в звязку з підписаною нею Деклярацією і підміна Деклярації на „договір“. Загальне окреслення праці Місії після підписання Деклярації в звязку з становищем на Україні.

Тимчасом в колах взагалі ворожих тодішньому Урядові УНР., або, зокрема, ворожих Місії — була рєзпочата тенденційна несправедлива, а з часом і ганебна компанія проти Деклярації. (Див. напр, виступи галицьких часописів: „Нова Рада“, „Громадська Думка“ за грудень 1919 — березень 1920 р.р.) Деклярацію, яку, як то значиться в її тексті, подано тільки до відома РПП. як основу для навязання стосунків між народами українським і польським, — цю саме Деклярацію трактовано було вже, як договір між обома сторонами. Треба тільки поруч себе поставити слова „до відома“ і „договір“, щоб побачити яку або відсутність розуміння річей, або несумлінність виявили ті, що хотіли бачити в Деклярації від 2-го грудня — договір.

Як було вже сказано перед цим, погіршення політичного становища на Україні після 2-го грудня, утрата сталої державної території і віддача решти бувшої в посіданню Уряду УНР. території під військову окупацію РПП. — спиняли фактично дальший хід політичних пертракцій Місії з польським Урядом, бо не було одной з конечних підстав функціонування всякої держави державної території.

На обовязку Місії, до поліпшення ситуації на Україні, лишалось: 1) пильнувати за тим, щоб як найповніше були виокористані впливаючі з Деклярації 2-го грудня користі

для України, 2) підтримувати перед польським Урядом і польськими політичними чинниками певність в тому, що Україна по катастрофі, завданій їй переходом гилицької армії на бік Денікіна, — встане знову і буде функціонувати як нормальна держава і 3) підтримувати стосунки з акредитованим в Польщі представниками інших держав.

3. Використовування Деклярації 2-го грудня та ноти протести Місії в звязку з польсько - українськими відносинами.

Що до першого пункту, то спираючись на Деклярацію 2-го грудня, Місія пильнувала за тим, щоб рештки української армії і окремі громадяне, які відійшли під натиском ворожої денікинської армії на територію Польщі,

— знайшли б тут належите трактування. Коли Місія одержувала відомости про невідповідне поведження з перейшовшими через кордон на польську сторону українськими козаками, урядовцями чи окремими громадянами, то Місія робила відповідні кроки, заявивши протести тощо і в результаті досягала більш чи менш пожаданих наслідків. Коли через особні умови життя, властиві прифронтовим місцевостям, через неосвідомленність окремих агентів польської військової влади, чи через зарозумілих окремих таких агентів — на частині України, зайнятій польськими військами по згоді з нашим командуванням, заходили події, направлені на некористь чи пониження гідности УНР., Місія в імени свого Уряду заявляла перед Урядом Річі Посполитої Польської відповідні протести.

Окрім протестів, направлених до поалагодження окремих справ, Місія передала польському Урядові пять нот — протестів принципіяльного характеру, стосуючихся до поалагодження справ першорядної ваги. Характер цих справ позначається вже титулом нот, в яких читаємо:

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській
м. Варшава.

До Міністерства Закордонних Справ Річі Посполитої
Польської.

„По змісту Деклярації, поданої уповноваженими Уряду Української Народньої Республіки і урочисто прийнятій представниками Уряду Річі Посполитої Польської лінія кордону між Україною з одного боку, а з Польщею з другого проходить по річці Збручу і м. Кам'янець Подільський і його територія по змісту цієї Деклярації належить до території України. Кам'янець був зайнятий польськими військами не по праву війни, а по запрошенню Вищої української військової Влади, як акт добросусідської допомоги в боротьбі України. В той час вчинки польської військової Влади рішуче суперечать тому дійсному стану союзних відносин, які мусять утворитись між державою українською і державою польською, рішуче суперечать також і тим завіренням, які робляться в Варшаві з боку Високого Уряду Річі Посполитої Польської. Як на самий яскравий факт, який підтверджує вищезазначене, Місія має за честь підкреслити слідує:

„Від Головноуповноваженого української влади в Кам'янці був посланий до Головного Отамана Петлюри курієр з листом. Цей курієр в Борщові був затриманий, обшуканий і заарештований; лист, який він віз до Головного Отамана, був вскритий. При чому поведження військової влади в Борщові перейшло допустимого контролю. Другий курієр до Варшави, відомий громадський і політичний діяч, Голова Національного Союзу, бувш. Державний Секретарь М. Корчинський, продержаний був в Борщові 3 дні після чого був отпущений, але з заборонаю слідувати до Варшави.

„Підкреслюючи ці факти прямого порушення норм міжнароднього права, норм, які мусять служити підставою у взаємовідношеннях між двома добросусідськими Державами, якою з одного боку являється Україна, а з другого Річ Посполита Польська, Дипломатична Місія рішуче протестує проти вказаних вчинків агентів військової влади і споді-

вається, що Уряд Річі Посполитої Польської призначить слідство в цій справі для притягнення винних в цих незаконних вчинках до суворої відповідальності і про наслідки повідомити Місію.

Голова Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській
і керуючий Міністерством Закордонних Справ Андрій Лівіцький.
Директор Загального Департаменту (підпис).

У. Н. Р.
Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.
22 січня 1920 р.
№ 128/вих.
м. Варшава.

До Високого Уряду Річі Посполитої Польської

Н О Т А

в справі порушення польськими військовими властями нетикальності дипломатичних кур'єрів Української Народньої Республіки і дипломатичної кореспонденції.

„Головноуповноважений Уряду Української Народньої Республіки, Міністер Огієнко комунікує Голові Місії, що ним, Головноуповноваженим, посилались на ім'я Головного Отамана і на ім'я Місії до Варшави телеграми і урядова кореспонденція, яка однак до адресатів не дійшла, мимо того, що, наприклад, в справі пересилки телеграми Головному Отаманові Комендант міста Кам'янця Подільського, Борута, листом з дня 16-го грудня 1919 р. *zakomunikował, że: „w sprawie telegramy p. ministra Ogijenki do atamana Petlury-Dowódtwo dywizji prześle powyższy telegram niezwłocznie do Dowódtwa frontu galicyjskiego“.*

„Далі, п. Міністром Огієнком було вислано двох дипломатичних кур'єрів до Варшави з поштою на ім'я п. Головного Отамана і на ім'я Місії.

„Перший кур'єр п. Корчинський доїхав до Борщова. Польські військові влади не хотіли пропустити кур'єра Корчинського без спеціального дозволу з Варшави, але, як було пояснено п. Корчинському, Варшава, на запитання польських властей в Борщові— не відповіла, і тому Корчинський мав по трьох днях очікування в Борщові — повернутись до Кам'янця.

„9-го грудня м. р. Головноуповноважений українського Уряду вислав з Кам'янця другого кур'єра, М. Клепацького. Цей кур'єр 9-го ж грудня прибув до Борщова. Тут в Борщові, місцевий Комендант розпорядився одібрати у кур'єра всю кореспонденцію, але коли останній такої не віддав, покликуючись на нетикальність дипломатичної кореспонденції на підставі міжнародного права, то п. Комендант розпорядився кур'єра Клепацького заарештувати, зробити ревізію його річей та паперів і останні всі відібрати.

„На слідуючій день, 10.XII м. р. одібраний пакет, адресований Головноуповноваженим українського Уряду на ім'я Головного Отамана — був в присутності кур'єра Клепацького, не вважаючи на протести останнього, — вскритий п. Комендантом м. Борщова. Папери, що знаходились в пакеті, Комендант залишив при собі, а кур'єрові Клепацькому заявив, що він буде одісланий до Чорткова під „екскортою“.

„На заяву кур'єра Клепацького, що про арешт і вскриття пошти він повинен повідомити п. Головноуповноваженого, п. Комендант м. Борщова зухвало відповів, що скоро і п. Огієнко буде в Чорткові.

„Маючи до діла з явним над собою насильством і порушенням норм міжнародного права, кур'єр Клепацький мусів допуститися нелегального способу урятування себе зпід „екскорту“ і втік від „екскортуваншого“ його жовніра, залишивши в Борщові свої приватні річі і свої гроші в кількості 6000 карбованців.

„Сповіщаючи про вищезазначене і маючи на увазі, що:

1) Українська Народня Республіка і Річ Посполита Польська знаходяться між собою в заприязнених відносинах,

2) Першим пунктом своїх жадань в прийнятій від Української Дипломатичної Місії Польським Урядом Деклярації з 2-го грудня м. р. — український Уряд виставляє признання Української Народньої Республіки з боку Польської Річі Посполитої незалежною, самостійною державою, і

3) Норми міжнароднього права для заприязненних між собою держав гарантують нетикальности дипломатичної служби і дипломатичної, а також особистої кореспонденції Голов Держав.

„Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській іменем свого Уряду протестує проти вищезазначених неправних вчинків агентів польської Влади і має честь прохати Високий Уряд Річі Посполитої Польської зарядити:

а) розслідування спрвви з затриманням телеграм і пошти, адресованої від Головноуповноваженого українського Уряду з Кам'янця до Варшави на ім'я пана Головного Отаманв Української Народньої Республіки і Дипломатичної Місії і притягти винуватців до відповідальности;

б) розслідування справи з затриманням в Борщові дипломатичних курієрів п.п. Корчинського та М. Клепацького і вскриттям везеного останнім пакета на ім'я Головного Отамана і також потягти винуватців до відповідальности;

в) доставлення по приналежности паперів з зазначеного в попередньому пункті вскритого пакета, а також повернення курієрові Клепацькому в Кам'янець його власних паперів, річей і грошей 6.000 карбованців і

г) вжити заходів до того, аби, надалі, нетикальність дипломатичних курієрів Української Народньої Республіки і везеної ними кореспонденції була гарантована згідно з вимогами норм міжнароднього права.

Оригінал підписали:

За Голову Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській: Михайлів (в.р.)

Радник - Секретар: Понятенко (в. р.)

До цього долучаються:

1) копія листа Коменданта м. Кам'янця п. Борути з дня 16 грудня 1919 р.,

2) копія рапорта курієра Клепацького *).

GRUPA MAJORA BORUTY.

KOMENDA MIASTA

KAMIEŃCA PODOLSKIEGO.

Dnia 16. grudnia 1919.

DO UPEŁNOMOCNIENEGO MINISTRA RZĄDU UKRAIŃSKIEGO PANA OGIJENKI
W KAMIEŃCU.

2 W sprawie wysłania telegramu p. min. Ogijenki do atamana Petlury - Dowództwo Dywizji prześle powyższy telegram niezwłocznie do Dowództwa Frontu Galicyjskiego.

Komendant miasta Kamieńca Podolskiego Boruta.

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.
м. Варшава.

До Міністерства Закордонних Справ Річі Посполитої
Польської.

„Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській має за честь довести до відома Високого Уряду Річі Посполитої Польської про слідує:

„В силу Деклярації, поданої Уповноваженими Уряду Української Народньої Республіки і урочисто підтверженої уповноваженими Уряду Річі Посполитої Польської границі між Україною з одного боку і з Польщею з другого зазначені по лінії Збруча. По смислу вищезазначеного Кам'янець Подільський і його територія належить до території

*) Див. стр. 141. О. Д.

України. Заняття Камінця на Поділля і його території Польським Військом проведено по проханню Вищої Військової Влади України, як акт добросусідської допомоги Україні в її боротьбі за вільне життя.

„Між тим до Міністерства дійшла відозва Коменданта Кам'янця на Поділля, кап. Оцеткевича, яка по своєму змісту рішуче суперечить змістові повищої Деклярації, прийнятої уповноваженими Річі Посполитої Польської. В цій відозві, не відомо по якому праву, Кам'янець на Поділля і його територія відносяться до території Польщі, як місто, яке „*twierdza, co tak nierozzerwalnie złączona z dolą i niedolą Rzeczypospolitej, była jej przedmurzem i ochroną, twierdzą obronną przed wrogiem*”, місто, яке „*tyle dotychczas złożyło dowodów swej polskości, ofiarności nietylko dorówna ale przykładem stać będzie, skąd promienie pójdą naprzód i kraj najbliższy*”. Рахуючи цю відозву, копія якої при цьому додається, цілковитим непорозумінням, яке може виходить тільки з повної непоінформованности агентів Польської Влади що до тих цілей, які має заняття Кам'янця на Поділля через польське військо, У. Д. Місія подає цей протест і сподівається, що Уряд Річі Посполитої Польської призначить слідство в цій справі, притягне винних до суворой законної відповідальности і повідомить Місію про наслідки цього протесту.

Голова Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській
і керуючий Міністерством Закордонних Справ Андрій Лівницький.

Директор Загального Департаменту (підпис).

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.

№ 129/вих.

Січня 22 дня 1920 р.

м. Варшава.

До Високого Уряду Річі Посполитої Польської

Н О Т А

в справі порушення прав суверенности Української Народньої Республіки через польські військові влади на українському Поділля.

„Уряд Української Народньої Республіки через свою Місію в Річі Посполитій Польській має честь довести до відома Високого Уряду Річі Посполитої Польської про слідує:

„В силу Деклярації, поданої 2-го грудня м. р. уповноваженою на то від Уряду Української Народньої Республіки Українською Дипломатичною Місією і прийнятої уповноваженою від Уряду Річі Посполитої Польської — Польською Делегацією, — кордони між Україною з одного боку і з Польщею з другого — зазначені на південному заході по лінії Збруча. На таку лінію кордону Польська Делегація погодилась, отже по смислу вищезазначеної Деклярації Кам'янець - Подільський, як і все українське Поділля, від Збруча належать до території України. Заняття польським військом Камінця-Подільського і території навколо нього — зроблено по розпорядженню Польської Влади на прохання Вищої Військової Влади України, як акт добросусідської допомоги з боку Річі Посполитої Польської Україні в її боротьбі проти спільного ворога.

„В супереч з таким положенням Українського Поділля взагалі, а міста Кам'янця з окрема, — Військова Польська Влада, що вступила на Поділля, видає розпорядження публичного характеру, які по своєму змісту рішуче суперечать змістові та духові вищезазначеної Деклярації і взагалі всьому напрямкові польсько - українських переговорів між Українською Дипломатичною Місією і Урядом Річі Посполитої Польської в Варшаві.

„Розпорядження тої влади порушують суверенні права України в як найдемонстративнійший і як найгвалтовнійший спосіб. а саме:

1) В розказі: Dowództwa Grupy Generała Bonnina z dnia 13.XII. 1923. No 7465.III. Dowództwo оповіща n. II, що „*Wszyscy ministrowie, urzędnicy i funkcjonarjusze Ukrainy Naddnieprzańskiej znajdujący się za Zbruczem po objęciu zarządu przez Komisarza polskiego będą mieli prawo pozostania w Kamieńcu w charakterze osób prywatnych. W myśl p. 5 rozkazu Dowództwa z instytucji ukraińskich zerwała się na funkcjonowanie w Kamieńcu Uniwersytetu ukraińskiego i szkoły junkrów jako instytucji prywatnych.*”

„Отже розказ Довудства: а) касує українські Уряди, які правомочно zostавлені Вищою Українською Владою на опушеній нею території України, б) позбавлює українських урядовців на частині України належних їм службових прав і унеможливує для них виконання наложених на них законною владою службових обов'язків і в) обертає Державний Український Університет і урядову школу українських юнкерів в „приватні інституції“.

2) Комендант м. Кам'янця і пляцу кап. Оцеткевич своїми розпорядженнями в неменч рішучій формі порушує і суверенітет України, і добросусідські стосунки між українською Державою і Польською Річчю Посполитою. Такими цими порушування позначаються видані Комендантом відозва і прикази №№ 1 і 3.

„В відозві, надрукованій на польській мові, Комендант не відомо по якому праву, м. Кам'янець - Подільський і його територію відносить до території Польщі і трактує Кам'янець, як „*twierdza co tak nierozzerwalnie złączoną z dolą i niedolą Rzeczypospolitej, była jej przedmurem i ochroną*“.

„Пан Комендант заняття польськими військами Кам'янця по проханню української Влади, зверненому до Влади польської, трактує, як поворот Кам'янця „*po długich latach nie woli, ucisku i udręki do dawnej macierzy*“, — Кам'янець по зданню п. Коменданта є місто що „*tyle dotychczas złożyło się dowodów swej polskości i ofiarności*“ і що, „*nie tylko może dorówna, ale przykładem stać będzie*“, — очевидно иншим містам України під взглядом польскости. П. Комендант сподівається, що з Кам'янця „*promienia pójdą na naród i kraj najbliższy*“, себ то сподівається на розширення утворених в Кам'янцю - Подільському відносин польської військової влади до прав суверенності України і на дальші простори України.

„В приказі № 1-й, надрукованому мовою українською, Комендант оголошує, що всі попередньо видані зарядження тратять силу обов'язуючого.

„В п. 3 „приказа“ Комендант вимагає, аби всі матеріали, які коли - небудь були власністю Урядів: Австрійського, Німецького, Російського та Українського — мають бути зложені найдалше до дня 15-го січня 1920 року в Команді повіту і пляцу.

„В п. 5. Комендант вимагає, аби „всі подання і прохання до військових властей були редаговані в польській мові (з евентуальним переводом українським або російським) і були відповідно стемпльовані в касового старшини Команди повіту і пляцу“.

„В приказі № 3-й, надрукованому на польській і українській мові, Комендант пунктом 1-го приказу оповіщає, що „*noszenie wojskowych dystynkcji, odznak i tp. jakiegokolwiek armji jest bez specjalnego zezwolenia wzbronione*“ під загрозою суворої кари. Пунктом 4 приказу вимагається, аби всі вивіски над склепами було зроблено до 25-го січня б. р. на польській мові. Українська мова при цьому допускається лише, як переклад на правах, які надаються і мові російській.

„Отже, з зазначених приказів Коменданта за номерами 1-ий і 3-й видко, що п. Комендант пляцу і міста находить можливим говорити:

а) про відміну огульно „всіх“ заряджень, які були видані до обняття комендантської влади п. Оцеткевичем.

б) вимагає передачі Комендантурі майна, належного Українській Народній Республіці і то однаково як власного майна Республіки, так і майна, належного їй по праву наслідування його від первісних власників, що полишили це майно на призволяще на території України;

в) в супереч основним законам України заводить в стосунках з польською Владою обов'язковою урядовою мовою мову польську, допускаючи евентуально мову українську,

поруч з російською, тільки як мову паралельного перекладу, замість того, аби законно жадати подань на державній мові УНР. з перекладом польським;

г) українських козаків і старшин української армії на території України, яку вони покликані своєю кров'ю боронити, — трактують нарівні з чинами армій чужих держав, чим наноситься образа українській армії;

д) в питанню про мову торговельних вивісок знову принижує становище державної української мови, ставить наперед неї мову польську, яка могла б бути тільки мовою паралельних перекладів для тих торговців, що хотіли б мати вивіски і на мові польській і знову прирівнює в правах державну мову українську до мови російської, яка є властива лише незначній меншості населення Поділля.

„Сповіщаючи про вищезазначене і на підставі того, що:

1) Україна знаходиться з Польщею, коли не в становищу формально союзних відносин, то в кожному разі в становищу заприятельованої держави, з якою ведуться переговори польським Урядом в справі навязання ближчих союзних стосунків;

2) Деклярація 2-го грудня м. р., принята Делегацією польського Уряду без спеціальних застережень з боку польського, — устанавлює на південному Заході кордон між Польщею і Україною по річці Збручу і

3) Українське Поділля в північній його частині занято польським військом на прохання українського Уряду, як послуга українській державі перед загрожувавшим їй ворогом.

„Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській від імени Уряду Української Народньої Республіки як найрішучійше протестує проти подібних вчинків польської Влади на Україні і має честь прохати Високий Уряд Річі Посполитої Польської:

а) вжити заходів до негайного скасування виданих Довудством і Комендантом м. Кам'янця і пляцу відозв і розказів в тій часті і в тих пунктах, які порушують суверенні права Української Народньої Республіки,

б) притягти до карної відповідальности тих представників військової влади, які в супереч запевненням Уряду Високої Річі Посполитої Польської — провадять на Поділля окупантську, по суті, і анексіоністичну, по духу, політику і

в) гарантувати Уряд Української Народньої Республіки, що на будуче випадки, подібні до вищезазначених, Урядом Високої Річі Посполитої Польської не будуть допускаємі.

Оригінал підписали: Голова Української Дипломатичної Місії
в Річі Посполитій Польській (підпис).

Радник Секретар Поняненко (в. р.)

До цього долучається:

- 1) Копія розказу Довудства групи ген Бонніна № 7465 *).
- 2) Відозва Коменданта м. Кам'янця і пляцу . . № 1 **).
- 3) Приказ " " " " " . . № 1 ***).
- 4) Розказ " " " " " . . № 3.

Dowództwo powiatu i placu.

ROZKAZ Nr. 3.

Kamieniec Podolski dnia 1-go stycznia 1920.

I. Prawo noszenia odznak i mundurów kroju wojska polskiego przysługuje tylko oficerom i żołnierzom czynnej służby armii polskiej. Noszenie dystynkcji wojskowych, odznak i t. p. jakiejkolwiek armii, jest bez specjalnego zezwolenia wzbronione. Nadużycia będą surowo karane.

*) **) ***) Див. стр. 143, 144 та 143 цієї книжки. О. Д.

2. Wszelki ruch uliczny odbywać się ma z wymijaniem na prawo. Robienie tłoku i tamowanie ruchu wzbronione.

3. Z dniem dzisiejszym zaprowadza się czas 24-godzinny z tem, że od godziny 1-szej po południu do 12-tej w nocy oznaczony jest czas od 1. 13 do 24, tak, że godzina 12 w nocy jest godziną 24-ą, a 1-sza w nocy godz. 1-ą.

4. Do dnia 25 stycznia 1920. mają być wszystkie wywieszki sklepowe (szyldy) zaopatrzone w napisy polskie i ewentualnie w tłumaczeniu ukraińskim lub rosyjskim, z dokładnem podaniem rodzaju przedsiębiorstwa, imienia i nazwiska właściciela. Wszelkie napisy na szyldach w innnych językach mają być w tym samym terminie usunięte lub zamalowane. Niestosujących się pociągnie się do odpowiedzialności.

5. Kupczenie artykułami spożywczymi na ulicach i rogatkach jest wzbronione; dokonywać się to ma w miejscu oznaczonym przez gminę (na targowicy). Skupowanie na targu artykułów spożywczych przez handlarzy jest dozwolone dopiero po godzinie 10-tej. O wszelkich nadużyciach zechcą wszystkie osoby cywilne donieść pisemnie (bez stempla) Dowództwu powiatu i placu (stacyi etapowej lub posterunkom żandarmerji). Za wszelkie choćby najdrobniejsze przekroczenia będą się jaknajostrzej karało.

6. Rozlepianie jakichkolwiek ogłoszeń afiszy (choćby najmniejszych świstków) i t. p. jest bez zezwolenia Dowództwa powiatu wzbronione.

OCETKIEWICZ kpt.
Dowódca Powiatu i Placu

Artystyczna drukarnia „J. M. Gutmana” Kamieniec gub. Podolskiej.

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.
м: Варшава.

До Міністерства Закордонних Справ Річі Посполитої
Польської.

„В імені Уряду Української Народньої Республіки Дипломатична Місія має за честь довести до відома Високого Уряду Річі Посполитої Польської слідує:

„З часу заняття Кам'янця Подільського через Польське військо, що було зроблено в порозумінню між Вищою Командою українською і Вищою Командою польською на певних підставах, агентами польської Влади проводиться невинно вивіз ріжного державного і навіть приватного майна. З тих донесень, які поступають з місць, видно, що цей вивіз носить на собі, як це не прикро зазначити, всі ознаки безправних надуживань, бо ніяких уповноважень, ніяких ордерів на реквізіцію, ніяких росписок не видається. Таким чином вивезено ріжного державного майна на мільярди карбованців. Самоходи, телефони, мука, одіж і ріжне майно не тільки державне, а і органів самоврядування — все це вивозиться невідомо куди і невідомо в силу якого права, і все це робиться в той час, як тут в Варшаві ведуться переговори між уповноваженими українського Уряду і Уряду Річі Посполитої Польської, в той час, як тут уповноважені Української Республіки одержують запевнення в тому, що Річ посполита Польська дивиться на Україну, як на свою союзницю — в цей же самий час місцева Влада Польська поводить на місцях так, як звичайно не поводяться й окупанти на території, занятій по праву війни. Малюнок, який можна дати на підставі доданих актів, і умови життя, які утворилися в Кам'янці, — це якийсь жахливий мартиролог української ідеї і справи.

„Вважаючи такі вчинки місцевої Влади польської як за такі, які цілком суперечать всім тим завіренням, які робляться з боку Польського Уряду, і на підставі цих завірень рахуючи, що в даннім разі є очевидний факт зловживань з боку агентів польської Влади Дипломатична Місія, в імені Уряду Української Народньої Республіки, подаючи цей протест, має право сподіватись, що Уряд Річі Посполитої Польської призначить розслід цих незаконних вчинків своїх агентів, притягнувши винних до суворой законної відповідальности, встановить порушений правний лад і про наслідки повідомить Місію.

„При цьому додаються копії актів і донесень Української місцевої Влади про характер незаконних вчинків, які допустили агенти польської Влади.

Голова Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській
і керуючий Міністерством Закордонних Справ Андрій Лівницький.
Директор Загального Департаменту (підпис).

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.
Дня 22 січня 1920 р.
ч. 130/вих.
м. Варшава.

До Високо Уряду Річі Посполитої Польської

Н О Т А

в справі незаконних, на українським Поділля, контрибуцій, реквізіцій і привласнування польськими військовими властями державного, громадського та приватного майна, належного установам УНР., органам самоупраування і приватним громадянам.

„По заняттю Кам'янця-Подільського польськими військами, зробленого на прохання Вищого Українського Військового Командування, зверненого до такого ж командування польського, — агенти польської військової влади, по короткому часі, — широко розвинули діяльність, направлену до реквізування, привласнення як державного, так громадського і приватного майна, що знаходилось на залишеному українськими військами Поділля.

„По донесенню Головноуповноваженого Українського Уряду в Кам'янці Подільському військовій власті забирають вищезазначене майно без жадного порозуміння з місцевою українською Владою, забирають силою з складів без пред'явлення ордерів, без спису, без ваги, без міри і на взяте в більшості випадків не дається жадних поквитовань.

„Ось де-кілька випадків такого відбирання майна:

1) 19 листопаду, по донесенню Подільського Акцизного Управління, на ім'я Головноуповноваженого Уряду Української Народньої Республіки від 15-го грудня м. р., долучаємому до цього в копії, Польське військове Командування вивезло спирт, цукор, що був на складі Акцизного Управління і забрало вози, належні гуральні. Урядовці Управління — не допускались бути присутніми при відбиранні скарбових запасів і майна;

2) Комендант м. Кам'янця наказом від 3-го грудня відібрав від Кам'янецької Повітової Народньої Управи всі телефонні апарати повітової телефонної комунікації, вартістю на мільйони карбованців;

3) Польське військо заняло під касарні частину службового помешкання Кам'янецької Повітової Управи, що завважає праці Управи;

4) 3-го грудня м. р. старшина польських військ, що назвав себе поручником 113 полку артилерії, Роман Лазаревич — явився в мешкання Управи з жовнірами, зламав печаті на дверях приміщення, в якому була зложена належна Народній Управі шкіра, забрав ту шкіру, але на прохання Управи видати росписку в одібранню народнього майна чи підписати акт про одібрання — відмовився;

5) 3-го ж грудня в приміщенню Камінецької Народньої Управи о 6-тій годині вечера прибувший невідомий сержант польських військ зробив з вартовими жовнірами ревізію в приміщенню Управи. Предложити якийсь ордер на ревізію, викликати для присутности при ревізії представників Управи, — сержант вважав непотрібним. При ревізії, в приміщенню на сутеренах, жовніри розбили дві колодки біля дверей і забрали складене там майно, сідла, шлєї, уздечки, постромки, сирові шкіри; так само розбили колодки при дверях skleпу Технично - Будівничого відділу Управи і забрали бувше там майно. Робивший ревізію сержант відмовився назвати себе, сказати якої він части і відмовився видати росписку в кількості забраного майна;

6) В листопаді підпав розгрому, з боку старшини 19-го полку, транспортний підвідділ Управи, що знаходиться на Польських Фільварках;

7) 21-го листопаду — те ж трапилось на Паніовецькому млині з боку польських легіонів;

8) 25-го листопаду підпав вивлащенню, з боку польського старшини п. Лазаревича склад продуктів, що міститься на залізничному дворці, при чому разом з продуктами забрано у завідуючого складом 38.500 карбованців державних авансових грошей.

„Росписок в зазначених випадках не видавалось і актів з боку тих, що відбирали майно, вважалось непотрібним складати.

„В подібний же спосіб відбиралось, привлащувалось майно Кооперативів, наприклад: Камінецького Союзу Споживчих Товариств на Польських Фільварках, складу того ж Союзу на Шевченковській вул., Кутковецької Філії того ж Союзу (дотичні копії актів— до цього долучаються).

„Мійська Управа в листі на ім'я Головноуповноваженого Уряду Української Народньої Республіки від 11-го грудня за № 6525, долучаємим до цього в копії, дає дільний список реквізіцій мійського і приватного майна вартістю на мільйони карбованців. Реквізувалось все: засоби апровізації, фураж, мануфактура, телефони і т. п.

„Поруч з привлащуванням майна — все дотичні заряди констатують грубе поводження з боку агентів військової влади, які переводять таке вивлащування, що разом з доконаними арештами терорізує населення, терорізує земських та громадських діячів.

„Представлені випадки далеко не вичерпують всього матеріяла, який мається у дотичних органів української влади і в громадських та приватних установах.

„Контрибуція, по одержаним через п. Губерніяльного Комісара відомостям, наклadena польським військом і забирається ним же (в с.с. Кам'янецького повіту: Ісаківцях, Ляшковцях, Гавриловцях, Вітковцях і інших). Накладається ця контрибуція і забирається в спосіб, як найбільш гострий і прикрий для місцевого населення.

„Сповідуючи Високий Уряд Річі Посполитої Польської при вищезазначені випадки і взагалі про ту неправну дорогу, на яку стали польські військові влади про відношення до державного, громадського та приватного майна на українському Поділлі і маючи на увазі, що:

1) Частина українського Поділля, яка зараз занята польським військом з пропозиції Вищого Українського Командування, нерозірвально належить до самостійної Української Народньої Республіки і ні в якому разі не є тереном польської окупації;

2) Українська Народня Республіка і Річ Посполита Польська знаходяться в стані заприятенних Держав і ведуть пертрактації до зав'язання союзних стосунків, одже жадна сторона не має підстав трактувати майно і населення другої сторони, як об'єкти військової здобичі і ворожих репресій;

3) Форми відношення, які виявляють польські військові влади до українського державного, громадського та приватного майна і до власників цього майна на українським Поділлі, нормами міжнародного права осуджуються навіть тоді, коли вони мають місце в окупірованих частинах ворожої території.

„Українська Дипломатична Місія в імени свого Уряду складає отсим рішучий протест перед Високим Урядом Річі Посполитої Польської проти зазначених з'явищ і має честь прохати Високий Уряд, аби зволив дати відповідним властям негайний наказ:

а) Про негайне припинення привлащування незаконними способами з боку польських військових властей на українським Поділлі майна державного, громадського і приватного;

б) Про негайне розслідування допущених зловживань на ґрунті того привлащування і про потягнення винуватців до законної відвічальности;

в) Про повернення, доси в неправний спосіб привлащеного, майна — його законним власникам, а за всі збитки, спричинені через вживання чи посідання того майна, як також і за користування ним, — сплачення належитого відшкодування його власникам;

г) Про звільнення приміщення урядових і необхідних громадських установ від росташування в них військових відділів і про невиселення урядовців Української Народної Республіки з їх приватних мешкань, а також має честь просити, аби Високий Уряд Річі Посполитої Польської дав Урядові Української Народної Республіки гарантію в тому, що, на далі, випадки, подібні до зазначених в цій ноті, не будуть допущені.

Оригінал підписали:

За Голову Української Дипломатичної Місії

в Річі Посполитій Польській Михайлів (в. р.)

Радник - Секретар П. Понятенко (в. р.)

До цього долучається:

- 1) Копія відношення Подільського Губерніяльного Акцизного Управління до Пана Головноуповноваженого Уряду УНР. від 15 грудня 1919 р. 1).
- 2) Копія відношення Кам'янецької Повітової Народної Управи до п. Головноуповноваженого Уряду УНР. на Поділлю від 5 грудня 1919 р. за ч. 1259 2).
- 3) Копія відношення Кам'янецької Повітової Народної Управи до п. Головноуповноваженого Уряду УНР. на Поділлю від 10 грудня 1919 р. за ч. 1277.
- 4) Копія акту з дня 18 листопада 1919 р. в справі зареєстрування коня, власности Кам'янецького Союзу Споживчих Товариств 3).
- 5) Копія акту з дня 10 грудня 1919 р. в справі зареєстрування товарів, власности Кутковецької Філії Кам'янецького Союзу споживчих товариств 4).
- 6) Копія акту з дня 18 листопада 1919 р. в справі зареєстрування товарів зі складу Кам'янецького Союзу Споживчих Товариств 5).
- 7) Копія з копії акту з дня 23 листопада 1919 р. в справі забрання товарів, належних Кутковецькій Філії Кам'янецького Союзу Споживчих Товариств 6).
- 8) Копія відношення Кам'янецької Мійської Управи з дня 11 грудня 1919 р. за ч. 525, до п. Головноуповноваженого Уряду УНР.
- 9) Копія з копії докладної записки Кам'янецької Повітової Народної Управи.
- 10) Копія і відношення Начальника Кам'янецької Повітової Міліції до п. Подільського Губерніяльного Комісара з дня 11 грудня 1919 р. за ч. 4204 7).

Міністерство Внутрішніх Справ
Кам'янецька Повітова Народна Управа

Відділ розпоряд.

10 грудня 1919 року
ч. 1277.

Кам'янець на Поділлю.

До п. Головноуповноваженого Уряду Української Народної Республіки
на Поділлю.

К О П І Я:

До Місії Річі Посполитої в м. Камінці,

До п. Коменданта м. Кам'янця,

До п. Подільського Губерніяльного Комісара.

„Польською Військовою Владою, як це зазначено було в листі з 5-го грудня 1919 року ч. 1259 та в пошто-телеграмах за ч.ч. 5276, 6282, забрано багато різного майна, яке належало Повітовому Самоврядуванню або було передано йому для охорони та користування.

В частности:

I. Заходами Повітової Управи було охоронено від грабування частину шкіри, яка належала Українській Народній Республіці. Про цю шкіру складено окремого акта, котрий пересланий до Вашої, пане Головноуповноважений, канцелярії. При розгляді питання про зазначену шкіру з метою її використання виявилось, що в лікарнях та шпиталях знаходиться багато козаків, котрі уже видужали, але не можуть бути виписані через брак узуття. Такі козаки займають даремно помешкання лікарень і шпиталів, не даючи змоги приймати сюди хорих, а що саме головне — переповняють до краю шпиталі і заражаються тут - же в шпиталях різними хворобами. Вирішено було схоронену Управою шкіру скористувати на узуття для видужуючих козаків, але цього неможливо було здійснити, бо шкіру забрав з Управи поручник 113 полку артилерії військ польських Лазаровіч (почтотелеграми ч.ч. 1248, 1254 і копія акту від 3-го грудня, приложена до листа за чергою 1259).

II. За час війни на протязі останніх п'яти літ страшенно зруйновані будинки лікарень та шкіл. Відремонтувати їх своєчасно за браком коштів, а особливо матеріалів, не було змоги. Лише з кінця липня 1919 року можна було почати де-які роботи. Управі з великими труднощами вдалося роздобути трохи краски та олії для ремоцту. Частина тих матеріалів зразходована, а частина хоч і була розпреділена між школами та лікарнями, але поки - що нероздана і знаходилась в Управі. 3-го грудня польські жовніри при трусі помешкань Управи забрали 15 пудів 39 фунтів олії (відношення—лист ч. 1259).

III. 21-го квітня 1917 року Повітова Управа, на підставі ст. 2 узак. і розясненій положення о земських установах, придбала для заготовки каміння і шебня для збудування нових та ремонту старих земських буркованих і шоссованих шляхів 30 пудів пороху. Частина пороху зросходована на розробку кар'єрів, частина (24 п.) продана в 1917 році начальнику 6-го шосового участку інженеру Петрову, а частина (1 пуд 2 фун.) залишилася для потреб технічного відділу. Цей порох також забрали польські жовніри при трусі третього (3) грудня, між тим порох зараз потрібний Управі для ломки каміння, для ремонту участка шоси „Мукша“ шляху Кам'янець - Китайгород.

IV. Для транспорту продовольчого відділу Управи (23 коні), а також для організації власного поштового кінного зв'язку з повітом (до 40 пар коней) через те, що такий зв'язок через окремих почтосодержателів завдяки їх надзвичайно спекулятивним умовам майже зовсім припинився. Повітовій Управі потрібна упряж, сідла і інше кінське знаряддя. Все таке майно при ліквідації кошу охорони республіканського ладу було передано Управі представником кошу. Майно перевезено було до Управи, складено в підвальнім помешканню, двері котрого були зачинені на ключ і припечатані печаткою Управи. Про скількість майна мав бути складений окремий акт в присутності представника кошу охорони, але представник кошу в назначений срок не прибув, член - же Управи, котрому доручено було прийняти майно, захворів і вибув тимчасово до дому. Майно до видужання члена Управи, залишилося під замком і печаткою в тім - же помешканню, котрім було складено. 3-го грудня польські жовніри при трусі зломали печатку розбили замок і все майно забрали. (Копія рапорту завідуючого господарством Управи прикладена до листа за ч. 1259).

V. Повітовому Самоврядуванню з великими труднощами вдавалося підтримувати пошкоджену підчас війни свою телефонну сітку, збудовану виключно на повітові кошти. Зараз цю сіть остаточно руйнують реквізіції польської військової влади. Комендант польських військ в Ориніні забрав з оринінської станції комутатор і переговорний телефонний апарат, а лянцкорунський комендант з лянцкорунської станції — переговорний телефонний апарат (про другі телефонні станції офіціальних докладів поки - що немає). Комендант же міста Кам'янець видав 3-го грудня наказ про здачу представникам польської військової Влади всіх телефонних апаратів та телефонного майна (поштотелеграми 5276, 5282 і 5334).

„З'ясувавши це все, Повітова Народня Управа просить не затримувати свого розпорядження про негайне повернення Управі всього забраного майна, як то шкіри, олії, транспортного знаряддя, пороху і телефонного майна, тим більше, що Управа не має ніяких розпоряджень про реквізіції і ніяких розписок від представників польського війська в одержанню того майна.

„Разом з тим Управа також просить розпорядження про звільнення майна Повітового Самоврядування і на далі від реквізіції без пред'явлення ордерів і без видачі розписок в одержанні реквізуємих річей.

Оригінал за належними підписами.

З оригіналом згідно: Голова Управи О. Пащенко.

Секретар: (підпис).

Кам'янець - Подільська

Мійська Управа.

1-го грудня 1919 року.

ч. 6525.

Кам'янець - Под.

До пана Головноуповноваженого Уряду УНР.

„З приводу Вашого відношення від 8-го грудня с. р. під ч. 466 Кам'янець - Под. Мійська Управа має за честь повідомити Високоповажаного пана Головноуповноваженого Уряду УНР. про нижче-зазначені випадки грабунків, реквізіції, насильства і т. п., причиняємих польськими військами мійському населенню та мійському самоурядуванню:

1) З кам'янецького млина було забрано польськими жовнірами 39 пудів муки вартістю 21.900 карб., про заплату цих грошей Управа звернулась до Польського Коменданта 20-го листопаду ц. р. відношенням під ч. 1669, але ж відповіді до цього часу не одержала.

2) Мійська Управа мала одержати з базісного складу на залізничнім двірці по наряду Головінта 3.000 пудів цукру. Біля 1.100 пуд. цукру Управа одержала, а решту забрала польська інтендантура, котра заявила, що вона цей цукор закупила у Румунсько-Українсько - Польського Товариства.

3) На ст. Кам'янець прибуло три інтендантських валки, з яких всі продовольчі продукти повинні були бути передані Мійській Управі, на підставі розпорядження п. Головноуповноваженого Уряду УНР., але все майно, яке знаходилось в валках, забране польською інтендантурою.

4) Мійській Управі було передано українською інтендантурою де - які речі, зарековізовані у Кам'янецьких крамарів, а саме: аксаміт, шовк, пліс та інші для повернення власникам, але ж польський інтендант п. Лазаревич відмовився передати ці речі і відправив їх в Чортків.

5) Закуплений Управою на складі Продвідділа Повітової Управи для потреб мійського санітарного обозу, фураж в кількості 2000 пудів був зарековізован польськими військами і всі клопотання перед п. Комендантом міста про повернення цього фуражу ні до чого не привели. Давались обіцянки, що справа буде розглянута, чим тільки гаявся час, а фураж тимчасом вивозився за Збруч.

6) З часу прибуття до Кам'янця польських військ підводи мійського санітарного обозу, обслуговуючі санітарні потреби міста по вивозці сміття, рекувіуються польськими жовнірами і відправляються з військовим грузом то в Скалу, то в Борщів та інші міста, при чому фурману не дають змоги брати корму для коней і коні, роблючі по 80 верст на добу, цілком голодні, повертаються назад остільки змучені, що їх після 2 - 3 днів не можна брати до роботи.

7) Ночні робочі мійського асенізаційного обозу, котрі провадять працю свою по вивозці нечистот тільки в ночі, позаяк ця праця в день забороняється, фактично не можуть виконувати свого завдання, позаяк вартові жовніри після 10-ої години вечора, не дивлячись на те, що вищезгадані робочі забезпечені належними перепустками та посвідченнями, гонять їх з міста, чинючи над ними часто й насильства. Само собою зрозуміло, що санітарний стан міста від цього погіршується і завдяки тому розповсюджуються пошесті.

8) Роспорядження про здачу телефонів поставило Мійську Управу в дуже скрутне становище, позаяк вона не має можливості зноситись з окремими своїми відділами, як електровнею, водотягом, лікарнею, санітарним і пожежним обозами і т. и. В справі залишення мійських телефонів була послана до пана Коменданта депутація в складі: Голови Думи, Товариша Мійського Голови і Мійського Юрисконсульта, але не досягла бажаних наслідків. Правда в кабінеті пана Мійського Голови телефон залишен, але користуватись ним неможливо, бо очевидно в силу належного роспорядження станція не відповідає і сполучитись по телефону ні з ким неможливо.

9) Надзвичайно шкідливо відбивається на місті заборонення селянам в'їзду до міста без посвідчень та перепусток. Завдяки цьому в місто зараз не має жадного підвозу продуктів, а що всякими правдами й неправдами в місто попадає, то до цього обиватель немає змоги підступити, бо ціна на все це неймовірна. Так наприклад, в останній недільний базар були вже такі ціни: фунт сала — 110 - 115 карб., замість 70 - 80 карб., м'ясо — 45 - 50 карб. замість 35 - 40 карб., картопля — 200 карб. пуд, а була вже 60 карб., гуска — 600 карб. а можна вже було купити за 200 - 250 карб., курка — 250 - 300 карб. а раніш була 90 - 100 карбованців і т. д. Не краще стоїть справа з доставкою дров. Завдяки утискам дров підвезти абсолютно неможливо й ціни на дрова, які почали значно спадати, зараз скачуть вверх. Все це Мійська Управа передбачала і своєчасно про це говорила і п. Комендантові і навіть п. генералові Івашкевичові, увага яких зверталась на те, що вимагання від селян перепусток приведе до того, що вони перестануть їхати на місто і підвозити які б то не було продукти, но це все залишилось гласом вопіючого в пустині і зараз місто залишається майже без запасів. На складах Управи мається ще не більш як на 10 днів хліба, а далі коли не буде підвозу хліба місту загрожує голод і ціни на хліб навіть дійдуть до тих, які ми мали перед жнивами б. р. або й ще стануть більшими.

10) Необхідно зазначити, ще й те, що де - які окремі представники Польської Влади, як наприклад лікар 601 військового шпиталю, вимагають від Управи дуже часто

того, чого вона абсолютно не повинна виконувати і на що її не примушувала ні одна військова влада спочатку світової війни.

„Управі абсолютно невідомо на якій підставі цей п. лікар зараз улаштовує 601-ий військовий шпиталь в будинку хлопчакої Духовної школи, що на Польських Фільварках і всі розходи по ремонту відносить на рахунок Управи, при чому для цього використовуються і мійський монтер і всі мійські робітники, мійські матеріали і гроші при чім все це потребується дуже хутко, дуже негайно, а в противному разі погрожують якимись надзвичайними мірами. Управі абсолютно невідомо за що вона витрачає зараз на ремонт військового шпиталю свої кошти, яких до цього часу вже видано до 50.000 карбованців, коли каса Управи і без того обтяжена своїми розходами і знаходиться в критичному стані. Управа абсолютно з цим всім погодитись не може і мусить пасувати перед безпардонною, грубою силою, якої до речі сказати, культурному війську вживати і не до чести.

„Управа одверто мусить заявити, що їй працювати в таких умовах не приходилось ще ні при жадній владі. Обмеження свободи як Самоврядування, так і мешканців міста, утиски з різних боків нервують Управу і не дають їй змоги спокійно виконувати ті обовязки перед населенням, які вона собі взяла, а саме: постачання міста продуктами, хлібом, дровами, освітленням і т. и.

Мійський Голова (підпис).

Товариш Голови (підпис).

Члени Управи (підпис) (підпис) (підпис).

За Секретаря (підпис).

З оригіналом згідно:

Референт Загальних Справ (підпис).

Кам'янецької Повітової Народньої Управи

ДОКЛАДНА ЗАПИСКА

Про дійсний стан існування в даний мент Повітового Самоврядування.

„Не можна на далі зажмурювати очей на ту руйнацію і бездіяльність, які виникають з нинішніх обставин в життю Самоврядувань і не можна мовчки чекати дозволу проявлення самодіяльності. Зараз фактично Повітова Народня Управа, як і всі Установи Повітового Самоврядування знаходяться під домашнім арештом: Повітова Народня Управа не знає, чи існують Волостні Управи; на протязі майже місяця ні одного наказу по школам, ні одного повідомлення шкіл. Про телефонні станції тільки випадково і приватно має відомости про реквізиції апаратів. Окремі Польські Коменданти розпоряджаються як помешканнями, так і майном лікарень і шкіл. Обовязкова постанова про платню в лікарнях, яка повинна бути переведена в життя з 1-го грудня 1919 року до цієї пори де - якими лікарнями не одержана. Нічого й говорити про стягнення якихсь податків, чи то земельних, чи державних, бо невідомо чи дійшли розкладки до села, а перевірити нема змоги. Пошти поки - що рахуються в трьох пунктах, а користуватися ними неможливо, бо на останне прохання Управи від 10-го грудня за ч. 1276 про видачу перепусток для виїзду в повіт навіть Голові Управи та заступнику його відмовлено, через те мабуть, що місцевою Польською комендантурою не вбачається потреби для виїзду Членів Повітової Управи в повіт.

„З складів і помешкань Управи і її Установ забирається польськими військами все, що впадає їм в око і на всякі протести, прохання і вимагання повернути майно до цієї пори ні звідки ніякої відповіді.

„Продовольчий Відділ Повітової Народньої Управи в самому беспорядному стані: ніяких докладів і відомостей з місць, навпаки - неперевірені чутки про розхищення, зловживання і розпродаж майна та про реквізиції польськими військами зерна й фуражу по повіту. Насильне відібрання ключів від склепів і самовільний та потаємний від Продовольчого Відділу вивіз польською інтендантурою зерна й збіжжя з склепів Кам'янця і млинів привели до того, що зараз транспорт, рахуючи на своїх складах більш десятка тисяч пудів, мусять закупити у спекулянтів солому і инш. для своїх коней. Таких прикладів без числа. Про них писалося не раз до п. Головноуповноваженого Уряду Української Народньої Республіки на Поділлю, до Місії Річі Посполитої в м. Кам'янці, Польського Коменданта в м. Кам'янці і Подільського Губкомісара і на все це все ж таки ключі від склепів знаходяться у польського інтенданта Лазаровича, забране майно не повернено, телефони, як і весь звязок з повітом, зачинен і в додаток Членам Управи зараз виїхати в повіт невільно.

„Новітова Народня Управа примушена таким чином до бездіяльності і, вбачаючи як це руйнує край і господарство повіту, за для добробуту населення вимагає, аби негайно було з'ясовано становище Самоврядування і, як що воно надалі зостається працювати, задовольнити всі його вимоги, з'ясовані у всіх попередніх заявах і забезпечити право самодіяльності.

Голова Кам'янецької Новітової Народньої Управи (підпис).

Члени Управи (підпис) (підпис).

Секретар (підпис).

ч. 1286/5414.

13 грудня 1919 року.

м. Кам'янець на Поділлію.

До п. Головноуповноваженого Уряду Української Народньої Республіки на Поділлію.

З оригіналом згідно: Референт Загальних Справ.

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Місія

в Річі Посполитій Польській.

Дня 22 січня 1920 р.

№ 131/вих.

До Високого Уряду Річі Посполитої (Польської

Н О Т А

в справі де - яких розпоряджень Польської Військової Влади, виданих нею в зв'язку з наміченою Українським Головним Командуванням реорганізацією української армії.

„Одною з головніших справ, залагодження якої мав Уряд Української Народньої Республіки на увазі, вступаючи в дипломатичні стосунки з Високим Урядом Річі Посполитої Польської, була справа війська.

„Українська Дипломатична Місія в своїй Деклярації від 2-го грудня м. р., адресованій до Високого Уряду Річі Посполитої Польської, в шеругу перших жадань від Річі Посполитої Польської поставила жадання Уряду Української Народньої Республіки заключити між обома Державами конвенцію військового характеру.

„Відповідно цьому, пункт 3-ій жадань, висловлених в Деклярації, говорить виключно про справи, сполучені з організацією війська.

„Зрада Начальної Команди частин українських військ, зложених з Галицьких Українців, спричинилася до таких подій на Україні, які примушували Уряд Української Народньої Республіки шукати допомоги Річі Посполитої Польської в мілітарних справах, раніш ніж будуть докладно вироблені подробиці і умови такої допомоги.

„Вище Українське Військове Командування обговорило з Вищим Польським Військовим Командуванням справу мілітарної допомоги Україні, з боку Польщі, лише в загальних рисах, маючи на увазі, що дух і загальний зміст Деклярації від 2-го грудня м. р. в вичерпуючій мірі забезпечують прихильне полагодження окремих конкретних мілітарних справ.

„Однак, одержані Урядом Української Народньої Республіки відомости з прикордонних з Польщею місцевостей і з Кам'янця Подільського — говорять про те, що допомога реорганізації українського Війська з боку польських військових властей — переводиться в атмосфері недоброзичливого відношення і ігнорування України, як заприятельованої Польщі Держави.

„Українські Військові Відділи, що під проводом своїх старшин і за порозумінням з бувшим при українському командуванні польським лучниковим старшиною, капітаном Чарноцьким, перейшли в Гусятині, Підволочиску, в Борщові на польську сторону — були інтерновані, розброєні та трактовані, як ворожі Польщі полонені.

„Виконуючи розкази свого Вищого Командування в справі реорганізації армії, Польське Військове Командування в Кам'янцю видає звернені до українських старшин розкази в редакції, яка звучить образливо для чести українського старшини, бо говорить, що „всі офіцери булої армії української мають бути сконцентровані, на засаді розказу Начального Довудства військ польських, в Домб'ю під Краковом“.

„Далі, ті відряди, які вже сформувався і були відправлені по місцю призначення, в дорозі наражалися на гостре і неприхильне відношення з боку місцевих польських властей.

„Як наприклад, можна указати на випадок, коли сформованій в Кам'янцю і відправленій в супроводі поручника польської служби п. Неймана до Борщова, — партії старшин загрозувало в Борщові інтернування і партія, замість попасти в українську армію, мала повернути назад до Кам'янця. Так само партія, кількістю в 65 чоловік старшин направлена до Ланьцуту через Львів, — була у Львові засаджена за ґрати і трактована як ворожі полонені; тільки після цілого шерегу клопотів, — партія ця добилась того, що її врешті до Ланьцуту відправили, як охотників, до формуємої української армії.

„Приказом ч. 3 Коменданта м. Кам'янця і пляцу, капітана Оцеткевича — старшини Українського Війська, нарівні з офіцерами чужих армій, під загрозою гострої кари, позбавлюються у себе на Україні в Кам'янці, — права носити свій мундір, відзнаки і т. п.

„Маючи на увазі, що:

1) Українська Народня Республіка і Річ Посполита Польська — знаходяться в заприятельних стосунках і в мисль Деклярації від 2-го грудня Український Уряд мав на увазі заключення з Високим Урядом Річі Посполитої Польської спеціальної військової конвенції і одержати допомогу в справі заосмотрення армії;

2) Польське військо заняло частину українського Поділля по проханню Українського Вищого Командування, зверненого до Польського Вищого Командування, — отже українська армія не може бути трактована з боку польського, як армія ворожа, а її старшини не можуть бути позбавлені на занятих польським військом теренах України прислугуючих їм прав;

3) Такі форми співділання польських військових властей, як зазначені вище, відбиваються прикро на справі реорганізації української армії, зменшують контингент охочих продовжувати далі боротьбу проти ворогів України в шерегах так реорганізуємої армії і понижують її віру в річевість і прихильність заходів польського Командування та викликають ще більшу дезорганізацію тих частин армії, що zostались на терені України, занятому польським військом.

„Українська Дипломатична Місія отсим складає перед Високим Урядом Річі Посполитої Польської свій рішучий протест проти такого трактування української армії, як те, що зазначилось в вищенаведених прикладах, і має честь прохати Високий Уряд, аби:

а) були видані відпо відні розкази, котрі б надалі гарантували українську армію і її старшин від зневажливих вчинків і зневажливого до неї відношення з боку польського Військового Командування;

б) були відмінені розкази, — що не годяться з честью української армії, і

в) винуватці в видачі розпоряджень і розказів, наражуючих честь української армії, були потягнені до законної відповідальности.

Оригінал підписали

За Голову Української Дипломатичної Місії

в Річі Посполитій Польській: Л. Михайлів (в. р.)

Радник - Секретарь: П. Понятенко (в. р.)

До цього долучається:

1) копія оголошення з дня 21. XII 1919 р. ч. 96 *).

2) копія донесення Референта Військових Справ від 25. XII 1919 р. ч. 10 **).

3) копія розказа від 1. I 1920 р. ч. 3 ***).

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Місія

в Річі Посполитій Польській.

„...“ січня 1920 року.

№

Варшава.

До Міністерства Закордонних Справ

Річі Посполитої Польської.

„В додаток до відношення нашого від січня б. р.

№ Українська Дипломатична Місія має за честь указати на те, що на всі протести Головноуповноваженого

*) **) ***) Див. стр. 145, 152 та 143-у. О. Д.

Огієнка з приводу тих незаконних вчинків, які допускаються Польською Військовою Владою він одержав від Командування Військ Польських відповідь, що це все робиться в порозумінні з Отаманом Петлюрою. Дивлячись на цю відповідь, як на бажання з боку місцевої влади польської здискредитувати на Україні авторитет Головного Отамана і гадаючи, що ці вчинки місцевої польської влади можуть створити такий настрій серед українського населення, який надзвичайно утруднить для Уряду Українського навязання добросусідських відносин з Польщею, Українська Дипломатична Місія прохає ласкаво Високий Уряд Річі Посполитої Польської вплинути на місцеву свою владу в той спосіб, щоби рішуче положить кінець цим незаконним актам.

Голова Дипломатичної Місії і Міністр Закордонних Справ Андрій Лівіцький.
Директор Загального Департаменту Багриновський.

У. Н. Р.

До Високого Уряду Річі Посполитої Польської

Українська Дипломатична Місія

Н О Т А

в Річі Посполитій Польській.

Дня 22 січня 1920 р.

№ 132 вих.

м. Варшава.

в справі не відповідаючого дійсності покликування польських військових властей, орудуючих на Українському Поділлі, на те, що неправні виступи і репресивні гострі зарядження цих властей — робляться з відома пана Головного Отамана Військ Української Народньої Республіки і в справі зневажливого і образливого відношення тих же властей до Головноуповноваженого Українського Уряду в Кам'янцю, Міністра п. Огієнка.

„В нотах Української Дипломатичної Місії від 22 січня за ч.ч. 128—131 вкл. Місія має честь представити на увагу Високого Уряду Річі Посполитої Польської цілий шерек неправних виступів і репресивних гострих заряджень польської військової влади на Українському Поділлі, скерованих матеріяльно і політично супроти Української Народньої Республіки, її Установ і громадян.

„Перед тим, як випадки, що положені в основу згаданих нот, стали відомими Українському Урядові, — Головноуповноважений цього Уряду в Кам'янцю — змушений був вже раніш звертатися до п. Коменданта м. Кам'янця з проханням, аби він взяв на увагу поведження дотичних польських властей і припинив би неправні вчинки з боку цих властей.

„На свої заходи в цій справі, п. Головноуповноважений дістав відповідь по телеграфу за підписом підполковника п. Кесслера, Шефа штабу Довудстеа фронту Галиційського.

„З телеграми п. Головноуповноважений дізнався, що:

1) Його заходи перед польськими Установами в справі охорони чести і майна Української Народньої Республіки, її установ та громадян — вважаються польськими військовими властями за „ультіматум“.

2) Ті неправні вчинки і репресивні гострі зарядження, які видають дотичні польські власти, — видаються ними, ніби то, в порозумінню з Головним Отаманом.

3) Урядові заходи п. Головноуповноваженого кваліфікуються як „противоділання розпорядженням польських влад“ і

4) Головноуповноваженому польські військові влади загрожують тим, що обіцяють вчинити проти нього „відповідні кроки“.

„З огляду на те, що:

1) Тверження телеграми, ніби то неправні виступи і репресивні гострі зарядження польської військової влади на Українському Поділлі, скеровані матеріяльно і політично супроти Української Народньої Республіки, її Установ і громадян — видані за згодою Головного Отамана Української Народньої Республіки, — є цілковито неправдиві;

2) Ширення таких неправдивих звісток може мати своїми наслідками ворожу агітацію, направлену проти особи і престожа Головного Отамана, який стоїть на чолі Верховної Влади Української Народньої Республіки, заприязненій Польській Річі Посполитій;

3) Телеграма, в тій частині своїй, яка скерована супроти п. Головноуповноваженого Уряду Української Народної Республіки, позначається образливим тоном, а погрози — являються недопустимим порушенням прав і престижа п. Головноуповноваженого, який є одночасно і Членом Уряду Української Народної Республіки і, як такий, підлягає в своїх урядових вчинках юрисдикції тільки Вищого Суду Української Народної Республіки.

„Українська Дипломатична Місія, по припорученню свого Уряду, складає отсим свій рішучий протест проти вищезазначених вчинків дотичних польських властей і має честь прохати Високий Уряд Річі Посполитої Польської:

а) зарядити розслідування справи з неналежитим використанням достоїнства і престижа Головного Отамана з боку представників польської військової влади і потягти винуватців до законної відповідальності і

б) запропонувати представникам польської військової влади рахуватися з представниками Влади Української Народної Республіки і забезпечити цим останнім можливість, з боку польських властей, вільного урядування відповідно до одержаних їми вказівок від Уряду Української Народної Республіки.

Голова Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській Л. Михайлів.
Радник - Секретар П. Понятенко.

До цього долучається:

1) Копія телеграми Довудства фронту Галиційського.

TELEGRAM.

Rozkaz N. D.

Odpowiedź na ultimatum Min. Ogijenka.

Co do pieniędzy, które min. Ogijenko chce wysłać do Rządu Ukraińskiego. Zwrócić mu uwagę, że ataman Petlura jest w Warszawie i że tam może je skierować. Należy również zwrócić uwagę min. Ogijenki, że rozkazy N. D. co do Ukraińców są wydane z wiadomością atam. Petlury.

Wobec stawionego ze strony min. Ogijenki ultimatum, względnie przeciwdziałania zarządzeniom Władz Polskich, przedsięwzięcie N. D. przeciw niemu odpowiednie kroki.

Nr. 757.

Dowództwo Frontu Gal.

Szef sztabu: ppułk. Kessler.,,

„Наслідком цих нот було те, що з боку польської влади цілий шерег перешкод і непорозумінь вже усунено і зліквідовано, зроблені відповідні вказівки агентам влади і де - які не відповідаючі по своїй діяльності агенти влади — усунені, а також відмінено шерег розпоряджень, зроблених цими агентами з порушенням державних прав України *)“ — так доносила Місія. А в дійсності було якраз противне. В дійсності, як ми побачемо з документів, поляки і надалі господарювали по своїому. Свої звільнення та нові призначення робили не під впливом українських нот — протестів, а керуючись своїми інтересами на чужій території.

4. Своєчасність вручення Деклярації 2-го грудня та стосунки Місії з представниками польської влади і представниками польського політичного життя.

Спираючись на Деклярацію 2-го грудня, Уряд наш зміг знайти на території Польщі не тільки місце, куди відступили рештки української армії і евакуйовані Державні Установи, але також і базу, на якій, після попередніх, не зовсім добре переведених заходів, — зараз відбувалася вже в налагодженому напрямкові і по певному плянові організація нових військових сил України.

*) Звіт У. Д. М. од І. ІV. 1920 за ч. 70І.

Не можна також замовчати і легковажити того, що Польща зараз являлася єдиною дорогою для зносин України із рештою світа і що здебільшого через Польщу зноситься наш Уряд з своїми Місіями за кордоном.

Отже зважуючи тільки ті позитивні наслідки, які Українська Народня Республіка могла при сучасному своєму становищу витягти з взаємин між Польщею та Україною, установлених Деклярацією 2-го грудня, Місія знаходила, що згадана Деклярація по мимо всеї тієї ганьби, яку вона викликала з боку певних кол українського громадянства на голову та членів Місі, — давала все ж для української державности важну фактичну точку опори. Майже трагічне становище, в якому опинилась українська державність по виступленню Українського Уряду з Кам'янця - Подільського, легко могло б обернутись в становище катастрофічне, коли б з боку Польщі ми не мали б вже сусіда так, чи инакше для нас поєданого. В міру того, як українська державність буде зміцнюватись на місці — буде зростати і кількість та розмір тих позитивних наслідків, які давалися до витягу з Деклярації 2-го грудня.

Переходячи до другої точки, а саме — підтримання ідеї української державности перед польськими політичними колами і репрезентаціями, Місія зазначала, що справа ця провадилась нею шляхом постійних зносин і побачень з представниками політичного польського світу як урядового, так і позаурядового.

5. Стосунки з офіційними політичними колами та громадськими і сеймовими представниками польського політичного життя.

Голова Місії мав кілька побачень з Міністром Закордонних Справ Річі Посполитої Польської, мав авдієнцію у Начальника Панства і знову кілька побачень з Головою Польської Делегації, призначеної польським Урядом для Конференцій з українською Місією. При цих побаченнях — порушувались як біжучі справи польсько-українських відносин, так і справи загально - політичного значіння, в звязку з ситуацією на Сході Європи і пропозиціями про замирення, зробленими большевиками шерегові держав, повставших на руїнах б. Росії. Підчас цих побачень і авдієнцій — Голова Місії мав нагоду пересвідчитись в „добрій волі“ польських миродайних чинників до „щирого“ підтримання України в її боротьбі за свою незалежність.

Стосунки з політичними колами позаурядовими — провадилась також інтенсивно. Опріч поодиноких побачень і конференцій, мали місце також замітніші з'явища, а саме: візит до Голови Місії представників великої польської посілости на Україні на чолі з гр. Іосифом Потоцьким *), раут- улаштований 26 лютого членами демократичного централа персонально для Голови Місії та гостей українців і банкет, на якому взяли участь, як гості Місії, перебуваючі на той час у Варшаві члени партії С.Р. п.п. Голубович (бувш. Прем'єр УНР.), Чернявський і члени партії Н.Р. п.п. Сивошанка - Вротновський та Пилипчук. З боку польського, — в банкеті взяли участь, між иншим, лідери партії ППС.: Дашинський (делегат в Комісію по мирним переговорам з большевиками), Морачевський (бувш. прем'єр соціалістичного уряду), Земянський, лідери партії людовців: Стапинський, Космовська (секретар сеймової Комісії Закордонних Справ), лідер сторонництва праці суспільної п. Вакар і инчі, а також представники демократичної преси.

Представники великої польської посілости освідчили своє заінтересовання в відновленню української державности та інформувались що до майбутнього, на Україні, політичного ладу і становища приватної власности.

*) До цієї групи належали також п.п. Грохольські, Потоцький, Горват, Нейман, Ганицький, Ярошинський Карло та другі. Із ними відбувалися вечірки — побачення. Більшість з них нам були безумовно чужі люде, котрі тільки й цікавилися питанням — як прийти до володіння своєю земелькою на Україні. Безумовно шкода часу та грошей, які витрачалися нашими „соціалістами“ на „оброблення“ польських патріотів а „зубрів“ на українській території.

На банкеті представників демократичного централу, в шерехах членів якого значиться кілька видатніших адміністраторів, обнімаючих зараз посади на занятих польським військом частинах Поділля і Волині, були порушені в промовах конкретні справи польсько - українських відносин у місцях перебування польських військ на Україні.

З боку одного із учасників раута, п. Стемповського, що був помішником Головного Начальника польської адміністрації на Волині і Поділля, були дані запевнення, що всі до того часу видані розпорядження агентів польської влади, якими порушувалась суверенність Української Народньої Республіки, — відмінені і адміністративним органам дані відповідні інструкції *). Польською Владою видані відозви, що Польща хоч і заняла своїм військом на жадання української влади частину українських земель, але звільнить ці землі по скріпленню української державної влади.

Крім вищеназваних осіб Голова Місії відбував побачення ще й з послами — Вітосом, Анушем, Перлем, Ратаєм і другими. Завязувалися знайомства й з польськими науковими та літературними силами як от проф. Петражицький (страшений юдофоф і вважаючий та „научно“ це доказуючий, що сама большевицька доктрина є жидівського походження, що жиди є всьому виною і т. д. і т. д.), відомий письменник Жеромський і другі. Останній був частим гостем на Алеї Руж.

Адвокат Мілковський та Редліх, в порозумінню з нашою Місією, змагалися об'єднати польську інтелігенцію з України, але й з цього нічого не виходило. І тут не було єдності думок і єдності акцій. А в більшості домінували ворожі виступи проти українських визвольних змагань.

6. Стосунки з представниками чужоземних держав, акредітованими в Польщі та справа з визнанням самостійности України.

В справі третьої точки, — підтримання стосунків з представниками третіх держав, представлених в Польщі, то замітнішими з'явищами на цій царині були випадки, як: політичний банкет Місії та візити Голови Місії до представників чужоземних держав.

На політичнім банкеті гостями Місії були: послы, акредітовані при Урядові Річі Посполитої Польської — Фінський, Латишський, представник посольства Естонського, член Грузинської Місії і Прем'єр та члени Білоруського Уряду.

Темами промов, якими обмінялись члени Місії з своїми гостями, були питання: 1) про створення єдиного фронту в переговорах з большевиками держав, повставших на руїнах б. Росії, 2) про необхідність заложення Чорноморсько - Балтійського порозуміння (союзу) і 3) про необхідність, в інтересах дійсного і скорого замирення на Сході Європи, — введення України в коло признаних Європою держав.

Перші дві точки не викликали жадної розбїжности в поглядах наших гостей, що ж до третьої важливої для нас точки, то з боку латишського посла було зауважено, що на перешкодї до визнання України з боку Латвії стоїть нетривалість в посіданню українською владою постійної сталої території.

Після тих пояснень історії українського революційно руху і дійсного становища сучасної України, які були дані гостям в промовах членів Місії, з боку присутніх представників Фінляндії, Естонії і Лотви — були зроблені заяви, що вони вважають для себе обовязковим сприяти перед своїми Урядами в справі визнання України.

Ці заяви — не треба вважати лише приємними обцянками на адресу господарів банкету, бо реальні наслідки сих обцянок вже почасті означились, а саме: 28-го березня Місією одержана була телеграма з Риги від представника УНР., що Уряд Латвійський

*) Звичайно, що словам п. Стемповського треба було вірити. Але вся біда була в тому, що наказів в Варшави місцева польська влада не виконувала, особливо військова. Де - які з згаданих розпоряджень дійсно касувалися, але вже тоді, коли відчувалася вся гострота загрози польським інтересам. Взагалі ж і Варшава була двулчною у взаємовідносинах з нашою Місією: на словах обцялося багато, а на ділі робилося зовсім протилежне. Найкращим доказом цього послужать послідуючі документи.

визнав де факто Уряд Української Народньої Республіки, а 30-го березня посол Латвії зложив спеціальну, з цього приводу, візиту п. Гозовному Отаманові і Голові Місії. Натурально, що визнання з боку Латвії має бути віднесено передовсім на карб позиточних наслідків праці нашої Латвійської Місії.

7. Візити Голови Місії у Послів Румунського, Італійського та Англійського.

Крах, який потерпів на Україні „лицарь“ „єдиної, неділімої“, генерал Денікин, непевність влади большевицьких окупантів на тій же Україні і повільне, але в той же самий час постійне зростання нових відпорних сил Української Народньої Республіки викликали з боку представників західних держав певне зацікавлення українськими справами.

Підчас своєї візити у Румунського посла Радулеску Голова Місії мав нагоду пересвідчитись, що українські справи незмінно дуже інтересують нашу сусідку з південного заходу. Та коли заінтересованість Румунії дається пояснити зав'язаними вже віддавна відносинами між нею й Україною, то така заінтересованість з боку Послів Італійського та Англійського Румбольда свідчила про те, що і ті держави, які доси ігнорували саме існування Української Народньої Республіки, становляться уже тепер на шлях иншого до неї відношення.

Ініціатива візитів пана Голови Місії у послів Італійського та Англійського належала цим послам. Підчас цих візитів, обидва послі інтересувалися як внутрішніми українськими справами, так і економічно - господарською структурою України, її продукційною силою та боротьбою за свою незалежність. По словам Італійського посла справа визнання України з боку Італії не буде зустрічати перешкод, як лише Уряд Української Народньої Республіки опанує певною територією. З боку посла Англійського — було зауважено, що Англія не має наміру допомагати збройно жадній із борючихся сторін в межах б. Росії.

Крім того відбулися ще побачення Голови Місії з Начальником Англійської Військової Місії ген. Картон де Віаром, шефами Японської та Французької військових Місій та з Папським Нунцієм Ратті. Не приймав один Французький посол.

8. Пропозиції миру з боку большевицького Уряду державам сходу Європи і становище в тій справі України та нота Місії в справі становища України в зв'язку з зробленими російським большевицьким Урядом мировими пропозиціями.

Привернення спокію на Сході Європи з дня опублікування відомих нот російським большевицьким Урядом, звернених до Польщі і решти Держав Сходу, — стало справою найбільш важливою для сучасного менту.

Для Української Народньої Республіки справа ця зростала на важливости ще більш, ніж якої - будь иншої східної Держави, бо як відомо, російський большевицький Уряд в числі держав, яким він пропонував мир, — не рахував Української Народньої Республіки.

Причини подібного відношення — загально відомі для того, аби на них зупинятись, але не виявити свого погляду на таке відношення Місія не могла, тим більш, що осередком російсько-румунських переговорів ставала Польща, з Урядом котрої Місія вела дипломатичні переговори.

В наслідок зазначеного становища Голова Місії, одержавши від Уряду Української Народньої Республіки відповідні вказівки, — вручив Міністрові Закордонних Справ Річі Посполитої Польської слідуєчі дві ноти: 1) від 17 лютого 1920 р. ч. 332 протест проти виступу Ради Народніх Комісарів Російської Республіки Рад з мировими пропозиціями в імені Уряду України і 2) від 2-го березня ч. 424 в справі привернення загального миру на Сході Європи та становища Української Народньої Республіки в цій акції.

В названих нотах читаємо:

У. Н. Р.
Міністерство Закордонних Справ.
Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.
дня 17 лютого 1920 р.
№ 332|вих.
м. Варшава.

Нота - протест проти виступу
Ради Народніх Комісарів Російсько-
Республіки Рад з мировими пропозиці-
ями в імені Уряду України.

На проєкті Ноти резолюція пана
Головного Отамана.

„Вручити од імені Укр. Народн.
Республіки Уряду Польської Річі Пос-
политої. 16. II. 1920. Петлюра“.

Нота вручена Міністру Закорд.
Справ Пол. Р. Посполитої 17. II. 1920.
Заступник. Голови Місії п. Михайловим
на спеціальній аудієнції

Рад. секрет. П. Понятенко.

До Високого Уряду Річі Посполитої Польської.

КОПІ: — всім акредитованим при Урядові Річі Посполитої Польської і па-
нам Послам і представникам держав та панам Послам і Головам Диплома-
тичних Місій Української Народньої Республіки за кордоном.

„Іскровою депешою Ради Народніх Комісарів Ро-
сійської Республіки Рад, висланою 29-го січня б. р. до
Уряду Річі Посполитої Польської, — згадана Рада На-
родніх Комісарів пропонує Урядові Річі Посполитої
Польської вступити в мирові переговори не тільки від
свого, яко Російського Уряду, імені, але також і від
імені, як сказано в ноті, „тимчасового Уряду України“.

„З приводу такої пропозиції, Українська Диплома-
тична Місія в Річі Посполитій Польській по уповнова-
женню Уряду Української Народньої Республіки має
честь урочисто заявити Урядові Річі Посполитої Польської:

1) Єдиним законним Урядом України є зараз Уряд
Української Народньої Республіки, що створений українсь-
ким народом в процесі боротьби того народу за утверд-
ження свого національного самоозначення і права на
самостійне державне життя. Уряд цей обняв владу на
Україні приємствено по першому Народньому Парля-
менту України, Центральній Раді, та одержав потверд-
ження своїх уповноважень від Народнього Трудового
Конгресу в січні 1919 року в м. Київі;

2) Уряд Української Народньої Республіки, згідно
з ухвалою вищезгаданого Народнього Трудового Кон-
гресу, потвердженою державною Народою в Кам'янці-
Подільському в місяці листопаді 1919 р. — може зложити
свою владу тільки перед загально - українськими Уста-
водавчими Народніми Зборами, обраними на підставі за-
гального, рівного, таємного, без ріжниць національностей
і пола виборчого права;

3) В даний мент і аж до скликання законних Уста-
водавчих Зборів — Верховну Владу на Україні обіймає
і репрезентує Висока Директорія, на чолі з Головним
Отаманом Військ УНР. паном Симоном Петлюрою, а ви-
конавчу — Кабінет Міністрів, на чолі з п. Ісааком Ма-
зепою і

4) Всяка инша репрезентація України — не має за-
конних підстав на назву Уряду, а коли намагається,
яко Уряд виступати, то являється узурпаційною і непра-
вомочною до таких виступів приватною організацією.

„Згідно з зазначеним, Уряд Української Народньої
Республіки через Українську Дипломатичну Місію в Річі
Посполитій Польській цим має честь повідомити, що він
протестує проти намагань Ради Народніх Комісарів Ро-
сійської Радянської Республіки — виступати в імені

України і остерігає, що всякі умови і зобов'язання, заварті і прийняті іменем України — ким би то не було, окрім Уряду Української Народньої Республіки, — цей Уряд наперед вважає недійсними і ні до чого Українську Народню Республіку незобов'язуючими.

„Зокрема — Уряд Української Народньої Республіки заявляє, що:

а) з Річчю Посполитою Польською Україна в даний мент війни не провадить, а примушена вести війну з Російською Республікою Рад, що намагається окупувати Українську Народню Республіку та, в той чи інший спосіб, проти ясно вираженої волі українського народу, включити і Україну в склад Російської Республіки.

б) Українська Народня Республіка не могла би визнати обов'язковими для себе наслідків, що походили б з завартого на сході Європи мирного ладу — з одного боку між Російською Республікою Рад, з другого — з тими державами, які повстали на руїнах бувшої Російської Імперії, раз тільки мирні, між цими сторонами, переговори будуть провадитись без участі належито уповноважених представників нинішнього законного Уряду Української Народньої Республіки на рівних, з представниками інших Держав, правах.

Голова Української Дипломатичної Місії

в Річі Посполитій Польській А. Ливицький.

Радник - Секретар П. Понятенко.

У. Н. Р.

Міністерство Закордонних Справ.

Українська Дипломатична Місія

в Річі Посполитій Польській.

2/3 марта 1920 р.

№ 424/вих.

м. Варшава.

До Високого Уряду Річі Посполитої Польської.

Копії—всім акредитованим при Урядові Річі Посполитої Польської панам
Послам і Представникам Держав та панам Послам і Головам Українських
Дипломатичних Місій за кордоном.

„В цілях привернення спокою на сході Європи, Уряд Російської Республіки Рад запропонував Польщі, Фінляндії та Лотвії вступити в мирні переговори.

„Уряд Української Народньої Республіки такої позиції не одержав, отже з цього випливає, що Російська Республіка Рад не залишає своїх завойовницьких намірів по відношенню до Української Народньої Республіки і що між Українською Народньою Республікою та Росією має тривати стан війни і надалі. Рівночасно — Уряд Російської Республіки Рад, користаючись тимчасовими мілітарними успіхами, вважає себе в праві розпорядитися

долею захоплених частин України і репрезентувати її перед третіми Державами.

„В наслідок того становища, яке утворюється занятою нині Урядом Російської Республіки Рад позицією по відношенню до України, — що Українська Народня Республіка буде примушена, в супереч своїм бажанням, і далі провадити війну, бо сила національної свідомости українського люду не дозволить йому так довго на мирний спочинок, як довго сусіди і чужинці будуть намагатися підпорядковувати Україну своїм політичним і економічним інтересам, як довго не узнають за українським людом фактичного права самому за себе і для себе вирішувати питання своєї державної організації і буття.

„Отже, постілько - постілько польський нарід, а також інші близчі і дальші сусідні Українській Народній Республіці, народи в своїх бажаннях на привернення мира на сході Європи, на відновлення товарообміну—брали би під увагу простори України її природні багатства та економічні ресурси—постілько Уряд Української Народньої Республіки почувається зобов'язаним звернути увагу своїх сусідів на те, що на перешкоді цим бажанням, які одночасно є бажаннями і українського народу,—буде стояти неузнання та потоптання через

близких сусідів прав українського народу на самостійність та незнання суверенності створеної тим народом держави — Української Народньої Республіки.

„Однак, не бажаючи стягати на се відповідальности перед людськістю і цивілізацією за продовження викликаної не українським народом війни, Уряд Української Народньої Республіки через свою Дипломатичну Місію в Річі Посполитій Польській має честь звернутись до Високого Уряду Річі Посполитої Польської, як до найблизшого територіяльно сусіда України, з слідуною заявою:

1) Уряд Української Народньої Республіки прагне миру і добросусідських стосунків з сусідними державами, а в тім числі і з Росією;

2) Уряд Української Народньої Республіки немає жадних агресивних замірів і в війні з Росією обстоює ще суверенні права України в межах етнографічної більшости;

3) Уряд Української Народньої Республіки є пересвідчений, що межі Українською Народньою Республікою та Російською Республікою Рад немає таких спірних питань, які б при добрій волі з боку ведучої наступ на Україні Росії не могли б бути поладжені мирним шляхом. Зокрема, в інтересах найскорійшої відбудови як власної країни, так і країн сусідних, Уряд Української Народньої Республіки є готовий вступити в порозуміння економічні, торговельні та транспортні з усіма своїми сусідами, в тім числі і з Росією та договоритись про заходи над відновленням зруйнованих промислів; і

4) Коли б дальший розвій політичних подій на Сході Європи розвивався все в тому ж, як і доси, напрямкові ігнорування державно - національних інтересів українського Народу, Уряд Української Народньої Республіки здійсмає з себе відвічальність за ті наслідки, які б не відповідали загальним стремлінням народів до привернення миру на Сході Європи.

Голова Української Дипломатичної Місії

в Річі Посполитій Польській Андрій Лівіцький.

Радник - Секретар П. Понятенко“.

В цих нотах, що були в копії передані в Варшаві всім акредітованим при Урядові Річі Посполитої Польської Послам і представникам Держав та розіслані п. п. Послам і Головам Українських Дипломатичних Місій за кордоном, Місія, як бачить читач, доводила, що без участі в переговорах представників Української Народньої Республіки, яко рівноправної сторони, миру на Сході Європи не може бути досягнуто.

Обидві ноти зустріли саме прихильне відношіння як в Уряді Річі Посполитої Польської, так і у акредітованих у Варшаві представників третіх держав.

В звязку з мировими пропозиціями Совітів Польщі, Латвії та Естонії українська партія соціал - демократів при співучасті членів Уряду та Місії на своїй конференції в днях 23 — 26 лютого 1920 року ухвалила отсю резолюцію:

„З приводу предложення миру совітською Росією, в якому вона признає повну самостійність і незалежність Польщі і заявляє, що тільки воля працюючого люду може рішити про сучасну історичну проблему здійснення соціалізму, та з огляду на заключений вже на таких самих засадах мир з Естонією та переговори з Лотою, конференція членів української соціал-демократичної робітничої партії ухвалює:

I. Совітська Росія, яка заключила або готова заключити мир з названими народами без огляду на їх суспільний та політичний лад і яка переговорювала з бувшим реакційним гетьманським урядом України, мовчить про Українську Народню Республіку з її соціалістичним урядом і не заявила готовности признати також відносно України права самоозначення самостійности та суверенности.

II. Український народ на протязі 3-ох літ виявив ясно і недвозначно свою волю на державну самостійність. Він прогнав зі зброєю в руках усіх наїздників, що пробували заводити свій лад на Україні, а між инчим двічі побідно повстав проти російської большевицької окупації. Цю волю виявив український народ в січні 1919 року на Трудовому Конгресі, зложеному з відпоручників селян і робітників всієї України. Тойже Конгрес установив ті законні основи, на яких опирається влада теперішнього соціалістичного уряду України. І це одинокий уряд, проти якого не повставали українські робітники й селяне.

III. Проти цієї виразно виявленої волі трудового люду України, уряд совітської Росії продовжує далі стару імперіялістичну політику царату. Він використовує виснаження України, викликане трьохлітньою кривавою війною, суспільною та політичною реакцією та чужинецьким наїздом і блокадою, і багнетами червоної армії накидає Україні зложені з чужинців совітський уряд України. Цей совітський уряд, накинутий багнетами, проголошує на словах повну самостійність України а одночасно визнає, як спільні з совітською Росією, справи закордонної політики, військові, скарбу, народного господарства, шляхів і комунікації — отже всі справи, без яких немає самостійності.

IV. Світський уряд Росії признає самостійність і суверенність тільки тим народам, які найшлися поза стратегічною лінією виділеного на захід большевицького фронту і яких не досягнули багнети російського імперіялізму.

V. Конференція УСДРП. домагається від соц. федеративної совітської Республіки:

а) негайного і активного визнання повної самостійності і незалежності Української Народньої Республіки і суверенності українського народу;

б) усунення з території України окупаційної червоної армії;

в) негайного відкликання накинутого оружною силою самозванчого совітського уряду.

г) визнання теперішнього демократичного уряду, як тимчасового уряду Української Народньої Республіки до скликання Установчих Зборів України.

„Конференція УСДРП. заявляє отцим свою щирю та непохитну волю покінчити накинуту Україні війну з сов. Росією. Бажає цього іменем миру, який на сході Європи неможливий без фактичного визнання самостійності та суверенності України. Бажає в інтересі соціалізму, бо злочасна, ведена виключно в інтересі російського імперіялізму війна, кидає проти себе дві пролетарські армії, спинює організаторську творчу працю соц. уряду України, приготворює почву для суспільної та політичної реакції.

„Конференція має надію, що працюючий народ сов. Росії визнанням Української Народньої Республіки подасть руку до покінчення війни та заведення тривалого миру на сході Європи“.

9. Нікітін — уповноважений Ради Народніх Комісарів. Литовський Посол посередничає в переговорах УНР. з совітським Урядом.

Та до цього всього треба додати ще один цікавий невикористаний нами політичний помент підчас совітських „мирових пропозицій“. По ньому можемо судити, що Совіти, не певні своєї перемоги над західнім капіталом, спочатку бажали навязати мирові переговори й з українським Урядом. Московський совнарком робив ці „мирові кроки“ неофіційно через свого уповноваженого Нікітіна. От про це я й хочу детально оповісти.

Совітський уповноважений п. Нікітін прибув до Варшави в другій половині лютого і з'явився до п. Михайлова. В цьому власне й полягало все нещастя цілої справи. Він не був фаховцем в справах дипломатичних, не зумів відповідно підійти до п. Нікітіна, а з його докладу про розмову з п. Нікітіном ні чого не можна було второпати. Тільки з часом вияснилося чого саме бажав совітський уповноважений.

Що большевиків примусило до такого кроку?

Повне банкруцтво совітської політики на Україні, нежиттєздатність большевицьких гасел, на багнетах принесених і терором в життя переводимих, величезні повстання українського народу спочатку проти Денікіна, а потім і проти большевиків, акція української армії в московському заплілю, розклад та деморалізація серед червоних частин на Україні, які перекинулися і до Московщини як заразна хвороба, надлюдська помста наших повстанців над „чека“, комісарами, політкомаами, карательними відділами — стихійний національний рух на Україні змусив Леніна головним чином до таких лицемірних тактичних ходів, як змусив також і Троцького та ЦКРКП. до цілого ряду виступів на Україні як лист Леніна до українських селян та робітників, відомий наказ Троцького до армії та постанова російської комуністичної партії про радянську владу на Україні. Й з цими документами познайомимся на своєму місці.

Безумовно большевики всюди шукали виходів в поважній для них ситуації. І український державний центр вони мали на увазі. Не випадало їм безпосередньо вести переговори з нашим Урядом, а тому очі большевиків і звернулися на Литву, в котрої були добрі відносини з українським центром.

Не відали й не знали про це все тільки наші урядово - дипломатичні чинники. Засліплені в польсько - українській концепції дальше свого носа нічого не бачили. Передбачати—це ж не було їм присуще. А так би тут придався широкий, далекосягло - передбачуючий дипломатичний розмах гетьмана Хмельницького.

В 20-тих числах березня 1920 р. латвійський посол при польському урядові пан Кейч почав бувати у Голови нашої Місії А. Ливицького і говорити на різні політичні теми в зв'язку з мировими пропозиціями совітського уряду.

Підчас таких частих побачень певного дня п. Кейч запитав в А. Ливицького — чому би й українському Урядові не замиритись з большевиками.

Голова Місії відповів, що Уряд УНР. кілька разів змагався миритися з Совітами, що останні кожний раз самі порушували ці переговори, посилаючи свої війська на Україну, що так, мов, було за Центральної Ради, гетьмана й Директорії.

Латвійський посол все допитувався на чому український Уряд міг би зійтись з Совітами при мирових переговорах і чи не обмежився б він тільки правобережною Україною, що мов Росії тяжко відмовитись від посідання Чорним морем, а там Крим...

А. Ливицький розсміявся, доводячи йому про етнографічні межі України, і потім додавив, що як може українське Правительство відмовитись від лівобережної України, коли наш Головний Отаман походить з Полтавщини і то з самого міста Полтави.

— Хорошо. Я переговорю с ким слѣдует и приду Вам сказать возможно ли это— була відповідь посла.

— Трохи якось ніякого було слухати таку наївну відповідь латвійського посла — казав наш Голова Місії. А над наївністю своїх аргументів та несерйозністю розмови з його ж таки боку Ливицький спочатку і не спинився.

І дійсно через три дні приходить п. Кейч і заявляє п. Ливицькому, що можливо задовольнити вимоги українського Правительства і большевики підуть на це.

Така відповідь трохи здивувала нашого Голову Місії. А. Ливицький більш уважніше став прислухатися до слів латвійського посла і, усміхнувшись, сказав, що добре, але з Чернігівщини походить наш прем'єр І. Мазепа.

„Добре, я запитаю як бути й з цим“, була дословна відповідь. Зараз же після цього посол і відійшов.

Ці так часті побачення латвійського посла у Голови Української Дипломатичної Місії якраз совпали з перебуванням у Варшаві п. Нікітіна і переговорами його з Л. Михайловим. Ясно було, що він говорив не від себе, а коли п. Кейч, підчас своїх розмов з А. Ливицьким трохи проговорився, то зовсім певно можна було думати, що московський совнарком просив посередництва Литви в проектуємих мирових переговорах з українським Привительством, а вже латвійський Уряд давав відповідні директиви своєму послові у Варшаві.

Через три дні після останньої розмови знову прибув до Голови Місії п. Кейч і заявив, що большевики і на його останню вимогу погодяться. Далі почали говорити на тему кордонів України.

Латвійський посол говорив, а вражіння було таке, що якби його устами говорили самі большевики, які погоджувалися на півночі на етнографічні кордони для України. Ця лінія мала проходити по північній Чернігівщині — Курщині з таким розрахунком, щоб частина цих земель одійшла до Росії. Далі ця лінія мала проходити на північ від річки Самара з таким розрахунком, що м. Харьків одходив до Росії, а більша частина Харьківської губернії — до України. Зате ціла майже Херсонщина і Крим з побережжям Чорного моря мали відійти до Росії. Цілий Донецький район мав відійти також до Росії. Що до Кривого Рогу — мали остаточно залагодити цю справу уже при мирових переговорах.

При цих розмовах з латвійським послом і мапа України та Росії появилася було на столі. Не зазначаю тут точно окресленого кордону між Україною та Росією через те, що й під час розмов якраз і фігурували тільки загальні фрази що до кордонів. Ходило тут о принципову згоду на близькі для дійсности кордони для України на основі чого й мали розпочатися мирові переговори з большевиками.

А тимчасом п. Нікітін від'їхав до Москви для доповіді Совітові Народніх Комісарів про висліди своїх розмов у Варшаві з представником українського центру. Латвійський посол так само подав до відома свого правительства висліди розмов з Головою української Місії та чекав дальших вказівок останнього.

На цьому й скінчилася відома вже нам справа. Про Нікітіна до цього часу ні слуху ні духу, мовчало й латвійське правительство через свого посла у Варшаві.

Пізніше, по перевірці оказалось, що справді Совіти в цей час цілком серйозно хотіли навязати мирові переговори з українським правительством. Але Троцький, „бряцаючий зброєю“, в погоні за лаврами Наполеона, двинув червоні полки проти Польщі, переміг мирові настрої Леніна, Чічеріна та других і цим, само собою зрозуміло, відкинув мирові переговори з українським правительством як не життєві і не відповідаючі вимогам моменту.

Безумовно українські дипломати тут просто не зуміли увязатись в мирові переговори з Совітами. Не досить було писати і подавати мертвих нот, котрі, до речі, мало хто з адресатів і читав. Треба було побільше живих дипломатичних кроків одноставно переводити через наші Місії та посольства. Таки ніколи у нас не почувалося уміло - керуючої руки в закордонній політиці. Робилося, як кому до голови приходило. Завжди ставилося тільки одне питання — що скаже Антанта, що ж скаже отця Параскева Івановна?

Нещастя наше полягало ще й в тому, що наші провідники ніколи добре не знали своїх противників. Не вміли просто організувати розвідочної служби ні внутрішньої, ні зовнішньої. Звідци — незнання ворожих методів в роботі, непоінформованість в політичній ситуації, неуміння передбачати. Близорука ж політика, котра переводилася через бездарних кумів та різних прислужників, завжди кінчалася крахом. А як би цього всього не було, то напевно й Совіти зуміли б втягнути в дипломатичну гру — політичний ефект цього зрозумілий без пояснень. Зуміли би передбачити політичну майбутність і по дурному не проливати української крові для захисту чужих інтересів. А то наровистої антанти бояться, історично зрадливої та нежичливої до нас Польщі жахаються, а там де панує переляк та непевність свого становища — немає і таки дійсно не було у нас жадної корисної роботи.

10. Відношення польської преси до питання про війну з большевиками. Не менше цікавим для нас мусить бути і відношення в цей час польської преси до питання про війну з большевиками.

Питання про війну чи мир з совітською Росією після нашумівшої промови Клемансо, якою Польщі подавалася почесна ролля „сторожа європейської цивілізації“ при „дротяній загороді“, стало самим пекучим питанням теперішнього політичного менту. Хоча головні бої по цьому питанню будуть мати місце в соймі, але газетна кампанія вже розпочалась.

Всі органи польської та польсько - жидівської преси висловилися з цього приводу. Між правою „ультра - шовіністичною (але вельми читаною серед дрібної буржуазії) газетою „Gazeta Poranna“ we Lwowie і між центральним органом P. P. S. „Robotnik“ вже завязалася жвава полеміка, але, не зважаючи на палкий тон, в якому вона провадиться, сміло можна зазначити, що це тільки кавалерійські сутички, а що головний і вельми тяжкий бій має бути в найближчій будучині. Як що схематизувати всі відтинки політичної думки, якими квітнуть ріжноманітні органи польської печаті, то ми помічаємо з напрямки:

1. Праві на чолі з N. D. (народовою демократією) і (християнською демократією) Ch. D. (Головні органи „Gazeta Warszawska“, „Gazeta Poranna we Lwowie“, і „Kurjer Warszawski“ (умірковане крило).

Права явно висловлювалася за війну з большевиками. Улична газетка „Gazeta Poranna“ заливалася з захвату, запевнюючи, що Польща не складе зброї, доки в Москві та Петрограді будуть панувати Ленін та Троцький. При чім повторювалися не виліскуючі особливою новиною фрази про історичну роль Польщі, як захистниці європейської цивілізації од східних варварів.

2. Ліва рішуче висловлювалася проти війни. В Польщі ліва складалася із наступних партій: P. P. S. (правиця), P. P. S. (лівиця) S.-D. K. і Z. і комуністи. Крім того жидівські соціалістичні партії: „Бунд“ і „Поалей Ціон“. Самою тривалою і впливовою партією являлося праве крило P. P. S. з центральним органом „Robotnik“ на чолі з провідниками Ігнацієм Дашинським, Феліксом Перлем, Морачевським, Діамантом, Барлицьким та іншими, являлася націоналістичною соціалістичною партією типа б. „Mehrheitssozialisten“ в Германії (партія Шейдемана). Вплив цієї партії серед мійського пролетаріату і селянства безсумнівний.

Партія ця рішуче висловлювалася тоді проти війни з большевиками.

P. P. S. (lewica) ліве крило і S.-D. K. P. і Z. стояли *de facto* на совітський платформі. Роля їх також як і комуністів, однак менш значна через те, що партія ця сейчас скривалася в підполі.

3. Центр. „Kurjer Poranny“ і „Kurjer Polski“, обстоюючі проте дуже блідо польську прогресивну думку, висловлювалися з відомою стриманістю, але ніби, особливо „Kurjer Poranny“, швидче в бік війни.

Жидівські органи преси, без розділу партій, рішуче були проти війни.

„Lebensfragen“ (центр. орг. „Бунда“), як соціалістичний орган, „Moment“, орган „Volkspartei“ і „Hajnt“ (сіоністський орган) просто по міркуваннях економічного і громадського характеру (навальне спадання валюти, величезні витрати, небезпеки внутрішнього неладу і т. п.).

Закінчуючи цей огляд, ми не можемо не звернути увагу на невеликий, але характерних приклад того, що в громадській opinіi Польщі починався тоді де-який зворот.

На цю гадку наводить нас стаття в „Liberum Veto“. Щотижневик цей, редагуємий і заповняємий талановитим і дотепним польським письменником Новачинським (автором пес історичного і сатиричного характеру), являвся органом ультра N.-D.-ським, шовіністичним, антисемітським і різко антисоціалістичним.

Не зважаючи на це, автор висловлювався рішуче проти війни з Совдепією. Цікаві мотиви, які приводив це *entant terrible* народ-демократії, котрому ні в якому випадку не можна відмовити в розумі та талані. Яким шляхом прийшов Новачинський до цілковито протилежного висновку, ніж його партійні однодумці, як що він виходив з тих-же підвальних тез, що і вони? — от в чім цікавість.

Новачинський наражав промову Клемансо на злу і уразливу критику. Він не дуже то вірив в те, що Польща посяде Галичину на завжди. На його здання, — це тільки принада. „Не варто бити в бубон і сурмити радісно“. Успіх п. Патека не такий великий. п. Пилип Бартельо на своєму місці.

Новачинський вказував на тяжке становище Польщі. Прочитувавши здання Американця Гувера, що Польщі необхідний кредит в 150.000.000 доларів, аби тільки животіти, а не провадити війну, він вразливо запитував: „Цікаво, скільки Польща допіру отримала, щоби вести війну з пансемітизмом (так п. Новачинський називав большевизм), маючи в своєму розпорядженні 100.000 Росіян, опріч Хинців, Афганців, Гунів та інших“.

Далі Новачинський цитував уривок з промови Троцького: „Ми не маємо заборчих цілей. Диктатуру пролетаріату ми вважаємо тимчасовою“.

Новачинський висловлював свою запевненість, що Польща все одно не одержить Східньої Галичини, в якій зацікавлена Антанта за для багатіших в Європі нафтових джерел.

„Занадто малокультурні Русуни не зуміють самі експлуатувати нафтові джерела в Галичині і напевне віддадуть концесію на їх експлуатацію панам із льондонської „Stock Exchange“ — уразливо підкреслював пан Новачинський.

Зміст статті ясний: Новачинський висловлювався проти війни з Совдепією, яка є користна лишень Антанті, бажаючій здобувати каштани з вогню польськими руками.

11. Причини спинення праці Закінчивши Деклярацією 2-го грудня підготовчий польсько-української Конференції. рід праці для нав'язання взаємно-обов'язуючих умов, Місія однак довший час не могла приступити до розпочаття нового періода праці, нав'язання тих умов. На перешкоді до розпочаття такої праці — стояла зовнішня великої ваги причина, а саме те ненормальне становище, в якому опинився Уряд Української Народньої Республіки, не маючи за собою фактично закріпленої території. При такому становищу, коли не має одного з першеосновних елементів держави, — годі було підіймати питання про виговорення у контрагента в свою користь нових вигід і давання йому від себе на взаєм якихсь зобов'язань.

Тільки в останні часи, коли, спираючись на новоутворену військову силу для Уряду Української Народньої Республіки, відкрилась можливість посідання певної державної території, — відкрилась і можливість для Місії відновлення переговорів з Делегацією Польського Уряду.

Р О З Д І Л VII.

Союзна умова 22-го квітня 1920-го року.

1. Матеріальна вичерпаність укр. армії. Обмеженість власних військових сил на Україні та узурпація прав політичної влади Москвою.

На Україні ще в літку 1919 року відчувалась вичерпаність матеріальних засобів постачання армії. Свій перехід на сторону спочатку Денікіна, а потім — біль-

шевиків немудрі галицькі політики з військових кол вільні від політичного крутіства Уряду Диктатора, поясняли відверто отою вичерпаністю. Як, мовляв, можна воювати, коли козак неодягнений, без набоїв, а то й без рушниці, — коли козака спіткає пригода захворіти чи дістати якесь поранення — козак зостається то й без лікарської допомоги.

Все це правда й заперечувати нічому. Але ж наша армія, маючи запал в боротьбі серед козаків та непохитну волю командування перемогли всі труднощі і своїм „Зімовим походом“ вписали до історії найкращу сторінку з визвольної боротьби. Ще в більшій мірі могли вчинити те саме й галицькі стрільці — краса і гордість буйної української землі. Та не судилося. Зрадою свого командування кинуті в обійми ворогів, всеж вони красиво - гордо умірали, залишаючись вірними ідеї самостійности й соборности України.

Ота вичерпаність на матеріальні засоби в кінці 1919 року стала ще гострішою. Коли, з відступивших на терен Польщі решток української армії, в 1920 році були розпочаті нові формування, то показалося, що без допомоги зовні, одягом, харчами, набоями, зброєю та грішми — годі було й думати розпочинати відновлення української армії.

Уряд УНР. не мав ні власних налагоджених фінансів, ні запасів постачання, ні товарообміну. Дістати потрібні річі Уряд міг лише у союзника або через нього. І от Уряд, Місія та Головний Отаман вирішили без усяких реальних на це даних, що все потрібне дасть Польща.

Окупантські військові сили большевиків на Україні значно перевищували ті сили, які на початку 1920 року Україна могла за нездібністю свого правительства організувати і поставити на фронт. На початку 1920 року, при використанні величезних повстань та противобольшевицьких настроїв, Україна могла при відповідній внутрішній організації ще й сама поборотися з червоною Москвою. Союзники та прихильники найшлися б були уже на полі бою.

Але Місія та Головний Отаман думами інакше. Вони думали, що розпочинати боротьбу з большевиками можна тільки в тому разі, коли українські сили будуть підперті союзними військами польськими.

Та вони розуміли, що одволікати момент розпочаття рішучої нової боротьби з большевиками, доки зорганізовані будуть нові вистачаючі українські сили, — не можна було зогляду на міркування дипломатичного характеру. Як вже й зазначено в попередньому розділові, — большевицький російській уряд мав відвагу узурпувати політичні права України і пропонувати своїм ворогам мир не лише від імени „Совітської Росії“, але і від імени „Совітської України“. Отже проволікати справу боротьби з большевиками не можна було далі, а тому, що Україна сама не могла виступати на таку збройну боротьбу, яка б забезпечувала успіх, то ясно, що вона мусіла виступити поруч з союзниками, інтереси якого були б співзвучні з інтересами України.

2. Польша „натуральний спільник“ України. Дезанексія Польщі як шлях до допомоги Україні.

Таким „натуральним“ для певного мента „союзником“ являлися для України по всім вищезазначеним причинам — найбільше Польша, що так само, як і Україна, мала в большевиках ворогів своєї самостійности і невідлеглисти.

Отже з весни 1920 року, особливо після виступів і правительства Леніна, і Раковського в імені України з мировими пропозиціями, зверненими до Польщі і до інших держав,—перед Урядом УНР. стало нове завдання — необхідність заключення формальної і обидві сторони зобов'язуючої союзницької умови. Під знаком цієї необхідности між Дипломатичною Місією та Делегацією польського Уряду — розпочалися наново переговори про вироблення цих умов *). Перша, в цій справі, Конференція відбулася 11-го березня 1920 року. Оце звіт з цього засідання:

Protokół

posiedzenia z dnia 11/III. 1920 r. konferencji polsko-ukraińskiej.

Obecni:

Ze strony polskiej:

P. A. Zaleski, Minister Pełnomocny i Poseł Nadzwyczajny.

P. R. Knoll, radca Ministerjum Spraw Zagranicznych.

P. M. Szumlakowski, starszy referent Ministerjum Spraw Zagranicznych.

Ze strony ukraińskiej:

P. A. Liwickij, kierownik ukraińskiego Ministerjum Spraw Zagranicznych i prezes Misji ukraińskiej.

P. L. Michajliw, zastępca prezesa Misji ukraińskiej.

*) На цей раз ініціатива скликання польсько - української конференції виходила від Голови польської Делегації. Підтверджую свої слова отцим документом:

MINISTERSTWO
SPRAW ZAGRANICZNYCH

No 20603/D. 4157/V

Odpowiedź na pismo z dn. No.....

W sprawie:

Warszawa, dn. 8 marca 1920 r.

Szanowny Panie Ministrze!

Wobec potrzeby porozumienia się w wielu świeżo wynikłych sprawach niniejszem mam zaszczyt zaproponować wznowienie konferencji, przerwanych dnia 2 grudnia r. ub.

Pierwsze posiedzenie mogłoby się odbyć we czwartek dn. 11 b. m. o godz. 12-ej w południe na Zamku, jeżeliby termin dogadzał Szanowemu Panu Ministrowi i Jego współpracownikom.

Łączę wyrazy prawdziwego poważania

August Zaleski.

Do
J. Eksc. A. Liwickiego
Prezesa Ukraińskiej Misji
w Warszawie.

P. P. Poniatenko, radca Misji.

Przewodniczący p. **A. Zaleski**.

Protokuluje p. **W. Przesmycki**, mł. referent Ministerjum Spraw Zagran.

Zagaja posiedzenie p. **Zaleski**, wyrażając zadowolenie z powodu wznowienia rokowań poprzednich, rezultatem których była jednostronna deklaracja z dnia 2 grudnia i wyraża nadzieję, że rezultatem teraźniejszych rokowań będzie spisanie umowy dwustronnej. Następnie powołując się na ostatnie dwie noty Rządu Ukraińskiego, prosi o jasne sformułowanie i wypowiedzenie postulatów ukraińskich w sprawie ewentualnych rokowań z bolszewikami.

Następnie zabiera głos p. **Liwickij**, który powołując się w swoim przemówieniu na panujące w Polsce względem Ukrainy życzliwe tendencje uważa, że byłoby z dużym pożytkiem dla przychylniej względem Ukrainy akcji, która się między innymi wyraziła w formowaniu dywizji ukraińskiej, aby Polska wypowiedziała się, co do deklaracji z dnia 2 grudnia, jak również w sprawie uznania niepodległości Ukrainy i jej Rządu. Takie uznanie wzbudziłoby duże zaufanie wśród szerokich warstw ludu i inteligencji ukraińskiej, ułatwiłoby też wszelkie pertraktacje na zasadzie „równi z równymi“.

Zabiera głos p. **Knoll** i prosi p. **Liwickiego** o sprecyzowanie dezyderatów, dotyczących Ukrainy, któreby Rząd Ukraiński przedstawił Rządowi Polskiemu w razie ewentualnych pertraktacji pokojowych z Rosją Sowiecką.

W odpowiedzi p. **Liwickij** wyraża nadzieję, że Polska pertraktując z rządem sowieków rosyjskich, nie wejdzie jednakże w pertraktację z rządem sowieckim ukraińskim, reprezentowanym przez **Rakowskiego**, przyczem motywuje, dlaczego uważa **Rakowskiego** za uzurpatora, który usadowił się w Kijowie tylko dzięki pomocy wojsk rosyjskich. Następnie p. **Liwickij** wypowiada życzenie, by w razie dojścia do skutku wspólnych konferencji przedstawicieli Rumunji, Polski i państw Nadbałtyckich, jak również wspólnej odpowiedzi przedstawicieli Ukrainy wzięli w tem udział. Jeżeli zaś forma odpowiedzi nie ma być wspólną, to byłoby wskazaniem, aby Polska odrzuciła propozycje **Rakowskiego** i zaznaczyła następnie w swojej odpowiedzi rządowi **Lenina**, że trzeba dać możliwość narodowi ukraińskiemu wyrażenia swojej woli, co do swego przyszłego ustroju państwowego i niepodległości. Należy zażądać, by Rząd Sowiecki faktycznie uznał prawo narodu ukraińskiego do samodzielności, z tem jednak, by naród sam miał możliwość wypowiedzenia się, np. w Konstytuancie, a nie, by ustrój sowiecki był mu przemocą narzucany. Konstytuanta powinna być zwołaną przez rząd demokratyczny, jakim jest rząd dyrektorjatu. Konstytuanta mogłaby być zwołaną po odzyskaniu części terytorjum Ukrainy.

Pan Zaleski wyraża swoje przypuszczenie, że żądania Ukraińskie są w granicach możliwości do przyjęcia przez Rząd Polski, o ile oczywiście zostaną przyjęte warunki, które Rząd Polski przedłoży. Następnie p. **Zaleski**, podkreślając, że nie żąda odpowiedzi natychmiast, prosi p. **Liwickiego** o danie pewnych wyjaśnień w sprawach granic, sposobu zwołania konstytuandy i uznania Rządu Ukraińskiego.

W odpowiedzi p. **Liwickij** komunikuje, że podstawą do określenia granic Ukrainy z Polską jest deklaracja z dn. 2 grudnia, a na północy Prypeć, z Rumunją linja Dniestru, natomiast za punkt wyjścia do oznaczenia granic niewymienionych w deklaracji z dn. 2 grudnia 1919 r. może służyć traktat Brzesko-Litewski, z tem jednak, że Rząd Ukraiński dopuszcza uwzględnienie pewnych korektyw w stosunku do Rosji. Dokładny projekt będzie przedstawiony w dniach najbliższych.

Posiedzenie zakończono przyjęciem propozycji p. **Zaleskiego**, zachowania ścisłej poufności odbywających się konierencji.

A. Liwickij
L. Michajliw
P. Poniatenko

August Zaleski
M. Szumlakowski

На цій конференції, як бачимо, Голова Місії порушив питання про визнання з боку РПП. незалежності України та признання її Урядом.

Це признання помимо своєї цінности „само по собі“,—було б в очах українського Уряду запорукою того, що Польща дійсно відкидає запропоновані їй Урядом Раковського мирові пропозиції від імени України.

З боку польської Делегації було зазначено, що бажання українські лежать в межах можливого до прийняття їх польським Урядом, однак при цьому була зазначена необхідність погодження відносно умов, що будуть предложені польським Урядом.

З боку польської Делегації на слідуєчому засіданню 12-го березня 1920 р. був запропонований в промові п. Кноля такий плян вступлення Польщі на шлях активної військової допомоги Україні в її боротьбі з большевицькою навалою:

Польща в своїх мирових вимогах до Росії — ставить вимогу згоди Росії на дезакцію території з 1772 р., підкріплюючи цю вимогу військовим наступом в разі потреби*).

*) Одержавши мирову ноту Чічеріна, польський Уряд передав розроблення остаточної відповіді та визначення жадань з боку поляків до Комісії по закордонних справах. За кілька часу появилсь офіційний комунікат сеймової Комісії, де було зазначено, що Уряд Річі Посполитої Польської має жадати від Російського Уряду Рад щоби східна границя між Польщею та Росією на всім просторі, який увіходив до 1772 року в межи „історичної“ Польщі, була установлена по переведенню плєбісциту межи населенням. Українська Дипльоматична Місія одразу ж запротестувала проти таких польських намірів отцією нотою:

Міністерство Закордонних Справ.

Українська Дипльоматична Місія
в Річі Посполитій Польській.

26 марта 1920 року.

ч. 703.

м. Варшава.

До Високого Уряду Річі Посполитої Польської.

„Комунікат Сеймової Комісії по справам закордонним, в наміченій відповіді від Уряду Річі Посполитої Польської до Уряду Російської Республіки Рад, має жадати від того останнього, аби Уряд Російської Республіки Рад погодився на те, що східна границя між Польщею а Росією на всім просторі, який ввіходив до 1772 року в межи історичної Польщі була б установлена по переведенню плєбісцита межи населенням.

„З уваги на те, що в межах історичної Польщі до 1772 р. знаходилась майже вся правобережна Україна між Дніпром і Дністром по лінії Чегрин - Балта на півдні — Українська Дипльоматична Місія в Річі Посполитій Польській від імени Уряду Української Народньої Республіки заявляє нижеслідуєчє:

Н О Т А

в справі протесту проти наміру Уряду Річі Посполитої Польської піддавати під плєбісцит безсумнівно належні до УНР. землі правобережної України.

1. Правобережна Україна на всім своїм просторі, що ввіходив в склад історичної Польщі до 1772 року, — є, як то показують статистично-етнографічні досліди, краєм з абсолютною, від 70 до 90 проц., автономною українською більшістю населення; решта населення, від 10 до 30 проц., — припадає на дрібні частки націй жидівської, російської, польської, німецької і інших, в кількості, кожної зокрема, не звише 1—5 проц. на загальну кількість населення;

2. Своїми змаганнями на протязі XVII, XVIII віків та в наші часи автономна, маюча за собою абсолютну більшість, людність правобережної України дала яскраві та наочні доводи тому, що ні польська, ні російська державність не задовольнили і не задовольняють її національно - політичних стремлінь та що єдиною формою, в якій ці стремління знаходять свої завершення є самостійна, суверенна українська держава;

3. Деклярацією Української Дипльоматичної Місії від 2-го грудня 1919 року, прийнятою польською Делегацією без спеціальних застережень, Уряд Української Народньої Республіки дав до відома Уряду Річі Посполитої Польської, що кордони між Польщею а Україною евентуально намічаються по річці Збручу, а далі на території бувшої Російської Імперії кордон має перейти на західно-північній Волині і остаточне вирішення там кордону залежати від вирішення Мирової Конференції в Парижі, отже акт 2-го грудня, застерігаючи територіальне розмежування між Польщею і Україною, не дає підстав до нових можливих претензій з боку Польщі на українські території; і

4. Постановлення на порядок денний переговорів між Польщею а Росією питання про плєбісцит — до якої Держави мають належати українські, під взглядом абсолютної більшости і культурно - політичної єдности, землі правобережної України — Уряд Української Народньої Республіки не міг би инакше трактувати як замір з боку двох пертрактуючих сторони до порушення суверенних прав Української Народньої Республіки і вважав би себе в праві витягти з такого порушення відповідні консеквенції.

Голова Української Дипльоматичної Місії в Річі Посполитій Польській А. Лівичський.

Радник - Секретар П. Попятенко“.

В наслідок цієї дезанексії, в державне посідання Польщі мали б перейти частина земель правобережної України в межах „історичної Польщі“, але остання в силу попередньої угоди з УНР. — згадану територію передає в державне посідання УНР.

Місія, погоджуючися, як то було зазначено в промові її Голови, на таку форму допомоги УНР. з боку Польщі — підносила рівночасно необхідність попереднього признання Польщею УНР. за суверенну Самостійну Державу і визнання її уряду за правовий її Уряд. В звязку з цим на порядок денний конференції ставились такі питання:

1) Остаточне устанавлення кордону між УНП. та РПП. і 2) організація адміністрації як на тих частинах України, які будуть під польським військовим зарядом, так і на тих, які будуть звільнені від большевицької окупації.

Протокол цього засідання звучав

PROTOKUŁ

2-go posiedzenia Konferencji Polsko-Ukraińskiej z dnia 12/III.

Obecni:

Ze strony ukraińskiej:

P. A. Liwickij, kierownik ukraińskiego Minister. Spraw Zagranicznych i preses Misji Ukraińskiej.

P. L. Michajliw, zastępca prezesa ukraińskiej Misji.

P. P. Poniatenko, radca Misji.

Ze strony polskiej:

P. A. Zaleski, Minister pełnomocny i poseł nadzwyczajny.

P. R. Knoll, radca ministerjum Spraw Zagranicznych.

P. M. Szumlakowski, star. referent Minist. Spraw Zagranicznych.

Przewodniczy pan Prezes Liwickij.

Protokułuje ze strony ukraińskiej p. Tymisz Olesiuk.

Protokułuje ze strony polskiej p. Waław Przesmycki.

Zabiera głos p. Zaleski, potwierdzając swoje wczorajsze przypuszczenia, że postulaty ukraińskie i dążenia narodu ukraińskiego do niepodległości i uznania de facto, aż do chwili zwołania Konstytuanty, Rządu Dyrektorjatu Ukraińskiego, nie napotykając ze strony polskiej zasadniczych przeszkód, w ostateczności jednak zależeć będą od przyjęcia warunków terytorjalnych, wojskowych i ekonomicznych, które mają stanowić przedmiot dwustronnej umowy.

P. Knoll uważa, że należałoby po uprzednim porozumieniu się przystąpić do skreślenia projektu umowy, przyczem sprawa granicy polsko-ukraińskiej musiałaby być ściśle sprecyzowana. Następnie komunikuje że Polska opierając się w swoich przyszłych partraktacjach na zasadach prawnych i historycznych może i będzie wymagała od Rosji anulowania traktatów rozbiorowych i co za tem idzie rewindykacji granic z roku 1772.

Stawianie takiego żądania wobec bolszewików nie należy uważać za negacje idei Ukrainy, wobec tego, że Polska może część, tym sposobem uzyskanych ziem, ustąpić Ukrainie.

P. Szumlakowski uważa za wskazane zaznaczyć w sprawie administracji terenów między granicą polsko-ukraińską, która ma być ustaloną, a frontem polskim, że powinna ona pozostać w ręku władz cywilnych polskich ze względów na operacje na froncie i groźbę natarcia ze strony bolszewików. Administracji polskiej łatwiej będzie skoordynować swoje działania z władzami polskimi wojskowymi. Czynniki miejscowe ukraińskie będą powołane do współpracy, przyczem zakres ich kompetencji będzie się stopniowo rozszerzał, w miarę ustalania się normalnych warunków w kraju. Dowodem dobrych chęci z naszej strony może służyć fakt oddania odcinku frontu w ręce ukraińskie.

Pan Liwickij Andrzej: Było nam bardzo przyjemnie usłyszeć z ust panów o zamiarze Polskiego Rządu uznania niezależności Ukrainy i Rządu Dyrektorjatu. To posłuży za podstawę przyjaznego współżycia narodów polskiego i ukraińskiego. Co do pertraktacji, jakie się toczą między Polską i Rosją Sowiecką, to my całkowicie rozumiemy prawne podstawy, na jakich oparte są żądania Polski o unieważnienie aktów rozbioru. Tem naprawia się historyczna kłzywda, która została wyrządzona Polsce przez fakt rozbiorów. Jednakże podkreślenie w odpowiedzi ze strony Polski Rosji Sowieckiej wymagania granicy z przed 1772 roku, samo przez się mogłoby tylko wzburzyć ukraińskie społeczeństwo. Zapobiedz temu mogłoby wydanie aktu przez Polskę 1) o niezależności Ukraińskiego Państwa i 2) uznania Rządu Dyrektorjatu na czele z Atamanem Petlurą. Z powodów taktycznych, aby nie zaszkodzić pertraktacjom z Rosją Sowiecką, można byłoby w tym akcie wyrazić się o terytorjach Ukrainy w ogólnikowych wyrazach, a szczegółowe określenie terytorjum Ukrainy przeprowadzić w polsko-ukraińskiej dwustronnej umowie. Akt uznania przez Polskę niepodległości Ukrainy miałby donośne znaczenie dla mas ukraińskich. Przy każdej wojсковej okupacji są nie do uniknięcia ekscesy i zaostrzenie stosunków między ludnością i władzą okupacyjną. To też akt uznania Ukrainy musi zastąpić atmosferę niedowierzania i uczuć wrogich do Polski przychylnym i przyjaznym stosunkiem, tembardziej, że akt tej wagi nietylko formalnie, ale i realnie dopomoże narodowi ukraińskiemu w jego walce o niezależność państwową. Co do administracji ziem ukraińskich, to trzeba to omówić osobno przy udziale fachowców z udziałem przedstawicieli Zarządu Cyw. Wołynia i frontu Podolskiego. Dla nas to jasne, że nawet z polskiego punktu widzenia, wspólna administracja okupowanych ziem ukraińskich wymaga zastosowania odpowiednich korektyw, co wspólnie z aktem uznania Ukrainy korzystnie odbije się na psychologii stosunków polsko-ukraińskich.

Prócz wyżej zaznaczonego, chcielibyśmy wiedzieć, jaki pogląd ma Rząd Polski:

- 1) Co do miejsca pobytu Rządu Ukraińskiego w związku z formacją wojsk ukraińskich.
- 2) Co do administracji ziem, jakie mogą być jeszcze zajęte przez wojska polskie i ukraińskie.
- 3) Co do wymagań polskich w sprawie granicy polsko-ukraińskiej.

Ze względu na to, że zbliża się wiosna, kiedy na Ukrainie rozpocznie się nowa akcja narodu Ukraińskiego, niezbędne jest pospieszyć z ogłoszeniem aktu uznania Ukrainy. Zawarcie umowy przyspieszy przesilenie na Ukrainie, dlatego też proponujemy jak najspieszniej przystąpić do omówienia punktów umowy.

Pan Knoll, powracając do swojej propozycji przystąpienia do konkretnego skreślenia punktów ewentualnej umowy polsko-ukraińskiej, uważa, iż takimi punktami byłyby sprawy: 1) granic, 2) administracji, 3) wojskowe, 4) ekonomiczne, 5) rozrachunkowe. Ponieważ są to kwestje, wymagające fachowego traktowania, muszą być wydelegowani przez obie strony eksperci. Ekspertów powinny wyznaczyć odpowiednie urzędy, jak: wojskowość, Ministerstwo Handlu i Przemysłu i Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich, przedtem jednak chodzi nam o wyjaśnienie struktury rządu Ukraińskiego, jego wewnętrznej solidarności, co by było gwarancją, że wszyscy przedstawiciele rządowych sfer ukraińskich podzielają punkt widzenia terażniejszej polityki Rządu Ukraińskiego.

Pan Szumlakowski, nie chcąc przesądzać kwestji miejsca pobytu Rządu Ukraińskiego, uważa jednak ze względów taktycznych za lepsze ustalenie tego miejsca poza frontem.

Pan Poniatenko: Z teoretycznego prawnopństwowego punktu widzenia prawa Polski do granic 1772 roku nie podlegają dyskusji, ale te granice zadrasnęłyby najbardziej rzeczowe interesy Ukrainy i takim sposobem dotykają zasady samookreślenia narodów, na jakich buduje się wspólne państwowo-narodowościowe życie i międzynarodowe stosunki. Otóż, kiedy Rząd Polski wymaga od Rosji Sowieckiej zwrotu ziem z przed 1772 r., to

akt taki powinien iść w parze z aktem, którym uznaje się prawa Ukrainy do tych ziem. Polityczna sytuacja zmienia się i chociaż my mamy zapewnienia Panów, co do granic z przed 1772 roku, które nas całkowicie zadawalniają, jednakże nie jesteśmy pewni, czy takie ujmowanie tej sprawy nie zmieni się razem z możliwością zmiany składu Rządu Polskiego. Osiągnięcie polsko-ukraińskiego porozumienia przedstawia się dla nas jako rezultat akcji wojsk nie tylko polskich, ale i ukraińskich, dlatego administracja przyfrontowych ziem nie powinna pozostawać wyłącznie w ręku władz polskich. Co do dalszych granic między Ukrainą i Rosją Sowiecką, to one powinny być przedmiotem wspólnych rosyjsko-ukraińskich narad. Mówić o tem na razie przedwcześnie.

Pan Zaleski, odpowiadając panu Poniatence, komunikuje, że uznanie de facto Rządu Ukraińskiego będzie ogłoszone z chwilą podpisania umowy z Rządem Ukraińskim. Co do obaw Pana Poniatenki w sprawie granic 1772 roku, to są niesłuszne — właśnie obóz niezłomny względem Ukrainy, zadowolniłby się o wiele mniej na Wschód wysuniętą granicą.

Co do władzy na nowozajętych terytorjach, to znajdzie się modus vivendi, który wszystkim zadowolni. Sprawa ta nie była dotąd aktualną, ponieważ tych ziem jeszcze nie posiadamy.

Pan Michajliw: Oceniając całą wagę aktu, którego oczekujemy od Polski, aktu uznania Ukrainy, głęboko obchodzi nas, w jakiej formie wyłoni się przebieg pertraktacji między Polską i Rosją Sowiecką? Jak będzie postawiona kwestja Ukrainy w związku z omówieniem granic z przed 1772 roku? Czy rokowania prowadzone będą przez Polskę oddzielnie, czy też wspólnie ze wszystkimi zainteresowanymi narodami b. imperjum rosyjskiego?

Pan Liwickij: Czy odpowiedź Rosji Sowieckiej będzie złożona wspólnie z naszymi sąsiadami i zainteresowanymi narodami?

Pan Knoll odpowiada, że te kwestje nie zostały jeszcze zadecydowane, zatem wszelka odpowiedź byłaby przedwczesną.

Na tem posiedzenie zakończono.

3. Проекти союзних умов та спірні їх питання.

До обговорення цих проектів дійшло на слідуючому з черги засіданню конференції, що відбулося 9.IV. 1920 р.

Проектів кожної умови, вироблених самостійно було два. Один проект вироблено було Місією, а другий польською делегацією. Обидва проекти, мимо їх політичних тенденцій, формально по змісту — оказались близькими, — хоч і робилися кожен один незалежно від другого.

Український текст умови звучав:

Довірно:

ПРОЄКТ.

Високі сторони—Уряд Річі Посполитої Польської з одного боку і Уряд Української Народньої Республіки з боку другого, маючи на цілі стремління обох Урядів до створення таких політичних умов, аби, межуючі з собою народи польський та український, розвивали свої стосунки в напрямі щирої прязни та могли би стати за опору сталому спокою на сході Європи, — цим обовязуються взаємно до нижчеліуючого:

I.

Річ Посполита Польська визнає Українську Народню Республіку Незалежною Суверенною Державою, з якою вступає в заприятенні і добросусідські зносини, як з рівною стороною,

II.

Річ Посполита Польська до скликання Української Конституанти визнає Верховну Владу Української Народньої Республіки, предетавленою Директорією, на чолі з Головним Отаманом військ Української Народньої Республіки, паном Симоном Петлюрою та той Державний Уряд, який покликується до влади Головою Директорії.

По скликанню Директоріяньським Урядом Конституанти, обраної на підставі демократичного виборчого права, — Річ Посполита Польська приємствено визнає Уряд, що буде обраний Конституантою.

Увага на п.п. I і II:

На жадання Уряду Української Народньої Республіки Уряд Річі Посполитої Польської про визнання ним самостійности УНР. і її Верховної Влади — оповіщає про це в як найкоротшій час осібним виразним актом міжнароднього значіння.

III.

Річ Посполита Польська узнає недоторканість Державної території Української Народньої Республіки, на якій території має здійснюватись суверенна воля і право тільки УНР.

Річ Посполита Польська узнає Українську Народню Республіку в межах території на північ, схід і південь так, як ця територія буде определена договорами Української Народньої Республіки з її пограничними з тих сторін сусідами.

Спільний між обома Державами кордон установлюється згідно з наміченою в Деклярації Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській від 2-го грудня 1919 року лінією, а саме:

Кордон від Дністра між Річчю Посполитою Польською і Українською Народньою Республікою проходить по річці Збручу; далі кордон УНР. на території був Російської Імперії має пройти на західньо - північній Волині і остаточне вирішення тут кордону залежитиме від вирішення Мирової Конференції в Парижі.

Увага до п. III.

За згодою сторін установлення лінії кордону на зах.-північній Волині може бути віддане на розгляд спеціальної, відповідними наказами уповноваженої, змішаної польсько - української Комісії.

IV.

В боротьбі з спільним РРП. і УНР. ворогом російським імперіялізмом — Річ Посполита Польська дає Українській Народній Республіці допомогу в формах, розмірах і на підставі які определяються спеціальними конвенціями.

V.

На частинах території Української Народньої Республіки, які звільнені або будуть звільнені від російського війська при допомозі польських військ, чи будуть звільнені в наслідок якого - будь зобовязання російського Уряду перед Річчю Посполитою Польською, — установлюється, згідно п. III цієї умови, — суверенна влада і право Української Народньої Республіки.

VI.

На зазначених в попередньому пункті частинах території Української Народньої Республіки польське військо перебуває в тих місцевостях в такій кількості і так довго, як то буде умовлено в спеціальній військовій конвенції чи особливих актах згоди.

VII.

На час перебування польського війська в місцевостях УНР., зазначених в п. VI, з метою забезпечити цьому військові належите обслуговання його інтересів, при адміністраційних Установах Української Народньої Республіки призначаються відпоручники Уряду Річі Посполитої Польської.

Увага до п. VII.

а) Порядок призначення і зміщення відпоручників РРП. установлюється особливою згодою Урядів УНР. і РРП.

б) Умова відносно відпоручників не торкається установ, які повстали і існують на засадах самоврядування.

VIII.

Умова ця ні в якій мірі не відмінє Деклярації від 2-го грудня 1919 р., лише розвиває та скріплює її.

IX.

Умова ця вступає в силу негайно по підписанню її уповноваженими на то від обох Урядів Представниками.

Польський текст:

ПРОЄКТ УМОВИ

між Річчю Посполитою Польською і Українською Народньою Республікою, запропонований Українській Дипломатичній Місії в Річі Посполитій Польській Делегацією Уряду Річі Посполитої Польської і поправки та уваги, запропоновані до цього проєкта Місією:

Текст проєкта в перекладі на українську мову.

В глибокому пересвідченню, що кожний народ посідає природжене право на самоопреділення і окреслення своїх стосунків з сусідами, обидві контракуючі сторони по уповноваженню Польщі і України, однаково виходячи з бажання створити підстави для згодного і приятного співжиття на добро і розвиток обох народів, — постановляють слідує:

Польща узнає право народу українського до невідлегли, узнає Тимчасовий Уряд Української Директорії з Отаманом Сімоном Петлюрою на чолі — за Уряд „де факто“.

Поправки та уваги, зроблені Місією до проєкта.

Приймається цілком, лише зі зміною титулів договориючих сторін, а саме:

Замість „Польща“ — Річ Посполита Польська і замість „Україна“ — Українська Народня Республіка.

I.

Місія, визнаючи узнання в такій формі не відповідаючим стремлінням Української Народньої Республіки, — пропонує свою слідує редакцію:

„Визнаючи право українського народу на „незалежне державне існування в межах „території на північ, схід і південь, як ця „територія буде определена договорами „Української Народньої Республіки з її „пограничними, з тих сторін, сусідами,— „Річ Посполита Польська до скликання „Української Конституанти — визнає Директорію Української Народньої Республіки, на чолі з Головним Отаманом паном „Сімоном Петлюрою, — яко Верховну „Владу Української Народньої Республіки.

По скликанню Урядом Української „Народньої Республіки Конституанти, обраної на підставі загального, рівного, таємного, безпосереднього і пропорціонального виборчого права, — Річ Посполита „Польська приємственно визнає Уряд, що „буде обраний Конституантою.

Увага. Про це визнання Уряд РПП. опублікує відповідний урочистий акт зараз же по підписанню цієї умови.

II.

Кордон між Річчю Посполитою Польською і Українською Народньою Республікою установлюється слідуєчий: на північ від ріки Дністра вздовж річки Збруча, а далі вздовж східніх адміністраційних кордонів повітів: Кременецького, Острогського та Рівенського; далі на північ вздовж кордону адміністраційного був. губ. Мінської.

Кордон по запропонованому проєкту заповідає прилучення до РПП., із дванадцяти - семи повітів Волині.

Всі ці сім повітів, під взглядом національної приналежности населення і його культурально - побутового життя, — українські.

Українське населення, як свідчать то статистичні обчислення польських учених, проф. проф. Крижановського і Куманецького („Statystyka Polski“), в повітах, які по проєкту мали б відійти до Річі Посполитої Польської, становить: в Кременецькому 80,72 проц. (поляків—3 проц.), Острогському—76,68 проц. (польків—6 проц.), Рівенському—60,48 проц. (поляків—9,9 проц.), Дубенському—68,22 проц. (поляків—6,51 проц.), Ковельському—78,49 проц. (поляків—4,59 проц.), Луцькому—56,96 проц. (поляків—9,7 проц.) і Володимир - Волинському—72,09 проц. (поляків—8,37 проц. центів).

Безвглядне прилучення отже вищезазначених повітів — відчувалось би українським народом як кривда, заподіяна його стремлінню до національного самоозначення і скупчення в національній Державі всіх українських земель. Поруч з цим Місія однак визнає, що при установленню доброзичливих і трівких відносин між сусідуючими Державами—в основу кордонів між такими Державами не скрізь і не завжди може бути взятий тільки один етнографічний принцип. Інтереси стратегічні, економічні, комунікаційні і інші — також мають вплив і значіння при установленню кордонів.

Спираючись на вищезазначені міркування, визнаючи разом з тим справу установлення кордонів між Українською Народньою Республікою та Річчю Посполитою Польською за справу невідложну, а також бажаючи дати докази доброї волі до задовольного обидві сторони вирішення справ тих кордонів, Місія пропонує II п. Умови в такій редакції:

Кордон між РПП. і УНР. установлюється слідуєчий: на північ від річки

„Дністра вздовж р. Збруча, а далі від „Збруча переходить на лінію бувшого кордону між Австро - Венгрією та Росією „до пункту, де лінія цього б. кордону перехрещувалася з течією р. Буга; далі від „пункту цього перехрещення кордон йде „по річці Бугу і від цієї останньої — переходить до початків р. Прип'яті і йде „далі по Прип'яті.

Установлення детальної кордонної „лінії повинно бути зроблено окремою „польсько - українською Комісією із відповідних фаховців.

III.

Уряд Польський зобов'язується признати Україні територію на схід від кордону, зазначеного в арт. II цієї умови, до кордонів Польщі з перед 1772 р. (передрозборових), які Польща вже посідає, або набуде від большевиків шляхом збройної боротьби чи дипломатичним.

Місія вносить поправку:

„а) Уряд Польський признає Українській „Народній Республіці і далі як в „проекті.

„б) Замість „від большевиків“ — „від „Росії“.

IV.

Території, зазначені в арт. III. цієї умови, будуть уступлені Україні в час, установлений по обопільному порозумінню.

На території, на якій в день підписання цієї умови існує польська цивільна адміністрація, себ-то від лінії кордону між Польщею і Україною до лінії фронту, — та адміністрація, поповнена участю українських чинників, — має зостатись і на далі, аж до мента передачі цієї території Україні; натомість на територіях на схід від лінії фронту до кордонів Польщі з передчасів поділу, по мірі здобуття цих територій, — адміністрація буде передана Властям Українським з уділом чинників польських.

Надаючи велике значіння настрою мас в запіллю війська і маючи повне пересвідчення, що маси можуть мати довір'я тільки до адміністрації, наставленої національною державною владою, Місія пропонує таку редакцію цього пункту:

На зазначених в попередньому пункті „частинах території УНР. польське військо „перебуває в тих місцевостях в такій кількості і так довго, як то буде умовлено „в спеціальній військовій конференції чи „особливими актами згоди.

На час перебування польського війська „ка в місцевостях УНР., зазначених в п. „III. з метою забезпечити цьому військові „належне обслуговування його інтересів, — „при адміністраційних Установах УНР. призначаються відпоручники Уряду Річі Посполитої Польської.

Уваги. а) В місцевостях, де має стояти польське військо, — порядок призначення і зміщення агентів влади УНР., як також і відпоручників Уряду РПШ, — установлюється особливою інструкцією, виробленою за спільним порозумінням обох Урядів.

б) Установи і органи самоурядування в вищезазначених місцевостях, незалежно від функцій, які вони виконують, урядують на звичайних для них підставах.

V.

Тимчасовий український Уряд зобов'язується скликати Тимчасові Уставадавчі Збори, представляючі волю людности і обрані на демократичних засадах загального, рівного, тайного, безпосереднього і пропорціонального права голосування. Збори ці скликаються по здобуттю Україною територій, зазначених цією умовою і можливою умовою між Польщею і Радянською Росією, не пізнійш однакож як на протязі шости місяців. На руки цих Тимчасових Установчих Зборів — Уряд Український має скласти свою владу.

Місія висловлюється проти включення цього пункта в умови, яко пункта, що тичиться внутрішніх справ УНР.

Непотрібність цього пункта виникає ще й з того, що вже з запропонованого Місією п. I, умови видно, що Уряд УНР.— стремиться до скликання Конституанти і передачі в її руки своїх уповноважень.

Так само воля українського Уряду до Конституанти зазначена і в ноті Місії до Уряду Річі Посполитої Польської, переданій йому 17. II.—с. р. під ч. 332.

VI.

Тимчасовий український Уряд зобов'язується не заключати жадних міжнародних умов, направлених супротив Польщі, а також не вести переговорів і не заключати миру з большевиками без порозуміння з Урядом польським.

Пункт приймається з додатком:

„До цього ж самого зобов'язується Уряд „Річі Посполитої Польської супроти Української Народньої Республіки.

В тексті вираз „Тимчасовий український Уряд“ — має бути змінений на — „Уряд Української Народньої Республіки“.

VII.

Національно - культурні права, які Уряд УНР. забезпечить на території України громадянам національности польської,— будуть надані в межах Річі Посполитої Польської громадянам національности української і навпаки.

Пункт приймається цілком.

VIII.

Заключаються спеціальні умови господарчі, що стосуються економічно - торговельних відносин між Польщею і Україною, також залагодження аграрної справи на Україні. Умови ці становлять собою інтегральну частину цієї умови.

Таяк вирішення аграрної справи на Україні у всій її повноті може бути переведеним тільки Уставадавчими Зборами, що і зазначено Місією в Деклярації від 2-го грудня 1919 р., то пункт цей може бути прийнятий Місією в такій редакції:

„Заключаються

„ між Польською Річчю Посполитою і Українською Народньою Республікою.

„Аграрна справа на Україні розв'язується на Уставадавчих Зборах. До скликання цих Зборів, юридичне становище землевласників польської національности на Україні — определяється особливою згодою між Річчю Посполитою Польською і Українською Народньою Республікою.

IX.

Заключається військова конвенція, що становить інтегральну часті цієї умови.

Пункт приймається цілком.

X.

Умова ця зостається таємною. Зміст її може бути переданий третій стороні чи опублікований в цілості, чи по часті не інакше, як тільки за взаємною згодою обох контрактуючих сторін.

Пункт цей приймається з додатком:
„Виємок становлять лише п. п. I-й, „зміст якого Уряд РПП. по підписанню „цієї Умови зараз же опубліковує відпо- „відним урочистим актом та III-й, зміст „якого Уряд РПП. опубліковує так само „відповідним актом в мент, коли Уряд „Української Народньої Республіки визнає „за слухний.

Додаткові пункти:

XI.

Місія визнає за необхідне додати:
„Умова ця не відміння Деклярації „від 2-го грудня 1919 р., лише розвиває „та скріплює її.

XII.

„Умова ця вступає в силу негайно „по підписанню її контрактуючими сто- „ронами“.

Отже показалося можливим один проєкт взяти як основу для обговорення, а дру- гий — як джерело для поправок і додатків до першого.

На засіданню 9. IV. 1920 р. було заслухано проєкт умови, вироблений польською Делегацією. До заслуханого проєкта Місія внесла мотивовані поправки, що походили зі змісту її проєкта умов, як видко буде нижче, найбільше розходження між польською Делегацією та Місією, зазначувалося в питаннях: 1) відносно форми признання УНР. і визнання її Урядом, 2) кордонів і 3) організації влади на запіллю подільського фронту.

4. Відношення і непримириме станови- ще польської Делегації в справі проєкта союз- ної умови та незацікавленість Польщі в де- занексії розбора 1772 р.

З боку польської Делегації внесені Мі- сією поправки та додатки, особливо що до справи кордонів — зустріли упередженне відношення. Місії було зазначено, що „внесені українською стороною поправки, з'окрема до п. 2-го, в значній мірі різняться від підстав, на яких було розпо- чато польсько - українські переговори ще з місією Пилипчука“. Як заявив член польсь- кої делегації, п. Шумляківський, — „український текст п. 2-го є не до прийняття польсь- кою стороною *)“. На це з боку українського було зауважено Головою Місії, що вирі- шення п. 2-го в нашому вигляді заставляло б у польсько - українських відносинах ба- гацько недоговореного, викликало б недовірря, що в основі підривало б зароджуючийся польсько - український союз.

Для більш детального висвітлення цієї справи перечитаємо отсей протокол:

ПРОТОКОЛ

Засідання польсько - української Конференції 9 квітня 1920 року.

Початок засідання о годині 5-й по пол.

Присутні: з польської сторони:

1. Товариш Міністра Закордонних Справ Річі Посполитої Польської п. Залеський.
2. Пан Шумляковський.

*) Ibid.

З української сторони:

1. Керуючий Міністерством Закордонних Справ УНР. і Голова Української Дипл. Місії в Річі Посполитій Польській Міністр А. Лівницький.
2. Заступник Голови Укр. Диплом. Місії в Річі Посполитій Польській Л. Михайлів.
3. Радник Укр. Диплом. Місії в Річі Посполитій Польській П. Понятенко.

Протоколюють: 1) з польської сторони п. Пржесмицький 2) з української сторони Т. Олесюк.

Засідання розпочалося в 5-й годині вечора.

Пан Залеський пропонує відчитати та затвердити протоколи попередніх засідань конференцій.

Пан Пржесмицький відчитує протокол № 1 засідання конференції від 11 березня 1920 року,

Протокол ухвалюється і підписується учасниками конференції.

Пан Залеський пропонує безпосередньо приступити до обміркування умов польсько-українського договору.

Пан Шумляківський оголошує в цілому прикладений до цього проект договору, зредагований польською стороною. По відчитанню всього проекту договору, дає пояснення, що Уряд польський згодився би на оголошення п. I договору, а що до решти пунктів, то вони могли би бути дискретними і оголошення їх мало би відбуватися в разі потреби за взаємним порозумінням Урядів польського та українського.

Пан А. Лівницький: Уряд український цілком поділяє прикладені польською стороною в основу запропонованого договору думки і стремління до дружнього зближення польського і українського народів та заключення між ними політичної військової та економічної конвенції. Однак, що до формування окремих пунктів, українська сторона бажала би внести де-які поправки. Умотивовання сих поправок буде предложено польській стороні п. Радником Понятенком.

Пан П. Понятенко: Вступна частина предложеного договору, яка носить характер засадничий, не викликає з боку українського жадних основних заперечень, бажано було би лише зробити в тексті де-кілька формальних поправок. Так, замість термінів „Польща“ і „Україна“ бажано би вживати повний титул обох держав: „Річ Посполита Польська“ і „Українська Народня Республіка“.

Пункт I. договору. Редакція уступу про визнання України в запропонованім договорі видається нам не зовсім задовольняючою. Нам би було пожаданим, аби було визнано Україну яко самостійну державу, а не лише її Уряд.

Однак Місія, бажуючи дати докази, що вона дійсно стремиться до вироблення сталої умови з РПП. і знаючи, що признання України яко держави *de jure* зустрічає з боку Уряду РПП. певне заперечення згодна стати тільки на домаганню признання самого Уряду. Місія певна, що пізніш чи раніш признання держави УНР. стане на порядок денний перед Урядом Річі Посполитої Польської.

Окрім сего нам було би бажаним, аби зазначено було визнання Уряду на певнім просторі України.

Таким чином цілий пункт I. українська сторона пропонує прийняти в такій редакції: (відчитує текст української редакції п. I).

Пункт 2. Кордони, запропоновені польською делегацією, входять в склад Річі Посполитої Польської 7 із 12 повітів Волині. Населення сих повітів під взглядом етнографичним і культурно - побутовим в абсолютній більшості складають українці при дуже невеликім відсоткові поляків в ще найменше Українці становлять на просторах території, яка мала б по проекту відійти до Річі Посполитої Польської від 57 проц. в Луцькому повіті і до 81 проц. в Кременецькому.

Віддання сих суто - українських земель в склад Річі Посполитої Польської очевидно викликало би як з боку широких народніх мас, так і з боку української інтелігенції, до сего договору велику відразу. Договір прийнято би як образу національну і це було би найслабшою його стороною. Українська делегація не хотіла би підписувати договору, який в самій суті своїй був би так легко доткливим. Ми признаємо, що не завжди і не скрізь при розграниченню державних організмів можна керуватися виключно етнографичним принципом. Ми признаємо, що при такому розмежуванню треба брати на увагу і дані стратегичного, економічного та комунікаційного характеру. В сьому зміслі українська сторона готова йти на потрібні уступки, однак, з розриванням живого національного організму погодитись не може. Найдалі йдучі уступки в справі кордонів Місія укладає в такий пакт.

Відчитує текст української редакції пункта 2.

Пункт 3. До сего пункту бажано було - би зробити поправку в сміслі більшої категоричности вислову, а саме — нам ходить о те, аби евентуальне зобов'язання що до відступлення Українській Народній Республіці земель українських, які може зискати РПП. від російського Уряду було висловлено в формі становчій вже тепер, в самій цій умові.

Відчитує українську поправку до пункту 3.

Пункт 4. В справі адміністрації певних територій, ми стоїмо на тому, що адміністрація та мусить опіратись на довіррі широких народніх мас, а се може бути лише тоді, коли вона походить від національного центру. Лише при національній, користуючійся довіррям мас, адміністрації можна досягти внутрішнього спокою так необхідного для операцій на фронті.

Отже в інтересах українсько - польського фронту, аби адміністрація українських земель була українська, звичайно з певним узглядненням специфічних інтересів фронту. Це далось би досягнути введенням польських чинників до всіх агенд та установ українських, заряджуючих адміністративні справи. Звичайно, органи місцевого самоврядування мають робити з цього виємок. Органи ці по самій суті своїй являються безпосередніми речниками населення. Отже в цих органах відбилися місцеві відміни що до соціального і національного складу населення, яке до тих органів має повне довірря. Введення в ці органи представників зовні було б не на користь ні цим органам, ні цілій справі.

В цілому в нашій редакції п. має звучати так: (відчитує редакцію цього пункта).

Пункт 5. Українська сторона вважає необхідним опустити із тексту умови пункт про Установчі Збори. Це не значить, що самі Установчі Збори для Уряду українського неприємлемі. Навпаки, Уряд український всіма силами стремить до як найскоршого їх скликання, про що вже багато разів їм було заявлено в відповідних Декляраціях та нотах. Зрештою, навіть, в п. 1. договору по нашій редакції є сказано, що сучасний Уряд український має себе за Уряд тимчасовий, до скликання загально - українських Установчих Зборів. Вставляти пункт про Установчі Збори тут в умову не випадає ще й через те, що це могло би вважатись, яко зобов'язання про скликання їх, походяче зовні, навязане. А це без сумніву зменшувало би самоцінність ідеї Установчих Зборів і авторитет Уряду, що їх скликав би.

Пункт 6. — є цілком приємлемим для української сторони, але при умові засади взаємности: польська сторона мусить бути зобов'язана також супроти УНР., як УНР. супроти РПП.

П у н к т 7. — українською стороною приймається цілком. Як найширше забезпечення національних прав меншостей на Україні — є одною з основних засад політики Української Народньої Республіки.

П у н к т 8. До заключення господарських економічно - торговельних умов, бачучи в сему гарантію всестороннього розвитку України стремить український Уряд. Так само аграрна справа на Україні визнається їм надзвичайно важною. Остаточного залагодження сеї справи сучасний Уряд УНР. однак не може на себе брати, земельна справа в цілому може бути переведена лише Українськими Установчими Зборами. Визнаючи, що до скликання Установчих Зборів, в земельній справі заінтересований польський землевласницький елемент України, Уряд український готовий піти на те, аби до скликання Установчих Зборів юридичне становище землевласників польської національності на Україні було регульовано, згідно з заповідженням Деклярації від 2-го грудня 1919 року особливою умовою.

Відчитує текст поправки до пункта 8.

П у н к т 9. — українською стороною приймається цілком з тим, що зміст його буде обговорений при виробленню спеціальної умови.

П у н к т 10. Українська сторона настоювала би на тому, щоби не тільки пункт 1-ий, як на це згоджується і польська сторона, але і 3-ій було опубліковано до загального відому. Се єсть на нашу думку в інтересах не тільки України, але і Річі Посполитої Польської. При неопублікуванню п. 3.—українське суспільство матиме таке вражіння, що в польсько - українській боротьбі проти спільного ворога має місце не спільна акція і допомога з боку РПП., а, ніби, евакуація польська.

Відчитує текст поправки до п. 10-го.

До предложених десяти пунктів договору українська сторона вважала би потрібним внести ще два пункти.

П у н к т 11. про те, що настоящий договір не відміняє, але розвиває і скріплює положення деклярації 2-го грудня.

П у н к т 12. — чисто формального значіння про час, з якого вступає в силу ця умова.

Відчитує текст пунктів 11 — 12 умови.

Пан Залеський: Я так одразу не можу висловитися з приводу внесених українською стороною поправок, але вже й зараз можу з певністю сказати, що деякі з них, без сумніву, будуть прийняті польським Урядом. Однак, де - які з них польський Уряд відкинув би, зокрема пункт 2, український текст якого перечить деклярації від 2-го грудня. Отже дальшу дискусію над договором треба б відложити до завтра, аби польська сторона, могла докладно ознайомитися з українськими поправками в польським тексті.

Пан Шумляковський: Внесені українською стороною поправки в особливости до пункту 2-го в значній мірі різняються від підстав, на яких було розпочато польсько - українські переговори ще з Місією пана Пилипчука. Український текст пункту 2-го є не до прийняття польською стороною.

Пан Ливицький: Пункт 2-ий договору має особливе значіння загально - державне не тільки принципове, але й практичне. Для нас нема жадного сумніву що до мирного розрішення комплексу східньо - європейських питань. Переговори Польщі з совітською Росією не доведуть ні до чого, боротьба буде продовжуватись і коштуватиме багато жертв і Україні, і Польщі. Отже польсько - український союз для боротьби з спільним східнім ворогом не може позоставити і тіні недоговореного, недовірря одного до другого, — союз мусить бути щирим, сердечним, аби досягти максимума потрібної енергії. Тому не можна допустити у взаємних відносинах такого, що дало би народнім масам незадоволення, матеріал для агітації проти українського і польського урядів. Без

підтримки народніх мас, ніякий уряд не матиме реального значіння. А такого довірря підтримки сучасний уряд український був би без сумніву позбавлений в разі прийняття їм польського тексту пункта 2-го.

Засідання закінчується о год. 6-ій хв. 45.

Слідуюче засідання призначається на 10 квітня, год. 5 веч.

На засіданню Конференції 10 квітня польська Делегація дала відповідь на запропоновані Місією поправки до проєкту умов.

Як і можна було сподіватися, — польська Делегація, згоджуючися на шерех дрібніших поправок, — заняла непримириме стиновище відносно п. 1-го, особливо п. 2-го (кордону).

Виходячи з фактичного стану річей: 1) невизнання доси України жадною з самостійних держав, 2) невідложної потреби Україні в допомозі мілітарній і 3) фактичної своєї, в стосунку до України, організаційної і матеріяльної переваги — польська Делегація мала своїм завданням договоритися до союзного порозуміння за можливо високі уступки з боку України.

Хоч на тому ж засіданню Місія і дала мотивовану відповідь на заявлені Делегацією закиди супроти поправок Місії до проєкта умов, однак ця відповідь не знайшла у польської Делегації жадного відгуку. Навпаки Голова Делегації, п. Залеський заявив: „Від Росії ми не обов'язані жадати границь 1772 р., що робимо лише в інтересі українським. Ми хотіли перед заключенням договору з Росією знати відповідь української сторони на данне питання *) і тепер, коли цю відповідь ми знаємо, то нам нічого не позостає, як тільки ствердити відмову і зробити з сього відповідні консеквенції“.

Ось перебіг цього бурхливого засідання польсько - української конференції:

ПРОТОКОЛ № 4.

Засідання польсько - української Конференції 10-го квітня 1920 року.

Засідання розпочалося о год. 6 хв. 30 веч.

На засіданню присутні: з польської сторони:

1. Товариш Міністра Закордонних Справ Річі Посполитої Польської п. Залеський.
2. Пан Шумляковський.

З української сторони:

1. Керуючий Міністерством Закордонних Справ Української Народньої Республіки і Голова Української Дипломат. Місії в Річі Посполитій Польській Міністр А. Лівіцький.
2. Заступник Голови Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській Л. Михайлів.
3. Радник Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській П. Понятенко.

Протоколюють: 1) з польської сторони п. Пржесмицький.

2) з української сторони п. Т. Олесіюк.

Пан Залеський. Уряд польський розглянув всі поправки до умови, внесені українською стороною на попереднім засіданні і, як то було мною передбачено раніш, де - які з них прийняв, що ж до інших, то позостає на своєму попередньому становищі. Докладну відповідь польського Уряду на предложені поправки зробить п. Шумляковський.

Пан Шумляковський. Загальне вражіння від внесених українською стороною поправок до умови — се їх односторонність в той час, як положення польської сторони мають характер двохсторонности і диктовані зрозумінням потреб та інтересів обох держав. Таке

*) Себ - то відносно кордонів між Україною й Польщею. В своїй пропозиції Польщі совітська Росія згоджувалася на признання за Польщею того кордону, на якому Польща стояла на Україні в мент пропонування мирових переговорів.

поставлення справи змушує до охарактеризовання загального відношення польського Уряду до української справи, щоби зовсім виразно поставити домагання, від яких Польща уступити не може. В інтересі Польщі є попірати будівництво українського державно-непідлеглого біту, шукати в українських масах підстав до опертя для спільної акції проти східного ворога, встановити мирне співжиття поміж польським та українським народами. Се єсть підставою настоящих переговорів. Вже і тепер Польща попірає українську справу не тільки плятонично, але й чинно і в інтересі України приспішити з умовою остаточне і рішуче зафіксування навязаних стосунків.

Однак при сьому треба зараз вже ясно сказати все, поставити крапку над „і“. Міжнародна ситуація для України єсть така, що Польща буде першою державою, яка де... визнає Україну. Акт сей надзвичайно важний для обох сторін. Польща робить се в мисль своєї підставової лінії будування непідлеглої України, тому і відповідальність, тягар в смислі міжнародного узнання українського Уряду, бере на себе. Узнаючи Уряд, який, одначе, фактично, поки що не викликав до себе довірря на міжнароднім полі, не посідає якоїсь більшої території, Польща в великій мірі виявляє хіть до остаточного зорганізування української держави. В сій справі вже несе Україні допомогу не тільки в формі допомоги в організації укр. військової сили, але і оборони своїм жовніром та коштом українського населення від большевицької навали. Польща зараз єсть єдиний сусід України, який до неї відноситься не вороже і може реально допомогти. Умова отже мусить бути двостороння, хоча рівности, з пункту погляду міжнароднього положення, поміж Польщею й Україною, зараз фактично не має.

Основний пункт розходження сторін — справа границь, яка в теперішньому українському формулюванню суперечить Деклярації 2-го грудня, — не свідчить про добру волю української сторони. Домагання польські були з самого початку переговорів відомі українській стороні, яко вихідна точка і тому на предложену поправку польський Уряд погодитися не може.

Так само польський Уряд не може погодитися з українськими предложеннями в справі адміністрації. Отже ж, коли б зараз Польща оголосила своє цілковите незаінтересовання до українських територій і відкликала з них своє військо, то Уряд український не був би в силах оборонити сих територій перед залиттям, опануванням большевиками, і вони стали ся би краєм постійних бунтів, сваволі грабіжницьких банд, — що безпосередньо загрожувало би і самій Польщі. Отже польський Уряд стоїть дальше на тому, що до теперішнього польського фронту адміністрація українських земель повинна позоставати в польських руках, що зрештою не виключає широкої участі в ній українців. В міру ж дальшого посування фронту, на нововідзисканих територіях мала би заводитися адміністрація українська, під контролею польських чинників, поскільки сего вимагали би інтереси забезпечення польського війська. Така постановка справи диктується інтересами військового лише характеру, і не єсть якимсь посяганням на інтереси українські. Прецінь польський Уряд, який визволив і охороняє до нині українські землі перед заливом большевиків, а тепер добровільно уступає і признає сі землі українській державі — робить в сій справі цілком безінтересовно. Окрім сего відкинення польським Урядом як найдалі ідучих оферт з ворожого до України боку яскраво свідчить про щирість з польської сторони поставлення української справи.

Перехожу за сим до конкретного розгляду внесених українською стороною поправок, оскільки польський Уряд міг би на них погодитися.

Вступ до умови в поправленій формі приймається польською стороною.

Пункт перший. Уступ що до загальних границь України, яко справа, що безпосередньо не тичиться Польщі, — із поправленого тексту мав би бути опущений. Так само належить опустити уступ про Українську Конституанту, з огляду на домагання укр. сто-

рони про усунення його в інших пунктах і неможливість для Польщі признати Уряд, який має наступити по скликанню Конституанти і який може бути радянським.

Пункт другий. Польська сторона обстоює рішуче первісну редакцію пункту, згоджуючись на додання останнього уступу поправки.

Пункт третій, — в поправленому виді польською стороною приймається.

Пункт четвертий. На українську поправку сего пункту польський Уряд погодитись не може. Адміністрація на територіях дотеперішнього фронту мусить позостати польською, по за фронтом же може бути українською з участю польських чинників.

Пункт п'ятий в поправленому формулюванні польською стороною приймається.

Пункт шостий. Вказані вище мотиви великої різниці в формальному та фактичному міжнародньому положенні Польщі та України не допускають до прийняття українського тексту пункту шостого. Однак первісний текст можна би де в чім відповідно змінити і скоротити.

Пункт сьомий не будив жадних сумнівів у обох сторін.

Пункт восьмий міг би бути прийнятим в українській редакції, бажано було би лише юридичне сформулювання земельних відносин рівночасно з складенням договору.

Пункт дев'ятий польською стороною приймається цілком.

Пункт десятий. Польська сторона погоджується на негайне опублікування пункту першого, але що до пункту третього, то обстоює на його дискретности до часу обопільної згоди на його опублікування.

Пункт одинадцятий вважає зайвим вставляти в умову, позаяк Деклярація 2-го грудня являється актом одностороннім, настояща ж умова акт двосторонній.

Пункт дванадцятий має лише формальне значіння і проти внесення його до тексту умови польський Уряд не має заперечень.

Кінчаючи розгляд поправок, внесених українською стороною, мушу зазначити, що всі вони, виключаючи поправку до пункту другого, не викликають непримиримих заперечень. Однак, постановка українською стороною питання границь не видається зовсім серйозною, обчисленою на інтереси польської сторони. Тому просимо українську сторону про дання в сій справі конкретної й остаточної відповіді до понеділка 12 квітня, аби Уряд польський, в разі негативної відповіді, міг завчасу витягнути відповідні консеквенції.

Пан Понятенко. Зупинимось насамперед на загальних міркуваннях, з яких польська сторона виходила при обміркуванні українських предложень. Мій шановний передбесідник охарактеризував нинішні переговори, як крок, що свідчить, уже самим фактом їх ведення, про певне, доброзичливе з боку Польщі до Української Народньої Республіки відношення.

Ми також оцінювали би ведення сих переговорів позитивно, наколи б вони довели до якогось певного наслідку. Але переговори поки що іще не закінчені і вдаватись в оцінку їх поки що ще передчасно. Одже ж, коли Польща, визнана Державами антанти, вступає в переговори з Україною, нивизнаюю ще сими Державами формально, то вона мусить мати віру, що сей державний фермент — Україна здібний до життя, буде жити і буде чи раніш, чи пізніш формально визнаний сими державами. Тому такої вже разячої нерівности поміж Польщею та Україною засадничо не має і тому самий факт ведення переговорів не може мати такого значіння вияву доброзичливости вже для одної з переговорюючих сторін, як це представляє передбесідник. Звичайно все вказане не зменшує пієтету, яким була би, без сумніву, оточена в очах українського народу Польща, що в трудну для України хвилину подала б їй добросусідську допомогу. Вдячність українського народу відкрила би для Польщі широке поле для компенсації за допомогу,

подану в слушний час і це цілковито винагородило би Польщу за допомогу Україні збройно на полі і морально — через визнання. Однак нині, коли лише говориться про встановлення тріvkих відносин поміж двома державами переоцінка значіння для України самого факту переговорів була би небажаною.

Найбільшою точкою розходження сторін являється пункт другий, запропонованої польською стороною умови. Українською стороною на попередніх засіданнях були зазначені підстави, які змушують українську сторону до внесення до сего пункту відповідної поправки — однак, з польської сторони при відкиненні поправок не протипоставлено чогось річево-обгрунтованого. Одже ж зараз, після здвигу в поняттях міжнародного права в сторону признання права націй на самовизначення, на самостійне буття, відмовлення від частин українських земель було би ударом по насущним інтересам українського народу, було би замахом на його самостійне, з'єднане існування. Уряд, який став би на таку точку погляду, мав би проти себе ряд агітацій, мав би ворожий настрій всього народу. Ми дорожили би союзом, коли б він допомагав запровадженню тріvkого ладу, системи у внутрішньому житті нашої Держави. Однак, віддача суто - українських земель викликала б лише велике незадоволення в українській народній opinii і тому згодитись на такі уступки ми не можемо. Уряд український, як то вже не раз зазначалось нами, не стоїть в справі розмежування держав лише на принципі етнографічній, він готовий рахуватись і піти на уступки з огляду на потреби стратегічні, економічні та комунікаційні. Однак, для таких уступок конечно необхідні точні, ясні дані, які цих уступок вимагають. Українська сторона ставить необхідною вимогою, аби умова була тріvка, аби вона могла жити на довгі часи, а не лише сьогоднішній день. В тій площі, в якій була польською стороною поставлена справа границь, доведення переговорів до позитивного кінця не представляється можливим.

Також і в справі адміністрації, ми не чули поважних аргументів за польськими домаганнями. При обстоюванню наших поглядів в сій справі, керує нами не амбіція національна, а лише інтереси спокою і ладу на певній території. Ми глибоко пересвідчені, що коли влада буде представником місцевого населення, інтереси технічного характеру може забезпечити польському військовій участі представників польської влади в адміністрації. Протівне уладження адміністрації ставить український нарід перед небезпекою адміністрації окупантської, а загально признаною єсть річчю, що всяка окупантська адміністрація завжди гірша, як національна. Виключаючи навіть всяку тенденційність, така адміністрація неукнено сприяла би всяким ексцесам, виключала би дальше незадоволення і одкривала би двері всяким несподіванкам. Окрім сего ми не бачимо консеквентности в польських положеннях, що в міру дальшого посування фронту територія мала би адміністрацію українську, в той час, як територія дотеперішнього фронту оставала би під адміністрацією польською. Таким чинєм в безпосередній близости фронту була би адміністрація українська, а в дальших тилах польська, що навіть, з польської точки зору не є оправданим.

Відкинення поправок наших до пункту шостого впливає з евентуальної вишости одного із контрагентів умови над другим. Ми вже раніш зазначали небажаність такого трактування і, ставлячись до настоящей умови серійозно, а не яко до умови на сьогоднішній лише день, обстоюємо свою поправку. Річ в тім, що коли в теперішнім польським Уряді переважають елементи, що кожна нація підлягає закону внутрішньої боротьби сил і може наступити момент, коли Уряд будуть репрезентувати інші чинники. Опущення в умові нашої поправки до пункту шостого розв'язало би тим чинникам руки в політиці до України. І не єсть виключеним чи не дійшли би ці чинники навіть до порозуміння проти України з теперішнім нашим спільним східнім ворогом. Отже ми мусимо

мати забезпечення своїх інтересів в силу правно - міжнародного акту, а не лише в силу доброзичливого відношення до України сучасного польського Уряду.

Проти пункта восьмого не було заперечень з обох сторін. Треба тільки розкрити його в відповіднім договорі і українська сторона не хоче сеї справи відкладати.

Пункт десятий. Коли проти опублікування пункту першого до загального відому польський Уряд не мав би нічого, то для опублікування змісту пункту третього з боку польської сторони — перешкоди єсть. Ми дивимось на справу опублікування змісту третього пункту умови дуже поважно. Таке опублікування поставить українське громадянство на місцях в певні стосунки до польської влади, викличе до неї і до польського війська належите довірря. Українське населення, знаючи цілі, з якими приходить польське військо на Україну, перестало би дивитись на польську допомогу і військо, яке на окупаційні. Всяке окупаційне військо приходить не для того, аби досягти цілей місцевого населення, а цілей Держави, яка його висилає, — тому кооперація на політичному та економічному полі місцевого населення з окупаційною владою єсть виключеною.

Отже як найскорше опублікування до відому населення змісту відповідного пункту цієї умови тільки вияснило би на місцях відносини. Треба опублікування перевести як найскорше, аби до спільної роботи українського та польського урядів не утворилося в народніх масах упередження.

Пункт одинадцятий. Українська сторона обстоює на включенню пункту одинадцятотого через те, що хоча нинішня умова і єсть актом двостороннім, однак походить вона від Деклярації 2-го грудня, яка в українському житті мала своє певне значіння. Не можна цілком погодитись з п. Шумляковським, який вважає Деклярацію 2-го грудня актом одностороннім. В Деклярації були висловлені новні жадання, скеровані до Польщі — се не зобовязання від Польщі юридичного характеру, але все ж зобовязання характеру морального. І поскільки моральні зобовязання не виключаються в міжнародніх стосунках, постільки Деклярація, будучи з правного боку односторонною, з морального боку зобовязує в певних точках сторону, яка її прийняла.

Зостановлюся ще на пункті першому умови. Польська сторона настоює, аби в тексті умови не говорилося про територію та межі України. В нашому інтересі єсть зоставити сей уступ в умові на своєму місці. Важне, щоб ми мали певність що те чи инше встановлення кордонів з нашими східними та північними сусідами не зустріли з боку польського жадних заперечень. Сам же по собі закреслений уступ про територію України не зобовязує Річ Посполиту Польську ні до чого.

Було би також річевим, аби зостався уступ про визнання Уряду, який вже покликано до життя Установчими Зборами. Не виключена можливість поставлення Уст. Зборами на місце теперішнього Уряду УНР. — Уряду нового. Теперішній Уряд Української Народньої Республіки надає велику вагу зобов'язанню визнання і наступного Уряду УНР., — бо се полекшило би можливість дальшого мирного розвитку української державности.

Пан Шумляковський. Віра в реальне існування українських державних стремлень і організаційну здібність українського народу — само собою у польського Уряду існує, коли він провадить переговори з представниками українського Уряду.

Що до аргументування границь, то воно польській стороні видається цілком зайвим і поставлення сеї справи українськими представниками є несерйозне, незрозуміле. Одже ж се було признано самим п. Ливицьким, що Польща має безсумнівні права на території в границях до 1772 року. Отже контрагентом, який дає, єсть Польща. Вона хоче свої землі, які здобуті і вибавлені кров'ю польського жовніра, добровільно віддати Україні. Я протестую проти названня окупаційною польської адміністрації земель, які здобуті від большевиків польським оружжям і ніколи навіть не належали до Української Народньої Республіки.

До визнання Уряду, який буде покликано українськими Установчими Зборами, польський Уряд не може зобов'язатися. Що до опублікування пункта третього, то польська сторона годиться лише за обопільним порозумінням.

Пан Лівіцький. Я б не хотів бути в своїх словах і висновках таким ортодоксальним, як мій товариш. Я допускаю, що в де-яких пунктах можна би запропоновану умову ще переглянути, знайти якийсь компроміс і дійти до згоди.

Я не можу погодитись з твердженням, що поправки предложені українською стороною були односторонніми без прийняття на увагу інтересів польської держави. Поправки ці продиктовані інтересами польсько-українського порозуміння. Я згоден, що Польща в боротьбі з большевицькою навалою на Україні понесла великі жертви і трудні, однак, все це зробила вона до сього часу не в цілях відбудовання української державности, а в силу необхідности боронити польське населення від большевицької зарази, яка однаково загрожує Польщі, як і Україні. Визвольний характер акції польського війська на Україні може надати лише акт згоди між українською та польською стороною. До того ж часу перебування польського війська на українських територіях являється лише показником такого чи іншого військового успіху та щастя. Про цінність для українського народу жертв, понесених Польщею, можна говорити лише після заключення договору. Коли нині, держучи фронт в інтересах Української Народньої Республіки спільних з інтересами Річі Посполитої Польської, жовнір польський несе жертву кров'ю своєю, то ми хотіли, аби надалі ці жертви перекладені були на обов'язок самого українського народу.

Для нас необхідно, аби організована була українська армія для боротьби з Росією.

В противному разі понесені вже жертви для польсько-українського порозуміння не багато причиняться. Тільки з менту підписання і опублікування договору можлива для українського народу рішуча боротьба в повному контакті з польським військом. Розуміється сучасне міжнародне і внутрішнє становище України не представляється досить сильним що безпосередно не може заінтересувати пропозиціями союзу і порозуміння з нами. Однак, з історії визвольної боротьби націй, відомі нам аналогічні становища, після яких нації доходили до своєї відповідної сили і значіння. У великій європейській війні Бельгія і Сербія впали під наїздом сильніших ворогів, однак не стали від цього нерівними в колі народів. Ми можемо вести пертрактації з нашими сусідами, лише, як рівні з рівними. Сказано було, що Уряд наш не має території, але за те ми маємо, далеко більш цінне, ніж територія — се маси народні, які розуміли, що тільки в межах своєї державности можуть вони досягнути спокійного розвитку і праці. Маса це зрозуміла і з надзвичайною самопожертвою провадить тяжку боротьбу за свою державність. Тай що до території, то справа не представляється так тяжкою. Українським військом та повстанцями зайняти нині майже ціла Херсонщина, Катеринославщина та де-які частини Лівобережжя. Вся Україна в огні повстань і Уряд Раковського втратив останній призрак дійсної влади. Українські боротьбісти й комуністи втратили ілюзії що до можливости порозуміння з російськими большевиками і приєдналися до анти-большевицьких повстань.

Що до майбутніх українських Установчих Зборів, то можна бути цілковито певним, що вони висловляться за владу національну, а ні в якому разі не за радянську. Нарід, який безнастанно повставав і скидав різних окупантів, не допустить зашкодити своїй суверенности і єдности. З цього боку необхідно, аби договори, які встановлює сучасний Уряд, були приємлемі для українського народу.

В справі адміністрації для мене також незрозуміла концепція пана Шумляковського про організацію української адміністрації тільки на територіях між сучасним фронтом і майбутнім, при польській адміністрації в глибокому тилу армії, до сучасного фронту.

Пан Шумляковський нагадав в своїй промові про те, що домагання, поставлені в п. 2 запропонованої Умови були зазначені українській стороні ще від часу Місії Пилипчука. Дійсно, що домагання, запропоновані п. Пилипчукові, хоч офіційно й не занотовані, були відомі українській стороні, однак, з офіційних і напів - офіційних розмов з польськими рішальними чинниками, українська сторона мала вражіння, що вони не носили такого характеру ультиматичности, який їм нині надається. Окрім сего в де - яких пунктах територіяльні домагання польські ідуть далі, ніж то було запропоновано п. Пилипчуком. Ми чуємо вже нову аргументацію про необхідність забезпечення залізнично - комунікаційних інтересів Польщі та інших... Приймаючи се ми відкинули би від себе широкі українські народні маси, але і найблизчих співробітників серед української інтелігенції.

Відповідь на запропоновану умову ми повинні будемо дати до понеділка, термін короткий, але що до пункту другого, то відповідь ми можемо дати зараз же. Українська сторона прийняти його не може.

Ми найбільше відчуваємо, що проволікання в заключенню сього договору може довести нас до становища катастрофічного. Настрої української інтелігенції та мас такі, що Уряд український не може взяти відповідальність за наслідки, коли умова не буде заключена як найшвидше. Краще відразу заявити, що згода неможлива, ніж продовжувати неясне положення, яке єсть в настоящій мент. При тих обставинах, в яких зараз перебуває український Уряд, здавалось би ми мусіли би піти на всякі уступки. Однак, коли ми на них не підемо, то через те, що вони не дадуть нам виходу. Коли б втрачені були нами всі надії на допомогу польського народу, то нам нічого не позостало би, як полишити все на волю анархії. А що було би за анархією вгадати трудно.

Коли б ми підписали договір при таких умовах — ми були би нечесні. Ми не можемо ручатись за армію, ручатись, що українська інтелігенція підтримає при таких тяжких умовах ідею польсько - українського союзу. А раз не можемо дати запоруки в виконанню договору, — то не можемо його і підписувати. Зміст польських домагань викличе велике обурення в українському народі. Певні кола українські і так вже не вірять, що Польща хоче допомогти Україні. Коли інші ще не втратили на се надії, то і їх такий зміст договору відкине до опозиції. Не маючи можливости виконати умови, неможливо дати згоди на заключення трактатів. Коли польсько - українське порозуміння розіб'ється, то вся робота тої частини українського суспільства, яка стояла за орієнтацією на захід, окажется помилковою, пропаде за марно. Але для нас іншого виходу нема. Тому в повній свідомости наслідків і консеквенцій, які за собою се потягне, відповідаємо: згоди на польську редакцію пункту другого умови дати не можемо.

Пан Залеський. По промові пана Лівницького мені позостає тільки ствердити, що ціла та дискусія, яка була сьогодні переведена, зробила на мене одно вражіння. Не буду говорити про офіри, про услуги, про учуття. Запропоновано певний уклад представникам Української Республіки, головний пункт якого, пункт про границі був узятий українській стороні з самого початку переговорів. Від часу Місії пана Пилипчука про граничну справу була мова багато разів. І сьогодні ми поставили справу так, що за певні уступки з боку України, Польща віддає Україні свої землі до границь 1772 року. Однак від Росії ми не обов'язані жадати границь 1772 р., що робимо лише в інтересі українським. Ми хотіли перед заключенням договору з Росією знати відповідь української сторони на дане питання. І тепер, коли сю відповідь ми знаємо, то нам нічого не позостає як тільки ствердити відмову і зробити з сего відповідні консеквенції.

Пан Лівницький. З територіяльними умовами запропонованими представниками польського Уряду Місії Пилипчука ми весь час рахувались серйозно, яко з необхідністю за-

безпечити для Польщі корисну лінію на час війни з совітською Росією. Давши конкретну відповідь на пункт другий зараз все ж таки вважаємо можливим вияснення деяких справ до остаточного терміну відповіді, себ то до засідання конференції в понеділок.

Пан Залеський: Засідання в понеділок буде безцінне, коли відповідь на пункт другий умови буде негативною*.

Місія — зоставалася при своєму погляді як і польська Делегація при своєму. Під погрозою припинення переговорів Конференція закрилася до наступного засідання.

Наступне засідання конференції — могло відчинитися 13. IV. 1920 р. Час від попереднього засідання (10. IV) до цього останнього було вжито з боку Місії, щоб в громадсько - політичних колах пошукати піддержки своїй позиції супроти непримиримости офіціальних репрезентантів польської сторони. Так само, одночасно, велися неофіціальні переговори і з тими офіціальними репрезентантами. Переговори ці дали небагацько. Польська Делегація пішла на незначні, супроти свого первісного проєкта, уступки в головних суперечках п.п. I та II-му. (Див. ухвалений текст умови 21 мая 1920 року).

Місія знайшла, що уступки, зроблені польською Делегацією, не компенсують собою того максимуму, на який для польської сторони могла б піти.

Тому Місія в справі кордонів не каже свого остаточного слова з приводу нової запропонованої редакції умови, а мусить в цій справі одержати директиви від свого уряду та вияснити настрої громадської opinii.

В протоколі цього засідання читаємо:

ПРОТОКОЛ № 5.

Засідання польсько - української Конференції 13 квітня 1920 року.

Початок засідання о год. 4-ій хв. 50 веч.

П р и с у т н і: з польської сторони:

1. Товариш Міністра Закордонних Справ Річі Посполитої Польської п. Залеський.
2. Пан Шумляковський — Референт Міністра Закордонних Справ РПП.

з української сторони:

1. Керуючий Міністерством Закордонних Справ і Голова Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській Міністр А. Лівницький.
2. Заступник Голови Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській Л. Михайлів.
3. Радник Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській П. Понятенко.

Протокують: 1) з польської сторони п. Пржесмицький.

2) з української сторони п. Т. Олесіюк.

Пан Залеський. На сьогоднішньому засіданні українська сторона мала би дати в справі предложеній умови остаточну відповідь. В свою чергу польська сторона ухвалила нову редакцію умови згідно побажанням висловленим з боку українського і думкам висловленими на попередніх засіданнях.

Пан Лівницький. З огляду на те - які обставини політичного характеру певної відповіді українська сторона нині дати не може. Українська сторона бажала би ознайомитись ще з остаточною польською редакцією умови.

Пан Шумляковський. Уряд польський в добрій волі до полагодження польсько - українських відносин зробив в первісному тексті умови відповідні зміни і в дефінітивній формі умова мала би згучати так:

(Відчитує текст умови після зміни).

Пан Лівницький. В запропонованім тексті північна границя мала би йти по адміністративній границі Мінської губернії, а не по ріці Прип'яті, як пропонувала українська сторона. Домагання українські в цій справі не зустріли з боку польського на попередніх засіданнях заперечень, тому бажано би се місце умови відповідно виправити. Так само ще треба би на нашу думку перевести де - які модифікації в тексті що до західних границь.

Згоди на підписання умови українська Делегація зараз дати не може, бо мусить одержати відповідні директиви в сій справі від українського Уряду. Отже остаточну відповідь буде переслано польському Урядові із Кам'янця приблизно в суботу 17 квітня.

Засідання закінчено о год. 5-ій веч.

5. Необхідність директивів Уряду і вияснення громадської opinii та останні. Політичний бенкет 25-го березня.

В цілях осягнення цих директивів і вияснення opinii Голова Місії виїхав 14. IV до Камінця - Подільського.

Повертаючи трохи назад, слід згадати ще й про великий польсько - український раут, котрий відбувся 25-го березня 1920 року в реставрації „Полонія“ в міжчасі польсько-українських переговорів.

На бенкеті з української сторони були присутні: Міністр А. Ливицький, Л. Михайлів, П. Понятенко, Б. Ржепецький, Голубович (с. р. і б. прем'єр), Єфремович, Чернявський (с. р.), Пилипчук (н. р.), Сивошапка (н. р.), Лукашевич, Борисів, Карпинський, Олесюк (реф. по спр. Холмщини), Иножарський і з польського боку: п.п. Дашинський, Морачевський, Демський, Космовська, Зем'янський та Вакар. Всіх запрошених поляків мало бути до 20 чоловік, але решта не прийшла.

Міністр А. Ливицький в досить теплій промові вітав зібранихся в імені української демократії демократію польську і говорив, що поляки і українці природно і історично мусять бути зв'язані союзними узами проти своїх ворогів і підняв свій келех за гостей, польську демократію — за найбільшого демократа Начальника Держави Юзефа Пілсудського. З відповідною промовою виступив п. Дашинський, який подякував А. Ливицького за слова теплого привіту і підняв келех за здоров'я п. Головного Отамана.

Пан Стапинський, відповідаючи, говорив: „Українці здавна мені відомі... Коли я був арештований, то перший хто мені допомагав усім і перший прийшов привітати це був українець Теофіл Окуневський. Мої симпатії завше були на боці українців...“

Пан Демський: „Поляки і українці завше йшли рука в руку, мусять вони йти і зараз. Це конечно і необхідно як в державних інтересах Польщі, так і в інтересах державних України. Від нас самі залежить цей союз зробити життєвим і закріпити його на майбутність.“

„Пан Головний Отаман Петлюра зрозумів це і прибув в цих цілях до Варшави. Розуміємо це і ми поляки і вживемо всіх заходів і допоможемо, щоби і наш Начальник Панства пішов на зустріч українцям в політиці, та він уже і йде“... І підняв келех за здоров'я Головного Отамана.

Пан Дашинський: „Триста років українці і поляки були під гнітом чужих народів. Разом були під гнітом Москви, а ми ще й під гнітом німців та австрійків.“

„В історії ми читаємо, що не раз і не два лилась зовсім непотрібно польсько - українська кров в боротьбі між собою, а ця боротьба знесила обидва народи і довела до загублення самостійності і Україною і Польщею перед ворогами сильнішими, які тільки і чекали нашого знесилення, щоб накинути на вас і на нас ярмо неволі, тяжкі кайдани гніту. Але зараз Польща стає на шлях нового порозуміння з Україною і я тут урочисто заявляю, що на мою думку не може бути вільної Польщі без вільної України і вільної України без вільної Польщі.“

„Триста років бився український народ з поляками і ще будем мати неприємності, будем ще споритись, а може й битись за кожне окреме село, але це буде вже боротьба двох суверенних держав, та з доброї волі вашої і нашої до цього не дійде — спільна мова завше може знайтись і вже тепер ясна справа про союз українського і польського народів.“

„Прошу вірити в одвертість і серйозність моїх слів та зібранихся тут моїх товаришів — поляків. За вільну Україну і вільну Польщу підіймаю свій келех!“ Крики „слава, слава“ і „гура, гура“ залунали по залі, що звернуло увагу і других тут присутніх гостей, які так само причали „віват Україні“ і т. д.

Настрій зовсім повеселішав і провадилися сердечні розмови про деталі польсько-української згоди. А п. Михайлів говорив: „Я константую тут своє велике задоволення сьгоднішнім днем. Коли ми перед місяцем жили і перебували тут в дуже скрутному становищі при підтримці нас одного тільки Пана Начальника Держави, то тепер нас підтримують найкращі верстви політичного громадянства польського. З малих років я виховувався на творах Міцкевича і культура польська є мені близька і дорога. Деклярацією 2. II. ми відмовилися від Галичини на користь Польщі“ і тут він переповів зміст деклярації 2.XII. 1919. і далі продовжував: „Це зацікавлення нами, нашою державністю і підтримка нас Вамиж - поляками являється найкращою запорукою того, що розпочата робота буде доведена до завершення її і народи польський та український будуть надалі жити в повній згоді та союзі. За мирне співжиття обох народів, за союз я підіймаю свою чарку“.

Далі говорила п. Космовська про необхідність союзу перед великим і сильним ворогом Москвою, про необхідність ширости в цих переговорах.

Та промова п. Михайліва „ні к селу ні к городу“ зробила тяжке вражіння на українців. Цей чоловік не то що говорив, а мовив зовсім непотрібні речі, одного не кінчаючи а до другого перескакуючи.

Треба було заглядити вражіння од промови п. Михайліва і п. Иножарський, підійшовши до п. Понятенко, просив його виступити з промовою, але той відмовився. Тоді

повторив своє прохання п. Иножарський, кажучи, що йому, Понятенкові, А. М. наказав виступити і пан Понятенко сказав: „Велике гасло самовизначення народів мусить бути переведено в життя. Не оглядаючись на захід український і польський народи мусять самі определити собі співжиття. Питання про організацію східної Європи є нині найбільш важливим і мусить воно вирішатись не в Парижі, а тут на сході Європи і на мою думку самим найкращим містом є Варшава“.

Ці короткі слова зробили велике вражіння на присутніх, і вражіння од промови Михайлова як не було, а п. Морачевський в якомусь екстазі схопився і почав доказувати, що питання сходу Європи мусять і повинні вирішити українці і поляки, а Стапинський і інші кричали, що „Варшава, Варшава“ мусить вирішувати питання сходу разом з українцями.

Пан Ржепецький підтвердив слова попереднього промовця і додав тільки, що „це питання мусимо вирішати зараз безпосередньо, а для цього Польща і Україна повинні звязатись нерозривними союзними ланцюгами“:

Пан Дашинський: „Українці і поляки мусять самі розв'язати питання, які торкаються обох держав. Ми не втручаємося в життя Західної Європи. Нехай же й вона дасть нам самим дійти до згоди“.

Пан Карпинський знову говорив про необхідність польсько - української згоди в інтересах обох держав.

П.п. Пилипчук і Сивошакпа (н. р.) говорили про характеристичні риси українського і польського народів, про спільність цих рис і що це є запорукою майбутнього тривалого союзу.

Виступив і п. Голубович (с. р.), який говорив про спільність інтересів державних у демократії польської і української перед Росією і освідчив що „порозуміння за всяку ціну це є єдиним виходом з політичної ситуації як для Польщі, так і для України“.

Пан Морачевський: „Керуватись в політиці сентиментами ми не можемо. І коли ми поляки говоримо за необхідність існування Великої Української Держави, то це тому, що ця держава потрібна для самої держави польської“ і закінчив словами — „кохаймося!“

Розохотився й п. Голубович і, виступивши другий раз, почав доказувати необхідність польсько - українського порозуміння.

Бенкет затягнувся. Десь з початком 4-ої години в ночі тільки почали гості розходитись в веселих настроях як і з повнотою вражінь.

Мушу ще до цього де - що додати.

Коли промовці говорили про соціалістів, демократію, спільність інтересів, то в цей час п. Морачевський заявив, що він тут виступає як польській шляхтич, на що А. Ливицький сказав, що він так само є „полтавський дворянин“. Але це були вже жарти, котрими в певних хвилях послуговуються навіть і соціалісти, правда не всі.

Пан Дашинський прибув на бенкет пізніше усіх, бо був затриманий Начальником Держави п. Пілсудським у Бельведері у себе на аудієнції. Слова п. Дашинського, сказані на бенкеті, мали велике значіння тому, що вони говорились ним під безпосереднім ще своїм вражінням од погляду п. Пілсудського на українську справу — союз, — були, властиво і словами Начальника Держави.

Висліди з з рауту — бенкету?

1. Зближення польської відповідальної і впливової демократії з демократією українською і разом з тим з українським офіційальним дипломатичним представництвом.

2. Через п. Дашинського українці почули останній погляд на українську справу п. Пілсудського.

3. При найбільш сприятливій обстановці, яка, помимо волі людської, змушувала чоловіка до одвертості — українці мали можливість обміну думками з відповідальними поляками на тему польсько - українське порозуміння — союзу.

4. На власні очі побачила і на власні уха почула з розмов з поляками Українська Дипломатична Місія, що Польща уже офіційально стала на шлях признання суверенності УНР. і союзу з Україною.

Б. Благотворний вплив цього рауту на членів Місії—зміцнення віри в кращі дні для України, віра в можливість узнання суверенності України Польщею, віра в союз — все це породжувало нові сили в боротьбі і спонукувало членів Місії до більш активних дій в своїй політично - дипломатичній роботі.

Та чи щиро поляки говорили... Широ, бо їм ми були потрібні.

Переговори української Дипломатичної Місії з польською делегацією і представниками польського громадянства, підтримуючого п. Пілсудського, дійшли до відомих нам вислідів.

Пілсудський ішов в політиці до поділу Росії. А правительства польські Падеревське-Скульське—виконавчий орган у внутрішній і закордонній політиці, а „суверенний” Сейм, а Романи Дмовські, Корфанті, Скірмунти, Грабські, група Ледницького — ендеки і військові Івашкевічі, Лістовські Галери і поведження їх на українських окупованих землях та їх оригінальне ставлення до Росії цього їхнього ж непримиримого історичного ворога, який так само тримав під гнітом частину польського народу і прищипив бацілу азійсько-московської культури і виховання, які не хотіли навіть і думати про самостійну Україну а говорили і робили в обсягу відродження великої неподільної Росії собі ж на шкоду,— більшість сейму, більшість політичних партій і угруповань, більшість військових, закордонні польські дипломати — їх мова і чини були ворожі і направлені до зліквідування навіть ознак української державности.

Де тільки могли ці люде шкодили українським інтересам, а коли вони точно і знали про пертракції Пілсудського з Петлюрою та дивились на це кріз пальці і голосно не виступали проти цього, то тільки тому, що ще боялись вступити в боротьбу з начальником держави — „*dziadkom narodu polskiego*” і героєм, увінчаним лаврами вдячної „*Ojczyzny*”. Поляки, на словах щирі прихильники польсько - українського союзу, а в дійсности - реальні політики і змушені до таких чинів немилосердною історією розвитку народів і їх політичного життя — розвитку Польщі під загрозою Росії. Пілсудський і його політичні не так ще численні друзі, пертрактуючи офіційно з Урядом УНР., гадали, що їм пощастить перемогти громадську ворожу думку що до України і керувались реальними вимогами наближаючого політично - військового конфлікту з совітською Росією.

Але і п. Пілсудський і його найближчі люде також домагались величезних територіальних уступок з боку України на користь Польщі під різними претекстами („для моїх ендеків”— слова Пілсудського), та це і зрозуміло для чого.

В глибині душі п. Пілсудський, нічого не маючи проти поширення польських теренів на рахунок України, офіційно в розмові з нашими представниками предкладав це під різними соусами, та нарешті, перебуваючи в кращому стані, він розказував слабшому українцеві йти на уступки, щоб хоч цією ціною зацікавити, як він казав, ширші кола польського громадянства і позискати їх моральну підтримку в його політичній роботі що до сходу Європи і України в першу чергу.

Радіти — не було чого. Майбутні „союзники“ вже тепер доводили всіх українців до розпачі. В нервовій обстановці при існуючому бажанню у наших відповідальних людедей можна було сподіватися чинів самовбивчих. Та всесильна віра все перемогла...

Але в такій тяжкій праці не досить ще було бажання робити, не досить ще було сили, волі і упертости, потрібно ще було й уміння покерувати своєю роботою, своєю власною волею та упертістю.

Головний Отамаи, фаталіст і мрійник по вдачі, запальчивий і упертий в боротьбі за національне визволення, вносячи й сюди фаталізм та мрійність, чоловік який вірив і вірить в остаточну перемогу над ворогами і цю свою віру передавав і другим — остан-

нім перемагав неfortunну долю. Ах як би він мав ще й оте уміння покерувати своєю роботою й роботою других, своєю власною волею й волею других та упертістю — мали б вже самостійну Україну.

Головний Отаман, поспішний в рішеннях і чинах, мав найближчим своїм співробітником А. Лівницького повільного в руках і думках. Обидва вони, зовні сміючись навіть і смерті в вічі, а в душі глибоко відчували усі нещастя народні. В трагічні хвили життя державного вони знаходили спільну мову, один на другого впливав, один доповнював роботу другого, а звідси накреслювався такий-сякий плян в роботі — отоді вони не лякались волі й чинів урядової Польщі.

Але це були метеори в роботі наших відповідальних людей. Ситуація кращала — знову починався передсмертний державний танец, а не робота.

6. Оцінка Головним Отаманом політичної ситуації в звязку з існуючими проектами утворення самостійної України.

В звязку з відомими вже нам проектами творення самостійної України Головний Отаман писав до одного з наших послів за кордоном.

I/III. 1920 р. Ваша Ексцеленція.

„З деякого часу я занепокоєний ріжними поголосками та чутками, що кружляють біля справи визнання нашої державної суверенности. Згідно з ціми чутками деякими колами політичними виготовлено плян утворення Незалежної України з границею на сході по р. Дніпро. І тільки. Про Україну в таких межах на сході і з неясними на Заході делкатно запитував Італійський посол в Варшаві п. А. Лівницького, цікавлячись, чи це задовольнить українців; де-хто з представників прибалтійських республік в розмовах з членами нашої Місії у Варшаві так само інтервенював, при чому до правобережної України додавав уже і Полтавщину. Я припускаю, що в дипломатичних лабораторіях існує проєкт утворення куцої України, навіть меншої від тої, на яку приставало російське правительство Керенського, яке—Ви це знаєте—давало в автономне управління українцям 5 губерній, запроваджаючи плебісцит на інших теренах України з більше міганням національним населенням. Припускаючи це, я можу пояснити обгризанність границь запроєктованої України небажанням Польщі та Румунії бачити її сильною — власне сильнішою од себе і мати в майбутньому сусіда, що мав би тенденцію вирівняти свої границі згідно з етнографічними та центростремительними тенденціями української нації. Унеможливаючи повстання сильної укр. держави прихильники та автори згаданого проєкту мали б одрізати од України Катеринославщину, Таврію, Харківщину та значну частину Чернігівщини, не кажучи вже про непевність границь з Польщею на сході і східній півночі. (Версії: а) Збруч — Турія б) Збруч — Горинь в) Збруч — Стир) — себо райони найбільш промислові з найбільшими запасами природніх богатств. Скільки в цих проєктах є певного зараз судити не можна. Інформуючи про них Вас, Ваша Ексцеленція, я поручаю Вам перевірити обережно правдивість таких чуток і, коли щось можливого не правду знайдете, — поробити належні заходи в напрямку нейтралізації їх. Гадається мені, що утворення України в таких межах не відповідало би інтересам Французько-Белгійського капіталу, який мусить мати реальні інтереси на Україні і вже тепер дбати повинен про сталий і широкий вплив на півдню бувшої Росії, особливо коли взяти на увагу ті величезні цілком реальні заходи, які робляться в справі російсько - німецького альянсу, так загрожуючого і Франції і Бельгії. Коли од України одберуть можливість киристування Донецьким басейном, вона не може розвиватись в сильну державу і не в силі буде дати опір тій інвазії, з якою буде перти до Чорного Мора Росія в союзі з сильною Німеччиною. Я не маю наміру аргументувати в цьому листі иньшими моментами в оборону етнографічних границь України. Звертаю лише увагу на ту небезпеку, яка виробляється для нас в дипломатичних лабораторіях і прошу задалегідь вжити і певних розвідочних заходів, а коли треба, то й належних мір до нейтралізації небезпеки. Мені здається що певна координація в цій справі з п. Яковлевим була би потрібною, для чого прошу копію листа мого направити йому, а також і п. Марголіну.

З правдивим поважанням до Вас Петлюра

П. С. Перечитавши вже тепер (24/III) листа, прошу не надавати йому особливого значіння. Латиші в справі границь України виступали, як агенти большевиків, бажаючи одперти інвазію Росії од Балтійського моря до Чорного, улещуючи нас „необхідністю“ йти на уступки з большевиками. — Одже ледве чи слід цього листа посилати комусь иншому, крім Вас, хіба що з увагою отсею.

24. III.

Петлюра.

7. Додаткові уваги Головного Отамана для А. Лівницького. Директиви Гол. От. Правительству та вимоги до політичних партій через спеціального кур'єра.

Слідом за від'їхавшим до Камінця А. Лівницьким Головний Отаман через кур'єра вислав до нього отцього листа:

Шановний Андрію Миколаєвичу!

„В зв'язку з од'їздом Вашим для переговорів в Камінці з товаришами по Міністерству, а також з представниками політичних партій в справі заключення мирового договору з Польщею з одночасним визнанням України, як самостійної Держави, я вважаю необхідним подати до Вашого відома кілька уваг:

I) Наша країна перебуває в тяжкому стані господарчої руїни. Полагодження цього стану не може одбутись без порозуміння попереднього з Польщею.

II) Сподіванки на те, що якісь інші держави раніш Польщі визнають нас (маю на увазі Антанту), — не оправдались. Нема даних думати, що в ближчих часах ці сподіванки стануть на реальний ґрунт. Можна думати, що лише визнання Польщею нашої суверенності потягне аналогічні акти з боку інших держав.

III) Будувати нашу політику, орієнтуючись на большевицьку Москву, — було би злочинним, бо вона — Москва — нашої самостійності ніколи не визнає, колиж би тимчасово і пристала на це, — то така політика була би фарісейством, маневром тимчасовим, розрахованим на дальше розкладання нашої державности і втягнення України, як інтегральної частини, до Росії.

IV) Большевизм в Росії розкладається, а економічні відносини — торговельні - транспортні etc. перебувають в дуже катастрофічному стані. Зв'язувати свою долю — долю нашої державности з трупом гніючим було би великою помилкою, якої історія ніколи не вибачила б.

V. Становище большевицької армії на фронті, — лиха в кожному разі під взглядом військовим польська армія є сильнішою, більш дисциплінованою і заосмотреною, що мусить мати рішаче значіння на вислід боротьби між поляками і большевиками.

VI. Воювати з двома ворогами одночасно Україна не може. Дотеперішній досвід вчить цьому. Потрібно порозумітись з Польщею. Які б не лихі були умовини миру, якою б тяжкою ціною ми б не заплатили за своє державне визнання, ці умовини мирним шляхом далі пощастить зробити кращими і більш забезпечуючими наш державний розвій.

„Ці гадки я вважаю подати не лише до Вашого відома, але й до відома тих, з ким Ви переговорювати дудете. З'окрема повинен Вам сказати, що мої часті розмови з приводу даного питання з Прем'єр Міністром Мазепою — встановлюють повну солідарність думок.

„Я би од щирого серця хотів, щоб Ваші колеги по кабінету, а також громадські діячі виявили в цю рішачу хвилину державну думку і розуміння складної ситуації в цілях найскоршого відновлення нашої державної праці.

15. IV. 1920 р.

Голова Директорії УНР. Петлюра“.

Рівночасно з цим Головний Отаман через свого кур'єра О. Доценка *) на словах передавав такі директиви для розмов з представниками Правительства та політичних партій:

*) Одержав я таке офіційне уповноваження:

Головний Отаман Військ
Української Народньої Республіки.

29 марта 1920 р.

Начальнику Похідної канцелярії Головного Отамана Військ
УНР.

Наказую Вам од'їхати до Каменця Подільського і далі в район росташування групи полковника Удовиченка в слідуючих цілях:

- 1) Передати мої розпорядження: пану Прем'єр Міністру Мазепі,
- 2) Головноуповноваженому українського Уряду УНР. Міністру Огієнко,
- 3) Військовому Міністрові полковнику Сальському,
- 4) Оглянути групу полковника Удовиченко і вияснити її потреби,

„Перше. Правительство в тісному порозумінню з політичними партіями і громадськими угрупованнями мусять звернути увагу на підтримання військових формувань на Поділлі до приходу цілої армії і поширення цієї справи в більших розмірах, також мусять уже зараз поробити підготовчі кроки до відновлення роботи цілого державного апарату.

„Підготовка мусять іти інтенсивним темпом, — поменче балачок, а побільше діла, — мусять стати всі до роботи без ріжниць приналежності до тої чи іншої політичної партії — ні всякі вимоги залагодяться в процесі державної праці, а все це залежить від уміння Правительства взяти правильний тон в роботі і притягнення до цієї роботи здібно-творчих людей.

„Підготовка ця мусять зводитись:

- а) до відновлення роботи державного політичного центру і Міністерств;
- б) до переговорів з політичними партіями
- в) і до закликання певних людей для роботи.

2) Премієр Мазепа, по мотивах внутрішнього і політичного характеру, мусять лишитись і надалі премієром, але тільки як Премієр - Міністр без портфеля, з'огляду на величезну роботу, яку йому прийдеється переводити, а саме:

- а) підготовка законодавчої роботи — законопроектів,
- б) справа аграрна, про ліси, валюту — справи, які торкаються піднесення економічного життя держави, що є необхідним для нашої роботи при затяжній боротьбі,
- в) справа про адміністрацію,
- г) земська справа — питання про перевибори земств і самоврядувань.

3) Провадити роботу послідовно, як це належить справжнім адміністраторам і годі вже бути подібними до неуків в державній роботі. На посади комісарів і інші адміністративні місця призначати людей знання і стажу. Звичайно і національні моменти також мусять бути узгляднені. При цих призначеннях годі керуватись партійними принципами; за браком людей на адміністративні посади брати і військових старшого віку.

4) Негайно подбати про організацію політичного департаменту і політично - інформаційно - розвідочного сиску, щоб своєчасно мати данні про настрої нашого народу і не бути сліпцями на своїх урядових посадах та мати вичерпуючі відомости про ворога — без цього державна робота продуктивна неможлива.

„Уже зараз подбати про відповідний підбор комісарів і начальників міліцій, а для цього треба також обережно брати і старих адміністраторів, особливо почасти угодщини, порядку повірки документів і т. д., що в нас не було налагоджено з боязни „фаховців“. Най нікого не боятись, а зуміють їх використати.

5) Негайно виробити законопроект про висилку непевного з національного боку елементу і активно - шкідливого для нашої держави в цілях боротьби з Денікином і большевиками.

„Сказати, що Головний Отаман сам особисто і від правительстра буде вимагати безцеремонности до такого непевного елементу і поступать з ним так, як уже зробили поляки і румуни в цілях державних.

5) Оглянути школу старшин в Кам'янці і відділи бригади отамана Шаповала, докладно поінформувавшись про їх становище і потреби.

„Всі розпорядження, перелавасмі мною через сот. Даценко для передачі по їх належності, вступають в законну силу з моменту їх передачі.

6. До свого парламенту нам ще далеко — отже правительство мусить співпрацювати з представниками різних політичних партій і політично - громадських угруповань і вже зараз мусить з представників політичних партій організувати Комісії для вироблення проєктів в отих усих справах, які я подав вище.

„До сих комісій мусять бути запрошені люде підготовлені і досвідчені в тій роботі, яка на них покладається.

„Вироблені законопроєкти, в залежности від характеру і спішности їх, мусять бути переведені в життя звичайним шляхом (через Раду Міністрів і санкцію Голови Директорії) або для внесення до майбутнього парламенту, бо краще мате хоч щось, ніж нічого не мати.

б) Тепер що до парламенту:

„В громадській opinii поширена думка про негайне скликання предпарламенту. Як мають ще зашкодити українській державности, то предпарламент можна скликати.

„На мою думку скликати предпарламенту не потрібно і ось чому:

„Предпарламент не буде мати ні впливу, ні авторитету в очах Європи. Європа оцінить цей наш крок як крок не державно - мислящих людей. Європа ніколи навіть не наблизиться до думки визнання нашої самостійности. Не можна навіть упоминати про це в пресі чи то в громадських виступах. Визнання Уряду, а не визнання Держави до скликання парламенту з правами конституанти мусить завше ставитись як домагання в нашій політиці перед чужими державами.

7) Соціал - демократи мусять лишатись в кабінеті і це є домаганням Головного Отамана в самий рішучий спосіб по двох мотивах:

а) участь есдеків надалі в Кабінеті дає гарантію в смислі авантюр — я маю цим на увазі слідує: щоб новий склад Правительства не взяв курсу вправо і не почав іти на уступки під натиском європейської думки і щоб вони нейтралізували і урівноважували есефів, енерів та других;

б) участь есдеків ще потрібна й з огляду на необхідність рахуватись з революційними елементами по той бік фронту, щоб паралізувати всякі агітаційні спроби большевиків (взяти до себе ще есєрів? крім дескредитації і непевности нічого нам не дали).

„Головний Отаман хоче аби, робота почата с. - д - ми на Україні була доведена до кінця. Відмова есдеків од роботи во ім'я чистоти принципів і ортодоксальности ослабила б демократію в мент державного будівництва етс...

8) Потрібний новий Міністр Фінансів. Всі настроєні негативно проти Б. Мартоса за його діяльність проти кооператорів зі своїми Супрунами.

Місіям грошей не виплачує, коли потрібна робота.

„На мою думку п. Барановський зараз не піде, але я постараюсь його підготувати своїми листами і можливо, що він, зогляду на політичне наше становище, прийме портфель Міністра Фінансів.

8) Міністр Народнього Господарства так само потрібний і на мою думку він мусить бути покликаний од кооперації.

9) Передайте також, що одними нервами в роботі жити не можна, не можна робити щось у Варшаві з т. з. Радою Міністрів і Головним Отаманом, а щось у Камінці — мусить бути одне урядово - чинне і всіх зобов'язуюче до виконня.

„Не може робота терпіти через впливи Шадлуна на Мазепу через Романченка, пора вже кинути думку про диктатуру пролетаріату, коли і є щось зроблене у Варшаві, що не подобається п.п. Шадлунам, то це, в разі потреби і доводів на це, перевірити — най не забувають, що бувають такі вимоги моменту, що ніколи зговорюватись з другими Міністрами і треба негайно вирішати і переводити в життя.

10) Міжнародне становище наше зводиться до того, особливо коли прийняти на увагу останні листи п. Марголіна і других, що і наше визнання головним чином буде зводитись до того, оскільки ми зуміємо хоч оден пароплав вивезти українського хліба — підчеркнуть це, і справа буде виглядати зовсім інакше. Концесії, займи, договори потрібні і їх вимагають від нас — так що з цього боку наше становище тяжке, особливо коли прийняти на увагу наш переляк перед цим і брак відповідних кроків в цій галузі.

„Побоялись видати відповідні на цей предмет уповноваження і ніхто цього не може зреалізувати. Я є тільки Голова Директорії і пора вже Правительству подбати про це...

„Потрібні директиви нашим послам за кордоном що і як мають робити — мільярди грошей потрібні для роботи, а де їх взяти і хто це зробить, коли ми спочатку боротьби не можемо покінчити наші особисто - партійні порахунки.

11) Міністру Шадлуну, як Міністру Народнього Господарства, увійти в звязок з кооператорами в розумінню підготовки роботи по закупці хліба, цукру та сирівців і то не на словах, а на ділі.

12) Прем'єр Мазепа, в звязку з цими усіма справами, мусить обовязково прибути на день - два до Варшави.

13) Поінформуйте про віденські настрої, про помиї „Нової Доби“ і т. д., про початок балачок з румунами.

14) „За всяку ціну переведіть через полк. Удовиченка мій наказ для от. Ом. Павленка, щоб він як найскорше з армією підійшов до кордонів Румунії чи до фронту українсько - польського. За всяку ціну також встановити звязок через ходаків з армією.

15) Поінформувати про роботу за кордоном членів Директорії п.п. Швеця і Макаренка і передайте, що цілком згоден, аби вони як найскорше повернули до центра.

16) Правительству негайно приступити до розроблення законопроекту про скликання парламенту.

17) Полковникові Удовиченко уникати розмов з більшовиками з тактичних мотивів перед поляками. З ними можна говорити, але коли будемо мати добрий кулак.

18) Передайте копію уповноважень, виданих гр. Тишкевичу. Має приїхати до нас на службу ген. Черемісов. Агапів випущений.

19) Полковнику Мельнику доручено увійти в переговори з шведськими урядовими чинниками на предмет притягнення за гроші на Україну інструкторів по різних галузях, напів офіційно поінформуйте про наші переговори з дирекцією заводу „Шкода“ в Чехах.

20) Передайте, що я написав листа п. Мартосу в справі організації експедиції, але не має певности, що він це зробить і через це прошу Правительство подбати про цю справу, без чого нам прийдеться тяжко при майбутній нашій державній роботі.

21) Поінформуйте про армію нашу“.

Що до останнього, то це перший раз наш центр одержав точні відомости про стан армії УНР. від кур'єра, надісланого от. Ом. Павленком.

Ці відомости були такі:

Командарм — от. Ом. - Павленко.

Нач. штабу підполковник Долуд.

Запорізька дивізія. Комдів от. Гулий, начальник штабу полк. Крат). Складається з б. 6—7—8 і частин 3-ої дивізії. Лічить в собі 5000 багнетів (3 піш. полк + 3 кін. п. в кожній дивізії). Поділена на 6—7—8-ий загони + Чорний кінний полк + 3. кінний.

Київська дивізія. Комдів от. Юрко Тютюнник, начальник штабу сот. Блощаневич. Дивізія складається з б. 5—9—12 дивізій + частина СС з 10 і 11 дивізій; лічить в собі дивізія — 2.500 багнетів піхоти + 240 кін. і + 5 кін. полк полковника Нельговського.

Волинська дивізія. Комдив от. Загородський, начальник штабу — невідомо. Складається з 1800 піх. + 600 кінноти.

До 28. II. штаб от. Ом. Павленка — Тишковка, Глodosи — штаб армії і Запорізької дивізії, Липнянська — штаб Волинської.

Виданий був наказ по армії 6. III. 1920. дивізіям зосереджуватись в районі Голованівська - Покотилово. В армії до цього часу з 6. XII. 1919 року було зафіксовано 16 випадків дезертирства.

Гонець мав наказ від от. Ом. - Павленка:

- 1) Поінформувати про політичну ситуацію центр і Головного Отамана та про стан армії;
- 2) що робити в зв'язку з наступом поляків;
- 3) в які райони двигатись далі армії.

На останні питання Головний Отаман дав відповідь, що двигатись армії до українсько - польського фронту або кордонів Румунії, звідки через спеціального кур'єра мав бути посланий наказ.

Ці відомості поступили до Варшави 22. III. 1920. і характерно, що я їх звідси мав повести для інформації членів правительства.

В день же мого од'їзду до Камінця, Головний Отаман додатково дав отсі директиви:

1) Передати мій наказ для от. Ом.-Павленка почати рух армії на Могилів - Подільський — Бар. По заняттю Могиліва - Подільського негайно зв'язатись з Мацієвичем і полк. Удовиченком, а для цього —

2) Правительству приготувати в Румунії гроші для армії до 300 мільонів карбованців. Звідти їх одразу буде легше дістати, тим більше, що в листі од 10. III. ц. р. І. Мазепа пише, що бачився з Мацієвичем, не радить мені від'їждяти з Варшави в зв'язку з військовими формуваннями і в зв'язку з дебатами румунів над визнанням самостійності УНР. — накази що до армії як раз мною туди передані.

3) Для Отамана Ом.-Павленка. Що до галичан: уникати збройних сутичок з ними. А коли б це трапилось, то щоб не було зайвого пролиття крові, при переході до нашої армії ставити їх на правім крилі і не давати їм скупчуватись, а розпорошувати їх. Коли вони будуть себе поводити як комуністи, то й з ними поводитись як з більшовіками. При наближенні до польського фронту замаскуватись з ними, а не бажаним служити, запропонувати розійтись по домах.

4) В місцях осідку армії відновити негайно пресу, українську владу і земства.

5) З армії ж виділити військову жандармерію для наведення порядку в тилу.

6) Обмінятись з прем'єром думками для докладу мені — в який спосіб найкраще фінансувати армію, а зараз і то негайно перепроводити в армію певну кількість грошей оскільки на це дозволять наші державні запаси чи то на возах з відділом, хоч на аероплянні — гроші мусять бути доставлені“.

Мав також зачитати членам Уряду телеграму, якій тут у Варшаві надавали велике значіння — вона звучала:

„Одержав сьогодні 22. I. через президента Республіки Дешанеля чудові результати. Тишкевич“.

Варшава через гр. Тишкевича пертракувала з представником одного з французьких синдикатів Леоном Жолі, пропонуючи йому 30 т. тон хліба і 10 т. тон цукру взамін на аванс в 50 мільонів французьких франків (самі наші винні, що не зуміли довести цей договір до кінця і зреалізувати його наслідки — можливо дуже, що український хліб та цукір і зацікавили би урядові французькі кола) — про це мав також предкласти правительству УНР.

Мав зі собою ще одну цікаву телеграму для Уряду, яка звучала: „25. III. Мейєрович передав визнання незалежності України. ч. 90. Задорожний. Ріга 26. III“. Політичні придбання були цінні для України. І, об'єктивно кажучи, до цього спричинилися наші дипломати в Латвії.

От з такими дорученнями автор цих рядків виїхав 29. III. 1920. до Камінця до урядово - політичного українського осередку для їх виконання.

1. IV. 1920. я вже був у Камінці.

Прем'єр - Міністра І. Мазепи там не було і ніхто не знав про його долю аж від часу його одїзду з Камінця 15. II. Зате тут був полк. Удовиченко і я не мав чого їхати на фронт. В перший же день мого прибуття до Камінця у вечері в університетському будинкові я на засіданні Ради Міністрів передкладав директиви — накази, інформації і побажання Головного Отамана.

Заслухали п.п. Міністри і я відійшов, маючи на увазі потім уже од кожного Міністра зокрема одібрати потрібні відповіді для доповіді Головному Отаманові.

Навіть українська Національна Рада виявила бажання, що б я виступив з певними інформаціями про події у Варшаві. Але я відмовився це зробити, не маючи відповідного наказу.

Через два дні по моїм одїзді до Камінця Головний Отаман писав до Військового Міністра:

Шановний пане Міністре.

„В додаток до листа мого од 29. III., переданого Вам через Доценка *), подаю до Вашого відома слідує:

1. Настрої камінецьких де-котрих людей чи навіть груп не повинні Вас вибивати з колії державної праці і тої рівноваги, яку повинно додержати в цей рішачий долю України момент. Мені не раз доводилось говорити з Вами на тему польсько - українського порозуміння. Це той етап, через який ми повинні перейти. Але цього мало і це ще в моїх очах не є аргумент рішачий метівіровку потреби цього порозуміння. Ми — Польща і Україна — повинні досягти цього порозуміння, що б перед Москвою устояти. Посилання на історію польсько - українських непорозумінь в минулому для сучасного реального політика не є аргумент. Нові відносини вимагають і з боку польського корективів до минулої політики і життєвий інтерес Польщі примушує її мати самостійну

*)

Військового Міністру полковнику В. Сальському.

Шановний п. Міністре.

Вашого докладного листа од 24. III. з додатками я отримав. Не маючи змоги дати відповідь по всім питанням у Вашому листі порушених, я передаю через Даценка отього короткого листа, а ширшого передам через два дні Вашим ад'ютантом.

Тимчасом пишу коротко:

а) Омелянович - Павленко з своєю армією повинен наблизитись до району і прикрити лінію Могилів — Бар. Звичайно, коли б у нього була певність, він міг би тримати Вапнярку, але я гадаю, що цього зробити він не зможе, поки ми не улаштуємо постачання.

Сьогодні я висилаю до Мацієвича кур'єра з пропозицією приготувитись до можливого приближення Ом. Павленка до лінії Дністра (Ямпіль - Могилів).

б) Розпорядження в справі бригади Шаповала вважаю правильними. Заходи в справі заосмотрення одежою Удовиченка — робляться.

в) Наказ про оперативний звязок Удовиченка з Крайовським посилаю на Ваші руки для передачі Удовиченкові.

г) Розгортайте військову школу!

д) Розгортайте бригаду Шаповала!

З повагою Петлюра.

29. III. 1920 р.

Україну. Ті українські діячі, що штовхають нас в обійми російської федерації — є люде без перспективи державної, не вміють вони підняти вище інтересів та болів сьогодишнього дня і через це вони кепські політики, а робота їх шкодлива для України. Те, що в очах таких людей є переконуючим, щоб бути проти згаданого порозуміння, — є просто вислід занадто чуйного і діткливого реагування на сумні факти. Але ніколи не забувайте, що польські політики, як п. Пілсудський, повинні боротись в самій Польщі за ідею нашої державности, бо не всі її розуміють, не всі її підтримують, а є й такі — і досить впливові ще, — що й поборюють цю ідею (вшеполяки, н-деки е. т. ц.) Одже, які б аргументи не виставлялись ріжними людьми, а надто Галичанами, — Ви не зважайте, а правильно ведіть лінію праці — діла, реальної затрати часу, а не безплідних, непродуктивних дискусій та розмов. Олна тільки невтомна праця може нас урятувати. Галичане, своєю сліпою, нерозважною політикою, вже нераз „зарізали“ нас; одже їхні поради, їхні сектенції — є лише хворим відгуком роспуки та дезорієнтації. Ми повинні, в імя державности, зараз не рахуватись з розпукою, а мати тверду державну волю і не піддаватись на провокацію, все одно чи остання походе з нервів політичних, чи зі свідомих і недобрих мотивів. А я маю таке вражіння, що діяльність д-я Барана має своєю метою руйнування нашої державности і при тому — зле, нечисте. Установіть за ним догляд.

2. З останніх цікавих для нас подій треба зазначити а) офіційне визнання нашої державности і нашого теперішнього Уряду Латишською республікою. Акт визнання 26. III. вручений нашому представнику в Ризі. Сьогодні (30. III). був у мене й у Ливицького з цього приводу посол латишський при Польщі Кеніш. Маю надію, що це матиме вплив і на інші держави. б) В палаті депутатів в Парижі провадилась дискусія в українській справі. Голова Комісії закордонних справ палати Барту та депутати Бансельм і виступали в оборону нашої самостійности при співчуттю палати.

3. Військова секція тутешня вступила в тісніші стосунки з чинами військового міністерства польського, було спільне (в ресторані) зібрання. В звязку з цім реальна допомога для Удовиченка (одежою та амуніцією) повинна бути реалізованою ретельнішою.

4. Посилаю Вам копію листа К-адмірала Остроградського. В звязку з тими відомостями, які він подає, я викликаю його з Букарешта сюди, щоб дати належні директиви, на той випадок, коли наше військо візьме Одесу. Треба приготувитись і до того, щоб хоч якийсь флот був до послуг державних.

5. Посилаю для Вашого відома також лист посла в Чехії Славінського, з якого Ви дізнаєтесь про чеську бригаду. В цій справі ген. Зелінський провадить переговори з польським військовим міністерством. Коновалець цими днями збірається виїздити до бригади.

6. З Копенгаги од нашого посла Дм. Левицького одержано телеграму, що Черемісов виїздить через Відень до нас для переговорів про вступ на українську військову службу.

7. Всі люде з Ланьцута переведені до Берестя і маю надію, що бригада Безручка буде цілком готова до 15. IV.

8. В справі тих урядовців та старшин військового міністерства, які залишаються за штатом, я трохи иншої думки, як та, що висловлена Вами. Мені здається, що було би недобре цих людей зовсім одкидати од праці. Чи не увійшли б Ви в порозуміння з мін. внутр. справ, щоб цих людей ужити для служби в міліції, жандармерії, комісаріяті тощо. В кожному разі ці люде з боку ділового більше відповідні як ті, що з них ідосі рекрутувалася наша адміністрація. А як - би для цієї публіки влаштувати належні курси по адміністративним справам, то я гадаю, що можна було б куди зручніше використати ці елементи! Отже прошу Вас цю думку обговорити з колегами по міністерству і, по можливости, в інтересах державних реалізувати.

9. Посилаю Вам схеми організації центральних військових установ, вироблених згідно з дискусіями нашими, Сінклером, Зелінським, Дітковським етс. До всіх цих схем є пояснюючі записки. Принципіально, як я вже Вам говорив нераз, з схемою цією я згоден. Мені здається, що будівництво нашої військової справи по цьому принципі забезпечує поважність і порівнюючу безсторонність цілої праці творчих чинників військового міністерства. Разом з тим верховній владі це забезпечує певну об'єктивну цінність всього того матеріялу, який предкладається на затвердження. Прошу переглянути, до мого затвердження, ці схеми і свої уваги переслати мені, коли я не приїду до того часу.

10. Посилаю Вам підписаний мною наказ Головної Команди про Сінклера. Щоб вийти із становища, — Сінклер не може їхати до Кам'янця по родинним справам, — я його тимчасово прикомандірую до себе. А Вас прошу прислати йому для розроблення ріжні справи і питання, щоб використати і час, і сили цього безумовно для нас корисного чоловіка.

11. Що до військової Ради, то я гадаю, що до неї треба вводити лише людей компетентних, з великим авторитетом в тій чи іншій галузі військового знання та науки і нині призначіння Колодія, напр., я вважаю тимчасовим, бо мати будемо в ближчому часі більш кваліфікованих кандидатів. З боку формального я вважаю призначення до Військової Ради, коли ще не затверджено самого інститута Ради, не досить зручним.

12. Підкреслюю необхідність поширення — а) військової школи, б) заснування школи підстаршинської; в) розгортання і більш інтенсивного формування бригади Шаповала в цілях зміцнення дивізії полк. Удовиченка.

13. Схеми організації центральних військових установ, після зняття копій, прошу повернути мені.

14. Вчора (30. III) польським радіо перехоплена радіотелеграма про захоплення нашим військом Умані, Єлисавета та Одеси. Ся радіотелеграма сьогодні з'явилась по всіх європейських газетах. Оскільки вона вірна — не знаю, але диму без вогня не буває. В кожному разі ті відомости про Ом.-Павленка, що Ви в своєму листи подавали, — запізнені. Спеціальний посланець од Ом.-Павленка (чотар Макаренко) до мене дає інші відомости про стан і росташування нашого війська.

15. В закордоній пресі містяться провокаційні чутки, що наче б то українці запропонували мир большевикам та пристали на це. Ця чутка не відповідає дійсности. Коли з польсько - большевицьких переговорів щось вийде — хоч це річ ще непевна, — то польські соціялісти, які братимуть участь в переговорах (Морачевський п.п.с.), будуть вимагати од большевиків негайного увільнення України большевиками для заняття нашими військами і переведення конституанти нами. В цьому напрямку Лівіцький провадить переговори з ППС., які, як я вже зазначав, братимуть офіційну участь в урядових польсько - большевицьких переговорах.

„Оцінюючи ситуацію, я кваліфікую її, як сприяючу для нас. Треба лише витримати твердо нашу лінію і не піддаватись на провокацію. Події розгортаються на нашу користь.

„Вважаю необхідним, аби порушили справу на Раді Міністрів про заготовку міністром Шадлуном хліба для товарообміну, який може початись через два - три місяці. Останні відомости про працю Яковлева в Бельгії, Марголіна в Льондоні, Тишкевича в Парижі свідчать про великі заходи, які робляться ними для нашої справи. Маса газетних відомостей появляється про Україну, дякуючи цим заходам. Хай не вірять спльоткам та провокаціям. Всі вони — ці послі — на своєму місці і напруджують всі зусилля для нашої справи.

П. С. По можливости скорійше висилайте певного курієра з Вашими відомостями і за тими, які тут наспіють. Зараз це дуже потрібно.

З повагою Петлюра.

До Міністра М. Шадлуна Головний Отаман писав:

„Мій осаул Доценко мав зайти до міністра Сальського чи до Вас і поінформувати про новини в нашій справі. Сьогоднішнім листом до Сальського я додаю інформації, що надійшли по від'їзді Доценка до Кам'янця. Прошу з цим листом ознайомитись. В додаток до цього вважаю необхідним звернути Вашу увагу на необхідність підготовчої праці керуемого міністерства для справ а) товарообміну і б) заосмотрення нашої армії особливо після зеднання її з частинами Ом.-Павленка, Іжою, фуражем, одежою етс.

„Вияснення всього, що маємо на нашому ринкові в цій справі, вже можливо тепер і я би прохав, хоч через кооперативи, почати належну працю в цьому напрямку, для того, щоб події, які, сподіваюсь, наступлять через місяць два, не застали нас непередготовленими і щоб не було допущено того, що мало місто в минулому році. В звязку з цим прошу звернути увагу на мій лист од 31. III. ч. 22д. на ім'я І. Мазепи (копія Вам і Міністрам, перебуваючим в Кам'янці), в справі скликання підготовчої Комісії для вироблення ріжних законопроектів та інструкцій. На мою думку, коли б Міністерство використало в цей спосіб ще раніш представників наших політичних партій, то не було б тих шкочливих впливів нездорової політичної думки, яка дала себе знати в Кам'янці. Треба хоч зараз взятись за цю справу, щоб доцільно використати громадські круги для добра держави. Звертаю Вашу увагу на те, що мені не прислано ні одного закону чи постанови Ради Міністрів, ухвалених в Камінці, коли приїздив сюди Мазепа для затвердження. Не знаю, чи це робиться навмисне, чи з „холодности“, що зрештою все одно під взглядом інтересів державних“.

Пробув в Камінці я до 6. IV. 1920 р., переговорюючи і з представниками Уряду, політичними партіями і військовими. 8. IV., повернувшись до Варшави, я докладав Головному Отаманові:

„Ваші накази передав по належности, але моє вражіння таке, що вони не будуть виконані за винятком наказів що до армії.

„Моменти дрібязкового характеру цікавлять п. міністрів, а не робота. Але конкретно про це далі.

„Поляки не змінили свого відношення до нас — почувають себе як дома. Ось кілька документів, які свідчать про це (і тут я подав кілька документів).

„Поляки ведуть шалену агітацію проти Головного Отамана. Доходить це до неможливих річей: ведуть собак за возами і говорять — гав Петлюра. Ширять чутки між населенням, що Петлюра утік за кордон, забравши великі гроші, і зараз купує будинки. Пишуть про це в своїй кресовій пресі. Народ нервується і збирається зареагувати проти цього в спосіб оружний.

„Селяне прибувають до Камінця і питають, що їм робити. А 4. IV. до Камінця прибув зпід Дунаєвець священник №, який заявив, „що коли селянам покажуть Петлюру, то за ним всі підуть проти поляків. Ми не позволимо знущатись над нами. А як не буде Петлюри, то прийдеться чекати слухного моменту. Бо тільки один Петлюра це може зробити і йому одному вірять“.

„Поляки у самому Камінці заарештовують усіх чи він має перепустку чи немає, аби був українцем і арешт забезпечений. За 250 карбованців можна завше запобігти арешту, а за 500 і зовсім, тільки всеж таки приходиться арештованим сидіти до ранку. Не наводжу тут призвіщ, але багато українців перебуваючих в Камінці, попробували польського арешту. Настрій страшенно ворожий до поляків у населення і напружений як перед бурєю.

„Громадянство не задоволено діяльністю п. Лівницького. Кажуть — „над нами знущаються янтики, а він хоч і був тут, то більше часу просижував у театрі, чим займався справами“.

„Арешт чи трус в українця залежить від одного слова Марусевича (б. нач. штабу Запоріжської Січі), який є на послугах у польської контрозвідки. З його ініціативи був переведений трус у п. Романченка, адютанта полк. Шандрука і других, яких обвинувачували, по доносах Марусевича, в організації повстання проти поляків.

„Українське громадянство в Камінці стогне вже від польської гостинности. Вязниці повні арештоаними старшинами, козаками і громадянами в Камінці, Проскурові, Старо-константинові, Шепетівці, — часті розстріли. Поляки тероризують не тільки українців, а й жидів: заходить поляк до крамниці, набирає товарів скільки йому забажається і кричить — „давай решти“. Жид відповідає, що йому не давалось ще грошей, але револьвер і загрози роблять своє: ще і решта видається.

„Бачив і розмовляв з представниками усіх політичних партій — з п.п. Корчинським Сірополком, Білецьким, Голубовичем, Григориївим, Степаненком, Часником, Білинським, Липою, Пилипчуком, Сивошапкою, Романченком, проф. Бідновим і другими (слідую перебіг розмов). На словах зі мною все як найкраще: розуміють потребу консолідації усіх громадських сил, без мене і в розмовах з другими — хто куди, а помий, які вони виливають, не вмістить в собі і русло річки камінецької. Мріють про утворення Всеукраїнської Нац. Ради з функціями парламенту, „погнати“ Директорію і сучасний Уряд“.

„Есери ведуть агітацію проти Головного Отамана.

Далі наводжу витяг з мого щоденника що до вислідів з подорожі до Камінця під датою од 4. IV: Ліві есери що до особи Головного Отамана не мають нічого. З Урядом п. Мазепи не може бути жадних розмов. При полівінню Головного Отамана — підтримають останнього. Ліві есери вислали до 300 агітаторів до нашої армії для заагітовання війська на свій бік.

„Полковник Сальський: необхідно миритись з большевиками — єдиний вихід зі становища.

„А. Степаненко і Часник від'їждяють на той бік при першій можливості. Пан Чехівський (бувний прем'єр) на своєму викладі 28. III. в університеті заявив в кінці лекції, що радянська платформа є найкраща в світі... — аудиторія аплодувала.

„Галичане агітують, щоб ніхто з них не йшов до армії от. Петлюри.

„П.п. Вітик і Швець ведуть компанію проти Головного Отамана. Пропонують всіх полонених направляти на Україну через Одесу.

„Галичане обурені найбільше на п. Михайліва за запродажу Галичини?

„Л. Ганкевич скрізь і всім говорить, що Петлюра ліквідувався, а сам їздить до Варшави та ісправно одержує субсидії на газету „Вперед“ — казали.

„Партії розагітовують наших старшин та козаків заявляючи, що вони несвідомо б'ються разом з поляками проти одного ворога і що пора вже перестати.

„Вимога громадянства: в кожному повітовім місці мусить бути один представник од українського громадянства.

„Поляки оціпляють часто базари і безплатно забирають усі продукти, а иноді й коні з возами, скот та свині.

„Бачився з полковником Удовиченком. Його частина організується і лічить в собі вже до 1.200 людей. Він прибув до Камінця за грішми, щоб придбати обмундірування для своєї частини.

„Багато він намучився, поки знову добрався до нас. Видав його в Проскурові добровольцям старшина Федорів — агент денікинської контрозвідки. Переніс він хоробу,

загрози розстрілом і т. д. Хоч перед евакуацією Одеси приїжджав до нього Йомн—англійській представник при Денікіні і пропонував йому взяти в свої руки оборону м. Одеси.

„Начальником штабу у нього муштровий старшина Рак. При ньому також д. р. Макух. По його словах начальник сусідньої йому польської бригади полк. Залуський негативно ставиться до нього.

„На фронті проти полк. Удовиченка і поляків стоять 532, 535 і 536 московські полки. Появились з боку большевиків „чорношлишники“ а ля наші. Польські частини далеко краще одягнені, озброєні та організовані чім частина полк. Удовиченка, але неустойчиві і багато за них нашим приходиться оддуватись. Од Дністра до Синяви стоїть 7 п. дивізія і тут не раз приходиться нашим спішити на допомогу полякам.

„Настрій у полк. Удовиченка добрий, є велике бажання робити — створити свою організовану частину. Просив передати Вам, пане Отамане, що він виконає свій обов'язок перед Вами і просив тільки його підтримати грішми і належними дириктивами. Просив також оркестр, пропори і 700 темляків, а частині дати назву — „3 залізної дивізії“. Стан в юнацькій школі де я був 3. IV (до 450 старшин і юнаків) дуже поганий. Начальник школи старшина Бучковський не на своєму місці. Не видно організації, багато старшин росіян, брак відповідних лекторів за винятком п. Лорченка, але він один годі щось зробити з його хаотичністю.

„Юнаки мене запитували — чого вони виховуються в російській школі. Там бракує одежі, взуття, білизни, матраців. 84 чоловіки зовсім босих і роздягнених — на навчання не виходять.

„Далеко краще обути запасові формування Шаповала — Шандрука. Пан Шандрук мав перехованих 400 рушниць і де - яке господарство. Там, як увійдеш до казарми, то відчувається система — організація. Лічиться поки що 120 козаків і 88 старшин, не рахуючи старшин штабу бригади Шаповала і того ж Шандрука. Пороблені заклади, люде прибувають. Як би не поляки, то запасова частина булаб уже сформована.

„А то поляки вивезли з 4. XII.—21. XII. до 490 старшин, одних муштрових старшин було вивезено 273 і 600 козаків. Старшини Дармії страшено бідують і я в Вашому імені наказав видати по 6.000 карбованців.

„Говорив я також з Крайовським, а він порозумівся з Нач. Довудством, про одведення районів для наших запасових частин. Запасові частини для нашої армії мають організовуватися баталіонами в районі Ярмолинці — Дунаєвці — Камінець і Жванчик — Стара Ушиця — Нова Ушиця. Генерал Крайовський уперто настоював, щоб штаб та інтенданство для цих частин були в Івашківцях або в Н. Ушиці. Але я підкреслив, що ми у себе дома і самі забачимо де найкраще бути нашим штабам та інтенданствам. У всякім разі інтенданство ніколи не буде в Н. Ушиці, де у всякий час можуть прийти большевики.

„Тепер що до п.п. Міністрів. Ось документи, які передав Головноуповноважений Уряду УНР. п. Огієнко. (Це були дальші розпорядження Оцеткевича і старости).

„А Міністр Шадлун говорив:

1) Послани кур'єри за кордон для вияснення справи з ріжними закупками.

а) мають заключити умови на закупку закордонної валюти і

б) на право вивозу закупленого майна.

2) Не дивлячись на прохання, Міністр Фінансів ще не поінформував про стан нашої готівки за кордоном.

3) Маємо скуповувати тут і за кордоном українську валюту по вигідних для держави цінах.

- 4) Прошу прислати копію договору з Леоном Жолі.
 - 5) Жидівські партії обвинувачуються в большевизмі і через це Пістряк і Гольдельман не одержали перепусток до Варшави — проситься їх роздобути у Варшаві.
 - 6) Частину німецького фонду заложити по банках.
 - 7) Уряд не задоволений з приводу скорочення штатів, що наказується з Варшави.
 - 8) Постанова А. Лівіцького про асигнування 3 мільонів і 1 польських марок (для МЗС. 2 мільон.) решта на таємні видатки, не приймається нами.
- д) Детально просимо розузнати про закупку 1 міль. російськ. фунтів чаю од голандських фірм по 69 гульденів за 100 фунтів.

9) п.п. Лівіцький, Ковалевський, Безпалко і Мартос мусять приїхати сюди, як також мусять приїхати і члени Директорії Макаренко та Швець.

10) Мною видано 10 міль. карбованців кооперативам для закупки хліба, бо таким тільки шляхом можна цього досягнути—говорив Міністр Народнього Господарства Шадлун, який був звязком між прем'єром І. Мазепою і частиною Уряду по той бік фронту і Варшавою.

„5. IV. Бачив я Білокриницького, який прибув з Києва (був там в 20-х числах того місяця), але нового нічого. Повстання і повстання палають по Україні. Большевики настрашені майбутньою українсько - польською офензивою.

„Боротьбісти Бородавка, Міхальський і другі одколелісь од большевиків, передавали Вам привітання і говорили, що „петлюровщина“ зараз для них приемлема, але тільки без „петлюровських чека“?

„В звязку з настроями селян, боротьбісти оригінально розрішують земельне питання: признають власність, але з максимумом в 40 десятин. Настрій населення такий, що земля мусить бути дана за викуп у держави — в першу чергу малоземельним і безземельним.

„Міністри в Камінці постановили, що вони є представниками народу, а ні в якому разі не міністрами з огляду на відношення до них і поводження з ними поляків, хоч наказ по Головній Команді ч. 5, де сказано про виплату грошей урядовцям, вважають незаконним — в цих випадках вони були „міністрами“.

„Кудрявцев лежить хорий в Проскурові, а Базильський в Мирополі.

„Генералу Зелінському негайно послати їм допомогу“ — сказав Головний Отаман, перервавши мій доклад.

„І останнє це те, що поляки до цього часу вивозять силу державного майна і збираються запровадити хлібну повинність.

„Ваші накази що до армії УНР. виконані“.

На цьому скінчився мій доклад. Тут я спинився детально на всьому через те, щоб читач мав повне уявлення про життя політичне і роботу тодішнього політичного центра.

Мною наведені деталі роботи, а читач нехай сам наводить критику цієї урядової роботи і приходять до тих чи інших висновків на що звернена увага, а на що ні, що виглядало поважно і по державному, а що — неповажно і по узько - партійному.

Скажу тільки тут одне, що всі домагання Головного Отамана до Правительства, політичних партій і політично - громадських організацій і остались домаганнями тільки на папері. Ніхто не збирався їх виконувати. Царила і надалі бсозглядна партійна боротьба, руйнуюча робота урядового центра і цим самим і руйнуюча підвалина нашої державности — панували хаос і нерозбериха, — не було згоди, не було однолітої державної думки, не було пляну в державнім будівництві, поки лаялись і обливали один одного помиями і політичним брудом, готуючи для наших державно - самостійницьких змагань нові невдачі, нові нещастя.

Головний Отаман не раз змагався, як бачить з наведених слів сам читач, завести систему, певну організацію в державній роботі, але його помішники по роботі

політичні партії та Міністри, були далекі бодай од зрозуміння цього, бо особисто — партійні моменти ставились вище інтересів державних — ось де початок безсистемности і безпляновости в державнім будівництві і ось через що і політичні кроки самого Головного Отамана були також безсистемними і безплановими. Були вони випадковими і часто neodповідаючими вимогам політичного моменту. Одним словом безпомилково можна сказати, що „яке було стадо — таким був і його „пастирь“ хоч і багато залежало від „пастиря“. Але пастирь нічого на міг вдіяти ... з к.....

Розбитим кораблем на морі не зможе покерувати самий найздібнійший керманич-моряк так і тут — революція, боротьба внутрішня за соціальні моменти, ігнорування моментами національними, бльокада Антанти і вороже кільце при абсолютній економічній руїні і руїні національно - духовій, — невисока національна свідомість народніх мас з рабською психольогією при їх засліпленні соціальними гаслами, кинутими большевиками, брак інтелігенції, відсутність великої національної і міцної армії — все стане зрозумілим... А найбільше стане зрозумілим, коли ми уважно простудіюємо власну руйнуючу роботу.

Може це для нашої державности і краще було, бо, йдучи проти ворогів з помстою за наругу, за кров, за знищений край, смерть батьків і братів, віддаючи усі сили, щоб покарати хижих наїздників на нашу країну, — народ український в лиці своїх найкращих представників ставав на шлях державної непевности, тяжких терново - хресних поневірян, приниження гідности людської і національної, де зростав кадр випробованих в нерівній боротьбі міцних духом і тілом борців — самостійників, захоплюючих ширші верстви народу нашого і української інтелігенції, зростала і виховувалась національна свідомість і викристалізувався самостійницько - державний кадр серед українського селянства, а все це було так конечно - необхідним для молодої української республіки, що давалось тільки тяжкою школою життєвою. Захльобуючись в неповинній крові нашого народу, пролитій ворогами, не треба було бути сентиментальним в роботі, не треба було гратись в гуманізм і то в той час, коли цілий світ потоптав ногами найсвятіші ідеї людства. Та море крові пролилось „стихією“ й ворогами, зате міцні підвалини укладались під устої української державности...

За тиждень по моїм приїзді, як ми вже й згадували про це вище, і А. Лівіцький від'їхав до Камінця. Про результати його поїздки довідуємося з отсього документа:

П Р О Т О К О Л

засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Росполитій Польській

Квітня 20 дня 1920 р.

На засіданню присутні:

Головний Отаман С. В. Петлюра, Голова Місії Міністр Лівіцький, Радники: Л. Михайлів, П. Понятенко, Б. Ржепецький і Радник Парижської Делегації Б. Матюшенко.

Провід зборами на початку веде Голова Місії, а потім Головний Отаман.

На порядку денному — доклад Голови Місії про наслідки переговорів його в Кам'янці - Подільському з приводу проєкта умов між Річчю Посполитою Польською та Українською Народньою Республікою.

Голова Місії докладує, що з приводу проєкта він мав в Кам'янці розмови з представниками Уряду, з окремими політичними партіями, професійними організаціями та Національною Радою. Дістати з приводу проєкта якусь правомочну постанову Кабінета чи Ради Міністрів — не було можливости. Члени Правительства розкидані по різних місцях, премієр Міністра п-на Мазени не було можливости викликати за відсутністю певних відомостей відносно місця його перебування і утруднення зносин та комунікації. З окремих Міністрів, що перебували в Кам'янці, Міністр Народнього Господарства та заступник премієра п. Шадлун не виступав проти самого проєкта умови, тільки принципіально доводив шкідливість чужоземної окупації. Другий Міністр, Міністр Військовий п. Сальський — вважає умову, з огляду на сучасну ситуацію, необхідною.

З політичних партій — соціалісти - самостійники, народні республіканці, соц. - федералісти та хлібороби — висловились в тому змислі, що вони знаходять умови — важкими для українського народу — про те згоджуються, що при сучасній ситуації приходиться йти і на ці умови.

За прийняття, хоч би й тяжких умов, висловились професійні організації — залізничників, поштовиків та телеграфістів і окремі групи громадян.

Національна Рада, яка сама по собі не є для Уряду правомочним органом, стала на тому, що Місія в Варшаві сама може підписати умови, Національна Рада не буде виступати проти, а один з лідерів Нац. Ради д-р Баран висловився, що умови треба прийняти, бо це в інтересах УНР. — треба тільки домогтися від Уряду РПШ. — амністії Галичанам і полекшення режиму в Галичині.

Партії соціалістичні — українські соц.-дем., жидівські соц.-демократи, поалей - ціоністи та українські соц.-революціонери — поставились до умови невиразно: визнали їх важкими, але обіцяли не агітувати проти Уряду УНР. Соц.-рев. постановили oprіч того відкликати своїх членів з Уряду, соц.-демократи українські та жидівські прийняли спільну ухвалу і з принципових міркувань відкликали теж своїх членів з Уряду *).

Радник Понятенко: Рахує, що важливість справи — вимагає особливо серйозного до неї відношення й запитує — чим стверджуються ті чи інші заяви політичних та громадських організацій — чи є резолюції, протоколи, на підставі яких можна говорити про те, як поставилась та чи инша партія, та чи инша група до умови.

Голова Місії заявляє, що він не надавав рішачого значіння письменим заявам, про те має кілька писаних резолюцій, а саме: партії соц.-самостійників, хліборобів, соц.-федералістів, з'єданого засідання українських соц.-демократів і жидівських соціалістичних партій. Ці резолюції він одержав вже при самому від'їзді і може їх зараз прочитати, за виключенням резолюції соц.-федералістів, якої в даний мент при ньому немає. Що до протокола засідання Нац. Ради, то напевно такий протокол вівся, однак, Голова Місії його не домагався й немає при собі. На жадання Зборів — Голова відчитує резолюції соц.-самостійників, хліборобів-демократів та соціалістичних партій: українських с.-д. та жидівських.

По відчитанню резолюцій, Головний Отаман приступає до опросу думок присутніх з приводу результатів поїздки Голови Місії в Кам'янець в цілях выяснення відношення Уряду УНР. і громадських кол до проекту договору.

Пан Матюшенко, Радник Парижської Місії заявляє, що умови складені надто однобічно, на невигоду Україні і що прийняття їх коли і можливо, то лише провізоричне з тим, що в умові має бути сказано, що уступки, які робляться з боку України на користь Польщі, мусять бути переглянуті майбутніми Установчими Зборами, як про це говорив і Головний Отаман.

Пан Понятенко — Радник Місії — заявляє, що хоч Місія по своїм уповноваженням і може підписувати договори, про те даний договір остільки має велике значіння і остільки важливий по політичним наслідкам, що прийняття його можливе лише в тому разі, коли: а) договір ухвалить Уряд; б) коли його апробують ті громадські організації, які, за відсутністю на Україні більш-менш правильно організованого репрезентативного органу,

*) „Нарада представників соціалістичних партій України (1. Укр. соц. - дем. роб. партія; 2. Жидівські соц. - дем. Поалей - Ціон; 3. Жид. соц. - дем. Бунд; 4. Україн. соц. - рев.), підтримуючих Уряд прем'єра Мазепи, -- в справі польсько - українських мирових переговорів і підписання мирового договору з Польщею ухвалили:

1. Соціалістичні партії, підтримуючи Уряд УНР., разом з тим весь час стояли на ґрунті безумовного недопущення чужоземної військової сили на територію України і тому і в даню хвилину вищезазначені соціалістичні партії не можуть дати своєї згоди на санкцію військового походу польських військ на українську територію.

2. Нарада представників соціалістичних партій визнає неможливим для цих партій взяти на себе відповідальність за пропонований польською стороною проект договору з причини, що він містить в собі: 1. відмову етнографічних українських територій, навіть без умови переведення там плебісциту, 2. згадування кордонів польських по 1772 року і тим дає можливість числити, ніби Уряд український визнає історичні права Польщі на ці терени.

3. В аграрній справі: а) договір містить в собі вимогу, котра фактично веде за собою зміну закону Директорії по земельній справі на користь великих і середніх земельних власників, що цілковито протирічить основним пунктам програму соціалістичних партій, б) договір вимагає привілігированого стану для землевласників польської національності, незалежно від того чи вони горожане Річі Посполитої Польської, чи УНР., що є порушенням принципу суверенности держави УНР.

4. Таємність договору: а) не дає українському Уряду можливости висвітлити перед своїм народом фактичні умови договору і ті обставини, при котрих він був заключений; б) не дає можливости українському Уряду, стоючи на ґрунті державного права, апелювати до міжнародних чинників в оборону прав УНР., впливаючих з данного договору.

Кам'янець, 16. квітня 1920 року.

є зараз сурогатами такого органу, себ-то, коли за проєкт договору висловляться окремі політичні партії, принаймні соціалістичні та Національна Рада, яка хоч і не узнана Урядом за правомочний орган, про те стала осередком організації громадської опінії. Хоч як члени Уряду не роскидані — однак, все ж таки можна було і повинно було скликати з репрезентантів Уряду спеціальну нараду, що повинна була висловити свій погляд на умови. В разі відсутності Міністрів — мусили бути на цю нараду закликани Товариші Міністрів.

Далі — прочитані резолюції соц.-срмостійників, хліборобів - демократів та об'єднаних соц.-демократичних партій -- говорять що інше ніж те, що лідери цих партій заявили Голові Місії на словах, як то передає Голова, в цих резолюцій видко, що сторонництва, які їх ухвалили, — ставляться до умови негативно в кожному разі не дають обіцянки підирати Уряд на ґрунті цих умов. Що до Нац. Ради, то доки немає протокола її відповідного засідання, доти говорити про підтримку з її боку не приходиться, тим більш, що партії, що входять в її склад, в своїх окремих резолюціях поставились до умови негативно. Одже з окрема, не будучи проти Умови — треба признати, що Умова не має за собою ні сконсолідованої волі Уряду, ні громадської опінії, що конечно необхідно для прийяття умови і переведення її в життя.

Пан Ржепецький — Радник Місії — приєднується до слов попередника.

Пан Михайлів — Радник Місії — погоджується з Головою Місії, що з роскиданістю членів Уряду — перевести умову через Уряд — річ неможлива. Політичне життя в Кам'янці відбувається в надзвичайно ненормальних умовах; політична думка представлена там випадковими репрезентантами не відбиваючими дійсних думок широких народніх мас і тому чи сприяючи, чи несприяючи ухвали не мусять спинити тих, що мають підписувати умови від такого підписування раз ми визнаєм, що умова мусить бути заключена тепер. Що умову що передивиться Уставодавчий Парлямент—це річ само собою зрозуміла.

Голова Місії стверджує знову неможливість скликання правомочної наради Міністрів. Зазначає також, що, знаючи з попередніх листувань погляди премієр Міністра Мазепи, він тієї думки, що підписання умов відповідає намірам Уряду, репрезентованого премієром Мазепою. Резолюції партій хоч і росходяться з словесними заявами лідерів, про те не виступають по суті вороже супроти умов. Взагалі в Кам'янці таке вражіння, що підписання умов буде зустрінуте громадянством з узнанням; багацько громадян просто не мають відваги підписатися під тим, що вони висловлюють в розмовах.

По висловленню всіх присутніх на нараді --- засідання зачинено.

Голова Зборів

Голова Місії:

Радник Секретар П. Понятенко“.

8. Приняття проєкта умови під загрозою зірвання конференції. Вмішання в польсько-україн. переговори вищих польських сфер і підписання умови.

На другий день, по повороті А. Лівіцького до Варшави, остаточна редакція умови знову була поставлена на обговорення в засіданню Місії. Показалося з усього попереднього, що дальші намагання добитися якихсь ще уступок з боку польської Делегації в зміслі приняття поправок Місії — річ даремна.

Можна було тільки або приняти проєкт, або відкинути його. Під вражінням авторітетности і категоричности зробленої на передодні Головою Місії і докладу членам Кабінету заяви — радники п.п. Понятенко та Б. Ржепецький, залишаючися при своїх поглядах на те, що на приняття умови немає виразної згоди Уряду та доброзичливої громадської опінії, — не робили одначе чинної опозиції в приняттю умови. Місія голосуванням ухвалила проєкт і дала свою згоду на підписання його з боку українського Уряду — керуючим Мін. Зак. Справ А. Лівіцьким *).

В самий останній мент — перед підписанням умови — з боку польської Делегації були намагання зняти вже приняті поправки до п.п. I-го (в виразі „незалежної УНР.“ слово „незалежної“), в п. II-му (опустити уступ: „що до повітів стисліше порозуміння“). Помітно було, що змінити наново текст умови і тим унеможливити її приняття Місією — особливо намагався член Делегації, близький до неприхильних польсько - українському порозумінню національно - демократичних кол, — п. Шумляківський.

*) Не наводжу тут проєкта ухваленої умови, бо вона нічим не ріжниться од пізніш підписаної.

Примітка: Надруковану на стор. 268-ій постанову партій підписали представники соц. - демократичної партії, Бунду, Поалей - Ціон, а есери цю постанову оголосили як свою в засіданню Української Національної Ради 17-го квітня 1920 року.

На ці намагання Місія відповіла тим, що відмовилася дальшо пертракувати з членами Делегації. Отже наступив мент, коли переговори вже мали припинитися. Коли члени Місії вже вважали справу зірваною польською стороною, польська Делегація одержала з вищих своїх сфер відповідні вказівки і вернулася до раніш усталених текстів умови. Це дало змогу Кер. Мін. Зак. Справ УНР. і Кер. Мін. Зак. Справ РПП. Яну Домському в ніч з 21-го на 22 квітня підписати в Бельведері умову між Польщею і Україною. Подобиці підписання цієї умови були такі: (з щоденника):

21/IV. 1920 р. Історичний день для України. В 14^{1/2} год. побачення Головного Отамана з Пілсудським. Побачення продовжувалось до пів 8-ої.

В цей час в польським Мін. Загр. справ йшли пертрактації про договір в звязку з визнанням нас поляками. Шумляківський (польськ. ендек) почав крутити власне що до повітів Дубенського, Рівенського та др. Ливицький кричав на Шумляківського як не знаю на кого і прибувши на Алею Руж заявив, що він просить про демісію. Бельведер і Генштаб захвилювалися. В 11 год. приїждяє кап. Славик і почав говорити з Мін. Ливицьким. Ливицький настоює на кордонах по Прип'яті. Пан Славик казав що тепер нічого не удасться перевести в життя.

Телефонує в Мін. Загр. Справ і каже, аби Залеський сам їхав до Понятенка і Михайліва, а заступн. Патека Домський, щоб з текстом договору їхав до Бельведеру в 1 год. дня підпису.

Укладена відозва „Народе України“ — „подобалась“ Пілсудському.

Нервовість у всіх страшна. Ливицький згодився їхати до Бельведеру.

Майор Матушевський — кордони по Прип'яті.

Цілий день біготня. У поляків теж.

Договір між українцями а поляками підписаний в 1 г. 40 хвилин 22. IV. 1920 р.

Текст підписаної умови звучав:

ПОЛІТИЧНА КОНВЕНЦІЯ МІЖ ПОЛЬЩЕЮ І УКРАЇНОЮ.

Уряд Української з одного боку і Уряд Річі Посполитої Польської з боку другого — в глибокому перевідченню, що кожний нарід посідає природжене право на самоопреділення та окреслення своїх стосунків з сусідами і однаково виходячи з бажання уgruntувати підстави для згодного і приязного співжиття на добро і розвиток обох народів, погодилися на слідуєчі постанови:

1.

Визнаючи право України на незалежне державне існування на території в межах на північ, схід і південь, як ці межі будуть определені договорами Української Народньої Республіки з її пограничними, з тих сторін сусідами, Річ Посполита Польська визнає Директорію Незалежної Української Народньої Республіки на чолі з Головним Отаманом п. Симоном Петлюрою за Верховну Владу Української Народньої Республіки.

2.

Кордон між Українською Народньою Республікою і Річю Посполитою Польською встановлюється слідуєчий на північ від річки Дністра вздовж річки Збруча, а далі вздовж б. кордону між Австро - Венгрією та Росією до Вишеградка, а від Вишеградка на північ через узгірє Кременецькі, далі по лінії на схід від Здобунова, потім вздовж східного адміністраційного кордону Рівенського повіту, далі на північ вздовж кордону адміністраційного бувшої губернії Мінської, до схрещення його р. Прип'яттю, а потім Прип'яттю до її устя.

Що до повітів Рівенського, Дубенського і частини Кременецького, які зараз відходять до Річі Посполито-Польської, то пізніше має наступити стислійше порозуміння.

Докладне окреслення кордонної лінії повнно бути переведено спеціальною українсько - польською комісією, складеною з відповідних фаховців.

3.

Уряд польський признає Україні територію на схід від кордону зазначеного в арт. 2. цієї умови, до кордонів Польщі з 1772-го року (передрозборових), які Польща вже посідає або набуде від Росії шляхом збройним чи дипломатичним.

4.

Польський Уряд зобов'язується не заключати жадних міжнародніх умов, направлених супроти України; до того ж самого зобов'язується Уряд Української Народньої Республіки супроти Річі Посполитої Польської.

5.

Права національно - культурні, які Уряд Української Народньої Республіки забезпечить громадянам польської національності на території Української Народньої Республіки, будуть в неменшій мірі забезпечені громадянам національності української в межах Річі Посполитої Польської і на відворот.

6.

Заключаються спеціальні економічно - торговельні умови між Українською Народньою Республікою і Річю Посполитою Польською. Аграрна справа на Україні буде розв'язана конституантою. До часу скликання конституанти юридичне становище землевласників польської національності на Україні — определюється згодою між Річю Польською Посполитою і Українською Народньою Республікою.

7.

Заключається Військова Конвенція, що ставить інтегральні частини цієї умови. >

8.

Умова ця зістається таємною. Вона не може бути передана третій стороні чи бути опублікованою нею в цілости чи по часті инакше як тільки на ... за взаємною згодою обох контракуючих сторін, за винятком артикулу 1., який буде оголошено по підписанню цієї умови.

9.

Умова ця вступає в силу негайно по підписанню її контракуючими сторонами.

Підписано в Варшаві квітня 21-го 1920 року в двох примірниках, уложен один в мові українській і один в мові польській з застереженням, що в разі сумніву, текст польський буде вважатися за миродайний.

Оригінал підписали:

Керovníк Міністерства Закордонних Справ
Української Народньої Республіки

Керovníк Міністерства Закордонних Справ
Річі Посполитої Польської

Андрій Лівичий (в. р.)

Ян Домський (в. р.)

Зараз же по підписанню умови розпочалася спільна акція польсько - українських військ по очищенню України від большевицько - московської окупації. Умова була підписана в ніч з 21-го по 22 квітня, а в дні 8 та 9 травня польські та українські військові відділи вже вступали в столицю України — Київ.

9. Місія в справі оцінки переведення нею політичної праці. Аналізувати зміст польсько-української умови од 21 (22) квітня і доводити її вигідність в політичному відношенню для України, ми тут не будемо.

Для всіх нас, в тому числі й для Місії, ясні ті негативні сторони, які має умова. Не з легким серцем і, як то свідчать протоколи засідань конференції, приймала Місія п. II-ий умови, по якому частина невідемлема українських земель відходила в склад польської Держави. Кожен з членів Місії волів би уникнути (а дехто таки й уникнув) від важкого обов'язку пертрактування з сусідом про уступлення свого добра, а потім це уступлення скріпляти ще й своїм імям.

Одначе вищі інтереси Держави, вищі інтереси вищого - ж колектива, які власне, часом вимагають поступитися меншим, щоб врятувати більше, — примушували членів Місії зоставатися на своїх місцях, і мати мужність не зупинятися перед вчинками, за які близорукий сучасник може й видасть гострий осуд, та які, безперечно, зрозуміє й виправдає історик, що розглядатиме історію України в 1919 — 1920 р.р. в світлі безсторонньої критики.

Ніколи я не чув од членів Місії, як це не дивно, самовиправдання, а Місія лише зазначала слідуєчі точки:

1) Вся попередня і повномочна, і фальшована - самозванна дипломатія, що виступала на варшавському ґрунті чи за згодою українського Уряду, чи по його недогляду, залишила свої наслідки, що давили на працю Місії;

2) Робота Місії провадилася в часи може найбільше катастрофальні для української Держави.

3) Обидва акти заключені Місією (деклярація 2-го грудня 1919 р. і умова 21-го квітня 1920 р.) Місія прийняла лише попереду вислухавши голос української опінії і відповідно голосу тої опінії та згідно з директивати чи вказівками даними Урядом.

10. Інші, окрім праці дипломатичної, галузі праці Місії.

Праця Місії однак не обмежувалася тільки на тлі дипломатичному, а провадилася і по інших галузях, а а саме: а) консульсько - адміністративній б) торговельно - економічній, в) військово-організаційній, г) інформаційній та д) транспортно - залізничній.

Консульсько - адміністративна праця, на чолі якої стояв радник п. Понятенко, при допомозі співробітника радника фахівця — юрисконсульта О. Карпинського, полягала в виконанні консульських обов'язків. Варшава мала великий контингент мешканців українців або таких, що хотіли бути українцями, коли їм це було вигідно. Цей контингент безпристанно мінявся і поновлявся новими елементами найрізноманітнішого характеру (інтерновані, полонені, звільнені від інтернування урядовці, біженці козаки й т. п.). До того ж Варшава була єдиним шляхом для зносин і нашої дипломатії, і взагалі громадянства з Західною Європою — отже проїзним містом на Україну, Європи і на відворот.

Місія провадила видачу паспортів тим, хто їх мусив мати, а хто не мав видавала перепустки, візувала у себе і у чужеземних консулів документи переїждяючих на Україну і з України і т. д.

Консульсько - адміністративний відділ Місії, окрім того, вів переговори з виділеною польським МЗС. особливою Комісією в справі регулювання під оглядом міжнародних прав, біженецько та емігрантських рухів, переписку військово - полонених, взаємного повороту вивезених при різних нагодах національних архівів та різних цінностей.

Переговори ці були припинені, бо відсутність в посіданню української влади сталої території — робила їх на той час, неможливими до переведення. По усуненні тої засадничої вади — робота консульського відділу Місії, наскільки не буде зорганізовано самостійного консульства у Варшаві, мала наново розширитися.

Торговельно-економічним відділом керував радник Л. Михайлів, а безпосередньо — радник фаховець Ю. Борисів.

Основна причина — відсутність сталої території в розпорядженню української влади і брак закупного фонду у Місії — стояли на перешкоді до розвинення діяльності цієї галузі в загальній праці Місії. Праця в цій галузі зводилася до зав'язання стосунків з промислово - фінансовими діями, до уділення їм інформацій відносно потреб і власних запасів України, та матеріально і юридично незобов'язуючих пертракцій.

По підписанню договору 21-го квітня — питання про зав'язання на широку скелю торговельно - промислово - фінансових взаємин між Україною й Польщею — стало на реальний ґрунт і залагодження сих справ було доручено особливій українській Місії.

Відділ інформації був в руках у радника Б. Ржепецького. Через прес - бюро - відділ інформував польську і закордонну пресу про дійсний перебіг подій і стан речей на Україні, боровся з замірами ворогів України шляхом фальшованих звісток та підкупленої преси — шкодити українським справам.

Відділ інформації випускав бюлетені української і закордонної преси, тримав зв'язок з редакціями та відповідними організаціями інших посольств і українським бюро за кордоном Польщі.

Відділ військово організаційний виріс з військової референтури Місії в окрему військовою Місію.

На чолі цього відділу стояв спочатку от. Юнаків, а потім от. Зелінський. В завдання відділу входило звільнення вояків з таборів військово-полонених та інтернованих в Польщі, організація військових відділів, озброєння їх, постачання та відправка на Україну.

Ця робота відділу вже провадилася до підписання умови 21-го квітня, але особливо розвинулася після підписання умови.

Військова секція — тільки номінально підлягала Місії — фактично вела свою працю на власний бюджет і самостійно, керуючись вказівками Військового Міністра та штабу Головного Отамана.

Цю всю роботу вів от. Зелінський. А от. Юнаків, звикший до систематичної праці в нормальних умовах, не розуміючий ще тоді національної стихії — через те він і уникав найменшої відповідальності (див. стор. 76) — знайшов інше поле для своєї корисної діяльності у військовій справі.

Відділ транспортово - залізничний поки що знаходився в стадії організації, яка була доручена тов. міністра шляхів, на правах радника фахівця, п. Лукашевичу.

Після підписання умови 21 квітня на порядок денний у взаємовідносинах Польщі та України повстало багато конкретних завдань, сполучених з транспортом з України і на Україну. Завдання ці збільшувалися сподіваним навязанням товарообміну, одже організація при Місії транспортово - залізничного відділу була конечна.

Пряця чекала на людей. Малося на увазі порозумітися із не-соціялістами і їх притягнути до роботи. Зарисовувалися кращі перспективи для України через організовану працю.

Але біда і шкода для нашої держави була в тому, що наші дипломати занадто вже вірили у всьому своєму новому на той час „союзникові“. А ґрунту для цього зовсім не було.

Пристаючи до конкретної роботи, наші провідники добре не вистудювали характеру та вдачі свого нового спільника. Забули, що проблема самостійної Польщі ніколи не була окремим — одрубним, так би мовити, питанням. Це питання було тільки простою диверсією в шахматній дипломатичній грі зацікавлених держав.

А шляхта польська сливе з вродженого таланту неутралізації роботи та чуйности найбільшого свого ворога.

Оці моменти якраз і не були прийняті на увагу кволими українцями. А шкода від цього в майбутньому була страшною.

Сусідка користала з ситуації, використовуючи Україну та її провідників в своїх інтересах в майбутній війні з совітською Росією.

Сусідка вже тепер монополізувала все, що їй було вигідно. Уже тепер вона намагалася підпорядкувати собі і в своїх цілях державний український організм. Все мусило йти через неї і за її сусідсько - союзницькою допомогою. А як сусідка нервувалася, коли наші дипломати робили щось по за її плечима з представниками чужих держав. Все з поляками і все через поляків — отака робота вже тоді намічалася новими союзниками.

Чи розуміли цю небезпеку наші дипломати?

Коли круто приходилося, то розуміли, а коли поляки трохи попускали — про все забувалося... Але малося на увазі, що на Україні полякам буде вказане належне місце та поступовання.

Пишу це не по роках тяжкого досвіду у взаєминах між Польщею та Україною, пишу в момент розпочаття цієї роботи. Пишу в той момент, коли за визнання заплатилося великою ціною — своєю ж землею...

Помітно було, що новий союзник лякався консолідації усіх громадсько - політичних кол і в вічі висловлював своє задоволення, а по за очі все робив, щоб до цього не допустити (залицання перед Грековим і іншими нашими діячами польського генерального штабу, котрий тоді робив політику).

Зрозуміло було, що „союзник“ лякався сильної України, бо закулісна його політика і закордонна була направлена до розбиття міці української, до спаскудження їх же красивих слів — „за нашу і вашу вольність“.

Рожеві перспективи забили памороки нашим дипломатам і народнім провідникам.

Як би їм хтось сказав тоді, що, мов, послухайте добродії, Пілсудський з вами говорить тільки через те, що ви йому потрібні як зняряддя, що він вас хотів обійти і посилав гонців до от. Махна, а не знайшовши його — прийшла й до вас черга — не повірили б. Правда, що наші дипломати про це не знали і не припускали. А вже була пора придивитися до свого сусіда.

Малиж у себе польського представника кап. Чарноцького. Знали ж, що він говорив полякам „кресовцям“, що на Україні все тимчасове, що хаос тут в їх интересах, що його метою є навіть цьому допомогти, що це земля польська і т. д. і т. д. Говорили про це самі ж поляки—українські державники? Правда в дрібницях і при доброму стані у нас кап. Чарноцький багато й допомагав, але в важливих моментах був відсутній, а при Проскурівсько - Любарській катастрофі просто зник, а говорив же іменем Нач. Довудства.

Думали, що то була робота самого Чарноцького. Ще тоді не знали, що й Чарноцький виконував волю пославшого його.

Польська нещирість добила й без того хворий український державний організм. Але про це поговоримо в понаступній книзі.

ДОКУМЕНТИ.

I-a.

НАКАЗИ, РОЗПОРЯДЖЕННЯ ТА ОПОВІЩЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ Й ЦИВІЛЬНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ
НА ОКУПОВАНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ТЕРИТОРІЙ.

KOMENDA MIASTA
KAMIENCA PODOLSKIEGO.

Do

Pana upełnomocnionego Ministra Rządu ukraińskiego **Ogjenko**

Kamieniec.

Ekspedycja Państwowych pieniędzy złoży natychmiast wszystką broń wraz z amunicją z wyjątkiem 6 karabinów i 30 naboju w Komendzie miasta.

Dnia 12 grudnia 1919.

Komendant miasta
Major Boruta.

EKSPOZYTUTA II ODDZIAŁU
GRUPY TAKTYCZNEJ
Gen. BONNINA.

Kamieniec Pod., dnia 13 XII. 19.

Do Upełnomocnionego Ministra Ukraińskiej Ludowej
Republiki pana **Ogijenki.**

Zawiadamiam, że z rozkazu Dowództwa Dywizji od dnia dzisiejszego wszystkie sprawy dotyczące stosunków władz Polskich i Ukraińskich będzie załatwiał p. major **Boruta.**

Od dnia dzisiejszego Biuro Polskiego oficera łącznikowego przy Naczelnym Dowództwie Wojsk Ukraińskich w Kamieńcu przestaje funkcjonować.

KOMENDA MIASTA
KAMIENCA PODOLSKIEGO.

Dnia 15 grudnia 1919.

Do

Upełnomocnionego Ministra Rządu Ukraińskiego Pana **Ogijenki**

Kamieniec Podolski.

1). Czy oficerowie mają być płaćni przez min. **Ogjenke**, czy przez Intendaturę. Najlepiej byłoby, gdyby sprawę odtransportowania oficerów załatwić ugodowo. W tym wypadku Min. **Ogijenko** wysyłałby transporty oficerów, według złożonego naprzód spisu w porozumieniu z Komendą miasta. Oficerowie ci otrzymaliby żołd od p. min. **Ogjenki**. Co do tych oficerów, którzyby dobrowolnie na wyjazd się nie zgodzili i których Komenda miasta odtransportować byłaby zmuszoną, sprawa ich żołdu zależałaby od postanowień Rządu Polskiego, co do których to postanowień Dowództwa Dywizji żadnej odpowiedzi na razie dać nie może.

Wogóle byłoby najlepiej, gdyby p. min. **Ogjenko** wypłacił mającym odejść oficerom żołd na jaknajdłuższy przeciąg czasu.

2). Możliwość rozruchów głodowych.

3). Sprawa zorganizowania szkoły junkrów w Kamieńcu.

W tej sprawie Dowództwo Dywizji odpowiedzi żadnej dać nie może. Należy się jednak zorganizowaniem tej szkoły, aż do przybycia cywilnego komisarza Rządu Polskiego, wstrzymać. Dowództwo Dywizji na otwarcie i organizowanie powyższej szkoły na razie zezwolić nie może.

Komendant miasta **Boruta.**

ROZKAZ No 2.

Kamieniec Podolski dnia 30 grudnia 1919.

Z dniem rozafiszowania wchodzą następujące zarządzenia w życie:

1. Poruszanie się osób cywilnych dozwolone jest jedynie w godzinach od 6-tej rano do 10-tej wieczór. Poza temi godzinami poruszać się można swobodnie jedynie za przepustką wystawioną przez Dowództwo powiatu i placu

2. Wszystkie lokale publiczne i sklepy mają być otwierane nie wcześniej jak o godzinie 8-mej rano, a zamykane o godzinie 7-mej wieczór. O wyjątkowe zezwolenia na dłuższe otwieranie lokalu należy prosić pisemnie Dowództwo powiatu i placu (stacji etapowych). W niedziele mają być sklepy spożywcze i fryzjerskie otwarte do godziny 11-tej przed południem; zaś wszelkie inne przez cały dzień zamknięte z wyjątkiem aptek, restauracji, kawiarni i cukierni, które mogą być cały dzień otwarte. Od godziny 10-tej wieczór do godz. 7-mej rano mają być bramy domów i furtki podwórzowe zamknięte pod osobistą odpowiedzialnością właścicieli domów względnie zarządców.

3. Wszelkie zebrania (komitety), zabawy, odczyty, przedstawienia i t. p. tak w publicznych jak i prywatnych lokalach, mogą się odbywać jedynie za zezwoleniem Dowództwa powiatu i placu (stacji etapowych).

4. W myśl obowiązujących przepisów stanu wyjątkowego są wszelkie gromadzenia się na ulicach i miejscach publicznych powyżej 5-ciu osób wzbronione.

5. Zасыpywanie okopów, ściąganie przeszkód i rozbieranie jakichkolwiek obiektów, wystawionych przez wojsko, zabieranie materiałów, które wojskowość użytkowała, jest bez zezwolenia Dowództwa powiatu i placu (stacji etapowych) wzbronione.

6. Zabrania się przyjmowania osób wojskowych na kwatery bez karty kwaterunkowej z Dowództwa powiatu i placu (stacji etapowych, lub posterunków żandarmerji). Osób zaś cywilnych nie wolno przyjmować na kwaterę o ile się nie wykażą na swoich dokumentach, wizą zgłoszenia się w Dowództwie powiatu i placu (stacji etapowych lub posterunków żandarmerji).

7. Sprzedawanie i podawanie napojów alkoholowych z wyjątkiem wina i piwa jest wzbronione.

8. Skutkiem pomyłki w druku prostuje się w rozkazie No 1 p. 2. że robienie porządków ma być dokonywane codziennie do godz. 8-ej rano, a nie od godz. 8 rano.

Ocetkiewicz, kpt.

Dowódca Powiatu i Placu.

Artystyczna drukarnia „J. M. Gutmana” Kamieniec gub. Podolskiej.

Dowództwo powiatu i placu.

ROZKAZ Nr. 4.

Kamieniec Podolski, dnia 12 stycznia 1920.

1. Wszelkie gry hazardowe są wzbronione; przekroczenia będą ostro karane.

2. Osoby przyjeżdżające i wyjeżdżające z któregośkolwiek miasta, wsi, powiatu mają obowiązek natychmiast zgłaszać się w Dowództwie powiatu i placu, ewentualnie w Stacji etapowej, Posterunku Żandarmerji. Przekroczenia z całą surowością będą karane.

3. Wszelkie rekwizycje bezpłatne, są wzbronione; przeprowadzający rekwizycje winien na żądanie strony interesowanej wykazać się pełnomocnictwem Dowództwa dywizji lub Dowództwa powiatu. Przeprowadzający rewizję mają również obowiązek wykazania się legitymacją żandarmską, kartą służbową Sądu polowego, lub zezwoleniem Dowództwa powiatu lub Stacji etapowej. Podaje się to do wiadomości osób cywilnych ze względu na nadużycia, jakie w tym kierunku bywają dokonywane, przez osoby nie mające nic z wojskiem wspólnego. O ile przeprowadzający rewizję lub rekwizycję nie chce się wykazać podanem wyżej poświadczeniem, należy w jaknajkrótszej drodze natychmiast zwrócić się do Dowództwa powiatu i placu, Stacji etapowej Żandarmerji lub Policji przechodzącego oficera, by dany organ mógł natychmiast interweniować.

4. Zarządza się spis całej ludności miasta Kamieńca, poczynawszy od lat 14-tu do 60-ciu, bez względu na płeć. W tym celu winien zgłosić się każdy osobiście na placu Cubernatorskim w budynku Nr. 14 w następującym porządku: osoby, których nazwisko rodzinne, zaczyna się na literę A — stawia się 20-I, na B — 21-I, na C — 22-I, na D — 23-I, na E — 24-I, na F — 26-I, na G — 27-I, na H — 28-I, na I — 29-I, na J — 30-I, na K — 31-I, na L — 3-II, na Ł — 4-II, na M — 5-II, na N — 6-II, na O — 7-II, na P — 9-II, na R — 10-II, na S — 11,II, na T — 12-II, na U — 13-II, na W — 14-II, na Z — 16-II, na Y, V, Ż — 17-II,

Do spisu należy się zgłosić ze wszystkimi dokumentami osobistymi, jakie kto posiada: osoby, które nie zaopatrzą się w kartę indentyczności wydawane przy spisie do dnia 17-go lutego, będą aresztowane. Otrzymałą kartę indentyczności winien każdy przy sobie nosić i na żądanie organów kontrolnych ma się wykazać. Za zgubienie będzie się pociągało do surowej odpowiedzialności; zgubę należy natychmiast zgłaszać w Dowództwie powiatu i placu.

OCETKIEWICZ, kpt.
Dowódca Powiatu i Placu.

Artystyczna drukarnia „J. M. Gutmana“ Kamieniec gub, Podolskiej.

Dowództwo Grupy gen. Krajowskiego
2 Biuro L. 2160/II.

Kopia

M. P. dnia 22 stycznia 1920 r.

Do

Pełnomocnika Rządu Republiki Ukrainkiej

w Kamieńcu Pod.

Poniżej podaje się do wiadomości depesze Dow. Frontu Podolskiego z dnia 21 stycznia 1920 r. Nr. 4712/II pkt. 2, 4, 5, 6, 7, 9, 11 i 12.

2) Sztab Frontu zatwierdza rozkazy Ocetkiewicza Nr. 1, 2, 3 i 4, odezwę zaś do ludności oraz punkt 4 rozkazu Nr. 3 anuluje. Odezwa do mieszkańców ma być bezzwłocznie wycofana pod osobistą odpowiedzialnością dowódcy grupy, a w zamian punktu 4 rozkazu Nr. 3 należy wydać rozkaz, by przy wszystkich wywieszkach i szyldach zostały umieszczone tabliczki z polskimi napisami w celu łatwiejszego orientowania się żołnierzy polskich.

4) Należy zastosować jak najenergiczniejsze środki w celu ukrócenia swawoli żołnierzy przeprowadzających w wielu wypadkach niedozwolone rekwizycje i dopuszczające się gwałtów nad ludnością cywilną.

5) Należy w myśl rozkazu Nacz. Dow. l. 8610/II Nr. Dowództwa Frontu 3576/II z 5 grudnia 1919) powołać komisje w skład której mają wejść także przedstawiciele ukr. w celu przeprowadzenia dokładnej ewidencji depozytów mienia ukr., wziętego przez nasze urzędy wojskowe na przechowanie.

6) W celu uniknięcia niepotrzebnych nieporozumień należy o ile to ze względów technicznych jest możliwym, oddać gmach Zarządu Gubernialnego w Kamieńcu w posiadanie Komisarza Gubernialnego przenosząc Komendę placu do innego gmachu.

7) Meble, inwentarz zarekwirowane (konie, powóz, uprząż i t. p.) u Komisarza Gubernialnego należy mu bezzwłocznie zwrócić w stanie, w jakim były zarekwirowane.

9) Z pełnomocnikiem Rządu Ukrainkiego p. Ogjenko kapt. Ocetkiewicz może się znosić jedynie i tylko za wiedzą d-cy grupy lub jego zastępcy.

11) Wszelkiego rodzaju rekwizycje mogą się odbywać za zezwoleniem tylko dowódcy grupy lub osób bezpośrednio przez niego do tego upoważnionych i to tylko w myśl przepisów Nacz. Dow.

12) Wszyscy obywatele Galicji mają być w czasie jaknajkrótszym wysłani za Zbrucz do stałych miejsc ich zamieszkań.

Za zgodność odpisu

Szef Szłabu
w z. Cetnerowski, por.
1-y oficer Sztabu

Dowództwo powiatu i placu.

ROZKAZ Nr. 5. *)

Kamieniec Podolski, dnia 23 stycznia 1920.

1. Ze względu na kradzieże, rabunki i t. p. jak również w celu zaoszczędzenia świąt, z dniem rozafiszowania poruszanie się osób cywilnych dozwolone jest jedynie od godz. 6-tej do 20-tej (8 wieczór). Stosownie do tego rozkazu wszystkie lokale publiczne i sklepy mają być otwierane nie wcześniej jak o godz. 8-mej rano, a zamykane o godz. 19-tej. (7 wieczór). Od godz. 20 do 6-tej mają być bramy domów, furtki podwórzowe i t. p. pozamykane. Wszelkie specjalne zezwolenia na otwieranie lokali i t. p. tracą swą ważność.

2. Rozkaz Dowódzwa powiatu i placu Nr. 3 pkt. 4 wyjaśnia się o tyle, iż do dnia 5 lutego br. mają być przy wszystkich wywieszkach i szyldach umieszczone również wywieszki i szyldy w języku polskim.

3. Rejestracja ludności cywilnej odbywać się będzie bezpłatnie — złożone kwoty będą zwrócone.

4. Podaje się do wiadomości, że wszelkie pisma, podania i t. p. ze strony instytucji urzędowych nie podlegają opłacie stemplovej.

5. Zdarza się bardzo często, iż wiele osób cywilnych zwraca się do władz wojskowych w sprawach, które należą do władz cywilnych: U. R. L. Zaznacza się, że na przyszłość podobne sprawy pozostaną bez odpowiedzi

OCETKIEWICZ kpt
dowódca Powiatu i Placu.

Widziałem:

Krajowski, gen. ppor.

Artystyczna drukarnia „J. M. Gutmana“ Kamieniec gub. Podolskiej.

KOPJA

OGŁOSZENIE.

Na podstawie rozkazu Naczelnego Dowództwa z dnia 6 maja 1919. do Nr. 10031-IV. poddano ludność cywilną znajdującą się na obszarze podlegającym Dowództwu Grupy Generała Krajowskiego pod jurysdykcją Sądu polowego za następujące zbrodnie:

1. za zbrodnie niedozwolonego werbunku,
2. za zbrodnie nakłaniania do naruszenia zaprzysiężonego obowiązku służbowego, lub dania pomocy do tego naruszania.

3. za zbrodnie szpiegostwa, lub innych porozumień się z nieprzyjacielem, albo też jakichkolwiek działań lub zaniechań mających na celu przyniesienie szkody sile zbrojnej Państwa Polskiego lub wojskom z niesprzymierzonym lub korzyści nieprzyjacielowi w szczególności za ukrywanie broni i amunicji, uszkodzanie telefonów i telegrafów, kolei i środków komunikacyjnych, złośliwe rozszerzanie fałszywych niepokojących społeczeństwo pogłosek i za podobne wyżej wymienionym zbrodnicze działania ostrzejszą karą zagrożone.

*) 3 приводу наказу ч. 5. М-р. Огієнко од 3. II. 1920. за ч. 522 писав: „Наказ ч. 5 був виданий після моїх заяв кап. Чарноцькому і цей наказ прийнятий українським громадянством як певна уступка; тому наказ ген. Крайовського, що вийшов після наказу ч. 5 на громадянство зробив надзвичайно гнітюче вражіння“.

Równocześnie zarządzono postępowanie doraźne za powyższe czyny, tak, że popełniający je podpadają karze śmierci przez powieszenie, względnie rozstrzelanie.

Moc tego zarządzenia rozpoczyna się z chwilą ogłoszenia.

Ostrzega się ludność przed popełnianiem wyżej wymienionych przestępstw.

Miejsce postoju, dnia 26 stycznia 1920 r.

Krajowski gen. ppor. mp.

Dowódca Dywizji.

KOPJA.

ROZKAZ

Dowódcy VII. Dywizji w przedmiocie objęcia zarządu cywilnego w mieście i powiecie przez starostę kamienieckiego.

1. Na zasadzie dekretu N. O. B. z dnia 11 stycznia 1920, No 444, zarząd cywilny miasta i powiatu Kamieniec Podolski obejmuje z dniem dzisiejszym imieniem Naczelnego Komisarza Wołynia i Ziem frontu Podolskiego, starosta kamieniecki: **Juljan Hubert**.

2. Zakres czynności (kompetencję) przejętego Zarządu cywilnego określa rozkaz Naczelnego Wodza z dnia 13 maja 1919, l. 15 dz. U. N. 3 oraz odnośne rozporządzenia Komisarza Generalnego Z. W. Komisarza Naczelnego Wołynia i Ziem frontu podolskiego.

3. Granice powiatu Kamienieckiego stanowią: Zbrucz od zachodu, Dniestr od południa, Stara Uszyca od wschodu, a od północy linja biegnąca wzdłuż dawnej granicy powiatu Płoskirowskiego ponad miejscowościami: Żornówka, Germanówka, Uwsie, Skotyniany, Łysowody, Gródek, Nowe Porzeczce, Czarnowody, Mądrogłowy, Bałakiry, Kujawy, Sołobkówce aż do przecięcia się z biegiem Uszycy.

4. Równocześnie z objęciem zarządu cywilnego przez Starostę kamienieckiego ustaje na obszarach miasta i powiatu wszelka właściwość dotychczasowych władz cywilnych, które pod osobistą odpowiedzialnością naczelników i funkcjonariuszy obowiązane są wstrzymać swe urzędowe czynności odnoszące się do spraw z obszaru określonego w ustępie 3-im, a to według następujących zasad:

a) wszelkie władze powiatowe zarówno rządowe (komisarjat powiatowy, kasa skarbową, inspektoraty podatkowy, akcyzowy, zarząd więzienny, sądy) jak też samorządowe (ziemstwo, gminy) mają oddać urzędowanie wraz z personelem i inwentarzem do dyspozycji starosty.

b) wszystkie władze wyższe obowiązane są w ciągu dni 4 przesłać staroście wszelkie akta i dokumenty, dotyczące spraw powiatu lub jego mieszkańców.

5. Podając to do powszechnej wiadomości, wzywam mieszkańców miasta i powiatu, by odtąd zwracali się do starosty we wszystkich sprawach z zupełnem zaufaniem, a poszanowaniem dla ustaw i rozporządzeń, obowiązujących na obszarach Naczelnego Komisarjatu ułatwili mu zaprowadzenie takiego ładu i porządku, jaki potrzebny jest, aby conajrychlej wszyscy bez różnicy narodowości i wyznania przystąpić mogli do spokojnej wytwórczej pracy dla dobra ogółu.

6. Starosta sprawuje zarząd powiatu przy pomocy urzędu powiatowego, który mieści się przy ulicy Moskiewskiej w domu No 23 l. p.

Miejsce postoju, dnia 1 lutego 1920 r.

J Krajowski generał ppor. dow. Dywizji.

ROZPORZĄDZENIE Nr. 1.

Starosty Kamienieckiego w przedmiocie zarządu Cywilnego w mieście i powiecie. Obejmują: Zarząd cywilny miasta i powiatu na zasadzie rozkazu Dowódcy VII Dywizji z daty dzisiejszej zgodnie z art. 8. Zarządzenia Komisarza Generalnego z dnia 5 listopada 1919 r. L. Dz. U. Nr. 28, postanawiam, co następuje.

Art. 1.

1. Moc prawną ustaw i rozporządzeń obowiązujących dotychczas na obszarach podległych Zarządowi Cywilnemu Ziemi Wschodnich oraz Wołynia i Ziemi frontu Podolskiego rozciągam na miasto i powiat Kamieniec Podolski w granicach ustalonych p. 3-cim rozkazie.

2. Rozporządzenia z mocą ustaw i zarządzenia wykonawcze, obowiązujące na obszarach Z. W. ogłaszane są w Dz. Urz. Gen. Kom. Cywilnego (patrz rozporządzenie Naczelnego Dowództwa W. P. i Generalnego Komisarza w przedmiocie ogłaszania obowiązujących przepisów prawnych z dnia 5 marca 1919 r. L. 3 Dz. U. Nr. 1).

3. Wszystkie władze zarówno rządowe jak i samorządowe, obowiązane są prenumerować Dziennik Urzędowy. Prenumeratę przyjmuje Naczelnik Kancelarii Starosty.

4. Najważniejsze przepisy rozporządzeń ustawowych i wykonawczych będą ogłaszane dla zaznajomienia z nimi tutejszych mieszkańców w języku polskim oraz w przekładzie w języku ukraińskim w „Ziemi Podolskiej“, a ewentualnie i w innych dziennikach tutejszych.

Art. 2.

1. Obowiązujące dotychczas ustawy i rozporządzenia tracą moc prawną, o ile sprzeciwiają się ustawom i rozporządzeniom obowiązującym na obszarach Z. W.

2. W szczególności traci moc obowiązującą dekret dyrektorjatu w przedmiocie socjalizacji ziemi, oraz wszystkie wydane na jego podstawie rozporządzenia wykonawcze i zarządzenia władz publicznych. Stosunek dotychczasowych użytkowników gruntów socjalizowanych do ich właścicieli ureguje osobne rozporządzenie Kom. Nacz. Woł i Z. F. P.

3. Do tego czasu będzie obowiązywać rozporządzenie Kom. Generalnego z dnia 21-go czerwca 1920 l. 38. Dz. U. Nr. 5 ile nie nastąpi porozumienie użytkownicy z właścicielem.

4. Przepisy o ochronie lasów, wydane przez rząd rosyjski (Kś. V. T. VIII. zb. wydanie 1904 r.) Zawarte w art. 711 — 720 bez uwag, 722 bez 2 giej uwagi, 725 i 726 zachowują moc prawną. Inne się znosi. Roz. Kom. Gen. 30 paźdz. 1919 L. 341 Dz. U. Nr. 31).

5. Dotychczasowy samowolny wyrąb lasów zostaje zakazany pod rygorem ustawy karnej względnie ustawy rozporządzeń administracyjno-karnych.

Art. 3.

1. Osoby, w których posiadaniu znajduje się mienie pozostałe po dawnych cywilnych władzach rosyjskich, austriackich, niemieckich, ukraińskich lub rosyjskich bolszewickich winne są oddać mienie to do rozporządzenia Starosty. Przepis ten obowiązuje również trzecich nabywców.

2. Umowy mające za przedmiot przejście mienia w ustępie 1-szym oznaczonego w posiadanie osób prywatnych są nieważne, o ile nie otrzymają zatwierdzenia Komisarza Naczelnego.

3. W każdym razie nie będą zatwierdzane umowy zawarte w złej mierze, na szkodę wkraczającej Armji polskiej, na szkodę kraju, na którego potrzeby publiczne przedmioty tych umów były przeznaczone, lub też na szkodę poszczególnych obywateli kraju (Rozp. Kom. Gen. 25 sierpnia 1919 L. 122 Dz. U. Nr. 14).

Art. 4.

1. Na obszarach Ziemi Wschodnich językiem urzędowym jest język polski.

2. W stosunku z władzami ludność posługuje się obok języka polskiego innymi językami krajowymi.

3. W instytucjach społecznych, samorządowych oraz w szkolnictwie, wolno używać języków krajowych. Językami krajowymi są: polski, ukraiński i rosyjski.

Art. 5.

1. Z dniem dzisiejszym wszystkie władze wymienione w p. 4-a rozkazu Dowódcy VII Dyw. przestają pełnić swoje obowiązki w imieniu dotychczasowych władz naczelnych, a rozpoczynają urzędowanie jako organa w imieniu Naczelnego Komisarza, o ile poniżej czego innego nie postanowiono

2. Z tą też chwilą ustaje wszelki służbowy związek odnośnych władz i urzędów z dotychczasowymi ich władzami przełożonymi.

Wykroczenie karane będą przez sądy wojskowe.

3. Dotychczasowy komisariat powiatowy znosi się. Jego zakres działania przechodzi na urząd powiatowy.

4. Milicja powiatowa zostaje utrzymana pod nazwą powiatowej Policji. Obowiązki jej Naczelnika pełnić będzie instruktor Policji państwowej p. Zygmunt Lejman.

5. Dotychczasowa „Derżawna skarbnicya“ urzęduje odtąd pod nazwą Kasy Skarbowej na podstawie instrukcji 18 października 1919 r. L. 320 Dz. Z. Nr. 29.

6. Dotychczasowy Okręgowy Urząd inspektoratu akcyzowego urzęduje nadal pod nazwą Inspektoratu akcyzowego po myśli art. 19, 20 i 21 Rozp. Kom. Gen. 25 września 1919 r. L. 234 Dz. U. Nr. 23.

Inspektorem akcyzowym jest p. Alojzy Stoliński.

7. Dotychczasowy Inspektorat podatkowy pełni funkcję pod nazwą Inspektoratu Skarb. Zarz. Kom. Gen. 25 września 1919 r. L. 234 Dz. U. Nr. 23.

8. Dotychczasowa „Powitowa Uprawa wojskowych powynnostyj“ rozwiązuje się. Komisarzem likwidacyjnym jest p. Jakób Ghika.

9. Dotychczasowa Komisja Szacunkowa (Ocinoczna) powiatowa urzęduje nadal na zasadzie rozporządzenia Kom. Gen. z dnia 15 listopada 1919 r. L. Dz. U. Nr. 11. Do czasu wydania dalszych przewodniczącym Komisji jest Starosta, względnie jego Zastępca.

10. Dotychczasową powiatową ziemną uprawę znosi się. Likwidację jej agend poruczam czasowo memu Referentowi rolnemu.

11. Zarząd dóbr państwowych położonych w powiecie poddaje czasowo pod nadzór i kierownictwo Referenta rolnego. Organa zarządu dóbr państwowych, pełniące funkcje gospodarcze mają pozostać na swych stanowiskach aż do dalszego zarządzenia. Zarazem pod nadzór Referenta rolnego przechodzą wszystkie powiatowe i rejonowe instytucje i zakłady podlegające dotychczas gubernalnemu zarządowi dóbr państwowych (organizacje dla zalesienia piasków i wzmocnienie jarów, oraz komitet obrony lasów).

12. Wobec tego, że obszar powiatu określony w p. 3 rozkazu Dow. VII Dywizji obejmuje część powiatu Uszyckiego, pozbawioną przedstawicielstwa w dotychczasowej powiatowej ziemskiej uprawie, przeto rozwiązuje ją, a dla załatwienia spraw ustanawiam tymczasowy powiatowy Zarząd Ziemski, a to zgodnie z Rozp. Kom. Gen. 19 listopada 1919 r. L. 434 Dz. U. Nr. 40.

Prezesem Zarządu Ziemskiego mianuję p. Czesława Tołkacza. Oznaczenie liczby członków Zarządu oraz mianowanie takowych nastąpi później.

Wybory do rad powiatowych rozpisane będą zgodnie z Rozp. Kom. Gen. 25 paźdz. 1919 r. l. 276 Dz. U. Nr. 26 na zarządzenie Komisarza Naczelnego Wołynia i Ziem frontu Podolskiego.

Celem zbadania dotychczasowej gospodarki ziemskiej powiatowej uprawy powołuje do życia komisję rewizyjną, w skład której wchodzi p. p. Czesław Tołkacz, Bronisław Ziółkowski, Wiktor Stroynowski, Jan Niechajew, Eugenjusz Monastyrski.

13. Wobec tego, iż mandat dotychczasowej dumy miejskiej wygasł jeszcze 1 stycznia 1919 r., przeto dumę miejską i dotychczasowy zarząd miejski rozwiązuje z tem, że wybory

do Rady Miejskiej rozpisane zostaną przez Nacz. Komisarza Wołynia i Ziemi frontu Podolskiego, a to na zasadzie Rozp. Kom. Gen. z dnia 25 czerwca 1919 r. l. 44 Dz. U. Nr. 7.

Zarazem poddaję miasto Kamieniec tymczasowej ustawie miejskiej według Rozp. Kom. Gen. z dnia z dnia 27 czerwiec 1919 r. l. 46 Dz. U. Nr. 7, a Zarząd sprawami miejskimi poruczam Magistratowi, w skład którego wchodzi:

burmistrz, jego zastępca, oraz pięciu ławników.

Burmistrzem mianuję p. Aleksandra Szulmińskiego, a Zastępcą p. Karola Dunina.

Osobnem rozporządzeniem będą mianowani ławnicy.

Dla zbadania gospodarki gminnej i ustalenia zasad jej sanacji powołuję do życia osobną komisją, skład której określi osobne rozporządzenie,

14. Nadzór nad miastami, oraz nad zarządem ziemskim sprawuje w I-szej instancji Starosta.

15. Jeżeli Magistrat, względnie Zarząd Ziemski nie wstawia do budżetu lub nie uchwała wydatków, które w myśl obowiązujących ustaw i umów pokryć są obowiązane, uczyni to władza nadzorcza.

16. Magistrat i Zarząd Ziemski mają prawo pobierać podatki, oraz inne opłaty według Rozp. Kom. Gen. z 8 listopada 1919 r. L. 285 Dz. U. Nr. 27 oraz z dnia 9 grudnia 1919 r. l. 1. Dz. Z. Nr. 1 ex 1920.

17. Bez zezwolenia Starosty nie mogą się odbywać zebrania gminne w gminach wiejskich oraz Rady miejskie miast i miasteczek w powiecie.

18. Aż do dalszego zarządzenia dotychczasowi naczelnicy gmin (komisarze włości) oraz wiejscy starostowie obowiązani są pełnić swe obowiązki i wykonywać czynności na zasadach określonych w art. 5 punktu 1 niniejszego rozporządzenie, pierwsi jako wójtowie, drudzy jako sołtysi. Bierny opór (sabotaż) stanowi przestępstwo ścigane w drodze sądowo karnej,

Bezpośredni nadzór nad gminami sprawują Naczelnicy rejonów.

19. Ustrój szkolnictwa określa Rozp. Kom. Gen. 11 października 1919 r. l. 340 Dz. U. Nr. 31, przyjmując jako naczelną zasadę wolność nauczania w języku ojczystym dla tych grup, które dane terytorjum zamieszkują. Organizować wolno szkoły zarówno osobom prywatnym, jak też prawnie uznanym stowarzyszeniom i ciałom samorządowym.

Wykład religii jest przedmiotem obowiązkowym w języku ojczystym młodzieży. Szkoły o języku wykładowym nie polskim obowiązane są wprowadzić język polski, jako przedmiot obowiązkowy co najmniej o dwóch godzinach tygodniowych, a to: szkoły elementarne od drugiego do trzeciego roku nauczania, a szkoły średnie już w klasie pierwszej.

Na otwarcie szkoły wymagane jest zezwolenie Zarządu Cywilnego. Nadzór nad szkołami sprawuje Powiatowy Inspektor szkolny według Zarz. Kom. Gen. 6 listopada 1919 r. l. 396 Dz. U. Nr. 34.

Nauka w szkołach istniejących będzie mogła być dalej udzielaną, jeśli kierownicy i nauczyciele posiadają wymagane kwalifikacje naukowe, a przyczyn natury politycznej i moralnej nie dają powodów do obaw, iż wpływ szkoły minie się z jej powołaniem. Zgłoszenia o dalsze, udzielanie nauki skutecznie należy do rąk Pow. Inspektoratu szkolnego.

20. Istniejący dotychczas komisariat cywilny przy Konsystorzu prawosławnym znosi się.

21. Zgodnie z Rozp. Kom. Gen. 15 maja 1919 r. l. 22 Dz. U. Nr. 4, art. III. sędziowie w wykonywaniu swego urzędu są niezawisli, a wyroki i decyzje wydają w imieniu prawa.

Urządzenie ogólne sądownictwa, oraz ustalenie norm prawa cywilnego, jakoteż prawa karnego i postępowania karnego na Ziemiach Wschodnich określają zarządzenia za Kom. Gen. 15 maja 1819 r. l. 1. 22, 23, 25. Dz. U. Nr. 4, oraz z dnia 27 września 1919 r. l. 259 Dz. U. Nr. 25.

22. Zarząd Więziennictwa zostaje poddany Staroście.

Służbę Więziennictwa pełnią dotychczasowo organa na zasadach określonych w art. 5.

Art. 6.

1. Starosta jest najwyższym przedstawicielem Zarządu Cywilnego, odpowiedzialnym w granicach swojej władzy za cały zarząd powierzonego mu powiatu.

Zarząd powiatu sprawuje przy pomocy Urzędu Powiatowego i Naczelników rejonów.

2. Powiat Kamieniecki w granicach oznaczonych p. 3 rozk. D. 7 D. zostaje podzielonym na osiem rejonów z Naczelnikami rejonów na czele, a to 1 — w Dłużka dla gmin — Dłużek, Rychta, Hawryłowce, 2 — w Lanckoroni dla gmin Bereżonka, Lanckoron, Orynin, 3 — w Balinie dla gmin Balin, Maków, Cykowa. 4 — w Frampolu dla gmin Kujawy, Smotrycz, Sołobkowce. 5 — w Gródku dla gmin Gródek, Olchowce, Kupin. 6 — w Dunajowcach dla gmin Dunajowce, Rachnówka i Mukarów. 7 — w Żwańczyku dla hmin Lisiec, Cruszka i Mińkowce. Oraz 8 — w Kitajgrodzie dla gmin Kitajgród i Bagowica.

3. Starosta w swoim zakresie działania ma prawo wydawać w powiecie zarządzenia z mocą obowiązującą i za przekroczenie ich naznacza karę grzywną do 1000 marek, lub do 2 tygodni aresztu, niezależnie od pociągnięcia winnych do odpowiedzialności sądowej. (Art. 5 Zarz. Kom. Gen. 5 listopada 1919 r. l. 303 Dz. U. Nr. 28).

4. W razie niestosownego zachowania się ludności cywilnej względem przedstawicielami władz Zarządu Cywilnego, podczas wykonywania przez nich obowiązków służbowych, jakoto zuchwalstwa, lekceważenia oporu, rozmyślnej opieszałości, niedbalstwa, czy niewykonania niecierpiących zwłoki zarządzeń Starostwa ma dyskrecjonalne prawo wymierzać do 2 dni aresztu, niezależnie od przekazania winnego władzom sądowym,

5. Urzędnicy i funkcjonariusze publiczni Zarządu Cywilnego obowiązani są w służbie zewnętrznej posiadać legitymacje osobiste z fotografjami, zaświadczonemi przez Starostę.

Na żądanie stron obowiązani są okazać swą legitymację.

Art. 7.

Funkcjonariusze i urzędnicy dotychczasowych władz, którym poruczono nadal pełnić funkcje urzędowe, obowiązani są złożyć przepisane dla urzędników Zarządu Cywilnego przyrzeczenie służbowe i pełnić służbę aż do zastąpienia ich przez nowo przyjętych.

O ile chcą pozostać nadal na służbę, obowiązani są wnieść podanie o przyjęcie, dołączając dowody swych kwalifikacji, w miarę których nastąpi wyższa decyzja.

Art. 8.

Winni przekroczeń przeciw powyższym postanowieniom, będą karani niezależnie od drogi sądowej przez Starostę w drodze postępowania administracyjno-karnego, grzywną do 1000 Marek, względnie aresztem do dwóch tygodni, o ile inne przepisy wyższego wymiaru nie przewidują.

Rozporządzenie wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Kamieniec Podolski, dnia 1 lutego 1920 r.

Starosta |—| HUBERT.

Art. druk. J. M. Gutmana.

OBWIESZCZENIE Nr. 2.

Starosty w Kamieńcu Podolskim w przedmiocie podatku stemplowego

Celem wprowadzenia w życie przepisów o podatku stemplowym, obowiązujących na obszarach Ziemi Wschodnich — podaję do powszechnej wiadomości wyciąg z rozporządzeń Komisarza Generalnego Ziemi Wschodnich z dnia 28 maja 1919. l. 34. Dz. U. Nr. 5. i z dnia 23 października 1919. l. 273. Dz. U. Nr. 26. — w następującem zestawieniu:

Art. I. Podania.

1. Opłacie podlegają podania, wnoszone do wszystkich urzędów, mających siedzibę na obszarach Ziemi Wschodnich.

2. Jeżeli dwie lub więcej osób wniosło podania we własnym imieniu, albo jeżeli osoba, która wniosła podanie uczyniła to w imieniu dwóch lub więcej osób, opłata powiększa się tylokrotnie, ile osób wniosło w imieniu własnym, ile jest osób, w imieniu których wniesiono podanie.

3. Opłacie w myśl przepisów niniejszych nie podlegają podania:

- a) zawierające wnioski w sprawach publicznych,
- b) zawierające wiadomości udzielane w sprawach publicznych, w myśl obowiązujących przepisów,
- c) w sprawach służby wojskowej, oraz o posady w urzędach państwowych,
- d) wnoszone przez kościoły, gminy wyznaniowe oraz zakłady, instytucje i zrzeszenia, które mają na celu wyłącznie działalność dobroczynną, naukowo-oświatową, kulturalną, lub religijną, nie zaś otrzymanie zysków materialnych,
- e) o legalizację statutów stowarzyszeń współdzielczych, oraz związków tychże,
- f) osób, których kompletne ubóstwo stwierdzone zostało przez odnośne władze.

4. Opłata wynosi 4 marki od pierwszego i 2 marki (ruble) od każdego następnego arkusza. Niecały arkusz liczy się za cały. Od każdego załącznika do podania przypada opłata w kwocie 1 marki za każdy arkusz.

5. Jeżeli podanie podlegające opłacie, wniesiono bez uiszczenia opłaty, lub jeżeli uiszczono ją niedostatecznie, to takowe pozostaje bez skutku, aż do uiszczenia całkowitej opłaty.

Art. II. Zaświadczenia urzędowe.

1. Zaświadczenia wszelkiego rodzaju, wydawane stronom w ich sprawach prywatnych (identyczności, o stanie majątkowym etc.) przez urzędy, mające siedzibę na obszarze Ziemi Wschodnich, podlegają opłacie, która wynosi 3 marki. Opłacie w tejże kwocie za każdy akusz podlegają odpisy, zaopatrzone w poświadczenia zgodności z oryginałem.

2. Nie podlegają opłacie świadectwa: wydawane osobom, wymienionym w p. 3 art. I lub celem dołączenia do podań, wymienionych w tymże punkcie.

3. Opłatę stemplową w razie braku znaków stemplowych, pobiera się w gotówce z odnotowaniem na odnośnym dokumencie pobranej kwoty, daty, oraz podpisu odbierającego gotówkę.

Art. III. Inne akty i dokumenta.

Opłacie podatku stemplowego podlegają:

1. umowy i kontrakty wszelkiego rodzaju,
2. pokwitowania i rachunki,
3. plenipotencje i upoważnienia wszelkiego rodzaju,
4. poręczenia wszelkiego rodzaju,
5. weksle i obligi,
6. dokumenta bankowe,
7. paszporty zagraniczne.

Art. IV. W szczególności kwity i rachunki.

1. Pokwitowania, dotyczące wypłat pieniężnych, umorzenia długów lub wypełnienia innego zobowiązania, jako też pokwitowania z odbioru papierów wartościowych i innych przedmiotów majątkowych, opłacają się od każdego arkusza przy sumie do 100 marek w wysokości 10 fen. i przy sumie ponad 100 mar. — 20 fen.

2. Rachunki wszelkiego rodzaju za dostarczone towary i przedmioty, jakoteż za wykonane usługi i prace, opłacają się od każdego arkusza przy sumie do 100 mar. w wysokości 10 fen. i przy wyższej sumie — 20 fen.

Art. V. Postanowienia końcowe.

1. Bliższe szczegóły określające warunki oraz wysokość opłat podatku stemplowego według art. III, mieszczą się w rozporządzeniu tymczasowem Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z dnia 23 października 1919 l. 273 Dz. U. Nr. 26.

2. Wątpliwości nasuwające się przy zastosowaniu Art. I. II. — należy rozstrzygać według zasad ustawy stemplowej Państwa Polskiego (patrz Nr. 14 Dziennika praw).

3. Przepisy powyższe mają zastosowanie do wszelkich pism, podań, zaświadczeń etc. bez względu na to, czy są one skierowane do władz administracyjnych, czy samorządnych (gminy) czy wreszcie do instytucji publicznych.

4. Funkcjonariusze rządowi i komunalni obowiązani są sprawdzać należyte uiszczenie podatku stemplowego od dokumentów, które są przedmiotem ich urzędowania. Z nienależycie ostemplowanymi pismami należy postąpić zgodnie z rozporządzeniami Komisarza Generalnego z dnia 28 maja 1919 l. 34 Dz. U. Nr. 5 i z dnia 23 października 1919 l. 273 Dz. U. Nr. 26 — a to pod zagrożeniem odpowiedzialności dyscyplinarnej.

W szczególności należy odsyłać do właściwej Izby skarbowej nieopłacone względnie nieprawidłowo opłacone podatkiem stemplowym dokumenty albo w oryginale, albo odpisie podając równocześnie adresy osób, które podlegają odpowiedzialności prawnej z tytułu nieuiszczenia się.

5. Z dniem dzisiejszym tracą moc obowiązującą dotychczasowe przepisy stemplowe-miejsce których zajmują wyżej wyszczególnione.

Kamieniec Podolski, 1 lutego 1920 roku.

Starosta: |—| Hubert.

Artystyczna drukarnia „J. M. Gutmana“ Kamienide gub. Podolskiej.

OBWIESZCZENIE Nr. 3.

Starosty Kamienieckiego w przedmiocie urządzania zebrań i zgromadzeń publicznych.

Niniejszym podaję do powszechnej wiadomości rozporządzenie Komisarza generalnego z dnia 25 maja 1919 r. l. 30 Dz. Nr. 5 w sprawie urządzania zebrań i zgromadzeń publicznych,

Art. 1.

Zgromadzenia publiczne, wiece i pochody pod otwartem niebem, zarówno w miastach, jak i w miejscowościach zamiejskich są w zasadzie zakazane; w wyjątkowych wypadkach mogą odbywać się na mocy zezwolenia na piśmie, udzielonego przez komisarza okręgowego.

Art. 2.

Wszelkie zebrania publiczne, odczyty, konferencje i t. p. w lokalach zamkniętych za wstępem płatnym, lub bezpłatnym, mogą odbywać się tylko na mocy zezwolenia na piśmie udzielonego przez komisarza powiatowego, względnie miejskiego.

Art. 3.

Organizatorzy zebrań publicznych, odczytów, konferencji i t. p. mają obowiązek nie mniej, niż na trzy dni przed datą zebrania, złożyć we właściwym urzędzie administracyjnym podanie z wykazaniem celu, programu, miejsca i czasu zebrania, języka w którym mają się odbywać obrady, lub przemówienia, ewentualnie wysokość opłat wejściowych, oraz wskazać osobę odpowiedzialną za porządek na zebraniu. Władza udzielająca pozwolenie, ma prawo zażądać przedłożenia sobie streszczenia przemówień i odczytów.

Art. 4.

Na zebraniach publicznych, odczytach, konferencjach i t. p. pozwala się używać **jednego z języków** uznanych za miejscowe.

Art. 5.

Właściwa władza administracyjna deleguje na zebrania, odczyty, konferencje i t. p. swoich przedstawicieli w celu przestrzegania porządku i spokoju publicznego.

Art. 6.

Przedstawiciel władzy administracyjnej ma prawo zawiesić zebranie publiczne, odczyt, konferencje i t. p. w razie pogwałcenia przez obecne przepisy o przestrzeganiu porządku i spokoju publicznego, w razie wygłaszania przemówień o treści niezgodnej z udzielonem pozwoleniem, ubliżających powadze władz i wojsk polskich, lub też nawołujących do gwałtów i zaburzeń.

Art. 7.

Towarzystwa i stowarzyszenia, posiadające własne, zalegalizowane statuty, lub działające na mocy ustawy, mają prawo urządzania zgromadzeń swych członków po uprzednim zameldowaniu władzy administracyjnej o dniu zgromadzenia z zastosowaniem się do przepisów w artykule niniejszego rozporządzenia zawartych. Władzy administracyjnej służy prawo sprawdzania składu i charakteru zgromadzenia przez organy w tym celu na zgromadzenie delegowane.

Art. 8.

Winni przokroczenia niniejszego rozporządzenia, niezależnie od ewentualnej odpowiedzialności sądowej, podlegają w drodze administracyjnej karze grzywny do 3.000 marek, lub aresztu do 2 miesięcy.

Art. 9.

Rozporządzenia niniejsze uzyskują moc swoją obowiązującą z dniem ogłoszenia. Wszystkie zarządzenia dotychczasowe sprzeczne z niniejszem rozporządzeniem znoszą się

Starosta: | | **Hubert.**

Artystyczna drukarnia „J. M. Gutmana“ Kamieniec gub. Podolskiej.

NACZELNY KOMISARZ
ZIEM WOŁYNIA I FRONTU PODOLSKIEGO

Kamieniec, dnia 14 lutego 1920.

Do

Pana Naczelnika Okręgu Podolskiego
w Kamieńcu Pod.

Nie mając możliwości bezpośrednio ze względów technicznych załatwienia sprawy przeniesienia z terytorjum obecnie zajętego przez Wojska Polskie Centralnych Instytucji i Urzędów Państwowych Ukraińskich, niniejszem upoważniam Pana do tego i polecam takową przeprowadzić możliwie w krótkim czasie, kierując się następującymi wytycznymi:

1. Dążeniem naszym jest dopomożenie do wytworzenia Suwerennego Państwa Ukraińskiego, którego siedzibą musi być obecna linja frontu, a to z tych względów, iż nie widzę możliwości, aby na najbliższych tyłach Wojska Polskiego mogły istnieć jakieś inne władze Państwowe niż władze Polskie. W związku z tem polecam Panu wszelkimi środkami, leżącymi w granicach Pana kompetencji, poprzeć usiłowania czynników państwowych Ukraińskich do wytworzenia Ukraińskiej Siły Zbrojnej, stosując się ściśle do koncesji, danych Ukraińskiemu Naczelnemu Dowództwu przez Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich.

2. W celu powyższym upoważniam Pana wejść w porozumienie z miarodajnymi czynnikami Rządu Ukraińskiego dla wyznaczenia ze strony tegoż Rządu osoby mającej zadanie i charakter Generalnego Pełnomocnika Rządu Ukraińskiego do spraw przeniesienia Centralnych instytucji i Urzędów Państwowych Ukraińskich. Niezależnie od powyższego Gene-

ralnego Pełnomocnika upoważniam Pana do wyrażenia swej zgody na wyznaczenie przez miarodajne czynniki Ukraińskie przedstawiciela ludności Ukraińskiej, którego zadaniem będzie informowanie Pana o potrzebach tejże ludności, składanie Panu wniosków i t. d.

3. Odnosnie do sprawy szkolnictwa kierować się należy rozporządzeniami i przepisami, obowiązującymi na całym obszarze Ziemi Wschodnich z tą zmianą, iż szkolnictwo Ukraińskie jest wyłączone z ogólnego Zarządu i działać będzie samodzielnie, mają na czele twem kierownika szkolnictwa Ukraińskiego i rządzić się rozporządzeniami i dyrektywami czynników państwowych Ukraińskich. Zaznaczam przytem, iż wszystkie przepisy rozporządzeń, okólników, wzory podręczników, programy i t. d. mają być przez Kierownika szkolnictwa Ukraińskiego przesłane, przesyła się do Pana. Kierownika szkolnictwa Ukraińskiego zatwierdzi Pan, po przedstawieniu kandydata, ewentualnie kandydatów przez Władze Ukraińskie. Uniwersytet w Kamieńcu jako Uniwersytet Ukraiński posiadać ma zupełną autonomję.

4. W sądownictwie, jak również w innych urzędach państwowych, język ukraiński jest zrównany w prawach zupełnie z językiem polskim.

5. Dobra państwowe, lasy pozostają w zarządzie i użytkowaniu władz państwowych polskich, jednak upoważniony jest Pan do dopuszczenia przedstawiciela Ukraińskiego rządu przy Zarządzie dóbr państwowych. Zadaniem powyższego przedstawiciela będzie przeprowadzenie ewidencji użytkowania powyższych obiektów.

6. Piecza nad zdrowotnością ludności Okręgu, aprowizacja, koleje, poczty, telegrafy, telefony, drogi szosowe, jako urządzenia ściśle związane z akcją wojenną, podpadają pod zarząd, eksploatację i ingerencję władz państwowych polskich. Tyczy się to również całej służby bezpieczeństwa, oraz zapewnienia spokoju na tyłach Wojsk Polskich. Do współudziału w pracy należy powołać żywoła ukraiński i umożliwić mu czynny udział.

7. Samorządy należy jak najszybciej uczynić zdolnymi do pracy, dając do tego, aby społeczeństwo ukraińskie miało możność wzięcia w nim czynny udział.

8. Sprawa waluty będzie uregulowana później, po uprzednim porozumieniu się z czynnikami państwami Ukrainy.

9. Ponieważ czynniki państwowe Ukraińskie nie mają możności na razie zapewnić bezpieczeństwa mennicy i bankowi państwowemu Ukraińskiemu za obecną linią frontu, przeto należy dopuścić do tymczasowego przebywania w Kamieńcu powyższych instytucji, pozostających w zarządzie Władz Ukraińskich.

Kierując się powyższymi wskazówkami, zwróci Pan uwagę i doniesie mi raportem, czy zostało wykonane przyrzeczenie, danemi przez Biskupa prawosławnego Pimena wprowadzenia w cerkwiach po wsiach kazań w języku ukraińskim, (w Kamieńcu zaś w niektórych). Jednocześnie będzie Pan usiłował, aby i w miastach powiatowych Podola wprowadzone były kazania w języku ukraińskim.

Naczelnny Komisarz Ziemi Wołynia i Frontu Podolskiego Antoni Mińkiewicz.

Zarząd cywilny Ziemi Wołynia i frontu Podolskiego

N A C Z E L N I K
OKRĘGU PODOLSKIEGO

DO LUDNOŚCI.

Rozkazem Naczelnego Komisarza Ziemi Wołynia i Frontu Podolskiego z dnia 24 stycznia 1920 roku, mianowany zostałem Naczelnikiem Okręgu Podolskiego z siedzibą w Kamieńcu Podolskim i od dnia 15 lutego objąłem urządowanie.

W skład Okręgu Podolskiego, podlegającego władzy mojej wchodzi powiaty b. gub. Podolskiej, zajęte przez wojska polskie i Starokonstantynowski byłej gub. Wołyńskiej.

Sprawując tu naczelną władzę cywilną i działając w ścisłym kontakcie i porozumieniu z dowództwem wojskowym, żądam od ludności bezwzględno podporządkowania się moim zarządzeniom i rozkazom.

Dążąc do utrwalenia ładu i spokoju na wyniszczonych anarchją obszarach Ziemi Podolskich, będę bezwzględnie zwalczał wszystkie objawy skierowane ku zamąceniu ładu i porządku, niezależnie od tego, jakie żywioły będą stały na przeszkodzie wykonaniu zamierzeń państwowo-twórczych Naczelnego Dowództwa W. P.

W twórczej akcji, zmierzającej ku odbudowie kraju, ku uruchomieniu rolnictwa, przemysłu, handlu i wszystkich przejawów normalnego życia społecznego, oprzeć się pragnę na szerokich masach ludności pokojowo pracującej.

Oświadczam, iż wszelka krzywda ludności tej wyświadczona, wszelki gwałt nad nią dokonany, będą przezemnie i przez organy władzy mojej zwalczane i odpierane.

Działając w myśl rozkazów władzy mojej, oświadczam, iż zarówno wojska polskie, jak i władza cywilna, przychodzą na Ziemię Podolską nie w roli okupantów, lecz w roli życzliwych i szczerych kraju tego przyjaciół. Jako przedstawicielstwo narodu, który nie w szumnych odezwach, lecz czynem stwierdził poszanowanie własnej i cudzej wolności, władze polskie popierać będą wcielanie zaśady prawa narodu każdego do niezawisłego bytu.

Państwowo-twórcze tendencje ukraińskiego uniezależnienia się kulturalnego i politycznego znajdują ze strony władz polskich współczucie, życzliwe i czynne poparcie.

Jednocześnie zasadą niezłomną władz polskich będzie bezwzględna tolerancja religijna i narodowościowa i zapewnienie wszystkim mniejszościom narodowym, na terenie kraju tego zamieszkałym, całkowitego równouprawnienia, swobody nauczania w języku ojczystym, sprawowania obrządków religijnych i t. p.

Dokonane przez władze polskie przywrócenie prawa własności prywatnej na ziemię lasy nakłada na ludność całą bezwzględny obowiązek poszanowania tego prawa.

Władze polskie udaremnią wszelkie próby jego pogwałcenia, równorzędnie jednak nie dopuszczą pod żadnym pozorem aktów zemsty nad ludnością za czyny, w momentach anarchji dokonane i do porachunków osobistych.

Chęć zaspokojenia potrzeb ludności małorolnej i bezrolnej znajdzie wyraz w umożliwieniu i ułatwianiu prawidłowej parcelacji.

Wcielenie wszystkich zamierzeń władz polskich, skierowanych ku uspokojeniu i uzdrowieniu kraju, wymaga czynnej współpracy twórczych żywiołów miejscowych.

Do tej współpracy nawołuję wszystkie jednostki i wszystkie zreszenia pragnące ładu, wrocie anarchji, obce nienawiściom narodowościowym.

Wierzę, iż ludność miejscowa spotka życzliwie i poprze organy władzy polskiej z całą ufnością, pomocy jej udzieli i nie zeckce zarządzeniom jej bezcelowo się przeciwstawiać.

Kamieniec Podolski, 16 lutego 1924 r.

Nr. 122.

Bolesław Kraczkiewicz
Naczelnik Okręgu Podolskiego

Artystyczna drukarnia „J. M. Gutmana“ w Kamieńcu Podolskim

Zarząd Cywilny Ziemi Wołynia
i Frontu Podolskiego.

NACZELNIK
Okręgu Podolskiego

9 marca 1920 roku
Nr. 698.

Do
Pana P. o. Prezesa
Podolskiej Gub. Ziemielskiej Uprawy

Wobec przyjęcia wszelkich funkcji urzędów gubernialnych, administracyjnych i samorządowych przez Urząd Okręgowy Podolski, działalność Podolskiej Gubernialnej Ziemielskiej Uprawy podlega likwidacji.

Powiadamiając o powyższem polecam Panu zdać lokal Uprawy z całym remanentem oraz kasę, papiery bieżące i archiwum upelnomocnionemu przedstawicielowi Urzędu Okręgowego Podolskiego p. Janowi Knothemu po sporządzeniu odnośnych protokołów.

Należyte spełnienie powyższego zarządzenia wkładam pod osobistą odpowiedzialnością Pana pełniącego obowiązki Prezesa Ziemielnoj Uprawy. Naczelnik Okręgu Podolskiego (podpis). Naczelnik kancelarji.

Dowództwo 18 Dyw. piech.
Gen. Krajowskiego
Sztab generalny
Nr. 4379/IV.

Poczta polowa 33, dnia 11 marca 1920.

PILNE.

Do

Głównoupełnomocnionego Rządu Republiki Ukrainkiej
p. Ministra Ogijenki.

Treść:

„Hughes”. Pokrycie rachunkowe za
depesze ministra Ogijenki.

Stacja telegraficzna „Hughesa” załączając przy ni-
niejszym odpisy depesz nadanych w różnym czasie przez
p. Ministra prosi o pokrycie rachunkowe w sumie 128
kor. 40 hal.

Zaznacza się, że wszystkie depesze nadawane przez
Ekspozyturę Rządu Ukrainkiego w Kamieńcu Pod. do
tut. stacji „Hughesa” winne być bezpośrednio przed po-
słaniem o płacone.

Za zgodność:
Szef Sztabu:
wz. CETNEROWSKI, por.

Dowódca Dywizji:
KRAJOWSKI m. p.
gen. ppor.

1 oficer sztabu
7 załączników

Dowództwo 18-ej Dywizji piechoty
N. 4612/IB

P. p. 33, dnia 17/3. 1920

Treść:

Do

Pochwała D-cy Dywizji

Grupy Pułk. Udowiczenki

Bratnie wojska Ukrainkie, stojące też na naszym przed-
polu z swoim D-cą Pułkownikiem Udowiczenką dały przykład męstwa i odwagi.

Kawalerja 4-ej strzeleckiej brygady gen. Szapowała swoją lotnością i inicjatywą
uświetniła nasze zwycięstwo. Z najwyższą radością przychodzi mi dziś wyrazić oficerom
i żołnierzom moje podziękowanie i pochwałę za mężne opieranie się wspólnemu wrogowi.

Za zgodność:

Dowódca Dywizji

Szef sztabu
w z. CELNEROWSKI, por.
l. oficer sztabu.

KRAJOWSKI m. p.
generał-ppor.

**Зарząd Cywilny Ziemi Wołyń
i Frontu Podolskiego**
Naczelnik
Okręgu Podolskiego

Dn. 22 marca 1920

N. 1039.

Do
Pana Generalnego Pełnomocnika Rządu
Ukraińskiej Republiki Ludowej

w Kamieńcu.

Potwierdzając odbiór pisma Pana Generalnego Pełnomocnika z dnia 13 marca b. r. Nr. 1107 niniejszym mam zaszczyt zawiadomić, iż gabinet dla Przedstawiciela Rządu Ukraińskiego przy Urzędzie Okręgowym Podolskim jest przygotowany w lokalu Urzędu Okręgu Podolskiego.

(Podpis) w. p. Naczelnika Okręgu Podolskiego
(Podpis) Naczelnik Kancelarii Okręgowej.

Obejmując stanowisko urzędnika w Zarządzie Cywilnym Ziemi Wschodnich, **przysięgam uroczystie Ojczyźnie i Narodowi Polskiemu z całej duszy wiernie służyć, pożytek Państwa Polskiego i dobro publiczne według najlepszego rozumienia zawsze mieć przed oczyma, przepisów prawa i postanowień rządowych ściśle przestrzegać, w stosunku do spraw sobie powierzonych, tajemnicy urzędowej dochować, obowiązki swego urzędu spełniać gorliwie i sumiennie, polecenia Przełożonych dokładnie wykonywać.**

Honorem swym i własnoręcznym podpisem przyrzeczenie to stwierdzam.

Nr. 3. 1000. Drukarnia Okręgu Wołyńskiego w Łucku

Дописка М-ра Огієнка: „Оцю урочисту обітницю дають на підпис всім урядовцям українським в м. Кам'янці - Подільським“.

„Довудство повіту і пляцу
у Кам'янці на Поділлію.
ч. 230 р.

Переклад.
Пильне - Довіроче.
Кам'янець на Поділлію, дня 11. 3. 1920.

До Pana Міністра Огієнки

(через 18 дивізію піхоти) Кам'янець на Поділлію.

„З огляду на останню подію, яка мала місце в часі торжества Тараса Шевченка, що одна з ілучих в поході груп дозволила собі на заспівання „Не пора ляхам служити“ повідомляю Я. В. П. Міністра, що до дня 20 ц. м. всі мешканці, котрі були перед війною приналежні до бувшої Галичини, мають опустити територію на схід від Збруча, жадного виімку що до священників, учителів і учительок не ставиться. Я. В. Пан Міністр схоче до дня 18 ц. м. предложити Довудству повіту і пляцу докладний спис: 1, імя і прызвіще), 2) заняття, 3) адреса замешкання всіх осіб (професорів, урядників і учеників Університету), котрих бажав би собі Я. В. пан Міністер тут залишити. Спис цей має бути повний, бо пізнійші доповнення не прийметься до відома. Зі своєї сторони схоче пан Міністер видати відповідні зарядження, бо по тім терміні кожна особа, котра не примінься до цього розпорядження, буде притягнена до суворой кари і т. п.

Оцеткевич Сотник і Довудца“.

ДОКУМЕНТИ ПРО ПОВОДЖЕННЯ ПОЛЯКІВ НА УКРАЇНІ.(Рапорти українських установ та різних організацій).

До старшини Польської Армії для звязку при Начальній Команді української армії.

Головна Управа Українського Т-ва Червоного Хреста відношенням від 21 листопаду б. р. ч. 3496 повідомила, що козаками військової частини польської армії, котра розташована в селі Панівцях, забрано 19 листопаду б. р. без дозволу санітарне та господарське майно шпиталю Червоного Хреста, розташованого в поміщицькому будинку с. Панівець. Приймаючи на увагу, що Установи Червоного Хреста по міжнароднім умовам користуються повною недоторканістю, а також те, що при сучасних важких обставинах боротьби з лютим ворогом люду - епідеміями пошестей санітарне майно надзвичайно потрібне для нашого власного вжитку. Я, як Головноуповноважений українського Уряду, рішуче протестую проти такого поведження з установами Червоного Хреста й прохаю вжити заходів про негайне повернення зазначеному шпиталю всього забраного майна, згідно з прикладеним списком.

Головноуповноважений Уряду УНР. (підпис).

Уповноважений Міністерства Народнього Здоровля й Опікування (підпис).

До команди фронту у Львові.

29-го листопаду на станцію Гусятин прибула частина Копичинецької жандармерії і перевела огляд річей урядовців, старшин і козаків Української Народньої Республіки, котрі приїхали до Гусятин 25-го листопаду після порозуміння з місцевою польською військовою владою, якій передали перед в'їздом в Гусятин свою зброю. Огляд річей переведено жандармерією в образливій для гідности служачих державних установ формі: без порозуміння з комендантурою валок і без пояснення для чого то робиться, чини жандармерії веліли всім винести річі і розложити їх на землі перед валкою. Переглядаючи річі, окремі жандарми залазили до кешень старших урядовців, дозволяли собі глузувати над урядовцями і навіть найшлися такі, що присвоювали собі дрібні річі, наприклад, гетри і таке инше. Вважаю обовязком висловити протест проти образливого поведження зазначених представників польської жандармерії і про таке поведження довести до відома Вищої Команди Польських військ.

Керуючий Міністерством Фінансів Української Народньої Республіки А. Маршинський

А К Т

30-го листопаду 1919 року.

Ми, нижчепідписані, склали цей акт про слідуєче: 29-го листопаду б. р. до валки Міністра Фінансів Української Народньої Республіки, біля 4 год., після полудня, прибув відділ Копичинецької польської жандармерії, наказав всім урядовцям вийти з валки, з річами, як скарбовими, так і приватними для вчинення ревізії, що урядовцями й було виконано, після цього почалася ревізія зазначених річей. Під час ревізії більшість жандармів поводитись з урядовцями дуже нечемно, робила непотрібні запитання, а також невідповідні зауваження і, при тому, в грубій формі, навіть, відносно п. Керуючого Міністерством Фінансів був допущений такий вчинок: після перевірки його власних річей однією групою жандармів, з'явилась друга група жандармів і, не зважаючи на заяву п. Керуючого, про те, що його річі вже були обревізовані, все - ж таки ці річі почали розглядати удруге.

Потім, коли майже всі, як скарбові так і приватні річі були переглянуті, і після цього перегляду, всі машинки до писання, які являються скарбовим майном, були залишені недоторканими, з'явилися знову жандари і почали забирати з собою ці машинки, заявивши, на вимоги урядовців, що вони, тільки - що, одержали новий наказ про те, щоб і машинки до писання відібрати. Таким чином, було відібрано жандармами, шість машинок, при чому бувший при цьому польський старшина запевнив представників Міністерства Фінансів, що всі машинки відбираються лише тимчасово, аби скласти їх під певну охорону військову, але потім виявилось, що всі машинки взяв до себе п. Комендант м. Гусятина Кап. Войнич. Крім того, з скарбового майна Міністерства Фінансів були відібрані телефонні апарати (польові). Скриня Державного Банку, з грошовою готівкою, також була відібрана, але потім, по протесту п. Керуючого Міністерством, була повернена.

Що до приватних річей урядовців Міністерства, то й тут були виявлені з боку жандармерії незаконні вчинки. Наприклад, 1) у полковника Антоневича відібрали хунта тютюну, рушник і валянки, 2) у співробітника М-ва В. Бондаренка гетри (до черевиків) і т. д.

Заяви від потерпілих до цього акту додаються.

(підписи).

Пану Коменданту м. Кам'янця - Подільського.

З дня вступу польських військ до Кам'янця - Подільського безупинно провадиться на очах всього населення відбирання польською військовою владою українського державного майна без всякого порозуміння з владою українською. Майно силою розбирається з складів, склепів, з потягів ріжними польськими особами військовими без опису і без ваги і на взяте майно в більшості не дається ніяких росписок. Забирається майно навіть з урядових інституцій, з Земських Управ. Реквізується все те, що потрібно тільки польській владі: величезні склади, цілі потяги, авто, коні, фури, телефони і т. п. Таким чином силою взято вже українського майна державного на мільярди карбованців. Одбирання авто навіть у представників Вищої Української Влади стало системою. Арести і труси роблять без порозуміння з місцевою Владою.

Щоденно з ріжних місць повіту приходять звістки, що польська влада забирає з склепів, млинів, економій, телефони з телеграфних станцій, лікарень, шкіл, волосних управ ріжне майно, не пред'являючи ніяких наказів, не видаючи ніяких росписок і без жадного порозуміння з Українською Владою.

Все це викликає справедливе обурення українського населення проти польської влади, дає дуже родючий ґрунт для всякої агітації против них і не дає можливості владі українській нормально працювати поруч з польською.

Повідомляючи про це, ласкаво прошу звернути увагу на таке поведження місцевої польської влади.

Я сподіваюсь, що в самім найближчім часі безконтрольний забір майна буде припинений і буде встановлений тісний контакт в праці місцевої польської і української влади.

Про все тут зазначене ласкаво прошу повідомити Вищу Польську Владу.

Головноуповноважений Уряду УНР. Міністр І. Огієнко.

Українське Народня Республіка
Міністерство Справ Внутрішніх
Подільської губернії.

Комісар

9 грудня 1919 р.

№ 6099.

До Пана Головноуповноваженого Уряду УНР.

З того часу, як до міста Кам'янця вступили війська польські, становище місцевої адміністративної влади майже відразу утворилося так неможливе, що в сучасний мент саме існування цієї влади уявляється ніби - то зайве.

Умови, на яких уступили польські війська до м. Кам'янця, тут, на місці, невідомі, звідяки чому місцевій владі, не вважаючи на всілякі спроби, не удається налагодити нормальний модус вівенді з польською військовою владою.

Звернемось до фактів:

1) Так у місці, рівно і в повіті, залишилась значна кількість всілякого державного майна, яке можна поділити на а) цивільне, б) військове і в) бувше військове, яке під час евакуації було передано під росписки цивільним і громадським інституціям. Яке ж відношення до цього майна ми бачимо з боку польської влади? Військове майно цілком забрано чи ще забирається нею, рівно, як і те, що було передано цивільним і громадським інституціям. Спінт, цукор, збіжжа, шкіра, все це щодня вивозиться невідомо куди і без дачі яких-небудь пояснень у цьому відношенню. Про майно цивільних інституцій ходять чутки, що воно мусить бути теж прийнято польською владою під росписку, а майно земельних управ, головнійше за все, збіжжа, вже взято під свою руку польською владою.

2) Далі що до умов функціонування адміністрації, то, хоч вона й є залишена на місцях, але цілою низкою роспоряджень з боку польської військової влади вона майже ізольована, виключена з життя. Так а) телефонного зв'язку немає ні по місті, ні по повіту: досі телефони були лише виключені, а тепер дано роспорядження про здачу всіх апаратів, не виключаючи і тих, які належать до інституцій, польській владі; б) для ввозу збіжжа чи дров, хоч би й для потреб інституцій, вимагається обов'язково перепустка Команданта; в) невизнання раквізичійних квитків на помешкання; г) реквізіція авто, коней, у тому числі, як скарбових так і громадських, і багато інших тому подібних фактів, ілюструючих не тільки втручання військової влади до адміністрації, але просто позбавлення її всякого значіння.

3) Через такий стан і економічне життя краю поступово падає, ток економічних відносин спиняється; так наприклад, через стиснення ввозу і вивозу, (бо для ввозу чи вивозу чого б то не було вимагається одержання що разу спеціального дозвілу польської військової влади), економічне становище міста Кам'янця зробилося прямо загрожуюче.

4) Далі треба зазначити, що арешти провадяться польською владою без жадного контакту з цивільною владою і по невідомих підставах, як наприклад, інтернування Товариша Міністра Освіти Холодного. Перебуваюча в м. Кам'янці польська місія грає ролю якогось політичного відділу, ні від кого незалежного і безапеляційного.

5) Труси за зброю, труси селян на ярмарку провадяться польською владою без усякої участі представників цивільної влади, з порушенням елементарних прав громадян.

6) Коли - ж додати до цього, що скарги, які приносяться з приводу вищезгаданого й приймаються тутейшими чинниками польської влади, ними не вирішуються тут, на місці, а направляються до якогось штабу дивізії, розташованного десь по за Кам'янцем, із якого без дозвілу польської влади ніхто не може вийхати, то цілком буде ясно в яких умовах перебувають інституції й усі громадяне: ні у кого немає певности на завтрішній день.

Без сумніву, що всі вищезгадані аномальности життя ведуться через повну відсутність поінформованности нашої місцевої влади про ті умови, на яких прийшли до м. Кам'янця

польські війська. Аби вживати яких - небудь заходів для усунення цих аномальностей життя відвертами чи полагоджувати їх, необхідно знати той загальний закон, який за-
ложений в основу сучасних відносин в м. Кам'янці й його околицях. Не лічучи себе в
праві обрисовувати загальні основи такого закону, місцева цивільна влада все ж, аби
хоч як-небудь виправдати доцільність свого існування, покладає:

а) що тепер передо всім мусить бути норміровано становище всього залишившогося
державного майна по тих категоріях, які згадані вище в пункті першій, і, головним
чином, право польської влади відносно нього.

б) що свобода пересування осіб і товарів в межах території, яка підлягає місце-
вій владі, мусить бути нормірована обовязково в повнім контакти з місцевою цивільною
владою й без порушення правильности економічного життя краю, за для чого повинні
бути дані відповідні вказівки місцевій польській владі й головним чином, відносно ввозу
та вивозу предметів першої необхідности,

в) що мусять бути дані точні вказівки що до тих гарантій, які повинні виповнятися
при виконанню розпоряджень, порушуючих свободу особи і недоторканість помешкан-
ня, хоч би, принаймні, в вигляді обовязкової присутности при арештах та трусах пред-
ставника цивільної влади,

г) що мусить бути виявлено становище органів міліції та самоврядування,

д) що, як найскоріше, мусить бути обовязково збудований у самім м. Кам'янці
вповні авторитетний, із притягненням представників цивільної влади, апеляційний орган
для розгляду і вирішення всіх тих скарг і, взагалі, непорозумінь, які виникають, як
решта, переходу військової влади до поляків.

Без здійснення, хоч би цього правового мінімуму, існування місцевої влади, на
думку її самої, являється безцільним і для неї морально тяжким.

За Губерніяльний Комісар Білінський.

Управляючий Канцелярією (підпис).

М. Ф.

Управитель експедиції заготовок
державних паперів.

9 грудня 1919 р.

ч. 272.

До пана Головноуповноваженого Української
Народньої Республіки Міністра.

При Експедиції Заготовок Державних Паперів в охоронній команді до вступу
польських військ малась ріжного роду зброя як то: 3 кулемети з 12 лентами до них,
65 рушниць, 750 набоїв, 4 бомби, 28 пістонів і 17 багнетів.

З приходом польських військ до м. Кам'янця по вимозі польської військо-
вої влади кулемети, бомби, пістони і багнети були своєчасно здані до Польської Ко-
мендатури і таким чином в Експедиції, за згодою польської військової влади, залиши-
лось 65 рушниць і 750 набоїв, на котрі і було видано Експедиції посвідчення.

Нині Комендатура міста має на меті залишити для охоронної Команди Експедиції
6 рушниць і 30 набоїв.

З залишенням для Експедиції такої кількості рушниць і набоїв охоронна Команда
Експедиції губить всяку вартість і на випадок нападу бандитів не матиме можливости
охоронять інституцію, а також не матиме змоги берегти цінности під часи відправки їх
до міста перебування Уряду.

Окрім цього відповідальним цивільним урядовцям Експедиції, в числі котрих був
і я, по її клопотанню польською Командою міста були видані посвідки на тримання ре-
вольверів і 1 рушниця для полювання. 8-го цього грудня ці посвідки тою ж Командою
відібрані і нові не видані.

З привому вищезазначеного прохаю Вас, п. Міністре, вжити заходів, аби при охоронній Команді Експедиції були залишені всі маючіся 65 рушниць і 750 набоїв, а також про видачу посвідок на тримання зброї як для охоронної команди, так і для відповідальних цивільних урядовців експедиції.

Підписав: В. об. Управителя Експедиції (підпис).

В. об. Правителя Канцелярії (підпис).

М. З.

Маківська Волосна Земельна Управа.

Грудня 15 дня 1919 р.

ч. 718.

До Кам'янецької Повітової Земельної Управи.

Маківська Волосна Земельна Управа додає, що всі маєтки і находящесь там збіжжа, яке належить до Маківської цукроварні, то Директор цієї цукроварні самовільно без відома Управи, поставив свою охорону і приказав нікому без його відома не видавати ніякого збіжжа, то Управа не знає як її поступити по цій справі прохає Вашого розпорядження.

Оригінал за належними підписами.

Телефонограма ч. 719.

Маківська Волосна Земельна Управа додає до відома, що бувший власник Кумановський при с. Колубаєвцях 15 цього грудня з польською військовою командою самовільно без відома Управи приступив до обмолоту находящогося там озимого хліба. Управа прохає Вашого розпорядження як поступити її в цій справі.

Голова Управи Бодлюк

Секретар (підпис).

16-го грудня 1919 р.

М. В. С.

Подільська Губерніяльна Народна

Управа.

Відділ Роспоряд.

18 грудня 1919 року.

ч. 7456.

м. Кам'янець на Поділля.

До пана Коменданта Польських Військ у м. Кам'янці.

17-го біжучого грудня з 3-х годин дня в помешканню Губерніяльної Народньої Управи явився поручник Мацьковьяк з жовнірами для переведення трусу. Не дивлячись на запевнення Управи, що в Управі ніяких складів майна нема, трус все таки був переведений, бо, по заяві поручника Мацьковьяка, необхідно перевести трус за для того, що у нього маються офіціяльні відомости про те, що в Управі є склад телефонного і телеграфного майна.

Підчас трусу навіть були зломлені замки в тих помешканнях, від котрих не було ключів, але ніякого ні телефонного, ні телеграфного майна не знайдено.

Губерніяльна Управа яко громадська інституція, ніколи противозаконних вчинків не робила і не робить, в підозрінню ні у якої влади не була і випадок з переведенням трусу лічить для себе, яко громадської інституції, надзвичайно образливим і незаслужливим.

На підставі вищезазначеного, Губерніяльна Управа згідно постанови своєї од 17-го біжучого грудня, висловлює свій рішучий протест проти подібних незаслужених з боку Управи образ для неї.

Разом з цим Управа просить надіслати її копію офіційної заяви про те, що в Управі є склад телефонного і телеграфного майна для притягнення тої особи, що зробила заяву, до відповідальности.

Підписали: В. об. Голови Управи, Член Управи (підпис).

З оригіналом згідно: В. об. Секретаря (підпис).

До Пана Коменданта міста Кам'янця Подільського.

В цілі росшуку зброї 27-го листопаду в камері Судового слідчого 5 участру, а 30-го листопаду в камері Судового Слідчого 3 участку Кам'янецького Повіту польські жовніри

зробили трусь і забрали річеві докази в судових справах: у Слідчого 5 участку револьвер „наган““ вінтовку та карабін, а у слідчого 3-го участку вінтовку тульської фабрики під ч. 6855.

Одержавши про це повідомлення від Кам'янець - Подільського суду і вважаючи, що зазначена вище зброя, як річевий доказ, уявляє собою належність судових справ і повинна завжди бути при справі, як підчас переведення слідства, так і судової розправи для пред'явлення її свідкам в цілі встановлення докладних обставин справи, я прошу Вас, пане Коменданте, зробити належне розпорядження, аби в найскоршому часі зазначені вище річеві докази було повернено згаданим Судовим Слідчим.

Головноуповноважений (підпис).

Референт в Судових Справах (підпис).

Головноуповноважений Уряду
УНР.

Арештанська.

Грудня 21 1919 р.

До Коменданта м. Кам'янця на Поділлію.

Ч. 47.

В числі 21 особи, що були приведені з м. Борщова до Кам'янця та замкнені коло 13-го цього грудня в Кам'янецьку в'язницю, знаходяться камерник Кам'янецького Автоскладу Губерніяльної Народньої Управи Максим Олександрів Гуменюк.

Позаяк Гуменюк утримується в в'язниці без жадної постанови і ніякого обвинувачення йому не пред'явлено, між тим на нім лежать обовязки по догляду і охороні державного майна, яке він повинен здати другій особі, то в інтересах державних маю за честь просити Вас, Пане Коменданте, зробити розпорядження про звільнення зазначеного Гуменюка з Кам'янецької в'язниці та повідомити мене в чому саме обвинувачується Гуменюк і за ким він лічиться утриманням, бо ні за польською жандармерією, яка замкнула Гуменюка в в'язницю, ні за місцевою Судовою владою утриманням він не лічиться.

Головноуповноважений (підпис).

Референт в Судових Справах (підпис).

Головноуповноважений Уряду
УНР. Міністр.

До п. Коменданта м. Кам'янця на Поділлію.

22 грудня 1919 р.

Коло 13-го цього грудня в м. Кам'янець були приве-

Ч. 48/744.

дені з м. Борщова і замкнені польською жандармерією в

місцеву в'язницю 21 особа, а саме: 1) Гуменюк Максим, 2) Хмелик Антон, 3) Біленький Володимир, 4) Скоромнюк Дмитрій, 5) Кшевецький Пилип, 6) Кшевецький Петро, 7) Міцькевич Микола, 8) Загурський Володимир, 9) Жуків Василь, 10) Василевич Адольф, 11) Нейман Абрам, 12) Гучек Михайло, 13) Семельник Леон, 14) Гординчук Федор, 15) Решетовський Андрій, 16) Баран Дедис, 17) Добровольський Гнат, 18) Шидловський Микола, 19) Панкевич Георгій, 20) Гарбузинський Іван і 21) Круглий Іван.

Всі ці особи утримуються без постанов, які вимагаються законом, і невідомо ким і на що вони затримані і за ким повинні лічитися утриманням. Родини затриманих звертаються до мене і до місцевого Прокурорського догляду з проханням про звільнення цих осіб з в'язниці, посилаючись на те, що польська влада надсилає їх до місцевої цивільної влади, в розпорядження якої ніби - то передані ці в'язні. Як доказ цього прохачі принесли до мене написане по польські прохання на Ваше, Пане Коменданте, імя, яке ніби - то Ви повернули їм, і службовий лист від діла польської жандармерії з 20-го цього грудня до місцевого суду м. Кам'янця Подільського, де сказано: „Зазначених в поданні залізничників можна звільнити з тою умовою, що кожний з них повинен, на перший заклик, стати на суд, та оскільки можливо, треба взяти з них або грошову заставу, або поручительство. Начальник III кл. (підпис).

Ця відповідь не розв'язує прохань, бо в ній не зазначено, в чому обвинувачуються і за яким судом лічаться зазначені особи, завдяки чому не видно по якій справі і хто повинний зробити постанову про звільнення цих осіб з в'язниці та взяти з них заставу, бо поручительство, тим більш що в м. Кам'янці Мійського суду немає.

Сповідчаючи про це, маю за честь прохати Вас, пане Комендант, вирішити питання про звільнення зазначених осіб з Кам'янецької в'язниці, де лютує тифус і частина з них вже захворіла.

Про наслідуюче Ваше розпорядження прошу Вас не відмовити мене повідомити.

Головноуповноважений І. Огієнко.

Референт в Судових Справах М. Тимошок.

М. Ю.

Предсідатель Кам'янець-Подільського

Окружного Суду.

Грудня 24 дня 1919 року.

Ч. 8383.

м. Кам'янець.

До Міністерства Юстиції.

З моменту вступу польського війська до м. Кам'янця Под. я звертався до Коменданта міста з проханням, аби будинок Окружного Суду тим військом не займався. Тим часом весь другий і частина першого поверху цього будинку незабаром були заняті, при чому ордер на право займання помешкань Суду жовніри польської армії не пред'явили, мотивуя тим, що такого в них немає, позаяк помешкання займаються перехідними частинами.

Потім Архівар Суду рапортом своїм від 26 листопаду біжучого року під ч. 26 сповістив мене, що кімнати центрального архиву ч.ч. 2 і 6. на першій поверсі були замкнуті на внутрішні замки і невідомо ким відкриті (зі скарбового майна з того архиву нічого взято не було), з приводу чого я відношенням своїм від 30 того ж листопаду під ч. 1416 звернувся до Коменданта міста з проханням про припинення відкриття дверей архиву, але відповіді на то відношення я й досі ще не одержав.

Крім того старший кур'єр Суду Ф. Вітковський заявою своєю від 15 цього грудня сповістив завідуючого господарством суду, що з того часу, як в суді росташовано польське військо, польськими жовнірами спалено біля 200 пуд. дров, знищено 11 столів, 3 шафи, 15 лавок і 17 венських стільців, обідрано з 6 креслів для присяжних засідателів чорну церату, а тако ж забрано до будинку Губерніяльного Комісара писарський стіл з кабінету Товариша Предсідателя.

Комендантом жандармерії забрано один стіл канцелярський з цератою і чотири стільці.

Про вищезазначене маю за честь донести Міністерству Юстиції для відома.

При цьому прикладається копія заяви Вітківського і „посвідетельствованіє комендатури Пляца“ в переводі на російську мову.

В. П. Предсідателя Суду (підпис)

Скарбник Суду (підпис).

Губерніяльний Комісар Поділля

і

Голова Подільської Губерніяльної
Народньої Управи.

Грудня 25 дня 1919 р.

м. Кам'янець на Поділля.

До Пана Головноуповноваженого Уряду
Української Народньої Республіки.

В зв'язку з пропозицією Уряду УНР. подати через прибувшого з Варшави кур'єра інформації про становище в Кам'янці, маю за честь просити Вас, Пане Головноуповноважений, в своїм докладі Уряду предложити до розв'язання і полагодження з польським Правительством слідуочі дві точки, розв'язання яких з погляду мого, як Губерніяльного Комісара Поділля, представляється конечним:

1) Перша справа — то є політичне становище Кам'янця і околиць, зайятих польським військом. Представники свого війська уважають тепер, як се Вам відомо, увесь занятий ними терен, підлягаючим польській владі не тільки військово, але й адміністративно, тимчасом як текст декларації, прийнятої польським Урядом, ясно зазначає, що східний кордон України йде по річці Збруч. Я вважаю конечним донести нашому Уряду, що те становище, яке складається у Кам'янці і в Кам'янецькому повіті, як раз цілком порушує сей засадничий пункт декларації і ґрунтовно її порушує всю.

2) Друга справа слідує: Коли - б виявилось, що Уряд польський по тим чи иншим мотивам признав - би необхідним володіти Кам'янцем і околицями, як своєю провінцією, то цілком логичним висновком з сього було би, що всі існуючі зараз у Кам'янці установи і інституції — адміністративні, фінансові, судові, духовні, а також органи самоврядувань повинні би ліквідуватись, при чім ліквідуватись двома способами — або шляхом евакуації з Кам'янця до иншого центру на Поділлю, або шляхом роспуску урядовців і ліквідації усього майна. Отже в сій справі я вважаю необхідним підняти свій голос і зазначити, що ліквідація — першим чи другим способом — установ державних, існуючих в Кам'янці, принесла би державі Українській і населенню Поділля, — а в тому числі і польському, — нечисленні збитки, і то без всякої користі для держави польської, а тому я прошу Вас, Пане Головноуповноважений, в своєму докладі твердо прохати наш Уряд, аби в переговорах з польською владою політичною у Варшаві, було цілком виговорено право дальнішого існування сих всіх установ в Кам'янці Подільському, як приватних українських без права втручання до них і до їхнього майна з боку місцевої польської влади. Установи, котрі підлягали б ліквідації, слідує: Губерніяльний Комісаріят, Губерніяльна Народня Управа, Губерніяльна Фінансова Палата, Губ. Контр. Палата, Селянський Поземельний Банк, Губ. Земельна Управа, Окружний Суд, Духовна Консісторія і т. д. Всі ці установи, не маючи якогось особливо цінного майна, крім столів, стільців і шафів, мають, одначе, безцінний матеріал, величезного значіння для населення цілої губернії і для держави. Сей матеріал, в коротких рисах, такий: всі акти про народження, вінчання і смерть з цілої губернії (дух. консісторія), акти про купівлю і продаж нерухомости (Нотаріат Окружного Суду), всі цивільні і судові справи з 5-ти повітів, всі акти по величезним операціям селянського Банку, всі страхові акти на кожний двір Подільської губернії (Губ. Земство), величезний нерозроблений статистичний матеріал по всім губерніяльним установам, в також матеріал по порепису 1917 р. і т. д. і т. д.

Справа з ліквідацією всього сього майна шляхом евакуації, між иншим, обговорювалась в Губерніяльній Народній Управі, при чім Управа одноголосно прийшла до висновку про неможливість такої евакуації по слідуєчим причинам: 1) відсутність якогось сталого українського центру на Поділлю; 2) відсутність всяких засобів пересування; 3) відсутність в кожному новому центрі потрібних помешкань як для урядів, так і для урядовців, 4) зимовий час, відсутність одежі і пошесті, що найшли б добрий ґрунт у всіх цих обставинах.

Таким чином ясно, що всі установи мусять лишитись, принаймні через зиму, у Кам'янці. Тоді лишається другий спосіб ліквідації: роспуск урядовців і передача всього майна під охорону польській владі, з передачею їм же і відповідних помешкань, або з перевозкою всього майна в инше місце. Одначе, подібний приклад з перенесенням Губерніяльного Комісаріяту, до иншого місця, показав, що подібні перенесення, — особливо, приймаючи на увагу, що польська влада залишає для себе майже усе майно — рівні знищенню інституції цілком. Що ж до роспуску урядовців, то се вимагало б зараз великих заштатних коштів, в той час, як через місяць всі ці урядовці знов будуть потрібні.

Отже залишається один вихід: виговорити перед польським Урядом повну недоторканість всіх державних і громадських інституцій у м. Кам'янці - Под. і повіті, існування яких місцева українська компетентна влада признає необхідним. Тут треба розуміти недоторканість всіх урядовців цих інституцій, помешкань і майна як рухомого, так і нерухомого. Що до терміну, на який се становище мусить тривати, то він повинен бути зазначений принаймні до 1-го травня.

Про все вищезазначене маю за честь доложити.

Губерніяльний Комісар Поділля В. Приходько.

М. Ф.

Управителю Експедиції Заготовок
Державних паперів.
Відділ Роспорядчий.
26 грудня 1919 року.
ч. 3201.
м. Кам'янець - Под.

До п. Головноуповноваженого Уряду УНР. Міністра.

26 цього грудня чини польської Військової Команди обезброїли охорону Експедиції та забрали всі кріси і набої, залишивши варту без нічого.

Докладаючи про зазначене, прохаю ласкаво Вас, пане Міністре, вжити всіх самих енергійних засобів, щоб охороні Експедиції була повернута вся зброя, котра відібрана 26 грудня, або хоч частина її по кількості вартових постів, позаяк обезброєній варті Експедиції загрожує велика небезпека.

Оригінал підписали: В. о. Управителя Експедиції Данильченко.

Правителя Канцелярії Міхалевський.

Начальник Кам'янецького Автоскладу
Под. Губ. Нар. Управи.
ч. 461.

До Губерніяльної Народньої Управи.

31 грудня 1919 р.
Доношу, що сьогодні 31. XII. о годині 12 Комендант самоходів поручник Вішневський, з'явившись на склад, зламав клямку на дверях до комори з гумою і забрав 98 покришок самохідних різних розмірів та 5 покришок фордовських, заявивши, що позаяк йому не дали ключів, він не дасть ніякого квитка, а також заявив, що після завтра 2 січня він має забрати все майно складу без всяких винятків. Свідками забору були: п. Дробіна та п. Каракин. Акт представлю додатково.

Начальник Автоскладу Павловський.

№ 6939.

29 грудня 1919 року.

До пана Коменданта м. Кам'янця.

В бувший час Міністерство Народнього Господарства для расплати з служачими та робітниками по маєткам дозволило Управі ліквідувати де-які продукти польоводства.

Маючи на увазі, що по Бережанській волості зараз мається біля 100.000 карб. боргу, який необхідно як найскорше виплатити, Повітова Земельна Управа прохає Вас п. Коменденте, дозволити її проізувати в зазначеній волості ліквідацію маючихся там продуктів згідно прикладеним відомостям.

Голова Управи (підпис).

Зав. реаліз. врожаю (підпис).

Діловод (підпис).

Комендант повіту і міста.

№ 1587/919.

До Земської Повітової Управи.

В відповідь на відношення 6939 від 29 Грудня повідомляю, що просьба Управи про дозвіл на частинну продаж продуктів земельних не може бути задовольнена: одно-частно пропоную Управі навпаки почати управління під особистою відповідальністю всіх урядовців, від котрих залежить, щоби земельні продукти були в цілости аж до розпорядження ними через польську владу. Пропоную, щоб до 10 січня б. р. були доставлені до Комендатури повіту і міста відомости про всі довги Управи, рівно ж і про прибуток.

Наказ Подільського Губерніяльного Комісара.

4 січня 1920 р. ч. 13.

З огляду на те, що по роспорядженню Подільської Кдмендатури м. Камінця - Под. з дня 27 грудня минулого року, Камінецька міська міліція обеззброєна і замінена польською міліцією і жандармерією, — наказую Начальнику Міліції Камінецької і мійської міліції з дня 1 січня 1920 року звільнити зі служби всіх міліціонерів дорученої йому міліції, а урядовців тимчасово залишити на своїх місцях, для ліквідації справ Камінецької мійської міліції, яку ліквідацію пропоную закінчити на протязі січня місяця. Про видачу міліціонерам і урядовцям, які залишаються без служби, заштатного утримання порушити питання у пана Головноуповноваженого Уряду УНР. у м. Камінець - Под. Копію цієї постанови надіслати для неухильного і точного виконання Начальнику Камінецької мійської міліції.

Підписали: Подільський Губерніяльний Комісар В. Приходько.

В. о. Інспектора Міліції І. Борнаровський.

Референт Військових Справ

при

Головноуповноваженім Уряду
Української Народньої Республіки.

7 січня 1920 року.

ч. 15.

м. Кам'янець на Поділлію.

Д О К Л А Д

про висилку поляками до Галичини
військових з шпиталів м. Кам'янця.

Пану Головноуповноваженому Уряду
УНР.

12 січня до мене явився один юнак з заявою, що він втік з в'язниці, куди його разом з іншими військовими надіслано з польської комендатури, до якої в свою чергу вислано з 11 військового шпиталю після видужання.

В той же день Головний лікар 27 військового шпиталю персонально доложив мені, що їм одержано наказ від польського санітарного шефа всіх видужуючих військових групами надсилати до польського коменданта.

Головний лікар 11 шпиталю ніяких докладів мені не робив.

Я польською владою про це роспорядження повідомлений не був, а тому подав Вам рапорта по цій справі.

Згідно резолюції Вашої, положеної на-моєму рапорті, я в той же день написав листа до Коменданта, прохаючи пояснити цю справу і припинити арешти українців - військових, а крім того повідомити мене, коли я можу персонально перебалакати по цій справі.

Завдяки відсутности коменданта з м. Кам'янця 13 і 14 січня персонально мені удалося перебалакати з ним лише 15 січня. На моє зауваження, що нема ніякої підстави заарештовувати безвинних людей — комендант відповів, що мені докладено неправдиво, що нікого не заарештовано, а що у нього є наказ від командуючого фронтом надсилати з шпиталів всіх українців вояків до Борщів, відкіль їх направляють до зборних пунктів в Галичині, що моя заява по цьому поводу надіслана їм до Штаба фронту, але відповіді ще нема.

З цієї розмови цілком ясно, що польська військова влада без порозуміння з Вами, пане Міністре, інтернує всіх військових, які залишилися в шпиталях, начальству яких безпосереднє робить роспорядження, а ті лічучись на українській службі і одержуючи українські гроші—негайно виконують накази поляків.

Що висилка до Галичини є інтернація ясно з того, що більшість хворих в шпиталях хворіли тифом, після якого мусять мати відпочинок від 4 до 7 тижнів і не можуть переносити подорожі і того тяжкого режима, про який ми знаємо від старшин, мавших нещастя побувати в Ланцуті і Дома'ю, а тому абсолютно нездатних до поповнення частин армії.

Сього 16 січня на засіданні Комітету контролор п. Парфененко поінформував мене, що власними очима бачив як щодня приводять наших виснажених хворістю вояків до польської поліції (вул. Тараса Шевченка ч. 39) де їх обірають і відбирають нові чоботи і одяг, даючи в замін якесь драфт'є. Я надіслав до шпиталів нові річі спеціально для видужуючих.

Таким чином місцева польська військова влада не тільки примусово висилає наших вояків в концентраційні табори, де багатько з них безумовно вмере, але ж ще перед тим польські жовніри, поліцаї грабують останнє добро у цих бідолах.

Протести і розмови з мого боку ні до чого не доводять, тому прошу Вас разом з Міністром Лівичким з свого боку вжити всіх заходів, аби припинити цю висилку, а знов надсилати видужуючих до Кам'янецького військового начальника — відкіля групами відсилати до дієвої армії по той бік фронту.

Крім того прошу вказівок чи шпиталі тепер перейшли в цілковите керування поляків, чи персонал їх досі перебуває на українській службі і мусить виконувати накази нашої влади.

Референт Військових Справ отаман Колодій.
Секретар (підпис).

М. Ф.

Подільське Губерніяльне Акцизне
Управління.

Бухгальтерський відділ.

7 дня січня 1920 р.

м. Кам'янець - Подільський.

До Пана Головноуповноваженого Уряду УНР.

Сьогодні прибули до мене всі власники (6 ч.) тютюнових фабрик м. Дунаєвець і сповістили, що польська Інтендантська влада усунула акцизний догляд за Дунаєвецькими фабриками, поставила на них свою варту, заборонила випуск з фабрик тютюну і обандеролювання його, сказавши, що гроші які заплатили власники за бандеролі скарбниці, повинні будуть повернуті їм. Таке розпорядження Інтендантська влада ґрунтує на тому, що взагалі в Польщі існує тютюнова монополія для чого приватний спрєдаж тютюну не може бути дозволений і весь тютюн з фабрик повинен бути забраний до Польського Скарбу.

На протест власників фабрик їм запропоновано зібратись сьогодні о 3-ій годині в будинку Подільської Фінансової Палати на нараду, спішно з представником Акцизного Управління і п. Головного Інтенданта.

Про вищезазначене маю честь донести Вам, Пане Головноуповноважений, на розпорядження і просити вказівок, як ставитись надалі в анальогічних випадках.

До цього додаю, що на нараду відряджені мною Ревізор Управління Мединський і Помічник Інспектора п. Василевський.

Т. т. о. Управителя (підпис). Начальник Відділу (підпис). Бухгальтер (підпис).

Dowództwo powiatu i placu
w Kamieńcu Podolskim
L. 343/920

Kamieniec Podolski dnia 8/I 1920.

Do
Ministra Ogijenki

Kamieniec Podolski

a) Doniesiono mi i zostało sprawdzone, że Ziemiński szpital Gubernialny wywozi naftę, artykuły aprowizacyjne, medykamenty i t. d. i rozsprzedają to miejska uprawn. Proszę o interwencję, by ten

маїątek został zabezpieczony, a władze ukraińskie czyni się odpowiedzialnemi za następstwa jakie podobna likwidacja może przynieść.

b) Mimo porozumienia z Panem Ministrem najnowszy numer „Podolskiego Kraju” znowu umieścić artykuł o zawieszeniu czynności oddziału stowarzyszonego. Dziennik załączam.

Upraszam o wydatną w tym kierunku interwencję i proszę o powiadomienie mnie o wynikach. i zał.

(Podpis nieczytelny)
Kpt. Dowódzca powiatu i placu.

Подільська Фінансова Палата
15 січня 1919 року.

До Пана Головноуповноваженого Уряду Української Народньої Республіки.

Будинок Фінансової Палати заяв штаб польської дивізії і залишив для Палати тільки дві кімнати маленьких в підвальному поверсі. Інвентарь Палати як - то шафи, столи, стільці і т. и. також забрані військом. Частину своїх діл і книжок Палата повинна була помістити на чердаку, но і там (на чердаку) штаб дивізії встроїв бездротовий телеграф і діла Палати знищуються.

При таких умовах Палата нормально працювати не може, про що має честь довести до Вашого відома.

Управитель Палати Броєцький.

За секретаря (підпис).

Подільський Губерніяльний
Тюремний Інспектор.
17 січня 1920 р.
ч. 13.

До п. Референта по судовим справам при
Головноуповноваженому Уряду.

На відношення від 17 сього січня під ч. 30, повідомляю, що відомости про шкоди заподіяні військовою польською владою можуть бути надані лише в відношенню Кам'янецької Губерніяльної тюрми, позаяк з другими тюрмами поки що не має звязку.

З Кам'янецької тюрми польським шпиталем, котрий міститься в будинкові хлоп'ячої духовної школи реквізовано до 100 пуд. дубових дров вартістю 3.200 карб., реквізовані також одноконні сани (козирки) вартістю по сучасним цінам коло 30.000 карб. (реквізичійний квиток мається в конторі тюрми) і нарешті з тюремної контори забраний телефонний апарат (індуктор), про що також мається реквізичійний квиток.

Крім того, польська військова гауптвахта, котра міститься в будинкові Губерніяльної тюрми, безплатно користується паливом та освітленням від тюрми. Вартість цих матеріалів може бути з'ясована в кінці кожного місяця.

За в. о. Тюремного Інспектора (підпис).

Діловод (підпис)

М. І.
Управління
Подільського Епархіально Свічкового
Заводу.
ч. 6.
Січня 20 дня 1920 р.
м. Кам'янець на Поділлю.

До Пана Головноуповноваженого Уряду Української
Народньої Республіки:

В відповід на відношення від 16 цього січня за ч. 6, Управління Епархіального Свічкового Заводу має за честь повідомити Вас, що перебуваючими на території УНР, польськими військами, частина котрих мешкали (і ними мешкають) в подвіррю і будинку Заводу, по Пятницькій вул. ч. 21, за час їх перебування, вчинено такі шкоди:

1) Частини, перебувавши до 29 грудня і займавши кімнату, де міститься архив Управління Свічкового Заводу і з'єданого з ним Управління Взаємодопоміжної Каси та Епархіальної Куратели, знищили майже $\frac{1}{3}$ частину того архиву, з документами першої ваги, і розібрали бувши тут на сході річі б. Радника Управління, нині священика Ірбітського Собору, О. Шумілевіча з 5-ти великих скриньок (по кавалкам де-яких річей, що валялися по долівці, можно було вивести висновок, що річі були дуже цінні). Ці ж частини утримували в стайнях 22 коней, ніколи після них бруду не вивозили, а викидали на подвіррря через що подвіррря стало загрожувати росповсюдженню хороб. Ворота

і хвіртка на подвіррю були зломані і повалені, ті ворота і хвіртку польська стража наказала підчинити, навісити і тримати на колодці, що Управління і зробило, але, через де який час, жовніри знов їх поламали. Також поломана водовозна тачка, побиті стекла в вікнах.

2) Прибувші після них частини провадили нищення архиву далі і попалили скриньки п. о. Шумілевича.

3) Змінивші їх частини, які мешкають і нині, заняли крім архивної кімнати ще кімнату і кухню, через що сторож лишився помешкання, а Голова Управління та референт віроісповідних справ і діловод, які мешкають в реквізованому для них помешканню, — кухні і не мають де варити собі їсти. Ця частина також допалює архив в розваленій печі, від чого дим іде на другий поверх будинку, де містяться наші інституції і тим зробили майже неможливим провадити в них працю. Спалили де-які були в цих кімнатах речі: креселка, ослінці, дрова, різні скриньки дерев'яні і инше і взагалі чинять всякі нищенські вчинки.

Зараз в стайнях міститься 9 коней і, не дивлячись на заяву нашу п. Комендантові, бруд з під цих коней не вивозиться.

Польські частини займали і займають згадане помешкання і стайні без пред'яви реквізційного ордера.

Голова Управління, Священик М. Зушинський.

Радник Управління Протоієрей (підпис).

Бугальтер (підпис).

М. В. С.

Губерніяльний Карно - Розвідчий

Відділ.

21 січня 1920 року.

ч. 6.

м. Кам'янець-Под.

До Пана Прокурора Кам'янець - Подільського
Окружного Суду

Р а п о р т.

На пропозицію Вашу від 20 цього січня доношу, що доручений мені відділ дійсно як обеззброєний і не маючий відповідальних посвідчень від польської команди, тижнів зо три тому назад працю свою примушений був припинити. За сей час кількість краж в місті значно поширилася, так наприклад за останні п'ять днів на Поштовій вулиці було розгромлено три крамниці та дві на Польських Фільварках. Майже з кожної крамниці викрадено товару на суму понад 2.000.000 карб. Кражі носять надзвичайно дивний характер, а саме: часто буває так, що в де - кількох помешкання чи коморах, замки зіпсовані, але нічого не вкрадено, певно за відсутністю підходящих річей. Це цілком свідчить за те, що в данному разі злочинства провадяться не місцевими злочинцями, які не освідомлені де і що можна вкрасти.

Як видно з заяв пошкодованих, злочинці ведуть себе в більшості дуже „дерзко“, а саме добиваються в помешкання, навіть не звертаючи уваги на гвалт, який підіймають мешканці. (Учора вступила заява Хайки Зіцерман, мешкаючій по Шпитальній вул. в буд. ч. 18, що о 3-й год. в помешканні її зломано колодку і проломане горище і не дивлячись на те, що вона прокинулася і підняла гвалт, вори не втікли доти, доки не прокинулися сусіди).

Шляхом огляду зіпсованих колодок та пробоїв встановлено, що взломи ці зроблені в більшості якимсь гострим знаряддям.

Додам, що за останній час кражі чомусь то значно поширились в центрі старого міста, де наче, вистарчає завжди патрулів, затримуючих епізодичних перехожих.

По докладам служачих дорученого мені відділу, місцеві злочинці частенько п'янують з де - якими польськими жовнірами.

При таких умовах, як би мої люде й мали відповідні посвідчення та зброю, то все їдно навряд чи зуміли б що-небудь зробити.

Крім того, як би й було дозволено карно - розшукнону відділові відкрити свої функції, то все їдно нормальної праці провадити не зміг би за браком відповідного помешкання (частина помешканя реквізована для музикантської команди польських військ, а для вотреб відділу залишено лише 2 кімнати, так що при допиті одного з заарештованих кількох осіб по одній і тій же справі, ізолювати останніх нема куди, а приходится тримати їх в тих же кімнатах, даючи таким чином можливість і зговоритися чи підслухати показання сообшників, що дуже вле відбивається на провадженню дознання). Музикантська Команда щодня провадить навчання і підймає такий галас, що не чути навіть, розмови, чим остаточно унеможливує працю.

Аби карно - розшукний відділ міг працювати згідно вимогам Статуту Карного Судівництва і давати хоч які-небудь результати, необхідно:

1. Видати представникам карно - розшукного відділу посвідки на право ходження не тільки по місту, а й по - за межами його (напр. Боришковецька Мукша де в більшости організуються усі великі кражі) у всякі часи дня і ночі.

2. Повернути зброю і надати право носити і вживати її в необхідних випадках.

3. Затриманих патрулями непевних осіб направляти до карно - розшукного відділу для реєстрації і наведення справок.

4. Дати в підмогу чинам к.-р. відділу два - три жовніри що-денно, аби запобігати усяких непорозумінь з представниками військових частин.

5. Полагодити справу з помешканням для відділу, аби могли працювати дактилоскопічне бюро та фотографія.

6. Одержати від представників польської влади дозвіл на право висилки відомих злочинців етапом чи на роботи, чи інтернувати в табори полонених.

7. В звязку з дорожнечею збільшити платню служачим.

8. Відкрити надалі кредити на всі потреби к.-р. відділу хоча б в тих розмірах, які існують згідно послідньому закону.

Начальник відділу (підпис).

Головна Управа Українського
Товариства Червоного Хреста.
Січня 21 дня 1920 р.
ч. 63.

До Пана Головноуповноваженого Уряду УНР.
на Поділлю.

м. Кам'янець - Подільськ. Горожанська війна, що вже два роки провадиться на території України, утворила надзвичайно тяжкі обставини життя, що в свою чергу викликало небувале поширення пошестей серед населення; епідемії ріжних тифів надзвичайно лютують і забирають десятки тисяч жертв. Планомірну і систематичну боротьбу з пошестями при сучасних обставинах вести майже неможливо; засоби боротьби з пошестями замісто того, щоб збільшуватись, значно зменшуються.

Політична ворожнеча і штучний поділ України на території, підвладні ріжним Урядам, важко відбиваються на праці санітарних Установ; багато санітарних Установ розграбовано й зруйновано. Єдина тільки організація — Українське Т-во Червоного Хреста серед такої бурхливої політичної ворожнечи, як організація громадська і цілком аполітична, мала можливість провадити до якоїсь міри доцільну боротьбу з пошестями; тільки Установи Червоного Хреста користувались недоторкальністю; представники всіх перебувавших за останні два роки влад рахувались з недоторкальністю Червонохрестних Установ і не тільки не робили ніяких утисків в їх праці, а навпаки допомагали в справі боротьби з пошестями. Здавалось би, що тим більш таке доброзичливе відношення повинно було б бути і на території України, окупованій за згодою Українського Уряду Польськими Військами.

На превеликий жаль в дійсности помічається зовсім інше: так в грудні місяці 1919 року польськими жовнірами було самочинно забрано санітарне і господарське майно пошестного шпиталю Червоного Хреста в селі Панівцях біля Кам'янця, при чому звертання до польської місцевої влади не дало ніяких наслідків; 10-го січня ц. р. реквізовано помешкання лікарсько - харчового пункту ч. 2 в м. Кам'янці, при чому зазначеному пункту було запропоновано по наказу коменданта м. Кам'янця на протязі 12 годин звільнити помешкання для потреб господарні польських пань; крім того в багатьох лікарських установах Червоного Хреста, де в сучасний мент перебуває велика кількість пошестних хорих, представниками Польського Війська забірається по реквізіції необхідне майно.

Таке несприятуче і недоброзичливе відношення представників польської влади і війська до Лікарських установ Червоного Хреста надзвичайно шкодливо відбивається на праці несення медичної допомоги населенню під час лютуючих на Україні пошестей, а тому Головна Управа Українського Т-ва Червоного Хреста ласкаво прохає Вас, пане Головноуповноважений, вжити заходів перед польським Урядом в Варшаві про усунення надалі можливих утисків та перешкод з боку представників польської влади на території України, окупованій польським військом, для чого необхідно прохати польський Уряд, аби він видав розпорядження про недоторкальність Установ Українського Т-ва Червоного Хреста на зазначеній території.

Голова Управи (підпис).
Начальник відділу (підпис).
Діловод (підпис).

Кам'янець - Подільська
Міська Управа.
22 січня 1920 року.
№ 184.

До Пана Коменданта пляцу і Повіту.

Міська Управа має за честь довести до Вашого відома, що цього числа ранком польськими жовнірами був зломан замок в будинку міського літнього театру на Новім - бульварі і забрані всі стільці та лавки театру.

На запитання в. об. Міського Голови, котрий випадково проходив в той час, на якій підставі і по чійому дозвілу це робиться, жовніри відповіли, що право зломати замок і забрати стільці їм було надано через штабного поручника п. Філіповіча. Реквізичійного ордеру при жовнірах також не оказалось.

Докладаючи про зазначене і спираючись на п. 3 наказу ч. 4, по котрому всякі безплатні реквізіції заборонені і провадячі реквізіції повинні мати при собі і пред'явити по вимозі заінтересованої особи належне посвідчення польської жандармерії або польового суду, — Міська Управа рішуче протестує проти таких самовільних вчинків польських жовнірів і штабн. поручника п. Філіповіча і просить Вас, пане Коменданте, зробити належне розпорядження про повернення згаданим поручником зареквізованих без відповідного ордеру міських стільців та лавок і взагалі заборонити на далі подібні самовільні вчинки окремих осіб польського війська, від котрих страдають інтереси міста і міського населення, майно якого пропадає і гальмується складна праця Міського Самоврядування. Належить до повернення 86 стільців і 6 лавок.

В. об. Міського Голови Кишківський.
Секретарь (підпис).

Міністерство Внутрішніх Справ
Кам'янецька Повітова Народня Управа
Голова Управи.
28 січня 1920 року.
ч. 52.

До представництва Військової Польської Влади м. Кам'янця і повіту.
До представництва Цивільної Польської Влади на Поділлі.

До п. Головноуповноваженого Уряду Української Народньої Республіки на Поділлі.

м. Кам'янець на Поділлі.
Уже другий місяць Повітова Управа намагається як перед військовою польською владою, такі перед цивільними представниками Польського Уряду, вяснити ситуацію, яка складалася для її праці зі вступом польських військ до Кам'янецького повіту, але крім самого негативного відношення до всіх вимогань і потреб ніяких наслідків, а меж тим живе діло Повітового Самоврядування примушено скоротитися, а в де-яких галузях ліквідуватися. Зазначу тільки самі головні перешкоди, які польська військова влада поставила для праці самоврядування. Реквізувавши під всякими приводами різне майно і тим причинивши мільонні матеріальні збитки, були

вжиті всякі заходи з боку польської військової влади для припинення звязку Управи з повітом: забрані телефонні апарати, зруйновані всі приладдя центральної станції, заборонено всякий звязок телефонний зо всіма повітовими установами, забрано весь фураж (мішанка і инше) з продовольчого складу, чим Управа підтримувала існування своєї пошти і земська пошта ліквідувалась: на всі прохання про перепустки чи членам Управи, чи урядовцям, командіруємим по ріжним справам господарським повітового самоврядування, комендатура з ріжних причин одмовляла, що спричинило до великих збитків господарство, бо своєчасно не можна було перевірити ріжні вчинки руйнації на місцях. На останку — кілька день тому, 19 і 20 січня польська військова комісія забрала всі транспортні коні Продовольчого Відділу Повітової Управи, які zostалися єдиним засобом для обслуговування медичних участків, для обслуговування страшних пошестних хороб, від котрих вмирає населення. Це ціла система руйнування повітового господарства, нехтування самими життєвими потребами населення краю.

Прикладаючи при цьому ріжні акти, рапорти, відношення і домагання Повітової Народньої Управи, рахую своїм обовязком ще раз підняти питання про повернення забраного майна повітового самоврядування, про виплату, про матеріальну шкоду, спричинену повітовому господарству, про дозвіл телефонного звязку з земськими установами і видачу перепусток членам Управи і урядовцям, командіруємим Управою по справам повіту.

Крім сего єсть багато вчинків, які не торкаються безпосередньо господарської частини повітового самоврядування, але до повітової Управи, як до виборного представництва населення звертаються люде, за порадою, зі скаргами і тому, піклуючись про добробут і спокій серед населення, рахую потрібним звернути увагу на події в повіті. Чи відомо польській владі про знущання польських військових осіб і частин над мирним населенням краю? Чи відомо, що по селах чиняться реквізиції збіжжя, продуктів, скотини, живности за платню, яку жовніри самі хтять призначити, а частіше безплатно? Що провадяться екзекуції — військові особи дозволяють собі самочинно розправлятися нагаями, шомполами з селянами та був випадок і з учителем? Що бувають випадки знищення майна по школах, які самочинно займаються військовими частинами — палять шкільну меблю, книжки. З перепустками коверзують по шляхах, по селах: через місток в селі всякий раз, щоб перейти чи до крамниці, чи до церкви, чи до школи, чи до родини, беруть платню з старого і з малого. По шляху до Кам'яця спиняють кожного і як нема перепустки, то або зовсім не пускають, або діляться чим захтять з проїзжими — тютюном, молоком чи иншими продуктами, а то і просто грішми. За підводами та кіньми скріз цілі облави і селянин боїться чи до міста вїхати, чи до другого села, чи до ліса за дровами, бо зараз коні заберуть і загоять без оброку, без прилагодження на 2-3 дні для військових потреб. Як що без платні реквізиції збіжжя, продуктів, майна у установ громадських та у приватніх мешканців польською владою дозволяються, то населення потребує якого зазначення в яких-небудь наказах, инакше виникають страшні непорозуміння, що ведуть за собою арешти, розстріли, карні експедиції і т. инш. Упоминаючи здебільш про випадково дізнані ріжні вчинки польських військових осіб і частин зазначаю, що населення має право й потребує більш з'ясованого і правного відношення перебуваючої влади чи військової, чи цивільної на своїй території до своїх потреб і вимагає припинення всякого знущання та нехтування чи з боку окремих урядових чи військових осіб і частин чи установ.

Голова Управи О. Пащенко.

До його Високомосці Пана Міністра Ісповідань І. Огієнко

Подільської Духовної Консисторії

Д О К Л А Д.

31-го січня біжучого року в присутности П. Д. Консисторії персонально заявився п. Комендант повіту і міста в Кам'яці - Подільському і просив показати йому все помешання в будинку Консисторії з приводу пропонуємої реквізиції під польські інституції. Все помешкання Консисторії, до архиву включно, було оглянуто п. Комендантом.

2-го ж цього лютого в П. Д. Консисторії одержано службову картку від Коменданта повіту і міста.

Картка помічена 1-го лютого біжучого року. В ній пропонується П. Д. Консисторії до 3-го лютого звільнити помешкання своє.

Але ж звільнити своє помешкання Под. Дух. Консисторії, яка займає в цей час лише 4 невеликі кімнати цілком неможливо, без великих шкод для самої справи єпархіального управління. Канцелярія Консисторії має велику кількість біжучих справ, розкладених в її помешканні в великих шафах та по столах. Крім того, як відомо, Консисторія має великий архив, до якого їй доводиться повертатись за розмаїтими справами щодня і без таких справок не можна провадити біжучі справи.

З погляду на все вищезазначене, щиро прохаємо, Вашу Високомосць, вжити можливих заходів перед ким слід, аби П. Д. Консисторію було залишено в тій помешканні, яке вона займає.

До сказанного ще додаємо, ще самий будинок П. Д. Консисторії не є скарбовим, а є домом духовного відомства.

На пересунення П. Д. Консисторії в инше помешкання потрібно булоб не менше як 60.000 карб., а у П. Д. Консисторії ніякісеньких вільних коштів не має.

Оригінал підписали: Члени Духовної Консисторії Протоіерей Григорій Маньковський. М. Соколов. Священник Ф. Шпановський. 1920 р. 2-го лютого ч. П7. Секретар Соколовський.

До п. Головноуповноваженого Уряду УНР. в Кам'янці.

Комісара Освіти Кам'янецького повіту на Поділліу Сергія Козицького
Д О К Л А Д.

2-го лютого 1920 року до Повітової Народної Управи з'явився призначений Повітовим Старостою Референт над Земством п. Хмільовський. Обходячи Відділи Повітової Управи, він зайшов і до мого кабінету (в помешканні Повітової Народної Управи). Я заявив йому, що це є кімната шкільної Управи, що я — Комісар Освіти, що установа ця державна, тільки міститься при Земстві для більшої зручності, бо день в день доводиться мати найближчі стосунки з Земством по шкільких справах. Сказавши це, я запитав п. Хмільовського, що йому від мене потрібно. Він заявив, щоб без його відому не робити ніяких розпоряджень. Мусив я йому зауважити, що Референт при Земстаї не є правомочний щось наказувати шкільній Управі і Комісарові Освіти. Коли це він вислухав, то казав стриматися якийсь час, поки він не вернеться від Старости. Через якийсь час (може година - півтори) входить п. Хмільовський знов і каже, що питання вияснилося: моє урядування скінчилося, я не маю більш права робити розпорядження, маю сьогодні ж 2-го лютого вибратися з помешкання, бо воно йому потрібне, і він завтра його займе. Я знов разом з членом Шкільної Управи О. Пащенкою заявив, що це шкільний орган, без якого не можна обійтися ні хвилі, що так лишитися не може. Він казав тим не турбуватися, бо в них уже призначено на ці обовязки окремого Референта при Старості. Після цього знов було нам заявлено, що урядування має скінчитися, що помешкання йому потрібне. При цьому він заявив, що я мушу явитися до Старости, і коли Староста захоче, то дасть мені, може, право якесь, але це річ вже друга, а тут залишатись я не можу. Я сказав, що до Старости йти не маю щось охоти. Підтвердження про необхідність скінчити урядування і вибратися знов було повторено і мені нічого не лишилося, як вибратися. Урядовців всіх я призначив учителями, ще завчасу вони пристроєні. Я ж лишився без нічого, бо до вищої початкової школи де я до комісарства рахувався вчителем, я вже на моє місце призначив заступницю, котру тепер мені сумління не дозволяє серед року позбавляти того бідного утримання, яке вона там має. Разом з тим докладаю, що школи лишилися зовсім без асигновань. Писалося, говорилося, просилося, ще раз писалося, ще раз говорилося, ще раз просилося — і нічого з того не вийшло. Довівши до Вашого відому, пане Міністре, про все вищезазначене, очікую розпоряджень Ваших.

Підписав: Комісар Освіти Кам'янецького повіту С. Козицький.

2-го лютого 1920 р.
Кам'янець на Поділліу.

Адреса моя: Кам'янець, вул. Університетська (Московська), ч. 8, дім Білинського.

А К Т

5-го лютого 1920 року.

2-го Лютого 1920 року прибув до Управи Уповноважений Кам'янецького Повітового Старости і на підставі розказу генерала Крайовського від 1-го лютого 1920 року об'явив всьому складу Управи і співробітникам, що урядування Повітової Народної Управи з часу оголошення вище згаданого наказу підлягає всім розпорядженням Повітового Старости через призначеного Референта п. Хмільовського. 5-го лютого було одержано відношення Кам'янецького Повітового Старости за числом 53 до Повітової Управи про передачу урядування п. Референтові Хмільовському, котрим 5-го цього лютого було пред'явлено Голові і членам Управи для заслухання і підпису протоколу про виконання зазначеного вище відношення Старости. Ознайомившись з текстом відношення і протоколу і обмірковуючи, як свої уповноваження, так і своє становище при с'ялавшійся ситуації, я прихожу до висновку, що передача урядування п. Референтові обмежує надалі Управі права як Статуту Самоврядування, так і Повітовою На-

родньою Радою, а власне — Управа перестає бути органом самоврядування і перетворюється в виконавчий орган розпоряджень Староства через Референта. Не маючи уповноважень від свого законодавчого органу — Повітової Народньої Ради на зміну основного принципу Самоврядування, Управа на мою думку, не може рахувати себе правомочною оставатися на далі виконавчим органом виключно адміністративної влади. Про зазначені висновки постановляю скласти цього акта, копію котрого передати п. Референтові Хмільовському, а оригінал залишити при ділах Управи.

Підписали: Голова Кам'янецької Повітової Народньої Управи О. Пащенко.

Приєднуюсь до висновків Гол. Управи Член Управи П. Капелюшний.

Теж Член Управи А. Гладун. Теж Член Управи Лісс.

Референт по справам Санітарії

при

Головноуповноваженому Уряду УНР.

3 лютого 1920 року.

м. Кам'янець-Под.

До Пана Головноуповноваженого Уряду УНР.

Д О К Л А Д.

Довожу до Вашого відома, що з боку польської влади за час перебування її в м. Кам'янці трапились такі випадки: 1) в грудні місяці були забрані 2 авто М-ва Народнього Здоров'я й Опікування, які в той час знаходились в розпорядженні п. Головноуповноваженого мали на те відповідні документи, тимчасово були в гаражі Губ. Комісаріату, відкіль їх і забрали; 2) в Панівецькому шпиталі Червоного Хреста було забрано санітарне та господарське майно; 3) Комендант міста призначив Головного Лікаря 11 шпиталю в той час, як одинадцятий шпиталь утримувався на наші кошти і підлягав нам; 4) пан Комендант заборонив нам зробити мобілізацію медичного персоналу для боротьби з пошестями; 5) в 11 шпиталю була розграбована аптека, при чому частина повернута, забрані термометри, білизна, залізни ліжка і вимагались коні; 6) В 27 шпиталі також була забрана білизна і залізни ліжка.

Референт (підпис).

До пана Генерального Комісара Польської Річі Посполитої

М Е М О Р А Н Д У М.

З метою уникнення можливих непорозумінь дуже небажаних з огляду на їх кепські наслідки для всього населення міста і міської господарки і за для здобуття тісного контакту з військово - адміністративною владою, Міське Самоврядування має честь звернути увагу на ті помилкові розпорядження, котрі порушили нормальну течію міського життя і погрожують в майбутньому бути причиною дуже серйозних і небажаних наслідків, а також пояснити слідує.

В справах загальних.

Міське Самоврядування в сучасній його конструкції, як особа юридична, цілком автономна, покликана до життя на підставі сепаратного закону, є органом виключно господарським міським завдання і праця котрого була цілком відмежена від завдань і праці органів загально державних.

Маючи на меті ці власне, а не інші завдання Міського Самоврядування, законодавець, покладаючи на Самоврядування намічені обовязки, надав одночасно і відповідні права Самоврядуванням особливо в напрямку його фінансових прав.

З бігом часу Міське Самоврядування було введено з предбачаємої рівноваги обовязків і прав і на жаль на шкоду цих останніх. По скільки обовязки, покладені на Міські Самоврядування, під впливом політичних подій, поширювались і вимагали напруження його діяльності, постільки Міське Самоврядування суворо обмежене в своїх фінансових правах, почало відчувати необхідних матеріальних засобів за для дальнішого ведення міської господарки і хоча помало, але певно приближалось до катастрофи.

Щоб дати ілюстрацію сучасного становища міста достаточного треба буде звернути увагу на відносини нормальних прибутків біжучих видатків: так, в той час, коли місяч-

ний прибуток є біля 700.000 карб. місячні видатки є біля — 4.000.000 карб., що показує, що місячний видаток перевищує прибуток приблизно на три з половиною міліона.

Завдяки власне відсутності грошових засобів Міське Самоврядування примушено було і є обмежити свої видатки до мінімуму і не може в більшості випадків виконувати як слід свої власні завдання під погрозою остаточного припинення своєї діяльності.

Становище погіршило ще й тому, що Міське Самоврядування примушено було взяти в свої руки і продовольче питання, під впливом що раз збільшуючіся дорожнечі.

Другим завданням, не менш важким, була справа боротьби з пошестями плямистого тифу і іншими хворобами, котрі поширюються в нашому городі.

Третім завданням — це було забезпечення населення дешевим паливом.

Ці справи забирали значну частину грошових і технічних засобів і персональної енергії Міського Самоврядування. Особливо тяжким було виконання цих завдань з огляду на те, що Кам'янець відорваний від цілого світа, бувший на протязі довгих місяців тереном політичних переворотів, мав в своїм розпорядженню дуже невелику територію, котра уявляла собою частину Кам'янецького і Ушицького повітів. З відтиля тільки місто одержувало продукти споживання, фураж, паливо, а навіть невелику кількість фабрикатів, яка ще залишалась в де-яких малих містечках. Все, що і де можна було дістати стягало Міське Самоврядування і споживчі спілки до города.

Великого напруження в останні часи вимагало продовольче питання і боротьба з пошестями не вважаючи на те, що Уряд завжди охоче і своєчасно давав допомогу Міському Самоврядуванню.

Так стояли справи, коли до Кам'янця війшли польські війська. Цей факт влив велику надію, що накінець, ми будем прилучені до світу, що при допомозі Польської Влади не тільки вставиться лад і спокій, але й буде можливість забезпечення міста в потрібну хоч невелику кількість необхідних фабрикатів і медикаментів, великий брак котрих відчуває місто, а разом з тим, що є найважніш, в такі продукта, як гас, свічки, шмара, сіль, дошки, гвозді і т. п.

Була певність, що і околичні селяне, зохочені можливістю закупити в місті зазначені продукти, охоче будуть привозити до міста необхідні продукти споживання.

Була віра, що Польська Команда, завнявши місто, в інтересах армії в інтересах населення вйде в повний і тісний звязок з представником того населення Міським Самоврядуванням і охоче допоможе йому в такий тяжкий, критичний мент.

З метою досягнення тої допомоги і ознайомлення з дійсним становищем Продовольча Думська Комісія і Міська Управа зверталась двічі до Команди міста, докладаючи властиво про стан, як головних справ продовольчої, санітарної і топлива, так і цілого низку менш поважних справ, але теж близко торкаючихся інтересів населення і міського господарства.

Одночасно Міська Управа багацько разів звертала увагу Комендантові Довудства на цілий ряд розпоряджень, котрі непомірно гальмуючи продовольчу справу, гальмували взагалі нормальну течію міського життя і працю міського апарату.

На великий жаль Команда і Д-тво, не будучи знайомими як видко з суттю Міського Самоврядування, не рахуючись з катастрофичним становищем міської каси, почало звертатись до Міської Управи з вимогами, виконання котрих потребувало власне кажучи того, чого не має Міське Самоврядування, а саме — справного технічного апарату й грошових засобів.

На тім ґрунті виникло власне перше непорозуміння, котре Міська Управа одержала розпорядження на протязі кількох день упорядкувати 601 військовий шпиталь власними засобами і на власні кошти.

Далі вимоги представлення засобів технічних міста (санітарний обоз) за для військових потреб, улаштування і відбудовання старої артизіанської криниці, покинутої кілька десятків літ, що вимагало би величезних коштів і багацько часу; реквізіція коней і возів обслуговуючих місто, розпорядження представлення робітників, котрих Міська Управа не має, а також немає і такої влади, котра дозволила би її примусити до цього грожан.

Наконець багацько інших менш значних вимог і наказів, з попередженням навіть про можливість репресії, котрі остаточно руйнували слабкий апарат Міського Самоврядування.

Неможливість виконання наказу або не виконання його в зазначений строк, викликало незадоволення з боку Команди і Д-тва і утворювали одночасно умови цілком несприяючі в спільному порозумінню.

Річ зрозуміла, що потребам війська мусить все підлягати, велика жертва не є дуже велика, але не можна вимагати від особи юридичної, якою є Міське Самоврядування, діючої в строго обмежаних границях закону, відповідальної і за свої вчинки перед населенням міста, щоби вона давала і робила більше того, що вона має і може.

Висновок перший.

Міське Самоврядування хотіло і хоче йти на зустріч і поміч Команді і Д-тву всіма своїми технічними засобами, поскільки ця поміч не руйнує міського господарства, а головним чином не вимагає грошових коштів, котрих міська каса абсолютно не має. Але це не все. Д-ство ж по повіту і пляцу почало втручатися навіть в справи чисто господарчих розпоряджень Міської Управи, спричиняючи завдяки тому, хаос і позбавляючи тим можливости доцільно керувати міським апаратом.

Як приклад треба зазначити розпорядження відносно механіка міського водостягу і відвезення палива до міської польської школи. На цім ґрунті виникло непорозуміння між п. Комендантом і п. Міським Головою, наслідком чого був арешт п. Голови і його примусова відмова від своєї посади.

Згідно з існуючим законом і самою суттю Міського Самоврядування Міська Управа в своїх господарчих розпорядженнях є цілком вільна, автономна, не підлягає контролю з боку адміністраційної влади чи то військвою, чи цивільної, а виключно відповідає перед Міською Думою і її тільки в цих справах підлягає.

Висновок другий.

Бажаючи схоронити доцільність Міського Самоврядування, зміст його існування і попередити цілковитий хаос в міським господарстві ніяка влада чи цивільна, чи військова не повинна втручатись в чисто господарчі розпорядження Міської Управи.

В справах окремих продовольче питання.

Як вже було зазначено продовольча справа уявляється в дуже скрутному становищу: привоз збіжжя, фуражу і городини мало що не цілком перекоротився, міська пікарня, обслуговуюча найбіднішу частину міського населення, припинила свою працю з приводу відсутности борошна, відсутність солі, гасу та инш. продуктів вже давно відчувається в місті.

Особливо таке становище погіршилось з часу розпорядження Д-ства про те, що в'їзд і виїзд з міста, а рівно привоз продуктів без перепустки Д-ства суворо забороняється. Селяне і так дуже неохочо в останній час возили продукти до міста, позаяк в заміну їх могли одержати лише папірки, будучи примушені мати спеціальні перепустки, що вимагає багацько часу, більш бажають аби цілком не їхати до міста, або шукають інших ринків продажі.

Не менш кепсько впливають кількість привозу продуктів, котрими село кормить місто, часті реквізиції коней, возів і продуктів, котрі проводяться в дні ярмарків, а саме в четверг і неділю, по шляхах, ведучих до міста.

Дуже зменшило привоз продуктів до міста розпорядження Довудства про те, щоби всі крамниці у неділю були зачинені. Особливо відкликається це відносно крамниць, які містяться на міських ринках.

Селяне, котрі везуть продукти споживання до міста у неділю, коли є ярмарок, мають на меті, продавши ці продукти, закупити для себе, фамілії та господарства ріжнеманітні товари, котрі в сучасний мент в невеликій кількості можна закупити лише в місті.

Се міркування завжди було немалим фактором для селян. Коли ж крамниці зачинені в день ярмарку, селяне утрачують головну мету свого приїзду до міста, що дуже тяжко відкликається на населенню.

Висновок третій.

Розпорядження про перепустки мусить бути скасовано відносно селян, котрі везуть продукти споживання для міста, а в дні ярмаркові, у неділю і четверг, повинен бути вільний в'їзд і виїзд, як рівно привоз і вивіз товарів, в кількості власної потреби, для селян околичних сел, маючих посвідчення сільської влади. В тіж дні ярмарочні коні, вози та продукти, котрі їдуть до міста, повинні бути безпечні і вільні від всіляких реквізицій. Крамниці на міських ринках мають бути відчинені у неділю цілий день. Щоби збільшити привоз продуктів до міста, рахуємо необхідним при допомозі Польської Влади, переслати до Кам'янця скілька вагонів гасу та солі, котрі передати Міському Самоврядуванню по цінах максімальных, котрі Самоврядування зможе виміняти на збіжжа та фураж.

Справа палива.

Зогляду, що ліси перейшли до держави і ціни на дрова почали збільшуватись, Міська Управа примушена була до утворення відділу палива, закупила від держави ділянки і почала експлюатувати ліси власними засобами. Операція ця, хоч трохи спізнена, розвивалась дуже гарно і Міська Управа мала вже можливість продавати дрова населенню по цінах собівартости, а також приступити до улаштування міських складів, з котрих дрова мали відпускатись біднішому населенню по пониженних цінах. На цю операцію Міська Управа поклала великі кошти з продовольчого капіталу і широко розвернула необхідну організацію. В такому становищі знаходилась справа, коли по наказу Д-ства, значна кількість лісів, закуплених Міською Управою, а в де-яких місцях вже зрубаного і складеного в стоси, як бувша приватня власність, були відібрані від Міської Управи.

З боку юридичного і з погляду існуючих законів Міське Самоврядування одержало закуплені ліси шляхом цілком легальним, а тому повинно ними володіти і роєпоряджатись до часу з'ясування справи через суд, — з боку матеріальної і громадської, Міська Управа, завдяки відібранню лісів, понесла великі втрати, котрих не має чим покрити, а населення міста залишилось цілком безборонним і відданим на розправу лісних спекулянтів.

Висновок четвертий.

В інтересах населення і справедливости ліси, закуплені Міською Управою у Держави, повинні залишитись в володінню Управи, а власники можуть пошукувати своїх прав судовим шляхом.

Ш к о л и.

Під впливом політичних подій науковий рік не був розпочатий. Тисячі дітей блукає без заняття, знаходячи двері шкіл зачиненими. Головною причиною, що заняття не були

роспочаті, була та обставина, що помешкання шкіл були заняті військами і військовими інституціями. Таке становище продовжується і зараз.

Висновок п'ятий.

Помешкання міських шкіл повинні бути звільнені від постою військ і військових інституцій і шкільне життя в найближчому часі повинно повернутись до нормального порядку.

Телефони.

Телефоничний зв'язок Міської Управи зо всіма своїми інституціями, підприємствами і головними урядовцями для такого великого і необхідного для міського життя апарату, яким є міська господарка, являється першою умовою нормальної діяльності позаяк дає велику економію на часі і можливість бистро координувати в разі потреби діяльність окремих галузів міського господарства. Це необхідно також і в цілях громадської безпеки. Тимчасом наказом Д-ства всі телефони Міської Управи, навіть пожежного обозу і електровні, виключені.

Висновок шостий.

Телефони інституцій Міського Самоврядування, членів Управи і головних урядовців мусять бути приєднані до централу і діяльність їх відновлена або повинен бути виданий дозвіл на улаштування власної міської телефонної сітки, для чого з військових складів мають бути видані необхідні матеріали (дріт, телефони та инше.)

Міліція.

З часу скасування державної Міліції, котра виконувала і цілий ряд доручень Міської Управи, Міське Самоврядування залишилось без виконавчого органу, необхідного в життю міста. Збір оплатків, реєстрація, догляд санітарний, охорона життя і майна громадян і цілий ряд инших важливих чинностей зараз є припинений з приводу скасування міліції. Міська Дума, по згоді з п. Комендантом, вирішила утворити міську міліцію, обрала кандидатів на начальника міліції і представила на затвердження п. Комендантові через п. Губкомісара. Не маючи відповідних коштів на утримання міліції, Міська Дума звернулась до п. Головноуповноваженого Уряду УНР з прозьбою про допомогу місту з державних коштів, на що одержала принципову згоду.

Висновок сьомий.

Негайне вирішення питання про міську міліцію в зазначеному напрямку дало би можливість Міській Управі укомплектувати свій виконавчий апарат і через те бистріше виконувати свої завдання.

Міські касарні.

Значну частину будинків, приналежних до міста, складають міські касарні. Маючи в сучасний мент велику матеріальну вартість будинки ці одночасно потрібні за для розміщення військ особливо з огляду на те, що війна затримала міське будівництво і инших відповідних будинків в городі немає. Тимчасом міські касарні займаються військами в відсутности представника Управи, без належного опису і передачі відповідальної особи, що викликає велику руйнацію касарень і великі втрати для міста і невігоду для військ. Касарні, заняті польськими військами, не мають відповідного догляду і завдяки тому діються такі річі, що коні тримаються на другому поверсі в помешканню для людей, в той час, коли стайні стоять пустою.

Висновок осьмий.

З метою охорони від цілковитої руйнації всі міські касарні повинні бути віддані під управління належної військової офіції, котра буде відповідальною за утримання порядку і цілість тих міських будинків.

Міська бойня.

Міська бойня, котра є джерелом міських прибутків, зараз зареєстрована для потреб війська — убою свиней. Таке розпорядження, маючи своїм наслідком великі втрати для міста, одночасно викликаючи тайний убой худоби, м'ясо котрих не буде оглянуто санітарним доглядом, що може викликати дуже тяжкі наслідки. Такі міркування є тим повніші, що погодити убой худоби з убоєм свиней, є цілком неможливим.

Висновок дев'ятий.

Міська мойня мусить бути звільнена від реєстрації, а для потреб війська Міська Управа може відвести по згоді з Д-ством відповідне помешкання.

Докладаючи про вищезазначене, Міська Мума має пошану звернути Вашу увагу, що від двох місяців населення міста і Міське Самоврядування, з приводу зазначених обставин, стоять перед страхом голоду, холоду, смерті і цілковитою матеріальною руїною, що тільки спільна праця, помічі, довіря, згода і порозуміння можуть попередити більшість тих нещастій і що в разі дальнішого обмеження Міської Управи в її праці і чисто господарчих розпорядженнях і не усунення зазначених перешкод в справі продовольчій, — Міська Дума складає з себе відповідальність за непредбачені наслідки, які можуть виникнути уже негайно, а также просити Вас, пане Головний Комісарє, про дійсну допомогу, де це буде потрібно.

В. об. Кам'янець Подільського Міського Голови Кишківський.

Пану Головноуповноваженому Уряду УНР.

4-го лютого 1920. ч. 624.

Референта в судових справах

Д О К Л А Д.

Згідно розпорядженню Вашому з 30 минулого січня маю за честь докласти Вам, пане Головноуповноважений, про те становище, в якому опинилась судова справа, судові установи та, почасти, і громадяне після заняття польським військом м. Кам'янця на Поділлію, як це виявляється з листувань, як уже післаних до Вас, так і тих, що прикладаються до цього.

З приходом польського війська до м. Кам'янця польська військова влада не стала рахуватись ні з правами українських громадян, українських державних та громадських установ, ні з існуючими тут українськими законами. Труси, виїмки, реєстрації помешкань та майна, арешти, замкнення в в'язницю без жадної постанови та вивіз затриманих за кордон даже без відому української влади — стало звичайним явищем. Не тільки поодинокі особи, але й цілі валки людей затримувались невідомо за що, замикались у в'язницю і або тримались там без жадних постанов, або кудись вивозились.

Яскравим малюнком відношення польської влади до права незайманности українських громадян уявляє собою випадок, коли біля 13 грудня з м. Борщова була доставлена в Кам'янець ціла валка осіб, затриманих раніш у Кам'янці, серед яких було більш 20 служачих залізниці та інших установ м. Кам'янця, і замкнена без жадної постанови в місцеву в'язницю. Не гляючи на великий клопіт родичів замкнених у польського Коменданта і інших властей, на всі вжиті з боку місцевого прокурорського догляду та Головноуповноваженого заходи, затриманих продержали в в'язниці ще майже два тижні і, нарешті, звільнили, бо польська влада не могла з'ясувати, хто і за що затримав ціх осіб. (Реєстр цих осіб мається в надісланому раніш листуванню). Скаржитись на різні образи, труси та реєстрації — громадяне боялись, аби не викликати ще гіршого, бо бачуть, що й урядові особи та навіть і цілі державні установи, — не уникнули від тогож. В Кам'янецькому Окружному Суді, не гляючи на просьбу председателя його, два

поверхи з трьох — майже цілком зразу ж заняті польською владою і в них тепер улаштовані кінотеатр та харчевня для жовнірів. Заняття Суду для цього навряд чи викликалось негайною потребою, улаштування ж в нім кіно та харчевні, не тільки не відповідає повазі до цієї установи, але й загрожує пожежою як самому будинкові та майну Окружного Суду, так, головне, і нотаріальному, судовому і прокурорському архивам, де хороняться, особливо в першому, великої ваги для населення різні документи. В залах засідань — поставлені без відома Предсідателя Суду ogrivatel'ni grubki, для харчевні — поставлена плита і т. и. Ще до улаштування кіна та харчевні, тільки до 15 грудня 1919 року жовнірами спалено біля 500 пуд. дров Окружного Суду, необідрано з кресел та иншого церату та знищено: 11 столів, 3 шафи, 15 лавок, 17 віденських стільців та инше. Що сталось з другим майном Суду після 15-го, сказати не можна, бо доступу в заняте поляками помешкання немає, відомо тільки, що де-що вивезено і що законами палились грубки.

Частина Повітового З'їзду до 7 січня, поки він не згорів, була реквізована під польовий суд 7 дивізії зі всім канцелярським майном, після ж пожежі майже все майно З'їзду та Мирових Суддів, що там містились, яке залишилось з пожежі, вивезено для канцелярії генерала Крайовського та польового суду. В Губерніяльній в'язниці польська влада реквізувала сани — козирки, польський шпиталь забрав до 100 пудів дубових дров, а військова гавптвахта, що помістилась в в'язниці, весь час користується опаленням та освітленням за рахунок в'язниці. З камери Прокурора Суду, з Окружного Суду, З'їзду, губерніяльної в'язниці і у всіх урядових осіб — відібрані телефони, чим поставлено, особливо Прокурора та слідчих, в тяжке урядове становище, через неможливість службових зносин в негайних випадках. Скасуванням українських міліцій та карнорозшукного відділу і незаміщення їх чим иншим польська влада майже зовсім паралізувала діяльність судового апарату, бо залишила останній без виконавчого органу. Зявдяки цьому відомі злочинці гуляють на волі, і преступність значно збільшилась і злочинний елемент, не гляючи на те, що після 8 годин вечора заборонено ходити по вулицях міста без перепусток і що численні польські патрулі затримують кожного громадянина, який покажеться на вулиці в наказаній годині, майже щонічно нахабно грабує в центрі міста низки крамниць і т. и.

Допомоги судовій владі в боротьбі зі злочиним не тільки не дається, а навіть і деякі річеві докази по судових справах у слідчих реквізовані. Вимоги польської команди, аби Судові Слідчі та урядові особи брали для службових виїздів перепустки, зробили зовсім неможливими негайні службові виїзди, бо щоб одержати перепустку иноді треба простояти у п. Коменданта дня три - чотири у черзі.

Про вищенаведене становище судових установ та судових справ маю за честь докласти Вам, Пане Головноуповноважений.

Референт в Судових Справах Тимошок.

3 лютого 1920 р. ч. 94.

Б. Військовий Слідчий Штабового
Суду при Канцелярії Військового
Міністерства.

1 лютого 1920 року.

№ 76.

м. Кам'янець.

До п. Представника Військового - Судової офіції.

В другій половині листопаду минулого року, коли я лежав хворий на висипаний тифус, поляки робили труси в місці. Зробили трус і в мене в камері, котра знаходилась при моїй квартирі і при цьому поляки забрали річевий доказ по справі Глодзінського: револьвер „Бульдог“ ч. 12107 з набоями. Ніякої росписки в забранні цих річей поляки не дали. Револьвер був з печаткою мійської міліції, а також і набой були опечатані тож печаткою в окремому пакужкові. Камера моя містилася при моїй квартирі по Петротрадській вул. б. ч. 51.

Б. Військ. Слідчий Говорів.

Головноуповноважений Уряду
Української Народньої Республіки Високоповажному п. Голові Української Місії в Річі Посполитій Польській.
Міністр.

8 лютого 1920 року.

Звертаю увагу на слідуючі річі.

1) До Кам'янця приїхала трупа польська Вл. Бернатовича; місцевий комендант Оцеткевич без мого дозволу зарекирував для цієї трупи (на декільки день, а може й більше) помешкання Українського Державного театру, зза чого Державний Театр мусів припинити свою діяльність.

В оповістках про польські вистави друкують, що „білети служать за перепустки до 10-ої“. А укр. спектаклі таких привілеїв не мають і мусять кінчатися у 7 год. вечора.

В Кам'янецькїм Університеті лекції читаються за вечора і мусять спинятися в 7 г. веч., зза чого половина лекцій не читається. Коли я просив, щоби студентський білет служив перепусткою до 10 год. вечора, то в цїм мені відмовлено. А театральний білет для поляків — то перепустка...

Явне недовірря українцям.

2) Ходити по улицях дозволено в Кам'янці тільки до 8 г. веч., після цього штрафують і арештовують. Цікаво, що тих, хто балакає по польськї, не затримують і після 8-ої години веч. Серед оштрафованих (а їх сила) поляків нема.

3) В Кам'янці жорстока військова цензура. Але польська тутешня газета „Зем'я Подольська“ ніякій цензурі не підлягає.

Явне недовірря українцям...

Головноуповноважений Проф. І. Огієнко.

А К Т.

Року 1920, місяця лютого 11 дня складено цей акт в тому, що о 12 з полов. годині дня до Директора Державного Банку України Конст. Клепачевського з'явився п. Едмунд Фаренгольц в супроводі представника військової поліції п. Севастияна Людвика з домаганням, подавши службову картку ч. офіцера пляцу підпоруч. Ліса, обміняти 4,000 марок по курсу одна марка 10 карб., з умовою, аби обовязково були видані 1,000 карб. купюри. На пропозицію одержати по 250 карб. вищезгадані особи відмовились від угоди і п. Севастиян Людвик заявив, що в нього є приказ, аби Директор Державного Банку для поладженнн цієї справи відправився зараз же з ним до п. Коменданта військової поліції. Бувший тут же керуючий Міністерством Фінансів УНР, п. Маршинський запротестував проти цього домагання, заявивши, що п. Директор виконує його розпорядженнн, а як що вони не задовольняються, то нехай відправляться до п. Головноуповноваженого, який є представником Уряду УНР., який цю справу докладно, в порозуміннн з Польською Владою, з'ясує. Пан Севастиян на цю пропозицію відповів, що вони (п. Міністр і Директор) обое мусять піти до Команди, в противному разі він заведе їх до Команди в товаристві жовнірів.

Пан Міністр Фінансів, протестуючи проти цього, заявив, що це вже є насильство проти якого він нічого не може зробити, зазначивши, що подібного насильства не буває ні в якому панстві і це рівноважно, коли б в Українській державі польського Міністра примусово потягли б до українського Коменданта, — і заявив, аби пан Комендант зайшов до нього.

Крім цього п. Міністр Фінансів запропонував, що він лише може піти для балачок з п. Чарноцьким. Ця пропозиція була п. Севастияном категорично відхилена. Пан Севастиян відстоював відправитися до Коменданта. Пан Міністр, константуючи факт насильства дав дозвіл обміняти, зазначивши, що це робить виключно під примусом про що й складено цей акт.

Присутніми в цей час в кабінеті Директора Державного Банку були: Ю. Гаєвський, Є. Приходько, Палієнко Олександр, Майхнер (клієнти); п.п. Орел, Артюх (урядник) Кость, Клепачевський.

Встановлено: „подавши службову картку ч. офіцера пляцу підпоручи. Ліса“ і „заявив, аби п. Комендант зайшов до нього“ Конст. Клепачевський. Як представник військової поліції п. Севастиян Людвик та і п. Е. Фаренгольц підписати цього акта відмовились. Конст. Клепачевський.

Представник Державного Контролю Ст. Контрольор Л. Артюх.

Управитель Кам'янецкої Філії Державного Банку М. Орел.

А К Т.

Року 1920. місяця лютого 13 дня м. Кам'янець на Пюділлю. Складено цей акт в тому, що в 11 годин ранку цього 13 лютого було виявлено, що військовий караул польської влади, приставлений до Банку, після опечатання його, 12 лютого польською владою, для охорони Банку замість банківського караулу української влади — вийшов з Банку залишивши Банк без жадної варті. Замість них негайно були поставлені біля парадних дверей і дверей чорного ходу (на другому поверсі) банківські караульні: Гаврило Чапай

і Григорій Баланюк, біля воріт став Квіт Б., а біля ощадної каси — Мазурчак Іван. Зараз же після цього Директором Державного Банку України К. Клепачевським суміжно з помішником управителя А. Длугопільським, контрольорами К. Тржцінським і М. Гадзевичем, пом. бух. Данильцевим і М. Гадзевичем, пом. бух. Данильцевим та рахівником С. Дудніцким і поміш. завід. господарством рахівником І. Вітом були провірені опечатані 12 лютого двері. 1) На другому поверсі з чорного входу, 2) на другому поверсі з парадного входу (двері з площадки в операційну залю) і 3) двері ощадної каси. Печатки наложені 12 лютого як польською владою, так і адміністрацією Банку оказались цілі і неповреджені, двері цілі і замкнуті. Провірити двері і печатки, що йдуть з кімнати скарбничого відділу (де зараз живуть поляки з інтендантури) до операційної залі (в бухгалтерію) не було можливости, бо двері з площадки до кімнати заперті поляками і на стук в двері ніхто звідтіл не обізвався. — Чому польський караул залишив Банк нікому не відомо. Надписано на другій сторінці над 9 строчкою з низу і печатки Директор К. Клепачевський, поміш. управ. украї. від. Д. Б. Арсен Длугопільській, старш. контрольор Тржцінській, а решта підписів нечительні.

Додатково: О 11 з половиною годин дня того ж 13 лютого прийшов новий польський караул, котрий і обняв охорону печаток Банка.

Підписав: Директор К. Клепачевський, а решта підписів нечительні.

ПРОТОКОЛ

Засідання Подільської Губерніяльної Народньої Управи
17-го Лютого 1920 р. в 6 год вечора.

Слухали: Доклад Голови Управи В. К. Приходько про наказ Польської Влади — ліквідувати діяльність Губерніяльного Земства і передати будинок, все майно, живий і мертвий інвентар, а також касу і всі біжучі справи Губерніяльної Управи Подільській Польській Окрузі, (Наказ Начальника Подільської Округи від 16 лютого 1920 року ч. 28 при сім прикладається).

Постановили: Обміркувавши всебічно справу, Губерніяльна Управа одноголосно постановила: 1) Приймаючи на увагу, що Подільська Губерніяльна Народня Управа, як орган, підлягаючий Уряду УНР., не є компетентна сама вирішити справу про передачу інституції, а також майна чужій владі, уповноважити Голову Управи В. К. Приходько звернутися до п. Головноуповноваженого Уряду УНР. на теренах, зайятих польським військом, Міністра І. Огієнко за належними розпорядженнями і вказівками в цій справі.

Підписали: Голова Управи, Члени Управи, Секретарь.

Копія Наказу Начальника Подільського Округу
від 16 лютого 1920 р. ч. 28.

До п. Голови Губерніяльного Земства в Кам'янці - Подільським. Зважаючи на переняття всіх функцій інституцій Губерніяльних, адміністративних і самоврядувань Урядом Подільського Округу, діяльність Подільського Губерніяльного Земства підлягає ліквідації.

Повідомляючи про вищезазначене, доручаю панові здати будинок, разом з флігелями, гаражем, з усім живим і мертвим ременентом, а також касу, біжучі папери і архив уповноваженому представнику Округу Польського п. Храповицькому по списанню відповідних протоколів. Строк проводження частини будинку в кількості 20 покоїв визначаю до 19 го лютого (четверг включно).

Належне виконання зазначеного покладаю під особливу відповідальність пана Голови Земства.

Підписали: За начальника Округа Подільського Тадеуш Крижановський.
Начальник Канцелярії (підпис).

ПРОТОКОЛ

Засідання Подільської Губерніяльної Народньої Управи
від 18-го лютого 1920 р. в 10 год. ранку.

Слухали: Доклад Голови Управи В. К. Приходько, що згідно з постановою Управи, він мав переговори з п. Головноуповноваженим Уряду УНР. Міністром І. Огієнко, в справі наказу польської влади про ліквідацію Губерніяльного Земства і про передачу будинків і майна Губерніяльного Земства Подільській Окрузі, при чім п. Головноуповноважений заявив йому, що про наказ польської влади йому нічого не відомо, що виданий цей наказ без його згоди і порозуміня з ним, і що, зважаючи на це, він не вважає можливим дати які-небудь зарядження в цій справі.

Постановили: 1) Обміркувавши становище в цій справі Губерніяльної Народньої Управи та приймаючи на увагу, а) що Губерніяльна Управа є виборний орган від населення Подільської губернії і має своїм обов'язком стояти на сторожі народніх інтересів і поступати згідно з волею; б) що населення Поділля уповноважило Подільську Губерніяльну Народню Управу провадити Земську роботу і керувати всіма підлеглими їй інституціями, установами і майном в межах всієї губернії, без жадного виїмку; і в) що Губерніяльна Управа не має од своїх виборців ніякого дозволу і ніякого уповноваження на передачу кому б то було хоча би частини своїх прав, а також свого майна,—заявити представникам польської влади, що Губерніяльна Управа не вважає себе правомочною ні ліквідувати Губерніяльного Земства, ні передавати приналежні Земству інституції і майно.

Що ж торкається наказу в сій справі начальника Подільської Округи, то, приймаючи на увагу, що територія, де урядує Губерніяльна Управа, є занята польською військовою силою, що зважаючи на цей фактичний стан річей, наказ Начальника Подільської Округи, незалежно од міркувань правного характеру, має бути переведений в життя; що сього 18 го числа представник Подільського Округу п. Вонс-Вонсович фактично вже приступив до опису майна Губерніяльного Земства, — Губерніяльна Народня Управа постановила: 1) уступитися фактично зі свого становища, як орган самоврядування на теренах Поділля, зайятих польським військом, знявши з себе відповідальність як за роботу Земства, що має провадитися на сих теренах, так і за майно, що находиться на сій території; 2) копії цієї постанови надіслати до пана Головноуповноваженого УНР., Губерніяльному Комісарові Поділля, Українській Національній Раді і Начальнику Подільського Округа і 3) про все вищезазначене доложити Губерніяльній Народній Раді.

Підписали: Голова Управи, Члени Управи, Секретар (підписи).

М. Ф. Скарбник Скарбниці
при Головноуповноваженому
Уряду УНР.

15 березня 1920.

ч. 896.

м. Кам'янець.

До Пана Головноуповноваженого Уряду УНР.

РАПОРТ.

14-го цього березня біля 12 годин ночі, в який час частина урядовців уже спала в тім числі і я, в помешкання Скарбниці явилось 7 озброєних, з пістолями в руках, польських агентів і, звелівши підняти руки до гори, тим котрі не спали, а спавших зігнали з постелі в білизні в першу кімнату і теж звеліли підняти руки, почали провадити обиск не заявивши нікому із урядовців Скарбниці на підставі чого і по якій причині провадиться цей обиск, сказавши при цьому урядовцям, щоб ніхто не сходив з місця і не опускав рук, а то буде забитий.

Спочатку облапали всіх стоявших урядовців, а потім приступили до перегляду всіх річей і шкафів, зачинених на замки Губерніяльного Правління, не звертаючи уваги на заяву, що шкафи не наши і ключів у нас немає, одбили замок і теж произвели обиск.

Всі річі як мої, так і останніх урядовців з корзин і мішків повикидали на підлогу і забравши гроші, які знаходились в корзинах урядовців, агенти передали ці гроші районному Комісару, котрі, після перегляду, були повернуті власникам їх при чому моїх власних грошей вмісто 13.000 карб. (по 1000 карбованців) було повернуто 8000 карб., о чім мною було заявлено пану Комісару, котрий відповів, що гроші лічені тут при всіх.

При тому реквізували із річей касіра Возного бінокль, а після скінчення обиску, потребували від мене посвідки в тім, що при обиску нічого із річей, крім реквізованих, не пропало, яка посвідка під страхом мною і видана.

Розбираючи ж після ухода агентів річі оказалось, що із моїх грошей в столі, біля моєї постелі, в шуфляді повинно бути 8100 карб. по 100 карб. (Богданівками), про котрі я умовчав, думаючи, що вони агентами не залічені і залишились там, але їх не оказалось і таким чином у мене пропало грошей 13.000 карб. Крім того з тієї кімнати, де були мої гроші, із річей Начальника відділу Головної Скарбниці Тюриня пропало пять пар жіночих рукавичок, у Бухгальтера Совнеринського дві парі шкіри на підшви і чверть фунта тютюну.

Докладаючи про вищезазначене, з свого боку маю за честь заявити, що не кажучи про тяжке моральне становище урядовців і їх матеріальні потері при таких налетових обисках, може бути забрата готівка Скарбниці, яка часто залишається до друґого дня, а через то прошу звільнити мене від відповідальности за державні кошти, як можливо і на далі будуть провадитися обиски при таких ненормальних умовах.

Скарбник Березовський.

У. Н. Р.

4-та Стрілецька Бригада
Військ Укр. Нар. Республіки.

4 березня 1920 р.

ч. 18/м.

м. Кам'янець-Под.

До п. Головноуповноваженого Уряду УНР.

в м. Кам'янці на Поділлю

Р А П О Р Т.

Доповідаю вельможному п. Міністру, що переведення в життя заряджень Верховної Влади УНР., накреслених наказами Головної Команди Українських військ від 10. I. ц. р. ч. 3. і 25. II. ц. р. ч. 5. мені, яко командірові 4-ої Стрілецької бригади, формування якої вищезгаданими наказами мені препоручено на на Поділлю, стоїть на перешкоді неясне і не цілком виразне відношення до дорученної мені справи представників адміністративного догляду Уряду Річі Посполитої Польської в Кам'янці. В той час, коли, як напевно мені відомо, межі правительствами Української Народньої Республіки і Річі Посполитої Польської в Варшаві, переводиться в життя, шляхом дипломатичним, найдружнійші взаємовідношення межі цими двома державами і народами, — в Кам'янці на Поділлю, в місті призначеному мені для формування і організації перших українських авангардів для боротьби з московськими большевицькими військами в єдинім і спільнім з польською армією антибольшевицьким фронті, — відпоручниками Польської влади вживаються непрепустимі, для ідеї завязання дружніх відносин, випадки що до військових осіб української національности і військової української служби, праця котрих як в сучасному, так і в минулому, на очах всього громадянства, являлася зразковим показником вірности ідеї самостійности Української Народньої Республіки і непохитного слухнянства наказам Верховної влади нашої держави; так наприклад: за останні два тижні мали місце арешти місцевою адміністративною польською владою слідующих осіб, які находились на службі в дорученій мені бригаді а саме — старшин — Івановича, Ільюка, Подільчука, яким не було пред'явлено ніяких обвинувачень, і випущено; заарештовано старшину Граловецького і, не дивлючись на всі мої клопоти, вислано не відомо куди, також без пред'явлення яких би то не було конкретних

обвинувачень; а вчора вечером був заарештований один з найблизчих моїх співробітників по формуванню бригади командір 1-го рекрутового полку, полковник Шандрук, який був заарештований на власній квартирі; обвинувачень також ніяких не пред'явлено і випущено з під арешту, завдяки особливим і настирливим заходам моїм перед Начальником Операційної групи військ польських, паном генералом Крайовським. Я не буду вже перераховувати кількох, правда недовгих, арештів в Кам'янці на Поділлі старшин і козаків по таким, ображаючим наше національне почуття, причинам, як цілком законну появу їх в місці в уніформі армії військ УНР.

Зазначене поведження місцевої польської адміністрації, з особами дорученої мені бригади, формуємої для спільних з Польською армією акцій проти загального ворога, надзвичайно шкодливо відбивається, як на справі формування дорученої мені бригади, так і на ту громадську опінію, яка до цього часу досить прихильно ставилася до дорученої мені справи.

На підставі вищезазначеного звертаюсь до Вас, вельможний пане Міністре, яко до репрезентанта Уряду УНР. в Кам'янці на Поділлі, з проханням вжити всіх заходів, як перед польською владою, так і перед Урядом нашої Республіки о негайному припиненню подібних, шкодливих справі налагодження дружніх відношень межі двома державами, актив з боку місцевої польської адміністративної влади.

Командір 4-ої Стрілецької бригади, отаман Шаповал.
В. об. Начальника Штабу, сотник С. Білецький.

Добродій Василій Самуїлович Шевчук.

Приказом пана Українського Губерніяльного Комісара Вам було доручено зайняти пост Голови Земської Управи. Сповідую Вас, що мною відміняється приказ пана Губернського Комісара і пропоную в мент получення сього передати Земську Управу бувшому Голові М. І. Лазареву.

Воєний Комісар Ушицького повіту М. Вільчевський. Нова - Ушиця 17. III. 1920 р. Правдиво:

Діловод (підпис).

Н А К А З ч. 1.

Губерніяльного Комісара Поділля до населення м. Ушиці і повіту.

Цим повідомляю населення м. Нової - Ушиці і повіту, що південна частина Ушиці і східна частина повіту підлягає цивільній владі Укрдінської Народньої Республіки, що населення мешкаюче на зазначеному терені по всім справам має звертатись до представників української влади по належности, в особливих же випадках — до мене яко представника цивільної влади в губернії.

Закликаю населення допомагати українській владі в справі утворення нею порядку. Вважаю потрібним зауважити, що всяка злочинна робота, направлена проти порядку і спокою, буде рішуче преслідуватися усіма маючимися в моєму розпорядженню засобами, а запідозрені в таких злочинствах особи підлягатимуть суворій відповідальности по законам Республіки.

В цей відповідальний час прошу місцеві установи і населення допомогти у всьому нашому хороброму українському війську, яке кров'ю і залізом будує долю України.

Довожу також до відома населення, що на підлеглому Українській владі терені усі грошові знаки, випущені Державною Скарбницею. Відмовлення в прийманні і спекуляція ними будуть переслідуватися як злочин проти Української Народньої Республіки.

Губерніяльний і повітовий Комісар містяться в будинку З'їзду Мирових Судів, прийом прохачів провадиться щоденно крім свят з 11 год. до 2 год дня.

Губерніяльний Комісар Поділля Е. Колодяжний.

10 березня 1920 р. м. Нова - Ушиця.

Переглянув: Комендант гарнізону Субочевський, Капітан. 10. III. — 1920 р.

Друкарня І. Полячка.

Головноуповноважений Уряду
Української Народної Республіки
Міністр.
11 березня 1920 р.
ч. 1030.

Голові Української Мисії в Річі Посполитій Польській.

Дні Шевченкових роковин, 9 і 10 березня, пройшли в Кам'янці надзвичайно урочисто. В святі приняла участь вся людність Українська і Еврейська. В урочистому поході по місту брало участь до 15 тисяч люда.

В театрі, під час урочистої вистави, коли співали українського гімна, заступник Коменданта Кап. Оцеткевича, представник польської влади в театрі, демонстративно не встав і сидів в ложі весь час співання гімну, що зробило надзвичайно гнітюче вражіння на доверху переповнений театр.

Головноуповноважений Уряду Української Народної Республіки
Міністр І. Огієнко *).

У. Н. Р.

Міністерство Внутрішніх Справ
Подільський Губерніяльний Комісар
15 березня 1920 року.
ч. 35.
м. Н.-Ушиці.

До Пана Головноуповноваженого Уряду УНР.

Маю за честь повідомити, що я з канцелярією в складі 7 чоловік прибув до м. Нової - Ушиці 5-го березня ввечері. Ще в Кам'янці одержав відомости, що наша залога, під натиском большевиків, примушена була покинути Могилів і відійти на захід, завдяки чому комісаріату довелося роставуватися в Н.-Ушиці. В перші два дні мого перебування в Н.-Ушиці скільки небудь з'орієнтуватися і вступити до переорганізації місцевих установ було неможливо через те, що большевики, маючи своїм завданням зайняти Н.-Ушицю і, скористувавшись туманом, присунулися до міста на 5—6 верстов і вступили до бійки з передовими частинами польського війська. З роставлених на згір'ях міста гармат Ушицька залога відкрила сильний вогонь, який часами змінявся кулеметною та рушничною стріляниною. В місті піднялася паніка. Стрілянина ця продовжувалася майже два дні. При таких обставинах не тільки не можна було вступати до праці, а, навіть, приходилося думати про евакуацію, і я було видав вже таємний наказ скарбниці та міліції готуватися до евакуації грошей та майна. На третій день стрілянина майже припинилася і я мав змогу вступити до виконання своїх завдань.

Перше найболючіше питання, на яке я ще по дорозі звернув особисту увагу, — се земельна справа. Поміщицька земля цілком на оброблена. Селянські шматки засіяні частинно. Стан майбутнього врожаю безумовно загрожуючий. Причина необроблення значної частини території, по зібраним відомостям, слідує: а) рання зима; б) у поміщиків — відсутність інвентаря; в) у селян — відсутність певности, що врожай буде зібраний на свою користь, яка з'явилась наслідком повсякчасних, не тільки невинуватих витрат, реквізіцій, а навіть, як се часто роблять денікинці, — одвертих грабунків; г) відсутність змоги скористувати і без того обмежений живий інвентарь для оброблення землі (аби запобігти реквізіції з боку денікинських банд, селяне ховають коней по лісах). Земельне питання що до поміщицьких маєтків, необхідно розв'язати як найскорше.

Друге прикре явище в Н.-Ушицькому повіті — се відмовлення населення в прийманні усіх грошових знаків УНР. Грошовою одиницею тут лічиться гривня, а карбованці майже не мають поширення зовсім чи розцінюють надзвичайно низько (гетьманська 1000 карб. рівняється 800 гривням). Дорожничка, як що узяти до уваги приведений курс,

*) Прийшло б і більше, але розганяти людей підчас якихсь свят українських у поляків було системою. Зате інакше справа стояла підчас польських свят. От хочби візьмемо свято конституції 3-го мая. Жандарми та поліцаї польські згонили українських селян нагаями з сіл та хуторів до Камінця. Одривали людей од польових работ і гнали на свято. А на цім святі українські ж селяне з примусу несли плакати з такими написами — „Нехай живе конституція 3-го мая“, „Нехай живе Польща од можа до можа“, а цілим горлом мусли кричати — „Нехай живе Польська“. А потім проклинали своїх „союзників“.

в порівнянні з Кам'янцем — подвійна. Причини дорожнечі: а) майже повна відсутність збіжжа (усе з'їдено денікинськими втікачами, яких рахуючи з жінками, на території одної чверті повіту коло 60.000 чол.) у кого ж з селян де-що й найшлось би, то не насмілюється вести до міста зра остраху реквізиції коней і б) існування такси, яка остаточно припинила підвоз продуктів. З огляду на те, що продовольча криза в Н.-Ушиці може дуже зле одбитися на справі формування українського війська, яке в де-якій кількості, вже перебуває в місті — я вжив самих рішучих заходів до поширення усіх грошових знаків, з приводу чого видав наказ, зразок якого до цього додаю, а тако ж заручився принциповою згодою польського командування скасувати таксу, яка на мій погляд, найбільше перешкоджає підвозу збіжжа.

Що торкається місцевих установ я також встиг де-що зробити, а саме:

Повітовий Комісаріят в складі поміщика Комісара Г-ра Процека та Секретаря його, виявив повну свою нездатність, не проявивши ініціативи в згуртуванні місцевих сил за час перебування тут польського війська, представники якого, завдяки своєму досить прихильному відношенню до української справи, гадаю, не перешкождали б підготовчій праці що до організації місцевого українського апарату. Крім того, ці представники повітового комісаріату, маючи повну змогу навязати зносини з Кам'янцем, не подали своєчасно жадних інформацій. Мусів їх усунути з посад. Повітовим Комісаром призначав Голову Н.-Ушицької Просвіти, бувшого мійського Голову присяжного адвоката І. І. Зновицького, популярного не тільки серед українського громадянства, а і всього населення.

Предбачаючи можливість мобілізації в Н.-Ушицькому повіті і, бажаючи завчасно налагодити знищений зовсім денікинцями апарат військової Управи, призначив місцевого українського діяча П. І. Ромаңюка радником військової управи, доручивши йому розпочати підготовчу працю.

Повітова міліція та скарбниця після уходу денікинців вступили до праці згідно вимогам Уряду УНР. і запровадили в урядових зносинах українську мову (ці інституції залишені в старому складі).

Повітова Народня Управа складається в призначених денікинською владою осіб, які, за винятком 1-2-х тільки що лояльних до української справи, ставляться вороже до інтересів Республіки, чому весь склад цієї управи, заручившись згодою польського командування, я усунув, повернувши на їх місце виборний демократичний склад під головуванням п. Шевчука.

Склад мійської управи також денікинський. Були випадки, коли голова ставав на перешкоді формування українського війська, зрікаючись відпустити за гроші борошна для козаків. Гроші приймає виключно гривнями. Вживаю заходів до зміни цього складу попереднім демократичним. На 17 березня скликається демократична дума.

З моєї пропозиції жидівське громадянство заснувало Комітет допомоги родинам пошкодованих від денікинського погрому в м. Замікові, де крім розстріляних та поранених було спалено коло 30 чол. в школі, куди вони поховалися (гадаю, що деталі цього вчинку Вам відомі).

В Н.-Ушицькому повіті для праці Губерніяльного Комісаріату ґрунт є, але, звичайно, приходится додержуватись „контакту“ з польським командуванням.

Школи майже не працюють за браком помешкань, реквізованих для потреб війська,

10 сього березня, в день роковин смерті Т. Г. Шевченко, місцевий гурток українців був запрошений на панихиду, яка відбулася в соборі. Зібралось чи мало люду. Прибули старшини та коло 100 козаків формуемого тут військового відділу. Перед початком панихиди протоіерей о. Яків Бабинський, він же член ради „Просвіти“ сказав промову,

в якій познайомив присутніх з короткою біографією письменника і характером його творів. По скінченню панахиди старшини і козаки були запрошені в помешкання Комісаріяту (будинок повітового з'їзду мирових суддів), де хор проспівав „Заповіт“ і „Ще не вмерла Україна“, після чого я в коротенькій промові підкреслив ті великі заслуги, за які ми так шануємо пам'ять Т. Г. Шевченко, яко провідника ідеї незалежності України. В відповідь на мою промову по всій залі залунала „Слава Україні“. На прикінці козакам було роздано де-яку кількість книжечок та тютюну. Свято носило характер дуже урочистий.

Бувша Могилівська залага, складаючи собою праве крило польсько - українського фронту, потроху посувається наперед, і, коли Могилів буде одбитий, гадаю зразу-ж переїхати і розпочати працю по організації владн в більш широкому масштабі.

Мушу зазначити, що провадити працю в м. Н.-Ушиці, завдяки близькості фронту, тяжко; завше приходиться бути на поготові до евакуації. 12 березня був випадок, коли большевики трохи не вскочили в місто, але завдяки удачному маневру з боку польського війська та отряда українських козаків, наступ був відбитий. Під час цього наступу по моєму наказу повітова скарбниця та інші підлеглі мені інституції були евакуовані до м. Миньковець, звідки 13 березня, коли ворога було відкинуто, повернені назад до Н. - Ушиці.

Губерніяльний Комісар Поділля Е. Колодяжний.

У. Н. Р.

Таємно.

Подільський Губерніяльний
Комісар.

20 березня 1920 р.
№ 721.

До Пана Головноуповноваженого Уряду УНР.

В додаток до доповіді мого від 16 березня ц. р. за ч. 35 повідомляю, що до мене 15 сього березня з візитом завітав мешканець Н. - Ушиці д. Вильчевський, який назвав себе військовим Комісаром Ушицького повіту, призначеним Генералом Крайовським, про що потім він сповістив населення своїм наказом. В розмові зі мною п. Вильчевський заявив, що Н. - Ушицький повіт, як територія, зайнята польським військом, входить, в сферу впливу польської влади, що цей терен тепер нічий, що цивільної української влади тут нема, що призначений мною Н. - Ушицьким повітовим Комісаром Зновицький немає ніякої влади і т. и.

Вступивши до виконання своїх обов'язків військовий комісар в розмові з начальником міліції заявив, що цивільна українська влада в Н. - Ушиці є захватна і що міліція підлягає виключно йому і розпоряджень ніякої другої влади не повинна виконувати.

Востановленому мною демократичному складу земства п. Вильчевський листом, образливим порформі, (без штампеля, на шматку сірого паперу) на імя Голови Управи (копія котрого при цьому прикладається) запропонував негайно усі справи земської управи передати управі, призначеній денікинською владою.

Призначені мною на 17 березня збори гласних мійської думи були п. Вильчевським заборонені і склад управи, таким чином, залишився також денікинський, який цілком не користується довіррям та авторітетом серед населення. Що ж торкається голови управи п. Ромішовського, то по маючимся у мене відомостям, одержаним від Ушицького скарбника, він займається спекуляцією: приймає гроші у продовольчому відділі за усі продукти виключно гривнями, а расплачується „птичками“. Для потреб польського війська провадяться повсякчасні реквізиції у населення всякого збіжжа. Взагалі польська військова влада тримає себе що до населення яко завойовники, що зле може відбитися на нашому українському фронті: большевики використовують це по той бік фронту в цілях агітації — „оборони рідного краю від завойовників - поляків і підкуплених їми Петлюрівців“. До української влади відношення негативне. Був випадок, що в відведені

для п. Міністра Шадлуна кімнату прийшов польський жовнір і, не дивлячись на протест папа Міністра, почав в його кімнаті розглядатися і тільки завдяки тому, що господаркою помешкання була відшукана друга кімната, звільнив помешкання п. Міністра. Про цей інцидент було повідомлено місцевого коменданта, котрий ніяких розпоряджень з цього приводу не вжив.

За реквізовані продукти поляки розпачуються по дуже низькій розцінці. По маючимся у мене відомостям польським військом реквізовано у населення хліба та інших річей більш як на півроку. До населення ставляться дуже прикро. Заарештовують по підозрінню в большевизмі цілі громади, над котрими страшено знущаються. Наприклад з села Струги було приведено до Н.-Ушиці біля 100 чол., котрих катували на очах громадян і тільки по моїй вимозі удалося їх звільнити з під арешту.

Цими днями були заарештовані два брата Корчові, учні місцевої гімназії, певні українці, з яких один, навіть стояв на чолі місцевого гуртка української молоді. Не виконуються на місці розпорядження Генерала Крайовського. Наприклад, наказ його про звільнення південної частини Ушиці для росташування українського війська досі не виконаний і більшу частину кращих помешкань в цьому районі займають польські війська (в номерах готелів стоять коні).

Існування в Ново - Ушицькім повіті цивільної української влади, в зв'язку з перебуванням там нашого хороброго війська, дуже необхідно перш за все для догляду за запіллям в відношенню налагодження постачання війська, урегулювання нашої валюти і інформації населення, котре має багато фактів, дуже прихильно ставиться до нашого війська і української влади і навпаки до польської.

Справа постачання війська перебуває в дуже тяжкому становищу завдяки тому, що поляки майже все уже забрали і що населення відмовляється приймати тисячки і карбованці, дякуючи бувшій таксі і хижацтву денікинської мійської управи. Помічається великий брак цукру і тютюну.

Всі зазначені хиби можуть дуже зле відбитися на успіхах нашого війська, яке в останніх боях дуже уславлялося, що підкреслено і представниками польського Командування. Група полк. Вдовиченка посувається наперед і штаб його вже в Вербовці.

Повідомляючи про вищезазначене, прошу Вас, пане Міністре, дати вказівки чи, підлягає східна частина Ушицького повіту цивільній владі українській, як це було зазначено ген. Крайовським, а як що ні, то як буде розв'язана справа з місцевою скарбницею та майном інших державних інституцій.

Вважаю необхідним додати, що денікинська армія поводить себе неможливо, робить жидівські погроми, наприклад в Заміхові, грабує населення, забиває безвинних людей бере у населення коней, скот і взагалі усе майно.

Прохаю Вас, пане Міністре, вжити заходів перед вищим польським командуванням що до денікинських банд.

Губерніяльний Комісар Поділля Е. Колодяжний.

До Голови Української Дипломатичної Місії у Варшаві Пана Міністра
Андрія Миколаевича Лівницького.

Т. в. о. Товариша Головноуповноваженого
Уряду Української Народньої Республіки
в Кам'янці І. Я. Боцюрко

Д О К Л А Д.

По дорученню п. Головноуповноваженого Уряду Української Народньої Республіки в Кам'янці Міністра І. Огієнка виїхав я у Варшаву, щоби переговорити безпосередньо в Цивільним Зарядом Земель Волині і Подільського фронту в слідуючих справах:

I. Відшкодовання для урядовців тих українських державних і автономних установ, які на території Подільського фронту зістали польською владою переняті або скасовані, або в своїй діяльності припинені;

II. Урегулювання взаїмовідносин між валютою польською і українською на території Подільського фронту, а в зв'язку з тим забезпечення недоторканности як Українського Державного Банку так і Експедиції заготовки державних паперів в Кам'янці;

III. Забезпечення повної автономії Українського Державного Університету в Кам'янці і в зв'язку з тим дозвіл залишитись в Кам'янці професорам і студентам Галичанам;

IV. Дозвіл на перебування в Кам'янці тим Галичанам - урядовцям, які заняті в Управлінні Головноуповноваженого Уряду УНР., в Українськiм Державнiм Банку або в його Кам'янецькому Відділі і Експедиції Заготовки Державних Паперів.

Зважаючи на це, що моя діяльність повинна бути в повному контакті з Українською Дипломатичною Місією у Варшаві і відповідати загальному напрямкові її політики, я вважаю своїм обов'язком цим поінформувати Вас, пане Міністре, яко Голову Місії про вислід дотеперішньої моєї діяльності у вищезгаданих справах.

Дня 14-го березня ц. р. був я на авдієнції у Начального Комісара Земель Волині і Подільського фронту п. Мінкевича, з'ясував йому потреби і побажання Головноуповноваженого Уряду УНР. у всіх вище під I, II, III і IV згаданих справах і отримав від п. Мінкевича слідуочі запевнення:

В справі під I) згодився п. Мінкевич, щоби заряд цивільний землі Подільського фронту виплачував зі своїх фондів місячну платню всім урядовцям згаданих під I) Укр. установ до часу, доки не дасть їм заняття в яких інших своїх Установах на тійже території або доки в законній дорозі з відповідним законним заштатним утриманням зі служби не звільнить, жадав однак п. Мінкевич, щоби йому подати приблизну суму місячних окладів вищезгаданих урядовців, а то для того, щоби міг дати місцевій скарбниці розпорядок, в якій висоті вона має відкрити кредит для тої ціли. Я слідуочого дня віднісся телеграфію до п. Головноуповноваженого Уряду УНР. в Кам'янці за посередництвом Цивільного Заряду о заподаання вищезгаданої суми і то негайно в телеграфній дорозі, но досі не отримав в тій справі ніяких інформацій.

В справі під II) згодився п. Мінкевич в принципі на урегулювання валюти, висловив навіть свій погляд, що одинокою дорогою урегулювання валюти і підвищення вартости української валюти булоби це, щоби польська держава приняла на себе гарантію за українську валюту, но так як він сам нефаховець в тій справі, то для потрібних переговорів відіслав мене до директора свого скарбового департаменту п. Собанського. Відповідно до цього я дня 20-го березня ц. р. представив п. Собанському на письмі свій погляд в справі урегулювання валюти на території Подільського фронту, а саме:

1) Уряд польський і Уряд український відкривають собі взаїмний кредит т. зв. „біжучий рахунок“;

2) устанавляється справедливий курс марки у відношенні до карбованця, а саме: 1 польська марна — 10 карбованцям з тим, що при виміні марок на карбованці має виплачуватись сума в карбованцях знаками по 250 і 100 у відношенні як 3:2 (при виміні 500 польських марок), а 6:4 (при виміні 1000 марок і вище).

3) звільнення українського Державного Банку і його відділу в Кам'янці від обов'язку примусового обміну для польських властей і урядових осіб марок і корон на карбованці, а доручення цього обов'язку виключно місцевій польській скарбниці, яка би одна мала виключне право зноситись в справах набуття знаків української державної валюти з укр. Держ. Банком або його відділом в Кам'янці.

4) Виняти з під компетенції Довудства повіту і пляцу в Кам'янці право установлювати примусовий курс валюти польської у відношенні до української, а доручити цю справу мішаній Комісії, визначеній Начальником Подільської Округи і Головноуповноваженим Уряду УНР. в Кам'янці з поміж фахівців фінансистів.

5) З огляду, що рівночасно наспіли з Кам'янця жалоби укр. Державного Банку та з приводу насильств польських військових властей відносно укр. Держ. Банку і його управління, я представив п. Собанському ці жалоби і поставив домагання: а) звільнити будинок укр. Держ. Банку згідно Кам'янецького Відділу його від польських жовнірів; б) забрати свідчення польську полеву почту; в) забезпечити повну недоторканність як майна, так і урядовців Банку зі сторони польської влади; г) визнання повної внутрішньої автономії укр. Держ. Банку і Експедиції З. Д. П. в Кам'янці, на що я отримав в кілька днів пізніше повідомлення від п. Собанського, що він ті всі предкладені мною поступляти доклав п. Мінкевичу, п. Мінкевич на ці в пункті 5) а, б, в, г, погодився і видав в тій справі відповідні розпорядження.

Відносно пунктів 1, 2, 3 і 4 справи під II) заявив п. Собанський, що над тими пунктами вони відбудуть нараду, а відтак попросять мене на спільну з ними нараду. Досі однак такого запрошення я не отримав. Відносно справи під III), то справа та як відомо зістала полагоджена згідно побажанням п. Головноуповноваженого Уряду УНР.

Натомість справа під IV) наткнулась на великі труднощі зі сторони Начального Довудства Польських Військ. Сам Начальний Комісар Земель Волині і Подільського фронту зі свого боку не ставляє ніяких перепон, а виключно військова влада в першій мірі Довудство Польського фронту, а в слід за ним і Начальне Довудство П. В. противиться залишенню Галичан урядовців в Кам'янці. В Начальному Довудстві інтервенював я в тій справі 2 рази: дня 30-го березня і дня 6-го квітня ц. р.

Дня 30-го березня балакав я в тій справі з зступником капітана Чарноцького, який був перешкоджений, з поручником Стшелєцьким. Цей порадив мені внести в тій справі прохання на письмі і належито з'ясувати справу, як що я хочу, щоби справа могла бути взагалі докладена Шефови Генерального Штабу. Я це і зробив. Написав прохання, в яким я докладно з'ясував незамінність і konieczність залишення Галичан - урядовців Управління Головноуповноваженого Уряду УНР., Укр. Держ. Банку і Експедиції, вказав на це, що люде ці по більшій часті вже від 1917 р. працюють в Укр. Державних Установах, і перебуваючи від кількох літ на Україні, перенялись вповні ідеологією Придніпрянців, а не Галичан, тим більше, що всі вони є соціалістами - інтернаціоналами, а не партікулярними патріотами, а ідеологія ця є в згоді з сусідами і при їх помочі боронити своєї політичної і національної самостійности перед страшним спільним ворогом - Російським Імперіялізмом (без огляду чи він йде з гори чи з долу), який в рівній мірі загрожує як Польщі, так і Україні.

Пан Стшелєцькій прохання мое прийняв і обіцяв як найскоріше докласти свому шефови, а про вислід повідомити Місію. Так як до польських Великодних Свят ніякої відповіді Місія не отримала, явився я 6-го квітня до Начального Довудства по відповідь. Тим разом прийняв мене п. Чарноцький, який відповів мені, що він в тій справі відноситься до Довудства Подільського Фронту, яке рішучо противиться залишенню Галичан урядовців в Кам'янці з огляду на їх ворожу відносно Польської Влади агітацію. Коли я на це заперечив, щоби урядовці Галичане, ізза яких я вніс прохання, занимались ворожою агітацією, п. Чарноцький вкінці сказав, що Начальне Довудство П. В. залишить урядовців - Галичан на слідуєчих условинах: а) п. Головноуповноважений представить Довудству Подільського фронту поіменний список тих Галичан - урядовців, яких він бвжає залишити в Кам'янці, при чому, що до кожного з них має бути заповдане, від коли працює на Україні, яку посаду занимав і де працював раніше, а де тепер і б) що

п. Головноуповноважений Уряду УНР. возьме на себе повну гарантію і відповідальність, що залишені на його бажання Галичане - урядовці не будуть займатись політикою і агітацією против Польських Військ і Польської Влади.

Про ці умовини я вислав окремих доклад п. Головноуповноваженому Уряду УНР. Міністрові Огієнко.

Т. в. о. Товариша Головноуповноваженого Уряду

Української Народної Республіки І. Я. Боцюрко.

Варшава 8-го квітня 1920 р.

М. Н. О.

Педагогічна Рада Кам'янець - Под.
Державної селянської дівочої гімназії.

18 квітня 1920 р.

№ 138.

м. Кам'янець - Подільській.

До п. Голови Ради Народніх Міністрів Української Народної Республіки.

Кам'янець - Подільська Державна Селянська Дівоча Гімназія, яка перетворена в минулім році з бувшої Дівочої Школи Духовного Відомства і по думці Уряду, мала зайняти виняткове становище між другими школами, опинилася перед тим, що не знає, яким способом одвернути неминучий

цілковитий занепад її. Через евакуації три рази та по військовим обставинам, ця школа, на протязі 5 років, могла провадити шкільного навчання тільки 10 з половиною місяців взагалі, а в решті не існувала, бо була обтяжена своїм обов'язковим інтернатом і самим незаможним складом учениць, наполовину — сиріт. Діти переростали і перезабували те, що знали раніш. Будинки школи та все майно без перерви переходили з рук в руки — від одної військової частини чи інституції до другої, бо всіх зацікавлювало обладнання інтернату, але тимчасом все немилосердно руйнувалося. Від де-яких будинків вже не зосталося і сліда, водопровідна сіть зіпсована, матеріял, огорожа та більшість меблів знищена, інвентар хазяйства та інтерната розкраден. Відсутність інтернату, який більше всього зацікавлював батьків, спровадила зі школи самий заможний контингент учениць і залишила йно тих, яким не було де подітися, — себ - то сиріт і найбідніших з дітей. Ось в таких обставинах прийшлося в біжучім році відновлювати з 1-го лютого шкільне навчання, щоби як - небудь врятувати долю дітей і школи, не вважаючи вже на те, що будинки подавньому в чужому користуванні (27-го пошестного шпиталю), а кошти зосталися не побільшеними на 1920 рік. Лекції почалися в чужому будинкові Товариства „Просвіта“ — на другім кінці міста — і який зовсім для того не підходив, а для найбідніших сиріт прийшлося у себе улаштувати невеличкий інтернат в кімнатах та коридорах квартири директора та старшої виховательки, решту же учениць спровадити на приватні квартири. Сюди жє, в коридори, школа примушена була стягнути і все майно, яке уціліло від руйнування; сюди же збрала свою бібліотеку, гардеробу, посуду, ріжний учебний прилад, фізичний кабінет і т. ин., бо всі без винятку склади були реквізовані шпиталем. Що було цілого з меблів, зоставалося в помешканнях самого шпиталю — як за відсутністю місця для нього, так і за незгодою шпиталю повернути те майно школі. Поступово шкільні річі розвозилися і по чужим будинкам в місті. Що торкається тих службовців, які потрібувалися на місці для інтернату та шкільного господарства і діловодства, то вони скупчені були в двох флігелях: в одному містилися священник, доглядач будинків, архив, канцелярія, а в другому (половина больниці) — всі виховательки, економка, кастелянша, буфетна доглядачка, остання кухня інтерната, власне майно службовців і де - яке шкільне. Приходилося терпіти надзвичайну тісноту, щоденно провадити дітей до клясу і з кляса, без перерви опікуватися ними й дома, — але передбачалося, що може після ліквідації 27-го пошестного шпиталю полегчає і можна буде визволити для школи хоч невеличку частину власного будинку для класів та перенести навчання до своїх помешкань.

Сподівання Педагогічної Ради не справдилися. Після вищезазначеного шпиталю шкільні будинки знов реквізовані під команду польських видужуючих (дім реконвалесцентів), а тепер улаштовується польський військовий шпиталь. З початку пропонувано було забрати куди - небудь шкільне майно із помешкань шпиталю, але позаяк школі не побільшили місця, то прийшлося використати під склад свою церкву, а що не помістилося в ній, залишено просто на повітрі. На цю переноску школа витратила 15.000 карб. Службовці запевнялися, принаймні, що їх не будуть рушати з місця. Але через кілька днів вийшов наказ звільнити для шпиталю і решту помешкань, які зоставалися за школою, — всі без винятку в найкоротший строк і без уваги на те, на який час це випадало: наказ зроблений був 8-го квітня, а строк призначався на 10-е квітня, на передвеликодню суботу, бдз всякого забезпечення другим помешканням. Педагогічна Рада того ж 8-го квітня під № 135 внесла заяву проти такого розпорядження до п. Представника Уряду УНР. при п. Начальникові Подільської Округи; безпосередню розмову з ним по цій же справі мав і директор Гімназії. Начальник Округи обіцяв довести про те до відомого Начальника Дивізії в Дунаєвцях — ген. Краєвського. Тимчасом директор Гімназії звернувся теж і до інспектора шкільництва, але не одержав такого вражіння, щоби можна було покладати на нього велику надію. Санітарний шеф, зі свого боку, відмовився, що він не має жадного відношення до цього шпиталю, а ніби то треба звернутися до коменданта повіту. Розмова директора з комендантом з'ясувала тільки те, що загрожуюча

нова реквізіція йде від цього коменданта, не його ордеру, з докладу коменданта шпиталю, але справа вже скінчена і не може бути переіначена; що реквізіційний ордер виданий ще два тижні тому назад, а через що він доведен до відома тільки 8-го квітня, це йому не відомо, але він, може продовжити строк до 25-го квітня і не відмовляється реквізувати для Гімназії яке - небудь друге помешкання, — тільки треба, щоби адміністрація Гімназії сама зазначила йому таке помешкання. Педагогічна Рада 14-го квітня під № 135 звернулася з докладом по цій же справі і до п. Головноуповноваженого Уряду УНР. за його авторитетною підмогою. Остання звістка одержана від п. Начальника Округи така, що ген. Краєвський не згодився не те, щоби відмінити зроблені розпорядження, а через те потрібується здійснити їх.

Педагогічна Рада вжила всіх заходів, щоби спасти школу, але відсторонити смерть її не здобула ніякого способу. Без учебного приладу, без бібліотеки, без звого спеціального обладнання вона існувати не може, а вивезти що - небудь з цього нема коли і куди; залишити на місці, навіть дали би його, але без догляду власників, — це все рівно, що і зовсім позбутися його. Як будинки, матеріали, огорожа, садок та все друге нищилося на очах, то за очима до нього нікому не буде діла і часу. Тільки йно налагоджений з великими труднощами невеличкий інтернат, який міг зацікавлювати дітей, новинен розпастися і відлякати від школи лишки учениць, бо жадного місця для нього не найти тепер в перегруженім місті та і службовцям приходить ся розсипатися куди хто може, а не триматися інтернату. В такім становищу школа не була ще ні при яких реквізіціях, хоча в будинках її містилися йно шпиталі і завжди доставало для них місця в тих межах, які існували до останнього часу, — але правда, що без лишнього заміру на комфорт.

Педагогічна Рада звертається до Вас з покірливим проханням вжити якнх - небудь заходів перед вищим польським урядом в Варшаві, який може телеграфно припинити шкідливі для школи розпорядження місцевої влади і не дати школі зникнути до кінця, без надії вже відновитися.

Директор Гімназії (підпис).

Секретарь Педагогічної Ради С. Беднарський.

До пана Губерніяльного Комісара Поділля.

Урядовця для особливих доручень Романюка

Д О К Л А Д.

Доношу про загальний стан в м. Новій - Ушиці й почасті в Ушицькім повіті.

Українське життя урядове і громадянське, цілком завмерло.

Поляки поступово переймають всю владу, як в місті так і в повіті. За-призначенням повітового старости послідувало призначення начальника повітової поліції.

З старих служачих української міліції мало хто залишився на посадах — більша частина урядовців і міліціонерів подались у відставку. Зараз у місто прибули польські поліціонери набрані десь у Польщі.

Склад міської управи залишено старий - денікинський і ся інституція по старому займається виключно спекуляцією.

Народня Управа також у денікинському складі. Польське військо заняло ціле помешкання Управи, залишивши для її потреб помешкання каси дрібного Кредіту (2 кімнати), так що найменшої праці нема змоги провадити.

При Народній Управі знаходився запас чистого паперу в 300 пудів і книжки для продажу (майно Губерніяльної Народньої Управи). При ліквідації вона видала наказа, щоби се майно було передано Н.-Ушицькому Товариству „Просвіті“, але повітовий староста наклав на це майно руку, кажучи, що Управа не мала права видавати такого розпорядження й тепер цей папір використовується, яко паливо польськими жовнірами.

Управління Військового Начальника закинено повітовим старостою, помешкання занято, здається, під канцелярію староства а самому Військовому Начальникові загрожено арештом, коли він буде провадити яку - небудь працю.

Скарбниця також передана польській владі.

Поводження всіх представників польської влади від старости до останнього жовніра надзвичайно неприхильні до українського народу. Перед Великоднем мав місце слідуочий інцидент

з'явилися польські жовніри і почали дуже нечемно вимагати від дружини

п. Зновицького, щоби їх було пущено „до українського Комісара“ при чім жовніри образливо ляялись. Колиж їм було заявлено, що п. Комісар є хворий та що їх до нього не пустять, то вони побили пані Зновицьку.

У місті провадиться реєстрація, при чім помітно давления, щоби населення визнавало би себе як не поляками, то принаймні польськими громадянами.

Польові роботи селянами майже не провадяться, а як що провадяться, то виключно в ночі, тому, що поляки безупинно забирають величезну кількість підвід для натуральної повинности і держать їх по кілька день.

19 квітня 1920 р. Урядовець для особливих доручень Левко Романюк.

м. Кам'янець - Подільський.

Головна Управа Українського Т-ва

Червоного Хреста.

Квітня 21 дня 1920 р.

ч. 428.

м. Кам'янець-Под.

До Високої Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР.
в Річі Посполитій Польській.

Ріжні пошестні хороби лютують в цей час на Україні, особливо серед сільського населення і що - дня убивають силу кращих наших людей. За відсутністю ліків й иншого санітарного майна боротьба з цими пошестями дуже тяжка, тим паче, що ніхто її систематично не провадить, бо як і земська, так і військова санітарія зруйновані й занехаяні. Тільки один Червоний Хрест, як організація громадська, силкується провадити цю непосильну по теперішних часах і тяжку боротьбу з пошестями. Головною Управою уже вислані і далі формуються ріжні летучі пошестні отряди і дезінфекційні кольони для боротьби з пошестями як і серед населення прифронтної смуги, так і військ на тій смузі перебуваючих. На превеликий жаль Головна Управа в своїй праці натикається на цілий ряд перешкод і перепон як з боку військової, так і цивільної Польської Влади.

Про цілий ряд фактів ріжних надужить з боку Польської Влади Головна Управа мала нагоду повідомити Дипломатичну Місію, докладні відомости про які збираються в цей час Головною Управою, але в додаток до попередніх фактів Головна Управа має ва честь подати до Вашого відома про такі нові факти надужить з боку Польської Влади:

1) Так, 20-го цього квітня був висланий Головною Управою Пошестний Летучий Отряд для допомоги населенню, пострадавшому від погромів, учинених військовими частинами генерала Денікіна, який був сформований Головною Управою на кошти одпущені Американським Комітетом „І. Д. С.“ Але поїхавши до м. Дунаєвець, цей Отряд був затриманий Начальником 2-го відділу 18-ої польської дивізії і дозволу на переїзд цього Отряду на місце призначення не дав, не вважаючи на те, що такий дозвіл на переїзд цього Отряду був даний цивільною польською владою, і Отряд мусив повернутись назад.

2) Цивільний Уряд земель Волині і фронту Подільського наказав своїм від 15-го квітня б. р. ч. 87 постановив передати Віспений Інститут в м. Кам'янці, який провадив свою працю під керовництвом Кам'янецького Відділу УТЧХ., в розпорядження Польської Влади.

Отже подаючи до Вашого відома ці факти надужить, Головна Управа УТЧХ. ласкаво просить Вас вжити рішучих заходів перед Польським Урядом, аби Польською Владою на терені України не чинилось ніяких перешкод в праці Установ УТЧХ., а з'окрема справу з передачею Віспеного інституту у м. Кам'янці в розпорядження Польської Влади було препинено.

Голова Управи (підпис).

Члени (підписи).

Член Секретар П. Бутовський.

До Високоповажного Пана Головноуповноваженого Уряду
Української Народньої Республіки.

Правління Кам'янецької Хлопячої духовної школи має за честь довести, що польський військовий шпиталь ч. 601, котрий з 25 листопаду 1919 року займав будинки цієї школи, вийшов звідси 27 — 28 біжучого місяця квітня, при чому забрав з собою всі шкільні залізні ліжка, дошки, до них, де кілька креселок, столиків і т. и.

Та частина шкільних меблів, яку шпиталь залишив в будинках, майже на половину поломана й попсована так, що і відремонтувати її неможливо. Весь головний будинок дуже забруджено. В одній його кімнаті містилися шпитальні свині; частину підлоги в цій кімнаті вирубано, другою частиною майже вся згнила; віконних рам в 1-м вікні тут зовсім немає, навіть підвіконні дошки в 3-х вікнах зірвано. Багато дверей в будинку попсовано, або й цілком знищено; частину де-яких одвірків вирізано.

Труби водопроводні в де-яких місцях знято, кранів немає, раковини невідомо де поділися; порцелянові стульчики в відхідниках всі побиті.

Шафи з книжками для учнів розбито і майже всі книжки подерто й розкидано по всьому будинкові.

Що до шкільної церкви, то вона після слідства з приводу ограбування її в м. грудні 1919 року, в присутності члена Окружного суду п. Шаблювського була замкнена і ніхто з служачих в школі в ній не бував, бо в кімнаті перед церквою містився якийсь служачий в шпиталі, котрий замикав двері до цієї кімнати, так що проходу до церкви не було, 27 квітня виявилось, що церква очинена, на престолі не знайдено абсолютно ніякого облачення. Жертвенника зовсім не має, царські врата одчинені, катапиту сму знято й забрано, панікадило й лампади побиті і валяються на підлозі, великий кіот для образів Кирила та Методія поломано, а самий образ роздерто. Частина Богослужбової одежі, що залишалася в церкві, викидано з комоди на підлогу, винесено на коридор; кіот для плащаниці розбито й самої плащаниці немає, дріт для електрики во всій церкві зірвано, великі тафлі майже з половини церковних вікон забрано. Забрано також 5-ть аналоїв з покривалами.

Одно слово — шкільна церква остаточно зруйнована. Коли шпиталь ч. 601 почав забирати шкільне майно, смотритель школи звернувся до Коменданта цього шпиталю з проханням, щоб школі видано було росписку, яке саме майно забирають, але Комендант видати росписки не погодився. Про вищезазначене доведено було до відомого Польського Санітарного шефа 28 квітня.

Смотритель школи А. Неселовський

Діловод В. Пясецький.

ч. 102. 30 квітня 1920 р.

До Пана Головноуповноваженого Уряду Української Народньої Республіки.

Референта по справах освіти

ДОКЛАД

про те, які шкільні будинки зайнято під постою
польського війська.

Маю за честь доложити Вам, п. Міністре, що під постою Польського війська зайнято такі шкільні будинки:

- 1) Кам'янецької мішаної гімназії імені Ст. Руданського,
- 2) Кам'янецької державної дівочої Гімназії,
- 3) Частина селянської дівочої Гімназії,
- 4) Частина духовної Семинарії,
- 5) Хлопяча духовна школа,
- 6) Вища початкова школа ч. 2,

- 7) Пирогівська нижча поч. школа,
- 8) Пушкинська нижча поч. школа,
- 9) Відпущений Губерніяльний Земством під Просвітянську Гімназію дім Сандецького (частина).

Референт (підпис).

10 лютого 1920 р.

М. Н. О.

Педагогічна Рада Кам'янець-Под.
Державної Селянськ. Дівочої Гімназії.

15 травня 1920 року.

ч. 170.

м. Кам'янець - Подільський.

До п. Головноуповноваженого Уряду
Української Народньої Республіки.

Педагогічна Рада Селянської Дівочої Гімназії має за

честь довести до Вашого відома, що польський 601-й польовий шпиталь, який містився в будинках хлопячої духовної школи, при виході своїм до м. Нової - Ушиці, разом зі своїм майном вивіз і те, що належалося до Дівочої Гімназії і було забрано ним при своїм улаштуванні в м. Кам'янці із росташованого тоді в будинках Гімназії 27-го пошестного шпиталю. Ні той, ні другий шпиталь не повідомляв Гімназії, яке саме майно школи і куди передається, і тільки випадково Рада довідалася що де - яке шкільне майно опинилося в 601-м польовім шпиталі, бо на підводах уздріла свої ліжка. Рада звернулася до Коменданта шпиталю з проханням залишити шкільне майно, на що він відповів, що вивіз його пропонується військовою владою. Не згодився він і на те, щоби хоч з'ясувати, яке саме майно вивозиться ним. Педагогічна Рада зверталася зі своїм проханням також до Коменданта повіту і пляцу, але і тут без всякого наслідку. В таких обставинах нема можливости навіть приблизно скласти який - небудь список захопленого майна. Це освітити можна буде хіба лиш тоді, як з'ясується, що саме зі шкільного майна ще уціліло, але зараз і для того нема жадного способу, бо багато майна розвезено по місту, а те, що зостається у школі, звалено в купу по відсутности місця

Підписали: Директор Гімназії (підпис).

Секретарь Педагогічної Ради С. Беднарівський.

М. Н. О.

Педагогічна Рада Кам'янець - Под.
Державної Селянськ. Дівочої Гімназії.

15 травня 1920 р.

ч. 171.

м. Кам'янець - Почільський.

До п. Головноуповноваженого Уряду
Української Народньої Республіки.

По роспорядженню польського Коменданта повіту

і пляцу, селянська дівоча Гімназія 8-го і 9-го цього травня без всякого упередження, примусово викинути із своїх помешкань — в складі своїх дітей, службовців і де - якого майна. Така росправа зі школою явилася цілком несподіваною для неї, бо Педагогічна Рада, в справі звільнення своїх помешкань під польський шпиталь керувалася його вказівками самої польської влади. Коли наблизився назначений комендатурою строк для вихода школи (25-е квітня), а другого помешкання їй ніхто не поклопотався відвести, адміністрація школи 24-го квітня сама звернулася до п. Комісара м. Кам'янця з питанням, як бути школі з наказом п. Коменданта. Комісар відповів, що у нього нема помешкання для школи, а через те вона мусить зоставатись на своїм місці поки не одержить вказівок комісаріату; щож торкається загроз комендатури викинути школу через жовнірів, то на це комендатура не може дати ордера, бо всі ордера на реквізіції помешкань видаються ним, Комісаром, а такого ордера він не видасть комендатурі, поки не буде улаштована школа. Від п. Комісара адміністрація школи в той же день звернулася ще й до офіцера пляцу, щоби й там довідатись, як їй бути зі своїм строком, який назначався офіцером пляцу. Він зі свого боку, розглянувши всю справу,

відповів, що, за відсутністю помешкань, здійсмає зі школи реквізіцію, дозволяє їй надалі zostаватися в своїх помешканнях. Здавалося, що такі забезпечення з боку цивільної і військової влади були досить авторитетними, щоби школі не сумніватися в їх певности.

Між тим, 8-го травня по наказу п. Коменданта повіту і пляцу, в школу прибули жандарми і, без всякого упередження, приступили до викинення інтернату із помешкань, для цього вони пригнали із в'язниці кільканадцять арештантів і ті почали виносити на подвірря шкільне майно, яке підверталося під руки, а дітей службовців виганяли із помешкань. Позаяк у школі не було ні притулку, ні підвод для перевозки, то на подвіррю утворився табор із людей і майна, на дивовання всього шпиталю. Кинулися за допомогою до пана Комісара, але його не можна було здобути, бо це робилося надвечір проти неділі.

Прохання перед п. Комендантом повіту і пляцу про те, щоби він припинив таке бешкетування жандармів, не мали жадного наслідку: на всі доводи, що школа керувалася вказівками польської же влади, що шпиталь мале - не цілком порожній, що оповідання дітей ріжних повітів про таку розправу польської влади буде ослаблювати її на все Поділля, на все це п. комендант уперто повторював лиш одно: „не можу, цивільним не вільно мешкати разом з рійськовими“, „мені нема діла до комісаріяту“ і т. ин. На ніч робота поліції припинилася, а рано викидання відновилося, як і на передодні. Йно коли вже вдалося сповістити п. Комісара і він сам прибув до школи, щирість поліції була припинена. По розпорядженню п. Комісара, явилосся до школи кілька підвід, на яких почалася вивозка інтернату до першого, який попався, будинку (проти семинарії), навіть непочищеного після якогось постою і зовсім невідповідаючого потребам інтернату. Службовці при інтернатіві розсипалися по всьому місту. Чи дійсно така розправа зі школою потрібувалася для шпиталю, з'ясувалося в той же день, 9-го травня. Шпитал перед вечером одержав від свого вищого Уряду телеграму, що росташування його в місті Кам'янці зовсім скасовується і весь проєкт улаштування його ліквідується. Таким чином інтернат опинився в самих тяжких умовах, а його помешкання стоять порожніми досіль, zostавлене в них немале майно школи (гардероба, посуда, учебний прилад і т. ин.) приваблює якихсь злодіїв, котрі вже два рази добиралися до того майна і ламають замки, а відбиватися під них нема кому. Тепер пішла ще чутка, що непотрібні шпиталеві помешкання школи зацікавлюють якісь другі інституції й маються на увазі для інших реквізіцій навіть не військового характеру.

Педагогична Рада Гімназії звертається до Вас, п. Міністре, з покірливим проханням допомогти їй одержати дозвіл польської влади на те, щоби Гімназії повернені були помешкання, з яких випровадили її 8-го травня, і щоби їй одмежено було все те крило будинку, в яким містився інтарнат, щоби Гімназія могла улаштувати у себе хоч якісь-небудь класи, а не водити дітей із інтернату на другий кінець міста, тоді як для шпиталю вже не потрібується тих помешкань.

Підписали: Директор Гімназії (підпис).

Секретарь Педагогичної Ради С. Беднаровський.

До Високоповажного Пана Головноуповноваженого Уряду
Української Народньої Республіки.

Шість років всесвітньої війни, яка майже всю культуру знищила у всій Європі, а особливо у нас на Україні, страшенно відбилася на нашій рідній школі. Майже всі шість років наші діти не мали можливости спокійно і нормально вчитися. Для нормального навчання наших дітей в м. Кам'янці перешкоджали то евакуації, то заняття шкіл під шпиталі та інші військово - польові інституції.

Дуже при тяжких обставинах почався шкільний рік в біжучому році в Кам'янецькій державній українській мішаній гімназії імени Ст. Руданського. З початку вона мусіла міститися в маленькому будинкові, а згодом, коли по роспорядженню Міністерства Народної Освіти в м. серпню 1919 р. була з'єднана з бувшою російською хлопячою гімназією, то містилася в 5 будинках, котрі були в ріжних місцях м. Кам'янця.

Зазначене становище школи, розуміється, не може рахуватись нормальним і відповідним, а ні з боку навчання, а ні з боку виховування учнів і догляду за ними.

Тільки перед Різдом 1919 р., після звільнення одного поверху, гімназія перейшла у свій власний будинок, котрий був збудований на місці розібраних старих непотрібних поіезуїтських будинків по наказу Царя Миколи і на державні та шляхетські (дворянські кошти, як про це голосить діло 1837 р. ч. 16, складене директором Батаровським, котре власне поміщене в збірникові в пам'ять 50 роковин існування вказаної гімназії (183 — 1883 р.) п. І. Михалевичем (додаток ктор. ХЛІХ — ЛІІ).

З великими труднощами гімназія, розташувавшись на 3-му поверсі, бо нижні два завняті польськими військами, мала надію, що незабаром будуть звільнені і нижні поверхи, а тому навчання піде цілком нормально і з відповідним напрямком догляду за учнями і шкільного виховання.

Але несподівано для вчешного персоналу і Батьківського Комітету Губерніяльним Комісаром одержаний папер від польського Інспектора Шкільної Освіти в м. Кам'янці при Управлінню Цивільного Уряду Земель Волині та фронту Подільського від 4 травня б. р. ч. 308 про звільнення гімназією ім Ст. Руданського свого власного будинку для польських шкіл та освітних інституцій.

Таке вимагання від гімназії, аби вона звільнила свій власний будинок і сама десь мусіла тулитися в невідповідних помешканнях, являється безпідставним і не підлягаючим виконанню, завдяки тому, що воно ставить школу в неможливі умови як з боку морального і матеріального, та і з боку науково - виховавчого. Замість освічених дітей у батьків, котрі уявляють собою більшість національну, опиняться недоучки, майбутні нікчемні люде, а иноді, за відсутністю виховання і догляду, майже й недолюдки.

Що польська гімназія в порівнянню з мішаною українською гімназією не може бути великою і вимагати звільнення найбільшого шкільного будинку середніх шкіл в той час, коли майже всі будинки зайняті під польські інституції, свідчать офіціяльні данні, які можна бачити в „Обзорі Подільської губернії“ за 1910 р., виданім Центральним Статистичним Комітетом, в якому вказано, що в м. Кам'янці мається 7924 католика.

Коли рахувати усіх католиків поляками, то вони будуть уявляти лише 7-му частину із загальної кількості 47.310 душ населення м. Кам'янця.

З огляду на все вищевказане і згідно своїй постанові від 16 травня б.р. Батьківський Комітет Кам'янецької Української Державної мішаної гімназії ім. Ст. Руданського дозволяє собі турбувати Вас, Високоповажний пане Головноуповноважений Ураду Української Народної Республіки, бо рахує Вас єдиним своїм вищим заступником інтересів близьких Вам Українців, і прохає Вас захистити гімназію ім. Ст. Руданського від домагань польського Інспектора Шкільної Освіти і поклопотатися перед ким знайдете необхідним про залишення вказаної гімназії у своєму власному будинкові.

Голова Батьківського Комітету (підпис).

Секретарь Ол. Познахір.

29 травня 1920 р.

До Високоповажного Пана Головного Отамана Військ Української Народної Республіки
Д о к л а д.

Прескурівське Земство в другій половині 1919 року, до завіщення його польською владою в лютім 1920 року провадило свою корисну для краю працю майже без особливих

перешкод, як не рахувати що вагання населення з платою належних від нього податків в значній мірі гальмувало поступовність в провадженню цих завдань, налічених кошторисом на 1919 рік.

Поляки опанували Проскуровом в кінці грудня 1919 року, а в січні до міста прибула 12-та Дивізія котра і помістилася в власних будинках Земства при чім всі діла і книжки, по вимозі коменданта, були зложені в дві кімнати і запечатані. Потім приїхав до м. уряд цивільний, помешкання земства 12-ю дивізією були звільнені при чім штаб дивізії, відходячи до другого помешкання, забрав з собою найліпше найдорожче канцелярське майно.

Як тільки поляки звільнили помешкання Земства зараз всі діла і книжки були розібрані по відділам і Земство було знов готово до праці. В цей час уже був в місці цивільний польський уряд і Староста сказав Голові Управи, що Земство буде існувати; но якраз в цей таки час Земство довідалося, що Старостою призначена якась ліквідаційна комісія, котра має завданням закрити всі земські інституції і дійсно з дня на день до Управи доходили чутки, що сьогодні були в лікарні переписали все майно і залишили на відповідальність лікаря, завтра теж зробили, з ветеринарною амбулаторією, потім з бактеріологічною амбулаторією і т. д., а при кінці прийшли до Управи тут списали майно, яке залишилося після 12-ої дивізії. І дуже цікава річ, в той самий час, як Комісія в однім покої перелисувала зоставшесь майно, в другіх кімнат майно виносьлось і вивозилось жовнірами 5-ої дивізії і все то без відповідних карток реkvізіційних без поквитовань.

Нарешті Комісія запотребувала касову книжку і готівку каси. В той мент по обрахункам і по записам по журналю повинно було знаходитися в касі 741. 265 к: вся сума готівки була комісією забрана і здана до Скарбниці, а потім при відступленню вивезена і Земство перестало існувати.

Кров'ю серце обливалось дивлячись як майно, набуте довгими роками праці, великим напруженням сил як матеріальних, так і моральних ровтягується, розноситься хто його знає куди і по якому праву: зараз неможливо навіть приблизно виявити собі ту суму втрат, яка принесена Земству хозіянуванням поляків; одно лише можно сказати, що відновити все зараз ні за яку ціну неможливо.

Уряд цивільний польський всі відділи Земства переформував в таким стані, що кожний з відділів уявляв собою окрему інституцію, підлягаючу Старості і кожен з відділів почав розбирати в своє завідовання майно, котре знаходилось в складах Земства. Особливе виявив свою діяльність в цім напрямку дорожно - будівничний відділ. Відділ цей забрав і перевіз десь всі які були матеріали, забрав обладнання цілої майстерні по металу, майстерні столярської, всі інструменти, знаряддя і обладнання електричної станції, а військові частини в той же час забрали все майно телефоничне. Оцінювати всі забрані інструменти і знаряддя і відкупити їх в цей час неможливо ні за яку ціну.

Голева Управи (підпис). Члени: (підписи). Бухгальтер (підпис).

III-а.

ДОКУМЕНТИ ПО КАНЦЕЛЯРІЇ МІСІЇ В РПП. ТА КАНЦЕЛЯРІЇ ГОЛОВНОГО ОТАМАНА.

Постанова про Українську Місію, посилаємо до Річі Посполитої Польської.

I.

Титул Місії.

Місія посилається з політичними, торговельними і військовими цілями і відповідно цьому має титул: „Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській“.

II.

Завдання Місії.

1. Обопільне признання Українською Народньою Республікою Польської Річі Посполитої і Польською Річею Посполитою Української Народньої Республіки суверенними державами і членами міжнароднього єднання.

У в а г а: В дальшому тексті Українська Народня Республіка іменується просто „Україна“, а Польська Річ Посполита „Польща“.

2. Пакт довірочний.
3. Консульська конвенція і охорона національно - політичних прав громадян української держави в Польщі і громадян польської держави на Україні.
4. Обопільні гарантії національно - культурних прав українського населення на Україні.
5. Торговельні взаємини і обмін товарами.
6. Урегулювання фінансових питань і курсування грошових знаків;
7. Принципове вияснення кордонів України з боку Польщі: а) нам бажаних, б) нам не противних.
8. негайне припинення порушування польськими військовими командуваннями пактів згоди 1 вересня 1919 року про тимчасове завіщення зброї і засновання комісії для негайного розгляду випадків зазначеного порушення.
9. Притягнення до судової відповідальности і покарання винуватців в порушуванні вищезазначеної згоди і відшкодування потерпівшому населенню за обиди, шкоди і реквізиції.
10. Посилка Україною Українського Червоного Хреста в Польщу в справі опіки над військово - полоненими і інтернованими.
11. Питання про українську цивільну владу в місцях тимчасової польської окупації.
12. Питання, які Уряд України додатково доручить Місії.

III.

Становище Місії, її персональний склад і утримання.

1. Місія керується вказівками та інструкціями Міністра Закордонних Справ.
2. Всі вирішення Місії приймаються колегіально теж саме колегіально ведуться переговори іменем Уряду України з Урядом Польщі. Зносини з Урядом Польщі веде Голова Місії або його заступник чи окремі члени Місії по припорученню Голови. Представництво Місії належить Голові або його заступникові.
3. В склад Місії входять: а) Голова Місії, б) перший старший політичний Радник, він же перший заступник Голови, в) другий старший політичний Радник, він же другий заступник Голови, г) політичні Радники Місії, д) Радники - фаховці, е) референти і інші урядовці.
4. Політичні Радники Місії разом з Головою виконують завдання Місії, мають на засіданнях Місії права рішачого голосу і керують окремими секціями Місії.
5. Радники - фаховці беруть участь в засіданнях Місії по питанням свого фаху з правом рішачого голосу. Коли радники - фаховці запрошуються на засідання Місії як експерти, то їм належить тільки право дорадчого голосу.
6. На засіданнях Місії провід нарадами належить Голові або його заступникові; ухвали на нарадах приймаються більшістю голосів. На випадок рівности голосів за і проти - голос керуючого нарадами має перевагу; радники, що не згодні з ухвалою більшости, мають право вносити мотивовані заперечення.
7. Всі акти і декларації, які Місія стверджує і видає іменем Уряду Української Народньої Республіки, підписуються Головою Місії або його заступником і всіма присутніми політичними Радниками, та в потрібних випадках, стверджуються печатами.
8. По рангам і заслужному члени Місії та урядовці мають права належні:
 - а) Голова Місії II класи з правом Міністра,

- б) Перший і другий старші Радники і заступники Голови III класи з правом Товаришів Міністра,
- в) Політичні Радники в кількості, указаній в уповажненню на імя Місії IV класи з правами Товаришів Міністра,
- г) Радники - фаховці по справам економічно - торговельним і фінансовим теж.
- д) Радники фаховці по справам військовим по определенню військового Міністра.

У в а г а: В разі припоручення Місії ще яких спеціальних питань, відповідні Міністерства повинні по вимозі Місії вислати своїх експертів - фаховців.

- 9. Для технічної праці Місія має в своєму розпорядженню референтів, урядовців для особливих доручень, дипломатичних кур'єрів і різні канцелярські сили, ранги та кількість посад яких постановляється додатково.
- 10. Платня членам Місії та її політичним і канцелярським чинам постановляється додатково.

IV.

Виконуючі органи Місії.

- 1. Голова Місії дає загальні директиви в роботі ділового апарата Місії і він — же, а в його відсутність заступник Голови, — розпоряджається коштами Місії.
- 2. Діловий апарат Місії розбивається на секції:
 - а) Секція Секретаріата Місії,
 - б) Секція канцелярська (діловодство і персональний склад),
 - в) Секція бухгалтерського - господарства,
 - г) Секція пресо - інформаційно - бібліотечно - архівна,
 - д) Секція економічна,
 - е) Секція суспільно - юридична і
 - ж) Секція інформації про українські землі та краї.
- 3. Загальний внутрішній розпорядок для всього ділового апарата Місії ухвалюється колегією Ради Місії.
- 4. З окрема кожна з Секцій знаходиться у віданню дотичного Радника Місії і функціонує на загальних засадах, відповідаючих характеру праці Секції. Радники, що стоять на чолі секцій, користуються правами керуючого окремою частиною.

V.

Кошти Місії.

- 1. Кошти Місії на 1919 рік асигнуються законодавчим порядком, а надалі по кошторису Міністерства Закордонних Справ; до ухвали закона Місія із засобів Міністерства Закордонних Справ отримує аванс на органи. заційні видатки, на платню членам Місії та на виїзд Комісії до місця призначення. Аванс Місія отримує в розмірі, який буде потрібно.
- 2. На кожний видаток по касі Місії має бути ордер чи віза за підписом Голови Місії, а в його відсутність його заступника, окрім того видаткові документи скріпляються підписом Радника Секції бухгалтерсько - господарчої.
- 3. Рахунок кредитів і взагалі розходування коштів підлягає касово - бухгалтерським вимогам.

VI.

Печаті Місії.

- 1. Для підтвердження актів і паперів державного значіння, Місія має печаті: мастікову та сургучову, розміра більше звичайного, слідуєчого взірця: по середині державний герб з літерами, розположеними з лівого боку „УНР.“ і написом навколо: „Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській“.
- 2. Для листів мається печатка звичайного розміру слідуєчого взірця: по середині напис — „Для пакетів“ і навколо „Канцелярія Української Місії в Річі Посполитій Польській“.
- 3. Для канцелярського вжитку печатка звичайного розміру слідуєчого взірця: по середині державний герб як в печатці Місії, з написом навколо: „Канцелярія Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській“.

VII.

Ліквідація Місії.

По виконанню покладених на Місію завдань, Місія ліквідується порядком, який буде вказано Міністром Закордонних Справ.

Голова Ради Народніх Міністрів
Керуючий Міністерством Закордонних Справ *).

*) Ця постанова зза евакуаційних моментів не була ухвалена. Всеж Місія нею користувалася підчас своєї роботи. О. Д.

ПРОТОКОЛ Ч. 1.

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській 4-го жовтня 1919 року в с. Вільхівцях, Проскурівського повіту, Кам'янець-Подільської губернії.

На засіданню присутні: Заступник Голови Місії — Ст. Радник Л. Михайлів; Ст. Радник Д-р Витвицький; Радники: П. Понятенко, д-р Горбачевський, д-р Новаковський, П. Мшанецький і Б. Ржепецький.

Внесок.

1. Розподілення обов'язків по завідуванню (Місіями) Секціями Місії між політичними Радниками.

Окремі Секції — доручається: Секц. Секретаріата д-ру Горбачевському і Понятенку; Секц. Господарсько - Бухгальтерську П. Мшанецькому; Секц. Інформаційно - Бібліот. — Архивна застається в керівництві Радника Ржепецького, але Радники, які хотіли б направити роботу цієї Секції краще і хотіли б переняти її під своє керівництво, мусять подати свої пляни організації тої Секції; Секц. Економічна — Ст. Радникові Михайлову при співучасті Рад. Новаковського; Секція Суспільно - Юридична — д-ру Витвицькому; Секція Інформаційна про статистику і географію укр. селян — д-ру Новаковському; Секція військова П. Мшанецькому.

2. Про підготовчу працю в справі відновлення переговорів про завішення зброї.

3. Про штати Місії і платню її членам.

По приїзді до Варшави — ставки платні мають бути перевірені цінами на засоби життя в Варшаві.

4. Посади, які не зазначені по штатам.

Військових експертів п.п. Данильчука та Луцького — вважати на становищі і з платнею радників — фаховців.

Голова Зборів, Старший Радник Л. Михайлів.

Радник - Секретар П. Понятенко.

Вирішення.

На засіданнях Місії секретарює Радник — Секретарь, який відповідні точки, що не мають таємного характеру, випишує з протоколу і передає до виконання діловому секретарю.

Відкладено до приїзду в Варшаву.

Приняти штати, як вони вироблені по проєкту Міністерства Закордонних Справ.

Вважати зачисленими на посади всіх тих урядовців, які виїхали з Місією до Кам'янця.

Референтів вважати відповідаючим по платні урядовцям для доручень VII кляси.

Військових експертів п.п. Данильчука та Луцького — вважати на становищі і з платнею радників — фаховців.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській 8-го жовтня 1919 року м. Варшава.

На засіданню присутні: Заступник Голови Місії — Старший Радник Михайлів, Ст. Радник Витвицький та Радники: П. Понятенко, д-р Горбачевський, д-р Новаковський, П. Мшанецький і Б. Ржепецький,

Внесок.

1. Інформація Заступника Голови попередньої Місії п-на Павлюка.

(в справі) з польським Головним Командуванням в справі продовження завішення зброї — взято на увагу.

Вирішення.

Інформація Заступника Голови попередньої Місії п. Павлюка відносно становища українських справ в польському Уряді і про переговори

2. Навязання стосунків Місії з польським Урядом і передача уповноважень Місії.

Заступник Голови Місії п. Михайлів і діловий Секретар — мають побувати в Міністерстві Закордонних Справ і переговорити з керівниками по українським справам відносно розпочаття зносин.

Голова Зборів, Старший Радник Л. Михайлів.
Радник - Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Варшаві дня 9 го жовтня 1919 року.

Присутні: Заступник Голови Леонід Михайлів, д-р Стефан Витвицький, Прокіп Понятенко, д-р Антін Горбачевський, д-р Михайло Новаковський, Петро Мшанецький і Борис Ржепецький.

Проводить: п. Леонід Михайлів, протоколує: д-р Антін Горбачевський.

1. Справа мешкань для членів Місії.

Прийнято до відома звіт ділового секретаря д-ра Біляка про його заходи для узискання помешкань в готелях „Саськім“, „Рояль“ і „Вікторія“.

2. Справа продовження завішення зброї:

По вислуханню звіту полковн. Павлюка, полк. Данильчука і соти. Остапа Луцького після яких польська сторона в звязку з питанням продовження завішення оружжя ставить поширення територіяльної окупації — та по поясненнях Голови п. Михайлова.

Прийнято до відома заяву п. Михайлова, що він знісся з компетентними польськими властями та постарався о принципове вирішення справи з тим, щоби від мілітарної натури були відділені питання політичні, яких вирішення повинно бути застережено окремі Комісії.

На тім засідання закінчено.

Л. Михайлів.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській 12-го жовтня 1919 року в м. Варшаві.

На засіданню присутні: Заступник Голови Ст. Радник Л. Михайлів, Радники д-р Витвицький, д-р Горбачевський, д-р Новаковський, Б. Ржепецький, П. Понятенко, П. Мшанецький, військові експерти: п.п. сот. Луцький, полк. Данильчук, а також кур'єр Військового Міністерства д. Еренберг.

Слухали (внесення).

1. Інформацію кур'єра Військового Міністерства.

тих уповноважень, які дані тій Військовій Місії, що вислана Штабом Головного Отамана до Рівного.

2. Інформацію відносно переговорів з Головним польським командуванням за продовження умови про завішення зброї.

3. Інформація сот. Луцького про закупку неосальварсану для потреб війська.

В и р і ш е н н я.

Прийняти до відома інформацію і (прохання) доручити військовим експертам вяснити в Міністерстві Військових Справ УНР, відносно Заслухане звідомлення п.п. Луцького та Данильчука, військових експертів і прийняти до відома приложену до сього телеграму.

Доручено сот. Луцькому дати на письмі доклад в цій справі і в порозумінню з торг. Радн. Борисовим зробити закупки.

4. Організація допомоги інтернованим та полоненим цивільним громадянам УНР.

5. Організація евакуації військово-полонених з Польщі на Україну.

нулий час для чого організувати ревізійну Комісію в складі: Радника Мшанецького та п.п. полк. Данильчука та сотн. Луцького.

6. Організація допомоги українцям залізничникам та телеграфістам, вивезених з України більшовиками.

7. Про інтерв'ю сотника Луцького.

8. Інформація Голови Місії про розмову з Директором східнього Департаменту п. Кнолем з приводу повноважень Місії і відношення Місії до побажань польського Уряду відносно висвітлення де-яких точок уповноваження.

Місія послана і повноважень їй видана від одного Уряду Соборної України тому і Місія становить собою одно ціле. Що до декларації, яку може зажадати від Місії польський Уряд, ухвалено принципово признати подачу односторонньої декларації небажаним.

Голова зборів, Старший Радник Л. Михайлів,
Радник Секретар П. Понятенко.

Доручено Радникові Витвицькому організувати Комітет в порозумінню з Радником Ржепецьким для допомоги інтернованим та полоненим цивільним громадянам.

Перевести ревізію ділову і грошову в діяльності Місії (за минулий час) по справам військово-полонених та інтернованих за минулий час для чого організувати ревізійну Комісію в складі: Радника Мшанецького та п.п. полк. Данильчука та сотн. Луцького.

Доручити в'яснити справу Радникові Ржепецькому.

Принято до відома пояснення сотн. Луцького, що інтерв'ю він не дав, а розмовляв приватно з своїм знайомим польським старшиною, котрий, помимо згоди на те сотника Луцького, використав приватну розмову як інтерв'ю.

В переговорах з польським Урядом стояти на ґрунті акредітива, з якого видно, що Місія має право анулювати тих актів, які видано попередніми Місіями, отже, коли б польським Урядом такі б акти виконувались наперед Місія повинна скористатись з свого права.

ПРОТОКОЛ

Засідання Укр. Дипломатичної Місії в Варшаві з дня 14-го жовтня 1919 р.

Присутні: 1-ий тов. Голови д-р Леонід Михайлів, д-р Стефан Витвицький, Прокіп Понятенко, д-р Антін Горбачевський, д-р Михайло Новаковський, Петро Мшанецький, і Борис Ржепецький.

Проводить: п. др. Михайлів, протоколює д-р Горбачевський.

1. Інформаційні звіти п.п. д-ра Новаковського про розмови з представниками польських політичних партій, а з окрема з послом Морачевським в справі проєктів ґраниць — п. Мшанецького про розмови з Сушком та п. Понятенко про розмови з пос. Дашинським, викликають ширшу дискусію.

Д-р Витвицький домагається, щоби інформації, подавані пресі, були згідні з правдою.

Понятенко домагається матеріялів для преси систематичного підготовлення. Трудно вести одну політику, поки на Україні є два Уряди.

Д-р Михайлів звертається з запитом до галицьких делегатів яке їх становище в сій справі, а саме — чи вважають вони диплом. Місію представницею одного чи двох Урядів, на що

Д-р Витвицький заявляє, що в дійсности є дві держави.

2. Інформції Голови п. Михайліва про візит у Міністра торгівлі та про візит до директора Кноля і Майора Матушевського у Голови Місії

принято до відома.

3. Справа установлення службового становища працюючих в Місії. На пропозиції голови

ухвалені отсі пред'лення і побори: д-ра Стефана Біляка полишається провізорично на становиску ділового секретаря з поборами 6 кляси. Тиміша Олесіюка устанавляється діловодом для особливих доручень з приділенням до 5 кляси поборів. Івана Иножарського устанавлюється урядовцем для особливих доручень з причисленням до 6 кляси поборів. О. Йосифа та Жана устанавляється урядовцем особливих доручень з приділенням до 6 кляси поборів. Івана Гітченка устанавляється урядовцем для особливих доручень з приділенням до 7-ої кляси поборів. Миколу Іваніва устанавлено скарбником - езекутором з поборами 8-ої кляси. Костя Єзерського - Озерянця принято провізорично діловодом в характері помічника секретаря з поборами 8-ої кляси. Михайла Гайдачука устанавлено канцелярським урядовцем з поборами, означеними згідно штатів. Ведучому бухгалтерію має устне доручення, щоби зробив спис усіх членів Місії та вищезначених урядовців і заквитував випадаючі належности за 14 днів на тім засідання закінчено.

Д-р Горбачевський.

Л. Михайлів.

У. Н. Р.

Міністерство Закордонних Справ.
Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.

16 жовтня 1919 р.

ч. 78/вих.

м. Варшава.

До п. Заступаючого місце Голови Надзвичайної
Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій
Польській п. Павлюка.

По розпорядженню Уряду Української Народньої Республіки для дальшого ведення переговорів з Урядом Річі Посполитої Польської—сформована нова Дипломатична Місія на чолі з п. Міністром Юстиції, виконуючим обовязки Міністра Закордонних Справ, — Андрієм Ливицьким, а першим заступником Голови, з належними йому, в його відсутність, правами — призначено мене.

По уповноваженню, виданому представляємій мною нині Місії 30 вересня с. р. за № 2219 і переданому мною Польському Уряду, всі агенти Влади Української Народньої Республіки, що перебувають тепер на території Високої Річі Посполитої Польської, — підлягають згаданій Місії і не мають права вирішувати питань що до політичних, військових та торговельно - фінансових взаємовідносин Української Народньої Республіки до Високої Річи Посполитої Польської, а ті акти і зобовязання, які вже зазначеними агентами предложені або заключені з Урядом Високої Річи Посполитої Польської, мають бути переглянуті цією Місією і, або бути затверженим, або, в разі перевиснення агентами їх уповноважень від Уряду Укр. Нар. Республіки, анульованими розпорядженнями Місії.

Інформуючи Вас про особливо широкий обсяг і особливий характер повноважень, виданих представляємій мною Місії, я звертаюсь до Вас, Шановний Пане, з пропозицією прийняти волю українського Уряду до відома і прохаю, згідно з тою волею, припинити діяльність організованих попередньою Місією органів і передати всі документи, папери, книги, листування, бланки, печаті як дипломатичного, канцелярського, так і грошового характеру, що знаходяться як особисто у Вас, так і в установах, організованих попередньою Місією.

Для переняття від Вас всього вищезазначеного, мною уповноважуються Радники Місії Горбачевський та Понятенко, яких Ви і маєте повідомити про день здачі.

Перший Заступник Голови Місії (підпись).

Секретар Ст. Біляк.

До заступника Голови Дипл. Місії в Польщі п. Л. Михайліва.

Відповідаючи на В/ листа від 16 жовтня ц. р. за № 781 цим маю за честь повідомити В/, що фактично діяльність мою я вже припинив в день В/ приїзду до Варшави, а з вчорашнього дня і фактично, позаяк вчора я потребував мого паспорта в Мін. Зак. Справ. Частина діл мною вже передана П. Понятенкові, а для остаточної передачі і грошових документів прохаю п.п. Горбачевського і Понятенка ласкаво прибути до мого помешкання гот. Європейський № 359 в неділю 19 ц. м. в 12 год. ранку.

К. Павлюк. Б. заступник Голови Укр. Надзв. Дипл. Місії в Польщі.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській
17 жовтня 1919 р. м. Варшава.

На засіданню присутні: заступник Голови, Ст. Радник Л. Михайлів, Ст. Радник Витвицький, Радники П. Понятенко, Д-р Горбачевський, д-р Новаковський і Б. Ржепецький.

Внесок.

1. Інформація Радника Горбачевського з його розмови з представниками польського Уряду відносно часу, місця і програми засідань спільної українсько-польської конференції.

Вирішення.

1. Принято до відома, що перше засідання конференції призначено на 6-ту годину вчора, 17 жовтня.

2. В основу декларації, яка має бути представлена українською Місією, мають бути положені такі пункти:

а) Польща признає Самостійність України,

б) Україна — обстоює свою територію в етнограф. межах,

в) Аграрне питання розв'язується Установчим Парляментом України.

г) Полякам на Україну признаються всі ті права, якими (користаються) будуть користатися українці в Польщі.

В справі відкриття конференції — вирішено, що до часу, доки Голова Місії не буде мати авдієнції у Начальника Паньства — відкривати конференцію з погляду української делегації булоби передчасно.

Голова зборів, Старший Радник Л. Михайлів.

Радник - Секретарь П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській
20 жовтня 1919 р. м. Варшава.

На засіданню присутні: Голова Місії Міністр Юстиції і Керуючий Міністерством Закордонних Справ А. Лівіцький; Радники старші: Л. Михайлів, д-р Витвицький; Радники: П. Понятенко, Б. Ржепецький, д-р Горбачевський, д-р Новаковський, п. Боград.

Провід засідання веде Голова Місії А. Лівіцький.

Внесок.

1. Голова Місії інформує про ситуацію на Україні.

2. Декларація Україн. Диплом. Місії до польського Уряду.

Вирішення.

Інформація приймається до відома.

Відчитаний Радником Витвицьким проект декларації в цілому тексті — прийнято одногласно.

За Голову зборів, Голова Місії Л. Михайлів.

Радник - Секретарь П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Укр. Дипльом. Місії в Варшаві дня 21 жовтня 1919 року.

Присутні: Голова Місії Міністр Андрій Миколаєвич Лівницький, Леонід Михайлів, д-р Степан Витвицький, Прокіп Понятенко, д-р Антін Горбачевський, д-р Михайло Новаковський.

Протоколює д-р Ант. Горбачевський; пров. А. Лівницький.

Справа устійнення ? декларації політичної д-р Витвицький противиться порушуванню в декларації справи польської адміністрації в окупованих частинах України з огляду на загально політичне положення. Польща ніколи не згодиться на заведення укр. адміністрації в цих областях через стратегічно - військові справи.

Д-р Новаковський заявляє, що зараз на вступі треба говорити про адміністрацію і грониці.

Андрій Лівницький обстоює потребу поставлення домагання, щоби на окупованій поляками території були забезпечені права культурні та релігійні місцевого укр. населення, вже треба жадати „transiso“ і мобілізації для доповнення армії. За сим висловлюється також п. Понятенко і є того погляду, що треба вирішити також справу кордонів.

Д-р Витвицький покликається на інструкції д-ра Петрушевича, які а ні про справу адміцїстрації, а ні ніякі кордони не говорять, — обстоює своє становище. По колігїяльних замітках п.п. Михайлова і Понятенка приступають до голосовання, в яким

більшістю голосів рішено умістити в декларації уступ про польський рїжим в окупованих частинах України.

На тім закінчено.

Д-р Горбачевський.

Л. Михайлів.

У. Н. Р.

Міністерство Закордонних Справ
Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.

23 жовтня 1919 р.

ч. 130(вих.

м. Варшава.

Головному Командуванню Польських військ.

Письмом п. ч. 49.746. IV ген. шт. а дня 13. ц. м. до Голови Української Місії для виміну полонених Головне Командування Польських Війсак заявило ласково свою принципову згоду на перевіз українських полонених з Чехословацької Республіки на Україну через територію Польської Річі Росполитої.

Нав'язуючи до цього письма маю честь заявити од імени Правительства Української Народньої Республіки, що воно цілком погоджується на подані в цім письмі умови, а особливо, що воно прийме на свою територію усіх доставлених її польською владою своїх полонених, зверне усі зв'язані з цим перевозом видатки польської влади та доставить на час відповідну скількість харчів.

До ведення дальших переговорів в цій справі і заключення відповідної умови уповажнюємо наших військових референтів: полковника Данильчука і сотника Луцького і просимо дозволити сотн. Чапельському вільний виїзд до Праги, аби полагодити там умови, яких жадає в цій справі Головне Командуваннк П. В. од чеської влади.

Голова Місії, Міністр Юстиції і керуючий Міністерством

Закорд. Справ. А. Лівницький (в. р.)

Радник - Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській
25-го жовтня 1919 року м. Варшава.

На засіданню присутні: Голова Місії, Міністр Юстиції і керуючий Міністерством

Закордонних Справ А. Ливицький; Старші Радники: п.п. Михайлів Л., д-р Витвицький; Радники: П. Понятенко, д-р Горбачевський, д-р Новаковський, Б. Ржепецький, П. Мшанецький і Боград. Головує — Ст. Радник Михайлів.

Внесок.

1. Радник Ржепецький інформує про переговори з членом польської делегації п. Кнолем відносно дня, місця і порядку відкриття та проведення засідання.

3. Мовою переговорів і протоколів признаються однаково обидві мови, польська і українська.

4. В делегацію з боку української Місії уповноважуються:

- а) Ст. Радник Л. Михайлів,
- б) Радники: П. Понятенко і Ржепецький по черзі,
- в) Радник д-р Горбачевський,
- г) Радник д-р Новаковський. Одного з останніх радників, в разі потреби, заміняє д-р Витвицький.

2. Інформація Радника Новаковського в справі політичного настрою польських політичних кол і змісту статей преси польської відносно України.

3. Доклад Радника Новаковського в справі організації інформаційного Бюро.

4. Заслухана записка п. Ковалевського про організацію Прес-Бюро при Місії.

відно до внесених вказівок. Утримання такого Бюро віднести на кошти спеціального кредиту, відкритого в розпорядження Голови. Право закликання співробітників в Бюро — надати в руки Голови Місії і радника керуючого Секцією Інформації.

5. В справі уміщення в польській пресі Інтерв'ю.

йому ж доручається подбати про уміщення портретів і біографії Головного Отамана та членів Місії.

6. Деклярація української Місії.

Вирішення.

Принято до відома:

1. день відкриття засідань делегації — признається на 27-ме жовтня, о 6-й годині вечора.

2. Делегації українська і польська складається кожна з 4-х членів.

Взято на увагу.

Доручено Раднику Новаковському вступити в фактичне керівництво Бюро.

Плян організації Прес-Бюро, представлений п. Ковалевським — відкинуто: Радникові Ковалевському представити на чергове засідання новий плян організації Інформац. Бюро відпо-

Дати інтерв'ю в газети „газета Польська“, „Курієр Варшавський“ — технічна сторона інтерв'ю доручається радникові Ржепецькому,

По дебатах — зроблено поправки до змісту деклярації.

Голова зборів, Старший Радник Л. Михайлів.

Радник-Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Укр. Дипл. Місії в Польській Річі Посполитій, відбувшогося дня 28 жовтня 1919 р.

Присутні: тов. Голови Леонід Михайлів, д-р Ст. Витвицький, Прокіп Понятенко, д-р Антін Горбачевський, д-р Михайло Новаковський і Борис Ржепецький.

Проводить — Голова Леонід Михайлів, протоколює д-р Антін Горбачевський.

Справа денного переходу майбутнього засідання польсько-української комісії.

Зібрані приймають доклад Голови Л. Михайліва, що по зачитанню декларації і по відповіді з польського боку ескільки - би заходила потреба реплікувати, учинити се Голові делегації.

Справа полонених та і інтернованих не буде з нашого боку окремо порушено, а якби порушено це з польського боку, належить жадати, щоби переказано й до полагодження окремій комісії.

На тім засідання закінчено. Д-р Горбачевський. Л. Михайлів.

ПРОТОКОЛ.

Засідання Укр. Дипл. Місії до Польщі в Варшаві дня 30 жовтня 1919 р.

Присутні: — тов. Гол. Леонід Михайлів, д-р Ст. Витвицький, Прокіп Понятенко, д-р Горбачевський, д-р Новаковський.

1. Назначення делегацій до спільних комісій.

а) до підкомісії консулярно - адміністративної визначено п. Прокопа Понятенко в характері провідника, д-ра Горбачевського і п. фахов. Олександра Корпинського в характері членів.

б) До підкомісії для інтернованих і полонених визначено ст. р. д-ра Ст. Витвицького, Олександра Ковалевського, д-ра Гороачевського та сотника Миколу Чепельського.

2. Розділ референтів при евентуальній дискреції над політичною декларацією.

а) оборону думки, висловленої у вступній заяві, що основу будови держави встановляється принцип демократичний та етнографічний за виключенням заборчих намірів поручено д-ру Ст. Витвицькому.

б) Умотивовання спільних політичних інтересів, заходячих межі Україною а Польщею при визнанню самостійности державної України бере це зреферовання д-р Махайло Новаковський.

в) Справу земельної реформи на Україні і оборону становища зазначеного в заяві має реферувати П. Понятенко.

г) Представлення правних претензій ладу і порядку в будові української державности поручено д-ру Горбачевському.

д) Справу положення інтернованих та політичне як досі поручено д-ру Ст. Витвицькому.

3. Справа висилки 28.000 рублів.

царських руб. в сумі 28.000 державним банком в Кам'янці для Місії, які були перерізані на таку саму скількість повновартних рублів.

Ухвалено звернутися до прем'єра п. Мазепи з домаганням, щоби зарядив висилку

4. Статут пресового бюро при укр. диплом. Місії, реферований д-ром Мих. Новаковським.

Принято до затверджуючої відомости.

На тім закінчено.

Д-р Горбачевський. Л. Михайлів.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській.

31-го жовтня 1919 року. м. Варшава.

На засіданню присутні: Голова Місії, Міністр А. Лівіцький, Старші Радники: Л. Михайлів і д-р Витвицький, Радники: П. Понятенко, д-р Горбачевський д-р Новаковський і П. Мшанецький.

Провід зборами веде заст. Голови Л. Михайлів.

Внесок.

1. Інформація п. Витвицького про його переговори з сеймовим послом Ратаєм в справах завдань Місії.
2. Інформація Ст. Радника Михайліва про переговори його і радників П. Понятенко та Б. Ржепецького з сеймовим клубам ППС.

Доручено Радникам Л. Михайлову, П. Понятенкові і Б. Ржепецькому і надалі інформувати ППС.

3. Інтерпеляція д-ра Витвицького в справі скорочення штатів Місії взагалі і скреслення посади другого заступника Голови Місії зокрема.
4. Заслухано з протоколу другого засідання польсько - української конференції промову члена польської делегації п-на Кноля.

Принято пропозицію п. Голови Місії А. Ливицького що до доручення йому вироблення в справі кордонів на північному заході пляна компромісного рішення.

Голова Зборів, Старший Радник Л. Михайлів.

Радник - Секретар П. Понятенко.

Вирішення.

Принято до відома, що група людовців, до якої належить п. Ратай стоїть у відношенню українських справ на урядовій точці погляду.

Принято до відома, що партія ППС. відносно української справи стоїть на ґрунті признання самостійности України, невязання з нею згоди і вирішення питання про Галичину через обопільне порозуміння або плебісцит.

Вияснено, що офіційних відомостей про скорочення штатів чи зміни в них Місією не одержано і тому ухвалено керуватись тими штатами, які доси мались в первісному проєкті.

Ухвалено в справі суперечних питань: а) про змагання української людности до самостійности, б) вирішення аграрного питання і в) кордонів на північному заході і південному заході — дати умотивовані відповіді на наступному ж черговому засіданню конференції.

ПРОТОКОЛ

Засідання укр. Диплом. Місії в Варшаві з дня 3 падолиста 1919 р.

Присутні: Голова Місії Андрій М. Ливицький, Леонід Михайлів, д-р Витвицький, Понятенко, Горбачевський, Новаковський, Баград, Ржепецький і Мшанецький.

Провад. Голова, секр. Горбачевський.

Справа політичної декларації. Голова Місії п. Андрій Ливицький, по відчитанню заяви дир. Кноля, зложеної на послідній польсько - українській конференції, вияснює, що всі круги громадянські не виключаючи повстанців є теж в тіснім контакті з правительством — чи можливе заочне склад. правительства не повинно впливати на принципове становище політичне.

Наше громадянство є за удержанням приватної власности, а державний організм йде до повної консолідації. Що до кордонів внесене є відкладення рішення. П. Леон. Михайлів реферує про свою розмову з дир. Кнолем, що польська сторона бажає, щоби як західна границя України була означена річка Збруч. П. Ржепецький підносить, що коли жалоба ППС. перед засіданням комісії—з'ясувати і основи політичної орієнтації 2. Міжнародну політику України. 3. Справу кордонів.

Забирають слово в дискусії п.п. Баград, Мшанецький, Махайлів, Понятенко і Витвицький. Послідній заявляє, що зовсім не змінє свого становища попередньо з'ясованого. Територія Східної Галичини мусить мати політичну суверенність і на тій основі можна увійти в переговори. П. Меленевський інформує про становиско Лондонської Укр. Місії.

Голова Місії пропонує, щоби він сам виробив проєкт декларації на основі переведеної дискусії і предложить Місії до вирішення.

Отсю пропозицію Місія прийняла та рішила поручити п.п. Ржепецькому і Мшанецькому, щоби уділила зарядови ІІІС. жаданих інформацій по думці становиска Місії, з'ясованого в дискусіях.

На тім засідання закінчено. Д-р Горбачевський. А. Лівницький.

ПРОТОКОЛ

Засідання Уяраїнської Дипльоматичної Місії в Річі Посполитій Польській
5-го листопаду 1919 р. м. Варшава.

На засіданню присутні; Голова Місії Міністр А. Лівницький, Старші Радники: Л. Михайлів, д-р Витвицький, Радники: П. Понятенко, д-р Горбачевський, Б. Ржепецький, д-р Новаковський і п. Мшанецький.

Головує Старш. Радник Л. Михайлів.

Внесок.

1. Інформація п. Михайліва відносно становища на українському фронті.

2. Проекти відповіді партії польських соціалістів (ППС.) від імени членів Місії в справі кордону Польщі і України на південному заході.

Вирішення.

Інформація взята на увагу.

Для відповіді згаданий партії взято на увагу слідує: Вніжаючи з Кам'янця укр. Дип. Місія мала директиви від Директорії домагатися визнання польською Річу Посполитою самостійність України в етнографічних межах.

Директорії було відомо, що Правит. Польщі згодилось на те, аби доля Східньої Галичини була вирішена на Міровій Конференції і тому не буде пертракувати з Укр. Місією про Східну Галичину. Але у Варшаві представники польського правительства категорично домагаються, аби укр. Місія зробила заяву про уступку Польщі Сх. Галичини по Збруч. В останні дні укр. Місія довідалась з польської преси і від де-яких польських діячів про намір демократичної частини Сейму піти на компроміс в справі Сх. Галичини в напрямі поділу Сх. Галичини по лінії Бартельмі. Не маючи певних директив від Уряду УНР., Укр. Дипл. Місія не може дати згоди на вищезгадану лінію, але Місія сподівається, що Директорія, бажаючи як найскоршого порозуміння з польською республікою, піде на відповідні уступки і що лінія Бартельомі з певними корективами може стати свентуально остаточним кордоном між двома заприязненими республіками.

Голова зборів, Старш. Радник Л. Михайлів.

Радн.-Секр. П. Понятенко.

У. Н. Р.

Міністер. Закордонних Справ
Українська Дипльом. Місія
в Річі Посполитій Польській.

7 падолиста 1919 р.

ч. 299.

м. Варшава.

До п. Голови Ради Народніх Міністрів УНР.

Ще до приїзду нашої Місії до Польщі в польській пресі (за винятком прихильних для нас органів ППС. і газети польської), особливо Краківський і Львівський стали уміщуватись відомости про арешти нашою владою (власне Січовиками „Галичанами“) поляків, навіть членів польської Місії. До цього додавались коментарі, що не варт вести розмов з українцями, які знущаються над польськими представниками, що на Україні Петлюра не може навіть стримати низчих агентів влади від того, щоб вони не арештовували Українців. Підкреслювалось, що арешти роблять переважно галицькі „Січовики“, які слухають розказів Галицького Уряду.

З приїздом нашої Місії такі відомости не перестали появлятися, а в останні дні появилсь навіть звідомлення про те, що через ті арешти з нашою Місією не хтять вести переговорів. (Ilustrowany Kurjer Codzienny, 27 października Nr. 293.)

Крім преси на факти арештів польських громадян звертають нашу увагу також всі представники польської влади, з якими приходиться нам говорити.

Подаючи про це до відома Вашого, п. Голово, Місія зазначає, що подібні газетні відомости, які на жаль мають під собою підстави, дуже шкодять нашій праці і лагідним відносинам, і просить видати агентам нашої влади належне в цій справі розпорядження.

Голова Місії А. Лівіцький.

Радник - Рекретар П. Понятенко.

У. Н. Р.

Міністерство Закордон. Справ.
Українська Дипльом. Місія
в Річі Посполитій Польській
7 листопада 1919 р.
ч. 244/вих.
м. Варшава.

До п. Головного Отамана Українських Військ.

Копія п. Голові Ради Народніх Міністрів.

Родина убитого брата польського Міністра Мінкевича, а також польський Уряд мусірюють справу виплати відшкодовання спадкоємцям убитого Мінкевича. Пан

Антін Мінкевич подав Українській Дипльоматичній Місії прохання на виплату такого відшкодовання в сумі одного міліона марок польських. Польський Уряд надає цій справі велике значіння. З тої то причини і з огляду на те, що залагодження цієї справи мало би вплив на довірря до Української Дипльоматичної Місії впливає конечність: 1) розв'язати справу в судовій дорозі і покарати винуватців, 2) определити суму відшкодовання, 3) до вирішення справи в судовій дорозі вже тепер виплатити авансом родині убитого повну суму відшкодовання.

Прохаю черговим кур'єром сповістити про стан справи, а суму, призначену на ту ціль, перевести на розпорядження Місії.

Підписали: Голова Місії А. Лівіцький (в. р.)

Радник - Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипльоматичної Місії в Польщі,
відбувшогося дня 9 падолиста 1919 р.

Присутні: Голова Місії Андрій Лівіцький, п.п. Леонід Михайлів, д-р Стефан Витвицький, Прокіп Понятенко, д-р Антін Горбачевський, д-р Михайло Новаковський, Петро Мшанецький і Борис Ржепечський.

Проводить: Андрій Лівіцький, протоколює д-р Антін Горбачевський.

Справа політичної декларації. Голова А. Лівіцький, з'ясувавши політичну ситуацію, пропонує подати заяву такого змісту: всі українські правительства від центр. Ради почавши аж до тепер стояли на становищі самостійности України, за якою заявили всі без виемку політичні партії та найповажніші круги громадянства репрезентовані загальними з'їздами і т. и.

В цих умовах зміна персонального складу Правительства не може вилити на зміну політичної орієнтації.

Армія — є безперечно одно, бо всі частини теж Наддніпрянські і Наддністрянські підлягають зараз одному командуванню Головного Отамана С. В. Петлюри.

В справі кордонів пропонується вибір окремої комісії, яка вирішила би розмежування на території Галичини з тим, що дальші кордони мають йти по р. Бугу, по лінії, яку означить Мирова Конференція. В земельній справі зажадано з польської сторони

заяви, що правительство стоїть на становищу приватної власності. Отже вдоволення бажанням з польської сторони послужить фраза що до вирішення земельної покликаній парламент, а до того часу признаєся за землевласниками всі юридичні права, звязані з посіданням землі.

Ст. Рад, Михайлів інформує на основі відбутої з Мін. Залеським конференції, що поляки-жадають: а) в справі кордонів пдизнання р. Збруч кордоном від заходу, б) що справа устрою і політичного становища Галичини має вирішатися між галицькими делегатами і польським правительством, б) що земельна реформа має вирішатися парламентом, а до того часу мають залишатися за власниками землі, г) справа полонених і інтернованих буде розглянена окремою комісією, в якій склад увійшлиби 2 послів сейму та 1 делсгат Уряду. Андрій Лівницький пропонує в справі земельного питання на фразу відповідаючу домаганням поляків.

Понятенко противиться такій стилізації, бо не можна передрішити постанов парламенту. Мшанецький є за стилізацією як в первісній заяві.

При голосованню прийнято пропозицію Голови всіма голосами проти голосу п. Понятенка, — при чім п. Мшанецький здержався від голосовання.

На тім засідання закінчено.

Д-р Горбачевський А. Лівницький.

У. Н. Р.

Міністерство Закордон. Справ.
Українська Дипльом. Місія
в Річі Посполитій Польській.
14 падолиста 1919 р.
ч. 298/вих.
м. Варшава.

Пану Голові Ради Народніх Міністрів У. Н. Н.

Одною з точок майбутнього мирового договору поміж Українною та Польщею повинна бути умова про матеріальне відшкодовання, яке має виплатити одна й друга сторона по належности за збитки, зроблені їх цивільними та військовими властями Державі і підданам другої сторони.

По відомостях, які маються в матеріалах Комісії по справам конзулярно-адміністраційним при дорученній мені Місії в Варшаві, Польський Уряд вимагатиме від нашого Уряду виплати відшкодовання своїм підданам, а в першу чергу власникам, нерухоме майно яких знищено регулярним військом УНР. Це відшкодовання вже тепер підраховано і обставлено всіма належними формальностями (зізнання свідків, оцінка фаховців і т. и.).

Щоб в будучому охоронити нашу державну скарбницю від зайвих видатків, необхідно негайно по всіх зацікавлених державних інституціях зробити підрахунок всіх збитків, зроблених нашої Державі поляками, заховуючи при тому всі законні формальности.

Це дало б в свій час змогу майже анулювати видатки наші на відшкодовання для поляків, бо збитки, зроблені нам поляками, незрівнано вищі на можливі збитки з нашого боку.

Подаючи це на ласкаву увагу пану міністрові, маю честь просити зробити по всіх міністерствах відповідне що до вищезгаданого розпорядження.

Голова Місії А. Лівницький.

Радник - Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипльоматичної Місії в Річі Посполитій Польській,
16 листопада 1919 р. м. Варшава.

На засіданні присутні: Голова Місії — Міністр А. Лівницький; Старші Радники:

Л. Михайлів, д-р Витвицький; Радники: П. Понятенко, д-р Горбачевський, д-р Новаковський, Б. Ржепецький; з дорадчими голосами: Міністр Земельних Справ М. Ковалевський, делегати Національної Галицької Ради зі Львова: проф. К. Студинський і директор Лисий, експерт проф. Крипякевич.

Засідання відчиняється о 12-ій годині.

Головує — Міністр А. Ливицький, при Секретареві П. Понятенко.

1. Голова Місії і зборів міністр Ливицький інформує збори відносно зради генерала армії ЗОУНР., — Тарнавського. Зрада ця полягає в тому, що генерал Тарнавський, вкупі з групою старшин галицької армії, заключили таємно від української влади і Головного Командування певну політичну згоду з денікинським командуванням, передали частину армії цьому командуванню, а частину армії поставили в умисне прикре стратегічне становище і цим викликали загальне погіршення фронту військ УНР. та спричинилися до деморалізації війська і дезорганізації влади.

Інформація приймається на увагу.

2. Голова Місії і зборів, міністр Ливицький інформує збори про хід переговорів з представниками польської влади відносно основних пунктів польсько - українського порозуміння.

Пункти ці такі:

а) Заява про відречення України від суверенних прав на Східню Галичину і установлення кордону між Україною і Польщею по річці Збруч.

б) Заява про установлення кордону з північного заходу по лінії на схід від західнього Бугу і

в) Заява, що земельні закони на Україні мають бути переглянуті остаточно Уставодавчим парламентом України, а до того — на Україні за бувшими землевласниками признаються юридичні стосунки до бувшої їхньої земельної посілості, яка фактично знаходиться тепер в розпорядженню населення.

Міністр Земельних Справ М. Ковалевський — доповнює політичні інформації Голови Місії і заявляє, що в справі аграрній — Уряд готовий зробити певні уступки і для цього в разі потреби, не зупиниться перед змінами в Кабінеті Міністрів.

З приводу інформацій, а також з приводу пунктів, запропонованих як основа польсько - українського порозуміння, — здійснюються дебати, в яких забирають голос всі присутні.

О 4-ій годині дня засідання переривається до 7-ої год. вечора.

О 8-ій годині вечора засідання відкривається в тому ж складі, що і зранку і поповнюється присутністю Радника Мшанецького.

Зборами і далі провадить Голова Місії, міністр Ливицький.

1) Голова зборів інформує присутніх про нові, одержані ім відомости відносно становища на Україні, а саме: по цім відомостям — українські військові ешелони підійшли до Шепетівки з тим, аби йти далі в напрямі, окупірованому польськими військами. Польське Командування затримує ешелони, згоджуючись пропустити через Шепетівку, але в напрямі, який би виходив по - за окуповану польським військом територію. При цьому Польське Командування покликуюється на відсутність договірних відносин між Україною й Польщею, що й утруднює становище підійшовших до Шепетівки ешелонів, які не знають куди власне вони мають прямувати. Далі — в Кам'янці - Подільському виникли якісь непорозуміння, як можна гадати, між українськими військовими частинами. Голова Місії характеризує становище української держави як виключно важке.

2. Відкриваються дальші дебати з приводу вищезазначених пунктів, на яких поляки згоджуються заключити з Україною певні договірні відносини.

В дебатах забирають голос всі присутні.

Годині о 11-ій з половиною присутні з дорадчими голосами: проф. К. Студинський і директор Лисий — покидають засідання.

По дебатах — Голова Місії о 4-ій годині ранку ставить на голосовання вищезазначені нункти, як принципіяльні основи точок погодження з польською владою.

Голосування дає такі результати:

По поставленому першим пунктом, пункту „в“ голосують „за“: Голова Місії і Радники: Михайлів, Витвицький, Горбачевський, Новаковський; „проти“:— Радники: Ржепецький, і Мшанецький; Радник Понятенки заявив, що утримується від голосування, але по заяві Голови, що утримання не допускається — голосував проти.

По пункту „б“ — пункт приймається одногосно.

По пункту „а“ — голосують „за“: Голова Місії і Радники: Михайлів, Понятенко Ржепецький; „проти“ — Витвицький, Горбачевський, Новаковський; Радник Мшанецький заявив, що утримується при голосованні, але по заяві Голови, що утримання не допускається — голосував проти.

Голова зборів, по виявленню результатів голосовання заявляє, що результати голосовання його не задовольняють і він зрікається від того, аби скористатися незначною більшістю голосів, яка випала по окремим точкам, позаяк же ведення переговорів з поляками тільки й було можливе на підставі ставлених на голосовання пунктів, прийяття яких п. Голова жадав, аби було одногосне, то він відрікається і від того, аби пропонувати полякам для переговорів декларацію, яка повинна була бути заснованою на так голосованих пунктах.

В особистій справі — Радник Понятенко заявляє, що він голосував проти пункту „в“ тільки через те, що Голова відмовив йому в праві утримання від голосування. Утримуючись тоді від голосування, Радник заявляє, що він мав на увазі залишити свій голос в резерві до голосування точно формульованої сеї Деклярації в цілому.

По особистій справі — Радник Мшанецький теж заявляє відносно голосування свого по пункту „а“.

По пропозиції Радника П. Понятенка, підтриманого проти Радника Витвицького Радником Михайловим, п. Голова ставить на голосування основні, майбутньої Деклярації всі три пункти „анблѡк“. Голосують при цьому: „за“: Голова Місії, Радники: Понятенко, Михайлів, Ржепецький; „проти“ — Витвицький, Горбачевський, Новаковський; Радник Мшанецький з початку утримується від голосування, а на заяву Голови, що утримання не допускається — голосує проти.

Результати голосування оцінюються п. Головою, яко негативні і він повторює свою попередню заяву, відмовляючись, з огляду на важливість голосованої справи і менту, скористатися своїм формальним правом переводити в життя ті постанови Місії, які при рівності голосів — вважаються ухваленими при голосі за них голоса п. Голови.

О 4-ій з половиною ранку 17-го XI збори зачиняються.

Голова Заорів Голова Місії А. Ливицький.

Радник - Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській,
20 листопада 1919 р. м. Варшава.

На засіданню присутні: Голова Місії, міністр А. Ливицький; Старші Радники: Л. Михайлів, д-р Витвицький; Радники: П. Понятенко, д-р Горбачевський, д-р Новаковський, Б. Ржепецький, П. Мшанецький.

Присутні без права рішального голосу — військовий експерт, полков Данильчук і член партії УСДРП., п. Єремійв. Зборами провадить Голова Місії, міністр Лівіцький.

1. Заслухується інформація пана Дмитрієва і п. Єремійва відносно зрадницького вчинку генерала галицьких військ Тарнавського.

Голова Місії п. Лівіцький характеризує зраду ген. Тарнавського як акт, що ніби свідомо прийшов на допомогу Денікіну в мент, коли той був на передодні своєї ліквідації. Кидается також в вічі, що зрадою ген. Тарнавський

забезпечив собі і галицькому урядові лише фізичне існування; про політичні гарантії — не має й мови з Денікіном; зрада не гарантує Україну від переслідувань з боку денікинської влади. Знаменно також, що становище галицької армії в мент зради — не було найгіршим, а навпаки — було далеко кращим ніж становище армії Наддніпрянської України, особливо в мент, коли вона з галицького фронту розпочинала боротьбу з большевиками, та й виправдування зради яко наслідку безпорадного становища армії — відпадає. Очевидно — галицька армія не вірила в можливість утворення Самостійної України і пішла під Москву.

2. Радник Ржепецький вносить пропозицію аби радники Місії — галичане заявили про своє відношення до зради ген. Тарнавського і заявили з ким вони йдуть: з Урядом Соборної України чи з зрадниками денікинцями.

Радник Витвицький говорить, що порозуміння Диктатора Галичини з Денікіном могло би статися лише за згодою Директорії. Але як би там не було — це ще не вирішає справи Галичини. З поляками слід вести переговори про Галичину. Радник передає про свою розмову в справах Галичини з Міністром Фінансів

Польщі з Білінським, який висловив гадку про те, що Східна Галичина могла би мати політичну автономію під протекторатом Польщі.

Далі радник Витвицький — на запитання — додає, що Диктатура могла виїхати на територію зайняту денікинським військом — лише в наслідок виговореного по договору права переїхати через згадану територію.

Радник Михайлів заявляє, що пояснення радника Витвицького його не задовольняють. Диктатура не виїхала ні з Директорією, ні на територію Галичини, а виїхала лише до денікинців, — ясно, що це зроблено в силу умови, зробленої ген. Тарнавським з денікинцями.

Раз акт згоди ген. Тарнавського з денікинцями є актом зради, то і поведження Диктатури є також нічим іншим, як тільки зрадою. Треба робити з цього консеквентні висновки. В відносинах до нас не має щирости, з ними важко працювати. Радн. Михайлів вимагає, щоби радники галичане останочно виявили свої погляди на склавшуся ситуацію.

Радник Понятенко підтримує запитання радника Михайліва, але пропонує справу розглядати незалежно від поведження Диктатури, від поведження тої чи іншої особи, бо всім відомо, що разом з галичанами денікинцями — є також громадські діячі — галичане, які zostались переконаними прихильниками Соборної України.

Радн. Витвицький заявляє, що він проти „самобичування“, якого вимагає радн. Михайлів, але пристає на те, що він готов скласти заяву з зміслі питання постльвеного радн. Понятенко, розвиненим Головою зборів.

Далі радник Витвицький говорить: „Торжественно заявляю, що при вході в Місію я входив і вхожу тепер для праці на користь Самостійної Соборної України. Оборона прав Галичини — часткова оборона прав тої Соборної України“. Далі бесідник виясняє заслуги Галичан в справі українського руху.

Голова зборів, п. Лівіцький резюмує зроблену заяву, як ознаку того, що радники Галичане не поділяють зрадницької тактики, яку провадили галицькі генерали і деякі галицькі політики.

Радник Горбачевський від свого товариша імени — приєднується до заяви радника Витвицького. Вноситься пропозиція, аби заява радників галичан була обміркована радниками наддніпрянцями і радники наддвістрянці винесли з приводу неї свою постанову. Пропозиція приймається і збори зачинаються.

Голова зборів Голова Місії А. Ливицький.

Радник - Секретар П. Понятенко.

До пана Голови Ради Народніх Міністрів УНР.

М Е М О Р І Я Л.

Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській одержала від делегатів польського Уряду по переговорах з Місією інтерпеляцію в справах витрати відшкодовань польським громадянам:

- а) п-ві Кнолеві — за зрабований його маєток в с. Малі Жеребки в кількості 500.000 марок польських і
- б) спадкоємцям забитого через УСС. IV корпусу (провідця п. Григорієв) Мінкевича в кількості 1.000.000 марок.

Виплату цих відшкодовань польський Уряд трактує, яко вияв доброї волі з боку українського Уряду дати справедливій сатисфакції покривдjenням громадянам полякам.

Місія в обох справах примушена була зайняти таку позицію, що не передрішаючи тих справ, в смислі їх позитивного для заінтересованих претендентів розв'язання, і не установлюючи розмірів певних сум відшкодовання, Місія входить в порозуміння зі своїм Урядом відносно виплати авансів як п. Кнолеві, так і спадкоємцям забитого Мінкевича, кожному претендентові в розмірі 100.000 марок.

В цьому смислі Голова Місії мав честь писати до п. Головного Отамана і до п. Голови Ради Народніх Міністрів листами від 5. XI за № 227[вих. і від 7. XI за № 244[вих., але жадних відповідей досі не дістав, хоч потому було прислано кілька кур'єрів.

Особливо прикро виглядає справа з спадкоємцями забитого Мінкевича.

В цій останній справі Головний Отаман особисто і в телеграмі на імя брата забитого Мінкевича — бувшого міністра Апровізації в Польщі — обіцяв про забезпечення родини забитого. В цій самій справі і Місія вислала телеграму до Головного Отамана і дістала 11. XI повідомлення, що справа передана Головним Отаманом Прем'єр - Міністру УНР.

Маючи на увазі все вищесказане, а також те, що і польські урядові кола, з якими Місії доводиться мати справи, і заінтересовані сторони -- допоминаються у Місії виплат хоч би авансів відшкодовання, — Місія має честь пригадати панові Голові Ради Народніх Міністрів свої попередні заходи в справах п.п. Кноля та Мінкевича і дозволяє собі наново звернути увагу на необхідність негайного переведу в її розпорядження 200.000 польських марок через пана Голову Місії чи иншим яким способом.

Голова Місії

Радник - Секретар П. Понятенко.

м. Варшава, дня 25 листопаду 1919 р. № 351[вих.

П Р О Т О К О Л

Наради групи членів Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській з громадськими діячами.
29 листопада 1919 р., м. Варшава.

На нараді присутні: перший заступник Голови Місії, старший Радник Л. Михайлів. Радники: П. Понятенко, Б. Ржепецький, П. Мшанецький; з дорадчими голосами: Радник Міністерства Закордон. Справ, член партії УСД, Нечаївський, Секретар Італійської Місії, член партії УСД. Єремійв і член партії УСД. Вировий.

Зборами провадить заступн. Голови, Л. Михайлів.

В н е с о к.

1. Пропозиція Заступника Голови Місії, Л. Михайліва висловитись з приводу негайної подачі Урядові Річі Посполитої Польської декларації від імени українського Уряду.

2. Заслухання Деклярації в проєкті.

В и р і ш е н н я.

За подачу Деклярації висловились і голосували: Радники: Л. Михайлів, Б. Ржепецький, П. Понятенко. З дорадчими голосами: Нечаївський, Єремійв.

Радник Мшанецький голосував проти і вніс свій мотивований, до сього долучений протест.

За вступну частину дорученого до цього проєкту деклярації — голосували всі присутні.

За п. 1 деклярованих уступів — голосували: П. Понятенко, Б. Ржепецький, Л. Михайлів; проти П. Мшанецький; з дорадчими голосами: за Єремійв, проти — Нечаївський.

П. 2 — за: Л. Михайлів, Б. Ржепецький, П. Понятенко; проти — П. Мшанецький; з дорадчими голосами — за Єремійв, проти — Нечаївський.

П. 3 за — всі присутні за виключенням радника п. Мшанецького.

П. 4 за — всі присутні.

За п. 1 жадань Української Дипломатичної Місії — всі присутні за виключенням Радника Мшанецького.

За п.п. 2, 3 і 4 — всі присутні — одногосло.

Голосовання — взято на увагу, як вислів відношення до п.п. Деклярації.

Голова Зборів, Старший Радник Л. Михайлів
Радник - Секретар П. Понятенко.

Події зайшли на фронті в останніх тижнях і в слід за ними дальший розвиток акцій добровольчої армії спричинили, що Уряд Української Народньої Республіки рішився залишити свій дотеперішній осідок Кам'янець - Подільський і переїхати до Староконстантинова.

Для успішнішого використання зайняття повстанцями району на південь від Бердичова, пересунено головні сили нашої армії на північний захід.

На рішення залишення Урядом Кам'янця склався цілий ряд причин.

Одною із найголовніших був невідрадний, прямо жахливий санітарний стан нашої армії, викликаний майже цілковитою відсутністю білля, медикаментів і лікарського та санітарного персоналу. З приходом вчасної зими дуже некористно відбився на стані та боєздатности армії, брак теплої одежі та відповідної обуви.

Рівночасно відчувались Урядом тяжкі грошові клопоти, спричинені цим, що шойно уладження державна скарбниця не могла покрити грошового запотрібовання держави, а довіз знаків з закордону літаками переривався часто наслідком непогоди.

Рішачий вплив на постанову Уряду УНР. мали події на фронті, викликані зрадою Головнокомандуючого галицькою армією генерала Тарнавського. Зрадницьке і противне державним інтересам УНР. поступовання Начальної Команди Галицької армії датується від взяття і неоправданого налаженням опущення Києва та залишення величезного військового добра (самого артилерійського майна більше 70 вагонів) добровольчої армії. Вже тоді виявлялося, що Начальна Команда Галицької армії не має наміру провадити війну з добровольчою армією.

Рішучі заяви диктатора ЗОУНР. п. Петрушевича дозволяли Урядові мати надію, що напрям політики Уряду Галицького не піде в розріз з політикою Уряду УНР., що супроти незвичайної важности справи дрібні межусобиці зйдуть на другий плян, а оба Уряди всі свої сили об'єднують для одної ціли: знищення справи відбудови реакційного царизма.

Сі надії Уряду УНР. на жаль не оказались оправданими. Диктатор мимо врочистих запевнень вів хибку та неясну політику, наслідком якої являється згаданий факт зради, поповнений ген. Тарнавським, який на власну руку, без відома Уряду, заключив з командою добровольчих військ в прилозі залучений договір.

Так отже Галицьке Командування віддало Галицьку армію на ласку і неласку ворога, без ніяких застережень і відслонило ліве крило Придніпрянської армії ворогові.

При оцінці сего зрадницького акту не можна забувати, що війна з Денікіном не була викликана Урядом УНР., але зістала йому проти його волі накинена.

Зразу на саму вістку про ведення ген. Тарнавським на власну руку переговорів з добровольчою армією диктатор відібрав йому командування. Коли помимо сего генерал Тарнавський заключив договір диктатор сего договора і іменем свого уряда не прийняв — нап'ятував сей поступок Тарнавського як зраду і видав приказ арештування його.

Для кращого представлення згаданих подій належить пригадати, що з кінцем серпня б. р. протибольшевицький фронт ген. Денікіна наблизився до нашого протибольшевицького фронту. Головне Командування українських військ було переконане, що ціллю спомаганою матеріально і морально демократичними державами Антанти генерала

Денікіна може бути лише розбиття большевиків. Зогляду на се не заважало вислати до Команди добровольчих військ делегації в цілі утворення одноцільного протибольшевицького фронту.

Команда добровольчої армії заявила тоді, що Уряду УНР. не визнає, в переговори не входить і на наше пропозиція відповіла наступом проти нас на цілому фронті.

Наспіли відомости, про нищення ген. Денікіном всього, що українське в шент, розстріли мушкетерів і жінок та заява, що його ціллю є відбудування єдиної невідомої Росії, а тим самим знищення нашої молоді, коштом соток тисяч істновань окупленої державности. Супроти сього відповіла наша армія на наступ збройною обороною.

Протинаступ поведений нашою армією з кінцем жовтня дав великі успіхи. Можна було надіятися, що добровольча армія зістане знищена. Однак вже перші дні листопада принесли неясности, а невдовзі стало відомим, що Начальна Команда Галицької армії від 1. II. 1919. не виконувала наказів Головної Команди, так, що з хвилі підписання зрадницького договору 7. XI. 1919. росташування військ виявило помежи галицькими частинами і придніпрянськими військами прірву, в яку вдерлися добровольці, загрожуючи безпосередно Жмеринці і Могиліву.

По залишенню Жмеринки і Могиліва супроти неможливости заповнення зазначеної прірви та сталої небезпеки, про добровольчі отряди можуть повернутися на Кам'янець. Уряд рішив свій осідок залишити, що і сталося дня 16. XI. 1919.

З зазначеного ясно слідує, що грізна криза, в якій моментально знаходиться Уряд в високій мірі викликана зістала зрадою Галицької Команди та неясною політикою диктатора.

Вже по виявленню сеї зради було можна ліквідувати її наслідки. Для цього необхідно було підприняти самі рішучі та енергійні міри. На жаль однак поведення диктатора було якраз противне сьому, що зробити було його обовязком. Воно було нерішуче, неясне. На тім обмежилася діяльність Диктатора. Приказів, якіби галицьку армію могли вивести з скрутного положення, в якім поставив її ген. Тарнавський, не видало. Не зроблено нічого, для піднесення актом зради здеморалізованої армії — врешті Диктатор виїхав вночі з 15 на 16. XI зі своїм штабом за кордон через Румунію, покидаючи армію, якої юридично був начальним комендантом.

Се нанесло остаточний удар боєспосібности галицької армії. Вона побачила зраду тих найсвятіших ідеалів, в ім'я яких рушила в бій. Кращі її частини приєднуються до Придніпрянської армії для дальшої спільної боротьби за самостійність держави.

Здаючи собі вповні справу з важкості кризи, з огляду на се, що нинішній момент має велике значіння для України та для усунення дезорієнтації вислала Висока Директорія в порозумінню з Урядом двох своїх п.п. Макаренка і Швеця надаючи їм повновласть, якої копію залучається.

Перед виїздом зложили зазначені члени Директорії повновласть в руки Головного Отамана С. В. Петлюри виступати іменем Директорії УНР.

Послідній час приніс де-які зміни в наших закордонних представництвах. Посольство в Відні обсаджено п. Сидоренком, а Головою місії в Лондоні встановлено п. Марголіна.

Для упорядкування ближших торговельних відносин з Румунією і для конечности налагодження фінансових відносин вислав Уряд до Букарешту Міністра Фінансів Б. Мартоса і Міністра Народнього Господарства Шадлуна. Поворот Міністра Шадлуна є очікуваний, натомість Мін. Мартос виїде і до дальших держав для вирішення торговельних і фінансових питань.

З ряду щирих непохитних робітників на поли державного будівництва вибув оден з найкращих в ночі з 15 на 16. XI. помер від тифу Міністр Народнього Здоровля і заступник Голови Ради Народних Міністрів Дмитро Одрин. З початком жовтня б. р. відбула до Варшави наша Місія на чолі з Міністром Юстиції п. Андрієм Лівіцьким.

Зазначена Місія одержала далеко ідучі повновласти і завдання заключення сталий мир з Польщею. Хід переговорів дає Урядові повну надію, що з Річчю Посполитою Польською дійде до повної згоди. Певну гарантію становить дуже прихильне ставлення Начальника Польської Держави до питання нашої самостійности. Теперішня криза на фронті не повинна серйозно вплинути на зміну постулатів польського Уряду. Зазначити належить, що Уряд УНР твердо бажає встановити як найкращі добросусідські відносини з польською державою, оцінює їх повну вагу для обох держав і поновлення жадання, яких би наш Уряд не міг прийняти, булоби для нього поважною журбою.

По останнім відомостям належить сподіватися, що справа переговорів буде скоро доведена до бажаного успішного кінця.

В половині листопада відбула до прибалтійських республік, Естонії Латвії та Литви наша Місія на чолі з п. Голіцинським, радниками: Задорожним і д-м Бірецьким на цілі встановлення дружних зносин з тими державами.

При докладному розгляненню ситуації, в якій знайшовся Уряд УНР, наслідком на вступі зазначених подій, оказується понад всякий сумнів, що великі надії Уряду на окончний успіх борби за самостійну демократичну республіку мають тривкі підстави.

Питання утримання реакційного Уряду Денікіна, опираючогося лише на спинах добровольчої армії, стається питанням недовгого вже часу.

Політична програма Денікіна, посвячуюча все для свого лозунга, відбудовання Єдиної, Неділимої Росії переходить своєю реакційністю далеко давний царський режим. Громадянству відмовлено цілковито право виявлення своєї волі та бажань; преса знаходиться під стислою військовою цензурою.

Керма спочиває в Києві в руках таких скрайніх реакціонерів як Савенка і Шульгіна.

Система та ціль нищення всього що українське, високих культурних вартостей, та спалення українських бібліотек в Полтавщині та Кятеринославщині — розстріли учителів та учительок, усунення українців з громадських установ се все викликає в народніх масах глибоке невдоволення.

Український нарід не міг остатись супроти реакційного терору байдужим і відповів на репресії повстаннями, якими горить нині ціла українська територія, занята добровольчими військами.

Російські кола ліберальні не суть вдоволені напрямом політики Денікіна, але оскільки в гру входить питання самостійности України — обявляється централістичними — де котрі з лівих навіть партій беруть уділ в службі державній як напр. с. р. Рябцов, який є головою київської мійської управи і с. д. Степанов голова катеринославської губерніяльної земської управи — по призначенню ген. Денікином.

Німецькі кольоністи, замешкуючі густо Херсонщину і Таврію, відносяться до Денікіна з недовіррям. Єсть певність допомоги з їх сторони нашому Урядові, яко виразникові волі цілого народа, бажуючого закріплення влади на здоровій демократичній базі.

Коли нині цілий культурний світ глядить з жахом на територію, заняту Денікином з приводу численних погромів жидів, яких погубило більш кілька сот тисяч — Командуючий Київським військовим округом ген. Драгомірів заборонив пресі цілковито писати про погроми.

Наслідком такої політики всі жида без ріжниць політичних напрямків станули рішучо на плятформі УНР. і через своїх найкращих представників як Міністра жидівських справ Красного, товариша Міністра Народнього Господарства Солодара та товариша Міністра Праці Гольдельмана беруть уділ в державному будівництві.

Питання поповнювання втрат добровольчої армії проголошенням загальної мобілізації не вдалося Денікіну розв'язати, позаяк селяне ідуть неохочо, втікають з оружжям і лише незначна кількість місцевого населення становить для добровольчої армії її поповнюючу базу.

Що до сили Совітської Росії оказались обчислення Денікіна хибними.

По перших успіхах, які нотувала добровольча армія, перейшли большевицькі війська вміло з оборони в наступ і територія ними відзискувана постійно побільшується.

Правительство Совітської Росії зрозуміло вже, що питання самостійности України лежить в віталоному інтересі встановлення ладу та закріплення демократичних здобутків на території бувшої Росії і нами одержано відомости, що воно серіозно думає про визнання всіх нових республік, які повстали на території бувшої Росії, не вмішуючись вповні у внутрішні уладження сих держав — поставивши новий лозунг знищення всіх спроб воскресення реакції Денікіном, Юденічом та пр.

Большевицький фронт в части проти нас звернений не виявляв діяльності.

Глибокий, важкий удар завдало Денікінові неприяне відношення до нього, його дотеперішної центральної бази Дона і Кубані. Не менше зірвання зносин через кавказські республіки Грузію та Азербайджан.

Послідні відомости зза кордону дозволяють Урядові УНР. вносити, що змагаючийся демократичний рух в державах Антанти положить кінець допомозі Денікінові в борбі з демократичною Українською Республікою.

Чим далі докладніше поінформовання Європи про політично - економічні відносини бувшої Росії, як не менше про дійсний стан річей на Україні мусить льогично допровадити до кращого відношення до нашої молоді Республіки.

Оцінюючи вповні своє важке і незвичайно відповідальне під нинішню критичну хвилю становище Уряд УНР. бажає утримати і поглибити добросусідські відносини до Польщі і Румунії, а орієнтуючися лише на власні сили, звернути свою найбачнішу увагу і старання на реорганізацію армії з допомогою сусідних держав і продовжувати безпощадну борбу проти кожної спроби знищення нашої державної самостійности.

Всякі переговори про федерацію суть для нашої державности так шкідливі і вбійчі, що рівнялися зраді нашої найсвятійшої ідеї — державної самостійности.

Ніякий компроміс нас не спасе, а лише тверда орієнтація на власні сили при утриманню дружних відносин до сусідних держав.

Задачею наших представництв є під нинішню хвилю звернути увагу цілого цивілізованого світа на ультра — реакційну політику Денікіна, на протест цілого українського народу, виявлений кривавими повстаннями, на факт, що ультра — реакційну політику Денікіна в борбі з демократичним Урядом УНР. спомагають морально і матеріально демократичні держави Антанти, як не менше, що відповіддю Денікіна на пропонуване нашою командою стратегичне порозуміння — що до акцій проти большевиків — був наказ до наступу проти нас на всьому фронті.

Важка криза, в якій знайшовся Уряд УНР., є наслідком безглядної матеріальної допомоги ген. Денікінові державами Антанти і обложення нашої держави фактичною блокадою.

З'ясування цих питань та їх вияснення в закордонній пресі нашими представництвами, причиниться в високій степені до вияснення наших змагань і бажань.

Голова Ради Народніх Міністрів і

Керуючий Міністерством Закордонних Справ І. Мазепа.

*) Обіжник МЗС. Послам та Головам Дипльом. Місій за кордоном. О. Д.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській
з участю громадських діячів 30-го листопаду 1919 р. м. Варшава.

На засіданню присутні: перш. заступник Голови Місії, старш. Радник. Л. Михайлів; старш. Радник д-р Витвицький; Радники: П. Понятенко. Б. Ржепецький, П. Мшанецький, д-р Горбачевський, д-р Новаковський; з дорадчими голосами: Радник Міністерства Зак. Справ, у. с. д. Нечаївський і секретар Італійського посольства, у. с. д. Єремійв.

Зборами провадить заст. Голови Л. Михайлів.

Внесок.

1. Поправка, яку через референта Мін. Зак. Справ п. Шумляківського польська делегація україно-польської конференції зажадала від української Місії, а саме: в п. 1-м декларації встановити, що від р. Дністра кордон по Збручу йде між Польщею і Україною.

Радник Мшанецький — пропонує чекати приїзду Міністра Лівичького. Пан Єремійв зазначає, що з промови Радника Витвицького видно лише, що Галичане дбають лише про Галичину і тільки з погляду інтересів Галичини оцінюють декларацію, забуваючи про інтереси і потреби цілої України.

Д-р Витвицький наново підносить шкідливість підписання декларації для Галичини.

Вирішення: проти голосів Радників: Витвицького, Горбачевського, Новаковського, Мшанецького ухвалено взяти запропоновану через референта п. Шумляковського ультимативну поправку польської делегації під увагу, як також взяти під увагу і поправку, запропоновану радником Новаківським.

Голова Зборів, Старший Радник Л. Михайлів.

Радник - Секретар П. Понятенко.

Вирішення.

Радник Витвицький висловлюється проти прийняття поправки, бо справа Галичини вирішена вже на Міровій Конференції і признання Збруча кордоном між Польщею і Україною — віддавало б Галичину в цілковите ніби - то розпорядження Польщі. Радник Новаковський вносить пропозицію прийняти поправку до п. 1-го, зміст якої поправки до сього долучаються.

1. XII. 1919. Краків.

Дорогий Симоне Васильовичу.

Я давно пориваюсь послати Вам вістку, але не мав можливости. Як бачите й доси сижу в Польщі. Мов зла доля посміялась нао мною після тої гарантії, яку дав п. Войнич здавалося б не повинно бути жадного сумніву що до вільного переїзду через Польщу. І от в Кракові не пропускають далі і вимагають спеціальної візи М-ва Закордонних Справ з Варшави. Це кажуть зроблена на нас членів Директорії засада по ініціативі нашої Місії, і по деяким даним похоче на правду. — Боже, не вже це правда?! Не хочеться жить на світі після сього!! Я послав за візою Стокода, але пройшло шість день, а візи не дають. Посилаю зараз Васька з рішучим домаганням до нашої місії, і з заявою до п. Начальника Держави. Я хочу мати офіційні повідомлення Місії і польського Уряду. Це ж скандальна історія. Ніби заманили на польську територію і затримали. Це образа нашого народу. Час такий що необхідно де-чого зробити за кордоном. Я одержав повідомлення, що кредит у Відні закрито і не видають ні копійки. Значить з 1-го грудня наші Місії не можуть одержувати гроші, бо Берлінський кредит також закритий. І от я налагодив зняття конфіскації з Віденського кредиту, але без мене не зроблять сього. Як тут довідався за кордоном можна негайно полагодити нашу справу, енергійними заходами. Вірте я не помиляюсь, суть справи полягає зараз більше в вірному курсові міжнародної політики, ніж в силі регулярної армії. Незабаром буде винесене рішення слідного питання і тут треба вірно зазначити нашу політику. Дійсно Російське питання

обговорюються, бо Англія викликала до Копенгагена представника більшовиків Литвінова. Треба негайно остаточно умовитися з Кубанью та іншими республіками що до взаємовідносин з Росією і т. и. Справа полонених торговельно-комерціальної справи без відносно сучасного становища фронту і державного апарату — все це вимагає відповідної акції з нашого боку. Все міг би зробити, коли б тільки скорше добратися за кордон.

Я послав вже повідомлення Л. Л. Бичу і виклопотав візи собі до Парижу та Італії. Не падайте духом і провадити боротьбу при всяких обставинах. Це полекшить мою роботу за кордоном. Але борони Боже скласти зброю. Фронт можна утворити і в другому районі. Тепер бачу як ми помилялись, коли не їхали самі за кордон. Там нічого „практичного“ ще не зроблено. Зв'язок буду держати з Вами. Допоможіть вільному проїздові через Польщу кур'єрам. Є негарні чутки про деяких членів Місії. Провірте їх. Мені здається що той курс політики до сусідів, який остаточно намічений був у Кам'янці, був вірний, треба його додержуватися. Скорій подавайте вістку про себе. Усім привіт. Почуваю себе вельми зле — страшні головні болі і все пережите робить мене інвалідом. А так хочеться боротися без кінця.

Ваш А. Макаренко.

Усім привіт.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській.

16-го грудня 1919 р. м. Варшава.

На засіданню присутні: Голова Місії, Міністр А. Ливицький; Радники: Л. Михайлів, Б. Ржепецький, П. Мшанецький і П. Понятенко.

Зборами провадить Голова Місії А. Ливицький.

Внесок.

Ухвала.

1. Заява Радника Місії П. Мшанецького про те, що він складає з себе обов'язки члена Місії і порушує перед Головним Отаманом справу про свою демісію.

Приняти заяву п. Мшанецького до відома і вважати його зрікшимся прав Радника Місії з дня внесення заяви себ-то з 11-го сього грудня.

Голова зборів, Голова Місії А. Ливицький.

Радник - Секретар П. Понятенко.

У. Н. Р.

Голова Директорії
та Головний Отаман Військ.

16 грудня 1919 р.
ч. 734.

До всіх Послів та Голів Місії.

З огляду на зайшовші за останній час зміни в політичних настроях і політичній орієнтації населення, військових груп та політичних проводирів Східньої Галичини, пропоную всім Послам та Головам Місії Української Народньої Республіки за кордоном провірити особистий склад доручених їм Державних Установ і в'яснити наскільки співробітники Галичане лояльно відносяться до Уряду і попирають його політичні заходи, а також твердо стоять на платформі самостійної соборної України.

Разом з тим надаю право всім Послам та Головам Місії негайно звільняти, без порозуміння з Міністерства Закордонних Справ, всіх співробітників, які не відповідають вищезазначеним вимогам, при чому співробітники Галичане можуть лишатися в складі Посольства та Місій лише за особистою відповідальністю в кожному даннім випадку відповідного Посла чи Голови Місії.

Наказ цей виконати негайно по одержанню.

Голова Директорії та Головний Отаман Військ

Української Народньої Республіки Петлюра (в. р.)
Міністр Закордонних Справ Андрій Ливицький (в. р.)

Відень. 17. XII. 1919 р.

Ваші звіти разом з залучниками, зокрема Ваш звіт з 7. XII були на зборі членів Національної Ради прочитані і основно передискутовані. Звісна декларація, опісля заяви Придніпрянців на польсько - українським засіданню, викликали очевидно надзвичайне обурення. Ваші проекти одобрено.

Перед 2-ма тижнями приїхав сюди президент Петрушевич разом з Мироном, Назаруком, деякими урядовцями диктатури і з своєю військовою канцелярією.

По вступних нарадах з нами скликав ПЗСМ. усіх тут перебуваючих членів НР., щоби в'яснити теперішнє положення, вислухати опінії наших чільніших політиків і згідно з сим установити на будуче орієнтаційну лінію. Сі наради покончилися доперва сьогодні, одначе крім вирішення проєктів, против варшавської декларації та статута Східної Галичини не принесли ніякого результату (чого впрочім за здалегідь можна було надіятись) виявилось тут тільки розбіжних гадок, тільки нових і старих концепцій, що властиво для чоловіка доси незорієнтованого вийшла не якась орієнтація, а прямо розпучлива дезорієнтація. Не знаю чи буду міг переповісти Вам об'єктивно і без решти перерибіг нарад, одначе вважаю конечним для Вашої інформації додати бодай в загальних нарисах поодинокі т. зв. орієнтації.

Отже през. Петрушевич, Назарук, Цегельський, дальше Кость, а... Євген Лев. заступали дуже сильно т. зв. Східну лінію. П. і Н. виходять з того положення, що ми передусім рахувати мусимо армію, а що армія тепер майже вся на боці Денікіна, то і нам туди дорога. Не значить се, що ми вважаємося з особою Денікіна. Денікин може після їх виводів і не довго втримається і не репрезентує цілої протибольшевицької Росії, одначе на тепер при цьому можна зорганізувати, скріпити і полоненими доповнити нашу армію навіть до 100.000, а тоді, коли Денікин розвалиться, навіть така армія буде репрезентувати силу, з котрою в таким хаосі кожний числитися буде і ми зн. будемо могли виторгувати для себе як можна найбільше. — Разом з тим армія ся ратує на дальше фікцію нашої державности і становить міст між Моск. а придніпрянцями даючи для тих останніх запоруку збереження чи добуття як найбільше прав в новій Росії очевидно в Росії федерат. чи в Росії з дуже широкою автономією України. Після думки сих панів найдемо для сеї концепції поміч і попертя у антанти, зокрема Англії, яка якраз за те вживає всіх своїх впливів, щоби вимочи у поляків прийняття, додержання і виконання справедливого статуту для Галичини і підношено в кінци (менше - більше) думку, що ми, допомігши до реставрації Росії, віддаємо при її помочи оружно Галичину. Се підпер дуже сильно В. Панейко, який саме в час приїзду Петр. прибув до Відня. Він також підніс думку, щоби будувати при помочи всіх протибольшевицьких російських кругів і Англії велику Росію і з'єднати в ній всі українські землі. Петр. переказує нам, що після переходу нашої армії на сторону Ден. Сазанов, Маклаков і другі чекають нетерпеливо на приїзд Петр. до Парижу, щоби з ним порозумітися що до дальшого спільного ділання, а опісля вислати Петр. до Одеси, аби армія не оставала дальше без його проводу політичного через те не розтрачувався сей наш одинокий на тепер капітал. Петр. представляв нам, що Англія тут нам безумовно подасть руку і хотяй може не дасть ніяких гарантій, безумовно попірати буде наші стремління так на Великій Україні, як і в Галичині. На заміх наших самостійників відповідали сі панове, що они вправді не відрікаються самост. ідеї, однож після всього дотеперішного досвіду не можуть вірити, щоби Україна могла власними силами стати самост. державою.

Инша група, а саме міністр Крушельницький, по части д-р. Дністрянський і заступник с. д. Калинович висказували думку, що Ден. се сьогодні вже труп, що через злуку з ним ми виступаємо зрадницьки проти самостійних змагань Петлюри і всіх повстанців, які тепер на думку сих панів опанували майже цілу Україну, що в дійсности не Денік.,

але большевики репрезентують тепер найбільшу силу в Росії, що й антанта починає з ними говорити і що значить і нам туди дорога. Осуджуючи панську декларацію 'Лівицького осуджують ці панове також і злуку з Ден. і взагалі будівання Росії як найострійше і пропонують від себе навязати з петлюрівцями зірвані зносини, аби нівілювати сю страшну пропасть, яка виростає між Галичанами і Придніпрянцями. Сі панове є рішучо проти того, щоби Петр. їхав до Одеси і взагалі навязував з Ден. зносини.

Третя група, на чолі якої стоїть Голубович, до якої й підписаний належить. Вона поки що в меншості, бо з огляду на нашу дотеперішну принципіальну політику і настрої в Галичині мало хто важився публично висказатись в тім напрямі (ставить справу так: Порозуміння з Ден. і всіми рос. кругами на тепер не буде мати для Галичини ніяких реальних наслідків, не спинить ніяк дальшого перебігу подій в Галичині на нашу користь, а обчисленне на дуфе далеку мету і угрунтоване на російським хаосі являється простою авантюрою, ізза якої ми готові втратити свої найкращі сили, знищить армію і всіх наших біженців і не одержуючи взамін за те ніякого еквіваленту для Галичини. Тимчасом йде дальше польська господарка в Галичині, винищуються всі наші дотеперішні національні і культурні добутки, змінюється край в руїну, на якій в той час, коли Росія колись хоче Галичину відбирати, нічого не кажучи вже про П'ємонт Укр. ніхто не збудує. Тому, не випускаючи російські нитки з рук, треба всю форсу звернути в сторону польську і з поляками на платформі ухваленого статуту розпочати офіційні переговори, щоби яким чином ратувати фізичне наше громадянство, а передовсім статут, який супроти натиску поляків тепер поважно загрожений).

Підчас нарад вистилізовано головне п. Сінгалевичом і Назаруком думку, щоби поділити ролі — зн. аби одна частина нашого громадянства пішла офіційно по лінії східної, а друга потайки по лінії польської орієнтації. Одначе до порозуміння не прийшло, бо ніхто з теї послідньої групи не хотів іти за гамана.

В кінці Петр. заявив, що їде в Париж, що буде інформуватись на місци і щойно по переговорах з москалями, англійцями, а може поляками, порозумієся з нами і вирішить... Внесок Костя, щоби тепер з Поляками можна навязувати зносини, але неофіційно і натурально дуже обережно, щоби поляки не використали сего для своїх цілій.

Загально послідні надії і перебіг всіх нарад зробили на мене дуже прикре вражіння. З цілої дискусії вилізала емігранська психіка: замість певної, доцільної скорої акції, безконечні балачки на тему якихсь невиразних орієнтацій, разом з тим бажанне творити у Відні якесь широке репрезентаційне тіло — Нац. Раду, вибирати комісії і підкомісії, висилати на всі боки Місії, а тут поминувши вже все, що нема чим на кілька місяців утримувати наших біженців, не говорячи вже про потреби Галичан.

Від себе раджу Вам П. Т. — континувати Вашу працю дальше натур. — після в склад. — неофіційно. Мимо висказу п. бр. поляки — як се з расписів видно — починають шукати якогось порозуміння з нами. Треба висондувати, на яких основах можна дійти до такого порозуміння, стоячи натурально на платформі статута, можливо навіть, що вони під час торгів перобили би де-які уступки в нашу користь. А не говорячи з ними не можна нічого супонувати, не можна нічого виторгувати, а противно побоюватись належить, що поляки при своїй силі теперішній повалять статут, не даючи ніяких еквівалентів від себе.

Позд. — від Петр., Голуб., Панейк., Здер., Сінгалевича успіхів. (Підпис).

У. Н. Р. Міністр Народнього Господарства.
20 грудня 1919 р. Чернівці.

Пану Головному Отаману С. В. Петлюрі.
Високопошановний Сімон Васильович!

Маю в своєму розпорядженню 10 хвилин, в котрі поспішаю подати два слова.

Річ в тім, що отаман Микола Шаповал їде до Вас між иншим з дорученням від К. А. Мацієвича в справі нових формувань. На цю тему я докладно розвідував ситуацію і прийшов до ясного переконання, що Румунську територію в цім напрямі абсолютно неможливо використати. Дуже просив би до мого докладу в цій справі не робити ніяких рішень. Після завтра ранком я виїзду автом на Снятин—Коломию—Станіславів — Тарнопіль і далі до місця осідку Уряду. Дуже довго прийшлося добиватися від польського посла візи через Польщу. Їздив два рази до Букарешту. Нарешті на цих днях дістали. Вчора приїхав я з Букарешту до Чернівцець.

Гроші і літака в останню хвилию місцева румунська влада не пропустила через Дністер. І досі вони лежать в Хотині.

Подоріж моя до Румунії — ціла голгофа. У всякім разі другий раз ні самому, ні другим не буду бажати попасти в таке становище... Б. П. Матюшенко поїхав до Варшави, а звідти до нашого Уряду.

Шануючий Вас М. Шадлун.

П. С. Роботою денікинців вся Болгарія ставиться до українців вороже. Виняток лише соціалісти. Приїздив до Букарешту Драгомирецький і робив доклад.

Боюся, аби в недалекім часі не зробили би денікинці те саме і з Румунією.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській
23 грудня 1919 р. м. Варшава.

На засіданню присутні: заступник Голови Л. Михайлів; Радники: П. Понятенко і отаман Юнаків; Радник Б. Ржепецький зложив заяву, що бути присутнім на засіданню не може.

Зборами провадить заступник Голови, п. Михайлів.

Внесок.

1. Накази Голови Директорії а) від 12-го грудня, № 862/д. с. відносно утворення при Укр. Диплом. Місії в Річі Посполитій Польській Військової Секції і призначення Голови Секції отамана Юнаківа.

б) Від 12 грудня № 863/д. с. відносно призначення тов. Міністра Шляхів УНР. Андрія Лукашевича радником - фаховцем по справам транспорту.

в) Від 12 грудня № 864/д. с. про прикомандірування до Місії зверхштатним радником, без утримання платні, В. о. державного секретаря тов. Міністра Внутрішн. Справ П. Христюка.

г) Від 14 грудня 865/д. с. про видачу авансу родині забитого на Україні Мінкевича.

2. Повідомлення Місії українського Черв. Хр. та від 11-го грудня про те, що з від'їздом із Варшави Голови і членів Місії—заступником Місії у Варшаві залишається проф. В. Ардан.

3. Тимчасовий кошторис і штати військової секції при Місії затверджені Головним Отаманом 14 грудня бувш. року.

Вирішення.

Прийняти переречитані накази до відома і виконання.

Прийнято до відома,

Штати і кошторис, як уже затверджені Головним Отаманом, прийняти до відома та визнати за необхідне, аби надалі військова секція, раніш представлення яких-будь актів на затвердження Отамана—представляла б їх на розгляд пленума Місії.

4. Про виплату екіпіровочних тим урядовцям Місії, які були зачислені на службу в Місії по прибуттю її до Варшави.

посади уже в Варшаві одержали екіпіровочні по особливим розпорядженням Голови Місії (н. п. Ковалевський Ол., Павлюк Клим) — признати, що видані касіром по вимоговій відомості екіпіровочні гроші решті урядовців — поверненню в касу не підлягають.

д) Признати, що надалі усякі видачі, які б виходили за межі проєкту штатів і кошторису — можуть робитись не инакше як по попередньому розгляду таких видач в засіданню Місії.

5. Про видачу додаткових до платні шофером Місії за грудень місяць по 600 мар. кожному і взагалі про місячне утримання шоферів.

6. Подання вибувших із Місії радників д-ра Новаковського, д-ра Витвицького, д-ра Горбачевського відносно виплати їм доштатної винагороди.

такі — члени Місії заховували за собою свої прежні посади, коли їх мали, та могли як бути відкликані посланими їх установами, так і самі вибути з Місії в разі незгоди з напрямком діяльності місії.

в) що Радники Місії Новаковський, Горбачевський, Витвицький — були з особня делеговані в Місію Урядом З. О. Укр. Нар. Республіки і

г) що свої мандати Радників Місії вони зложили не лише в силу наказу Головного Отамана від 11-го грудня, а по власній заяві від 2-го грудня, признано, що вище — поіменовані Радники ніякого права на позаштатну платню — не мають.

Голова Зборів, Заступник Голови Місії Л. Михайлів.

Радник - Секретар П. Понятенко.

Визнати, що по проєкту штатів екіпіровочні належало виплатити тільки тим урядовцям, що зачислялись на службу по Місії в Кам'янці - Подільському, але з огляду на те, що де - які урядовці Місії із зачислених на

З огляду на тяжкі умови праці шоферів — видати їм додатково до платні по 600 марок кожному, але з 1-го січня 1920 р. до оплати праці шоферів пристосувати й норми, які взагалі прийняті для шоферів в Варшаві. Доручення пристосовання цих норм покладається на заст. Гол. п. Михайліва.

Маючи на увазі:

а) що Місія до Польщі не є постійною урядовою інституцією, а носить тимчасовий характер.

б) що члени Місії були делеговані в її склад різними державними установами і як

склад різними державними установами і як

бути відкликані посланими їх установами, так і самі вибути з Місії в разі незгоди з напрямком діяльності місії.

в) що свої мандати Радників Місії вони зложили не лише в силу наказу Головного Отамана від 11-го грудня, а по власній заяві від 2-го грудня, признано, що вище — поіменовані Радники ніякого права на позаштатну платню — не мають.

Голова Зборів, Заступник Голови Місії Л. Михайлів.

Радник - Секретар П. Понятенко.

ПОСТАНОВИ,

прийняті на нараді Кам'янецьких організацій УСДРП. та УПСР. на спільному засіданню 24 грудня 1919 року.

I. Приймаючи на увагу, що а) денікинська влада стоїть на дорезі до розпаду, б) що цей розпад все збільшується і в) що єдино можливим базисом української державності може бути лише терен України, нарада Кам'янецьких організацій УСДРП. та УПСР. разом з членами партій, перебуваючих у Кам'янці, визнає необхідним оновлення Уряду Укр. Нар. Республіки на території України.

II. Оновлення Уряду на українській території має повновласть учинити Уряд Мазепи, який залишився на незанятій території.

Рівночасно нарада вважає необхідним, аби цей Уряд скликав у найближчому часі як найширше народне представництво для організації влади.

III. Уряд повинен бути по своєму складу, методах, тактиці й завданнях не правіше соціалістичного.

IV. Організація Уряду по за межами України, а також на території окупованій, вважається нераціональною та недопустимою.

V. Збори також вважають шкідливим відтягнення сил у сучасний мент за кордон, бо з менту відходу денікинських відділів з України необхідне напруження всіх національних сил до найкращого зорганізування сил.

Голова Зборів (підпис).

Писарь Ар. Чернявський.

У. Н. Р.

Обіжно.

Міністерство Закордон. Справ.
Департамент Чужоземних
Зносин.

До Послів та Голів Дипломатичних Місій
Української Народньої Республіки.

Ч.

В додаток до попередніх повідомлень Міністерство
Закордонних Справ має за честь довести до Вашого відо-
ма. Варшава. ма слідує:

В звязку з зрадою генерала Тарнавського Наддніпрянська армія опинилася в надзвичайно тяжкому стратегічному положенні. В цілях порятунку армії Правительство Української Народньої Республіки вирішило перенести свою державну та військову базу на північ, де сильні були противо - денікинські настрої населення, які виявлялися в тому опіру, котрий воно давало добровольчим отрядам.

Передавши під тимчасову охорону польського правительства Кам'янець - Подільський та його околиці, і залишивши на місці більшість державних апаратів під зарядом спеціально призначеного для того Головноуповноваженого Українського Правительства, Міністра Культів професора І. Огієнка, частина українського Уряду на чолі українських республіканських військ, перенесла свою активну базу в район, ще не занятий ворогом.

Перед Правительством УНР. в звязку з цим повстало питання про напрямок дальнійшої його діяльності.

Зрада генерала Тарнавського з її наслідками — проривом українського фронту і перенесення бази до иншого місця — висунула на перший плян ті завдання, які з огляду на співділання наше з самостійно працюючим галицьким Урядом д-ра Петрушевича, не доставали протягом попереднього часу певного рішення. Одною з таких задач було — польсько - українське порозуміння, що дітувалося всім характером нашого державного життя за останній рік. Ми мусіли мати сполучення з зовнішнім світом і особливо з тими країнами, де робились всякі необхідні для нас закупки або де вони концентрувалися. Таке сполучення необхідно було зробити як найскорше в імя тих, хто боровся з переважаючими силами ворогів української державности, як і в інтересах забезпечення всього державного апарату.

Переговори, що провадилися в Варшаві Українською Дипломатичною Місією, саме мали на меті забезпечення наших актуальних потреб.

В момент катастрофи на Денікинському фронті ці переговори вилялися в форму декларації Української Дипломатичної Місії, запротокольованої в одповіді представників польського правительства, копії яких додаються до цього.

Як впливає з цих актів, Правительство Української Народньої Республіки достає певну можливість налагодження всього державного життя, спокійний творчий хід котрого був порушений останніми подіями на Вкраїні, навязання доброзичливих відносин з Польщею, що, в значній мірі, може спричинитися до сприяючого нам вирішення багатьох питань, важливих до майбутности України, з окрема до збереження і зібрання значної кількості українських розпорощених сил, котрі в силу обставин польсько - української боротьби, опинилася в надзвичайно тяжкому становищу. Крім того декларація дасть

найголовніше, чого досі бракувало нашій Республіці — можливість транзиту всяких без виймку товарів через територію Польщі. В такий спосіб ми могли б забезпечити найактуальніші наші потреби.

Подаючи все це до Вашого відома, Міністерство Закордонних Справ сподіється, що Ви, Високоповажаний Пане, в мірі фактичної можливості керуватиметеся сучасними завданнями українського правительства так на ґрунті офіційної дипломатичної і пресової роботи, як і на ґрунті широкого інформування і відповідного зацікавлення в цій справі українських громадянських кол, бо розмір допомоги Польщі нам, що до будування української держави, залежить від того оскільки щирі дружні відношення до порозуміння з Польщею виявить опінія українських громадських кол і партій. Неосягнення цього затримує бажаний рух в справі реалізації нашого порозуміння з Польщею в окремих докладних актах і договорах. Близько до бажаного закінчення також і друге важливе питання, а саме: транзит з Європи по Вкраїну через Латвію і Польщу.

Взагалі наші відношення з Латвією і іншими прибалтійськими державами обіцяють значні наслідки. Латвійське Правительство зробило офіційне завірення в визнанні Української Народньої Республіки в найближшому часі і зараз питання іде лише про остаточне оформлення цього.

Крім Місії до Латвії висилається також Місія до Естонії, згідно проханню цієї держави і до Литви.

Підтримується звязок з Грузією і Кубанню.

Політика наша, поруч з політикою цих нових національних організацій іде по лінії тієї думки, що Антанта і Англія нарешті розчаруються в спробах реакційними методами збудувати Росію й дати їй спокій (по маючимся відомостям, після знищення Колчака і Юденича черга наступає для Денікіна, плян і метод якого має в собі тіж самі хиби).

Тоді Антанта стане перед фактом існування совітської Росії (Московцями) і повинна буде її терпіти, цеб - то фактично визнавати. Звичайно, імперіялізма совітської Росії Антанта підтримувати не буде, бо вона не зацікавлена поширенням території і зміцнення такої держави. І позаяк Антанту ніщо не звязує з Совітською Росією, то логикою подій буде висунута думка про санкціонування існування окремих національних держав спадкоємців єдиної Росії. В цей мент потрібна солідарність між всіма такими державами, солідарність, яка вже зараз росте, набирає все більш популярности і складає ґрунт до ідеї союзу військового і економічного, в складі прибалтійських держав, України, Польщі, Румунії, Кубані і Кавказа (Чорноморсько - Балтійський Союз).

Визнаючи надзвичайно важливим саме актуальне проведення в життя цієї орієнтації Уряду, Міністерство Закордонних Справ прохає всіх представників Української Народньої Республіки за кордоном, координувати з цими засадами свою діяльність і забезпечити напрям енергічної діяльності, згідно цієї орієнтації.

Існування протилежних думок серед відповідальних урядових осіб Української Народньої Республіки за кордоном не повинно бути, бо це руйнувало б або саботувало б працю центра.

Друге питання, що встало перед українським правительством, полягало в сфері нашої внутрішньої політики.

Повстання, котрі широкою хвилею розлялися на правобережній Україні, проходили в досить неорганізований спосіб. Повстанським групам бракувало відповідної організації, як і твердо вироблених національних гасел. Представники цих груп нераз зверталися до українського Правительства з проханням о відповідну допомогу. Виходячи з того, що для інтересів української державної справи необхідно було, щоб ці повстання проходили під гаслом Української Народньої Республіки, щоб всі повстанські групи тісно були звязані єдиною командною волею і щоб вони, в таний спосіб, могли здобути

як найбільшого співчуття з боку українсько населення, — Головне Командування, в порозумінню з Правительством, частину своїх військ направило на з'єднання з різними повстанськими групами. В звязку з цим тимчасовим осередком для Уряду і його технічних засобів намічається поки - що до зміцнення стану на півночі, місто Кам'янець - Подільський, для чого предбачається нові призначення для поповнення складу Ради Міністрів з метою досягнення консолідації всіх українських громадських сил і збудування єдиного національного фронту.

Положення української державної справи і її найблизші аспірації вимагають об'єднання і притягнення до державної праці всіх творчих сил нашої країни.

Правительство певне того, що за допомогою широких кол українського громадянства воно досягне цієї мети — примирити різні стремління і направить їх в напрямкові оборони, зміцнення й розвитку української державности.

Головний Отаман С. В. Петлюра знаходиться в цей час в Варшаві. Відбувалося побачення в Начальником Держави п. Пілсудським, на якому обговорювалися державні питання першорядного значіння.

Користуючись нагодою просимо Послів та Голів Місії негайно подати до Міністерства Закордонних Справ точні відомости про коштовність прожиття в місцях, де знаходяться їх Посольства та Місії, подати при цьому ціни в пансіонах, ціни на річі першої потреби і відповідні прожиточні мінімуми.

Просимо Послів та Голів Дипломатичних Місій всю кореспонденцію, як до Уряду так і до Міністерства Закордонних Справ, а також відкомандірованих урядовців направляти на адресу п. Міністра Закордонних Справ А. Лівіцького: Варшава, Алея Руж, ч. 6, помешкання 9.

Підписали: Міністр Закордонних Справ А. Лівіцький.

В. о. Директора Департаменту Багриновський.

А К Т.

На підставі наказу секції по військовим справам від 5 січня 1920 року. Ч. 1. Комісія під головуванням полковника Бодарівського в складі членів: осаула Гомзіна і сотника Магаляса провадила перевірку праці і грошової відчотности Місії по справам військово - полонених, знаходящихся на терені Польщи, при чому знайшла:

1. Місія затверджена Наказом Військового Міністра УНР. 12 вересня 1919 року (черга невідома). В цьому же наказі оголошен штат Місії. Головою Місії призначений полковник Козинцев, членами — сотник Демідів (він же заступник Голови) і сотник Горшковський; лікарем — п. Мерковський, старшиною до доручень — чотарь Помагайленко, скарбником — чотарь Стукало (він же діловод). Зазначені вище особи всі одержали призначення з Кам'янця. Крім того вже в Варшаві секретарем взятий урядовець Гур і канцеляристи першого розряду: Горшковський і Марченко. Від Головного Начальника Постачання тоді ж призначений був полковник Стасюнович і від Диктатора сотник Чапельський, які ввійшли до складу — Місії яко члени. Всі призначені, крім останніх двох, пройшли наказом ГУГШ.

2. Як тільки Місія прибула до Варшави, були вжиті зараз же заходи, щоб з'ясувати де, в якій кількості і в якому стані знаходяться українські полонені, для чого були по всім таборам, про які тільки були відомости, що там маються полонені, розіслані старшини, які і дали певний малюнок по цьому питанню. На підставі цих донесень, на спільній нараді в польському Військовому Міністерстві був складений проект такого розташування українських полонених, щоб мати можливість як скорійш, відправляти їх ешалонами на батьківщину. Наслідком цього була — відправка двох ешалонів, з яких перший в складі 1500 старшин і козаків ... був відправлений в напрямку на Підволочиск —

Проскурів і другий в складі 1300 старшин і козаків — в напрямку на Броди — Шепетівку. Крім того, Місія весь час провадила відправку поодиноких осіб і малих партій на Україну в числі 700 осіб, при чому видавала їм грошову допомогу. Всього за весь час по 8. I. 20 р. було видано 7.304 польських марок, і 690 царських рублів, 1.000 думських рублів, 150 карбованців, 4.486 корон і 9.200 гривень. Допомоги видавалися в кількості від 10 до 60 марок чи корон і тільки де-яким давалось від 100 до 200 марок.

3. При виїзді з Кам'янця Місія одержала аванс в мільон гривень, але гроші ці були видані в валют. 400.000 карбованців думських і 100.000 корон, рахуючи 2 гривни за думський рубль і 1 корону. Крім того, Місія одержала 23. XI додатковий аванс: думськими 233.000 рублів, царськими — 50.000 руб. і 500 українських карбованців.

Крім того 1. XII одержано від проф. Черняхівського — 12.000 марок і від полковника Данильчука 100.000 гривень.

Гроші витрачувалися Місією різними валютами; провадився обмін думських на польські марки офіційним шляхом через банкірські контори по існуючому курсу; але, як це з'ясовано, провадився обмін у старшин чи інших осіб, відправляючися на Україну, при чому старшинам давались думські і царські гроші замість карбованців і гривень, рахуючи рубль за карбованець чи дві гривни.

Грошова відсотність велась по одній грошовій книжці, де всі видатки і прибутки записувались взагалі всі валюти разом, рахуючи марку, корону, думський рубль, романовський рубль і карбованець одної вартости.

Комісія рахує, що наслідком цього і получилось, що, коли підраховували всі операції по різних валютах, то марок виведено в видаток більш ніж було на прибутку на 11.077. і 60 фенігів, корон. австр. повинно було бути к часу перевірки 11.835, 70, а в дійсности їх пред'явлено не було; романовських рублів повинно було бути більш на 1998 руб., ніж було пред'явлено при перевірці готівки.

Голова Комісії Полковник Бондаровський.

Осаул Гомзін.

Члнн Комісії: сотник (підпис).

Головному Отаману Військ Української Народньої Республіки.

Копія: Військовому Міністру УНР.

РАПОРТ.

Маю за шану докласти Вам, Високошановний пане Отамане, що Ваша пропозиція на слові "реабілітуватись" мені перед Військовим Міністром в тому, що я дійсно не дезертував з табору військово-полонених в Ланцуті до Вас, в Варшаву, а тим паче після особистого мого Вам докладу, — для мене дивно, цілком незрозуміла і неможлива для виконання. Очевидно „дезерція“ Військовим Міністром та його заступником розуміється інакше! як в других державах цілого світу.

Виключно до Вашого відому докладаю, що до Варшави з табору полонених я прибув по листовному про те проханню до Коменданта табору військового референта при нашій дипломатичній Місії в Варшаві полковника Данильчука і Голови Комісії по справам військово-полонених полковника Козіяніва. Полковник Данильчук неоднократно мені зазначав, що на моє прибуття до Варшави він попереднє заручився згодою військового міністра полковника Сальського.

Мета мого прибуття Вам, пане Отамане, відома і не мені судити, чи вона має ще свільного з „дезерцією“.

Ще раз докладаю, що працювати разом і поруч з людьми, для яких українська державна ідея та Ваша особа являються не більш, як средством різного рода спекуляцій, — не могу, а займатись весь час самовизволенням від ганебних інтриг, інсинуацій та провокацій — рахую нижче своєї громадської та людської гідности.

Що до здачі відчиту по закордонному відділу, начальником якого я був на території України, чого від мене зараз вимагає полковник Петров, а військовий міністр це відтримує, мушу докласти, що тут у мене абсолютно нічого немає: а ні грошей державних, ні документів, ні державного майна, про що (своєчасно) військовому міністру докладалося. В свій час при нормальних умовах на своїй території мною буде представлений відповідним представникам нашої державної влади відчит в формах установлених законом, як то мною завжди робилось на державній службі.

Отаман Олександр Шановал.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській.
18 січня 1920 р. м. Варшава.

На засіданню присутні: Заступник Голови Місії Ст. Радник Л. Михайлів, Радники: Б. Ржепецький, Отаман Юнаків і П. Понятенко; з дорадчими голосами: Міністр Праці О. Безпалко і д-ій Матухно.

Внесок.

1. Інформація д. Матухно.

Інському Поділлю йде й далі до ліквідації значіння і ролі Головноуповноваженого уряду УНР., 2) що Уряд УНР. на чолі з Головою п. Мазепою під натиском большевицьких частин — відійшов на південь в Херсонщину і 3) що повстанчеський рух зростає скрізь по містах України, зайятих большевиками та що на Поділлю зростає незадоволення польською владою.

2. Заслухання нот, які Місія має предложити польському Урядові в справах:

1) порушення польськими військовими властями нетикальности дипломатичних кур'єрів УНР. і дипломатичної кореспонденції,

2) порушення прав суверенности УНР. через польські військові влади на українському Поділлю,

3) незаконних на українському Поділлю, контрибуцій, реквізіцій і привлащування польськими військовими властями державного, громадського та приватного майна, належного установам УНР., органам самоврядування, урядовим і приватним громадянам,

4) де-яких роспоряджень польської військової влади, виданих нею в звязку з наміченою українським Головним Командуванням реорганізацією української армії і

5) невідповідаючих дійсности покликунь польських військових властей, орудуючих на українському Поділлю на те, що неправні виступи і репресивні гострі зарядження цих властей — робляться з відома п. Головного Отамана Військ УНР. і в справі зневажливого відношення тих властей до Головноуповноваженого Уряду в Камінцю, Міністра пана Огієнка.

3. Регістрація українських громадян, перебуваючих в Польщі.

4. Інформація Радника Ржепецького в справі ненормального положення опіки інтернованих, в різних лагерьх в Польщі, українцями.

5. В справі організації праці Українського Червоного Хреста.

6. В справі закликання лікаря для Місії.

Вирішення.

Прийнято до відома: 1) що напрямок політики польських військових властей на українському Поділлю йде й далі до ліквідації значіння і ролі Головноуповноваженого уряду УНР., 2) що Уряд УНР. на чолі з Головою п. Мазепою під натиском большевицьких частин — відійшов на південь в Херсонщину і 3) що повстанчеський рух зростає скрізь по містах України, зайятих большевиками та що на Поділлю зростає незадоволення польською владою.

Ноти заслухано і вирішено, аби Голова Місії вручив їх на авдієнції Міністру Закорд. Справ Польського Уряду, а, в разі не одержання авдієнції, переслав тому ж Міністрові пакетом.

Доручено таку регістрацію перевести, в порозумінню з польським Урядом, Канцелярії та військової Секції Місії.

По вислуханню заяви Голови Військової Секції — доручено йому звернути більшу увагу на справу інтернованих по лагерьх.

Запропоновано Голові Військової Секції намітити конкретну програму праці для У.Ч.Хр.

Доручено Голові Військової Секції умовитись з лікарем, що зараз є при Місії по справам військово-полонених, аби цей лікар за

платню в 1.000 марок польських — подавав лікарську допомогу хворим членам і урядовцям Місії, пробуваючим в Варшаві.

7. Інформація Радника Ржепецького про організацію техніки Прес-Бюро при Місії і внесок про асигнування сум на предбання потрібних машинок до писання і приладів.

Інформація принята до відома, а на оборудовання техніки — асигновано під відчит Радникові Ржепецькому суму в 16.000 марок польських.

Голова Зборів Л. Михайлів.

Радник - Секретар П. Понятенко.

Відень 22. I. 1920 року.

Високоповажний Прокіп Дмитровичу! Подаю Вам послідні інформації зза кордону і прошу Вас передати їх С. В., якому я не хочу посилати окремого листа, щоби не-зловживати його іменем.

З'їзд в Празі не відбувся. Відбулася нарада с. - д., котра рішила, що з'їзд не потрібен, бо може скласти небезпечний прецедент пертракцій приватних людей в урядових справах. Супрун підліг нашому рішенню і ми надали йому право, коли він хоче, організувати комітет для ревізії і догляду, то мусить запросити делегатів від лівих партій без з'їзду. На нарадах були Вікул, Вітик, Мартос, Крутий і Супрун. Відбулися наради с. - р., на котрі приїхав М. С. Г. Він настроений крайне ліво. Вони запропонували нам відбути спільну нараду, котра можливо відбудеться цими днями. Мета — координація діяльності соціалістичних груп за кордоном і координація інформації в Європі. Я поінформувався про стан річей в Берліні, Празі і Відню і поки, — що мушу відзначити безперечне полівіння мас і досить слабу позицію правіщих. Загальний голос в антанті це переговори і мир з большевиками. Наші т. т. за кордоном попирають думку, що нам спізнитися в цьому питанні це помилка не-поправима. В Італії т. Василь мав переговори з Авантісмами і вони згодилися виступити арбітрами між нами і большевиками. Це вже зроблено офіційним шляхом з їх боку.

В Парижу справа нашої делегації значно ускладнилася тим, що всі підписали протест проти Т. і подали в одставку. Давно, що ні оден чоловік його не підтримує. Поки—що я звичайно не міг особисто поінформуватися в цих справах, але мені довелося прочитати перше число тижневика „France et Ukraine“, котрий почав виходити, що напрям його досить поганий і в усякому разі не відповідає зовсім моменту. Він базується головне на германофобстві. Справа грошова в Берліні досить неясна, але безумовно, що заправили ведуть переговори з правими. П. Макаренко працює в Відню з М. Ковалевським і вже зробив значні скорочення видатків. Місії сильно зменшені і будуть ревізовані, що дуже необхідно, бо всякого роду фокуси з боку наших представників продовжують бути звичайним з'явищем. Т. напр. відомий Вам Дмитро А. ні з того ні з сього пожичив представнику Фінляндії майже всі кошти Місії 50 тисяч лір, оказалось потім, що представник уже відкликаний і відїхав.

З політичного боку є вчинки значно гірші. Інформації т. Безпалка зробили тут сильне враження. Це зовсім не те, що чекали ліві і тому вони не вірять. Дійсно зовсім неясна позиція що до большевиків і особливо в той момент коли Європа думає о мирі. Прошу Вас передати т. Безп., що як він не може приїхати сюди особисто, то безумовно необхідно, щоби він прислав листа з подрібним виясненням цього пункту, а також з нарисом настрою народу. Нехай пришле з першим кур'єром на моє чи Вікула ім'я. Думаю, що з цими документами тут можно було-би зробити дуже багате. М. здається, що лист т. Безпалка до *l'Umanité* написан занадто сильно. Почувається, що тепер сама Антанта дивиться з запитозрінням на занадто щирих своїх прихильників. Т. б., що, очевидно, цей лист дасть можливість т. виступити знов, а така полеміка не йде ні на що добре. Взагалі мушу щиро сконстатувати, що тут значно сильніше чувається стремління на схід ніж в Варшаві на захід і це треба дуже мати на увазі.

Дрібні інформ.. Мартос, Ковалевський і Супрун у Берліні, Жуківський в Празі. Сербиненко в Відню. Здається, що затівається генеральний похід кооператорів у Італію. Очевидно для зміни клімату і розїздних. М. и. поставте пам'ятник А. М. за те, що він стягнув з с.-р. підписи. Цим фактом я збив с.-рствующих як філістимлян, а без цього Ви би давно були повішені (ідеально). Передайте мій привіт С. В. і його сім'ї і скажіть йому, що і тут сподіваються на його скорий відїзд. Почтенному д-ру привіт, а також всім знайомим. Чекаю Ваших інформацій взагалі, а про С. В. і А. М. зокрема.

Всього найкращого. Відданий Мих. Єремійв.

П. С. Сподіваюся на скору візу до Парижу. Пишіть мені на пос. у Відні — тут перешлють.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській.

25 січня 1920 р. м. Варшава.

На засіданню присутні: Заступник Голови Місії, Старший Радник Л. Михайлів, Радники: отаман Юнаків, П. Понятенко і з дорадчим голосом — Референт Військової Секції полковник Данильчук.

Засідання присвячено справам Військової Секції і на порядок дня ставляться такі питання:

1) Інформація Військової Секції про зроблену нею до тепер роботу, 2) які заходи має на увазі вжити Військова Секція для зреалізування даних представником польської влади, капітаном Черноцьким — обіцянок дати амуніцію для опорядження 3.000-го загону українського війська, 3) чим має допомогти Військова Секція до перевозки з Італії полонених українських жовнів, що зголосились до українського війська, і 4) як стоїть справа з ліквідацією окремої Місії по справам військово - полонених в Польщі.

З приводу поставлених справ, Голова Військової Секції отаман Юнаків заявляє, що в справі організації військово - полонених та інтернованих в окремі частини — дуже мало зроблено. На перешкоді цьому стоїть те, що польська військова влада фактично не хоче брати на себе серйозних обов'язань; все обмежується тільки доброзичливими обіцянками на словах. Вищі військові чини штабу відмовляються говорити самі навіть на цю тему, покликуючись на те, що для військових порозумін з українською владою — призначено капітана Черноцького, — цей же останній, не вважаючи на свої обіцянки підтримувати стало контакт з військовою Секцією Місії — такого контакту не тримає. Далі вияснилось, що польський Уряд не посідає великих запасів одягу, амуніції, апровізації і може це все представити в другу чергу, по задоволенню потреб свого власного війська — отже фактично невідомо коли.

Радник Понятенко звертає увагу на необхідність наново вступити в безпосередні зносини з вищими представниками польської військової влади в справі допомоги українській військовій владі як амуніцією, зброєю, так і транспортуванням з закордону потрібних для війська припасів та річей, а також в справі спровадження на Україну, через Польщу, полонених з Італії та Германії. Підставою для таких безпосередніх переговорів є перш всього Деклярація Місії від 2-го грудня 1919 р., де зазначено в п.п. 2 та 3 жадань українського Уряду відповідні, до військових потреб стосуючі, точки. На разі, коли б польські військові влади не виявилиб в переговорах з Секцією відповідного бажання серйозно рахуватися з потребами українського військового командування — Місія мала б змогу звернути увагу політичного польського Уряду на ігнорування заявлених в Деклярації бажань Місії, що могло-б повести до серйозних наслідків в справі фактичного виявлення дійсних польсько - українських стосунків.

Радник Л. Михайлів та Референт полковник Данильчук — того ж самого погляду.

Отаман Юнаків погоджується вжити заходів до нав'язання безпосередніх стосунків з вищими польськими військовими властями і про наслідки цих заходів має поінформувати Місію.

В справі 3-ої точки — допомоги з боку Військової Секції перевозці військово - полонених з Італії, що зголосились охотниками йти до українського війська під Вищим Командуванням Головного Отамана, нарада постановила, що доки з боку польських військових властей не забезпечене перебування вже сконцентрованих в Польщі українських військових елементів, — доти спровадження сюда нових елементів, що потребують і приміщень, і одягу, і апровізації — було б передчасним і могло б мати шкідливі для організації українського війська, з цих елементів, наслідки.

В справі 4-ої точки — як стоїть ліквідація Комісії по справам військово - полонених в Польщі — отаман Юнаків інформує, що ліквідація ця майже закінчена і що зараз остаточно перевіряється прихідно - розходна операція каси Місії.

В порядку інформації Заступник Голови п. Михайлів дає відомости про те, що на нарадах Конференції Прибалтійських Держав — бере участь і Представник України.

Голова по цьому замикає збори.

Оригінал підписали: Голова Зборів Л. Михайлів.

Радник - Секретар П. Понятенко.

Цілком довірно.

Панові Головному Огаманові та Голові Ради Народніх Міністрів
Міністра Фінансів Б. Мартоса

Д О К Л А Д.

Вважаю своїм обов'язком повідомити Уряд УНР. про справу з нашими фінансами за кордоном. Таке повідомлення я роблю вже третій раз, бо не певен, чи одержані Урядом мої попередні листи.

1. Фінансова агентура за кордоном. Наш фінансовий агент у Відні п. Віктор Ісіченко не зміг використати даних йому акредитивів, бо всі банкноти, які були в Австро-Угорському Державному Банку на нашому конто, вибрані Супруном на підставі даних йому уповноважень; на нашому конто у Відні залишаються лиш зобов'язання бувшої Австрійської Імперії (т. зв. шатцшайни), оплата котрих по договору від 8 вересня 1918 року має наступити 1 липня 1920 року й то остільки, оскільки Чехія, Венгрія та інші держави нові згодяться оплатити борги старої Австроугорської Імперії. В цій справі провадиться акція і є невелика надія, що хоч частину цих коштів можна буде одержати навіть до 1-го липня. Таким чином всіма нашими коштами за кордоном заряджає фінансовий агент в Берліні Г. Супрун.

Фінансова агентура в Берліні переводить виплати з тих коштів, які ще залишилися в нашій розпорядженню, закуповує необхідну для Місії валюту і веде акцію по звільненню нашого конто в Берліні та по дорученій оплаті австрійських шатушайнів.

На роботу цієї Комісії завжди було дуже багато нарікань; до Кам'янця також доходили чутки про зловживання. Тому мною було сформовано ревізійну Комісію в складі: Олександра Скорописа, Михайла Донця, Віктора Ісіченка та представника від берлінського посольства — Густава Фріда. Але, з'огляду на одержані відомости про сформування нового кабінету на чолі з Лівіцьким і про призначення Міністром Фінансів, замість мене — Ігнатовича, Супрун ухилився допустити до роботи ревізійну Комісію, посилаючись на приклад з Кривецьким, та, одначе, не перестаючи визнавати мене за Міністра Фінансів і виконуючи різні дрібніщі мої розпорядження.

Одночасно я одержав відомости, що Супрун, визнаючи себе соціал-демократом, підтримує жваві зносини з правими українськими колами за кордоном, а через кур'єрів, з нашою Місією у Варшаві, з чого я зробив висновок, що Супрун щиро вірить в зміну як кабінету — так і напрямку політики.

Зваживши непевність стану, в яким перебувала наша державність в кінці 1919 року я, по міркуваннях тактичного характеру, вирішив проти Супруна репресій не вживати, тим паче, що про це просили мене, порадившись між собою, наші дипломатичні представники, що випадково перебували тоді в Берліні (Василько, Залізняк, Є. Левицький), а також посол Порш.

Після того Супруном в Празі було скликано нараду з представників політичних партій (в тому числі приїхали з Варшави Сергій Шемет та Олександр Ковалевський), а також від Галичан (Л. Цегельський), кооператорів, журналістів і т. и. Склад наради і її завдання не ясно формульовані (фінансова справа в звязку з політичним становищем), як також певні відомости про те, що Галичане агітують за консолідацію з ними правих українських елементів, а особливо те, що нарада була скликана фінансовим агентом без мого відома, — утворили ґрунт для підозрілого відношення до неї. Тому було вжито потрібних заходів і — нарада не відбулась.

Тепер, коли вже відомости про зміну кабінету спростовані, утворилось більш нормальне становище і можна було би приступити до ревізії, але знов таки, по тактичних міркуваннях я поки - що обмежуюсь тим, що перечищаю склад Фінансової Комісії в Бер-

ліні. Згідно з моїм словесним наказом звільнено Скнара, усунено від нештатного співробітництва Косаренка-Косаревича та Геронімуса; також переводиться зменшення окладів.

Але головним моїм завданням являється зараз звільнити нашу Фінансову Комісію від впливу сторонніх елементів, як Клейман, бр. Рабиновичи, які широко використовують слабохарактерність Супруна. Це доводиться робити дуже обережно тому, що вони являються звязком з тими колами, через котрі ніби - то є надія звільнити наше конто. Люди це дуже досвідчені в різних махінаціях і боротьба з ними — не легка; я в цьому вже переконався.

Властиво кажучи, коли можна говорити про зловживання в фінансовій комісії, то це робота цих людей. Супрун в їхніх руках лиш играшка, а за Скнарем і іншими можна числити лиш дрібниці (думаю не більш 100.000 марок), бо в їх на руках ніколи великих грошей не бувало.

Оскільки міг спостерігти — эле стоїть справа з бухгалтерією, що з'ясовується можливо тим, що Супрун 3 місяці був хорий, а потім 2 місяці — в роз'їздах. Саме тепер складається справоздання за минулий рік, по одержанні котрого гадаю перевести ревізію.

2. Стан фінансів. Полетикою в свій час з наказу Темницького було придбано 204.000 долярів по курсу 37 корон за 1 доляр на суму до 8.000.000 корон. 50.000 цих долярів Полетика самочинно продав по низькому курсу, при чім не знати покищо, куди поділись навіть ті корони, що були ним одержані за ці 50.000 долярів.

Других 50.000 долярів одержав невідомо з чийого розказу Багриновський — Директор Департаменту М-ва Юстиції для передачі В. об. Міністра Справ Закордонних п. Андрієві Лвицькому. Ці 50.000 долярів, оскільки знаю, було продано у Варшаві по дуже низькому курсу.

В справі розшукування корон за продані 50.000 долярів, а також тих долярів, що було Липинським передано Полетиді і п. Біленькому — секретареві віденського Посольства, — п. Сидоренко провадить акцію, яку сподівається в недовзі успішно закінчити.

Рештки військового фонду — у кооператорів; вони майже всі витрачені і залишились лиш дрібниці. Дальші закупки — з цього фонду на основі відомої Вам постанови — припинено.

Берлінська Агентура Мін. Фін. розпоряджує сумою, що на 1 січня 1920 року сягає 1.500.000 марок, і крім того — 1.000.000 фунтів чаю ціною до 20.000.000 марок. На утримання Місій в попередньому складі цих грошей вистарчило би лиш на два місяці, через що штати Місії скорочуються; саме тепер п. Макаренко має ствердити скорочені штати і тоді щомісячні витрати на утримання Місій будуть складати суму до 2.000.000 марок, коли курс марки сильно не впаде.

3. Позики. Переговори про державні позики провадяться досить успішно в Італії, Голандії та Англії, але поки що це робота лиш підготовча; скрізь зазначають, що для позики потрібна стала солідна територія, а особливо Одеса.

Ліпша справа з кооперативними позиками. Для фінансування торгівлі з кооперативами Італійські банки дають 200.000.000 лір, а Голанські — 100.000.000 гульденів. Це пілком нас забезпечує, але без Одеси нічого не зробимо.

4. Банки для Товарообміну. І в Англії й в Америці підготований ґрунт для закладення британсько - українського та американсько - українського банків. Завязано стосунки з капіталістами, які згоджуються взяти на себе половину акцій. Британсько - укр. Банк матиме спочатку основного капіталу — 20.000 фунтів стерлінгів, а американо - укр. 500.000 долярів. По стану наших фінансів ми зараз внести нічого не зможемо і тому робота ця не може набрати конкретного змісту, але розпочали ми переговори про продаж 100.000 пудів цукру американцям, які самі мусять перевезти той цукір через Польщу, що нам дасть потрібні кошти. Разом з цим Імханецький увійшов у стосунки з україн.

національн. комітетом і веде акцію поміж американських українців, котра повинна також дати капітал, який можна буде вжити для закладення банку: мають бути випущені бони на 10 років. Коли тим чи иным способом удасться стягти капітал, то розпочне свою діяльність американсько - український банк. Механично цей банк буде приймати перекази грошей з Америки на Україну, що дасть нам приток доларів по корисному курсу.

5. Транспорт гривень на Україну. У нашому розпорядженні є зараз коло 450.000 000 гривень, які не відправлені літаками на Україну через припинення повітряних рейсів. Се головним чином середні й дрібні купюри — 100, 10, 2 гривень, бо великі купюри вже були відправлені раніше. В Германській державній друкарні залишилось ще 7.000.000.000 гривень вже готових, але щоби взяти їх звідти треба заапатити за друк 11.000.000 марок, яких у нас зараз немає. Клопочимось, щоб ці гроші були взяті з нашого конто і здається це удасться. На всякий випадок я повинен знати коли й куди можна відправляти, тому лиш тільки відновиться контакт межи Урядом і Мацієвичом, останній повинен мені негайно телеграфувати. Я послав йому про це депешу, але відповіді й досі не маю. Це необхідно також для відсилки, майна закупленого Поршом. Також з Франції одправлено оден пароплав на Одесу, але він затримується в Італії і, як що не буде звісток, що Одеса в наших руках, то білизна й чоботи будуть відправлені через Відень, Румунію залізницею.

6. Гроші для Варшавської Місії. Віденським Посольством отримано наказ про відправку до Варшави 100.000 доларів і крім того доларів на 3.980.000 корон. Через те, що Сидоренко кошти посольства не всі прийняв — ці долари не могли бути видані п. Крамаренкові. Опріч того цей наказ являється дуже шкідливим з фінансового боку, бо долар це та валюта, яка міцно тримається, в той час як інші падають, тому долари потрібно затримувати як можна довше, напр. зараз в Берліні за один долар можна купити 140 польських марок. Не думаю, щоб Варшавська Місія реалізувала одержані нею гроші по такому курсу.

Т. ч. на цих доларах ми понесли кольосальні втрати в кілька мільонів польських марок.

В кожному разі як би Місія одержала 8.500.000 польських марок, то нових вимог не булоб, бо тих грошей сталоб і на утримання Місії, і на військові потреби.

Прошу Місію прислати мені до Берліну в Фінансову Комісію (Kleiststr № 25) справку про одержані Місією суми, з зазначенням в якій валюті і про витрату їх. Такі справки одержано вже від багатьох наших Місій.

Разом прошу прислати штати Місії та кошторис після скорочень, переведених на підставі постанови Ради Нар. Міністрів від 17 вересня.

„Чеське Слово“ 25 січня 1920 р.

Професор Грушевський хоче реставрувати верховність Центральної Ради.

(З українського джерела).

В останній час республіка Чесько - Словенська стала притулком для багатьох українських діячів, одверто й потаємно виступаючих проти теперішньої влади української. Проф. Грушевський, бувший Голова Української Центральної Ради після опублікування одвертого листа в *l'Humanité*, заадресованого до Клемансо, в якому запевняє, що вся теперішня влада є тільки большевицька, приїхав до Праги й працює над новими державними плянами, що направлені до скинення влади Петлюри — Мазепи.

Проф. Грушевський нещодавно пристав до партії українських соц. - революціонерів, щоби при допомозі деяких діячів тієї партії зможти здійснити відновлення влади Центр. Ради.

В найближшому часі має бути скликано в Празі потаємний з'їзд укр. соц. - революціонерів, які бажають влади Центральної Ради. Число опозиційних є цілком незначне, позаяк ціла половина теперішньої влади Мазепи складається з соц.-революціонерів, що одночасно стоять і за Петлюру.

З пражських соц.-рев. йде з проф. Грушевським отаман Жуківський, бувший військовий міністр. Та противладна компанія (гурт) відбувала у пражського посла Славинського вже кілька нарад (збірок).

Як що звернемо увагу, що проф. Грушевський оповіщав владу Мазепи за большевицьку в той мент, коли вона видала противобольшевицький маніфест, в супереч з усіма політичними партіями українськими (аж до комуністів), які в згоді з Урядом — Мазепа - Петлюра, — зрозуміємо, що акція Грушевського є продовженням тих авантур, які за власних (особистих) інтересів окремих осіб вже кілька разів штовхали в надзвичайно тяжке становище.

ПРОТОКОЛ

Наради членів Місії з участю представника Української Військово - Санітарної Місії по справам полонених за кордоном
28 січня 1920 року м. Варшава.

На засіданню присутні: Політичний Радник Місії П. Понятенко, Радники — Фахівці по військовим справам — отаман Юнаків, по справам транспорту — Товариш Міністра Лукашевич і представник Військово - Санітарної Місії — д-р Вахнянин.

Зборами провадить Радник П. Понятенко.

Внесок.

1. Доклад Представника Української Військово-Санітарної Місії, п. Вахнянина в справі організації перевозки військово-полонених з Італії в Галичину, на Україну Наддніпрянську і в шереги Української армії Головного Отамана, в залежності від походження полонених, стану здоровля і зроблених полоненими заяв що до дальшої військової служби.

Доклад до цього долучається.

власними військовими силами, території, на якій би (території) можна було з'осередити і розвинути справу організації військових частин з повертаючихся з полону вояків; що на території Польщі польська військова влада доси не зреалізувала обіцянок, даних Вищою Польською Військовою Владою п-ві Головному Отаманові Військ Української Народньої Республіки і що взагалі польська військова влада займає невиразне становище відносно потреб формування української Армії — нарада визнає:

1) Перепроведення з Італії на Україну чи в збірні пункти, намічені в Польщі, військово - полонених — є зараз паредчасним;

2) Українська політична влада має звернутись до держав Антанти і до держав, де перебувають українські полонені, з заявою, що Україна протестує проти агітації в шерегах українців - полонених за вступлення цих полонених в шереги якої - будь не української армії;

3) Військово - полонені Українці — при першій змозі — будуть затребовані українським Урядом до повороту. Військово - полонені Українці — родом з Галичини — мають повертатися вже тепер до свого краю, окріч тих, що зголосились до служби в шерегах армії під проводом Головного Отамана; в справі повороту полонених з Галичини — Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській — має ввійти в порозуміння з польською владою і

4) Доручається Голові Військової Секції, отаману Юнаківу вступити в переговори з представниками Вищих Польських Військових Властей з метою вияснити, чи буде ця влада фактично допомагати справі організації українського війська на терені Польщі.

Голова Зборів, Радник Місії П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській,
1-го лютого 1920 р. м. Варшава.

На засіданні присутні: Заступник Голови Місії, Старший Радник Л. Михайлів, Політичні Радники: Б. Ржепецький і П. Понятенко; Радник - фаховець по військовим справам отаман Юнаків.

Внесок.

1. Проект Комісії для переведення реєстрації і визволення інтернованих та арештованих в Польщі громадян УНР.

Червоного Хреста і 3) представника від українського громадянства, перебуваючого в Варшаві, а в разі неможливості запрохання такого — по призначенню Дипломатичної Місії.

На переведення реєстрації — прохати український Уряд відпустити кредит в 20.000 марок і на фонд допомоги інтернованим і инчим — 100.000 марок.

2. Доклад отамана Юнаківа в справі ліквідації Військової Місії по справам військово - полонених українців в Польщі.

3. Проект ноти до польського Уряду в справі протеста проти призначення польської цивільної влади на українське Поділля.

4. Заслухані: 1) проект ноти до польського Уряду в справі становища українських вояків в лагерах. 2) Відношення Голови Військової Секції до польського Військового Командування через капітана Чарноцького від 5. І. ч. 23 і 3) То - же Військової Секції від 28. І. ч. 149.

Голова Зборів, Старший Радник Л. Михайлів (в. р.).

Радник - Секретар П. Понятенко (в. р.).

Вирішення.

Згодитись з внесеним військовим Референтом п. Данильчуком (відношення від 27. І. 1920 р. № 139) проектом Комісії в складі: 1) представника Військової Секції — він же Голова Комісії 2) представника Українського

Передати доклад на висновок радника-фахівця по юридичним справам, а потім зробити доклад панові Головному Отаманові.

Заслуханий проект ноти ухвалено для вручення Польському Уряду в відповідний мент.

Принято до відома.

До панів Послів і Голов Дипломатичних Місій УНР.

З наказу пана Голови Високої Директорії і Головного Отамана Військ УНР.

Міністерство подає Вам як директиви для Вашої діяльності нижченаведене:

Українська армія в процесі своєї концентрації заняла лінію Могилів — Бар — Рибниця — Балта, творячи таким чином західно - український протибольшевицький фронт. Передбачається незабаром з'єднання з частинами українського війська Херсонщини, тоді українська армія одноцільним фронтом обіпреться на Одесу.

Кабінет Міністрів, маючи звязок з Головою Директорії УНР., перебував в зазначеному районі, об'єднуючи що раз більше українське громадянство. Російські большевики керуються на далі своїми імперіялістичними цілями. Окуповуючи знищений наш край, вони ще раз намагаються завести на Вкраїні ненависний народу комуністичний лад, чим звичайно викликають з боку українських мас нові повстання. Вволюючи бажання народу, Уряд УНР. ні в які зносини з большевиками не входить і поступово провадить далі увільнення території України від окупації. Отже нинішня військова ситуація виявляється в стремлінні утворення з українського війська єдиного фронту і забезпечення

за собою південного району не втрачуючи звязків з протибольшевицькою польською армією. Повідомлення большевицьке про зайняття большевиками Кам'янця й Проскурова і посовування їх далі на захід цілковито неправдиві. Пресові бюро, що підхоплюють большевицькі комунікати, керуються тенденційним стремлінням представити непереможним панування большевиків на сході, аби тероризувати де - які держави й досягти цим певних цілей. Подібні відомости можуть тільки шкодити Урядові УНР. в його бажанні притягти на свій бік в боротьбі з російськими комуністами сили західних держав, отже ці відомости Ви маєте паралізувати і до найпильнійшої уваги прийняти ідеологію нашого народу й Уряду, що подиктовує безоглядний бій з окупаційними силами, з якого-б боку вони не надходили-б.

Руйнація краю ворожими окупаційними арміями з часу жовтня 1918 року, довга, знесилююча боротьба, яку мусив провадити український нарід зі своїми ворогами, примушують Уряд УНР. категорично домагатися допомоги від великих держав в боротьбі з російськими большевицькими окупантами. Український народ в міру своїх досить виснажених сил через організацію повстання допомагає регулярному військові й Урядові в їх великій визвольній праці. Нехай же ті, що здеклярували співчуття стремлінню українського народу і оголосили своє вороже відношення ни насильного заведення комунізму серед мас українського індивідуалістичного селянства, нарешті перетворять слова в діло.

Тому, покладається на Вас справа найенергійніших виступів в справі відзискання негайної і найширшої допомоги українському військові амуніцією та зброєю, а селянству українському річами першої необхідности для його матеріального добробуту.

Діяльність Ваша в цьому напрямку мусить бути в повному порозумінні з відповідальними представниками Республіки за кордоном і має цілком відповідати стремлінням і поглядам Уряду УНР.

В цей рішучий момент з історії нашої Республіки має бути захована непохитність ідеї соборної української державности, з огляду на це всякі окремі виступи, чи резолюції на з'їздах, що підривають одноцільність нашої політики за кордоном, Міністерство прохає Вас паралізувати в самий рішучий спосіб. Офіційальні ж комунікати та повідомлення, які виявляють ситуацію на Україні і стремління Уряду УНР. мають найширше й найшвидше з'являтися не тільки в пресі держави, в якій Ви представлені, але негайно передаватися до інших представництв наших чи пресових бюр для широкого опублікування.

Каригідні виступи злочинного елементу, що силкується в фальшивому світі представити ситуацію на Україні й спровокувати справжні стремління українського народу, про що свідчать надходячі артикули закордонної преси, як напр. стаття проф. Грушевського в *l'Humanité* спростовувати та попереджати, як того вимагають інтереси Республіки та обовязок представництва Вами Уряду Української Народньої Республіки. По можливости ширша опіка над громадянами України в державі, при якій Ви представлені, й найтісніщі стосунки з кольтоніями українських громадян в цій же державі, а також допомоги громадянам Української Народньої Республіки то до правдивого освітлення ситуації й ідеології Уряду УНР. мають бути доведені до широких розмірів, аби привести українську думку за кордоном до найбільшої одноцільности і таким чином запобігти ворожому впливові та деморалізації. Так само найрішучішими засобами маєте поборювати стремління — ввести дух партійности в роботу Уряду УНР. та його представників за кордоном. Знову артикул з чужої преси прим. „Чеське Слово“ з дня 25. І. ц. р., дає право звернути пильну Вашу увагу на тенденційне освітлювання за кордоном подій на Україні і на потребу негайного й рішучого паралізування подібних виступів.

Зазначений вище Вашій діяльності по об'єднанню українських громадян за кордоном і утворенню одноцільності української акції і орієнтації з їх боку — Міністерство Закордонних Справ надає дуже велике значення. Нарешті, насаджування та розвиток державного апарату на Україні вимагає присутності на Україні найбільшого числа інтелігентних сил її і тому в обов'язок Вам ставиться реєстрація українських громадян в державі, в якій Ви представлені і співділення до негайного й численного повороту громадян українських на Україну.

В. о. Керуючого Міністерством Закордонних Справ
Української Народньої Республіки Багриновський.

Ч. 1513. Лютого 3-го дня 1920 р. м. Варшава.

Листи доктора С. Барана:

9 лютого 1920 р.

До Вш. Сінгалевича Wien VI. Windmulgasse 15/7.

Вп. Пане Посол.

Користаючи з нагоди, що це письмо може дійти до Вас, пишу до Вас цих кілька слів. Я остав на місці і на разі жию спокійно. Родина у Львові.

Очевидно життя тут невеселе. Роботи тут у мене чимало і є якийсь хосен з мого побуту. Всі тутешні політичні партії з виїмкою есдеків, — яких вважають за повних банкрутів — об'єдналися в Укр. Нац. Раду, яка осудила Симона Васильовича і Андрія Миколаевича. Всі вони, як і цілий „Уряд“, повні банкрути в українськiм громадянстві, які не вернуть до політичного життя. Ініціатива в руках ради і єї голосу прислухаються дальше на сході. До Кам'янця приїхав прем'єр Мазепа. Втік від своїх, бо наддніпрянські і Галицькі військові частини хотіли його розстріляти разом з Безпалком і дром Макухом та прочими висшими урядовцями за послідню катастрофу. В Винниці і Могилеві мусіли вони укриватися перед своїми. Д-р Макух разом з державним секретарем Шрамченком укриваються дальше в Могилеві, бо на захід боїться тахож їхати. Большевики заняли майже цілу Україну і дальше скупчують свої сили, щоб з весною піти на захід, порухатися з (своїми) сусідами. Місцева влада в руках українців, а не, як це було за першої та другої большевицької інвазії, — в руках жидів і москалів. До большевиків пристали формально укр. комуністи і ліві есери (боротьбисти) і в великій мірі і ці обставини треба завдячити те, що зовсім не нищать укр. інтелігенції, а укр. школи і інституції дістають піддержку від большевиків. До большевиків перейшли з конечности і Галицькі вояки і старшини, що були хворі в шпиталях в Винниці, Жмеринці і Барі. Вони мають льокальну службу. Головою Ревкому в Винниці є відомий агітатор Трильовського Шекерик - Донинів. Виходить там для агітації між галицьким військом „Червоний Стрілець“ — дневник. Більша частина Галицького війська (це що остало при життю), бо більше третини вимерло на тиф і инчі пошестні недуги, подалося з обозом в Херсонщину. Команду має мати генерал Тарнавський. Решта Денікинців є ще в Херсонщині: Одеса має місцеву владу, порядку бережуть Галичане. В Румунії має бути до 4.000 полонених Галичан (з Італії), які не можуть передістатися за Дністер. Повіти: Могилівський, Ямпільський і Ольгопольський є вільні, цеб то на разі не заняті большевиками. Там є льокальні українські влади і слабі відділи військові — головно з Галичан — Наддніпрянські відділи Омеляновича - Павленка розбрелися в Брацлавщині (вона вже занята большевиками) і Уманщині. Симон Васильович там найбільш зненавиджена особа; з ним не числиться ніхто. В Кам'янці радить день в день кабінет і рада Міністрів під проводом Мазепа. З тої комедії всі сміються. Це політичні трупи. Завтра іде Безпалко і Андр. Лівичкий до Варшави, а Безпалко дальше до Копенгаги. Тоді Мазепа піде під ключ.

Влада Петлюри фактично вже зліквідована. Що буде даліше — годі предвидіти. На весні буде повний танець чортів, а хаос і руїна ще збільшиться. Треба мати нерви, щоби те все перебути.

Ініціативу дальшої роботи бере Рада. Може що з того і вийде. Я нікуди не можу рішитися і остаю на місці.

Щиро Сердечно здоровлю Степан.

Р. С. Мірка переповнилася і, на днях, Мазепа буде арештований, як тільки вийде з під крил білого орла. Се вже певне!

9. II. 1920 р.

До Костя Левицького.

Присутність тут моя корисна. Тут фактично української влади нігде нема. Кабінет і Рада Міністрів — це пародія. Президент Мазепа і д-р. Макуха, що пристав до нього, не могли ніде загріти місця. У Винниці і в Могилеві, де якийсь час по виїзді з Кам'янця перебували з частиною урядовців — бо мусіли укриватися, бо Наддніпрянські і Галицькі частини грозила їм за катастрофу розстрілом. Мазепа втік до Кам'янця і тут даліше продовжує комедію з засіданнями Ради Міністрів. Д-р Макух даліше укривається в Могилеві. Укривається там також і державний секретар Шрамченко. В Кам'янці є також і Безпалко (цей бандит їде до Варшави й Копенгаги) та Андрій Лівіцький ще вертає до Варшави. Симон Васильович присилає тут ріжних урядовців, щоби вивідатися про настрої тутешніх кол. Як додатний факт тутешнього політичного життя можна зазначити це, що всі політичні партії від есерів до найправіших хліборобів демократів об'єдналися разом з виїмком соц. дем., які раді - би даліше піддержувати авантюру С. Васильовича, котрого осуджує вся українська політична опінія. Він повний банкрут, як і Мазепа зі своєю радою Міністрів і дурним кабінетом.

На днях виїздить звідси Мазепа. Як тільки опиниться поза кругом польської сили — буде арештований. Тоді Рада Національна оголосить свою резолюцію і перейме керму в свої руки. Все вже обдумане. І так буде краще. На разі граємо комедію з Радою Міністрів і називаєм скінчених ідіотів „Урядом“.

На разі стільки всього. Щиро і сердечно здоровлю Степан.

(Геррн і Лівіські. Віен. VIII Флоріангассе 54. 19).

Член Директорії
Української Нар. Республіки.

Обіжник.

25 лютого 1920 р.

Послам і Головам Надзвичайних Дипломатичних Місій

ч. 235.

Української Народньої Республіки.

м. Відень.

Помічено, ще де-які дипломатичні Місії та окремі представники Української Народньої Республіки ведуть переговори в справах економічних і фінансових та приобіцують концесії Урядам, при яких вони акредитовані і приватним товариствам та особам в імені Уряду Української Народньої Республіки.

Зважаючи на те, що українське представництво за кордоном не добре поінформоване про дійсний стан річей і економічні та фінансові пляни Уряду, крім цього не має відповідних персональних сил для розробки питань економічного характеру, такі переговори, а тим більше зобов'язання можуть бути дуже шкідливими для інтересів республіки.

Необережне відношення до таких серйозних справ, яке може спричинитися до тяжких для всього народу наслідків в майбутньому, в цей час, коли в Європі українське

питання набуває значіння цілковито здискредитує Уряд і похитне інтереси до української справи, які можуть виявитись в чужих державах, як в колах політичних, так рівно і в комерційних.

А тому забороняється Посольствам і Місіям, їх членам і окремим представникам Української Народньої Республіки за кордоном, до якої - б сфери це представництво не належало, без спеціальних уповноважень від Уряду, вести переговори, завязувати договори, брати концесії і приобіцювати їх в справах торговельних, економічних та фінансових як Урядам, так і громадським організаціям, приватним товариствам та окремим особам.

На разі заявлення пропозицій або запитань в цих справах належить негайно докласти Урядові і провадити дальнішу працю лише після вказівок Уряду.

Всі переговори і зобов'язання, проваджені особами та інституціями, не маючими на це спеціальних уповноважень, про які не було сповіщено Уряду і не одержано інструкцій від Уряду, вважаються позбавленими всякого юридичного значіння, об чім пропонується Послам та Головам Місій довести до відома Урядів і громадянства в місцях перебування Посольств і Місій.

Уповноважений Директорії УНР., Член Директорії А. Макаренко.

За Керуючий справами Директорії УНР. Мирошніченко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитої Польської.

1-го березня 1920 року.

На засіданні присутні: Головний Отаман С. В. Петлюра, Голова Місії А. Лівіцький, Міністр Праці О. Безпалко, члени Місії: Л. Михайлів, П. Понятенко, Б. Ржепецький.

Зборами провадить Голова Місії А. Лівіцький.

Внесок.

1. Проект ноти УДМ. від імені УНР. „в справі привернення загального мира на сході Європи та становища УНР. в цій акції“.

2. Інформації з Кам'янця одержані через пана Сапіцького.

3. Відновлення конференції з польськими уповноваженими.

4. Фінансове становище Місії.

Вирішення.

Проект прийнято і ухвалено ноту передати польському Урядові, а копії всім акредитованим при урядові РПП. п.п. послам і представникам держав та п.п. Послам і Головам Укр. Диплом. Місій за кордоном.

Прийнято до відома.

Припоручено Голові Місії при відкритті конференції на першому засіданні порушити питання про визнання Польщею Самостійности України.

Звернутись до М-ва Закордонних Справ з домаганням затвердити штати і бюджет на 1920 рік.

Голова Зборів, Голова Місії А. Лівіцький.

Радник - Секретар П. Понятенко.

Холм 3-го марта.

Вельмишановний Симон Васильович.

До нас Холмщан, тих що стоять тут на своїй землі, доходять різні чутки про різні умови Ваші з польським Урядом. На передодні спокою її відродження нашої державної думки її здійснення я, як Холмщак, котрий переніс все на своїй спині в імені всіх нас мушу Вам заявити о наших бажаннях і накреслити нашу мартирологію.

От вже рік як розігнані ріжними орієнтаціями опинились ми в своїому краєви. Вже рік йдуть змагання народу і його інтелігенції за право горожанства і рідної школи, мови і релігії. Вже рік як духовно істекаємо кров'ю і нема надії на будуччину. Нас всі політики ніби то в поборгованню і виборгованню ідеї державної української забули всі про нас, алеж ми до останнього про себе будемо напаминати тим, кому слід напаминати. Можна мати ріжні погляди на холмську справу, але факт є фактом ми тут істнуємо і боримось. От вже рік пройшов як представники Холмщини зложили польському Уряду меморіал, де домагались негайного створення національної ради, народних шкіл, добротинних організацій, прав, горожанства рідної мови, права вільного визнання релігійних потреб. Но на жаль до сього часу в тій справі не маємо жадної відповіді. Ще недавно, а саме 25 лютого перед модлінським воєводою д. Москалевським ми повторили наші змагання все нам обіцяно, алеж крім обіцянки ніц...

Так заспокоються наші права, як нації тут на місті, а там Ви говорите о взаїмній пошані прав публичних і горожанських. Тут навіть назва сама українець береться під розвагу. Нам кажуть *niema Ukraińców są Rusini* Така атмосфера нашого життя. К тим душевним злидням треба додавати ще страдання матеріяльні. Всі голі і босі — наша інтелігенція так бідує, як Ви собі уявить не можете. Всі чекають, що прийде час визволення, коли і о нас вспомнять. Зараз в Холмі маємо організаційний комітет „Рідної Хати“ добротинної організації, яка має самі широкі завдання, но потрібна поміч матеріяльна, організується учительство, голе й босе домагаючись рідної школи. Щоби не брати на себе відповідальности ні перед історією, ні перед народом ми кермуючи сфери тут на Холмщині вирішили виступити перед лицем майбутньої мирової конференції з публичним закликком до переведення у нас плебісциту так як бажаємо, щоби наша воля була услышана в останній час і тільки се нас утримує в порядку. Об однім Вас, Вельмишановний Симоне Васильовичу, прошу, коли Ви згадуєте д. Пілсудському про загальні справи, не забудьте вспомнити при нагоді і про нас Холмщан, помнячи, що при будові держави України і ми частину труда клали яко український нарід.

З пошаною до Вас відносящийся Антін Васильчук, бувший Голова провінціоанальной Комісії ради військових депутатів в Київї, теперішний Голова „Рідної Хати“ в Холмі.

— У. Н. Р.

Голова Директорії і Головний
Отаман Військ Української
Народньої Республіки.

4 березня 1920 р.

ч. 144.

Ставка.

До панів Послів та Голов Дипльоматичних Місій УНР.

Ваша Ексцеленція.

Виїзджаючи незабаром на Україну для безпосередньої участі в дальшій боротьбі за нашу державність і відновлення сталої державної праці вважаю необхідним подати до Вашого відома слідуєче:

1. Мій від'їзд з України стався в наслідок військово - державної наради за участю п.п. Міністрів, Начальників всіх Дивізій Дієвої Армії в м. Любарі 3-го грудня 1919 року. Нарада та під моїм голосуванням прийшла до необхідности — перемінити, з огляду на зраду Командування Галицької армії, методи провадження боротьби з ворогами української державности, а мені виїхати за кордон для провадження державної акції. Всякі поголоски, що з'являлись в європейській пресі про роз'єднанність влади, яка, ніби, запала в звязку з моїм тимчасовим від'їздом за кордон, не відповідали і не відповідають дійсности. Ці поголоски ширились або свідомими ворогами влади Республіки, або дезорієнтованими і несталыми кругами української еміграції. Протягом цілого часу свого перебування не на Україні я був найтісніше звязаний з Міністерствами через Премієр-

Міністра І. Мазепу і з призначеним мною командуючим республіканськими військами отаманом Омеляновичем - Павленком, даючи їм належні інформації та директиви.

Коли б і далі, з моїм поворотом на Україну, згадані елементи ширили якісь нові чутки про роз'єднаність влади поміж мною та Міністерствами, такі чутки наказую п.п. Послам та Головам Місії спростовувати і припиняти. Ні зараз нема причин для такої роз'єднаности, ні в майбутньому бути не може.

2. Мое листування з п.п. Послами та Головами Місії, як також інформації пана Міністра Справ Закордонних, рівно ж і персональні мої розмови з де-якими політичними та фінансовими діячами закордонними, приводять мене до висновку, що в даний мент Українська Народня Республіка мала би вже фактичне узнання існуючого її Уряду, коли б цей останній посідав певну територію і міг би вступити в товарообмін з державами Європи. В пакті попередньому зазначив я причини загублення території. В поясненні цього мушу додати: в тих стратегічних умовах, серед яких, після зради Галицького Командування, опинилось військо українське, як мені, так і штабові мойому, ходило о те, аби зберегти кадри цього війська і дати йому можливість перепочити якийсь час (зиму), не вступаючи в систематичні та сталі сутички з ворогом. Утворення сталого фронту було би ризикованим, з огляду на брак амуніції та належного заосмотрення війська: воно би спричинилось до загибелі цілком свідомих вояків, загартованих в боротьбі за нашу державність, а тим самим і долю державности нашої поставило би під небезпеку. З весною то завдання, яке мною дано було війську нашому, мусить скінчитись. Незалежно від припоручень, які дістали штабні старшини в справі організації та керування повстаннями протибольшевицькими, головне ядро війська повинно зібратися в призначеному для нього місті, в цілях посідання певної території і аби тим самим на цій території дати можливість створити центри Урядові та почати відновлення державних апаратів. Інформації про похід подій, направлених до здійснення цього завдання, п.п. Посли та Голови Місії своєчасно одержувати будуть.

3. В тісному звязку з цим завданням стоять заходи, пороблені мною в справі організації за кордоном певних військових частин з наших полонених; згадані частини повинні перетранспортуватись на Україну для активної участі, разом з іншим нашим військом, в боротьбі за нашу державність. П.п. Посли та Голови Місії Дипломатичних повинні всіх сил ужити, щоб улекшити це перетранспортування. Разом з тим їм доручається і за обов'язок кладеться подбати про перетранспортування певним маршрутом і до певних центрів того військового майна, яке закуплено Урядом за кордоном і таким потрібним буде в найблизчі часи для заосмотрення нашого війська. Належні в цій справі заходи п.п. Послів та Голов Місії повинні бути скоординовані і в порозумінню між собою доцільно переведені.

Разом з тим доручається п.п. Послам та Головам відповідних Місій діяльність окремих урядових агентів чи представників різних Міністерств, маючих певні доручення в цій справі, так само скоординувати і під догляд взяти.

4. Ті заходи, що будуть чинитись Урядом і військом для осягнення завдань, зазначених в § 2, повинні супроводитись одночасно акцією дипломатичною, для чого панам Послам та Головам Місії доручається розвинути як найбільшу ініціативу і енергію в формі: 1) оголошення різних інформацій — статей про Україну та інтерв'ю в органах преси, 2) організацію виступів в парламентах на користь — а) визнання нашого Уряду, б) державности нашої, в) необхідности нав'язання зносин торговельних з Україною тощо.

5. Знаючи зі звітів посольських і інших джерел, що закордонні політики та державні мужі, виявляють незнайомство з формою нашої влади, з її джерелами правно-державними, з компетенцією її, ставлячи під знак запитання гармонію і однодумність в

змаганнях Уряду і народу о суверенність нашої Республіки і висловлюючи часто сумнів чи така одностайність існує або така єдність змагань буде завершена в спосіб об'єктивний та задовольняючий громадську опінію Європи та Америки; — я вважав би необхідним як найбільшу акцію з боку п.п. Послів та Голов Місій Дипломатичних в тому напрямку, щоби сумнівні ті збити, а упередження ті, які так завзято підтримуються ворогами нашими в тій справі, нейтралізувати. Потрібно при дотичній акції в цій справі не тільки спиратись на великі державні акти з дотеперішньої боротьби за незалежність нашої Республіки, які видані були Центральною Радою, Трудовим Конгресом, Директорією і в яких воля народу ясно і недвозначно виявила себе що до нашої незалежності, але й на численні жертви людські, які сам народ приніс на олтарь самостійної України і в оборону влади своєї в числі не одного десятка тисяч наших вояків, що загинули смертю лицарів в боротьбі з нашими ворогами, не одної тисячі мирних горожан нашого краю, розстріляних і замучених тими ворогами через одне підозріння в прихильності до ідеї Суверенної України або навіть через одну лиш приналежність до української нації. Цими кривавими жертвами не вичерпується відданість нашого народу ідеї Суверенної України. Протягом 3 років він офірує тій ідеї і руїною власного добробуту та господарства, що приймала форму гвалтовних реквізіцій, повинностей в постачанню, транспортних засобів, а з боку ворогів звичайного і організованого грабінництва, доказує свідому готовність населення нести й далі жертви в ім'я цієї ідеї.

Керуючи боротьбою нашого народу, несучи моральну і історичну відповідальність за неї, я і Міністерство глибоко певні, що перемога в цій боротьбі врешті буде на стороні нашого народу, а ті ідеї й гасла, які є імпульсом боротьби, народ, через своїх представників в Парляменті з установчими функціями, зайвий раз урочисто тільки санкціонує і затвердить. До скликання цього Парляменту треба готуватись і я з Правительством дбати будемо, щоб праця такого всенароднього зібрання могла розпочатись якомога скорше. Вияснення наміру Уряду УНР. в цій справі мусить бути п.п. Послами і Головами Місій в даний момент особливо взято на увагу при виясненню української справи в зносинах їхніх з впливовими колами.

6. Разом з тим п.п. Посли і Голови Місій повинні при тих зносинах зазначати, що, одкидаючи принципи Совдепських Рад, як фальсифікуючих волю народу і оддаючих долю України на поталу нікчемної своєю кількістю меншости населення, Уряд, як і раніш, змагатись буде до затвердження справжнього демократизму і проведеного одверху до низу парламентаризму. В звязку з цим організація адміністрації, як центральної, так і на місцях, буде пореведена в спосіб, гарантуючий неможливість повторення тих помилок, що до тепер були допущені. Прикликання до праці фахових і досвідчених сил хочби закордонних, є потребою державного значіння, на яку звернуто буде як найпильнішу увагу. І то не тільки в справі організації нашого регулярного війська, але і в справі організації фінансів, відновлення та розвитку промислів, транспорту, як також і в організації органів охорони громадського ладу та порядку в формі військової жандармерії, міліції то-що. Бажано було б, аби п.п. Посли та Голови Місій звернули належну увагу відповідних кругів Європи і Америки на природні багатства нашого краю, на потребу в приміщенню чужого капіталу, який так потрібний буде для експлоатації цих багатств і т. д. Маючи на увазі огородити інтереси нашої Республіки од хижих тенденцій капіталу в цій справі, прямуючи до того, щоби дальший економічний розвій нашого краю поставити в залежність од себе, я довожу до відома п.п. Послів та Голов Місій, що заключення ріжних договорів на займи, концесії і чи продаж збіжжя, мусять переводитись через Міністра Фінансів і за санкцією Уряду УНР. в цілому. Разом з тим я наказую п.п. Послам та Головам Місій, в дорозі допомогти пану Міністрові Фінансів, провадити підготовчі міри і прелімінарні заходи в цій справі.

З огляду на те, що справа організації Держави нашої потребує не тільки фахових сил, але запозичання нами певного життєвого та державного досвіду, зафіксованого в об'явах державної творчості інших народів, бажаним було би, аби п.п. Посли та Голови Місій звернули увагу на вистудіювання з цього боку тих країн, де вони перебувають, поділились би вислідами своїх студій з нашим Урядом і переслали би йому тексти Конституцій, основних законів і інших актів державної творчості, схоплюючих важніші галузі і ділянки державного життя. Цим матеріалом Уряд УНР. міг би пожиточно скористуватись при уложенню майбутніх основних законів рашої Республіки і організації цілого державного апарату нашого краю. В звязку з цим стоїть і справа повернення на, Україну наших культурних сил, перебуваючих за кордоном: вони потрібні більше у себе в краю, ніж на чужині, де іноді деморалізуються і стають пропашними силами для свого народу, збільшуючи кадри дезорієнтованої і безгрунтової еміграції. П.п. Посли і Голови Місій повинні персональним впливом подбати про таких людей і з окрема тих, що справді не підпали остаточній дезорієнтації, направити до виявлення з їх боку активного інтересу та участі в творчій праці над будівлею рідної Держави. Само собою зрозуміло що всякі шкідливі виступи наших дезорієнтованих діячів за кордоном повинні знаходити, належний одсіч. П.п. Посли і Голови Місій певно знають, що тимчасове тяжке становище на Україні викликало серед де-яких кругів і окремих людей очайдушність, а то й злу волю скористати з цього становища в персональних цілях, не тільки протилежних, але явно ворожих інтересам нашої Республіки. Ці злочинні з'явища не минуть без карі для винуватців і п.п. Посли та Голови Місій, оскільки то можливо, повинні представити Міністру Юстиції, як Генерал - Прокуророві УНР., належні матеріали та данні, характеризуючі людей, що в важливу і критичну для Республіки хвилину, забули про державну честь, діючи на шкоду їй своєю неслухняністю та забуттям карности.

Доручаючи п.п. Послам са Головам Місій, працювати в данний мент з особливою напруженістю для добра нашого краю, прошу їх утримувати між собою як найтісніший контакт, своєчасно інформуючи про свої заходи Міністра Spraw Закордонних для одержання од нього відповідних інструкцій.

Бажаючи як найбільшого успіху п.п. Послам і Головам Місій в їх праці, прошу передати мій заклик до праці також всім співробітникам і певність мою, що спільними силами виборемо визнання нашому народові те, за що він так уперто бореться і що дасть йому великий імпульс до щасливого закінчення цієї боротьби: визнання суверенітету Республіки й її Влади.

З щирою пошаною Петлюра.

Контрасігнував: Міністр Spraw Закордонних А. Лівіцький.

У. Н. Р.

Міністерство Закордонних Spraw.
Департамент Загальний.
Відділ Дипломатичний.
ч. 1033.

Березня 10 дня 1920 р.

Всім Послам і Місіям Української Народньої Республіки
Почто - Телеграма.

Звістки про непевне становище большевицької влади на Україні підтверджуються з большевицьких джерел. Член Київського большевицького Уряду Затонський стверджує, що селянські повстання в Черниговщині та Полтавщині справді мають місто. Проти них послали большевики артилерію і кавалерію. Затонський має надію, що серйозними гарнізонами в городах при допомозі міцного кулака большевицький Уряд задушить повстання. Фактичний стан річей не дає міста такому оптимізму. Селянські повстання керуються не анархістами, як заповняє Затонський, а офіцерами української армії. Вибухають вони несподівано для большевиків, які на селах не мають сили і бояться туди показатись без більших військових відділів. Українські повстанці нежданно нападають на большевиків і нищать їх. Залізниця між Києвом та Полтавою поповсана. Так само між Києвом і Бахмачом. В данний мент особливо сильні розрухи селян в Кролевецькому, Ніжинському та Сосницькому повітах Черниховщини та Переяславському, Прилуцькому і Пириятинському повітах Полтавщини. Большевицькі потяги можуть ходити тільки під екскортою панцерників через те, що їх часто чекає несподівані обстріли і катастрофи. Селяне

більшевицьким реквізичійним комісіям хліба не дають і пояснення комісара большевиків Гуковського—голови торговельної комісії большевицької, що хліба московський Уряд не може доставити Європі через лихий транспорт в Росії треба розуміти так, що цей транспорт лихий не тільки через технічне безладдя, але і через те, що хліба в Росії нема: є він на Україні, а українські селяне його не дають большевикам, чекаючи прихода свого правительства, якому тільки і вірять. Большевицькі гроші українські селяне не приймають, вимагаючи українських гривень. Під впливом такої ситуації большевицькі великоруські дивізії прибувши на Україну після офензиви на Колчака і Денкіна починають деморалізуватись і не виявляють особливого бажання битись з українськими повстанцями, бо бачуть, що це не контрреволюціонери, як їх обманують большевицькі комісари, а такіж селяне і робітники, як і вони, тільки бажанчі свого національного порядку і своєї демократичної влади. В кожному разі дезертирство в великоруських дивізіях збільшується. На Україні неспокійно, і весна, як і торік, може принести большевикам великі утруднення та несподіванки, які в силі захитати досить серйозно їхній стан на Україні, тим більше, що большевики, як і торік, творять насильства над українськими політичними громадськими діячами, розстрілюють їх, а спробою реквізичії селянського хліба викликають велике озлоблення українських селян, котре може виявитись в новому стихійному повстанню проти узурпаторів насильників.

Керуючий Міністерством Закордонних Справ Андрій Лівичський.

Директор Департаменту Багриновський.

П Р О Т О К О Л

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській
13 березня 1920 року.

На засіданні присутні: Заступник Голови Місії Л. Михайлів, Політичні Радники: П. Понятенко, Б. Ржепецький; Радники фаховці: п.п. Юнаків, Лукашевич і Голова Військової Секції Місії отаман Зелінський.

Зборами провадить Заст. Голови Л. Михайлів.

С л у х а л и:

1. Проект статута червонохресної організації при українській Д. Місії в РПП.

2. Проект штатів УДМ. і бюджет на 1920 р.

3. Справа організації Інформаційного Бюро при військовій Секції і взагалі організації інформаційного відділа Місії.

матеріалів військового, політичного, економічного і инчого роду, а також експедиювання цих матеріалів скупчується в Центральному Інформаційному Бюро Дипльом. Місії.

Кожда Секція, Місія по своїй спеціальности дає Інформаційному Бюро вказівки відносно того, які теми секція вважає порушувати в бюлетенях і виданнях Місії, дає матеріали для опублікування в тих виданнях, а також дає адреси, по яким вважає необхідним розсилання інформаційних видань.

Голова Інформаційного Бюро має право сам жадати від секції матеріалів, які найде потрібними, а також має право жадати співробітництва Секцій в виданнях. Резолюція ця відкидається всіма проти автора і ухваляється, що: Військова Секція провадить своє інформаційно - видавниче Бюро, а Інформ. Бюро при Дипльом. Місії — функціонує в прежнему напрямкові.

4. Справа з перебуваннями в складі Місії радника фахівця по торговельним справам п. Борисова і референта — п. Павловського.

Позаяк, по незалежним від Місії причинам, торговельно-економічні справи в пертракціях з поляками доси не могли бути порушеними і надалі не предбачається в близчому часі, можливість такого порушення — ухвалено: а) Радника - фахівця п. Борисова відчислити від Місії в розпорядження п. Міністра Нар. Господарства, яким він був командірований, а референта п. Павловського — перечислити для біжучої праці в розпорядження керуючого Інформац. Бюро, радника Ржепецького.

Голова Зборів, Заступник Голови Місії Л. Михайлів.

Радник Секретар П. Понятенко.

Приблизна копія з поданого доклада.

До пана Начальника П. Політичного Відділу Штабу Волинського фронту польських військ. З дорученоя Військового Референта Секції по справам військовим сотника Драченка і з Вашого дозволу я об'їхав Заславський та Острожський повіти з метою познайомлення з настроєм, який є на місцях. В цьому мойому докладі я підношу ті думки які я виніс із моїх спостережень:

Стикаючися безпосередньо з життям цих повітів, які нині є окуповані через польські війська, не можна проминути, не помітити тієї для багатьох незрозумілої безпорадності, зневіри, якоїсь захваної ображенности, а з другого боку дивної розпорошенности та пригнітенности, яка там панує. Вищезазначений настрій, стан помітний є не лише серед селянства, але також серед робітництва і трудової інтелігенції. В наш надто критичний переломовий історичний мент, коли з одного боку міняється відношення Уряду Польщі до Української Нар. Республіки, з другого - ж на ці повіти надвигається червона руїна, обов'язок всіх чинників як українських, так і польських, маючих той чи інший вплив чи силу і які є свідомі ваги наших днів, є — ужити всіх можливих заходів, аби принести цим повітам якесь полекшення, просвітлення їхнього життя. Спільними силами, за всяку ціну треба відновити культурне людське життя, яке тут нині завмерло. Треба усунути злочини, які привели до цього, а головні причини на мою гадку такі з боку польської влади: I) розв'язання всіх демократичних, громадських установ часів Директорії (як приміром Трудова Рада, Земельна У., Народня Управа, Земства), а також таких загально - державних закладів, як н. пр. Почтові Філії, це розв'язання довело багатьох урядовців до страшної нужденности, а діячі земельних Управ наприм. є переслідувані (в Острозі) нарід - же в факті цьому побачив порушення своїх природних прав. II) Провадження великих реквізіцій збіжжя і підвід серед селян, як то є прим. в районі Шепетівки або й ст. Константинова. III) Брутальне поводження навіть на очах українського люду з пересильними полоненими українцями - вояками, з так званими „петлюрівцями“, — це спричинилося до того, що майже всі на місцях переконані, що „нема України, нема Петлюри“ — бо все українське навіть озброєне було обезправлене. Це поводження я сам бачив в Шепетівці. IV) Жандармський нагляд над багатьма українцями, які відомі на місцях, як українські діячі, абож прямо, як „Петлюрівські“ старшини. (Редактор — видавець „Остріжської газети“ Пилип Павлюк сидить в Острозі в дома і мусить мельдуватися в жандармерії без права виїзду з міста, а всі старшини тільки українські мусять що десятого дня мельдуватися в жандармерії). V) Яскраве нехтування української національної справи з боку де-кого з польських шкільних інспекторів: (українська інспектура зовсім скасована: наприм. Заславського, який не затвердив багатьох учителів польської національности однак яких є і в Клементовичах коло Шепетівки, навчання провадиться з явно протиукраїнською тенденцією, коли учням 1-ої групи накидається, що Клементовичі то є земля польська. VI) Незатвердження старих учителів українців і призначення до шкіл учительок навіть і з Перемишля настроїло селян на скептичний, недовірний лад до Інспектури і вони не хочуть робити ніяких громадських приговорів що до утримання, опалення і т. д. школи наслідком остраху учителя поляка в разі даної громадою обов'язковости утримання школи. Школи в дуже багатьох селах зовсім закриті: учителі або в нужденности великій живуть, абож спекулюють. VII) Дуже велика обмеженість руху і дозвіл, зв'язаний з тижневими, морально тяжкими хлопотами. Особливо це помітно в таких центрах як Шепетівка. VIII) Цілковитий брак постійних, певних, правдивих відомостей як на селах, так і по містах, що при духовній темряві нашого українського селянства творить сприяючий ґрунт для поширення відомостей усіх партій, тільки не української, бо українці є найбільше волею подій роспорошені. Приміром, в повітах часто почуєте: „большевики тепер вже зовсім не такі, як були раніш і комуну викинули“, „мазепинці воюють з петлюрівцями“ і т. и. Селяни купувалиб часопись українську, але такої нема і взагалі до села, навіть до Заслава, не доходять часописі. А тому все мовчить абож... поширює нечувані нісенітниці, що часто настроює селян на анархістичний лад. На мою думку, щоб дійсно, в житті показати, виявити, що розпочате поміж Урядами двох сусідних народів польського і українського порозуміння не обмежується звичайною дипломатичною розмовою, а переводиться в життя на місцях, — треба з боку відповідних чинників польської влади:

- 1) негайно всім польським установам як військовим так і цивільним ясно депешувати про зміну політичного курсу Польщі до України,
- 2) негайно скасувати жандармський нагляд над українцями як військовими так і цивільними, які до сьогодні були переслідувані навіть по службі, як от приміром, лікар—українець в Заславі Річинський: (я розумію лише українців — прихильників Директорії),
- 3) іти на зустріч діяльності „Просвіт“,
- 4) дуже обережно поводитися з Земством, а коли воно буде відновлено, то при виборах прислухуватися українських голосів,
- 5) поменшити до мінімуму реквізіцію чогоб то не стало на селах,
- 6) шляхом офіційних пояснень — оголошень та відозв за певним підписом пояснити всій людності все, що є певне, формально - дійсне про недалекий, майбутній політичний та географічний вигляд України взагалі, а Волині з окрема. Треба правдиво поінформувати людність про всі умови, які є вже зроблені поміж двома Урядами (особливо межі і аграрна політика),
- 7) наслідком завязання заприяєнених відносин поміж Урядами відтягнути з робіт робітничі сотні полонених Українців, яких і до нині б'ють за утечу кого - небудь із сотні, як це я довідався від „сірих“ на Шепетівці в 4 полевій сотні,
- 8) вжити заходів що до порозуміння польської інспектури шкіл народних з відділом освіти при українському Уряді і рішуче опертися на українському вчителстві, яке нині дуже загнане,
- 9) притягнення до служби, до співроботи всіх місцевих людей, інтелігенції, яка — скажемо — багато урядовців — за часто сидить без служби й зарібку,
- 10) прискорити висилку в кожне повітове місто представників українського Уряду, якіб служили живим звязком міст з Урядом,
- 11) надати цілком легальний — офіційний характер українській національно - просвітній боротьбі, це притягне до роботи багатьох, які волею місцевих обставин примушені сидіти по закутках.
- 12) закласти культурно - просвітний україн. центр, хочаб у Рівному, на який опиралися - б в своїй діяльності повітові філії. Центр мусить мати свою українську часопись, а потім порядний склад українських книжок і нот, добутих у Львові. Центр одержуватиме правдиві повідомлення з повітів і сам мусить — будучи в постійному контакті з укр. Урядом і Штабом Волинського фронту, давати вказівки для дальшої роботи. Тільки переведення того всього в життя удасться внести в життя цих повітів матеріальне і моральне полекшення і тоді лише можна сподіватися, що і набір в армію УНР. піде нормальним шляхом і дасть я-б сказав демократично - український вислід. Селянство піде за Директорією в згоді з поляками проти большевиків, але треба мати безпосередні звязки з селянськими масами, зуміти притягнути його на сей бік, бо инакше, коли нерв не буде вгаданий, руїна піде далі, а це жаль буде, тим паче, що є ще можливість цьому запобігти.

Старшина Микола Букшований (в. р.)

15. III. 1920.

У. Н. Р.

Міністерство Зркордонних
Справ.

Березня 18 дня 1920 р.

До Голови Місії в

Високошановний Пане!

Я їздив до Кам'янця спеціально для побачення з п. Мазепою і для порозуміння з Радою Міністрів. Між Мазепою і Головним Отаманом, взагалі між Радою Міністрів і Верховною Владою установилось повне порозуміння, і всі злочинні байки про якість

розходження, навіть про ворожнечу між мною і Мазепою не відповідають дійсности. Мазела і Рада Міністрів цілком апробують нашу „Варшавську“ політику, яка провадиться в повному порозумінню з українським громадянством Кам'янця. Тільки демагоги і авантюристи агитують проти нас і Правительства. Проти нас виступають тільки ті „діячі“, які хвилеву популярність ставляють вище державних інтересів, які не мають сміливости робити те чого вимагає пляномірна боротьба за незалежність та історична необхідність. Надії на „лакомства“ большевицькі, якими жила частина нашого громадянства, розвіялись, і тепер урядові і громадські кола стали твердо на позицію боротьби з Росією в союзі з Польщею і Румунією. Пресловутий інцидент з арештом в Кам'янці ліквідовано в достойний для нас спосіб і тепер наші відносини з польським правительством вступають в нову фазу.

10-го березня відновлено Мирову Конференцію між польською Комісією Міністерства Заграничних Справ і нашою Місією. Після довгого обміну думок дійшли до порозуміння в загальних рисах. В найближчих днях польське Правительство, а з ним і Румунське, має визнати самостійність і незалежність української Держави в певних межах, а також сучасне українське Правительство. Поляки вимагають точного окреслення кордонів по р.р. Збручу і Горині, але, певно, погодяться на р. Стирь. Буде заключено також військову та економічну конвенцію і в склад Правительства увійде Міністр по польським справам і ще оден Міністр польської національності по нашому вибору. У відповіді Правительству Росії Совітської Поляки зазначають, що не визнають Уряду Раковського за Уряд український, вважаючи його окупантом і узурпатором. Передумовою мирових переговорів з Совітською Росією Поляки поставлять кордони 1872-го року, але окремим договором з нами приймають зобов'язання передати нам, як частину території української держави, всі простори між Дніпром, Дністром, Збручом і Стирью (або іншою річкою, бо це ще невідомо). Головним домаганням поляків в галузі економічній є вільний транзит з Польщі до Одеси. Військовою конвенцією передбачається допомога поляків всіма засобами, а також живою військовою солою до звільнення від большевицьких банд і опанування нашим військом всієї Правобережної України, далі союзні зобов'язання продовжуються, але поляки не пошлють свого війська на лівий берег Дніпра. По першому нашому домаганням поляки мусять одводити своє військо з тих теренів, які можуть бути осаджені нашою армією,

Польський Уряд бажає як найшвидче закінчити переговори та проголосити акт визнання. Але ті уступки принципового характеру, яких від нас домагаються, примушують мене їхати до Кам'янця за директивами до Ради Міністрів і українського громадянства. Перспективи настільки реальні, що необхідно, аби всі українські кола, які стоять на ґрунті української державности, а не радянських чи гетьманських експериментів, об'єднались біля одного світлого прапору незалежности нашої батьківщини. Лише після згоди Ради Міністрів і громадсько - політичних українських кол, я повернусь до Варшави для заключення відповідних договорів. Але подорож моя має тривати не більше тижня.

Інформації зза кордону свідчать за те, що серед наших „патріотів“ панує повна дезорієнтація. Правительство вважає, що в цей критичний рішучий мент нашої боротьби за державність, необхідно і бажано об'єднати навколо Правительства всі державні елементи нашого громадянства.

Тому моя особлива прозьба до Вас, пане После, своїм авторитетом впливати на місцеву українську кольтонію в напрямі консолідації всіх здорових громадських сил без різниці партій. Нашій справі за кордоном безконечно шкодять наші внутрішні свари і типова українська гризня, відома всім чужоземцям. Часто доводиться чути від французів, англійців і т. д., що українці самі не знають чого бажують, що між ними нема згоди. Треба зрозуміти нарешті, що нас борців за українську державність і так небагато,

і тільки в найтіснішому єднанні та довіррі взаємному повинна бути наша сила. Отож і прошу Вас в цей рішучий мент всю нашу „контр-революцію“ зліва і зправа приборкати і примусити нарешті служити тому безталанному українському народові, який так багате пролив дорогоцінної крові в боротьбі за щастя

З наказу Пана Голови Директорії і Правительства повідомляю Вас, що будуть вжиті особливі міри проти тих злочинних громадян УНР., хто в грізний час нашої тяжкої боротьби буде псувати нашу роботу і допомагати нашим ворогам виступати проти Правительства або його відповідальних агентів. Більш не буде тієї маніловської політики, при якій державні злочинці займали високі посади і продовжували свою каїнову роботу. Для переведення в життя рішучої боротьби проти зрадницької політики наших аналь-фаетів, прошу надсилати відповідні відомости.

Організація нашої армії продовжується з успіхом, подробиці будуть передані Вам словесно. Частина нашого війська займає спільний з поляками фронт в районі Дністра. Населення зустрічає наше військо з великою радістю. На всіх широких просторах України чекають нашої влади, чекають „Огамана Петлюру“, популярність якого надзвичайна. Після закінчення переговорів приїду за кордон до Відня або Берліну, куди буду просити шановних послів, аби поінформувати їх і порадитись про дальші міжнародні перспективи.

Бачився я за останній місяць з представниками майже всіх держав у Варшаві. Вражіння у мене таке, що шанси наші на міжнародньому ринкові не великі, що Антанта передала фактично нашу справу на розгляд поляків. Позаяк ще відносини наші з поляками, дякуючи чесності п. Пілсудського, наближаються до наслідків реальних, прошу Вас підготовити ґрунт, аби після визнання нас поляками, ми могли здобути визнання всього культурного світу.

Прощу звернути особливу увагу на наших кооператорів і підтримувати з ними постійний контакт.

Оригінал підписав: А. Лівницький.

Зовсім таємно.
Не підлягає оголошенню.

Д О К Л А Д.

5, 6 і 7 цього квітня протягом цілого майже дня нам удалося інформуватись з польських і французських розвідочних джерел. Від поляків не одержано майже нічого реального, крім того хіба, що вони побоюються, як би ми не попали під безпосередній французський вплив, так як вони вважають лише себе за призначених до розв'язання східнього питання. Помічається розлад їх з французами; вони застерігають нас не вірити французам, бажать вийти в тісний зв'язок з нашою Ставкою; можна зрозуміти, що бажать мати знову якусь „ урядову особу з свого боку при нашій Ставці. Оскільки можна було помітити — ні питання 7-ми повітів, ні відповідних міністерських тек для поляків не являються ультимативними; зі свого боку начеб то побоюються якихсь ультиматумів з нашого боку. Французські інформатори — з військової їх Місії, навпаки застерігають від поляків. На них зробило сильне вражіння надруковане в „Впереді“ письмо відносно польсько - українського договору; удалось це використати, аби добитись показання докладів, направлених звідси від французського Посольства до Прем'єра в Парижі; зазнайомленням з цими докладами нам хотіли показати, що і Франція на передодні визнання УНР. з її сучасним Урядом. При цьому додавалося, що ще велике питання, хто раніше зробить це визнання—Франція чи Польща на свою власну руку. Доклади ці ми бачили на власні очі й самі їх читали. Розбиваються вони на три частини: 1) характеристика державних діячів УНР., 2) організація війська і військові

начальники, 3) Уряд і становище Раковського на Україні і 4) резюме і висновки. В 1-ій частині наводиться перш за все характеристика Голови Директорії С. В. Петлюри; „людина фанатично віддана державній справі, освічена, з організаторським талантом, надзвичайно популярна; в руках „Петлюри“ звязок з українською армією і населенням на містах. Прем'єр Мазепа — серйозна людина, поміркований с. - д., провадить справу на місці і тримає апарат, в контакті з Головою Директорії; контакт через Міністра Безпалко, який стоїть на державному ґрунті. Міністр Лівіцький — виконує в Варшаві обовязки Голови Ради з доручення Мазепа, Посол в Польщі; провадить державну справу в Польщі, відомий прихильник Антанти і польонофіл; с. - дек старих часів. Тишкевич — український аристократ, із спольонізованої української фамілії, нині повернув до старого русла; прихильник Антанти і дуже добрий представник України. Мацієвич і Марголін під сумнівом—чи не русофіли; притому закидається також де-яка примиряюча тенденція що до большевиків. Порш — державна людина, хоча ніби - то і германської орієнтації. Характеристики п. Макаренка не показано нам, а що до п. Швеця, то характеристика „скромная“ — „людина не вредна“. Дуже гарна характеристика генералів Омеляновича - Павленка, Зелінського, польковника Данильчука і Удовиченка. Всі зазначені особи трактуються, як люде державного розуму, які, в разі потреби і визнання України, поставлять і пустять в хід державний апарат. Армія вважається доброю, дисциплінованою і регулярною. Поділяють її доклади на: формування польські, армію Удовиченка, національну армію генерала Павленка і Галицьську армію, яка ніби - то в звязку з генералом Павленком і взагалі з Головним Командуванням в особі С. В. Петлюри. Армії допомагають селяне, які для загального повстання дочікуються лиш розказу від Головного Отамана. Вони озброєні і мають гармати. Уряд Раковського ніщо; це завойовники і узурпатори; не державні московські люде, які тримаються лише де - не - де по залізницях і містах. Абсолютно непопулярні; не заслуговують зовсім на увагу. Таким чином, лише Уряд Петлюри стоїть на державному ґрунті; лише йому вірить населення і за ним піде; лише він один може зробити лад і порядок і лише він заслуговує на підтримку; ім'я Петлюри надзвичайно популярне і лише з цим ім'ям можно утворити Україну і, значить, бар'єр від большевиків. Через це належить його підперти“. По словах осіб, які давали інформації, з боку Франції вже зроблені відповідні впливи на Польщу, що мусить дати скоро реальні наслідки. Характерна також пропозиція устроїти для п. Лівіцького побачення з генералом Анріс, замість Посла, поки що, бо Посол жадає прийняти п. Лівіцького вже офіційно, а не приватно; передавали нам зміст телеграми, висланої до Парижу, в якій проситься дозволу саме на таке прийняття п. Лівіцького, яко офіційної особи — Міністра Справ Закордонних УНР. В разі благоприятної відповіді цілком відкриється обличча Парижа і прийом буде мати характер майже фактичного визнання Уряду УНР. Взагалі можно було винести вражіння великої зацікавленности французських кол в тому, аби, запізнившись з нашим визнанням, не залишитись без жадних компенсацій і „ласощів“. Крім того зробило на них вплив і визнання нас Латвією і Естонією, що вважається зробленим не без відома Англії.

Т Е Л Е Г Р А М А

Д. пильно. Кам'янець - Подільський. Міністрам: Лівіцькому, Шадлуну і Огієнко.

Варшава — Штаб Ген. 2798, 339 — 19/4 — 12.

В звязку з ходом наших переговорів з Урядом Річі Посполитої Польської, пропоную Міністру Шадлуну, яко заступнику Прем'єр - Міністра Мазепа:

1) звернути увагу на необхідність збільшення праці в Державній Експедиції по заготовленню державних знаків;

2) подбати про організацію цивільної влади та інших установ на Київщині і Поділля в частині не занятій польським військом;

3) подбати про підготовлення адміністрації УНР. в тих частинах Волині і Поділля, які заняті нині польським військом і адмініструються польським Урядом і од яких ця влада буде перебиратися нами в міру організації нашої влади в порозумінню з польським Урядом. Аналогічні міри повинен ужити і Міністр Юстиції;

4) в зв'язку з цим прошу звернути увагу на телеграму № 229, підписану Михайловим;

5) в зв'язку з моєю телеграмою на ім'я военміністра від сього числа прошу координувати роботу Міністерства Народнього Господарства з роботою Інтендантури, маючи на увазі і армію Омеляновича - Павленка;

6) звернути особливу увагу на підготовчі міри по організації влади згідно з пунктом 2 і 3, а також в справі відновлення органів самоврядування;

6) запропонувати Мін. Освіти розробити плян для учительських з'їздів — як в місцевостях зайнятих польським військом, так і в інших частинах України в зв'язку з новопоміченою ситуацією і приходом туди нашої влади, а також з одержанням з закордону великої кількості шкільних книжок;

8) скласти офіціальний короткий комунікат про намічений плян відновлених державних апаратів для уміщення в пресі.

Міністра Фінансів викликаю зза кордону для праці в Міністерстві, а також викликаю інших діячів повернути на батьківщину зза кордону для державної роботи в зв'язку з попереднім.

Робота Головноуповноваженого Міністра Огієнка мусить бути зужена і по мірі відновлення праці центральних установ, ліквідується. ч. 233. Голова Директорії Петлюра Нач. дов. о в. (5 пр. 13325. II. в перекладі): старшина для зв'язку при Укр. Нач. Ком. Чарноцькі, Вр. Капітан.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській.

Квітня 21 дня 1920 р.

На засіданні присутні: Голова Місії, Міністр А. Ливицький і Радники: Л. Михайлів, П. Понятенко та Б. Ржепецький.

Провід веде Голова Місії, А. Ливицький.

С л у х а л и:

У х в а л и л и:

Проект умови між Річчю Посполитою Польською та Українською Народньою Республікою. Вступна частина Умови приймається одногосно:

п. I. Умови — приймається одногосно.

п. II. Приймається більшістю голосів проти Радника Ржепецького.

п. III. Приймається одногосно.

п. IV. Приймається одногосно.

п. V. Приймається одногосно.

п. VI. Приймається більшістю проти Радника Ржепецького.

п.п. VII, VIII, IX — приймаються одногосно.

При голосуванні в цілому проект ухвалюється так: за — Голова Місії А. Ливицький і Радники Михайлів, Понятенко; Радник Б. Ржепецький утримується.

На внесення Голови Місії, Міністра Ливицького — Місія одногосно ухвалила: — „Місія дає свою згоду на те, аби умову, проєкт якої прийнято Місією, підписав з українського боку Міністр Закордонних Справ УНР.

Голова Зборів, Голова Місії А. Ливицький.

Радник Секретар П. Понятенко.

„Кур'єр Польські“ з 23. VI. 1920 р. № 169.

Півофіційний орган польського Правительства в статті під заголовком: „Українська авантюра“, полемізуючи із партією русофілів (Дмовського), які називають політику польського Уряду супроти України „Українською авантюрою“, між иншим пише: „Про ніяку авантюру тут не можна говорити, протинно, прозорливість і важність, з якою справу цю провадив послідний кабінет суть його великою заслугою національною. Про цю послідню тезу, про легенду, про українську авантюру хочемо тепер говорити. Не будемо при тім говорити про польсько - українську угоду, так як ся невідома загалові, і не може бути предметом дискусії, але про фактичне положення, яке витворилось, як припускаємо, згідно з цією умовою.

На схід від Бугу, отже від територій дефінітивно Польщі признаних аліянтами, лежать повіти Волині: Ковельський, Володимирський, Луцький, Рівенський, Дубенський, Кременецький і почасти Острогський, тепер прилучені на основі приказу Начального Вождя до Уряду Річі Посполитої Польської. Всі партії хиба погодяться з тим, що повіти ці, рівно як і Східна Галичина до Польщі належати повинні. Пдреведення тут границі стисло етнографичної було б великою несправедливістю, бо від матерного пня відрізало б мільони Поляків, не прилучаючи натомість до Річі П. П. населення не польського: населення українське, яке з цими землями до Польщі перейшло, є тільки рекомпензатою за поляків, які евентуально по-за нашими границями остануть. Хоча однак слушність в цій справі з повищих причин і инших є по нашій стороні, не признали її однак до тепер, ні Аліянти, ні Росіяне, яких нещасний полководець Денікин ще так недавно задумував губернаторства Львівське та Холмське, є отже дуже великою заслугою нашого Уряду, що довів до заакцептовання нашої точки погляду на цю справу, через Уряд Отамана Петлюри, творячи через це, згідно Деклярації Аліянтів 8-го грудня 1919 року., атут, який буде сприяти признанню через них приналежности цих земель до Польщі.

На схід від вищенаведених повітів і від був. Східньої Галичини, лежать повіти Волині: Заславський, Староконстантиновський, Звягельський, частина Острогського і Овручського, як і Поділля—Проскурівський, Кам'янецький, Летічевський і Ушицький, до Польщі не прилучені, які але суть під польською адміністрацією при чім і юридичні функції сповняє тут Комісар цивільний, який є залежний від Начального Вождя, а українське законодавство не має тут ніякої сили.

Таке тимчасове становище найлучше відповідає нашим інтересам і можливости на Сході, так як докіль положення в бувш. Росії не з'ясується, не можемо допустити до інтервенцій що до тих земель з ніякої сторони. Коли Україна зможе утворити і закріпити свою державність, коли державність ця поведе Державу по європейській лінії цивілізації і демократизму, коли Уряд український покаже в відношінню до Річі Посполитої свою лояльність правдиву, землі ці правдоподібно (*przypuszczalnie*) перейдуть до України. Ніяка однак „лінія Дмовського“, ніяка програма навіть найбільше реакційних кругів польських не включає в будучі наші границі инших земель, як ці, які вже польською властю зайняті; хто отже сміє говорити про посвящення польських інтересів для українських мрій.

Дальше за цими землями лежать повіти Польщі історичної, які нас більше або меньше интересують, яких однак нхто із Послів в Соїмі не хотів би навіть оглядати, після Херсонщина і Правобережна Катеринославщина, дальше Лівобережна Україна. На землях цих тепер ідуть криваві бої, не хочемо упереджувати які будуть зміни фронту, хоча віримо в остаточну перемогу над ворогом, мусимо однак незалежно від змін фронту, категорично зазначити, що інтереси Польщі не кінчаються на лінії її границь, що не є для нас байдужним, що робитимемо за тими границями. Наші жит'єві умови, наше положення географичне, наш досвід історичний і наші народові потреби не дозволяють

нам на байдужність до сусідів, покладаючи руки прикладатись хвилям, які можуть вриватись в границі Річі Посполитої. Система русофілів, яка по - за „лінією Дмовського“ на все погоджується, яка згоджується ці території віддати хочби чорту, чи большевкам, це не система, тільки легкокомисленний клич опозиції не відповідальної ні кількістю, ні якістю поклонників. Річ Поспол. має зарівно політичні, як і економічні інтереси по - за своїми будучими границями; ствердити се на внутрі і на вні мусимо з цілою рішучістю і в цій справі протиставитись нам не має права ніякий наш приятель або арбітр міжнародної справедливости, ніякий з пануючих над Індіями, Кохинхіною, Філіпінами, Кореєю чи Тріполітанією. Уряд наш, який ці наші інтереси признав і зрозумів, заслужив собі на повне признання“.

Для пам'яті Міністрові Безпалко:

1) Припинити циркулярні розпорядження члена Директорії А. Макаренко Місіям; не мають сили, як не контр-асігнованні Міністром Загор. Справ; викликають протести послів збивають з пантелиги.

2) Справа своєчасної допомоги фінансової Місіям з боку Б. Мартоса, постійні нарікання та скарги з боку Місій на Мартоса, Супруна етс. В зв'язку з цим роля Ковалевського Миколи.

3) Допомога нашій Капелі.

4) Справа з 500.000 руб. взятих Винниченком, як членом Директорії, для праці УНР. а не Радянської. Куди пішли гроші, на яку пропаганду?

2) Оздоровлення віденської атмосфери.

а) попередити, що злочинна діяльність проти Уряду та проти всяких антиурядових заходів реєструються і інкримовані люде будуть притягнуті до відповідальности.

б) через певний час всі емігранти повинні будуть повернути на Україну, решта, яка в цей термін не поверне, оголошена буде людьми залишившими батьківщину і в'їзд їх на Україну буде заборонений.

6) Ліквідація Союзу Укр. Державаости.

(Написано рукою Головного Отамана. О. Д.).

29. III. 1920 р.

„Gazeta Warsz.“ ч. 318.: „Перед кільканадцять місяцями на однім з замкнених політичних зібрань в Парижі сказав хтось необережно, що чеські сукцеси в політиці толкуютья легко, коли зважиться на це, що Масарик є висший степенем від през. Вільсона... Блиском є оголошений в видаванім через В. Бурцева „Cause Commune“, парижським органі антибольшевицьких Росіян, лист Великого Майстра Великої Льожі української „З'єдинених слов'ян“ п. Моркотуна до Петлюри. Він є важним політичним документом до „української“ політики як коаліції так і нашої... Петлюра сподівався узискати серед західно - європейської масонерії узнання свого замаху в великій українській льожі, а звідси до узнання незалежности України лише один крок. Так отже політика незалежної України була ділом масонських кружків; ці кружки мали перевести узнання незалежности України. Петлюра був на найліпшій дорозі до осягнення ціли, але в очах коаліційної масонерії скомпромітувавсв через за дуже близькі стосунки з німцями, задля чого, бодай часть, цеї масонерії відмовили йому піддержку. І ці з наших політиків, що хотять незалежної України, є під впливом масонерії. Ми просто крутимося в орбіті всемогучих впливів німецько - жидівської масонерії.

(Лист). Симоне Василевичу! Париж 28. X. 1919. Давні Ваші співробітники покнадають Вас: генер. Греков організатор збройних сил українських покинув Вас; Шемет,

голова рільничо - демократичної партії рівнож покинув Вас. Грушевський Мих. мусів утікати, щоби спасати життя. Є чесні українці, які не хвалять Вашої польсько-румунської орієнтації, яка полягає на гоїнім розділюванні українських територій, на признанні Галичини і Волині Полякам, а Буковини і Бесарабії Румунам в ціли ефемеричної екзистенції Вашого уряду. І певно за зрезигинування України з її прав до Бесарабії запевнено Вам поміч Румунів і охоронило від поважних страт. Я довідався, що ви оголосили мене винятим згід права задля майбутнього зрадження через мене української справи, значить задля моїх федералістичних переконань і задля моєї вірності зглядом Росії. Я боронив Вас в Парижі аж до хвилі, коли Ви заатакували Денікіна і в цей спосіб зробили пропасть непроходиму між нами обома. Ми, репрезентанти нашої партії молодо-української, зі стидом мусимо дивитися в очі французів, які так мислили 1917 р. на наші мілітарні сили і на нашу добре зцементовану групу, які уважали нас за бльок правителів відданих антанті, а підносячих голову проти германофільства в Україні. І Ви, Симоне, належали до Молодої України. В току засідань Малої Ради (кабінету міністрів) в р. 1917. Ви, будучи „франкофілом“, до якого ми мали довіря, ніколи не піднесли голосу проти доведеного германофільства Винниченка і Порша, що Ви далше ніколи не боронили „війни аж до кінця“ проти соромного мира заключеного в Бересті, хотяй Ви нам це приобіцяли і хотяй це робив Алекс. Шульгін, хотяй не належав до нашої партії. Коли по Вашій димісії в грудні 1917 р. треба Вам було грошей на публікування Вашого щоденника і на ославлене формування Ваших гайдамаків — тоді Ви звернулися до репрезентантів французського Уряду. Пан Н. дав Вам в своїм мешкані при Інститутській 12. (він тепер у Франції) кілька тисяч рублів. Я стидаюся при Василю Шульгінюві, якого я просив в імени партії перед входом большевиків до Києва, щоби наклонив своїми впливами російських офіцерів до уділення Вам помочі, запевнюючи його, що Ви не є сепаратистою, але сприяєте Росії і антанті, як Ви о тім нас запевняли. Скоропадський, при своїх похибках, є джентльменом, якого великим нещастям було це, що його окружували німецькі агенти як Палтов і и. Я будучи під кінець гетьманського Уряду секретарем гетьмана мав нещастя малягати на увільнення Ваше з вязниці і поношу за цей факт часть відвічальности. Коли германофільські тенденції Винниченки, Андрієвського, Швеця і и. брали гору в „Національній унії“ ми звернулися до Вас. Ми сподівалися, що Ви, будучи уміркованим і „франкофілом“ зможете протиділати германофільській течії, що було для всіх очевидне, що інсурекція впровалить в Україну большевиків. Ви зобовязалися не йти на руку повстанням і заховувати status quo aute. Я довідався, що вже тоді Ви були в досконалім порозумінні з Винниченком і що лише квестія влади була цею кістю незгоди, яка спричинила, що в грудні 1918 і в січні 1919. Ви кинулися один на другого. В ночі 14. XI. 1919. в хвилі, коли Ви приступали до виконання свого пляну, майор Лярш, репрезентант генерального німецьк. штабу перешкодив гетманському Урядові Вас арештувати. Німецький офіцер з'явився цієї ночі у гетьмана і заявив категорично, що коли Ви (т. є. члени будуючої Директорії) будете арештовані, то німецьке військо увільнить Вас силою з вязниці. Німці дали зброю повстанцям. Зі зареквіруваного золота Ваші сателіти (пр. отам. Божко в Київі) фабрикують собі гетманські булави. Виступи з льожи Кате України і вороже отчини! Ми Вас завсігди будемо оскаржувати в імени нашої отчини, Великої України, яка через три століття була сторожем і передмурем великої нашої матері — Росії.

Морконун“.

22 stycznia 1920.

Do Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej

w Warszawie.

Dnia 12 stycznia b. r. za Nr. 434., wysłało Towarzystwo „Dniprowskyj Sojuz Spożywczych Sojuziw Ukrainy, Filja w Hałyczyni“ w Stanisławowie do Ministerstwa Spraw Woj-

skowych (departament gospodarczy) w Warszawie podanie, w którym prosi o zapłatę kwoty 3,628.340 Koron austriackich nieostemplowanych wraz z 24 procentowymi odsetkami od teje sumy, od dnia 25 maja 1919 r. do dnia rzeczywistej zapłaty bieżącymi.

Suma powyższa wraz z odsetkami należy się wspomnianemu Towarzystwu za zarekwirowany w jego składach cukier, a mianowicie:

1) za 35.942 klgr. cukru zarekwirowanego przez Kwatermistrzostwo generała Iwaszkiewicza,

2) za 52.500 klgr. cukru zarekwirowanego przez Urząd Gospodarczy Wojsk Polskich (Lwów),

3) za 7.135 klgr. cukru zarekwirowanego przez Starostwo w Tłumaczu,

4) za 30 klgr. cukru zarekwirowanego przez aptekę Amirowicza w Stanisławowie i

5) za 85.810 klgr. cukru zarekwirowanego przez Urząd Gospodarczy Wojsk Polskich w Stanisławowie.

Wzmiankowane podanie poparte zostało dołączonymi do niego odpowiednimi dokumentami, które pod względem prawnym stwierdzają tak prawo własności Towarzystwa do zarekwirowanego cukru, jakoteż fakt samych rekwizycji.

Wspomniane Towarzystwo już przed 8 miesiącami wszczęło starania przed Ministerstwem Spraw Wojskowych o zapłatę zapodanej sumy, lecz dotychczas starania te pozostały bez skutku.

Wobec tego, że suma powyższa Towarzystwu prawnie się należy i że usunięcie tak powyższej sumy (przeszło 4 miliony Koron) na przeciąg czasu 9-ciu miesięcy z kapitału obrotowego Towarzystwa, przyczyniającego się w wysokim stopniu do poprawienia stosunków aprowizacyjnych naraża Towarzystwo na poważne straty finansowe, a nadto i co najważniejsze, odbija się ujemnie na akcji aprowizacyjnej w stosunku do ludności na terenach wyniszczonych przez wojnę i dotkniętych straszną epidemią tyfusową, a temsamem paraliżuje w części wysiłki stłumienia teje epidemii — Ukraińska Misja Dyplomatyczna ma zaszczyt prosić uprzejmie Wysokie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, aby raczyło kwestję wypłaty wzmiankowanej wyżej sumy Towarzystwu „Dniprowskij Sojuz Spożywczych Sojuziw Ukrainy, Filja u Hałyczyni“ w Stanisławowie postawić jako nagłą na porządek dzienny i przyczynić się do dodatniego jej rozwiązania przez Wysoki Rząd Polski w najkrótszym czasie.

O załatwieniu tej prośby raczy Wysokie Ministerstwo podpisaną Misję zawiadomić.

Prezes Misji: **Radca P. Poniatenko.**

Sekretarz: **Jezierski.**

Warszawa, dn. 16 lutego 1920 r.

MINISTERSTWO
SPRAW ZAGRANICZNYCH

Nr. 6872/A/2320/IV.

W sprawie: **dostarczenie projektu
deklaracji.**

Do

Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej w miejscu
Hotel Europejski

Na skutek pisma Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej z dn. 27./I. za Nr. 169 ex Ministerstwa Spraw Zagranicznych przesyła przy niniejszym projekt Deklaracji Rządu Ukraińskiego w sprawie uregulowania ruchu uchodźczego i przewozu zabytków przeszłości z Ukrainy do Polski

Za Ministra **M. Babiński.**

Rząd Ukraiński obowiązuje się:

1) Nie czynić żadnych trudności wyjazdowi z Ukrainy do Polski tym Polakom, którzy wyjechać pragną.

2) Zezwalać tym Polakom, którzy pragną przejechać do Polski przez Rumunję, na przejście przez Dniestr w punktach, wyznaczonych za zgodą Rządu Rumuńskiego.

3) Reemigrantów, uchodźców wojennych i byłych jeńców Polaków, przejeżdżających ze Wschodu od strony Kijowszczyzny i wogóle od strony Dniepru, przyjmować na swoim terytorjum i przejazdowi ich do Polski nie czynić żadnych trudności.

Uwaga I. W razie faktycznych zmian terytorjalnych konfiguracji militarnej na Ukrainie określenia terytorjalne, zawarte w punkcie trzecim, będą zastosowane do powyższych zmian faktycznych.

Uwaga II. W razie organizacji regularnego ruchu i przejazdu uchodźców — władze i instytucje polskie, zajmujące się repatracją, będą w miarę możliwości zawiadamiać Rząd Ukraiński o punktach, w których transporty uchodźców będą przechodzić granicę, o dniu przejścia i ilości ludzi.

4) Dla przewozu uchodźców i byłych jeńców Polaków przez terytorjum Ukraińskie dostarczać.

a) Pociągów kolejowych,

b) Żywności na czas podróży przez terytorjum ukraińskie.

c) Zabudowań, odpowiednio zaopatrzonych, na urządzenie w nich schronisk na pobyt uchodźców podczas przerw w podróży.

d) Przyjmować chorych w swoich szpitalach.

e) Pomagać wszystkim polskim usiłowniom co do podniesienia stanu sanitarnego uchodźców.

a) Kierować transporty do punktów granicznych przez Rząd Polski wskazanych po uprzednim porozumieniu się odpowiednich władz polskich i ukraińskich.

5) Uchodźcy, którzy obecnie mieszkają na Ukrainie lub osoby, które pozostawiły z powodu wojny majątek swój na Ukrainie mają prawo wywieźć:

a) pieniądze i papiery wartościowe bez ograniczenia ilości i jakości i bez przymusu wymiany jednej waluty na inną. Co się tyczy waluty metalowej, to wywóz dozwolony jest do wysokości lub bez ograniczeń.

b) Ruchomości, archiwa, zabytki, biblioteki i. t. p.

Uwaga I. do punktu 5. Do osób przejeżdżających tranzytem przez Ukrainę, nie będą stosowane żadne ograniczenia, dotyczące rodzaju i ilości przewożonego przez nich majątku prywatnego, wyjąwszy przedmioty, których przewóz wzbroniony jest ze względu na bezpieczeństwo publiczne.

Uwaga II. Rewizja bagażu i osób, powracających do Polski odbywać się winna w obecności przedstawicieli władzy polskiej.

6) Na terytorjum Ukrainy mają prawo działać wysłane tam repatracyjne wojskowe lub cywilne misje Państwowo Polskie, albo także Misje Polskiego Czerwonego Krzyża; Rząd Ukraiński przyrzeka im opiekę i pomoc i bierze na siebie odpowiedzialność za bezpieczeństwo życia i mienia wymienionych powyżej misji Polskich.

7) Misje wymienione w punkcie 6-ym mają prawo na podstawie specjalnego upoważnienia Rządu Polskiego do roztaczania opieki nad obywatelami Polskimi i ich mieniem na Ukrainie, oraz do wizowania dokumentów, wydawania przepustek, paszportów i. t. p.

8) Sprawy repartycji jeńców Polskich i internowanych podczas wojny polsko-ukraińskiej podlegają załatwieniu na podstawie specjalnego porozumienia władz wojskowych.

9) Wątpliwości i spory, powstałe przy stosowaniu niniejszej deklaracji do pestrzególnych kategorii osób lub spraw rozstrzygają się w drodze dyplomatycznej, wszelako wykonanie postanowień deklaracji wstrzymaniu nie ulega.

10) Niniejsza deklaracja obowiązuje na zasadzie wzajemności.

1) Rząd Ukraińskiej Republiki Ludowej obowiązuje się udzielić Rządowi Polskiemu wszelkich ułatwień w celu powrócenia w granice Państwa Polskiego:

a) Archiwów, bibliotek, zbiorów artystycznych, oraz pamiątek historycznych, które w czasie wojny ostatniej drogą ewakuacji z Polski dostały się w granice terytorjów, podlegających Ukraińskiemu Rządowi Dyrektorjatu — bez względu na to czy stanowiły własność państwową, kościelną, komunalną, społeczną czy też prywatną, a zwłaszcza dzwonów kościelnych wszelkiego rodzaju, nagromadzonych w wielkich ilościach przez władze rosyjskie na terytorjach obecnego Państwa Ukraińskiego.

b) Wszelkich przedmiotów wskazanych wyżej kategorii, stanowiących własność Polaków które kiedykolwiek skądkolwiek i w jakikolwiek sposób dostały się na terytorja obecnego Państwa Ukraińskiego — z wiedzą i wola, czy też bez wiedzy i woli właścicieli — i znajdują się tam bez opieki — lub też pod opieką czy to osób prywatnych, czy też instytucji państwowych lub społecznych.

I. Uwaga do punktu b. Zasada powyższa stosowana być winna bez dalszych zastrzeżeń — jednakże z zastosowaniem ograniczeń, przewidzianych w Uwadze II. do niniejszego punktu — do tych przedmiotów wyżej kategorii, które stanowiły własność posiadaczy obecnych jeszcze przed dniem 1 sierpnia 1914 r. Co się zaś tyczy tych przedmiotów, co do których z pewnością wiadomo, że nabyte zostały dopiero po dacie wymienionej, to o ile zachodzi wątpliwość, poparta pozytywnymi, danymi czy nie zostały nabyte sposobem nielegalnym, lub też z nieprawego źródła, wywiezione być mogą jedynie po uprzednim zbadaniu okoliczności powyższych. Dochodzenia wspomniane przeprowadzone być winny przez specjalną Komisję z równym udziałem przedstawicieli Władz Ukraińskich i Polskich, do której wyłącznie należeć będzie kompetencja kwalifikowania wypadków, podlegających dochodzeniu.

II. Uwaga do punktu b. Wywozowi z granic Rzeczypospolitej Ukraińskiej podlegać nie mogą te przedmioty wspomnianych wyżej kategorii, które dzięki charakterowi swemu wiążą się nierozzerwalnie z kulturą, lub historją Narodu czy Państwa Ukraińskiego.

Organ kompetentny w danej mierze stanowić ma specjalna Komisja rzeczoznawcza, złożona w równej mierze z przedstawicieli Władz — względnie instytucji — Ukraińskich i Polskich. Punkty wytyczne kwalifikowania oraz regulamin postępowania w danym względzie wypracować winna sama pomieniona Komisja Mieszana z uwzględnieniem instrukcji, któreby jej przez czynniki miarodajne każdej ze stron interesowanych udzielone być mogły.

2. Rząd Ukraiński obowiązuje się w celu praktycznego przeprowadzenia zadań powyższych:

a) Przystać na dodanie delegatom Władz Polskich na terenie Państwa Ukraińskiego specjalnego funkcjonarjusza do spraw zabytkowych oraz udzielić mu zarówno prawa dokonywania dochodzeń i poszukiwań przedmiotów wymienionych wyżej kategorii, jak też i wszelkich technicznych ułatwień i pomocy w tej mierze, a także w razie potrzeby — zabezpieczenia i ochrony.

b) Udzielić wspomnianemu funkcjonarjuszowi oraz Rządowi Polskiemu środków przewozowych i koniecznej ochrony zarówno dla skupiania rozprószonych lub zagrożonych zabytków Polskich na terenie Państwa Ukraińskiego, jak też i w celu transportowania ich do granicy Polski.

3) Rząd Ukraiński nie bierze na siebie kosztów, związanych z utrzymaniem i czynnościami wymienionego w p. a) i b) specjalnego funkcjonarjusza.

Do

Ministerstwa Spraw Wojskowych Rzeczypospolitej Polskiej

w Warszawie.

W imieniu Prezesa Ukraińskiej Sanitarnej Misji dla niesienia pomocy jeńcom ukraińskim w środkowej i południowej Europie, a zarazem upoważnionego przedstawiciela Ukraińskiego Czerwonego Krzyża dla zachodniej Europy atamana Dra Andrzeja Okopeńki, upoważniony i upewnomocniony przez niego do pertraktacji i konferencji z Wysokim Rządem Polskim, w sprawie powrotu ukraińskich jeńców wojennych tak z Ukrainy Nadnieprzańskiej, jak i z Galicji Wschodniej do Ojczyzny, przez ziemie tak należące do Rzeczypospolitej Polskiej, jak i przez nią obecnie okupowane, śmiem zwrócić się, po poprzednim porozumieniu się i za zgodą z przedstawicielami Wysokiego Rządu Ukraińskiego i przedstawicielami Ukraińskiego Czerwonego Krzyża, przebywającymi obecnie w Warszawie, do Ministerstwa Spraw Wojskowych Rzeczypospolitej Polskiej z następującymi pytaniami:

1) Czy Wysoki Rząd Polski zgadza się zasadniczo na przejazd powracających jeńców ukraińskich, przebywających w niewoli w Niemczech i we Włoszech przez ziemie Państwa Polskiego na Ukrainę Nadnieprzańską, zaś jeńców ukraińców Galicjan do Galicji Wschod.

2) W razie zgody, jakie byłyby drogi dla tych transportów, jak ich kierunek i do jakich miejscowości?

3) Czy transporty szłyby przez Polskę transito bez zatrzymania ich w koncentracyjnych obozach w Polsce? W razie zaś ewentualnego czasowego zatrzymywania ich w obozach, czy obozy te byłyby pod względem higienicznym tak urządzone, by się nie stały ogniskiem epidemii, zagrażających życiu i zdrowiu powracających jeńców?

4) Czy nie robionoby różnicy między oficerami, a żołnierzami?

5) Jak liczne mogłyby być pojedyncze traosporty jeńców?

6) Czy wagony prznaczone dla transportów będą należycie odczyszczooe i odkażone, zwłaszcza, że transporty te będą przychodziły do granic Polski w stanie „czystym“ odwyszonym?

7) Czy wolnoby było jeńców, którzy w drodze zachorują, oddawać do leczenia do szpitali tak wojskowych, jak i cywilnych?

8) Czy zgadza się Rząd Polski na przewóz przez Państwo Polskie sanitarnego materiału, leków, bielizny odzieży, na przejazd sanitarnych pociągów, lekarzy, sanitarnych kolumn na Ukrainę do walki z epidemjami, czy może dać pewnego rodzaju gwarancję, że materiał wyżej wymieniony będzie podczas transportu należycie strzeżony i komisyjnie oddany zastępcom władz Ukraińskich?

9) W jaki sposób należałoby uregulować rozrachunek kosztów przewozu jeńców i sanitarnych materiałów, kosztów wyżywienia jeńców w drodze, oraz kosztów leczenia chorych w szpitalach w Polsce?

10) Czy Rząd Polski może dać oświadczenie, że wszyscy powracający jeńcy Ukraińcy z Galicji Wschodniej będą bez przeszkód dopuszczeni wprost do swych miejsc przynależności i nie będą powoływani do czynnej służby wojskowej w wojsku polskim, jak długo sprawa Galicji Wschodniej nie będzie ostatecznie rozstrzygniętą przez Entente?

Dla informacji nadmieniam, że do końca listopada z. r. transporty naszych jeńców szły na Ukrainę drogą przez Węgry i Rumunję. Gdy zaś stosunki na dekaracyjnej linii węgiersko-rumuńskiej zaostrzyły się do tego stopnia, że droga ta przez rządy obu tych Państw została dla przewozu tych jeńców zamknięta, skierowaliśmy transporty nasze, po poprzednim porozumieniu się i za zgodą z Rządem polskim i Czechosłowackim, na drogę przez Budapeszt-Koszyce-Orlo do Galicji. Najkrótszą zaś i najdogodniejszą dla przyszłych naszych transportów tak jeńców z Włoch jak i z Niemiec byłaby droga przez Bogumin - Piotrowice, Kraków i dalej na wschód.

W związku z tą sprawą łączy się ściśle prośba nasza o uzyskanie pozwolenia od Rządu Polskiego na utworzenie Filji Ukr. Misji sanitarnej w Krakowie.

Centralny Zarząd Ukraińskiej Misji sanitarnej znajduje się we Wiedniu, filje zaś są obecnie we Wiedniu, Insbruku, Pradze, Budapeszcie, Bukareszcie, Berlinie i Rzymie. Zadaniem filji w Krakowie byłaby rejestracja powracających jeńców, niesienie im opieki sanitarnej oraz pośrednictwo między władzami ukraińskimi a polskimi w sprawach repatriacji jeńców. Jeńcy nasi których większa część przebywa w niewoli od początku światowej wojny, proszą i błagają o niesienie im pomocy i o ułatwienie rychłego powrotu do Ojczyzny.

Proszę więc Wysokie Ministerstwo Spraw Wojskowych w imieniu tych nieszczęsnych by pomogło nam i ułatwiło nam tę czystą humanitarną akcję.

Warszawa, dnia 5 lutego 1920 r.

Dr. Miron Wachniamin.

Ukraińska Misja Dyplomatyczna Rzeczypospolitej Polskiej popiera w zupełności ze swej strony tę wyżej wspomnianą humanitarną akcję powrotu jeńców ukraińskich do Ojczyzny i prosi o przychylnie załatwienie sprawy.

Prezes Misji: L. Michajliw.

Sekretarz: Odzerjaniec.

Kooperacyjna Rada „TRZECH“ Przedstawicielstwo Podolskiego SOJUZYBANKU i kamienieckich rejonowych Sojuzów wiejsko-gospodarczego i spożywczego.
17 lutego 1920 r.
m. Warszawa.

Urzędowe tłumaczenie.

Ekscelencji Posłowi U. R. L. przy Rządzie Rzeczypospolitej Polskiej
A. M. LIWYCKIEMU

w Warszawie.

Pragnąc, ażeby Narody Rzeczypospolitej Polskiej i naszej Ukraińskiej Republiki Ludowej, żyli w pokoju i zgodzie, zwracamy uwagę Waszej Ekscelencji na naruszenie praw prywatnej własności organizacji kooperacyjnych przez Polskie Władze wojskowe na terytorjum powiatów Kamienieckiego i Uszyckiego, które to prawa nawet przez bolszewików są szanowane i nie podlegają niszczeniu, a rolę których stosuje się na całym świecie do roli międzynarodowego prawa Czerwonego Krzyża.

W samem mieście Kamieńcu, gdzie ma siedzibę wyższe dowództwo wojskowe armji polskiej, oddział wojskowy (intendantura pod kierownictwem kapitana Sameki, a w szczególności filja Urzędu gospodarczego na stacji kol. Kamieniec ze starszym adjutantem Jakóbkim) pod komendą oficerów, nie przedstawiając upoważnienia rekwizycyjnego, ani niewołując się na żaden przepis, wśród białego dnia, samowolnie zabrał ze składu Kamienieckiego rejonowego wiejsko-gospodarczego kooperacyjnego Sojuzu (Hospodarsojuza) 71 worków pszenicy i innego zboża, ogólnej wartości 648 000 karbowanów. Klucze od składu oddział wojskowy zatrzymał przy sobie, widocznie z zamiarem przedsięwzięcia dalszych rekwizycji samowolnych i tych zapasów, które są jeszcze na składzie, a których wartość przedstawia sumę zwyż 3,000,000 karbowanów. Zauważyć należy, że „Hospodarsojuz“ posiada zaświadczenie od miejscowego dowódcy polskiego, uprawniające do wolnego przywozu produktów pierwszej potrzeby, a po mieście rozlepione były przedtem ogłoszenia, zawierające rozkaz dowódcy miasta, zabraniający wszelkich rekwizycje za nieważne. Wszelkie nasze, a także głównopoważnionego ministra Ogijenka starania u odnośnych władz polskich, celem odebrania zarekwirowanego zboża, lub zapłatę równowartości tegoż, jakoteż celem zwrotu zabranych kluczy od składu, nie odniosły żadnego skutku.

W mieście powiatowem w Nowej Uszcy w Towarzystwie hurtownych zakupów oddział polskiego 149 pułku piechoty, zabrał dnia 31 grudnia 1919, również bez żadnego upoważnienia rekwizycyjnego i bez zapłaty 36 pudów cukru, wartości 30.960 karbowanów, licząc pud po 860 karb. i 5 pudów 12 funtów miodu, wartości 38.380 karbowanów, zaś dnia 8 stycznia 1920 r., rejonowy komendant polski Subaczewski zarekwirował bezpłatnie i bez wydania potwierdzenia

cukru piaskowego 66 pudów	à	860 karb.	łącznej wartości	K.	56.760.—
„ rafinady 6	„	17 f. à 11000	„	„	7.667.50
skóry podeszwowej 5	„	36 „ à 30.500	„	„	181.122.50
„ juchtowej 7	„	27 „ à 10.700	„	„	82.122.50
miodu 19	„	19 „ à 1.400	„	„	26.600.—
mydła 18	„	25 „ à 1.680	„	„	31.290.—
soli 1	„	20 „ à 800	„	„	1.200.—
podeszwy 9 kawałków					7.150.—
worków 13 sztuk					1.300.—
postronków 1 zwój					217.50

ogólnie na sumę K. 434.037.50

Analogiczne wiadomości nadeszły z Wołynia, z tej części, która zajęta jest przez władze polskie.

Wszystko to prowadzi do tego, że jedyna organizacja ukraińska, ocalona od ogólnej ruiny — kooperatywy, zastanowiły swoją działalność lub też zamierzają zastanowić, jeżeli podobny proceder nie będzie uchylony, o co też Waszą Ekscelencję my uprzejmię prosimy.

Prezes: O Myciuk w. r.

Sekretarz: M. Potapenko w. r.

З М І С Т:

В С Т У П

5 — 6

Р О З Д І Л І.

Перші кроки в навязанню Українською Народньою Республікою дипломатичних стосунків з Річчю Посполитою Польською.

1. Дипломатичні стосунки України з Польщею перед висланням до Польщі Української Дипломатичної Місії. 2. Місія В. К. Прокоповича. 3. Представник України полковн. Кудриновський. 4. Польсько - українська війна і затримання в навязанню сталих дипломатичних стосунків. 5. Припинення польсько - української війни і збільшення опорних сил проти большевиків. 6. Відновлення дипломатичних стосунків між УНР, РПП. 7. Надзвичайна Дипломатична Місія з п. Пилипчуком Пилип, на чолі. 8. Польська Делегація для переговорів з Надзвичайною Українською Дипломатичною Місією. 9. Переговори Надзвичайної Україн. Дипльом. Місії з Делегацією польського Уряду і Деклярація 19 серпня 1919 року. 10. Територіальні уступки Деклярації з 19 серпня 1919 р. і розв'язання по деклярації аграрної справи. 11. Компенсації з польського боку за уступки по Деклярації з 19 серпня 1919 року та невиваженість її територіальних уступок. 12. Перевиснення Надзвичайною Місією уповноважень і відкликання Місії. 13. Політична ситуація і військові події 7 — 12

Р О З Д І Л ІІ.

Українськз Дипломатична Місія в РПП. та її перші кроки.

1. Формування і висилка до Польщі нової Дипломатичної Місії. 2. Повноважність Місії. 3. Виїзд Місії до Варшави. 4. Розподілення обов'язків внутрішнього розпорядку між членами Місії. 5. Прибуття до Варшави і перші кроки Місії на Варшавському терені. 6. Відсутність належного зв'язку при організації нової Місії з розв'язаною Надзвичайною Місією. 7. Запідозріння одноцільности представництва в Місії. 8. Потреба нової Деклярації і неможливість розв'язання біжучих справ без в'яснення польсько - українських відносин. 9. Зв'язки і зносини Місії з позаурядовими колами та відношення до України польських політичних партій і груп. 10. Окупаційні мрії та зносини з представниками Держав, що повстали на лівнічному заході бувшої Росії. 11. Місія і представники Держав Антанти та зносини Місії з представниками інших Держав 13 — 27

Р О З Д І Л ІІІ.

Перший вузол польсько - українського союзу. (Деклярація 28-го жовтня 1919 р.)

1. Польща продовжує переговори з Україною. 2. Відчинення засідань польсько - української конференції і перша деклярація Місії від 28 жовтня 1919 р. 3. Звернення Місії Деклярації 28-го жовтня та негативна оцінка її польським Урядом. 4. Що жадалося від України. 5. „Відверто і ясно“. 6. Невигідна для Місії політична ситуація, перерив в переговорах офіційних і поширення переговорів неофіційних. 7. Відновлення засідань Конференції та справа Галичини. 8. Компромісова промова Голови Місії. Необхідність для України польсько українського порозуміння зростає. 9. Звіт Місії 28 — 45

Р О З Д І Л ІV.

Деклярація 2-го грудня 1919 року.

1. В дорозі до Деклярації 2-го грудня 1919 р. і безпорадність справи з Галичиною. 2. Рішуча позиція польського Уряду і подорож Голови Місії на Україну. 3. Народи Голови Місії з членами Директорії Ф. Швецем і А. Макаренком та членами партій соціалістів - революціонерів. 4. Або Деклярація або розрив польсько-українських стосунків. Місія готує нову Деклярацію. 5. Ультимативні поправки польського Уряду в справі кордону по річці Збручу. Розбиття голосів Місії при ухвалі проекту Деклярації. 6. Події на Україні та ознаки приближення розриву з Польщею. 7. Приняття деклярації. Деклярація перед судом представників політичних напрямків громадянства. 8. Обіцянки польської Делегації супроти Деклярації 2-го грудня. 9. Деклярація 2-го грудня не пішла далі вже раніш приобіцяних уступок та її позитивні сторони. 10. Вихід радників Галичин і Місії радника Мшанецького та склад Місії по підписанню Деклярації 2-го грудня 1919 року. 11. Звіт Місії 46 — 75

Р О З Д І Л V.

По Деклярації 2-го грудня 1919 року.

1. Прибуття Головного Отамана до Варшави та його авдієнція у коменданта Пільсудського. 2. Роботи Місії по прибуттю Головного Отамана — особливо після авдієнції. Перші ластівки про поведження поляків на Україні. 3. Хто винен? Деякі політичні партії про момент та політичні вимоги. 4. Галицька Національна Рада протестує проти деклярації 2-го грудня, а Диктатор Петрушевич та його однодумці й далі орієнтуються на Денкіна. 5. „Український Національний Комітет“ в Парижі та висновки. 6. Приїзд Міністра Безпалка, вісти з України та заходи по його приїзді. 7. Боротьба проти дикунсько - заборчих намірів польських на Україні. Меморандум Головного Отамана до Коменданта Пільсудського. 8. Доля українських вояків (полонених, інтернованих та конфі-

нованих) в польських таборах. Заходи по формуванню армії. 9. А. Лвицький їде до Камінця, а слідом за ним, як кур'єр Головного Отамана, старш. О. Доценко. Арешт Ради Міністрів і громадян УНР. поляками. 10. Звіт з поїздки А. Лвицького та О. Доценка. Резолюції політичних партій. Українська Національна Рада та її діяльність і Епископ Пімен проти УНР. 11. Згадка про українську і московську пресу. Проблеми влади і громадської опінії. Держава і соціалістична інтелігенція. 12. Нота до найвищої Ради в Парижі. Згадка про наші фінанси, — і Б. Мартос. Приватне життя в Мисії й перспективи 76 — 197

Р О З Д І Л VI.

Від декларації 2-го грудня до умови 22-го квітня.

1. Декларація 2-го грудня 1919 р. як підстава до дальшого розвитку польсько - українських союзних стосунків. 2. Агітація проти Мисії в зв'язку з підписаною нею Декларацією і підміна Декларації на „договір“. Загальне окреслення праці Мисії після підписання Декларації в зв'язку з становищем на Україні. 3. Використовування Декларації 2-го грудня та поти протести Мисії в зв'язку з польсько - українськими відносинами. 4. Своєчасність вручення декларації 2-го грудня та стосунки Мисії з представниками польської влади і представниками польського політичного життя. 5. Стосунки з офіційними політичними колами та громадськими і сеймовими представниками польського політичного життя. 6. Стосунки з представниками чужоземних держав, акредитованими в Польщі та справа в визнанням самостійности України. 7. Візити Голови Мисії у Послів Румунського, Італійського та Англійського. 8. Пропозиції миру з боку большевицького Уряду державам сходу Європи і становище в тій справі України та нота Мисії в справі стиновища України в зв'язку з зробленими російським большевицьким Урядом мировими пропозиціями. 9. Нікітін — уповноважений Ради Народніх Комісарів, Литовський Посол посередничає в переговорах в переговорах УНР. з совітським Урядом. 10. Відношення польської преси до питання про війну з большевиками. 11. Причини спинення праці польсько-української Конференції. 198—226

Р О З Д І Л VII.

Союзна умова 22-го квітня 1920-го року.

1. Матеріальна вичерпаність укр. армії. Обмеженість власних військових сил на Україні та узурпація прав політичної влади Москвою. 2. Польща „натуральний спільник“ України. Дезанексія Польщі як шлях до допомоги Україні. 3. Проекти союзних умов та спірні їх питання. 4. Відношення і непримириме становище польської Делегації в справі проєкта союзної умови та незацікавленість Польщі в дезанексії розбора 1772 р. 5. Необхідність директивів Уряду і вяснення громадської опінії та останні. Політичний бенкет 25-го березня. 6. Оцінка Головним Отаманом політичної ситуації в зв'язку з існуючими проєктами утворення самостійної України. 7. Додаткові уваги Головного Отамана для А. Лвицького. Директиви Гол. От. Правительству та вимоги до політичних партій через спеціального кур'єра. 8. Приняття проєкта умови під загрозою зрвання конференції. Вмшання в польсько - україн. переговори вищих польських сфер і підписання умови. 9. Мисія в справі оцінки переведення нею політичної праці. 10. Інші, окріч праці дипломатичної, галузі праці Мисії. 227 — 274

Д О К У М Е Н Т И

. 277 — 398

ДОДАТКИ ТА НАЙГОЛОВНІЙШІ ПОМИЛКИ ДРУКУ:

Стор:	Рядок:	Надруковано:	Має бути:
8	6 згори	Наддніпрянщини	Наддністрянщини
46	3 „	наради.	наради, за винятком В. Дорошенка, з котрим велася приватня розмова.
100	25 „	—	вираз—спопудярізований нами усіма—взяти в лапки.
101	22 знизу	—	Після слова партії треба додати— „та військові коменданти“.
159	2 „	Голова військової секції	Голова УДМ.
223	— „	Кейч*)	Keninsch.
271	—	—	На українському оригіналі підписано: Jan Dąbski.
359	19 „	l'Humanité.	l'Humanité.

*) Так було записано це прізвище в наших документах О. Д.

2425

Р.А.

1986

12,00

530

32127

ЛІТОПИС
УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
МАТЕРІАЛИ Й ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Ф. ДОЦЕНКО.

ТОМ II, КНИГА 5.
1917 — 1923

Львів, 1923.

Друкарня "Світ"

ЛІТОПИС

II